TIE SOTAAN JA VUOTEEN 1918

VANHA MAAILMANJÄRJESTYS KATOAA

Sisällissodasta kertovat teokset alkavat tavallisesti ensimmäisen maailmansodan syttymisestä.

Jos kuitenkin haluaa ymmärtää kansakunnan kohtalonhetkien taustat perusteellisesti, pitää menneisyyden tutkiminen aloittaa kauempaa.

Sisällissotaa kohti kuljettaessa ongelmat kärjistyivät nopeasti niin kaupunkien teollisuustyöväen kuin maaseudun vähäväkisten eli maattomien kohdalla.

Torpparilaitos eli peltojen vuokraviljelyjärjestelmä oli syntynyt jo sata vuotta aikaisemmin. 1800-luvun loppupuolella se tuli muutoksen kouriin, sillä metsien arvo nousi ja uusien torppien perustaminen kävi maatiloille kannattamattomaksi.

Teollistuminen otti ensi askeleensa samoihin aikoihin. Elinkeinoelämän rajoitukset poistettiin. Liikeyritysten perustaminen vapautui, ja myös ihmiset saivat liikkua ja muuttaa työn perässä paikkakunnalta toiselle. Suuri osa kansalaisista teki ratkaisunsa ja muutti ulkomaille, Yhdysvaltoihin tai Kanadaan, jotkut Australiaankin.

Suomi muuttui kansalaisyhteiskunnaksi, kun kunnallislait uudistettiin eli syntyivät nykyaikaiset kunnat. Kuntien ja kaupunkien valtuustot aloittivat työnsä. Kansalaiset alkoivat jakautua erilaisiin leireihin, kun puolueet ja aatteelliset yhdistykset näkivät päivänvalon. Viime mainituista ensimmäinen kohosi merkittävimmäksi: raittiusliike yhdisti kansalaisia laidasta laitaan. Tai miten sen

Uuteenkaupupunkiin hankittiin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun välisenä aikana suuri määrä komeita valtameripurjehtijoita. Yksi niistä oli kolmimastoparkki ”Loch Linnhe”, joka ostettiin Uuteenkaupunkiin vuonna 1898. Kuva Uudenkaupungin museo.

nyt ottaa: raittiusliike saattoi yhdistää, mutta viina virtasi vallattomasti aatteesta huolimatta.

Suuriruhtinaanmaa Suomi oli kuitenkin keisarillisen Venäjän läntisenä alusmaana kehittynyt sadan vuoden aikana valtiota muistuttavaksi yhteisöksi, jolla oli omat lait ja asetukset, valtakunnallinen hallinto, moderni paikallishallinto, yhteinen uskonto ja suurella enemmistöllä yhteinen kielikin. Suomi olikin valtavan Venäjänmaan kehittynein osa.

Aivan vanhan vuosisadan loppuun sijoittui ensin ennennäkemätön taloudellisen nousun kausi, jota Uudenkaupungin tapaisissa vanhoissa rannikkokaupungeissa usein nimitetään purjelaivakauden kultaiseksi kaudeksi. Heti sen jälkeen koitti laskukausi, joka aikalaisten ajatusmaailmassa peittyi alkaneen sortokauden syövereihin.

Vuosisadan lopulla tsaarin Venäjä ryhtyi näet sitomaan pientä alusmaataan kiinteämmin isäntämaahan. Helmikuun manifesti 1899 toi mukanaan monenlaisia kiristystoimia, joista asevelvollisuuskutsunnat uhkasivat viedä pienen maan nuoret miehet kaukaisille sotanäyttämöille. Onneksi ne muutettiin muutaman vuoden väännön jälkeen korvaaviksi sotilasmiljooniksi, joten Suomen nuorukaiset säästyivät vieraista sodista.

Seuraavaksi Suomea suosi onnekas maailmanhistoriallinen käänne: Venäjä hävisi Japania vastaan käymänsä sodan. Isäntämaassa syttyivät mellakat, jotka vyöryivät Suomeenkin. Suurlakko 1905 ja sen melskeissä tuokion ajaksi syntyneet punakaartit ja valkokaartit olivat aikalaisille mieleen painunut draama. Uudessakaupungissakin toimi muutaman kuukauden ajan punakaarti. Se muistettaisiin runsaat kymmenen vuotta myöhemmin, jolloin se toimisi myös esimerkkinä tulevalle järjestäytymiselle.

Tilanteen näin muututtua Venäjän keisarin oli pakko sallia kansalaisoikeuksien laajentaminen. Suomi sai Euroopan nykyaikaisimman parlamentin. Eduskuntaan tuli jopa naiskansanedustajia, ja äänestäjien määrä kymmenkertaistui yhdellä iskulla. Tsaari tosin hajotti eduskunnan vähimmästäkin syystä useita kertoja. Sen toiminta oli satunnaista, eikä se juuri ehtinyt saada tuloksia aikaan.

Toinen sortokausi käynnistyi vuonna 1910. Se ei enää ollut niin vavisuttava kokemus kuin ensimmäinen, mutta kaikille oli selvää, kuka valtakunnassa määräsi.

Kun eduskunta ei ollut pystynyt saamaan aikaan uudistuksia, tulisi ennen pitkää kasaantumaan ongelmia.

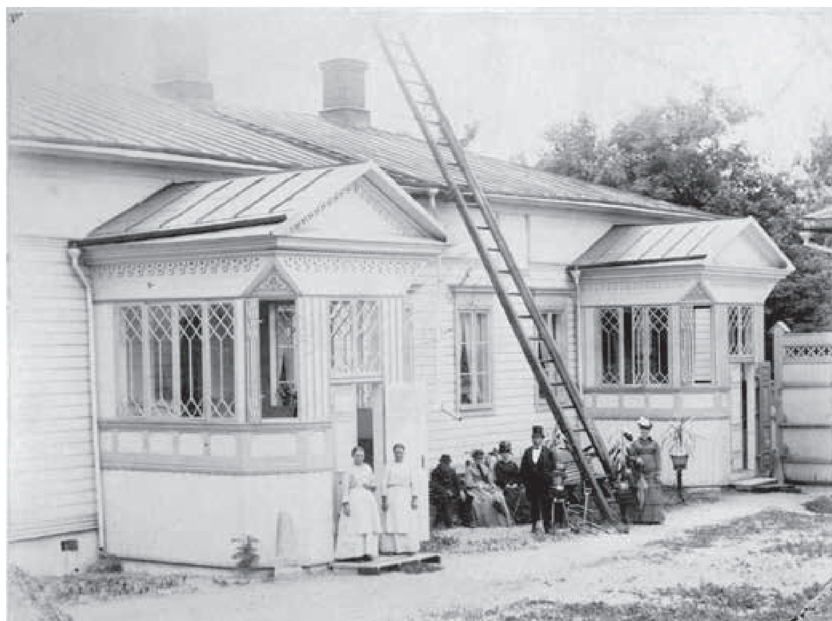
Ei mikään takapajula

Nykypäivän ihminen leimaa nuo runsaan sadan vuoden takaiset ajat ja menneisyyden Suomen mielessään helposti takapajuiseksi. Olettamus on täysin väärä. Aikalaiset suuttuisivat tällaiselle tulkinnalle.

Todellisuus oli täysin päinvastainen. Ihmiset kokivat elävänsä ainutkertaista ja järisyttävää kehityksen ja eteenpäin menon aikakautta. Elämän ja toimeentulon perustekijät olivat parissa kymmenessä vuodessa täydellisesti mullistuneet. Uutta ja ihmeellistä tekniikkaa oli hetkessä kaikkialla. Puhelin, automobiili, höyrykoneet, teräsalukset, sähkövalaistus. Pelloille tulivat kääntöaurat, puimakoneet ja rullaäkeet sekä niitto- ja kylvökoneet, jossakin oli kuulemma nähty jo traktorikin. Maaseudun raittien varsille nousi meijereitä, osuuskauppoja ja säästöpankkeja.

Kuva suurlakon aikana marraskuun 3. päivänä vuonna 1905 järjestetystä kansalaiskokouksesta Uudenkaupungin torilla. Paikalla oli toistatuhatta ihmistä, mikä oli silloisessa Uudessakaupungissa valtava määrä. Kuva Uudenkaupungin museo.

Keskikaupungin porvariston ja laitakaupungin väen asumisessa oli eroja Uudessakaupungissakin. Kuvat Matti Jussilan arkisto.

Suuremmissa kaupungeissa kivettiin katuja ja rakennettiin viemäreitä ja vesijohtolaitoksia.

Useimmat näistä uuden ajan ihmeistä jäivät tosin kansalaisten suurelle enemmistölle

haavekuviksi, joita korkeintaan ihailtiin kaukaa. Puhelinta epäilemättä hipelöi pelokkain ottein yksi ja toinen äänitorven ääreen istahtanut. Moni taas muisti loppuelämänsä ajan ensimmäisen näkemänsä automobiilin.

Kansakouluja alkoi olla kaikissa eteläisen Suomen kunnissa; monissa myös oppikouluja, joissa ahersivat kirjojensa ääressä jopa ensimmäiset työläisten lapset. 1800-luvun lopulla alkanut yhteiskunnallinen murros vahvistui, pääosin ruotsinkielisten hallussa ollut virkamiesvalta mureni. Suomalaisuusliike antoi sysäyksen talonpojista ja työväestöstä polveutuville nuorille hakeutua yliopistoon ja muihin jatko-oppilaitoksiin.

Päällisin puolin asiat olivat maassa siis hyvin, mutta oli myös suuria ongelmia. Kukaan ei vielä aavistanut, että niissä riittäisi sytykkeitä sisällissodaksi saakka.

Maataloudessa keskityttiin karjatalouteen. Venäjä oli noussut tärkeimmäksi vientimaaksi, johon kuljetettiin kalaa, lihaa, maitoa, voita ja juustoa. Isäntämaasta taas saatiin viljaa, joten peltoviljely jäi Suomessa sivuseikaksi. Tilattoman väestön ongelmat alkoivat kärjistyä. Niin kauan tosin selvittiin, kun korvaavia tilapäistöitä järjestyi maata vaille oleville metsänhakkuista, tukinuitoista tai suurista sahalaitoksista.

Kaupungit alkoivat muuttoliikkeessä nopeasti kasvaa, ja suurimpien liepeille syntyi massiivisia esikaupunkialueita. Uuttakaupunkia lähin oli Turun, tai oikeammin Maarian Raunistula, jossa asui 10 000 työläistä. Näissä urbaaneissa slummeissa olosuhteet olivat kammottavat. Asunnot olivat pieniä, ahtaita ja likaisia hellahuoneita. Tehtaissa kärsittiin kesällä kuumuudesta ja talvella paleltiin, työsuojelu oli täysin lapsen kengissä.

Eduskunnan tehottomuus ja tsaarin oikut olivat estäneet sosiaalilakien toteuttamisen. Yhteiskunnalliset ongelmat alkoivat kasaantua.

Kapea suomalainen yläluokka, ruotsia puhuva sivistyneistö oli kuitenkin tuudittautunut runebergiläiseen maailmankuvaansa. Tavallinen rahvas oli tuossa ihannekuvassa jumalaapelkäävää, tunnollista ja ahkeraa kansaa, joka ei vähistä nurissut. Yhtenäisestä Suomen kansasta unelmoivalle yläluokalle ei juolahtanut mieleen, että Suomi oli maa, jossa oikeastaan asui kaksi eri kansaa. Nämä eivät tienneet toistensa elämänpiiristä juuri mitään.

Sitten tuo pitkään vakaissa uomissaan pysynyt maailmanjärjestys yhtäkkiä alkoi natista liitoksissaan. Sarajevossa ammutut laukaukset sytyttivät maailmanpalon ja alkoi ensimmäinen maailmansota.

Maailmansodan rujot kasvot

Elokuun lopussa 1914 suomalaiset laidasta laitaan säikähtivät. Suomi joutui suureen maailmanpaloon mukaan epäsuorasti, osana suurta Venäjän valtakuntaa. Suomi oli yhteenotossa syrjäistä sivunäyttämöä, mutta silti yksi tärkeä sakkinappula jättiläisvaltioiden, pääosin Saksan ja Venäjän, keskinäisessä valtapelissä. Tykkien alkaessa puhua Suomessa pelättiin saksalaisten zeppeliinejä ja pommituksia. Mutta mielet rauhoittuivat nopeasti, kun mitään äkillistä myllerrystä ei tapahtunutkaan.

Isäntämaa Venäjä tosin alkoi varustaa rajojaan. Se kuljetti pieneen suuriruhtinaanmaahan muutamassa kuukaudessa yli 100 000 sotilastaan odottamaan vihollisensa eli keisarillisen Saksan maihinnousua. Suomalaisiin suhtauduttiin epäluulolla ja rannikkoalueilla toimeenpantiin monenlaisia liikkumisrajoituksia.

Kun Tanskan salmet sulkeutuivat, katkesi länsivienti. Monissa kaupungeissa erityisesti sahatyöläisiä joutui välittömästi työttömiksi.

Onneksi sillä erää selvittiin säikähdyksellä. Uudessakaupungissa käynnistettiin hätäaputyöt viemärilinjan rakentamiseksi Alisenkadun itäpäähän sekä kivilaiturin rakentamiseksi kaupunginlaiturin pohjukkaan. Sulan aikana työttömät murskasivat sepeliä, raivasivat katajia laitumilta ja tasoittivat katuja. Tämä oli kuitenkin näpertelyä, sillä kaikeksi onneksi Venäjä käynnisti mittavat sotatarviketilaukset, ja työttömyys jäi pääosin hetkelliseksi tai se korvattiin tehtaiden tuotantomuutoksilla ja niiden työvoiman siirtymisellä muihin tehtäviin. Venäjä osti kaiken, minkä pieni Suomi tehtaissaan ja maatiloillaan suinkin pystyi tuottamaan. Sotaa käyvä Venäjä pani toimeen myös mittavat linnoitus- ja vallitustyöt rannikoidensa suojaksi. Läntisessä Suomessa tällaisia työmaita oli Rauman saaristossa, Eurajoen Verkkokarissa, Porin edustalla ja Nakkilassa. Ne työllistivät tuhansittain miehiä – myös lähiseudun kunnista.

Oli kulunut vuosikymmeniä ilman, että Suomen kamaralla olisi ollut suuria määriä venäläisiä sotajoukkoja. Edellisen kerran niitä oli pysyvämmin nähty Itämaisen sodan eli niin sanotun Oolannin sodan aikana. Maailmansota muutti tilanteen. Venäläinen sotilassaapas talloi jälleen Suomen kamaraa.

Myös Uuteenkaupunkiin tuli venäläisiä joukkoja. Kaupunkiin perustettiin kokonainen varuskunta, jossa enimmillään oli 800 miestä; näistä satakunta oli ratsuväkijoukkoja. Vieraan maan sotilaille piti järjestää myös majoitusta. Uudessakaupungissa tätä tarkoitusta varten otettiin käyttöön raittiusseuran hallussa ollut Kasvin talo, josta nyt tuli kasarmi. Lisäksi Lypyrttiin (Lypertö) tuli lähes 600 miestä kattava tykkipatteri. Tämä patteri oli osa Turun-Ahvenanmaan alueen rannikkolinnakejärjestelmää, josta muodostui Saaristomerelle katveeton tulialue. Venäläiset olivat rasite suomalaisten vaikeutuvalle elintarviketilanteelle.

Maailmansodan ensimmäisen vuoden ajan kaikki näytti vielä sujuvan hyvin, mutta vuoden 1915 loppupuolella ongelmat alkoivat nopeasti nostaa päätään. Tuontitavaroista alkoi esiintyä puutetta. Tupakka, sokeri, hiili ja siirtomaatavarat muuttuivat ylellisyystuotteiksi. Seuraavaksi tuli puute polttopuista. Hinnat alkoivat uhkaavasti nousta kaikissa tuoteryhmissä. Lakot olivat kiellettyjä, ja palkat alkoivat jäädä jälkeen. Pienipalkkaiset työläiset alkoivat olla vaikeuksissa. Varakkaammilla riitti varaa maksaa kallistuneita hintoja tai etsiä puuttuvien tavaroiden osalle korvaavia tuotteita.

Kun kierre oli alkanut, sitä ei enää käynyt pysäyttäminen. Rahan arvo laski, inflaatio laukkasi ja mikä aikalaisten mielissä kiukuttavinta: toiset hyötyivät poikkeustilanteesta. Keinottelu rehotti. Liikemiehet ja äveriäät kauppiaat osasivat konstit, syntyivät varsinaiset gulassimiljonäärit.

Lopulta alkoi olla pulaa elintarvikkeistakin. Nälkä saapui kutsumattomaksi vieraaksi moneen kotiin.

Maailma Uudenkaupungin horisontista

Suomi oli kolmen miljoonan asukkaan agraarivaltainen maa. Väestöstä yli 80 prosenttia asui vielä maaseudulla. Maan oikeita kaupunkeja olivat vasta Helsinki, Viipuri, Turku ja Tampere; näiden lisäksi oli parikymmentä pikkukaupunkia, joiden yleisvaikutelma poikkesi ympärillä olevasta maaseudusta hyvin vähän.

Vakkasuomalainen Uusikaupunki oli 4000 asukkaan yhteisö, jonka naapurina oli runsaan 700 sadan asukkaan, pääosin saarista koostuva maalaiskunta. Kuntien identiteetti liittyi enimmäkseen mereen. Vaikka merenkävijöiden sankarillisin suuruuden aikana oli ohi, niin merikapteenit ja laivanvarustajat olivat edelleen arvossa pidettyjä kansalaisia. Erinomainen satama oli yhä tärkeä elättäjä, ja lähelle asutusta ulottuva merimaisema sekä kaupunginlahti olivat kaupunkilaisille rakkaimmat ihailunkohteet. Ruotsin kuningas Kustaa II Adolf oli muovannut kaupungin ruutukaavan kolmesataa vuotta aikaisemmin. Esikaupunkialueet olivat vielä rakentamatta; maan itsenäistymisvuonna kaupunki oli osapuilleen nykyinen keskustan alue. Vuonna 1864 valmistunut goottilainen kirkko oli lähes ainoa kivi-

Venäjän suuriruhtinas Kirill Vladimirovits Romanov tutustumassa Lypertön linnakkeeseen vuonna 1915. Kuva Johanna Pakolan kokoelmat.

rakennus, ja se hallitsi maisemaa. Uusikaupunki oli monin tavoin pysytellyt ajan virrassa mukana. Kaupunkiin oli saatu kansakoulu, kansankirjasto ja yhteislyseo.

Tultaessa 1800-luvun lopulle oli kuitenkin käymässä selville, että kiihtyvässä teollisessa kehityksessä Uusikaupunki oli auttamatta jäämässä jälkeen. Se sijaitsi liian ahtaassa välissä suurempien naapuriensa Turun, Rauman ja Porin välissä. Selkeimmin nämä pelikortit jaettiin Uudenkaupungin tappioksi rautatiekysymyksessä. Kaupunkilaiset olivat vuosikymmenien ajan toivoneet saavansa rautatien ja sen myötä oman siivunsa Keski-Suomen puutavaramarkkinoista. Ratalinjauksia tehtiin hartaasti ja moneen otteeseen, mutta lopulta rautatieyhteys saatiin vain Turkuun saakka – ja sekin valmistui vasta 1920-luvulla. Tämä puute olikin ratkaiseva syy siihen, että suurteollisuus sijoittui naapurikaupunkeihin.

Rautatien lisäksi kaupungin telakkahanke epäonnistui perusteellisesti – vieläpä useampia kertoja. Kaupunkilaiset syyttivät toistuvasti päättäjiään liiasta varovaisuudesta, kitsastelusta ja saamattomuudesta niin rautatien kuin telakankin myttyyn menossa, mutta todellinen syy oli yksinkertaisesti siinä, että pienessä maassa ei ollut kysyntää eikä tarvetta kaikenlaiselle yritystoiminnalle kaikkialla. Kun suurteollisuutta ei saatu, ei Uudenkaupungin asukaslukukaan kasvanut. Kaupungin kadut jäivät kiveämättä ja vesijohdot ja -viemärit rakennettiin jälkijunassa. Silti 1800-luvulta saakka säilynyt harmoninen ruutukaava ja komeat puutalot herättivät vieraissa kävijöissä ihastusta ja kunnioitusta. Uusikaupunki antoi puutteineenkin vauraan ja kodikkaan pikkukaupungin vaikutelman.

Ja nousihan paikkakunnalle sentään teollisia laitoksiakin, monet niistä piskuisen maalaiskunnan puolelle. Suurin ja kaunein oli kiviteollisuus. Harmaata graniittia louhittiin ja jalostettiin niin vientiin kuin kotimaan tarpeisiinkin. Suomen Kiviteollisuus Oy toimi ennen pitkää Vähä-Heinästen lisäksi Putsaaressa ja Lepäisillä. Työntekijöitä oli maailmansodan syttymiseen saakka pari sataa. Pienempiä työnantajia olivat Sundholman tiilitehdas ja juustomeijeri.

Kaupungin suurin teollinen työnantaja oli J. A. Zachariassenin mahtava yhtiö. Urkutehtailijasta oli tullut vähitellen monialayrittäjä. Höyrysaha, puutavaratuotteita, elintarvikkeita. Suurliikemiehen eri yrityksissä ansaitsi elantoaan satoja työntekijöitä. Kaupungin pienempiä laitoksia olivat Frans Petter Björkroosin omistama Kaunisrannan tiilitehdas ja F. O. Stenroosin Uudenkaupungin veneveistämö Oy. Kaupungin varakkaimpiin asukkaisiin kuuluivat myös laivanvarustajat ja suurimmat kauppiaat. Erityisen arvostettuja olivat merikapteenit, joita kaupungissa oli neljättä kymmentä.

Teollisten työpaikkojen lisäksi kaupungissa ansaitsi jokapäiväistä leipäänsä myös joukko käsityöläisiä. Tosin näiden määrä oli monin kerroin vähäisempi kuin puoli vuosisataa aiemmin, mutta 1900-luvun alkupuolen maailmassa leipureilla, maalareilla, suutareilla, valokuvaajilla ja ompelijattarilla oli yhä joukko työpajoja ja verstaita. Niiden tuotteilla oli edelleen kysyntää. Yhteensä ne työllistivät omistajien lisäksi puolen sataa palkollista. Monet edustivat jo nykyaikaisia erikoiskauppaliikkeitä – ja olihan kaupungissa myös puoteja ja kauppaliikkeitä ja niiden kirjoilla joukko työntekijöitä. Kirjanpitäjiä, puotipuksuja, myyjiä, palvelijoita ja juoksupoikia. Merimiehiä oli väestöstä

Laivaliikenne oli Uudellekaupungille tärkeää sekä ihmisten että tavaroiden kuljettamisessa etenkin ennen Uudenkaupungin ja Turun välisen rautatien valmistumista. Kuvassa höyrylaiva "Södern" Saunasillassa. Kuva Uudenkaupungin museo.

kaksi ja puolisataa henkeä; osa heistä luonnollisesti kaukaisilla merillä. Heidän palkkansa maksettiin perheelle kotikaupungissa.

Vallankumousten vuosi

Sitten koitti maaliskuun puoliväli 1917. Suomeen saapui tieto, että Venäjällä oli tsaari syösty vallasta. Kansalaiset valtasi valtava riemuntunne. Vihdoinkin koittaisi kauan kaivattu vapaus. Monissa kaupungeissa pidettiin historian suurimpia kansankokouksia ja torijuhlia. Näin myös Uudessakaupungissa. Kaikilla oli punainen kukka rintapielessä. Venäläiset sotilaat ja alusmaan kansalaiset olivat hetken ajan yksimielisiä ja paremman tulevaisuudenuskon autuaassa huumassa.

Mutta vapaudenhuuma paisui erityisesti venäläisten sotilaiden keskuudessa yli äyräiden. Uudessakaupungissa ei sentään koettu upseerimurhia, mutta juopuneet sotilaat mellastivat kaupungilla moneen otteeseen.

Suomalaista työväkeä elähdytti erityisesti ajatus siitä, että vuonna 1916 valtaan äänestetty eduskunta oli vasemmistovoittoinen.

Venäjällä valtaan nousi väliaikainen hallitus. Se lupasi Suomelle tsaarin liekamääräysten mitätöityvän. Työväentalolla pidettiin 18.3.1917 kansalaiskokous vakavammissa merkeissä. Kokouksen avasi räätäli K. Walli. Esille nousi huoli Suomen oikeuksien pelastamisesta ja vaadittiin eduskunnan koolle kutsumista. Ponsilauselman kokouksesta laativat puheenjohtaja K. Walli, lennätinvirkamies H. Tanner, posteljooni V. Paasio ja maisteri K. V. Kaukovalta:

”Me Uudenkaupungin kansalaiset, kokoontuneina monisataisena joukkona, nykyisten suurten historiallisten tapahtumain kestäessä lausumme sydämellisen osanottomme Venäjällä t.k. 10 p:nä alkaneelle ja osaksi jo loistavasti toteutetulle valtiolliselle vapausliikkeelle, ja toivomme sen ulottuvan yhteiskunnan kansan pohjakerrosten vapauttamiseen pysyväiseen kansanvaltaan.

Uskoen näiden tapahtumien vaikuttavan vakauttavasti myös Suomen oloihin vaadimme:

Suomen itsehallinnon ja laillisten olojen palauttamista ja eduskunnan ensi tilassa tapahtuvaa koollekutsumista; elintarvekysymysten, työväen suojeluslakien, torpparien vapauttamislain y.m. uudistusten pikaisen ja perinpohjaisen ratkaisemisen tähden.”

Tämä kansalaiskokous esitti vakaumuksenaan myös, että vanhan hallitusvallan asettaman järjestysvallan oli erottava ja sen tilalle oli järjestettävä kansanvaltainen poliisi. Järjestysvaltaa hoitamaan asetettiin 12-henkinen järjestysvaliokunta. Siihen valittiin pormestari Söderman, luutnantti O. Nikander, varatuomari U. Boehm, maisteri J. Sario, opettaja K. Vaahtoranta, talonomistaja G. Grönroos, räätälit K. Walli ja N. Vanharanta, posteljooni V. Paasio, kauppias K. Palmu, työmies O. Lukander ja rouva Ilma Unho. Näiden ”apulaisiksi” valittiin 16 henkilöä.

Kaupungin poliisikunta oli jo tätä ennen omasta aloitteestaan pidättäytynyt virantoimituksesta. Kokous päätti myös pyytää valtuustoa järjestämään poliisitoimi uudelleen. Poliisikunnasta ei kenelläkään ollut mitään muistuttamista. Se edusti kuitenkin vanhaa sortovaltaa, minkä vuoksi sen uudelleenjärjestely oli kansalaiskokouksen mielestä välttämätöntä.

Työväentalon kansalaiskokouksen ponsilauselma sai laajaa kannatusta kaupungissa sen kaikissa yhteiskuntaluokissa. Vallankumous alkoi

Maaliskuun vallankumous Venäjällä herätti liikendintää myös Uudessakaupungissa. Kuvassa kaupungissa majailleet venäläiset sotilaat marssimassa 16.3. 1917 Kasvin talolta torille. Ylisellekadulle oli kokoontunut sankoin joukoin myös kaupunkilaisia. Kuva Uudenkaupungin museo.

näin yhteisymmärryksessä ja uskottiin rauhanomaisen kehitykseen maassa. Valtuusto pyysi kokouksessaan 19.3.1917 maistraattia huolehtimaan järjestyksestä. Niinpä pormestari Söderman kuuluttikin sanomalehdissä 20.3.1917, että järjestyksestä vastasi maistraatti yhdessä edellä mainitun "järjestysvaliokunnan" kanssa. Järjestyspäälliköksi määrättiin kaupunginviskaali G. A. Jaeckel. Hänen alaisinaan oli neljä järjestysmiestä, joilla oli punainen nauha käsivarressaan. Vanhaa poliisikomissario Mobergia oli syytetty santarmihallituksen hännystelystä ja juopottelusta. Kesällä muutaman kuukauden kokeilun jälkeen osa virkamiehistä alkoi vaatia Mobergia palaamaan takaisin virkaansa. Elokuussa komissario oli tutkimuskomission kuultavana, jolloin ainoastaan työväenyhdistyksen Kaarlo Vallilla oli moitittavaa, kaikilla muilla kuudella lausunnon antajalla ei ollut mitään huomauttamista Mobergin toiminnasta. Työväenyhdistykselläkään ei kovin vakuuttavia argumentteja ollut Mobergia vastaan; oli kuulemma karsinut työväenyhdistyksen iltamista tanssin pois, veneluvat olivat myöhässä ja muuta vastaavaa. Valli varmaankin halusi toimia Turun mallin mukaan, jonka mukaan järjestysvalta oli saatava työväen hallitsemaksi. Virkaan Moberg ei palannut, ei myöskään järjestys kaupungissa. Moberg siirtyi syksymmällä Poriin.

Yksi vuoden 1917 maaliskuun 18. päivän kansalaiskokouksen ponsilauselman laatijoista työväentalolla oli maisteri K.V. Kaukovalta, joka on tullut tunnetuksi Uudenkaupungin historian neljän ensimmäisen osan kirjoittajana. Hänet on tässä kuvattu Alisenkadun ja Pohjoistullikadun kulmassa silloin sijainneen puutalon pihalla. Kuva Uudenkaupungin museo.

Valtakunnassa pääsi ensimmäistä kertaa kokoontumaan vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Uusi senaatti sosialidemokraattisen Oskari Tokoin johdolla nousi valtaan. Odotukset nousivat korkealle, vapauden myötä saataisiin kaiketi uudistukset käyntiin.

Tokoi oli ensimmäinen, joka eduskunnassa lausui tavoitteeksi Suomen täydellisen itsenäisyyden. Myös kahdeksantuntinen työpäivä, työläisten monikymmenvuotinen haave, tuli realistiseksi päämääräksi.

Ilonpito ja toivorikkaus loppuivat kuitenkin kaikkialla lyhyeen. Venäjän vallankumouksen seurauksena itänaapurista tulleet tilaukset sekä linnoitustyöt katkesivat toukokuuhun mennessä kuin veitsellä leikaten. Myös uusikaupunkilaisia työmiehiä suorittiin kilometritehtaalle jokaisessa tehdaslaitoksessa. Kivityömaat ja sahat sulkivat ovensa; työläisiä muutti runsaasti muille paikkakunnille elantoa etsien.

Samoihin aikoihin leimahtivat eri puolilla maata maatalouslakot, jotka kärjistivät tunnelmat isäntien ja alustalaisten kesken. Maatyöläiset vaativat hekin kahdeksantuntista työpäivää. Lakkoja oli runsaasti Satakunnassa, mutta Uudenkaupungin seutu säästyi tältä koettelemukselta. Torppareiden ja maatyöläisten kehno asema tunnettiin luonnollisesti Vakka-Suomessakin. Uudenkaupungin maalaiskunnassa oli kaksi suurta kartanoa, Sundholma ja Salmi sekä puolen tusinaa suurempaa talollista. Niillä oli yhteensä viitisenkymmentä torppaa; naapurikunnissa oli niin ikään alustalaisten ja maattomien ongelma nousemassa pintaan. Katkeroituneita itsellisiä, renkejä, mäkitupalaisia ja muonamiehiä riitti vaatimaan parempia ihmisoikeuksia.

Uudenkaupungin järjestyspäälliköksi määrättiin maaliskuussa 1917 kaupunginviskaali G.A. Jaeckel. Kuva Uudenkaupungin museo.

Kaikkialla nousi ongelmaksi kunnallishallinnon jälkeenjääneisyys. Yksi mies – yksi ääni -periaate oli toteutunut eduskuntavaaleissa, mutta kunnallishallinnossa äänestettiin edelleen veronmaksun mukaan. Myös Uudessakaupungissa rikkaimmilla oli 25 ääntä, köyhillä ei edes äänioikeutta.

Raumalla toukokuussa leimahti tämän epäkohdan korjaamiseksi kunnallinen yleislakko, jonka seurauksena sosialistit saivat tasamäärän edustajia valtuustoon. Turussa, Tampereella ja Porissa piiritettiin kaupunginvaltuustoja vastaavien painostusvaatimusten nimissä. Uudessakaupungissa ei tämän epäkohdan tiimoilta mellakoitu, vaan vanha valtuusto jatkoi aina kevääseen 1919 saakka.

Sitä vastoin elintarvikepula alkoi Vakka-Suomessakin nopeasti pahentua. Suomi oli elintarpeiden suhteen vain 40-prosenttisesti omavarainen. Maa oli karjatalousvaltainen, ja tämä epäkohta kostautui nyt. Ruista poltettiin perinteisesti myös viinaksi tai sitä syötettiin eläimille.

Uudessakaupungissa perustettiin maan muiden kuntien lailla elintarvikelautakunta, mutta se onnistui hankkimaan viljaa ja muita elintarvikkeita hyvin vaikeasti ja riittämättömästi. Venäjän tuonti katkesi isäntämaassa vallinneesta kaaoksesta koituneiden kuljetusvaikeuksien vuoksi tyystin. Suomessa jatkuvat sateet ja myöhemmin hallojen vaurioittama huono sato sekä kylvö- ja sadonkorjuulakot vaikeuttivat tilannetta entisestään. Maanviljelijät eivät myöskään suostuneet luovuttamaan viljaansa myyntiin käyttöön tulleilla niukoilla rajahinnoilla, vaan kätkivät viljansa tai myivät sitä kukoistavaan mustaan pörssiin. Kaupunki perusti omia perunapeltoja, ja kaupunkilaiset ottivat pihoilleen lisää kotieläimiä. Niistä saatiin vähän apua pahimpaan hätään.

Elintarpeiden hinnat olivat karkaamassa käsistä. Työväestön ravinto koostui kolmesta ravintoaineesta: leivästä, maidosta ja perunoista. Kaikkien kolmen hinta oli parin vuoden aikana kolminkertaistunut. Myös jauhojen hinta oli kolminkertainen. Soppalihan tapaisen herkun hinta oli nelinkertaistunut ja silakat maksoivat – seitsemän kertaa enemmän kuin kesällä 1915!

Kaupungin elintarvikelautakunnan jäsenet olivat ylikuormittuneita suuren työmäärän paineessa ja monet heistä pyysivät tehtävästään eroa marraskuussa. E.V. Antervo ei enää ollut jatkamassa lautakunnan puheenjohtajana ja kukaan ei kokenut olevansa tarpeeksi kykenevä tehtävään hänen jälkeensä. Niin valtuusto varasi määrärahan ulkopuolisen toimitsijamiehen palkkaamiseksi 400 markan kuukausipalkalla. Tehtävään valittiin lennätinvirkailija Heikki Tanner. Sosialistijäsenet Valli ja Vuorio erosivat lautakunnasta 1.12.1917 ja heidän tilalleen kunnallisjärjestö ehdotti valittaviksi Heikki Kaleniuksen ja Kalle Palmun sillä ehdolla, että lautakunta saisi valita puheenjohtajansa, mihin valtuusto ei suostunut. Kaikesta huolimatta Kalenius ja Palmu tulivat valituiksi lautakuntaan.

Heinäkuussa 1917 tapahtui jälleen yksi kohtalokas käänne tiellä kohti sisällissotaa. Tokoin senaatti äänesti voimaan valtalain eli eduskunta julisti itsensä ylimmän vallan haltijaksi sotilasasioita lukuun ottamatta. Venäjän väliaikainen hallitus ei tätä uhmakasta manööveriä hyväksynyt, vaan hajotti eduskunnan. Sosiaalidemokraatit panivat ankarasti hanttiin, mutta mikään ei auttanut: uudet vaalit olivat vääjäämättä tulossa. Eduskunnassa jo hyväksytyt yhteiskunnalliset parannukset eli kahdeksantuntinen työpäivä, uudet kunnallislait ja torpparivapautus mitätöityivät siltä erää.

Uudenkaupungin Elintarvelautakunta.

4 kaup. osa 15 kortt. tontti № 1

Voikortti N:o 306

Tämän omistaja Gustaf Hagman 2 hengen huoltaja on oikeutettu saamaan voita sen määrän viikossa henkilöä kohden kuin kulloinkin erikseen määrätään.

Maaliskuu 1917.

N:o	N:o	N:o	N:o
4:s viikko.	3:s viikko.	2:nen viikko.	1:nen viikko.
kg. voita.	kg. voita.	kg. voita.	kg. voita.

Helmikuu 1917.

N:o	N:o	N:o	N:o
4:s viikko.	3:s viikko.	2:nen viikko.	1:nen viikko.
kg. voita.	kg. voita.	kg. voita.	kg. voita

Tammikuu 1917.

N:o	N:o	N:o	N:o
4:s viikko.	3:s viikko.	2:nen viikko.	1:nen viikko.
kg. voita.	kg. voita.	kg. voita.	kg. voit

Gustaf Hagmanin voikortti tammi-maaliskuulta 1917.
Uudenkaupungin museo.

Uusia vaaleja odoteltaessa Suomen suuriruhtinaskunta jäi neljäksi kuukaudeksi vaille parlamenttia, hallitusta ja toimivaa järjestysvaltaa. Omaa armeijaa ei luonnollisesti ollut olemassa. Yhteiskunta oli täydellisesti hajoamassa, oli syntymässä kohtalokas valtatyhjiö. Sitä täyttämään syntyivät porvarillisten kansalaisten palo- ja järjestyskunnat sekä työväestön järjestys- ja lakkomiehistöt. Loppuvuoden aikana niistä kehittyivät vähitellen aseistautuneet suojeluskunnat ja punakaartit. Kummallakaan osapuolella ei vielä ollut valtakunnallista johtoa, vaan molemmat toimivat omilla paikkakunnillaan lähes itsenäisesti, omien tavoitteidensa mukaisesti.

Tunnelmat kiristyvät

Tilanteessa, jossa toimivia yhteiskunnallisia laitoksia ei ollut olemassakaan, riitaisuudet kärjistyivät nopeasti. Nyt nousivat piripintaan ne sosiaalisen eriarvoisuuden epäkohdat, jotka olivat olleet olemassa vuosikymmenien ajan.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeinen järjestysvallan tyhjiö, poliisin ja armeijan puuttuminen, täyttyi kansanvaltaisilla järjestysmiehistöillä. Heti maaliskuussa perustettiin maahamme ensimmäiset työväenluokan kaartit ja kuukauden kuluttua porvarien suojelusvartiot. Aluksi näillä oli toimintastrategia hyvin samansuuntainen, puolustuksellinen ja yleistä järjestystä ylläpitävä. Vielä kevään ja kesän aikana molemmilla järjestysmiehistöillä oli sama vihollinen, maassamme pysytellyt venäläinen sotaväki. Sen toiminta oli vallankumouksen jälkeen saanut enenevässä määrin huligaanisia piirteitä. Elokuun 19. päivän ilta ja yö olivat kauhun aikoja Uudenkaupungin asukkaille.

”Työväentalolla oli silloin tanssitilaisuus ja väkeä salin täydeltä. Odottamatta ryntäsi sisälle joukko venäläisiä sotilaita, toiset paljain miekoin, toiset pamppujaan heilutellen. Ilman näkyvää aihetta alkoivat sotilaat piestä ketä eteen sattui. Syntyi kuvaamaton hämminki ja pakokauhu. Yleisö alkoi pyrkiä hädissään pois heidän lähettyviltään, mikä minnekin. Monet hyppäsivät suin päin alas pihalle ravintolahuoneen ikkunasta. Tässä rytäkässä loukkaantui moni, muutamilta nyrjähti jalka, toisille koitui muita vammoja. Salissa jatkoivat sotilaat mellakoimistaan elämöiden kuin villit. Eräs sotilas seisoi keskikäytävällä ja antoi pamppunsa, jonka päässä oli jokin raskas esine, pyöriä ympäri, vähääkään välittämättä kehen se sattui. Tämän tapahtuessa työväentalolla huomattiin, kuinka kasarmilta lähti komennuskunta sotilaita pistimet tanassa ja miekat paljaina sekä hyökkäsi suoraan väkijoukkoon, joka seisoi työväentalon pihalla. Iskuja sateli säälimättä oikeaan ja vasempaan. Toiset urhot käyttivät mellakkaa hyväkseen raahaten säälimättä naisia syrjään eläimellisten intohimojensa uhreiksi naisten huudoista ja rimpuilusta huolimatta. Myöhään yöllä kuului vielä kaupungilla eri tahoilla laukauksia herättäen pelkoa ja kauhua rauhallisissa asukkaissa”. Näin kuvasi Vakka-Suomi-lehti elokuun tapahtumia.

Kesän ja varsinkin syksyn 1917 aikana kaartien kilpavarustelu kiihtyi. Joukot alkoivat aseistautua ja toiminnan kärki suuntautui enemmän toisiaan vastaan. Työväenliike alkoi nähdä suojeluskunnat sosialismin ja työväenliikkeen vastaisiksi, vaikka ne olisivatkin edustaneet itsenäisyyspoliittista linjaa. Lisäksi työväenliikkeessä alettiin entistä suopeammin katsella venäläisiä sotilaita, joiden piirissä bolsevikit olivat pääsemässä johtoon. Täten venäläisvastaiset itsenäisyysmiehet ja myös venäläisiä sotajoukkoja vastaan tähdätyt suojeluskunnat alkoivat tuntua vihamiehiltä.

Sivistyneistön ja työväen välillä vallitsi myös valtavaksi paisunut varallisuuskuilu. Yläluokalla oli suuret ja tilavat talonsa, piiat, rengit ja palvelijat, omaa karjaa, kielitaitoa, koulutusta sekä mahdollisuuksia kulttuuriharrastuksiin ja matkusteluun. Työläinen asui suuren perheen kanssa ahtaissa ja pimeissä, talvella vetoisissa hellahuoneissa. Palkka oli maailmansodan oloissa juuri ja juuri riittänyt hengissä pysymiseen, mutta aikojen kiristyttyä nälkä kurni suolissa aina vain piinaavammin. Työväestö ei juuri tiennyt elämästä kotipaikkakunnan ulkopuolella. Puoliso oli löytynyt naapurista tai naapurikylästä.

Mutta työväestö ei sekään ollut yhtenäinen joukko. Nuorimmat olivat käyneet kansakoulun ja he osasivat vaatia parempia oloja. Vanhemmat työläiset olivat tottuneet puutteeseen, eivätkä tohtineet kapinoida mahtavia teollisuuspohattoja tai maanisäntiä vastaan. Nuoret osasivat lukea ja useimmiten kirjoittaa, kiertokoulun käyneet vanhemmat eivät usein kumpaakaan taitoa. Kun sivistys oli alkeellisella tasolla, olivat tavatkin karkeita.

Uuteenkaupunkiin oli perustettu työväenyhdistys vuonna 1893. Erikoista oli, että se oli perustettu työväen omilla ehdoilla, yhtenä ensimmäisistä koko maassa. Useimmat vanhemmat yhteenliittymät olivat olleet työnantajien kanssa yhdessä perustettuja, ns. wrightiläisiä työväenyhdistyksiä, mutta Uudessakaupungissa siirryttiin siis alun perin sosialistiselle linjalle. Siinäkin vallitsi tosin erilaisia näkemyksiä. Useimmat jäsenet kannattivat uudempaa bernsteinilaista, reformistista linjaa. Sen mukaan uudistuksia ajettaisiin parlamentaarista tietä, siis neuvotteluilla, korkeintaan lakkoilulla. Perinteisemmällä marxi-

Sivistyneistön ja työväestön välinen varallisuuskuilu kasvoi Uudessakaupungissakin 1900-luvun alussa isoksi. Kuva Uudenkaupungin museo.

laisella linjalla oli kuitenkin silläkin joukko kannattajia. Näitä alettiin kutsua radikaaleiksi. He olivat valmiit aina vain kovempiin otteisiin päämäärän saavuttamiseksi. Usein kyse oli nuorimmista, jotka eivät olleet tottuneet työväenyhdistyksissä käytössä olleeseen neuvottelutaktiikkaan ja yhdessä sopimiseen. Edeltäneen vuosisadan lopulla Uudenkaupungin työväenyhdistykseen oli kuulunut runsaat 50 jäsentä, runsas kymmenkunta vuotta myöhemmin määrä oli kaksinkertaistunut ja nyt, maailmansodan vuosina, työttömäksi jäänyttä väkeä tuli yhä lisää. Enemmistönä olivat kivi- ja rakennustyöläiset, mutta myös merimiehiä oli runsaasti; maailmansota oli sulkenut meriväylät, joten alalla oli runsaasti työttömyyttä.

Uudenkaupungin työväenyhdistyksen puheenjohtajana toimi G. E. Grönroos, sihteerinä W. Nieminen ja rahastonhoitajana Knut Palmu.

Kohti räjähdystä

Loppusyksyllä 1917 suuriruhtinaanmaa sai vihdoin uudet vallanpitäjät. Oikeistopuolueet voittivat niukasti vaalit. Senaatin puheenjohtajaksi (eli pääministeriksi) nousi tuomari P. E. Svinhufvud. Hän alkoi päättävästi toimia itsenäisyyden saavuttamiseksi – porvarillisten puolueiden ehdoilla luonnollisesti.

Valitettavasti vuoropuhelu porvarillisten ryhmien ja työväenpuolueen kesken kävi mahdottomaksi.

Marraskuun 7. päivänä bolsevikit tekivät Venäjällä vallankaappauksen. Väliaikainen hallitus meni manan majoille. Isäntämaan esimerkki antoi Suomessakin sosialidemokraattisen puolueen radikaalisiivelle entistä kovempaa puhtia.

Sosialidemokraattinen puolue ja ammattiliitot kehottivat jäseniään perustamaan koko maassa järjestyskaarteja. Niiden tarkoitus oli turvata jo saavutetut edut ja varustautua porvariston aggressiivisten toimenpiteiden varalta. Jokainen varmasti ymmärsi, että ne olivat vastavoima oikeiston suojeluskunnille. Puoluejohto ei tavoitellut väkivaltaista vallankumousta, mutta näin porvarillinen väki asian ymmärsi – tai halusi ymmärtää.

Jälkikäteen on helppo osoittaa seuranneeseen kansalliseen murhenäytelmään syyllisiä. Jälkiviisauden uhallakin on todettava, että lehdistön roolia vihanpidon lietsomisessa ei voi ohittaa. Molemmilla osapuolilla olivat omat uskolliset äänenkannattajansa useimmilla paikkakunnilla. Uudessakaupungissa porvarillinen väki luki Uudenkaupungin Sanomia ja Vakka-Suomea, työväki puolestaan Työmiestä ja Sosialistia. Kummatkin politisoivat joka ainoan kysymyksen ja suurentelivat maassa sattuneita levottomuuksia. Kaikista kahakoista saatiin lehtien palstoilla muovattua kuva hirmuisista verilöylyistä, ja toista osapuolta kohtaan syydettiin silmittömiä solvauksia. Tasapuolisempia kirjoituksia ei ollut, sillä puolueetonta lehdistöä ei ollut olemassa, eikä lehdistön eettisyydestä kukaan ollut nähnyt untakaan. Näissä oloissa tunnelmat kypsyivät taisteluun valmiiksi kiihkoksi.

Porvaristo ehti Uudessakaupungissa valmistautumisessaan edelle. Tämä johtui siitä, että Turun suojeluskunnat olivat ryhtyneet kokoamaan maakunnan suojeluskuntia yhteisen johdon alaisuuteen. Organisaatio oli maakunnassa varsin kattava. Uudenkaupungin porvarillinen väki pääsi kuormastoon mukaan.

Kaupungissa ensimmäinen suojelusvartion perustava kokous pidettiin 30.8.1917. Taustalla

vaikuttava vahva mies ja koollekutsuja oli tohtori Santeri Jalava, joka tosin jäi varsinaisen esikunnan ulkopuolelle. Päälliköksi valittiin vahtimestari V. Aalto ja varapäälliköksi puuseppä J. Siivonen. Esikunnan muut jäsenet olivat kanttori P. Leppänen sekä kauppiaat P. Linden ja O. V. Alkula. Suojeluskunta onnistui tuoreeltaan hankkimaan 30 kappaletta Colt-pistooleja. Ne kuljetettiin Turusta Uuteenkaupunkiin höyrylaiva Kivimaa II:lla ja kätkettiin varmaan paikkaan. Myöhemmin odotettiin suurempaakin aselastia Poriin tulossa olevasta Equityn kuormasta. Osa siitä oli tarkoitus purkaa kuormasta Pyhämaan Edväisiin, mutta hanke meni myttyyn.

Marraskuussa Uudenkaupungin suojeluskunnassa oli jo 70–80 miestä. Toiminta oli hyvin järjestettyä. Hälytys miesten koolle kutsumiseksi oli määrä suorittaa kirkonkelloja soittamalla. Ensimmäinen tilaisuus koitti jo marraskuun puolessavälissä.

Paikallisen porvarillisen suojelusvartion vastapainoksi perusti Ugin sos-dem. kunnallisjärjestö työväen järjestysmiehistön 11.10. Järjestyskaartiin oli marraskuun suurlakkoon mennessä eli reilun kuukauden sisällä saatu noin 60–70 miestä, joiden harjoituksia veti Jalmari Nordling.

Sosialidemokraattinen puolue oli yhä selvemmin ajautumassa radikaalien ainesten eli ns. siltasaarelaisten käsiin. Siellä mestaroivat Kullervo Manner, Yrjö Sirola, Eero Haapalainen, Rahjan veljekset, Adolf Taimi, Otto-Ville Kuusinen, Edvard Gylling sekä Ali Aaltonen. Toistaiseksi puolueen enemmistö oli onnistunut pitämään kiihkeimmät pukarit kurissa, mutta puolue oli pakotettu marraskuussa Venäjän bolsevikkikaappauksen vanavedessä järjestämään suurlakon teemalla ”Me vaadimme.” Nuo vaatimukset sisälsivät mittavia sosiaalilakien uudistuksia, kahdeksantuntisen työpäivän – sekä perustettujen suojeluskuntien lakkauttamisen.

Kun porvarillinen senaatti ei työväestön esittämiin uhkavaatimuksiin suostunut, maassa alkoi yleislakko marraskuun 14. päivänä. Se oli rauhatonta aikaa, ja eteläisimmässä Suomessa tapahtui jo kolmisenkymmentä murhaa. Punainen terrori oli nostanut ruman päänsä esiin. Tunnetuin verityö sattui Mommilassa, jossa sai surmansa raumalaissyntyinen, Suomen rikkaimmaksi mainittu suurliikemies Alfred Kordelin.

Uudessakaupungissa työväenyhdistyksen järjestyskaarti hulinoi pari päivää kaupungilla.

Myöhempi vapaussotakirjallisuus, johon voidaan laskea myös Uudenkaupungin virallinen historiakirja osa 4, suurenteli myöhemmin tapahtumia ajan hengen ja voittajien historiankirjoituksen mukaisesti.

Todellisuudessa hulinoitsijoita lienee kaupungilla ollut 60–70. Vauhdinantajana toimi luonnollisesti alkoholi, ja rettelöitsijät miehittivät uhmakkaasti puhelinkeskuksen, postilaitoksen ja lennätinaseman. Lakkolaiset hoilasivat, melskasivat, nakkelivat kiviä, taisivat rikkoa ikkunoitakin. Joku porvarillinen kansalainen epäilemättä sai myös maistaa nyrkistä. Muutaman liikkeen lakkolaiset onnistuivat sulkemaan. Joku epäonninen taidettiin raahata vangiksikin. Sitä historiankirja ei kerro, että lakkolaisten otteita hillitsivät lokakuussa perustetun paikallisen suojeluskunnan parivartiot, jotka olivat varustautuneet käsiaseilla. Lakkolaisten tukena taas oli puolensataa venäläistä, joten suojeluskuntalaiset eivät Colteillaan sentään uskaltaneet ryhtyä ammuskelemaan.

Suurlakkoon osallistuneet järjestysmiehet liittyivät keväällä 1918 lähes poikkeuksetta pu-

Suojeluskunnan hankkimat 30 Colt-pistoolia kuljetettiin Uuteenkaupunkiin höyrylaiva ”Kivimaa II”:lla ja ”kätkettiin varmaan paikkaan”. Kuva Uudenkaupungin museo.

nakaartiin. Aiempi vuoden 1905 suurlakko oli Uudessakaupungissa sujunut toisenlaisessa ilmapiirissä. Silloinkin järjestystä valvoi samoin työväen järjestyskaarti, josta ensimmäistä kertaa käytettiin punakaarti-nimitystä. Se kunnostautui positiivisella tavalla. Lakon jälkeen 11.11.1905 Uudenkaupungin Sanomien etusivulla oli näyttävä valtuusmiesten kiitos kaupungin järjestäytyneelle työväelle suurlakon aikaisen järjestyksen hoitamisesta. Konsuli Savon ehdotti työväenyhdistykselle 1000 markan avustusta työväentalon rakennusrahastoon, ja valtuusto vielä tuplasi tämän summan.

Uudessakaupungissa marraskuun 1917 lakkoilu kesti vain pari päivää, muualla maassa tunnelmat rauhoittuivat vasta viikon kestäneen lakon päättymisen jälkeen.

Mutta jotakin oli peruuttamattomasti särkynyt. Paikkakunnalla oli selvästi käynnistynyt eskaloituva väkivallan kierre.

Eduskunta julisti maan itsenäiseksi 6. joulukuuta. Kahdeksantuntinen työpäivä, uudet kunnallislait ja torpparivapautus hyväksyttiin, mutta lehdet kirjoittivat niistä hyvin niukasti. Kansalaiset laidasta laitaan olivat menettäneet luottamuksensa eduskuntaan. Julistuksia ja lupauksia oli annettu ja kuultu ennenkin, nämä olivat lisää sitä samaa sanahelinää.

Kansalaiset olivat alistuneet ajatukseen, että sisäinen sota oli ovella. Erimielisyydet oli ratkaistava asein.

Uusikaupunki suojeluskuntien valtaan

Marraskuun suurlakon jälkeen Uudenkaupungin työväenyhdistyksen jäsenet näyttävät vaipuneen toimettomuuden tilaan. Kiukkua ja kostonhalua epäilemättä silti koko ajan ruokittiin kulisseissa.

Syitä passiivisuuteen oli monia. Suurin oli epäilemättä aseiden puute. Omasta takaa työläisillä ei ollut kuin huonokuntoisia haulikoita, useimmilla ei niitäkään.

Venäläiset eivät olleet suostuneet luopumaan aseistuksestaan, sillä he tiesivät lähtevänsä kotimatkalle ja matkalla saattoi eteen tulla ties minkälaisia tilanteita. Sitä paitsi suomalaisten vaikeudet eivät venäläisten suurta enemmistöä kiinnostaneet rahtustakaan.

Paikkakunnalta oli muuttanut pois niin runsaasti työväkeä, että yhdistyksen jäsenmäärä oli hiipunut. Militantteja pukareita riitti, mutta useimmat heistä eivät kuuluneet sen paremmin ammattiyhdistyksiin kuin työväenyhdistykseenkään. Kaiken lisäksi suurlakon aikana oli karvaasti huomattu, että paikallisella suojeluskunnalla oli hallussaan käsiaseita. Se kulki kahden miehen patrullina jatkuvasti ympäri kaupunkia. Kukapa olisi halunnut asettua maalitauluksi.

Lienee ollut myös niin, että työläiset ymmärsivät olevansa vähemmistössä. Uudessakaupungissa oli vaaleissa sosialidemokraattien kannatus pysytellyt 25 prosentissa, kun se monissa suurissa kaupungeissa oli yli 50 prosenttia. Sellaisella kannatuksella ei tehdä vallankumousta. Lisäksi vakkasuomalaisesta yhdistysväestä enemmistö oli bernsteinilaisella eli reformistisella kannalla. Raivokkain agitaatio ei ollut saanut enemmistön tukea tai hyväksyntää. Merkitystä oli silläkin, että niin kaupungissa kuin ympäröivissä maaseutukunnissa toimi vanhastaan myös kristillinen työväenyhdistys. Sillä oli yllättävän suuri kannatus Vakka-Suomessa ja sen riveissä oli kymmenittäin jäseniä. Sen

Tiedonvälityksellä ja sen valvonnalla oli tärkeä merkitys myös sata vuotta sitten. Kuvassa sensoreita Uudenkaupungin lennätinkonttorissa vuonna 1916. Kuva Uudenkaupungin Sanomien arkisto.

levittämällä hengellisellä sanomalla lienee ollut jonkin verran hillitsevää vaikutusta. Myöhemmin se ajautui punakaartin kanssa napit vastakkain.

Niinpä työväenyhdistyksen johto jäi uuteen vuoteen tultaessa passiivisena odottamaan tilanteen kehittymistä. Varsinaista punakaartia ei Uudessakaupungissa sen paremmin kuin naapurikunnassa Kalannissa perustettu ennen sodan syttymistä.

Yksittäisiä punaisia aktivisteja kyllä kaupungista löytyi, mutta toimintaa hakeakseen heidän täytyi matkata Turkuun, loppuvuoden 1917 Suomen punaisimpaan kaupunkiin. Turun punakaartin mukaan ehti marraskuussa 22-vuotias seppä Frans Nurmela Uudestakaupungista ns. Loimaan retkelle, jossa Nurmelan joukko ei kuitenkaan sortunut väkivaltaisuuksiin. Tämä jo melko sotaiselta tuntuva retki tehtiin 21. marraskuuta, jolloin pääosin Turusta lähtöisin olevat punakaartilaiset kahdella kuularuiskulla vahvistettuina ryöstivät Turun asemalta Helsinkiin lähdössä olevan junan ja suuntasivat kulkunsa Loimaalle, jossa oli tarkoitus ottaa mittaa paikallisesta suojeluskunnasta. Suunnitelma kuivui pelkäksi ryöstelyksi, suojeluskunnan hajaannuttua. Nurmelaa kuvattiin myöhemmin kuulusteluissa paikallisen suojeluskunnan lausunnossa erittäin rajuksi ja häijyluonteiseksi huligaaniksi. Myös omien kaartilaisten silmissä Frans Nurmelaa ja Alfred Saarea kuvattiin pahimmiksi.

Loppuvuotta kohti mennessä osapuolet olivat ajautuneet sovittamattomaan eripuraan, jossa kaikki neuvottelut katkesivat umpikujaan. Punakaarti oli vanginnut maaherra Collanin ja Vakka-Suomesta koottiin 19-miehinen lähetystö, joka lähetettiin Turkuun neuvottelemaan sekä maaherran vapauttamisesta että hätäaputöiden järjestämisestä. Tarkoituksena oli pyrkiä ”vallankumouksellinen komitean” puheille, mutta tämä ei onnistunut. Neuvotteluja käytiin punaisten hallitseman elintarvikelautakunnan kanssa ja lähetystö uhkasi elintarvikkeiden vientikiellolla Turkuun, jolloin heidät uhattiin pidättää. Neuvottelut päätyivät kireisiin tunnelmiin ja lähetystö suorastaan pakeni Turusta takaisin Koli-laivalla. Heti samana päivänä sunnuntaina Uudenkaupungin suojeluskunta kokoontui ja teki aseiden hankintasuunnitelman.

Uudenkaupungin järjestyskaarti ja työväenyhdistys joutuivat paljolti katsomaan mallia Turusta, jossa radikaalit voimat olivat saaneet kaupungin haltuunsa. Turun punaväristä huolimatta Varsinais-Suomessa punakaartien muodostuminen tapahtui muuta maata hitaammin, suurlakon aikoihin Turun piirin kunnissa kaarti oli järjestäytynyt 43 prosentissa ja sodan syttyessä hieman yli puolessa seudun kunnista. Varsinkin laaja-alaiset kauppaliikkeiden hävitykset ja ryöstöt Turussa sunnuntai-illan 16.12. ja tiistai-iltapäivän 18.12. välisenä aikana olivat ratkaiseva käänne punakaartien siirtymisessä Turussa ja sen lähikunnissa aktiiviseen taisteluvalmiuteen. Kahden viikon vanhan itsenäisyyden haurautta ja yhteiskunnallisen tilanteen kompleksisuutta kuvaa hyvin se, että Turun kaupparyöstöt saatiin rauhoitettua vieraan valtion sotaväen voimin, jossa merkittävässä roolissa oli ukrainalainen ratsujoukko. Ratsuväkeä oli yhteensä satakunta apunaan jalkaväkeä. Turun joulun alun ryöstöissä ainakin epäiltiin olleen mukana sittemmin paikalliseen Uudenkaupungin kaartiin kuulunut Kustaa Koivusaari, joka olisi kuulemma mennyt huonoissa vaatteissa Turkuun ryöstöjen aikaan ja tullut hyvissä vaatteissa takaisin.

Valtakunta valmistautuu sotaan

Valtakunnassa osapuolet ajoivat joukkojaan asemiin valmistautuessaan tulevaan aseelliseen yhteenottoon. Työväen kaarteista oli tulossa itsenäinen vallankäyttäjä, joka ei enää suostunut tottelemaan isäntänsä eli sosialidemokraattisen puolueen käskyjä. Oma-aloitteisimpia ja radikaalimpia hurjapäiden pesiä olivat Adolf Taimen johtama Helsingin kaarti sekä sanomalehtimies William Lundbergin Turun kaarti. Ne saivat seuraansa Kymenlaakson kaarteja, joiden vahva mies oli Venäjällä sotilaskoulutusta saanut Ali Aaltonen. Kaikki kolme miestä laskivat itsensä bolsevikeiksi, ja he olivat suoraan yhteyksissä venäläisiin aateveljiinsä.

Tammikuun puolessavälissä kaartit julistautuivat itsenäisiksi ja alkoivat käyttää punakaarti-nimeä. Niiden pääpaikaksi tuli Tampere ja johtoon nousi Eero Haapalainen. Eri puolilla maata sattui jo lukuisia pienempiä yhteenottoja. Ensimmäisen kerran punakaartit ja suojeluskunnat ottivat yhteen Sipoon Nikkilässä tammikuun 9. päivänä 1918. Kahakassa kaatui kaksi punaista.

Uudessakaupungissa järjestettiin 20. tammikuuta ilmeisesti työväenyhdistyksen toimesta mielenosoitus, jossa joukko punaisine lippuineen ja soittokunta etunenässä marssivat ympäri kaupunkia ja jatkoivat juhlaa työväentalolla. Sosialisti-lehti raportoi tapahtumasta ajan kuvalle tyypillisellä tavalla: ”Katukäytäville oli kokoontunut katselemaan ja virnistelemään huomattavat joukot porvariston nöyräselkäisiä kätyreitä, säälittäviä raukkoja.”

P. E. Svinhufvudin senaatti puolestaan oli rakentamassa maan suojeluskunnista itselleen selkänojaa. Suojeluskunnat siirtyivät vähitellen aktivistien johtaman sotilaskomitean alaisuuteen. Pohjanmaa oli valittu joukkojen tukialueeksi. Tammikuun 25. päivänä suojeluskunnat julistettiin hallituksen joukoiksi. Niiden päälliköksi tuli Venäjältä saapunut kenraali Gustaf Mannerheim. Vaasasta tuli hallituskaupunki, ja hallituksen joukkojen esikunta perustettiin Seinäjoelle, josta käsin joukkojen kokoaminen käynnistettiin.

Tammikuun ehtiessä lopuilleen ratkaisu tapahtui. Sosialidemokraattisen puolueen radikaalit ainekset saivat taitavilla äänestysmanöövereillä puolueessa päätösvallan. Vallankumous julistettiin alkaneeksi nostamalla punainen lyhty Helsingin työväentalon torniin tammikuun 26. päivänä 1918.

Samana päivänä kenraali Mannerheim ryhtyi riisumaan venäläisiä aseista Pohjanmaan varuskunnissa.

Sisällissota oli alkanut. Punakaartit valtasivat Helsingin hallintorakennukset. Neljä senaattoria onnistui pakenemaan Vaasaan, muut jäivät piileskelemään eri puolille pääkaupunkia.

Punaiset onnistuivat muutamassa päivässä saamaan haltuunsa eteläisen Suomen, väkirikkaiden teollisuuskaupunkien ja suurten kartanoiden maakunnat. Pohjanmaa oli perintötilojen ja pienempien paikkakuntien ”valkoinen” alue, jossa sosiaaliset epäkohdat olivat jääneet pienemmiksi – paljolti myös siitä syystä, että maakunnasta oli ylijäämäväestö muuttanut siirtolaisiksi ulkomaille. Pohjoisin Suomi taas jäi muutamaa paikkakuntaa lukuun ottamatta kokonaan kapinan ulkopuolelle.

Valkoisten joukkojen tukikohdiksi muodostuivat Kankaanpää, Ikaalinen, Mäntyharju ja Karjalan kannaksen Antrea. Joukkojen käyttöön jäi pohjoisempi poikittainen rautatielinja.

Maaherran vapauttamista vaatinut vakkasuomalainen lähetystö joutui syksyllä 1917 lähestulkoon pakenemaan punaisesta Turusta Uuteenkaupunkiin höyrylaiva "Kolilla". Kuva Håkan Lindberg.

Punaiset kokosivat joukkonsa Reposaarelle, Noormarkkuun, Laviaan, Hämeenkyröön, Tampereelle, Kymenlaaksoon ja Viipuriin. Tarkoitus oli lähteä etenemään kohti pohjoista. Valtaan nousseen Kullervo Mannerin johtaman Punaisen Suomen Kansanvaltuuskunnan ajatus oli, että pohjoista kohti edettäessä kansa tulisi spontaanisti valtaan nousevien punaisten tueksi. Kapinalipun nostaneilla oli hallussaan Etelä-Suomen rautatiet ja niiden kalusto. Selvä epäkohta oli, että eri paikkakuntien punakaartit olivat äkisti ja odottamatta julistetun vallankumouksen suhteen täysin neuvottomia. Useimmilla paikkakunnilla jäätiin kädet taskussa odottamaan, että jostakin tulisi käskyjä tai neuvoja sen suhteen, millä tavoin köyhälistön vallankumous käytännössä pannaan toimeen.

Olli Laurila ja Tapio Niemi

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 1918
- Vakka-Suomi-lehti 1918
- Turun Sanomat 1917–18
- Haapala-Hoppu: Sisällissodan pikkujättiläinen. 2009.
- Kaukovalta K. V. : Uudenkaupungin historia III.
- Kaukovalta K.V. : Uudenkaupungin historia IV. Uki 1962.
- Lahtinen, Rauno: Punainen Turku 2017.
- Salkola Marja-Leena: Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi I-II. Hki 1985.
- Teerijoki,Ilkka: Hämeenlinna vallankumouksen vuosina 1917-1918. 2017.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden asiakirjat.

1918

VENÄLÄISJOUKOT UUDESSAKAUPUNGISSA

Väinö Saarni muistelee venäläisaikaa kaupungissa: ”Täällä oli silloin venäläisiä sotilaita, niitä oli sijoitettu Saunasillan Odotukseen, Itäpuiston kapteeni Isakssonin taloon ja nykyiseen Lehtolan taloon, silloin Ertmannin talo. Isakssonin talossa oli Donin kasakoita, muistan kun niillä oli hiustupsu lakin oikealta puolen näkyvissä. Lehtolan talossa oli ratsu- ja jalkaväkeä, hevoset olivat ulkorakennuksessa. Venäläisillä oli keittiö järven rannassa, jossa valmistettiin kaikille sotilaille ruokaa. Muistan kun heillä oli siinä leivinuuni, sellainen iso katettu avonainen ilman seiniä. Siinä tehtiin sitä kuuluisaa ryssänlimppua, joka vieläkin maistuu kun muistelee.

Me Blasieholman pojat kävimme aina päivällisellä syömässä, oli lusikat taskussa. Venäläiset olivat kovin hyviä antamaan meille ruokaa, kun olimme köyhistä oloista. Oikein hyvältä maistui heidän tekemänsä ruoka, kun käyttivät paljon voita kaikissa keitoissa. Muistan kuinka sitä ryssänlimppua tehtiin. Heillä oli sellainen iso peltilaatikko, joka oli arvion mukaan noin puolitoista metriä pitkä ja metrin leveä. Korkeutta oli joku viisitoista senttiä. Taikina kaadettiin siihen sellaisena paksuna taikinana ja työnnettiin uuniin. Sitten kun se oli vähän kovettunut, niin vedettiin kaukalo ulos uunista ja leikattiin sellaisiksi kuution muotoisiksi paloiksi ja voideltiin päältä. Työnnettiin taas uuniin ja sai kypsyä valmiiksi. Uunissa oli kaksi pesää alla, joissa paloi aina kokonaisia halkoja. Se limppu oli siitä erikoista, kun se oli noin alle kymmenen senttiä paksu ja oli tasaisen kypsä, ei ollut mitään kovaa kuorta.

Venäläiset pitivät aina iltaisin siinä Itätullin torilla sellaiset pienet iltalystit. Antoivat kaupunkilaisille tanssiesityksiä, tanssivat pikkuryssää. Se oli sellaista tanssia, kuka vaan osasi parempia temppuja tehdä. Sen jälkeen pidettiin iltarukoukset, oli kovin juhlallista ja paljon katsojia. Sitten tuli taloon hiljaisuus.

Vallankumouksen jälkeen venäläisille sotilaille tuli kaupungissa hyvin huonot olot. Ruoka loppui, johto lähti pakoon, vain yksi vänrikki jäi sotilaiden kanssa. Hän oli sanonut, että ei lähde, tappakaa jos ette hyväksy. Sotilaat pitivät hänestä ja henki säilyi. Hevosetkaan eivät saaneet pitkään aikaan muuta kuin jotain vanhoja olkia, mitä altansa löysivät. Lopulta hevoset myytiin huutokaupassa, jossa niitä ostivat kaupunkilaiset ja lähimaaseutulaiset. Ne olivat niin kärsineitä, että kun annettiin riittävästi parempaa ruokaa, niin osa kuoli jo Itätullin puuhun kiinnitettynä. Lehtolakin osti oikein kauniin ratsuhevosen, oli kahvin ruskea ja nuori. Se säilyi kun annettiin säännöstellen ruokaa. Kuormahevosta siitä ei tullut, juoksija paremminkin, mutta kyllä sillä kuormiakin ajettiin.”

Olli Laurila

Venäläisiä sotilaita Saunasillassa sijainneessa "Odotuksessa", joka toimi sekä ravintolana että laivamatkustajien odotustila-na. Kuva Uudenkaupungin museo.

Lähde:

- Väinö Saarnin muistelma/Risto Salosen arkisto.

PUUTETTA JA ANKEAA ARKEA

Ennen ensimmäistä maailmansotaa maamme elintarvikehuolto oli täysin riippuvainen tuonnista. Vuonna 1914 yli puolet ruokaviljasta tuli ulkomailta. Vihollisuuksien alettua viljan tuonti tyrehtyi sekä Saksasta että Yhdysvalloista. Suomen ulkomaankaupan rakenteet romahtivat hetkessä ja täysimittaiseen säännöstelyyn siirryttiin keväällä 1917, kun senaatissa päätettiin uudesta elintarvikelaista.

Viljelijät määrättiin luovuttamaan osan sadosta elintarvikelautakunnille kiinteään hintaan. Kuluttajat joutuivat lunastamaan elintarvikkeensa korttia vastaan. Oltiin nopeasti umpikujassa. Lakia rikkoivat kaikki kynnelle kykenevät: maanviljelijät, tukkukauppiaat, vähittäismyyjät ja kuluttajat. Alkoi todellinen salakaupan kulta-aika.

Tilanne kohdistui ankarimmin kaupunkien työläisväestöön, jolla ei ollut varaa mustan pörssin huimiin hintoihin. Ilmassa alkoi jo vahvana leijua nälänhädän uhka. Kahdeksan tunnin työaikaa alettiin vaatia myös maataloustyöntekijöille. Lakkoilu kevätkylvöjen aikaan lisäsi kireyttä maaseudun eri ryhmien välille ja huononsi elintarviketilannetta entisestään.

Lisää huolta aiheutti kesän 1917 huono sato. Koska kesä oli hyvin kuiva, heinä kasvoi kehnosti ja karjan tuotto väheni olennaisesti. Tämä rasitus oli myöskin kovempi aikaisempaan verrattuna, koska voi ja maito olivat jo tärkeässä roolissa kuluttajien ravitsemuksessa.

Kalantilainen Oron talon isäntä Frans Salomaa. Kuva on otettu hänen haavoituttuaan sisällissodan taisteluissa. Kuva Uudenkaupungin museo.

Frans Salomaan päiväkirja

Kalannissa Oron talon isäntä Frans Salomaa pohti päiväkirjassaan heinäkuun 15. päivä suomalaisten perivihollisen nälän olemusta: ”Sota ja nälkä ovat vanhoja liittolaisia. Nälkä näyttää astuvan valtiaaksi sodan tehtyä tehtävänsä. Sodalta on Suomi säästynyt tähän asti, mutta uhka on nyt suuri, että verellä tätä maata vielä kostutetaan. Nälkä tulee tänne koko mahtavuudellaan, sillä halla vei viljat tämän kuun 5.–9. päivinä. Sateettoman kesän jälkeen ei kasvu ole edistynyt. Heinää tulee noin puolet entisestä, kaurat ja muut suvilaihot kuivuvat. Ja silti halla vei useimmat ruisvainiot, herneenvarret ja kauranoraat niittymailta. Katovuosi edessä, karjan teurastus alkaa. Vaalennut ruisvainio ja kellastuneet kaurapellot sekä mustuneet perunamaat saavat maamiehen mielen synkäksi.”

Uudessakaupungissa kaupunki alkoi keväällä 1917 tarmokkaan elintarvikepäällikkö E. W. Antervon johdolla viljellä perunoita. Syyskuussa elintarvikelautakunta ilmoitti valtuustolle ryhtyneensä kaikkiin mahdollisiin toimiin hankkiakseen uusikaupunkilaisille elintarpeita. Eräs kauppahuone lupasi hankkia 160 tonnia viljaa. Se ei kuitenkaan onnistunut saamaan sitä enää Venäjältä eikä myöskään Yhdysvalloista.

Hinnat nousivat edelleen ja perunat alkoivat hävitä öisin viljelijöiden pelloilta. Tämä johti myös kylien yhteisten suojeluryhmien, suojeluskuntien alkumuotojen syntyyn. Vakava ravintopula jakoi yhteiskunnan kahtia. Talonpojat ja torpparit olivat kiinni leivän syrjässä, mutta teollisuuden työntekijät olivat jo nälänhädän partaalla.

Kelloseppä ja palomestari E.W. Antervo toimi tarmokkaasti Uudenkaupungin elintarvikelautakunnan puheenjohtajana vuonna 1917. Kuva Uudenkaupungin museo.

Vuoden 1918 kansallisonnettomuus

Sisällissodan osapuolet alkoivat järjestäytyä tehokkaammin vasta syksyllä 1917, vaikka levottomuuksia olikin jo esiintynyt ympäri maata. Tavalliset uusikaupunkilaiset murehtivat ankeasta arjesta selviämistä ja hyvin harvalla riitti intoa ja aikaa aatteellisiin rientoihin. Eräänlaisena kaikupohjana ihmisten muistissa toimivat vuosien 1867–1868 suuret nälkävuodet: yli 50-vuotiaat joutuivat kokemaan molemmat ankarat kurimukset. Kalantilainen Frans Salomaa kirjoittaa päiväkirjassaan lokakuussa: ”Nälkä näyttelee jo hampaitaan Suomen kansalle. On sadonkorjuun aika, mutta kuitenkin on leipä lopussa jo useassa Suomen kaupungissa. Lienee varmaa, että vielä kansaa kaatuu ruoan puutteessa. Levottomuus valtaa mielet, kansan hylkyainekset valmistautuvat ryöstöihin. Järjestyksen kannattajat varustautuvat levottomuuksien varalta järjestyksen pitoon.

Keskinäinen vihamielisyys saa valtaa. Elintarpeiden hinnat nousevat huomattavasti; rajahinnat sortuvat, elintarvikelautakunnat kilpailevat keskenään hinnoista.”

Uusikaupunkilaisessa Koistisen monilapsisessa perheessä ei ollut vuoden 1917 joulupöydässä tarjolla edes leipää, vaan oli tyydyttävä pelkkään perunaan ja suolaan.

Loppumattomalta vaikuttanut elintarvikekurjuus sekä sen aiheuttamat lakot ja mellakat ovat varmasti olleet hyvin merkittävänä sytykkeenä vuoden 1918 sisällissodalle, kansamme todelliselle kipupisteelle. Elintarpeiden puute, suoranainen nälkä ja lohduttomat tulevaisuudennäkymät saivat liittymään punakaartiin ja tarttumaan aseisiin.

Valkoisten kannalta hyvin merkittävä etu oli, että heillä oli takanaan viljelijäväestön miltei jakamaton kannatus. Valkoisen armeijan ei tarvinnut ostaa puoltakaan tarvitsemastaan viljasta. Punaisiin maanviljelijöiden suhtautuminen oli aivan toinen. Kapinallisten hallitsemalla alueella takavarikko-osasto ei ollut mieluisa vieras maalaistalojen pihoilla. Esimerkiksi Lokalahden Heikkalasta vietiin moneen kertaan kuormittain viljaa, perunoita, herneitä ja muuta. Lähtiessään sodan loppuvaiheessa Lokalahdelta punakaartilaiset pakko-ottivat useista taloista monenlaista, mitä suinkin saivat sopimaan kuormiinsa. Mukaan kelpasivat elintarvikkeet, vaatteet, käyttöesineet ja nyt myöskin jo arvoesineet ja raha. Kalantilainen Kustaa Nevavuori arvioi menettäneensä punakaartilaisille ja venäläisille sotilaille omaisuutta pelkästään yhtenä päivänä helmikuussa 20 000 markan arvosta. Vahinkoluettelolla oli pituutta kolme sivua. Sisällissodan luonne korostuukin osapuolten suhtautumisessa elintarvikepolitiikkaan. Valkoinen hallitus osoitti tuottajia kohtaan pitkälti yltävää ymmärrystä ja pienensi tarpeen tullen taajamissa asuvien annoksia. Kansanvaltuuskunta ajoi ennen kaikkea työväestön etua, mutta polki tuottajia surutta varpaille. Viljaa oli aluksi punaisella puolella hieman enemmän kuin valkoisella. Koska maaseutu oli pääasiassa tuottanut omat elintarvikkeensa, tuonnilla oli katettu kaupunkien viljantarve. Suurimmat kaupungit Helsinki, Turku, Tampere ja Viipuri sijaitsivat kaikki punaisen Suomen puolella, ja niiden huolto jäi punaisten järjestelykyvyn ja kekseliäisyyden varaan. Ennen sisällissotaa oli taajamissa saanut 200 grammaa viljatuotteita henkilöä kohden päivässä. Se supistettiin punaisessa Suomessa maaliskuussa 50 grammaan päivässä. Suomessa turvauduttiin toistaiseksi viimeisen kerran hätäleipään, jota oli jatkettu selluloosalla, ruumenil-

Pyydämme kunnioittaen arv. Sähkölaitoksen johtokunnalle esiintuoda vertailuna 11 henkisen perheen välttämättömimpien elintarpeiden kuukautiset menot.

Jauhoina valtion leipäkorteilla	129	60
Perunat 3 hl à 34 mk hl ei riitä	102	—
Silakka 10 kg. à 1 mk 50 p kg " "	15	—
Suoloja 4 " " "	2	80
Maitoa 45 litra à 1 mk " "	45	—
Lihaa 8 kg à 4 mk kg. " "	32	—
Tulitikkuja " "	1	—
Voita 2 kg. à 15 mk kg " "	30	—
Saippua	8	—
4 lapsen koulu vähintään	5	—
	370	40

Tämä eritelty laskelma ei kuitenkaan ole missään tapauksessa tarpeiksi riittävä kuukautta kohti 11 hengen toimeentuloksi, Sokeri on pois jätetty nään jalkineista ja vaatteista ei puhumistakaan onko silloin ihme jos täytyy kärsiä äärimmäisyyksiin menevää puutetta. Tässä ei ole lääkäristä eikä lääkkeistä eikä mistään muistakaan välttämättömistä tarpeista puhetta ei riitä että kaupungin vouti tulee ja viepi Joulun aattona palkasta päältä pois, vaikka jauho velasta ei riitä palkka nyt puoliksikaan mitä jo on ennen niin syöty ja on täytynyt Joulun pyhät viettää ilman leipää paljaan perunain ja suolain kanssa Joten yllä eritelty palkan pyyntö ei ole tarpeettomasti tehty.

Juho Koistinen

Vihan siemenet. Juho Koistisen Sähkölaitoksen johtokunnalle lähettämä palkankorotustoivomus. Koistisen perheessä ei joulupöydässä 1917 ollut edes leipää: oli tyydyttävä pelkkiin perunoihin ja suolaan. Juho Koistinen vastasi punaisena aikana laitoksen toiminnasta, lähti pakomatkalle, vangittiin toukokuun alussa Lahdessa ja selviytyi leiriltä aikanaan hengissä kotiin.
Kuva: Mikko Paanan kokoelmat.

34

Heinäkuulla 1917.
Sota ja Nälkä ovat verikkaat liittolaiset. Nälkä näyttää nyttenkin astuvan valtiaaksi sodan tehtyään tehtävänsä. Sodalta on Suomi säästynyt tähän asti mutta uhka on nyt suuri, että verellä tätä maata vielä kostutetaan. Nälkä kumminkin kotoa mahtavimmaksi tulla. Tänne, sillä halla vei viljat 7.k. 5–9 päivien vaiheilla. Aivan sateettoman kevään tähden eivät aivat kasvit ole edistyneet. Heinä tulee noin ½ vähemmin, kaurat ja muut suvilaihot kuivuivat kesken. Ja sitten halla [illegible] ruisvainiot, perunanvarret ja kauraosat niittymailta. Katovuosi edessä. Karjan teurastus alkaa. Vaalenneet ruisvainiot ja kellastuneet kaurapellot, sekä mustuneet perunamaat saavat maamiehen mielen synkeksi.
15.7.17.

Frans Salomaa piti säntillisesti päiväkirjaa, joka on tallella Uudenkaupungin museossa.

la ja pellavansiemenillä. Se poisti näläntunteen, mutta ei ravinnut. Monissa kaupunkilaisperheissä keitettiin akanapuuroa. Uudessakaupungissa leipuri Palmun perhe keräsi Ketunkalliolta jäkälää jauhojen jatkoksi.

Kevätkylvöt ajoissa

Vaikka yritys oli kova, kumpikaan kilpailevista hallituksista ei onnistunut käynnistämään merkittävää elintarvikkeiden tuontia.

Valkoiseen Suomeen eivät naapurimaat suostuneet myymään juuri mitään niukoista varastoistaan. Ruotsissakin oli elintarviketilanne erittäin kehno. Soppajuureksia ja vihanneksia saatiin sieltä pahimpaan hätään. Tanskassa neuvoteltiin samaan aikaan huhtikuun alussa, kun pohjoismaiden siihenastisen historian suurin taistelu ja sisällissodan ratkaisutaistelu riehui Tampereella. Tanskalaisilla ei siemenviljaa riittänyt omaankaan tarpeeseen. Sieltä saatiin loppujen lopuksi 1500 tonnia ruista sekä vähän juureksia ja sokeria.

Suomalaiset tunsivat kulkevansa enemmän kerjuulla kuin kauppaneuvotteluissa. Sikäli apu oli merkittävä, että muualta valkoiseen Suomeen ei saatu muonaa senkään vertaa. Yhdysvalloilla olisi riittänyt elintarvikkeita myytäväksi, mutta se kytki kaupankäynnin ulkopolitiikkaan. Myös brittien ehtona oli, että Suomi ei olisi saanut myydä kolmeen kuukauteen elintarvikkeita Saksaan. Päätös olisi ollut todella helppo, sillä mitään myytävää ei olisi löytynyt Saksaan tai muuallekaan. Mutta huhtikuun alussa höyrysi Hankoniemen edustalle kolme saksalaista laivasto-osastoa. Saksalaissotilaiden maihinnousu hautasi lopullisesti toiveet länsiavusta. Itämeren divisioonan apu ei ratkaissut sotaa, mutta lyhensi sitä huomattavasti, lievensi Etelä-Suomen kärsimiä vaurioita ja ennen kaikkea: mahdollisti äärimmäisen tärkeiden kevätkylvöjen alkamisen oikeaan aikaan.

Esa Lahtinen

Lähteet:

- Itsenäistymisen vuodet 1917-1920, VPK 1992. Suomen maatalouden historia osa 2, Gummerus 2004.
- Meri Veijo: Maassa taivaan saranat, Otava 1993.
- Meri Veijo: Huonot tiet, hyvät hevoset Otava 1994. Mikko Paanan arkisto
- Anssi Simojoen muistiinpanot
- Turpeinen Oiva: Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. VPK 1991. Virrankoski Pentti: Suomen historia 2, SKS 2001.

VIHAPUHE 1918

”Niin paljon täytyy tappaa porvareita, että hänkin voisi polviin asti kahlata veressä.” Nämä sanat on pantu Helmi Niemisen suuhun helmikuussa 1918. Mitä oli taustalla tämäntasoiseen vihapuheeseen? Helmi oli palvelijana postimestarilla, 30-vuotias puusepän vaimo Uudenkaupungin Mäkikadulta ja täynnä vihaa. Eikä rouva Nieminen jäänyt suinkaan ainoaksi. Koko maa oli vihan ja katkeruuden kourissa, mitä huhupuheet ja sanomalehdistö lietsoivat parhaansa mukaan. Uusikaupunkilaiset olivat jakaantuneet, juopa ei ollut syntynyt helmikuussa 1918. Se oli kytenyt maassa jo vuosia. Syksyllä 1917 työttömyys ja elintarvikepula kiihdyttivät entisestään mieliä, ja Venäjän lopullinen lokakuun vallankumous nosti tulen täyteen roihuun. Katkeruus ja vihapuheet eivät kohdistuneet maahanmuuttajiin, ei mihinkään etniseen ryhmään – mitä nyt osin venäläiseen sotaväkeen – tai uskontokuntaan. Se projisioitui naapuriin, toiseen yhteiskuntaluokkaan ja yksilön viha kasvoi joukkokokouksissa, tiivistyi suojeluskunta- ja työväentaloilla. Porttikongeissa ja kyökeissä kuiskuteltiin, paneteltiin ja levitettiin väritettyjä juoruja. Vanha kliseinen sanonta pitää paikkansa – sodassa ensimmäinen häviäjä on totuus. Virallisten tiedonvälittäjien vastuuta ei sovi aliarvioida, toimittajilla on sana halussaan, halua ottaa kantaa ja mahdollisuus vaikuttaa. Voi olla sattumaa, mutta Uudessakaupungissa suurimpia kiihottajia ja kumouksen lietsojia oli Väinö Vanharanta, paikallinen toimittaja Sosialisti-lehdessä. Turun koko punakaartin johtajana oli Lundberg, Arbetet-lehden toimittaja; Suomen punakaartin ylipäällikkönä toimittaja Eetu Haapalainen ja punaisen Suomen diktaattorina toimittaja Kullervo Manner. Venäjän bolseviikki-vallankumouksen isä ja Suomen punaisia samoin kumoukseen yllyttänyt Lenin oli lehtimies ja viime aikojen Katalonia tapahtumien keulakuva on Puidgemont, ammatiltaan tietysti toimittaja. Trollattiin, levitettiin puolin ja toisin täysin perättömiä huhuja. Vasemmiston lehdistö oli joutunut ääriaineksen äänitorveksi, eikä sillä ollut aikomustakaan hillitä epäjärjestystä, pikemminkin päinvastoin. Aivan vastaavanlainen tilanne toistui sodan jälkeen, jolloin porvariston hallintaan jäänyt lehdistö valheellisella propagandallaan perusteli valkoista terroria. Uudessakaupungissa esitelmöimässä käyneen Teemu Keskisarjan mielestä nykyinen vihapuheen mahdollistaminen vähentäisi mahdollisia tulevia konflikteja antamalla paineiden purkautua verettömästi. Asiaan voi suhtautua myös toisin; vihapuhe lisää vihaa, antaa väkivallalle oikeutetun motiivin. Vihapuhe on aina edeltänyt väkivaltaisia konflikteja, propaganda on historiassa ja nykyisyydessäkin osoittanut mahtinsa.

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

SUNDHOLMAN KARTANO JA TORPPARIT

Kartano ja asukkaat ilmestyvät Kalannin saaristoon

Kylä maailman laidalla. Niin voisi Uudestakaupungista sanoa. Sen eteläpuolella on vielä pienempi, kaupunkia vanhempi kylä, joka aikanaan on ollut yhden ainoan tilan aluetta ja sekin vain pieni osa tuota tilaa, Sundholman kartanoa.

Maasta ja varsinkin sen puutteesta versoo kumousajattelu. Välttämättömimmät elinehdot ihmiselle ovat asunto, vaatetus ja ravinto. Näistä tällä rannikkoseudulla ei ole ollut mainittavaa puutetta vuosisatojen aikana. Jos maa ei ole tuottanut riittävästi satoa, on meri tullut avuksi ja nälkää ei ole nähty, jos vain oli kykyä hankkia ravintoa. Meri on houkutellut ihmistä, ja Sund-

Sundholman kartanon päärakennus vuonna 1926. Kuva: Johan Elfving.

holman kylän edustan 24 saarta ovat mahdollistaneet tuon yhteyden ympäri vuoden. Niin suurimmat saaret saivat asukkaansa. Ensimmäiset tunnetut Sundholman saarilla olevat asumukset olivat kartanon torppia. Kartanon ensimmäinen päärakennuskin sijaitsi muinaisella Arvassalon saarella. Myöhemmin, vuonna 1488 Valborg ja Henrik Flemingin poika Joachim rakennutti kartanon päärakennuksen nykyiselle paikalleen Sundholman saarelle Vähä-Puntarin salmen rannalle. Joachimin pojan Iivar Flemingin aikana kartanon omistamat alueet olivat laajimmillaan.

Sundholman kartanon omistama alue oli jo 1500-luvulla laajentunut suurimpaan osaan Kalannin pitäjän rannikkoa ja saaristoa. Kartano omisti tuolloin tiloja Lokalahdella, Vehmaalla, Mynämäellä, Maskussa, Laitilassa, Naantalissa, Taivassalossa ja jopa Turussa. Sundholman seudun ensimmäinen eli ”vanha” kartano on oletettavasti ollut nimeltään Vallainen tai Arvassalo ja sen historia ulottuu ainakin 1300-luvulle asti.

Vuosisatojen myötä kartanon suuret maaomistukset vähenivät perinnönjakojen ja maakauppojen myötä. Lopulta 1900-luvun alussa Sundholman kartanon alue käsitti Uudenkaupungin eteläpuoleisen alueen Velluanjoelle asti. Idässä kartanon maat rajoittuivat Salmen kartanoon ja Valkkimereen.

Kartanon torpat

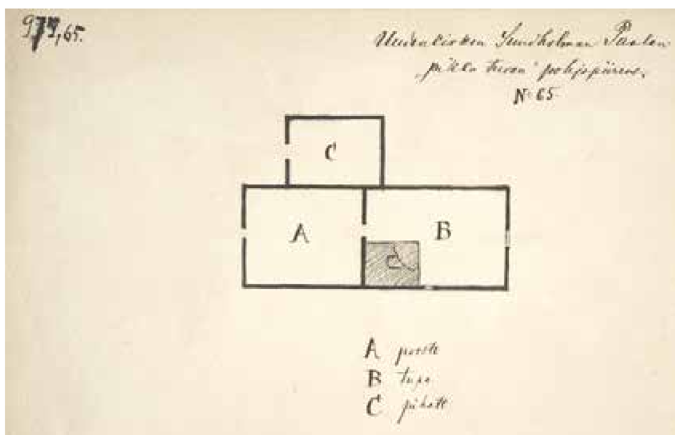
Menneinä vuosisatoina Ruotsi – Suomessa lampuotien ja torpparien asema oli alisteinen. Vasta 1600-luvulla torppia alettiin laajemmin pitää kartanoiden ylläpidolle tärkeinä sekä torpparien päivätyövelvoitteiden, että omistajille maksaman vuokran takia. Sundholman torppien tunnettu historia alkaa 1630-luvulta. Vanhan kauppakirjan mukaan kartanon omistaja kreivi Gabriel Oxenstierna oli ostanut vuonna 1632 Arvassalon tilat kruunulta. Tuolloin kartanolla oli yhteensä 7 lampuotia ja siihen kuului myös jo yksi torppa Pohjasten saaressa. Torppia saivat perustaa vain aateliset ja ne olivat alkuun kalastustorppia. Pohjasten saari oli 1500-luvulla kuulunut Vehmaan Huruisten rälssiin, jonka oli omistanut Iivar Flemingin veli Joachim ja Iivar peri ne veljeltään tämän kuoltua.

Silakan kalastus oli 1600 –luvun puolivälissä lisääntynyt ja Pohjasten torpan tuli suorittaa ½ tynnyriä suolasilakkaa kartanoon verona. Karjaluettelossa vuonna 1637 Sundholmasta mainitaan kaksi torppaa, Pohjanen samannimisellä ulkosaarella ja Kalasalmi Valkkimeren rannalla.

Reduktiomaakirjassa vuonna 1684 mainitaan kartanolla olleen 4 torppaa, jotka saivat pitää rajapyykkivapautensa, koska ne oli raivattu kartanon yksityiselle maalle. Nuo torpat olivat Vaakua, Vehanen, Kalasalmi ja Pohjanen. Vaakuan mainitaan suorittaneen veroa kartanoon vuodessa leiviskän voita ja Vehaksen ½ tynnyriä silakkaa. Kalasalmi oli verovapaa ja ainoastaan Pohjanen suoritti 2 työpäivää viikossa kartanoon. Maakirjassa mainitaan näiden torpparien olleen myös kalastuksen, niittyjen ja metsän vartijoita kartanon yksityisillä tiluksilla.

Tarkastuspöytäkirjassa vuodelta 1770 luetellaan kartanolla olleen kaikkiaan 9 torppaa. Näistä sijaitsivat Vaakua, Vehanen, Pohjanen ja Kittamaa saarilla. Kalasalmi, Tammisaari ja Matoluoto olivat lähellä Kalasalmen (Lasamäki) salmea, joka yhdistää Valkkimeren luoteispään mereen. Simonluoto (Simuluoto) oli rannalla jokisuistossa

Paalilan pikkutupa 1900-luvun alussa.

Arvassalon alueella ja Kanko Lautveden rannalla lähellä kartanoa.

Vuonna 1805 luettelee tilanhoitaja J. Lagerspetz Sundholman kartanolla olleen 21 torppaa. Torppien lukumäärä oli lisääntynyt vuodesta 1770 ja vanhojen torppien päivätöitä oli nyt lisätty keskimäärin 1/3.

Kartanon torppien päivätyövelvoitteet ja maksamat vuokrat olivat nyt:

Pohjanen maksoi 40 pankkoriksiä rahaa vuodessa, Kirsta 10 pankkoriksiä, Nuhja 25 pankkoriksiä, Vaakua 10 pankkoriksiä rahaa vuodessa ja 6 päivätyötä viikossa sekä Kittamaa 6 pankkoriksiä vuodessa ja 6 päivätyötä viikossa.

Iso-Vehanen teki kartanolle 6 päivätyötä viikossa, Kalasalmi ja Simonluoto 4 päivätyötä kumpikin.

Moisio, Tammisaari, Matoluoto, Niityntorppa, Vahterauma ja Kanko suorittivat 3 päivätyötä kukin.

Vähä-Vehanen, Päiväranta, Uusitorppa, Tupasaari ja Jaakkola tekivät kukin 2 päivätyötä.

Nuhjan velvoite oli 1 päivätyö.

Sundholman torppien peltoalat olivat tuona aikana yleensä varsin pienet. Suurin kylvö oli vuonna 1793 Vaakuan torpalla, jossa se oli 2 tynnyriä. Muiden torppien kylvö vaihteli samana vuonna 1½ tynnyrin ja 6 kapan välillä.

Myös Kalannin Vahteruksen kylän puolella olevilla Ollan ja Pietilän taloilla oli vuonna 1805 luettelon mukaan Sundholman kartanolle päivätyövelvoite 3 työpäivää viikossa. Arvassalon lampuodin piti tehdä talolle 4 päivää, Paalilan Ylistalon ja Alastalon kummankin 3 ja Vanhakartanon 1 työpäivä.

Karjanhoitoa torpparit harjoittivat suhteessa enemmän kuin maanviljelyä. Karjaa oli eniten

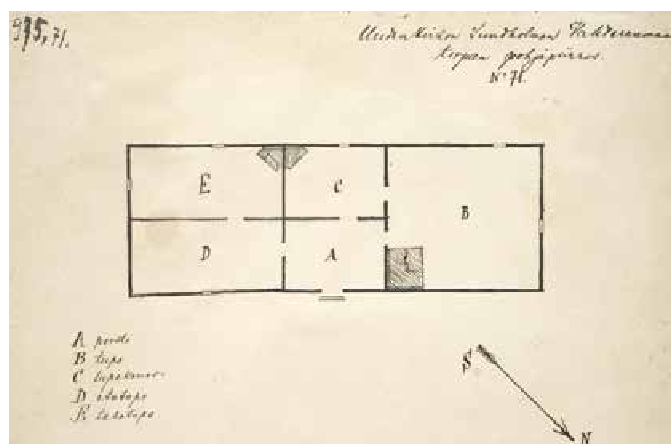
Vaakualla, joka oli torpista vaurain. Siellä pidettiin vuonna 1793 yhtä hevosta, 7-9 lehmää, 1 pari härkiä, 15 lammasta ja 8 sikaa. Kittamaassa, Vehaksessa ja Pohjasissa oli kussakin hevonen ja 4-7 lehmää. Muissa, pienemmissä torpissa oli lehmiä vain 1-3 ja joko hevonen tai härkäpari tai ei mitään vetojuhtaa kaikkein pienimmissä torpissa.

Torppariaika päättyi kylässä 1920-luvulla, jolloin 31 torppaa tai mäkitupaa lunastettiin Sundholman kartanolta. Tuo tapahtuma mullisti kartanon ylläpidon. Sen jälkeen ei enää ollut mahdollista käyttää torpparien päivätyövelvoitetta kartanon hyväksi. Yli 200 vuoden ajan torpparien työpanoksella oli ollut hyvin suuri merkitys kartanon maanviljelyssä, karjanhoidossa, metsätöissä, tiilitehtaan tuotannon ylläpitämisessä, viinanpolttimoiden toiminnassa ja merenkulussakin. Torpat siirtyivät pääasiassa entisten haltijoidensa omistukseen. Näin väestö vakiintui alueen pienille tiloille, toimien tarvittaessa myös kartanon hyväksi, nyt kuitenkin palkkatyössä. Tuon murroskauden tapahtumien keskipisteessä oli kartanon omistava Aminoffien suku.

Aminoffien aika alkaa vuonna 1859

Vapaaherra Aleksander Aminoff osti Sundholman kartanon merikapteeni Fattenborgilta ja tämän vaimolta Sofialta (os Tjäder) vuonna 1859. Aminoff oli aiemmin palvellut useissa Venäjän armeijan rykmenteissä, mutta erosi armeijan palveluksesta vuonna 1836. Itämaisen sodan aikana hän astui uudelleen palvelukseen alikapteenin arvoisena ensimmäiseen suomalaiseen ruotupataljoonaan. Hänet ylennettiin majuriksi vuonna 1858 ja samalla hän sai siirron seitse-

Vahterauman torppa 1900-luvun alussa.

Paroni Björn Aminoff 1910-luvulla. Sundholman kartanon perikunnan kuva.

mänteen tarkk'ampujapataljoonaan. Lopullisen eron armeijasta hän otti kymmenen vuotta myöhemmin everstin arvoisena. Hänen puolisonsa oli Frederique af Forselles. Vapaaherra Aminoff kuoli vuonna 1886 ollessaan matkalla Taivassalon Helsinginrannassa. Sundholman kartano jäi hänen pojalleen vapaaherra Björn Aleksander Aminoffille. Björn Aminoff oli opiskellut Pietarin tie- ja vesiliikenneopistossa ja toimi sittemmin Venäjän rautatierakennustöiden piirissä, suunnitellen ja valvoen esikuntineen yli 40 rautatiesillan rakennustyöt mm Siperian jokien yli. Vuonna 1875 hän johti retkikuntaa, joka tutki Itä-Siperiassa olevan Angara –joen laivaliikennemahdollisuuksia. Sen jälkeen hänet valittiin Ob – ja Jenisei –jokien välille rakennettavan kanavan toimeenpanevaksi ylijohtajaksi. Vuonna 1893 Aminoff nimitettiin Tomskin piirikunnan kulkulaitosten päälliköksi ja hän toimi myöhemmin kunniarauhantuomarina samassa kuvernementissa. Vapaherra Aminoff nimitettiin todelliseksi valtioneuvokseksi vuonna 1897 ja salaneuvokseksi vuonna 1905. Hän erosi Venäjän valtion palveluksesta vuonna 1912 ja muutti perheineen asumaan Sundholman tilalle. Salaneuvos Aminoff kuoli vuonna 1924. Hänen leskensä, vapaaherratar Sofia Aminoff os. Boyle hoiti sitten kuolemaansa vuonna 1932 saakka Sundholman säteritilaa. Sen jälkeen omistajina olivat tyttäret Ira, Vera, Mary ja Brita Aminoff.

Kehitys kohti sisällissotaa

Suomen kansallisen kehityksen suunta kohti maan itsenäisyyttä ja sisällissotaa saattoi näkyä monista ennusmerkeistä 1900-luvun alussa. Tapahtumat Venäjällä ohjasivat Suomen kohtaloi-

ta. Kansanosien eriarvoisuus maanomistuksessa on yleisesti käsitetty ristiriitojen lähteenä ja jopa sisällissotiin johtavana tekijänä. Suomessa oli varsin paljon paikallista vaihtelua maanomistuksessa. Länsi-Suomessa torpparit ovat olleet paremmassa asemassa, kuin Sisä-Suomessa. Hämeessä tilanne oli huonoin ja siellä oli jouduttu häätämäänkin maksukyvyttömiä torppareita.

Sundholmassa torpat olivat pysyneet samoissa perheissä ja torpankontrahdit olivat suullisia sopimuksia, jotka siirtyivät sukupolvelta toiselle. Vaikka olot edellä kerrottujen tietojen pohjalta vaikuttavat olleen varsin niukat, jonkinlaista toiveikkuutta ja uskoa tulevaan on torppareilla ja heidän perheillään täytynyt olla, koska kartanon torppareiden perheistä vain yksittäisiä henkilöitä liittyi aseelliseen toimintaan punakaartien puolella. Myös lainsäädännöllä oli saatu 1900-luvun alussa hienoista toiveikkuutta vahvistumaan. Torpankontrahdit vaadittiin tekemään kirjallisina. Lisäksi työaika säädettiin lailla vuonna 1909 aiempaa lyhyemmäksi.

Sundholman torpparit seurasivat tarkkaan enteitä torppien vapauttamisesta. Tilanteen koet-

Kivimiehiä Heinäisten saarella vuonna 1910.

tiin menevän suotuisaan suuntaan ja odoteltiin rauhassa. Turhia ei hätäilty. Jos vaikka torpan isäntä sattuikin innostumaan uusista radikaaleista opeista, emäntä viimeistään laittoi ukon ruotuun ja rauhoittumaan. Lasten tulevaisuuttakin piti näin ajatella.

Paikalliseen punakaartiin liittyi Sundholman alueelta joitakin kartanon työväkeen kuuluvia, mäkitupalaisia, sekä torpparien maattomiksi jääneitä poikia ja vävyjä.

Näin tapahtui täällä länsirannikolla. Tilanne saattoi olla aivan toinen sisämaan torpissa, jotka olivat ajautuneet taloudelliseen ahdinkoon, kykenemättä selviytymään kontrahtiensa velvoitteista. Pahimmissa tapauksissa tämä johti torpparin ja hänen perheensä häätöön, jopa talvipakkasilla.

Nämä maaseudun tapahtumat olivat sitä sytykettä, mikä johti torpparilakkoihin ja yleislakkoon loka-marraskuussa 1917. Teollisuustyöväestöä ei näillä kulmilla juurikaan ollut ja niin työväestön heikkoa asemaa ja sitä vastaan taistelemista ei täällä juuri koettu omaksi asiaksi. Kiviteollisuuden piirissä työskentelevät Vehmaalla, Putsaaressa ja Lepäisillä toimivat sitten taas toisella tavalla ja valitsivat muita useammin työväenaatteen ääriajattelun ja liittyivät punakaarteihin. He olivat näkyvästi mukana paikallisella tasolla sisällissodan sitten puhjettua ja joutuivat sen jälkeen kokemaan ankarimmin myös rangaistukset kapinaan nousemisesta. Punakaarteissa he olivat lähteneet luokkasotaan ja muuttamaan koko siihenastista yhteiskuntajärjestystä. Lopputuloksena oli sitten hävitty taistelu ja jonkinlainen kompromissi, joka on etsinyt oikeaa muotoaan vielä vuosikymmeniä sisällissodan jälkeenkin.

Työväenaate nostaa päätään Sundholmassakin.

Jussi Tanhuanpään toiminta

Vallankumouksen vaikutteet levisivät maailmalta myös tänne Sundholman kartanon "lääniin", tosin jo vähän haalistuneina ja heikosti syttyvinä. Vesilahden-Laukon ja Tottijärven suuntien torpparien häädöistä tiedettiin. Valtakunnallisesti työväenyhdistysten toiminta aktivoitui ja uudistuksia alettiin yhä jyrkemmin vaatia. Yksi merkittävimpiä työväenaatteen paikallisia vaikuttajia oli Sundholman Kankon torpparin vävy Jussi Tanhuanpää.

Jussi (Martti Johannes) Tanhuanpää oli syntynyt 10.11.1884.Tottijärvellä. Hänen isänsä oli torppari ja häädettiin vuonna 1906 Tottijärvellä torpastaan. Torpparit olivat siellä lakkoilleet päivätyöläisten huonojen tilapäismajoitustilojen takia ja saivat suurin joukoin häädön. Perhe joutui maantielle. Tämä lapsuuden tapahtuma tuli voimakkaasti vaikuttamaan Jussin maailmankatsomukseen.

Jussi Tanhuanpää löysi jotenkin tiensä Kalannin Sundholmaan ja löysi vaimokseen Alli Grönroosin. He avioituivat ja asuivat alkuun Allin äidin Sandra Grönroosin ja tämän miehen, torppari David Hellstenin luona Kankon torpan alueella vuonna 1910, jossa vanhin poika Toivo syntyi vuonna 1910. Samana vuonna perhe oli muuttanut Arvassalon Tupasaaren torppaan. Sen jälkeen Jussi oli rakentanut Kalannin Vahteruksen kylään Kalle Kontulta 1910-luvun alussa ostamalleen tontille oman talon, josta tuli ilmeisesti ensimmäinen yksityisomistuksessa oleva talo kartanon alueella. Siellä Tanhuanpään perhe lopulta asui ja nuoremmat pojat syntyivät, Onni vuonna 1914 ja

Alli ja Jussi Tanhuanpään hääkuva. Leena Tanhuanpään kokoelma.

Into 1916. Perheen isä Jussi oli kivimies ja aktiivisesti mukana työväenliikkeessä. Hän oli mukana, kun Vahteruksen työväenyhdistys Voima perustettiin maaliskuussa 1917. Jäseniä siinä oli noin 150. Perustajajäsenet olivat Aarne Hellsten, Jussi Tanhuanpää, Emil Johansson, Valto Viitanen, Frans Santanen, Maria Sinisalo, Martta Sandell, Juho Toivonen ja Viktor Hellsten. Tanhuanpää oli myös kahden kunnallisen lautakunnan (mm. elintarvelautakunnan) jäsenenä Kalannissa.

Jussi Tanhuanpää toimi kivityömiehenä Putsaaressa ja Lepäisillä. Hänen viimeisimmäksi työkseen jäi lopulta Uudenkaupungin Piirimielisairaalan perustuskivien hakkaaminen. Tanhuanpää lähti Vahteruksen kodistaan vuoden 1917 marraskuun yleislakon aikoihin syntymäpitäjäänsä Tottijärvelle paikallisten tovereiden avuksi yleislakkoa järjestämään ja hänen kerrotaan myös jakaneen Tampereen punakaartilaisille aseita.

Sisällissodan aikana Tanhuanpää oli kuulunut ilmeisesti Tottijärven punakaartin esikuntaan ja hän oli sodan loppuvaiheessa taistellut aseellisena punakaartissa noin parin viikon ajan ilmeisesti Toijalan suunnalla, kunnes häviön jälkeen pidätettiin 1.5.1918. Tanhuanpäästä ei löydy tietoja Valtiorikosoikeuden asiakirjoista, mutta hänen kolmesivuinen kuulustelupöytäkirjansa löytyy Kansallisarkiston sk-2437 kansiosta. Häntä oli kuulusteltu Hämeenlinnassa 5.6.1918. Sen jälkeen Tanhuanpäästä ei ole kuultu mitään. Yhden huhun mukaan hän olisi karannut Hämeenlinnan vankileiriltä.

Niin Martti Johannes Tanhuanpää katosi Sundholman kartalta, mutta ei täysin. Hänen puolisonsa Alli asui kolmen pienen poikansa kanssa jonkin aikaa heidän Vahteruksen talossaan, mutta joutui luopumaan siitä velkojen takia. Hän oli sittemmin opettaja Elli Oivasalon myötävaikutuksella saanut työpaikan Arvassalon Päivärannan kansakoulun keittäjänä ja siivoojana. Perheen asunnoksi tuli nyt koulun piharakennus. Alli toimi Päivärannan koulussa vuoteen 1930 saakka, jolloin hän avioitui uudelleen Frans Aleksanteri Suomisen (s.1892) kanssa ja muutti poikineen Suomisen taloon Arvassalon Simuluotoon. Jussi Tanhuanpää on julistettu kuolleeksi 1.10.1928. Kuolinpäiväksi on merkitty 1.9.1928.

Alli Tanhuanpään tytär oli muistellut äitinsä polttaneen myöhemmässä kodissaan Simuluodossa useita kirjeitä, jotka hän oli saanut Jussilta. Niitä luultiin ensin Jussin vankileiriltä lähettämiksi, mutta ne saattoivatkin olla hänen Tottijärveltä yleislakon aikana lähettämiään. Alli kertoi pojilleen isän kuolleen nälkään Hämeenlinnan vankileirillä.

Jussi Tanhuanpäällä oli tekemisen palo ja hän oli halunnut vaikuttaa yhteiskuntaan työväenliikkeen kautta. Tämä sama palo oli siirtynyt myös hänen poikiinsa. He olivat matemaattisesti lahjakkaita. Ehkäpä isä Jussillakin oli näitä taitoja, joita hän saattoi soveltaa punakaartin esikunnassa.

Tanhuanpään pojat olivat mukana Arvassalon työväenyhdistyksessä, joka oli perustettu 6.2.1927, nyt Uudenkaupungin maalaiskunnassa. Toivo toimi yhdistyksen johtokunnassa ja Onni tilintarkastajana 1930-luvun lopulla.

Tulevissa sodissa vuosina 1939-45 kaikki Tanhuanpään pojat kunnostautuivat merkittävästi ja yksi heistä kohtasi sankarikuoleman rintamalla Kärstilässä.

Kaikkia vangittuja punakaartilaisia ei koskaan ehditty saattaa Valtiorikosoikeuteen. Suojeluskunta ehti kuulustella toukokuussa 1918 vangit-

tuja, joista sitten monet menehtyivät eri syistä vankileireillä ennen Valtiorikosoikeuden tuomiota. Laki valtiorikosoikeudesta ja -ylioikeudesta tuli voimaan vasta 29.5.1918 ja ensimmäiset oikeusistuimet aloittivat toimintansa 31.5.1918.

Jonni Kujanpää katoaa vuoden 1918 pyörteissä

Jussi Tanhuanpään lisäksi Uudellakirkolla oli toinenkin työväenliikkeen aktiivi, John (Jonni) Kujanpää. Hänen oli syntynyt 14.10.1896 ja syntymäpaikaksi mainitaan Sundholman kartano Kalannissa. Jonni Kujanpää oli marraskuun 1917 yleislakon puuhamies Kalannissa, Tanhuanpään toimiessa samaan aikaan Tottijärvellä. Nämä kaksi työväenaatteen miestä koettiin sisällissodan loppunäytelmässä Kalannin merkittävimmiksi agitaattoreiksi, jotka olivat yllyttäneet myös aseelliseen vastarintaan nousemiseen. Jonni Kujanpää oli valittu Kalannin työttömyyskomiteaan marraskuussa 1917. Kujanpää oli harmissaan Sundholman kartanon paroni Aminoffille,

Kartanon ”trenktupa”. Uudenkaupungin museon kokoelma.

Jonni Kujanpään perhe kuolleen lapsen arkun äärellä. Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelma.

Aino ja Jonni Kujanpään vihkikuva juuri ennen Jonnin sotaan lähtöä. Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelma.

koska tämä oli käyttänyt kartanon töissä järjestäytymätöntä työvoimaa. Uhkauksien ja kiusaamisen kohteeksi joutui erityisesti kartanon tilanhoitaja Karl Axelsson.

Marraskuussa 1917 yleislakon aikoihin kartanon työntekijät ja torpparit olivat kerääntyneet ”trenktuvan” pihalle punaisine lippuineen ja lähtivät sieltä mielenosoitukseen kartanon pihalle. Paroni oli tullut toisen kerroksen parvekkeelle katsomaan, mistä oli kysymys. Hän tervehti parvelta tulijoita ja ilmoitti olevansa iloinen siitä, että työntekijät tulivat niin suurella joukolla häntä onnittelemaan syntymäpäivänä. Paroni oli kutsunut väen kartanon saliin syntymäpäiväkahville. Oli juotu kahvit ja juteltu hieman huonoista ajoista, jotka aiheuttavat kaikille monenlaista puutetta. Tämän jälkeen vieraat olivat poistuneet, toivoteltuaan ensin paronille hyvää syntymäpäivää ja pitkää ikää. Harhautusmielessä paroni oli ilmoittanut tuon väärän syntymäpäivän.

Kujanpää asui perheineen Sundholmassa, joka kuului Kalantiin vuoteen 1923 asti, jolloin se siirtyi Uudenkaupungin maalaiskuntaan. Perheen asuntona Sundholmassa olivat kartanolle kuuluneet Mäntylän mäkitupa ja mahdollisesti Harakkalan talo. Myöhemmin Kujanpään postiosoitteeksi mainitaan Valtiorikosoikeuden pöytäkirjoissa Ylinenkatu 27 Uudessakaupungissa.

Jonni Kujanpää oli palvellut vuonna 1918 punakaartissa aseistettuna vartiotehtävissä ja tykkimiehenä Lypertössä ja myöhemmin Lahden rintamalla pakenemisvaiheessa. Hänet vangittiin Lahdessa. Kujanpään vaimo ja ainakin yksi lapsi asuivat kuitenkin Sundholman Mäntylässä vielä 1930-luvun alussa.

Jonni Kujanpää katosi myös vuoden 1918 jälkimainingeissa tietymättömiin. Hänet oli vangittu Lahdessa 1.5.1918. Kujanpää oli saanut Valtiorikostuomioistuimelta 5 vuoden kuritushuonerangaistuksen ja menettämään lisäksi kansalaisluottamuksensa vankilarangaistuksen kärsittyään vielä 8 vuoden ajan. Valtiorikostuomioistuin piti häntä kansaa kiihottaneena agitaattorina. Kujanpään oma, varsin pitkä armahduspyyntö 15.8.1918 Valtiorikosoikeudelle puhuu toista kieltä ja siinä hän kuvaa joutuneensa harhaanjohdetuksi. Mitäpä nuori perheenisä olisi muutakaan voinut tuossa tilanteessa tehdä. Ilmeisestikin hänen vaimonsa odotti perheenlisäystä ja mies olikin nyt joutunut miettimään arvomaailmaansa ja asioiden tärkeysjärjestyksiä uusin perustein. Kujanpään oletettiin tuhansien muiden tavoin lopulta menehtyneen nälkään ja sairauksiin vankileirillä, näkemättä enää koskaan perhettään. Hänen nimeään ei löydy Uudenkaupungin hautausmaalla olevasta vuonna 1918 punaisten puolella vakaumuksensa vuoksi kaatuneiden muistomerkistä.

Jaakko Jalmari Elon vaiheita kuulustelu- ja tuomiopöytäkirjojen mukaan

Uudenkaupungin ja sen maalaiskunnan alueella ahkerimpia punakaartiin liittyjiä olivat kivityömiehet. Heidän ammattiosastonsa toimi hyvin aktiivisesti, julkaisi jopa omaa lehteäkin. Kivityömies Jaakko Jalmari (Jalmar) Elo oli eräs liittyjistä. Jalmar (s.1882 Alastaro Mälläinen) asui viimeksi vuonna 1918 Sundholman Iso-Vehasen saaressa vaimonsa Amandan (os. Heerman) ja kahden lapsensa kanssa.

Sodan jälkeen kuulusteluissa Jalmar Elo on ilmoittanut liittyneensä Uudenkaupungin työväenyhdistyksen Kivityöntekijäin ammattiosastoon

N:o 71. 19 16/VIII 18 jälleen tämä avonaisena yksi liite allekirjoittaneelle valtiorikosoikeuden 99 osaston puheenjohtajalle; todistaa
K. H. Arola

Valtiorikosylioikeudelle

19 19/8 18 saapui Valtiorikosoikeuden 99 osastolta tämä kirjelmä, kirjavihko, valtakirja ja ——— liitettä.

Turun Valtiorikosoikeuden 99:ssa osastossa tuomittiin minä Elokuun 13. päivä 1918 pidettäväksi 5 vuotta Kuritushuoneessa, sekä menettämään kansalais=luottamukseni 8:ksi vuodeksi. Syvimmässä nöyryydes=sä saan anoa armoa tuosta rangaistuksesta. Kun en ole ottanut osaa mihinkään murhiin, ryöstöihin tahi ilkivaltaisuuksiin, on rangaistukseni mielestäni liian ankara. Jos olisin täysin ymmärtänyt kaik=ki asianhaarat, enkä olisi sokeasti luottanut työ=väen johtajien vakutuksiin, yllyttelyihin ja lupauk=siin, niin olisin pysynyt aivan erillään kaikesta. Mutta täysin käsittämättä asian oikeata laitaa ja tilannetta, sekä työväen keskuudessa harjoitetusta yleisestä painostuksesta, tulin minäkin kapinaan osalliseksi. Jos joudun vankilassa viettämään tämän pitkän rangaistusajan, niin murtuu elämäni ja tule=vaisuuteni pilautuu. Rehellisellä työlläni olen ko=ettava vastedes sovittaa mitä olen rikkonut, ja tästä lähin olen välttävä kaikkea rikollisuutta, niin pyyn=töni olisi siis että minua armahdettaisiin ja laskettai=siin ehdolliseen vapauteen, tahi kuitenkin rankais=tustani lievennettäisiin.

Turussa Elokuun 15 päivä 1918.

Jonni Aleksanteri Kujanpää
(Itsellinen)
Uudenkirkon, Sundholman kylästä

Jonni Kujanpään armahduspyyntö. Valtiorikosoikeuden asiakirjat, Kansallisarkisto.

12 vuotta aiemmin. Hän oli toiminut viimeksi rautatietyössä ja tätä ennen Suomen Kiviteollisuus Oy:n työssä kymmenen vuotta. Vuosina 1906-1909 hän oli ollut Haiduksen kivilouhimolla ja Turun Suomalaisen Säästöpankin louhimolla 1909. Itä-Suomen Graniitti Oy:n louhimolla Antreassa Elo oli ollut vuonna 1912, sekä sen jälkeen Porvoossa kivityömiehenä venäläisten linnoitustöissä. Syyskuussa 1917 suurlakon aikaan hän oli ollut vielä Porvoon Svartbäckissä kivitöissä. Sen jälkeen hän tuli Uuteenkaupunkiin rautatietöihin ja niiden loputtua 26.2.1918 Elo liittyi Uudenkaupungin punakaartiin ja osallistui perääntymisvaiheen taisteluihin sotilaana Lahteen asti.

Jalmar Elon kuulustelijalle kertoman mukaan Uudenkaupungin punakaartin esikunnan jäseninä olivat olleet, sen esimiehenä Eemil Salonen ja jäseninä Heikki Kalenius, Jalmari Österman ja nahkuri Johan Peltola.

Jalmar Elo on ilmoittanut liittyneensä punakaartiin työn puutteessa. Palkkaa luvattiin 15 mk päivästä ja vaimolle 100 mk kuukaudessa sekä 25 mk kullekin lapselle. Palkkaa hän oli kaartissa saanut 437 mk. Hän oli kuulunut punakaartin Uudenkaupungin pataljoonan 2. komppaniaan. Elo on kuulustelijalle kertonut, että hänen päällikkönään Kustavin Lypertön linnoituksessa oli ollut Joonas Karilainen (Helsingistä) ja tykkipäällikkönä eräs venäläinen upseeri Baranoff. Jonkin aikaa 2. komppanian päällikkönä oli ollut myös kivityömies Ossian Wilhelm Lindegren Uudestakaupungista. Lypertössä ei ollut Elon kertoman mukaan hänen aikanaan taisteluita, mutta sitä ennen oli kuitenkin kerran ammuttu Kustaviin. Elo kertoi olleensa Lypertössä vahtipalveluksessa ja sitten plutoonan päällikkönä 2 viikkoa, kunnes esikunnasta tuli määräys poistua Lypertöstä. Kaartilaiset siirtyivät Uuteenkaupunkiin ja lähetettiin edelleen Lahteen rintamalle Elon vastusteluista huolimatta. Lahdessa hän kertoi olleensa taistelussa 30.4. takaketjussa, eikä juuri ampunut, vaikka kantoikin kivääriä, joka jäi Lahdessa antautumisen yhteydessä saksalaisten haltuun. Jalmar Elo vangittiin Lahdessa 1.5. Hänet lähetettiin 2 viikon kuluttua vangittuna Uuteenkaupunkiin ja 30.5. edelleen Turkuun.

Suomen Kansallisarkiston Valtiorikosoikeuden asiakirjojen mukaan Jalmar Eloa kuulusteltiin alkuun Uudessakaupungissa ja tästä on laadittu kuulustelupöytäkirja. Se on varmennettu nimismies Bertel Tuomisen allekirjoituksella sekä Uudenkaupungin suojelusvartion esikunnan kanslian, Uudenkirkon TI (=Kalannin) suojeluskunnan ja Uudenkaupungin kruununnimismiehen kanslian leimoilla: ”Pöytäkirja tehty Uudenkaupungin suojeluskunnan esikunnassa 27.5. 1918 kuulusteltaessa alempana mainittua Jaakko Jalmari Eloa. Saapuvilla olivat allekirjoittanut kuulustelun toimittaja G.A. Jaeckel sekä apteekkari Hugo Ekerodde ja poliisikonstaapeli Yrjö Koskinen.”

Turussa kuulusteluja jatkettiin 18.6.1918 ja tutkintatuomari (Lindroos?) päätyi pyytämään lisätietoja Elon toimista: ”Koska Uudenkaupungin (suojeluskunnan) esikunta tietääksemme on toimittanut kotitarkastuksen Elon luona Sundholman Isovehaksella, löytäen sieltä erinäisiä ryöstötavaroita, niin lähetetään tämä pöytäkirja Uudenkaupungin esikunnalle asianomaisesti täydennettäväksi sekä edelleen Turkuun lähetettäväksi.”

Esikunnan lausunnossa mainitaan Elon kertomana:

”että kohta toki viikon jälkeen, kun oli tullut punakaartiin, sai Lauri Lehtoselta lapun, jolla syy-

tetty Lauri Lehtosen kanssa meni Aalto & Stenroosin, Linden & Westergrenin ja K. Helmisen liikkeisiin takavarikoimaan ensimmäisiä pieniä tavaroita – että Lauri Lehtonen Lypertössä usein kirjoitti lappuja, johon Joonas Karilainen veti nimensä ja millä lipuilla määrättiin miehet ryöstölle ympäristöön. Yhdessä Lauri Lehtosen ym. kanssa oli riisunut suojeluskuntalaiselta, talollinen Petter Heiniseltä Halolan kylästä colt -pistoolin, haulikon sekä ampumatarpeita, vieden hänet vangittuna Uudenkaupungin punasten esikuntaan, esiintyen Elo tällöin erikoisen hurjasti."

Kuulustelijat esittävät, että Elo saisi rangaistuksen:

"Koska syyllinen ottanut aseellisesti osaa punaisten kapinaan ja tehnyt yllä mainitulla tavalla ryöstöjä, ehdotetaan hänelle rangaistusta." Allekirjoittajina olivat Yrjö Koskinen ja G.A.Jaeckel.

Kuulusteluissa Elo kuitenkin kielsi olleensa Kalannin Halolassa asunutta Petter Heinistä vangitsemassa, tai avustamassa tässä. Myöhempi pöytäkirja on tehty 29.6. Päämajan tutkintotuomarin pyydettyä lisälausuntoa ja tuolloin suojelusvartion esikunnan jäsenet, nimismies Bertel Tuominen, suojelusvartion päällikkö O. Leino, varapäällikkö J. Aalto, jäsenet D. Peltonen, K. Astala ja N. Nurmi sekä O. Aula olivat olleet lausuntoa antamassa. Tutkintotuomarille lähetettiin lausunto Elon luonteesta, elämäntavoista, perhesuhteesta, työurasta, osallisuudesta työväenyhdistyksen ja punakaartin toimintaan, sekä osallisuudesta mahdolliseen aseelliseen toimintaan Uudessakaupungissa ym.

Valtiorikosoikeus tuomitsi 1.8.1918 Jaakko Jalmari Elon valtiopetoksesta ja maanpetoksesta kuritushuoneeseen 8 v 6 kk ajaksi ja olemaan ilman kansalaisluottamusta 12 vuotta yli vapausrangaistusajan. Turussa kokoontuneen oikeuden puheenjohtajana oli Stenström, jäseninä Laaksovirta, Dahlström, Arppe ja apujäsenenä Ruohonen. Syyttäjänä oli ylioppilas Sjöroos.

Elo anoi 5.8.1918 päivätyllä armahduspyynnöllä tuomion alentamista:

"Valtiorikosylioikeudelle. Nöyrimmästi anon, että minut armahdettaisiin Valtiorikosoikeuden VIII:n osaston elokuun 1. päivänä 1918 minulle tuomitsemasta kahdeksan (8) vuoden kuuden (6) kuukauden kuritushuonerangaistuksesta tahi, että tuota rangaistusta ainakin lievennettäisiin. Turussa, elokuun 5. päivänä 1918, Jaakko Jalmari Elo, kivityömies, Uusikirkko, Sundholmi alue".

Valtiorikosoikeuden asiakirjoista ei ilmene, saiko hän armahduksen. Joka tapauksessa hän palasi hengissä Uuteenkaupunkiin.

Muita punakaartissa palvelleita Arvassalon ja Sundholman asukkaita

Punakaartiin oli Arvassalosta, Sundholman kartanon alueelta liittynyt myös kaksi veljestä 12 – lapsisesta Tupasaaren torpan Mäellä asuneesta Santasten sisarusparvesta. Toinen veljeksistä oli Juho Emil Santanen (s.1893 Kalanti) ja toinen heistä Karl Yrjö (Kalle) Santanen (s.1898 Kalanti). Ainakin Kalle oli toiminut kivityömiehenä.

Mukaan punakaartiin lähti myös Santasen veljesten ja Alli Tanhuanpään serkku, Emil Ferdinand Salminen (s.1895 Kalanti), Arolan torpan poika. Salminenkin oli kivityömies. Sodan loppuvaiheessa hän onnistui pakenemaan Hollolasta kahden muun kaartilaisen kanssa, mutta vangittiin Nastolassa 3.5.1918. Salminen oli kokenut varsin värikkään pakomatkan Mynämäen kautta

Kivimiehiä 1910-luvulla. Oikealta ylärivissä 1. on Jonni Kujanpää. Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelma.

Sundholman kartanon keskeistä aluetta mantereella. Senaatin kartat. Uusikaupunki ympäristöineen vuonna 1883. Maanmittaushallituksen kartografisen osaston historialliset kartat.

Hollolaan ja sieltä taistelulinjan kiertäen ja vangitsemisen välttäen. Arvassalosta lähtivät punakaartiin myös Viktor Hellstén ja Samuel Hellstén. Kaikki he selvisivät hengissä vuoden 1918 tapahtumista.

Sundholman kylän puolelta Kujanpään ja Elon lisäksi punakaartiin liittyneet olivat lähinnä kartanon työntekijöitä. Kylästä olivat punakaartissa olleet Yrjö Heikkilä, Leevi Blomvall (s.1901), Jalmar Elo, Jonni Grönroos, Emil Johansson, Lauri Lehtonen, Verner Ferdinand Lundelin (s.1887), Armas Aleksander Damberg (s.1894), Frans Bruno Saari (s.1894) ja Otto Emil Wiljanen (s.1895). Saari ja Wiljanen olivat kuuluneet Uudenkaupungin punakaartin 2. komppanian 2. plutoonaan ja heidät vangittiin Okeroisissa. Armas Damberg oli ollut kartanon renkinä ja hän katosi tyystin sisällissodan pyörteissä.

Kansallisarkistoon tallennetut sk-2437 –asiakirjat kertovat, että varsinaisiin taisteluihin osallistuivat Arvassalon punaisista Frans Saari ja Kalle (Karl) Santanen. Sundholmasta taisteluihin osallistuivat ainakin Lauri Lehtonen, Jonni Kujanpää, Jalmar Elo, Verner Lundelin, Jonni Grönroos ja Emil Johansson. Taisteluissa mukana ollut Jussi Tanhuanpää asui perheineen osan aikaa Sundholmassa ja sitten Kalannin Vahteruksessa. Muiden mainittujen osalta ei ole varmaa, olivatko he aktiivisesti kaartin toiminnassa mukana.

Torpparit olivat tehneet valintansa

Sundholman torppareista suurin osa oli valinnut viisaasti oikean puolen sisällissodassa. He eivät osallistuneet sotaan kummallakaan puolella. Näin ollen he eivät saaneet tuomioita valtiorikoksesta, eivätkä menettäneet kansalaisluottamustaan vuosiksi. He olivat siis soveliaita ja olivat myös paikalla, kun lopulta tuli aika lunastaa heidän omassa käytössään olleet Sundholman kartanon torpat vuosina 1920-22 täysin omaan omistukseen.

Torppien lunastustilaisuuksien dokumentit sisällissodan jälkeen kertovat hyvin myös sotaa edeltäneestä torppien määrästä ja tilanteesta Sundholmassa.

Torppien vapautuminen ja lunastukset

Sundholmassa koitti vuonna 1920 vihdoin se kevät, jota ei lähes kolmeensataan vuoteen ennen tätä ollut koittanut. Tuona keväänä torpat vapautuisivat. Lunastustoimet aloitettiin 21.5.1920 Vanhakartanon Kulman talossa aamulla kello 10. Kaikki tuntuivat olevan täynnä toivoa ja uuden odotusta. Maamies oli saanut kylvönsä tehtyä ja toivoi hyvää vuodentuloa. Kalat olivat kevään innoissaan kuteneet, kasvit olivat aloittaneet kasvunsa ja uusi elämä puhkeaisi kukkaan. Tämä olisi se suuri kevät. Varsin luottavaisin mielin kartanon torpparit olivat tätä odottaneet.

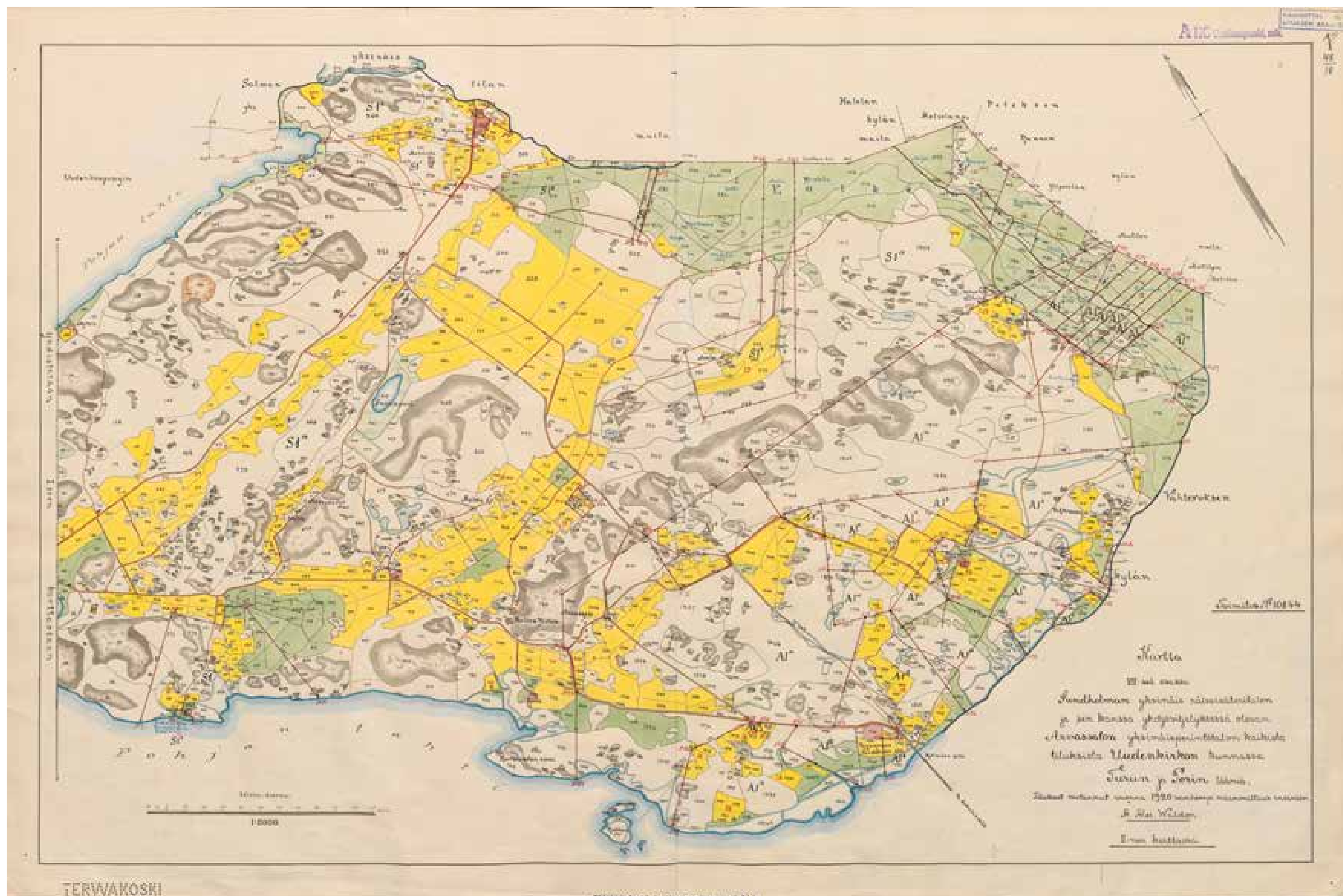
Sundholman kartanon alue käsitti ennen torppien lunastusta kaupungin eteläpuoleisen alueen Kalannin Kytämäen kylään asti, mukaan lukien edustan saariston. Alue oli metsineen, niittyineen ja peltoineen pinta-alaltaan noin 3000 hehtaaria. Omistustiloja tuolla alueella ei kartanon lisäksi ollut.

Sodasta oli nyt aikaa kaksi vuotta ja se ei ollutkaan juuri heikentänyt sitä kehityskulkua, jota maassa oli jo 1905 yleislakon jälkeen pyritty saamaan liikkeelle: uudistuksia maanomistuksessa,

Matalan torpan sauna ja lato. Nykyisin ladon paikka on golf-kentän lammen rantaa.

Vanhakartanon Sundholmin yksinäistalon manneralueen lohkomiskartta vuodelta 1920. Maanmittaushallitus/Kansallisarkisto.

työajassa ja palkkauksessa. Yleensäkin oli pyritty kohentamaan kansan elintasoa. Ääriajattelulle ei tässä kylässä kovinkaan paljoa kannatusta löytynyt. Työväenyhdistyksiä Kalannissa oli kaksikin. Niiden keulahahmoja oli kuitenkin kadonnut sisällissodan pyörteissä. Työväenliikkeen yhteiskunnallisen vaikuttajan rooli palautui hiljalleen sodan jälkeen. Oikeistossa isänmaalliset kansanliikkeet olivat voimissaan ja vahvistuivat vielä 1930-luvulla.

Yleensä maltillisuuteen taipuvat Sundholman torpparit olivat pitäneet hallussaan jo ehkä useammankin sukupolven ajan kartanon torppia. Harvoissa torpissa perheenjäsenet olivat osallistuneet sotaan punaisten puolella. Mutta vielä vähemmän heitä oli löytynyt valkoisten puoleltakaan.

Oli herännyt toiveita siitä, että torpat tulisivat vapautumaan. Jos olisi oikealla hetkellä torpan välikirjan haltija, voisi torpan ehkä lunastaa kartanolta itselleen. Ei haluttu suuremmin riskeerata tätä mahdollisuutta sisällissodan myrskyissäkään. Luottamus oli vallinnut kartanon omistajan, paroni Aminoffin ja hänen torppariensa välillä. Minkäänlaisiin pakkotoimiin ei täällä ollut tarvinnut ryhtyä. Moni hallitsi torppaansa vuosikymmeniä sitten tehdyn sopimuksen, suullisen välipuheen perusteella ja tähän luotettiin. Ihmiset pitivät sanansa. Toisaalta ei oltu jouduttu missään tilanteessa niin tiukalle, että lupauksia olisi tarvinnut rikkoa. Maa ja meri tuottivat ravintoa yllin kyllin ja se hyödytti kylän asukkaita paronista torppareihin. Valtiovallan vaatimuksesta ikivanhat torppien hallintaan oikeuttavat välipuheet oli varmennettu välikirjoilla, joita Sundholmassa oli tehty useitakin 13.3.1906.

Jos oli tämä kevät vuonna 1920 toivon kevät kartanon torppareille, oli se varmaan murheen ja epävarmuuden kevät kartanon paronille ja hänen perheelleen. Uusi aikakausi oli alkanut ja siihen tulisi nyt tyytyä. Aatelisherran tyyneydellä paroni tulevat tapahtumat kohtasi. Olihan hän perheineen selviytynyt vuoden 1918 tapahtumistakin. Paronin kokemukset Venäjällä vastuullisissa Siperian sillanrakennusprojekteissa olivat koulineet hänet johtamaan joukkoja ja opettaneet myös oikeanlaisen suhtautumisen ristiriitatilanteissa, jotta rakentava ratkaisu löytyisi. Nuo taidot saattoivat olla koko perheenkin pelastus sodan aikana. Kyläläisten taholta uhkaa ei missään vaiheessa ollut. Siinä määrin kunnioitettuja hahmoja paroni ja friiarinna heidän keskuudessaan olivat. Samaa arvonantoa nauttivat perheen neljä tytärtä, ”kartanon neidit”. Välillä saatettiin tosin takanapäin mutista, kun paroni oli vaatinut päivätyövelvoitteiden täyttämistä. Näin eräskin torppari oli paronille tullut valittamaan olevansa niin huonossa kunnossa, että saattoi sen takia pian kuollakin, eikä pystynyt tekemään päivätyötään. Tähän paroni oli todennut: ”Kuole kun kuole, mut sinä teke töö!” Lapset saattoivat mennä piiloihinsa friiarinnan ja paronin lähestyessä kävelyretkillään. Paroni oli lapsille todennut: ”Ei me pahoja olla!”

Nyt olivat kaikki uudessa tilanteessa. Pian saattaisi kartanon Takshaminan satamakin jäädä käyttämättömäksi, kun saariston torpista ei enää tultaisi kartanoon päivätöihin. Kuka sitten tekisi työt kartanossa, pelloilla ja metsissä? Kaikki ratkeaa aikanaan.

Tuona päivänä 21.5.1920 Sundholman Vanhakartanon Kulman taloon kokoonnuttiin monenlaisin aatoksin, ehkä vähän hartainkin mielin kuulemaan, mitä maanmittausinsinöörillä ja paronilla oli sanottavanaan. Torpparit olivat pukeneet päälleen parempaa vaatetustaan ja lähteneet kokouk-

Mäntylän mäkituvan navetta siirrettynä uuteen paikkaan Arvassalon Perkkoon, jakotoimituksen päätöksen mukaisesti.

seen. Olipa jostain torpasta emäntäkin sanavalmiina varustautunut tilaisuuteen, tullen osan matkasta veneellä soutaen ja loppumatkan pari kilometriä kävellen. Nyt ei tultu huutokauppaan. Ennemminkin tunnelma oli, kuin purjelaivaosuuskunnan perustamiskokouksessa.

Lunastustoimituksista tuli välillä varsin värikkäitäkin. Esitettiin vaatimuksia, ilmeni taitamattomuutta ja avuttomuutta. Osattiin tunnustella vastapuolen rajoja puolin ja toisin, neuvottelutaitoakin monet osoittivat torppareilta löytyvän. Välillä saattoivat lunastusoikeuttaan puolustavat nahistella keskenäänkin. Vuosia tuo kaikki kesti. Mutta tuona päivänä 21.5.1920 lähdettiin etsimään ratkaisuja. Paikalla oli ollut 33 torpparia. Osa oli antanut valtakirjan naapurin mukaan kokouspaikalle vietäväksi ja esitettäväksi. Jatkokokouksissa osanotto oli varsin niukkaa ja usein torppareita edustikin niissä entinen kunnannimismies Väinö Färling.

Seuraavassa kokouksessa 19.10.1922 todettiin, että vuokralaki vuodelta 1909 koskee myös kartanon ja torpparien välisiä vanhoja vuokrasopimuksia. Lunastusoikeuden saisivat ne hakijat, joiden vuokrasopimus oli ollut voimassa 25.10.1918. Hakijoiden piti myös kuulua tilattomaan väestöön. Myös mäkitupa-alueet voitiin lunastaa, jos ne olivat olleet vuokraajien hallussa yli 5 vuotta.

Kaikki kalastajatorpat jätettiin alkuun pois lunastustoimituksista, koska laki kalastustorpista ei ollut vielä astunut voimaan. Niiden lunastaminen kuitenkin toteutui tuon lain tultua voimaan ennen lunastusten päätöskokousta.

Sundholman kartanojen vuokraviljelmien lunastusprosessi tuli kestämään 3 v 5 kk. Lukemat-

Salmen kartanon Helmrosin torppa.

tomia kokouksia ja katselmuksia pidettiin alueella. Toimitusmiehille olisi luvassa venematkoja Sundholman saaristoon ja majoittumisia myös torpissa. Majapaikkoina tulivat olemaan Sundholman kartano, sekä Vahterauman tai Vaakuan torpat. Talvisin ei sentään tarvinnut näillä asioilla saaristossa ja kylällä liikkua. Työskentely ajoitettiin yleensä maaliskuun ja marraskuun väliseksi ajaksi.

Kaikki halukkaat saavat korvausta vastaan torppansa omaksi

Tilojen ja rakennusten tarkoituksenmukaisia sijainteja pohdittiin toimituskokouksissa ja myös kartanonomistajien tarvetta yhtenäistää alueitaan. Valmisteltiin esitys joidenkin torppien aluesiirroista uusiin paikkoihin eli käytännössä ehdotettiin asianomaisille tilusvaihtoa. Tämä tarkoitti tuolloin kuitenkin myös torppien vanhojen rakennusten purkua, siirtoa ja kokoamista uusille alueille, etäämmälle kartanosta. Tämän menettely sai yleisen hyväksynnän.

Torppareille varmasti merkittävin ja vakavin asia oli torpan lunastushinta ja sen maksusta selviytyminen. Harvoille oli kertynyt varoja edes pieneksi alkupääomaksi. Yksityisten henkilöiden välisissä kaupoissa ongelmia olisi varmasti syntynytkin, mutta kun Suomen valtio oli lainoittamassa tätä ”suuryritystä” saatiin laina-ajat ja maksusuoritukset jaksotettua uusille tilallisille sopiviksi.

Vuokra-alueiden ja niillä olevien rakennusten hinnoittelu aloitettiin 15.10.1923.

Sitten lopulta kaikki oli valmista ja 31 vuokralaista saisi omistusoikeuden nauttimiinsa vuokra-alueisiin. Vanhempi maanmittausinsinööri Tom Bergenvall saattoi todeta Kulman taloon koolle kutsutuille asianosaisille 26.10. 1923 kello 10 e.p.p. aloitetussa maanlunastustoimituksen päätöskokouksessa, että:

”Vuonna 1923 lokakuun 26. päivänä julistettiin päättyneeksi vuokra-alueiden järjestely Sundholman yksinäisrälssisäteritalolla ja sen kanssa yhdysviljelyksessä olevalla Arvassalon yksinäisperintötalolla Uudenkirkon kunnassa Turun ja Porin lääniä ja ilmoitettiin asianosaisille, että toimitukseen tyytymätön saa siitä valittaa kirjallisesti Turun maanjako-oikeuteen”…

Valitusosoitus annettiin vapaaherra Björn Alexis Aminoffille. Kukaan ei valittanut toimituksen lopputuloksesta 30 päivän valitusajan kuluessa umpeen. Kaikki vuokramiehet pyysivät kopioita kartasta ja lohkomiskirjasta, kukin vuokratilastaan. Lopputuloksena oli, että 683,14 ha kartanon torppien maita oli jaettu 31 tilaan, jotka niiden haltijat saivat lunastaa. Lähes kaikki Sundholman torpat lunastettiin kartanolta paria poikkeusta lukuun ottamatta. Sundholman Korpelan ja Lyökissä olevaa Tuomisen torppaa silloiset vuokramiehet eivät halunneet lunastaa ja ne jäivät kartanolle.

Tilusvaihtoihin liittyvät rakennusten siirrot tuli saada valmiiksi 1.11.1925 mennessä. Rakennusten osien kuljetukset tapahtuivat vaivattomimmin talviaikana. Sundholman teillä liikkuikin sitten 6 torppaa kaikkine rakennuksineen, osiin purettuina hevosten vetämissä rekikuormissa pitkin kylätietä. Voimme nyt pohtia, oliko tämä sitten kaikkein taloudellisin ja järkevin ratkaisu asialle. Tuohon aikaan kuitenkin työvoiman käyttö oli halpaa ja talvellakin sitä oli saatavilla.

Sundholman kartanon lisäksi torppia oli myös Uudenkaupungin kaupungilla ja Salmen

kartanolla. Kaupungilla oli sen edustan saarissa 20 torppaa, joista se oli tehnyt haltioiden kanssa kontrahdit. Torpat lunastettiin itsenäisiksi tiloiksi 1920 –luvun alussa samoihin aikoihin, kuin Sundholman torpatkin.

Olivatko Sundholman entiset torpparit tyytyväisiä uusiin tiloihinsa? Yleensä he olivat. Ainakaan ei valitettu, jos kaikki toiveet eivät olleetkaan toteutuneet. Mutta nyt maa ja talo olivat omia ja se riitti. Torpparit olivat innostuneita ja tyytyväisiä. Paljon tarvitsivat torpparit kuitenkin vielä voimia rakennusten pystytyksessä, hoidossa ja viljelmien raivaamisessa. Ehkä heidän jälkipolvensa olivat kriittisempiä, joutuivathan he jo varhain ottamaan osaa perheviljelmien ylläpitoon. Kalasalmen torpan lunastaneen Samuel Vilhelm Sandell´in poika Vihtori oli tuon torpan raskaan alkutaipaleen kokenut ja tätä kuvaten antanut kotitalolleen nimen ”Hölmölä”. Kaupungin laidalla houkutti helpompi toimeentulo entisten torpparien jälkipolvia, mutta se kuuluukin jo seuraavaan tarinaan. Nyt oli tärkeintä, että torppareiden itsenäinen elämä oli pääsemässä alkuun.

Pentti Ahtiainen

Lähteitä:

- Hautero, Jukka: Muistosi on mulle kaunis. Uudenkaupungin kaupungin torppien ja niiden asukkaiden vaiheita. Uudenkaupungin kirjaston kotiseutukokoelma.
- Ringbom, Lars-Ivar: Sundholm. Herrgårdar i Finland II. Helsinfors 1928.
- Romppainen, Hannu: Verestänne versoi vapaus – kalantilaiset Suomen sisällissodassa 1918. Paltamon Kirjapaino Ky. Paltamo 2005.
- Roos, John E.: Iivar Flemingin maakirjat/Ivar Flemings jordeböcker. Valtionarkisto. Helsinki 1958.
- Salminen Aarne: Sundholman kartanon historia. Gradu –tutkielma.
- Sundholman kartanon arkiston alkuperäisasiakirja numero 242: Förteckning över dagsverken å Sundholm 1805. Fördelning öfver de ordinarie dagsvärken hvilka vid Sundholms sätes gård kommas att rettgiöras för åhr 1805. Turun maakunta-arkisto/Kansallisarkisto.
- Sundholman kartanon arkisto 903/V. 5.6 Turun maakunta-arkisto (talletussopimus 26.9.1955 Ee 5), Kansallisarkisto. http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?atun=200351.KA&amnimeke=Sundholma%20%28kartano,%20Kalanti%29
- https://astia.narc.fi/astiaUi/search.php?start=11&direction=next&query=Sundholm&recordsCreator=&location=&classification=&startDate=1316&endDate=2018&hakutyyppi=normal
- Sundholman vuokra-alueiden lunastus. Kansallisarkisto. http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=239578
- Uudenkaupungin Sanomat
- henkilölähteet:
  Hautero, Jukka
  Hellstén, Heikki
  Tanhuanpää, Leena
  Tötterman, Tom
  Virtanen, Kaarlo
  Virtanen, Kerttu

VELJEKSET TEKEVÄT VALINTANSA

Nuori itsenäinen Suomi etsi vuoden 1917 lopulla suuntaansa. Maa oli saanut Venäjän vallankumousten myötä tilaisuutensa itsenäistyä ja sitä tilaisuutta myös osattiin käyttää hyväksi. Sen jälkeen tapahtumat alkoivat ajautua kohti sotaa. Parlamentarismin keinoin maan kehityksen tukeminen oli jäänyt ääriajattelun varjoon. Tätä ajattelua ilmeni niin oikeiston, kuin vasemmistonkin piirissä. Molemmilla suunnilla oli myös alettu varustautua aseelliseen toimintaan.

Kolmantena voimatekijänä maassa oli venäläinen sotaväki. Vuoden 1918 alussa jo aavisteltiin, että laajempi väkivaltainen yhteenotto saattaisi olla tulossa. Kansalaisista monet olivat jo valinneet puolensa. Tapahtumien vyöryssä nämä valinnat eivät vielä kertoneet sitä, mihin ne tulisivat valinnan tehneen johdattamaan.

Kalannin Kodjalassa asuneet veljekset Onni Viktor (s.1892) ja Reino A. Virtanen (s.1900) pohtivat tammikuussa 1918 omia valintojaan. He päättivät lähteä innostuksen valtaamina ajamaan venäläistä sotaväkeä pois Uudestakaupungista. Molemmat olivat renkeinä kylän isoissa taloissa. Heidän perheensä kuului maaseudun maattomaan väestöön.

Virtasen veljesten isä oli Frans Viktor Gustafsson (s.1865), maatalon poika Rauman mlk Kulamaan Mattilan talosta. Veljensä Miikan kanssa ”Matla Frans” oli opetellut hyvän lasku- ja kirjoitustaidon. Miika Mattila oli myöhemmin perustamassa Pyhärannan Säästöpankkia ja toimi sen johtajana. Veli Fans Viktor toimi alkuun liikealalla Raumalla (Tmi Sofronoff & Lehtinen). Hän otti sukunimekseen Wirtanen. Avioiduttuaan hän toimi

Onni Viktor Virtanen sotilaspuvussa sisällissodan jälkeen toukokuussa 1918 Augusta Olssonin kuvaamana. Kuva Pentti Ahtiaisen kokoelmasta.

Reino A. Virtanen sisällissodan jälkeen. Kuva Pentti Ahtiaisen kokoelmasta.

maakauppiaana sekä rakensi sitten höyrysahoja Köyliötä myöden ja toimi sahayrittäjänä. Kun yritystoiminta ei kannattanut, hankki hän perheelleen lisäelantoa käsityön- ja pyhäkoulunopettajana Kodjalan koulussa ja oli vuoden verran Amerikassakin työssä. Kauppatoiminnan myötä perhe ajautui vuosien ajaksi velkoihin ja lapsetkin saivat kokea pitkäaikaisen köyhyyden.

Perheen äiti Linda Vilhelmiina (s.1869) oli talonpoikaista ja osin säätyläistäkin Hollbergin sukua Laitilan Sorolan Alatalosta. Suvun juuret ulottuvat Vehmaalle sekä Kalannin Hyynisten kylään. Hyynisten Ellän talossa, jota kutsuttiin ”pappilaksi”, eli pitkään Lindan isomamma, suurperheen varakas matriarkka ja neljän tilan, Ellän, Vuolan, Liusilan ja Juvalan omistaja Maria Christina Hollberg, os. Vallin (s.1752 Uusikaupunki, k.1838 Kalanti). Hän oli Vehmaan kappalaisen leski. Ellästä oli lähtenyt myös kaksi Hollbergien poikaa opiskelemaan teologiaa Turun Akatemiaan. Kyläläiset alkoivatkin kutsua Ellää ”Hyynisten pappilaksi” ja nimitys on säilynyt nykyaikaan asti perimätietona. Monia pappeja kylästä on sen jälkeenkin lähtenyt maailmalle. Tällä Hollbergien suvun kulttuurisella perinnöllä oli vaikutusta jälkipolvien arvovalintoihin vielä vuonna 1918.

Hollbergit olivat myyneet Ellän ja muut tilat jo vuonna 1848. Suku oli sitten vähitellen hajaantunut Hyynisistä muualle Kalantiin, Laitilaan, Poriin ja Tukholmaan.

Ellän nykyisen omistajasuvun esi-isä, Pyhämaan Jusin talosta lähtöisin ollut Matti Gustav Matinpoika oli ostanut tilan Hollbergeilta vuosien 1847 ja 1848 välillä. Ellän päärakennus oli silloin siirretty Uuteenkaupunkin Vanhankirkon lähelle (nykyinen Sorvolan talo). Nuo Hyynisten talot paloivat pois siirrettyä vanhaa Ellän päärakennusta

Vasemmalta punakaartiin vuonna 1918 kuulunut Aimo Rikhard Rantanen ja hänen kihlattunsa Signe Amanda Viik ehkä kesällä 1917 kuvattuna. Toista pariskuntaa ei ole tunnistettu. Kuva on Liisasinikka Kahilan kokoelmasta.

lukuun ottamatta koko kylän palossa 15.7.1927. Jäänteenä Hollbergien ajalta oli ollut vanha omenapuutarha, joka paloi kylän talojen myötä.

Valinnat vievät sisaruksia eri suuntiin

Miksi köyhistä oloista lähteneet Virtasen veljekset Onni ja Reino halusivat lähteä häätämään venäläisiä pois Suomesta? Osa vastauksesta piilee veljesten äidin isän, Bernhard Hollbergin (s.1830, k.1902) kertomuksissa ja tuossa edellä kuvatussa sukutaustassa. Hän oli 10-vuotiaalle Onnille ehtinyt kertoa joitakin asioita isänsä Fredrik Hollbergin (k.1837) osallistumisesta Suomen Sotaan 1808 - 1809 ja sodan katkerasta tappiosta. Vehmaan kappalaisen Esaias Hollbergin poika Fredrik oli toiminut sodassa Turun rykmentin Vehmaan komppanian vänrikkinä.

Jonkinlainen revanssihenki venäläisiä vastaan Virtasen veljeksissä oli jo lapsuudessa virinnyt. He olivat saaneet myös vahvoja isänmaallisia vaikutteita ollessaan renkeinä isoissa taloissa. Tammikuun lopulla 1918 veljekset olivat sopineet, että Onni lähtisi ensin Uuteenkaupunkiin. Reino seuraisi sitten perässä jonkin ajan kuluttua, ettei vanhemmille tulisi yhdellä kertaa niin suurta murhetta. Arveltiin ehkä, että tuosta matkasta tulisi pitkä.

Niin sitten tammi-helmikuun vaihteessa Onni lähti ja liittyi Uudenkaupungin suojeluskuntaan. Ei ole käytettävissä varmaa tietoa siitä, pääsikö hän häätämään venäläisiä pois kaupungista. Sinne oli kuitenkin alkanut kerääntyä suojeluskuntalaisia maakunnasta ja näille opetettiin sotilastaitoja sekä pyrittiin saamaan joukolle aseistusta.

Lopulta tilanteen tultua uhkaavaksi punakaartin lähestyessä kaupunkia, suojeluskuntajoukko oli 7.2.1918 paennut kaupungista kohti Ahvenanmaata. Tarkoituksena oli päästä jollakin keinoin osallistumaan alkaneeseen vapaussotaan. Sellainen tuo sota aluksi olikin. Reino ei ehtinyt mukaan. Hän myöhästyi näin sodasta ja sai aikaa maailmankatsomuksensa kypsyttelemiseen kotikylässään Kalannin Kodjalassa. Onni jatkoi suojeluskuntaosaston mukana Ahvenanmaalle, Ikaalisiin ja Tampereen taisteluihin, sekä osallistui sodan jälkeen vuonna 1919 von Hertzenin joukoissa Aunuksen retkeen. Paljon ehti kotikulmillakin tapahtua Onnin poissaolon aikana. Noista tapahtumista hän sai tiedon palattuaan sodan päätyttyä kotikyläänsä. Asiat olivat ajautuneet umpikujaan.

Samanaikaisesti oli naapurikylästä Laitilan Sorolasta myös veljesten pikkuserkku Albert Isotalo liittynyt Uudenkaupungin suojeluskuntaan ja lähti sen mukana Ahvenanmaalle. Uudenkaupungin suojeluskuntajoukossa olivat sukulaisista mukana myös Kasper Luukkala ja Eino Iiskala.

Myös veljesten pikkuserkku Aimo Rikhard Rantanen (s.1895) oli vänrikki Fredrik Hollbergin jälkeläisiä. Hän teki toisenlaisen valinnan ja liittyi punakaartiin. Aimo oli lopulta teloitettu Forssan lähellä Tammelassa 8.5.1918. Häneltä jäi Kodjalaan kihlattu Signe Amanda ja myöhemmin samana vuonna syntynyt tytär.

Virtasen veljesten raskaana olleen Saima – sisaren kihlattu Samuel Siivo Wirtanen (s.1895) oli liittynyt myös punakaartiin. Torpparin poika Siivo teloitettiin sodan jälkiselvittelyissä Laitilassa Varppen metsikössä 10.5.1918, ilman asiallista tutkintaa tai tuomiotakaan. Siivolta

Saima Virtanen. Kuva Pentti Ahtiaisen kokoelmasta.

jäi vuoden lopulla syntynyt poika Helmer. Siivon kuoleman johdosta veljesten tiet erosivat. Vuoden 1918 tapahtumat vaikuttivat perin pohjin molempien veljesten loppuelämään. Onnin yhteydet myös muihin sisaruksiinsa kärsivät. Hän vaikeni sisällissotaan ja Aunuksen retkeen osallistumisestaan.

Reino Virtasen maailmankatsomukseen vaikuttivat voimakkaasti sisaren kihlatun, Siivon kuolema ja monet muut vuoden 1918 alkupuolen väkivaltaiset tapahtumat. Hän valitsi sosiaalidemokraattisen tien ja koulutti itseään sitkeästi. Kalannissa hän toimi 1920-luvun alussa osuusmeijerin koneenkäyttäjänä. Poliittisen uransa Reino aloitti Kalannin työväenyhdistys Voiton sihteerinä ja aloitti siellä tavoilleen tyypillisen voimakkaan vaikuttamisen raittiustoiminnassa, olipa mukana urheiluseurassa ja näytelmäpiirissäkin. Sen jälkeen hän kouluttautui Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa ja Työväen Akatemiassa. Reino toimi vuodesta 1933 lähtien Perniön ammattientarkastajana ja kunnansihteerinä sekä pitkään Maalaiskuntien Liiton tilintarkastajana ja vielä Salon Seutukaavaliiton johdossa. Eläkkeelle jäämisen jälkeen hän oli Perniön valtuustossa, sen puheenjohtajana ja kunnanhallituksen jäsenenä. Lapsuusperheestä juontanut vankka usko Jumalaan, sekä maa ja sen kasvu olivat erityisen lähellä hänen sydäntään ja hän kuoli saappaat jalassa perunankorjuusta tultuaan

Onni Virtanen, entinen vapaussoturi, teki kivitöitä vuosikymmeniä Vehmaalla, Putsaaressa, Lyökissä ja Sundholmassa. Hän muutti perheineen Vehmaalta Uudenkaupungin maalaiskunnan Arvassalon kylässä olleelle Mäntylän asutustilalle lokakuussa 1929, viljellen maata ja jatkaen edelleen myös kivitöissä. Hän asui vuosien ajan

Samuel Siivo Virtanen helmi - maaliskuussa 1918.
Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

kuukausia Putsaaressa ja teki työtä kivenhakkaajana miesryhmissä, joissa monet olivat olleet punakaartilaisia. Yhteistyö sujui kuitenkin rauhallisissa merkeissä. Huolimatta siitä, että myös jotkut Arvassalon naapureista olivat taistelleet vastapuolella punakaartissa vuonna 1918, kyläläiset hyväksyivät perheen keskuuteensa melko hyvin. Jotkut vähän etäisemmät henkilöt saattoivat humalapäissään tulla yöllä huutelemaan 12-lapsisen Virtasen perheen kodin nurkkiin, nimitellen Onni –isää ”Aunuksen ritariksi”. Myös Virtasen lapset saattoivat joskus Arvassalon koulua käydessään kokea nimittelyä ja pieniä tappelunnujakoita, mutta heidän parhaat ystävänsä olivat kuitenkin tuosta samasta kylästä.

Reino Virtanen toimi Sosiaalidemokraattisen Raittiusliiton pääsihteerinä vuosina 1929 - 1933 ja oli kerran SDP:n kansanedustajaehdokkaanakin. Noissa tehtävissä hän kävi puhujamatkoilla myös Uudenkaupungin maalaiskunnassa. Näitä puhetilaisuuksia hänellä oli pariin kertaan ollut myös Arvassalossa, Onni – veljen naapurissa, muutaman sadan metrin päässä tämän kodista. Yhdelläkään matkallaan Reino ei poikennut veljensä luona. Tosin ei velikään mennyt naapuriin kuuntelemaan, mitä nuorempi veli siellä puhui. Virtasen veljekset eivät olleet missään kontaktissa toisiinsa vuoden 1918 tapahtumien jälkeen. Reinolla olisi sovinnon tekoon ehkä halua ja taitoa löytynytkin. Emme tiedä, oliko vanha kunnioitus isoveljeä kohtaan, vai jokin muu syy esteenä tähän. Mutta ei isoveli Onnikaan löytänyt keinoja selvittää asia Reinon kanssa. Heidän lapsensa ja me lastenlapset, pikkuserkukset olemme tähän suureen murhenäytelmään liittyviä tuntoja nyt vuosikymmenten jälkeen saaneet keskenämme jakaa.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto marssilla Godbystä kohti Eckerötä helmikuussa 1918. Osasuurennos Ahvenanmaan museon (Ålands museum) kokoelmista.

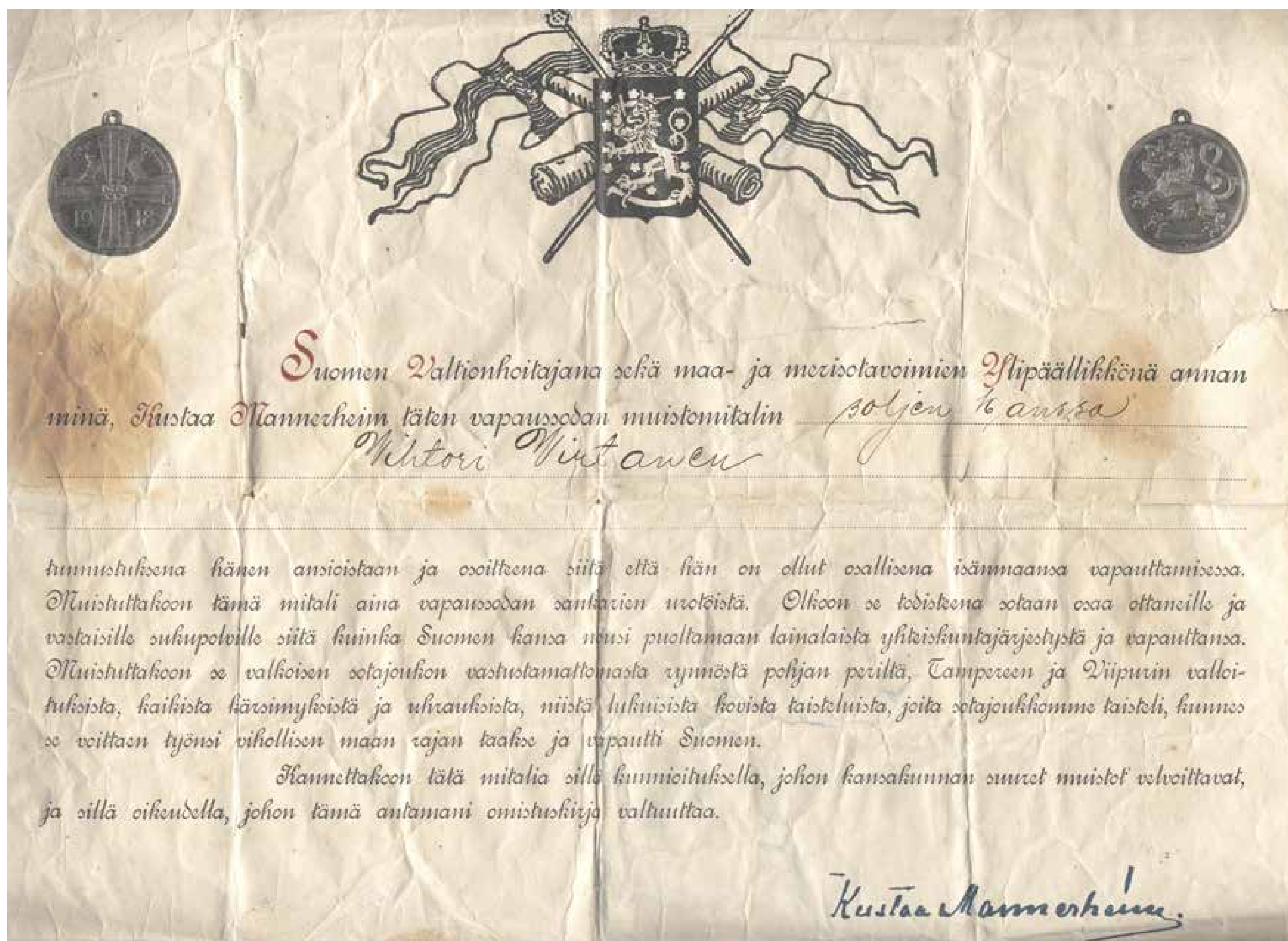
Virtasen veljesten tekemistä valinnoista, sen ajan elämänmenosta, maailmankatsomuksista ja maaseudun väestön elinoloista on Reino Virtanen kertonut lapsilleen aina jouluksi kirjoittamissaan joulutarinoissa. Hän nimitti niitä ”lastuiksi”. Seuraavat otteet ovat noista Reinon lastuista vuosilta 1960, 1963 ja 1967.

Reino Virtasen muistelmia

Jouluna 1960

Yhteiskunnallista kehitystä virisi jo Venäjän vallan aikana ja muutosta odoteltiin:

”Niin 1912, jolloin Virtasen perheen keskimmäinen lapsista isän järjestämänä ja äidin kyynelien saattelemana lähti Sköltin torpan matalasta majasta kävelemään kohti Vainiokaupin taloa, vallitsi Suomenkin maassa rauhallinen meno. Yksikammarinen eduskunta oli jo päässyt raiteilleen, istuen toista eduskuntatyön kautta. Pinnan alla oli kuitenkin käymistila, sillä tsaari-Venäjä katsoi epäsuopeasti kaikkea suomalaista, etenkin kansallisuusaatteeseen liittyvää toimintaa ja henkisiä harrastuksia. Varsinainen kansakin maaseutua myöden oli kuitenkin ollut melko tietämätön näistä ilmiöistä. Ne olivat pääasiassa sivistyneistön tiedossa ja heidän keskuudessaan tällaisista asioista keskusteltiin ja tehtiinkin, mitä tehtiin. Kuitenkin jo tällöin oli jonkinlaisia aavisteluja yhteiskunnallisista riennoista maaseudullakin, Etenkin eduskuntavaalien edellä tehtiin voimakasta valistustyötä myöskin varsinaisen kansan herättämiseksi valitsemaan oman yhteiskunnallisen ryhmänsä ja tässä työssä puhallettiin voimakkaasti isänmaallisuuden torveakin.

Suomen Valtionhoitajana sekä maa- ja merisotavoimien Ylipäällikkönä annan minä, Kustaa Mannerheim täten vapaussodan muistomitalin soljen kanssa

Vihtori Virtanen

tunnustuksena hänen ansioistaan ja osoitteena siitä että hän on ollut osallisena isänmaansa vapauttamisessa. Muistuttakoon tämä mitali aina vapaussodan sankarien urotöistä. Olkoon se todisteena sotaan osaa ottaneille ja vastaisille sukupolville siitä kuinka Suomen kansa nousi puoltamaan lainalaista yhteiskuntajärjestystä ja vapauttansa. Muistuttakoon se valkoisen sotajoukon vastustamattomasta rynnöstä pohjan periltä, Tampereen ja Viipurin valloituksista, kaikista kärsimyksistä ja uhrauksista, niistä lukuisista kovista taisteluista, joita sotajoukkomme taisteli, kunnes se voittaen työnsi vihollisen maan rajan taakse ja vapautti Suomen.

Kannettakoon tätä mitalia sillä kunnioituksella, johon kansakunnan suuret muistot velvoittavat, ja sillä oikeudella, johon tämä antamani omistuskirja valtuuttaa.

Kustaa Mannerheim

Onnin vapaussodan muistomitalin myöntämiskirja. Kuva Pentti Ahtiaisen kokoelmasta.

Vaikka kotikylässäni ei ollutkaan varsinaisia torppareita olemassa, niin mökkiläisillä oli kuitenkin lähes kaikilla vuokralla jonkinlaisia pieniä maatilkkuja, joista tehtiin säännöllistä taksvärkkiä taloihin. Niin ikään olivat mökkien tontit vuokrapaikkoja, joiden vuokrakysymys oli äskettäin vuoden 1909 vuokralailla säännöstelty. Muualla, missä varsinaisia torppia oli olemassa, oli kuitenkin torpparikysymys etualalla ja tätä kysymystä oli käytetty hyväksi maaseudun vähävaraisen väen herättämiseksi käymään eduskuntavaaleihin. Palkolliskysymyksestä ei juuri puhuttu mitään. Tiedettiin kyllä vanhan palkollissäännön voimassaolo ja sen erikoisista säännöksistä kyllä puhuttiin, mutta tiedossani ei ole olemassa yhtään tapausta, jossa olisi käytetty mm. pakollista palkollisen takaisin tuontia palveluspaikkaansa, milloin tämä oli kesken vuotta poistunut palveluspaikastaan. Mutta tällaista poistumista pidettiin kuitenkin erittäin pahana tekona edelleenkin. Ja palveluspaikassa oltiin yleensä pyhämiestestä pyhämiesteen (=pyhäinpäivästä pyhäinpäivään) eli marraskuun 1. päivästä seuraavan vuoden lokakuun viimeiseen päivään. Tätä sääntöä noudatin minäkin tarkasti.

Jouluna 1963

Poika 1900 – luvun alun erilaisten poliittisten näkemysten paineessa

”Muistan, kun naapurikylästä kotoisin ollut Samuli Simula kävi meilläkin kotona selvittämässä Tsaari-Venäjän kieroa yritystä saada Suomi täysin alistetuksi maakseen. Samoihin aikoihin levitettiin suuria kuvia, jossa Bobrikoff oli kuvattu suuren piiskan kanssa Suomen kansan piiskaajaksi. Katselimme näitä kuvia Raulan puuvajan seinässä. Niitä oli useita eri kuvia. Miten voimalliseksi oli kai kansan yleinen mielipide saatu tätä herraa vastaan, sitä kuvastaa sekin, että mekin, jotka olimme näkemässä nämä kuvat, aloitimme suoralta kädeltä kivittää tätä Bobrikoffia. Ja kun osuimme kuvan päähän, nauroimme kovin ja yritimme uudelleen.

Mutta varsinaisen poliittisen ajattelun piiriin jouduin tullessani 12 vanhana (v.1912) Vainiokaupin taloon rengiksi. Olen kai kertonutkin jo aikaisemmin, miten jouduin siellä lukemaan Uuden Auran pääkirjoitukset ensin ja sitten uutisia sen mukaan, kun lukemani otsake antoi siihen aiheen, minkä iltapuhdetyötä suorittava isäntä kuulemansa perusteella määräsi. Talon väki oli ankaraa suomettarelaista katsantokantaa ja kaikki keskustelu kävi sen mukaisena. Sosialismi oli kamalaa harhaoppia, joka kielsi Jumalan ja tavoitteli valtaa kykenemättömille ihmisille. Lukiessani näitä kirjoituksia ja kuullessani tätä keskustelua olin myöskin ankara suomettarelainen. Ehkä talonväki oli joskus kuullut isältäni joitakin epäilyksiä suomettarelaisten oppeihin, sillä muistan joskus kuulleeni arvostelua isäni opista, ja kun olin kiivas suomettarelainen, sain kehoituksia ojentamaan isääni harhakäsityksistä. Epäilemättä sen teinkin, mutta kun sain isältäni joitakin viitteitä siitä, että jotakin epäoikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa oli ja että käytiin valtataistelua eduskunnan kokoonpanosta ja valtiollisten oikeuksien saamisesta kaikille, kiivauteni aina osittain sammui….”

Vakaumuksen kypsyttelyä vuonna 1918

”Varsinainen vakaumukseni syntyi kansalaissodan aikana. Olin silloin Raulassa renkinä. Keskustelimme vanhemman veljeni Onnin kanssa, että meidän olisi lähdettävä valmistumaan sellaista tehtävää varten, että suomalaiset kuljettavat täällä olevat venäläiset sotilaat siten pois maasta, ettei nämä saa tehdä uhkaamiaan hävityksiä. Sovittiin siitä, että Onni lähti ensin Uuteenkaupunkiin, johon oli kokoontunut tältä ympäristöltä koottuja suojeluskuntalaisia, jotka ottavat kuljettaakseen täällä olevat sotilaat. Parin viikon kuluttua hänen lähdöstään lähtisin minä, jotta vanhempamme saisivat aikaa totuttautua tapauksiin. Onnin lähtö onnistui, mutta hetimiten tämän jälkeen lähtivät joukot Uudestakaupungista rannikkoa pitkin Ruotsin kautta Pohjois-Suomeen. Näin jäin suorittamaan renkityötäni. Tuli sitten kansalaissota. Tehtiin raakoja tekoja molemminkin puolin, mutta uskoin, ettei valkoiset joukot sellaisia tekisi. Kansalaissota päättyi ja niissä selvittelyissä murhattiin mm sisareni Saiman sulhanen, Laitilassa. Teko oli tehty paikallisen kansalaisoikeuden tuomion perusteella ja tekijät olivat tehneet työnsä erittäin raa´asti. Ruumis saatiin haudata hautausmaan takaosaan eikä sitä edes siunattu, vaikka surmattu oli seurakunnan jäsen. Tapaus oli tyrmistyttävä minuun. Sain todeta, että kaikki ihmisyyslupaukset olivat paljasta valhetta.

Niin aatteellinen ajatteluni sai kovan opetuksen. Niinpä olin suhteellisen valmis osallistumaan Kalantiin tultuani työväen järjestötoimintaan. Sain henkiseksi opettajakseni jo mainitsemani Rantasen Kustaan. Hän oli kaikella tavalla valistunut mies. Kiikuttipa hän eräänä päivänä minulle luettavaksi Darwinin: Lajien synnyn ja muutakin kirjallisuutta. Hankin Valtiotieteiden Käsikirjan ja luin siitä etenkin työväen järjestötoimintaa koskevia artikkeleja. Osallistuin erilaisiin järjestötehtäviin paitsi työväenyhdistyksessä myöskin nuoriso-osastossa ja urheiluseurassa. Totesin, miten suurta valistustyötä tehtiin työväenliikkeen piirissä ja miten tällä kaikella pyrittiin yhteiskunnallisen ajatustavan muuttamiseen oikeudenmukaisemman elämän aikaansaamiseksi. Itse ryhdyin perusteellisesti opiskelemaan yhteiskuntaoppia.

Keskusteluissa eri asemissa olevien ihmisten kanssa sain pian ymmärtää, että uskonnon vihaajia oli kaikissa piireissä. Päinvastoin myöskin papisto oli erittäin aktiivinen työväenliikkeen vastustaja juuri siksi, että työväenliike herätti kansaa ajattelemaan omilla aivoillaan myöskin uskonnon asioissa. Yllätyksekseni sain todeta, että valheellisia tietoja levitettiin tarkoituksellisesti, vallan säilyttämiseksi omistavalla väellä. Minussa oli tapahtunut aatteellinen herääminen. Olin omaksunut poliittisen aatteellisen ajattelutavan, joka on seurannut minua siitä alkaen. Koskaan en ole ollut asioiden suoranainen nielijä, vaan epäillen tutkiva, mikä on pidettävä oikeana, mikä vääränä. Mutta heikkoa kansalaista on autettava, se on ollut vakaumukseni, josta on tullut elämän ohje.”

Jouluna 1967

Lapset joutuivat 1900 – luvun alkuvuosina varhain työelämään

”Olosuhteet olivat suhteellisen lyhyestä ajasta, vain yhden sukupolven ajasta huolimatta aivan toiset kuin nyt. Syntyneisyys oli rajoittamatonta ja perheiden lapsilaumat monilukuiset. Miten näille lapsille oli saatava toimeentulo, sitä vain harvat loppuun asti ajattelivat. Lapsista kuoli noin puolet ensimmäisenä ikävuotenaan ja seuraavinakin vuosina kuolema korjasi runsaasti satoaan kulkutautien ja puutteellisen vaatetuksen ja ravinnon ansiosta. Kun todellinen puute oli tällainen, niin pidettiin mitä luonnollisimpana, että lapset, jotka olivat säilyttäneet elämänsä, oli pantava työn ääreen heti, kun he jotain pystyivät tekemään. Kymmenvuotias poika ja tyttö pidettiin jo täysin työkykyisinä. Eikä heidän palkastaan yleensä puhuttu mitään, pääasia oli, että saivat välttämättömät vaatteet ja ruuan.

Vallitsevissa oloissa ei kukaan lähemmin ajatellut, mikä lapsesta tulevaisuudessa tulisi työntekijänä. Pääasia siis oli, että saatiin vapautus lapsen huoltamisesta. Kun näinkin menetellen vanhemmille riitti huoltamista yli viisikymmenvuotiaiksi ja kun raskas työ kulutti perhehuolineen ihmistä erittäin suuresti, olivat äidit ja isät monissa tapauksissa jo sammuneet ennen kuin viimeinen lapsista ehti edes tuohonkaan työikään. Syntymiset ja kuolemat olivat niin tavallisia asioita, ettei sellaisiin kiinnitetty suurempaa huomiota. Lapset haudattiin kaikessa hiljaisuudessa ja - niin kuin olen aikaisemmin kertonut - Kandelinin mamma toi uusia lapsia perheisiin yhtä eleettömästi. Vain joidenkin suurempien talojen emännät ja isännät haudattiin ”peijaisia” pitämällä. Mutta ei ollut suinkaan harvinaista, että kuolleen veljet tai sisaret eivät osallistuneet näihin tilaisuuksiin, sillä heillä ei ollut varusteita sellaisia varten. Olihan vanhin aikanaan saanut talon vanhemman oikeudella ja jos muille lapsista - lähinnä pojille - annettiin jonkinlainen mökin paikan maa-alue, niin hänestä tuli irrallinen ja sai hankkia toimeentulonsa, miten kykeni. Ja tytöistä tuli tällaisten perheiden äitejä.

Frans Viktor Virtasen perheeseen syntyi näissä oloissa lapsia kaksikymmenvuosikautena 1890- 1910 kaksitoista. Näistä oli syntynyt ensimmäisen kymmenen vuoden aikana seitsemän ja jälkimmäisenä vastaavana aikana viisi. Sikäli kuin muistan vanhempien kertoneen, yksi syntyneistä oli kuollut syntyessään, yksi kuoli ensimmäisen ikävuotensa aikana ja kolmas ensimmäisen kymmenvuoden lapsista kuoli 13 - vuotiaana vuonna 1906.

Vanhimmat lapset Elli ja Onni olivat palveluksessa, ensin mainittu avioliittoonsa asti ja Onni vielä ensimmäisen maailmansodan ja oman kansalaissotamme jälkeenkin, mutta sai sitten asutustilan 1920 - luvun loppupuolella. Seuraava lapsista, Maiju, oli myöskin otettu kasvatiksi Katinhännän Kaitilaan, jossa oli emäntänä äidin sisaren tytär Aliina. Siellä hän olikin avioliittoonsa asti ja hänelle pidettiin talosta juhlalliset vihkiäisetkin aikanaan.

Saima-sisareni oli kotona noin 8-vuotiaaksi, jolloin aluksi pantiin lapsenpiiaksi ja sen jälkeen hän olikin palveluksessa eri paikoissa aina siihen asti, kun sai kansalaissodan jälkiselvittelyssä Laitilassa teloitetun sulhasensa jälkeen poikansa. Tämän jälkeen isä järjesti hänet villakudontakurssil-

le ja hänelle hankittiin kutomakone. Kutojana hän sitten elätti itsensä ja poikansa, joka vanhempieni kodissa sitten kasvoi mieheksi asti. Saimasta tuli näin myöskin vanhempien turva heidän vanhoilla päivillään, kun me muut kaikki olimme poissa. Itsestäni olen kertonut paljon ja kerron edelleenkin.

Vieno-veli joutui myöskin rengiksi hyvin nuorena, ehkä noin 10-vuotiaana. Luultavasti heikkojen talvivarusteiden ansiosta hän kuitenkin sai jalkaansa pahan mätäpesäkkeen ja hänen työnsä keskeytyi lyhyen ajan kuluttua. Isä oli jälleen järjestämässä hänelle toimeentuloa. Hänet sijoitettiin Uudenkirkon Haudon kylässä ammattia harjoittavan Sarénin oppiin vaatturin ammattiin valmistumista varten. Opiskeluaan hän jatkoi Raumalla sukulaisemme, vaatturi Sunéllin verstaalla ja edelleen Uudessakaupungissa, jossa sitten avioitui ja perusti oman liikkeensä. Sisar Taimi oli palveluksessa nuoresta pitäen eri taloissa, kunnes sitten avioitui. Nuorin sarjasta Jalo sai jo käydä kotoa kansakoulun. Hän ei enää ollut renkinä ollenkaan, vaan sai Taimin miehen mukana harjoitusta kivityöhön, jota teki maasta häviämiseensä, talvi- ja jatkosotien väliseen aikaan asti."

Reinon nuoruuden idealismi etsi uomaansa

"Olin ensimmäisen kerran ratkaissut kysymyksen, mitä tulen tekemään ammatikseni. Minusta tulisi liikkeenharjoittaja. Näin olin itse päättänyt. Mutta sitten tulivat esiin toiset ajatukset. Itsenäisen Suomen työväestö oli lyöty maahan kansalaissodassa. Ellen olisi sisareni sulhasen teloituksen johdosta tullut vedetyksi ajattelemaan ihmisten oikeuksia yleisessä yhteiskuntaelämässä, tuskin olisin ollut kiinnostunut siinä määrässä kuin sitten olin siitä, miten valtakuntaa hallitaan. Mutta tapaus järkytti suunnattomasti, sitäkin suuremmalla syyllä, kun Onni-veli oli ottanut osaa kansalaissotaan valkoisten puolella ja kun olin ollut vähällä tulla itsekin vedetyksi tälle puolelle mukaan.

Olin takertunut yhteiskunnallisiin asioihin kiinni. Jouduin suorittamaan sisäisen oikeustaisteluni ja minusta tuli sosialisti, työn oikeuksien ajaja. Tullessani paikallisen työväenyhdistyksen jäseneksi ja sitä tietä vedetyksi esittämään julkisesti työväen ajatuksia, jouduin harkitsemaan kaikkia puolia. Silloin en ollut yleisistä suunnista selvillä riittävästi. On mahdollista, että juuri niissä olosuhteissa minusta tuli herkkä idealisti. Yhteiskunnassa on vallalla erilaista pahuutta, joka aiheuttaa kurjuutta. Tarvitsi vain poistaa tämä pahuus, niin kaikki asiat selviävät.

Kaupan alalla vallitsi voiton tavoittelu. Se voitiin poistaa osuustoiminnan avulla ja niin minusta tuli osuustoimintamies. Työn oikeus tuotannossa on laskettava ja työntekijöille annettava heille kuuluva osuus. Yhteiskunnallinen pimeys oli poistettava koulutuksen avulla. Oli tunnettava vallitsevat luonnon lait ei vain tekniikassa vaan myöskin ihmisten yhteiselämässä ja pyrittävä etsimään paras tie hyvinvointiin. Idea toisensa jälkeen tuli mielessäni esiin. Ja minulla oli sanomista. Tämä johti siihen, että toisetkin huomasivat innostukseni; "Älä ryhdy liikkeenharjoittajaksi, vaan tule työväenliikkeen palvelukseen." Näin tulin verranneeksi näitä kysymyksiä toisiinsa.

Tulin siihen tulokseen, että liikkeenharjoittajana joutuisin jatkuvasti vastakkain voitontavoittelun kanssa. Sitä olisi saatava työn teettäjältä,

mutta myös mahdollisilta työntekijöiltäni. Vain tämän voiton suuruudesta tulisi riippumaan minun hyvinvointini. Te tiedätte, mille puolelle kallistuin. Kun nyt jälkeenpäin arvostelen silloisia päätelmiäni, niin tunnustan nöyrästi, että tuskin minusta olisi tullut hyvinvoivaa liikkeenharjoittajaa. Ehkä hyvinkin olisi käynyt niin kuin isälleni ja äidilleni, jotka muutamassa vuodessa menettivät kaiken omaisuutensa kauppiaina.

Ilmeisesti suurena idealistina tartuin myöskin ensimmäiseen kunnalliseen luottamustehtävääni, raittiuslautakunnan jäsenen ominaisuudessa. Oli säädetty kieltolaki. Yhteiskunta oli määrännyt kantansa väkijuomiin. Niitä ei tarvita nautintoaineena. Kunnan alueella oli sittemmin havaittu huomattavaa väkijuomien salakuljetusta. Ja me, raittiuslautakunnan jäsenet, tartuimme tuimasti työhön ja koetimme parhaintamme lopettaaksemme tuon kuljetuksen. Siinä lyötiin hanskoja yhteen, takavarikoitiin autoja kuormineen. Kun lähdin Uudeltakirkolta, jäivät toiset tehtävään, joka sielläkin hiljalleen sammui.”

Pentti Ahtiainen

Lähteet:

- Ellä, Altti, Ellä, Aino ja Jokela, Marjatta: Hyynisten palo 1927 Aino ja Altti Ellän kertomana. Kalanti 1993.
- Virtanen, Reino: Lastuja. Reino Virtasen joulukertomuksia lapsilleen vuosilta 1960 – 1967.
- henkilölähteet:
  Ansamaa, Soili
  Ellä, Altti
  Haarala, Anneli
  Hento, Aili
  Kahila, Liisasinikka
  Laaksonen, Päivi
  Sacklén, Arja
  Tuominen, Leila K.
  Virtanen, Kerttu

VALKOINEN UUSIKAUPUNKI

SUOJELUSKUNTALAISIA KOKOONTUU UUTEENKAUPUNKIIN

Suomessa elettiin tammikuussa 1918 varsin epävarmaa aikaa, joka oli alkanut 1917 marraskuun yleislakosta. Maassa vallitsi sekasorto ja punakaartit sekä suojeluskunnat kokosivat joukkojaan. Yleiseen järjestyksenpitoon ei riittänyt voimia. Myös venäläiset sotilaat aiheuttivat levottomuuksia. Elokuun lopulla 1917 Suomessa oli venäläisiä joukkoja reilusti yli 100 000 miestä. Näiden lisäksi oli suuri joukko vallitus- ja linnoitustyössä olevia venäläisiä siviilejä. Syksyllä 1917 heitä alkoi poistua maasta. Vielä tammikuussa 1918 Varsinais-Suomessa oli noin 5 000 venäläissotilasta, joiden huolto oli varsin epävarmaa ja sotilaat takavarikoivat siviileiltä elintarvikkeita.

Salaa kuvattuja venäläisiä sotilaita Uudenkaupungin Itäpuistossa kesällä 1917 poistumassa kaupungista. Osa sotilaista oli läpikulkumatkalla rintamalta kotiin Venäjälle. Uudenkaupungin museon kokoelma.

Monilla venäläisillä sotilailla oli Uudessakaupungissa mukana myös perhe. Tässä kuvassa Mihail Gegarekoff perheineen. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Uudessakaupungissa oli vielä kesällä 1917 ollut venäläisiä sotilaita noin 600 miestä. Suurin osa heistä kuitenkin poistui kaupungista syksyllä ja jäljelle jäi ehkä vähän yli 100 sotilasta. Lisäksi joukkoja oli vielä Lypertön linnoituksella.

Uudenkaupungin lennätinkonttorilla työskenteli noin 40 suomalaista ja tanskalaista virkailijaa sekä venäläisiä tarkastajia. Osa venäläisistä sotilaista turvasi lennätinyhteyksiä kaupungissa ja Sundholmassa. Tuo lennätinyhteys tuli olemaan tärkeä myös 1918 tapahtumissa. ”Virallisen” lennätinyhteyden lisäksi olivat konttorin virkailijat Aarne Haimio, K. Ekroth, Yrjö Vahtera ja Ragnvald Sandbäck salaisen johdon verkkoon, joka kulki Helsingistä Uudenkaupungin kautta Vaasaan. Näin voitiin seurata lennätinliikennettä jatkossa kummaltakin puolelta rintamaa. Uudenkaupungin suojeluskunta oli tätä kautta selvillä myös kenraali Mannerheimin käskyistä. Rannikkopuolustusta varten venäläisillä oli erillinen puhelinlinja, joka ulottui Torniosta Pietariin saakka. Lypertön linnoituksen viestiliikenne hoidettiin sitä kautta. Tuon linjan keskusasema oli Uudenkaupungin Kainpirtissä.

Suojeluskuntalaiset katkaisivat 27.1.1918 Vironkallionmäellä lennätinjohdon ja ottivat haltuunsa lennätinkonttorin. Toimintaan jäi kuitenkin yhteys Maarianhaminaan ja Tukholman kautta Pohjanmaalle. Samana iltana suunniteltiin kokouksessa kanttori Primus Leppäsen asunnolla venäläisten riisumista aseista. Pelättiin, että Raumalta tulisi venäläisille vahvistuksia siellä olevista joukoista. Kokous päätti kuitenkin vaatia venäläisiä luovuttamaan aseensa ja sen jälkeen poistumaan kaupungista. Uudenkaupungin suojeluskunta pyysi apuvoimia Uudeltakirkolta. Samoihin aikoihin 27. - 28.1.1918 syttyi maassa sota Suomen hallituksen eli senaatin alaisten suojeluskuntien (valkoisten) ja Helsingissä vallan kaapanneen kansanvaltuuskunnan johtamien punakaartien (punaisten) välillä. Punaiset katkaisivat aamulla 28.1. Uudenkaupungin ja Turun välisen puhelinlinjan ja Vakka-Suomi jäi uutispimentoon. Turku jäi punaisten hallintaan ja Turun suojeluskunta poistui hiljalleen kaupungista, kuka mitäkin kautta.

Uudestakaupungista ja lähikunnista lähtöisin olleet suojeluskuntalaiset kokoontuivat 31.1. Raittiusseura Kasvin talolle. Sieltä heikosti aseistettu noin 40 miehen osasto marssi Itätullintorin varrella olevalle Lehtolan talolle, entiselle nahkatehtaalle, joka oli vielä venäläisten hallussa. Rakennus ei ollut varsinaisessa kasarmikäytössä. Tuossa punatiilirakennuksessa olivat viimeksi toimineet venäläiset santarmit. Kovinkaan suuria majoitustiloja siellä ei ole ollut. Niitä oli vain rakennuksen 2-kerroksisessa keskiosassa ehkä riittävästi vain noin 50 miehelle. Eteläpäässä Ylisenkadun varrella pienemmän portin vierellä oli ristikkoikkunoin varustettu santarmien putka ja pohjoispäässä rakennusta neljä melko suurta tallia, joihin saattoi yhdellä kertaa mahtua yhteensä noin 12 - 18 hevosta. Myös varastotilaa rakennuksessa oli ja näin sitä voitiin käyttää apuna täydennysvarastona joukkojensiirroissa. Sotilasosastot saattoivat läpikulkumatkalla pysähtyä viereiselle Itätullintorille, kuten tapahtui kesällä 1917 joukkojen palatessa maailmansodasta.

Tammikuun viimeisenä päivänä Uudenkaupungin suojeluskunta asettui suljetussa järjestyksessä keskelle Ylistäkatua ja sen päällikkö kaupunginpalvelija Vilhelm Aaltonen ja neuvottelija menivät Lehtolan talon pihalle. He palasivat kuitenkin nopeasti kadulle havaittuaan pihalla

Uudenkaupungin entinen nahkatehdas vuonna 2018. Kuva Pentti Ahtiainen.

asemissa olevan miehitetyn konekiväärin ja ketjuun menneet sotilaat odottamassa tulikomentoa. Paikalle saapui venäläisupseereita, jotka eivät halunneet taistelua kaupunkilaisten kanssa. Suojeluskuntalaiset vaativat upseereita viemään joukkonsa pois kaupungista. Osaston komentajan mukaan tällaisista asioista päätettäisiin Raumalla, hänellä ei ollut tähän valtuuksia. Raumalle ei voitu saada yhteyttä, koska puhelinlinja oli katkaistu. Niin jatkettiin tiukkoja neuvotteluja ja venäläisten komentaja suostui lopulta poistumaan joukkoineen kaupungista, jos heille taattaisiin turvallinen poistuminen Raumalle. Aseistaan he eivät suostuneet luopumaan. Poistumisehdoista tehtiin kirjallinen sopimus. Venäläiset marssivat ulos kaupungista suojeluskuntalaisten saattamina.

Uudenkaupungin suojeluskuntaan liittynyt majuri evp. Rangvald Lautkari (ent. Lind) muisteli Vakka-Suomen Sanomissa 31.12.1968 tapahtumia seuraavasti:

”Muistamme vielä hyvin Uudenkaupungin suojeluskunnan perustamisen vuoden 1917 syksyllä. Pidettiin aluksi pieniä sisäharjoituksia, sillä aseita ei vielä ollut. Yksi ”komentajista” oli muistaakseni vanha Kaartin aliupseeri, kaupunginpalvelija Aaltonen. Sitten tammikuussa 1918, kun tilanne alkoi olla kriittinen, päätettiin vallata venäläisten kasarmi nahkuri Ertmanin (Lehtolan) talossa, jossa sotilaita lienee ollut komppanian verran. Kasvin talossa pidetyssä kokouksessa (päivämäärää en muista) olivat tämän vuoksi koolla melkein kaikki suojeluskuntaan liittyneet. Kysyttiin mm. missä sotilailla lienee aseensa? Tähän virkkoi Taivassalon nimismies, että kyl1ä hän lähtee katsomaan, miten asianlaita on! Sinne hän sitten rohkeasti painuikin ja palasi pian raportteineen: ”Siellä niitä on pitkin seiniä”! Tällä toimenpiteellä ei kuitenkaan ollut paljoakaan merkitystä ja niinpä päätettiin ilman muuta marssia koko joukolla vähine aseinemme (haulikkoja ja pistooleja) itse paikan päälle. Suljettuna rivistönä jäimme sitten kasarmin portille ja neuvottelijat painuivat vaatimuksineen kasarmiin. Sotilaat haettivat nyt komppanian päällikön (luutnantti tai kapteeni) paikalle. Saatiin aikaan sopimus, jonka mukaan komppania lupautui viipymättä lähtemään Raumalle aseineen, joka sitten tapahtuikin melkein viipymättä.”

Tuona iltana suojeluskunnan johto kokoontui konsuli Erik Savónin luokse. Kapteeni Johan Fabritius oli tullut Turusta ja ilmoitti kokoontuneille järjestävänsä kaupunkiin vahvan suojeluskunnan. Fabritius sai kuulla, että kaupunkiin oli jäänyt pieni venäläisten komennuskunta, joka riisuttiin sittemmin aseista. Venäläisten etenemistä Raumalle myös seurattiin ja suojeluskunta oli tämän takia hälytystilassa. Mitään yhteenottoja ei kuitenkaan tapahtunut ja kaupunki jäi valkoisten hallintaan.

Sodan alussa Etelä-Suomeen punaisten alueelle jääneiden suojeluskuntien asema oli vaikea. Ne eivät voineet odottaa maan nopeaa vapautumista. Niiden oli joko hankkiuduttava jollain keinolla valkoisten puolelle tai pysyttävä piilossa ja odotettava sopivaa tilaisuutta. Useimmat valitsivat jälkimmäisen vaihtoehdon. Turussa suojeluskunta päätti lähteä liikkeelle. Niin tekivät monet muutkin lähiympäristön suojeluskunnat.

Turun suojeluskunta oli perustettu 20.8.1917. Sen esimiehinä toimivat sodan alkaessa ratsumestari Bergh ja kapteeni Johan Fabritius. Johtokuntaan kuuluivat varatuomari T. Jansen-Storbacka, johtaja Alpo Oka, toimittaja Eino Kilpi ja varajäseninä insinööri Edgar Grönblom, varatuo-

Kuvassa on turkulaisia suojeluskuntalaisia kokoontuneena Uuteenkaupunkiin. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta ja sen tilaaja on ollut Bruno Kling.

mari Toivo Piintilä ja toimittaja Kyösti Kiviranta. Kapteeni Fabritius ehdotti 28. tammikuuta 1918 ratsumestari Berghille, että Turun suojeluskunta siirrettäisiin maaseudulle. Fabritius oli käynyt tiedustelemassa maaseudun oloja ja valinnut alustavasti kokoontumispaikaksi Kalannin Taipaleen kylän. Suojeluskunnan asekuntoisia miehiä ja koululaisiakin kehotettiin jättämään kaikessa hiljaisuudessa kaupunki ja hakeutumaan Pohjanmaalle valkoisten alueelle. Turusta saatiin salakuljetettua myös suojeluskunnan varastoista jonkin verran aseita. Niitä oli piilotettuina Vakuutusyhtiö Sammon pihalla, Kunnallissairaalan alustassa ja Verdandin alakerrassa. Uusikaupunki oli ensimmäinen etappikohde, jossa suojeluskunta odotti aselastin tulevan kaupungin satamaan. Tätä aselastia ei sitten lopulta tullutkaan. Lisäksi toiveena oli, että Uudestakaupungista päästäisiin laivalla pohjoiseen.

Sodan alussa valkoinen puoli teki sotasuunnitelmansa pääasiassa huhujen perusteella. Puhelimia voitiin kuunnella, joten tieto kulki suusta suuhun. Uudenkaupungin lennätinyhteys valkoisten tukialueelle Pohjanmaalle kuitenkin toimi. Osa Turun suojeluskuntalaisista lähti matkaan kohti Uuttakaupunkia osa kävellen ja osa hevosilla. Monet hiihtivät jäitä pitkin, käyttivät potkukelkkaa tai luistimiakin. Satoja miehiä Turusta ja sen lähikunnista oli tammikuun lopulla matkalla kohti Uuttakaupunkia, useimmat heistä huonoissa varusteissa ja aseettomina. Suurin kaupunkiin tullut yksittäinen joukko oli vahvuudeltaan 50 miestä, jotka olivat matkalla riisuneet aseista seitsemän Vehmaan puhelinkeskuksen venäläistä vartiomiestä. Tammikuun viimeisenä päivänä oli Turun poliisilaitoksen komisario Arvo Luotohaara koonnut mukaan 10 poliisilaitoksen konstaapelia. He saapuivat Uuteenkaupunkiin vuorokauden kuluttua ja Luotohaara palasi vielä Turkuun noutamaan kätketyn kuularuiskun. Kalannista oli kaupungin suojeluskuntaan liittynyt paljon miehiä, samoin Lokalahdelta, Taivassalosta, Vehmaalta, Kustavista ja Pyhärannasta.

Uudessakaupungissa oli helmikuun 1. päivänä kokoontuneena vasta kahden joukkueen verran miehiä, jotka muodostivat rungon tulevalle 1. komppanialle. Vähitellen kaupunkiin kokoontui noin 600 miestä. Myöhemmin sodan loppuvaiheessa laaditun miehistöluettelon mukaan Uudessakaupungissa muodostetun Turun pataljoonan vahvuus oli 490 miestä ja kolme naista. Heitä Turun suojeluskunnan päällikkö, kapteeni Johan Christian Fabritius koetti kouluttaa sotilasosastoksi. Martin Wetzer, ylipäällikön esikuntapäällikkö oli sähkösanomalla määrännyt Fabritiuksen Uudenkaupungin suojeluskunnan päälliköksi. Sotatoimet jätettiin Fabritiuksen harkittavaksi. Hänen alkuperäinen suunnitelmansa oli vallata Rauma ja Pori ja miehittää Peipohjan rautatiesolmu, jota kautta olisi yhteys Pohjanmaalle. Tätä suunnitelmaa ei koskaan pantu täytäntöön, sillä Turun suojeluskunnan johtomiehet kieltäytyivät yrittämästä läpimurtoa Pohjanmaalle.

Fabritius oli saanut sotilaskoulutuksen Haminan kadettikoulussa ja Pietarin Aleksanteri II:n kadettikoulussa ja taistellut maailmansodassa. Suurin osa kokoontuneista oli maalaispoikia Turun pohjoispuoliselta maaseudulta. Tuskin sata miestä oli lähtöisin porvarillisista kodeista Turusta. Harvat heistä olivat joskus käsitelleet kivääriä. Aseitakaan ei ollut riittävästi. Miehet majoitettiin koteihin, kouluihin ja raittiusseuran talolle. Suojeluskuntien johtohenkilöt ja upseerit eivät päässeet yksimielisyyteen siitä, mitä tulisi tehdä. Tämä

turhautti myös miehistöä, mutta antoi aikaa harjoitella sotilastaitoja.

Paikalla olleet viisi ammattiupseeria olivat päättäneet valita kapteeni Fabritiuksen päälliköksi. Johan Fabritius oli kasvanut Moskovassa. Hänen perheensä oli venäläis-suomalainen. Hän oli saanut upseerinkoulutuksen Haminassa ja Pietarissa, mutta anonut eroa sotilaspalveluksesta jo vuonna 1912, ollessaan 22-vuotias. Hän asui jonkin aikaa Viipurissa ja kouluttautui insinööriksi Berliinissä. Koska Fabritius oli Venäjän armeijan upseeri, myös hänet mobilisoitiin maailmansodan puhjettua vuonna 1914. Kesällä 1917 hän päätti jättää hajaantuneen Venäjän armeijan ja muuttaa Suomeen. Hän sai Raumalta poliisimestarin viran. Mutta jo suurlakon aikoihin marraskuussa häntä vaadittiin eroamaan ja kaupungin sosialistit nöyryyttivät häntä. Lakkoviikon jälkeen hän omisti kaiken aikansa suojeluskuntatyölle ja taistelulle vallankumouksellista toimintaa vastaan.

Fabritius jakoi Uudenkaupungin suojeluskuntajoukon neljään komppaniaan ja komppaniat kolmeen joukkueeseen. Agronomi Kaarlo Sonck toimi 1. komppanian päällikkönä ja joukkueenjohtajina olivat nimismies Väinö Vuorenkoski, liikemies Aksel Laurila ja agronomi Clas Aminoff. Luutnantti Alfred Neovius oli 2. komppanian päällikkönä, 3. komppaniassa luutnantti Lennart Åhman ja 4. komppaniassa alkuun arkkitehti Ossian Kyrklund ja hänen jälkeensä Hjalmar Karlström. Insinööriosaston päällikkönä oli insinööri Nordfors ja hänen sijallaan toimittaja J. W. Lilius yhdessä insinööri Hannes Vilkin kanssa. Esikunta komento-osastoineen (komendantti), intendenttiosasto ja räjähdysaineosasto kuuluivat myös kokoonpanoon. Insinööriosastossa viestimiehenä

Kapteeni Johan Fabritius. Uudenkaupungin museon kokoelma.

olivat Kosti Ekroth, Haimio, Ragnvald Sandbäck, Koski ja Lindström, joiden tehtäviin kuului esikunnan puhelinyhteyksistä huolehtiminen. Suojeluskunnalla oli myös konekivääri, jota varten oli oma jaoksensa ja sitä johti insinööri Torsten Lydecken. Sairaanhoidosta huolehti tohtori Kristian von Alfthan, alaisenaan mm. sotilaslääkäri Yrjö Seuderling. Yksi nainenkin oli mukana jo alkuvaiheessa eli johtajan rouva Helena Grönblom. Myöhemmin pataljoonan matkalta mukaan liittyivät Tukholmasta voimistelunopettaja Birgitta Gadolin, joka toimi sanitäärinä, sekä Hanna Nevala ja Laina Pitula, jotka toimivat huoltotehtävissä Satakunnan rintamalla.

Uuteenkaupunkiin kokoontuneiden joukossa oli Venäjän sotaväessä palvelleita upseereita ja aliupseereita. Uusikaupunkilainen varusmestari Eino Ruusuvuori oli mukana sekä Ahvenanmaan retkellä, että Satakunnan rintamalla, samoin turkulaiset luutnantti Neovius ja sotilaslääkäri Seuderling. Viipurilainen luutnantti Åhman ja turkulainen luutnantti Anders Nyman olivat mukana Ahvenanmaan retkikunnassa, mutta eivät sen jälkeen.

Liikkui ristiriitaisia tietoja siitä, missä rintama sijaitsi. Kukaan ei tiennyt, kuinka tämä Uudenkaupungin suojeluskuntaosastoksi kutsuttu sotajoukko saataisiin vietyä ohi punaisten joukkojen niin, että se voisi liittyä Pohjanmaalla oleviin valkoisiin joukkoihin.

Turkulaiset kuuluivat pääasiassa kolmanteen komppaniaan. Sen ryhmänjohtajina olivat mm. Turussa poliisina toiminut Aimo Alaranta, jota miehet kutsuivat ”Korniloffiksi” ja toinenkin poliisi E. A. Lundqvist. Alaranta tulisi sodan jälkeen toimimaan poliisina Uudessakaupungissa.

Harjoituksia oli niukasti. Varsin vähän saivat miehet koulutusta marssissa tai hyökkäysketjun

Nainen sodassa. Voimistelunopettaja Birgitta Gadolin (s.1895) Helsingistä toimi Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston sanitäärinä eli lääkintähenkilönä Satakunnan rintamalla. Uudenkaupungin museon kokoelma.

muodostamisessa. Kerran oli harjoiteltu kiväärinkäsittelyä, mutta suurimmalta osalta miehistä puuttui aseistus. Kiväärit riittivät vain joka kolmannelle miehelle. Miehiä oli lähes 500, mutta kiväärejä oli vain 150 ja loput olivat sopimattomia haulikoita. Jokaista kivääriä kohti oli varattu 10 patruunaa. Turusta tuotuun konekivääriin löytyi vain yksi patruunavyö.

Varsin vähän tiedettiin tapahtumista muualla maassa. Huhuttiin, että punaiset olisivat hirttäneet kolme henkilöä ja murhanneet valtiopäivämies Antti Mikkolan Helsingissä. Huhu hirttämisistä ei pitänyt paikkaansa, mutta Mikkolan olivat punakaartilaiset todella ampuneet Helsingissä. Murha kuohutti mieliä koko maassa.

Voimistelunopettaja Sulo Salonen ”äkseeraa” lyseon poikia sodan jälkeen. Vasemmalta: 2. Ilmari Kanerva, 8. Yrjö Poukka ja 9. Hugo Siivonen, jotka olivat mukana suojeluskuntaosaston Ahvenanmaan retkellä. Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelma.

Huolto oli Uudessakaupungissa riittävä, mutta huonosti organisoitu. Miesten majoituksesta huolehti apteekkari Hugo Ekerodde ja muonitusta järjesteli maanviljelijä Kalle Kontu. Talolliset, joiden pojat olivat liittyneet joukkoon, toivat mielellään elintarvikkeita kaupunkiin. Kustavista saakka oli Albert Aapolakin tuonut 4.2. joukolle muonaa seitsemän hevosen karavaanilla, reet lastattuina täyteen ruokatavaroita. Yhteinen ruokala oli järjestetty Kasvin talolle, joka oli alkuun myös majoituskasarmina. Pääkokkeina olivat Aino Nordström ja Maria Lakari ja heidän apulaisinaan Hanna Karikko ja Lenni Laaksonen. Ruokailuissa tarjottiin hernekeittoa, lihapataa tai puuroa ja ne tapahtuivat Raittiusseura Kasvin talolla. Mutta tungos oli kamala ja röyhkeät söivät arempien ruuat.

Joukkojen majoitustilana toimivat Uudenkaupungin yhteislyseo, kansakoulut ja monien yksityisten kodit. Esikunta kokoontui alkuun hotelli-ravintola Walhallassa, mutta sijoitettiin sitten lyseon kansliaan. Koulun luokkia käytettiin miehistön harjoitus- ja majoitustiloina. Suojeluskuntaan liittyivät opettajista voimistelunopettaja Sulo Salonen ja silloisista oppilaista: VIII luokalta Alvar Winter, VII luokalta Ilmari Kanerva, VI luokalta Johannes Mattila, Lauri Viitanen, V luokalta Armas Lehtinen, Uuno Lehtola, Lauri Lindros, Ilmari Lyytinen, Hans Wittfooth, Erkki Volin, IV luokalta Paavo Lindros, Yrjö Poukka, Huugo Siivonen, II luokalta Väinö Leppänen.

Mukana ollut Leevi Lindqvist Lokalahdelta muistelee:

”Tammikuun lopulla 1918 alkoi kuulua huhuja turkulaisten ja useiden ympäristökuntien miesten kulkeutumisesta Uuteenkaupunkiin. Lokalahdellakin liikkui lähettimies kulkien sopivaksi katsomissaan asunnoissa kehottamassa liittymään kaupungissa koolla oleviin. Päätimme yhdessä isän kanssa lähteä ottamaan asiasta selvää. Tapasimme kaupungissa monia tunnettuja ja tuntemattomia miehiä ja kaikki olivat kovin innostuneita sekä toivorikkaita, kehottaen liittymään joukkoonsa. Olisinkin heti jäänyt kaupunkiin mutta isä sanoi, että mennään nyt vielä kotiin ja ajatellaan asiaa tarkemmin. Koulut oli suljettu joten yhteislyseossa olleet veljeni Paavo ja Arvo lähtivät mukanamme isän hevoskyydissä kotiin. Illalla koko kotiperheen yhteisessä neuvottelussa päädyttiin siihen, että voisin liittyä kaupungissa koolla olevien miesten joukkoon koska siellä nähtiin monien lähinaapurien poikiakin.

Kynttelinsunnuntaina 3. päivänä helmikuuta ilmoittauduttuani määrättiin minut toiseen komppaniaan kuuluvaksi ja jouduin heti vartiomieheksi raatihuoneen portille lokalahtilaisen miehen Mikko Aromaan kumppaniksi. Majapaikakseni ilmoitettiin silloisen merikapteeni Isakssonin talo Pohjoistullikadun varrella. Lepäilinkin täällä yhden yön mutta kun siellä oli kumppaneina vallan outoja miehiä, muutin vanhan perhetuttavan, Lindmarkin tädin kotiin Kainpirtin maalla vastapäätä silloista Zachariassenin sahalaitosta. Sisarukseni Katri ja Paavo kävivät päivittäin minua tapaamassa kaupungissa.”

Vehmaan retki

Oli 3. helmikuuta, sunnuntai-iltapäivä. Eräs sotilasosastoista (n. 20 miestä) oli harjoituksissa kerääntyneenä Uudenkaupungin torille. Mukana ollut Carl-Rudolf Gardberg luuli komppanian lähtevän marssiharjoituksiin ja pukeutui sen mukaisesti. Hänellä ei ollut päällystakkiakaan. Mutta

näytti siltä, että osasto suuntaa marssinsa kaupungin ulkopuolelle. Päällikkö jakoi aseet.

Carl-Rudolf sai vanhan metsästyskiväärin ja kolme patruunaa siihen. Näin hän kertoo (Lähde: Gardberg, Annvi, Gardberg, Anders ja Roselius, Aapo: Över branten. Bröder i krig 1917 - 1918):

”Tunnelma oli eloisa. Laulut raikuivat metsässä innostavina. Sydäntä lämmitti nähdä pitkä rivi kiväärinpiippuja; miehet olisivat nyt todellisia sotilaita ja kenties jo matkalla ensimmäiseen taisteluunsa. Sundholman kohdalla komppania kohtasi hevoset pitkine rekineen. Kaikki lähes 20 miestä määrättiin rekiin, istumaan heinille.

Ilta alkoi pimetä. Välillä pysähdyttiin taloihin lepotauolle ja ruokailemaan. Syötiin leipää ja maitoa. Perkiössä kapteeni Fabritius kutsui yhden plutoonan kamariin saamaan ohjeita. He olivat menossa Vehmaalle takavarikoimaan punakaartin muutamia päiviä aiemmin saamat 40 kivääriä. Plutoonan piti piirittää työväentalo ja tehdä sisälle rynnäkkö. Jos punaiset ampuisivat, tulisi miesten vastata tuleen. Tuo kuulosti jännittävältä.”

Suojeluskunnan aseistamiseen oltiin siis valmiita ottamaan riskejä. Vehmaalle lähtenyt osasto pysähtyi lähelle työväentaloa, metsäiselle mäelle. Miehet latasivat kiväärinsä ja ryntäsivät metsän hämärään, ylös rinnettä ja toista alas. Puunrunkojen lomasta näkyi valoa.

Gardberg jatkaa kertomustaan: ”Tuskin ehdimme perille, kun pimeydessä välähti liekki. Kaikki tapahtui silmänräpäyksessä. Laukaukset kajahtelivat tiheästi, liekit leiskuivat ja ihmiset kirkuivat. Näin kaiken, kuin unessa, nostin kiväärini poskelle ja laukaisin. Mutta kun minun piti ladata, kiväärin lukko ei toiminutkaan. Kiväärini oli vanha ja heikkokuntoinen. Etsin suojaa ja koetin saada lukkoa toimimaan – turhaan. Miksi olin palannut vaihtamaan kiväärini siihen ainoaan, joka ei toiminut?

Eräs mies makasi pihalla, tuupertuneena hangessa. Sisällä keskellä salia seisoivat ihmiset kädet ylhäällä, ympärillään poikamme pistimet ojennettuina väkijoukkoa kohti. Naiset ja lapset itkivät ja huusivat – jotkut heistä olivat haavoittuneet. Ryhmityimme talon ympärille ketjuun ja sisällä aloitettiin ihmisten huolelliset tarkastukset ja kuulustelut.”

Osa suojeluskuntalaisista oli tehnyt rynnäkön työväentaloon, toisten varmistaessa ulkopuolella. Ovella olleet vahdit olivat ehtineet varoittaa iltamaväkeä. Rynnäkön edetessä maskulainen suojeluskuntalainen Martti Mäkelä oli ovella huutanut: ”Kädet ylös!” Yksi vahdeista oli Gardbergin mukaan yrittänyt riistää aseen erään suojeluskuntalaisen kädestä. Ase laukesi ja luoti osui Mäkelää reiteen. Tätä seurasi hajanainen tulitus, joka johti kolmen iltamissa olleen miehen kuolemaan ja useiden haavoittumiseen ja vangitsemiseen. Kiväärejä ei talosta löytynyt, ainoastaan muutamia browninkeja. Kapteeni Fabritiuksen mukaan kuolleiden taskuista löytyi revolvereita ja punakaartin jäsenkirjoja.

Gardberg: ”Ilmeni, että punaiset olivat ensin avanneet tulen ja me emme voineet muuta, kuin vastata siihen. Monet syyttömät haavoittuivat. Suuri osa punaisista ehti paeta.”

Hyökkäys oli tapahtunut myöhään illalla ja jälkitutkimukset kestivät melko kauan. Samalla etsittiin aseita myös lähellä asuneen sosialistin kotoa. Vasta neljältä aamuyöllä suojeluskuntalaiset lähtivät kohti Uuttakaupunkia.

Gardberg: ”Palelin kovin. Kylmä tuntui luissa ja ytimissä. Koetin välillä juosta reen vierellä

Vehmaan vanha työväentalo, joka paloi myöhemmin tuhopoltossa. Kuva Mirja Elovaaran kokoelmasta.

lämpimikseni. Sundholman lähellä nousimme reestä ja marssimme Uuteenkaupunkiin, jonne saavuimme kello 7 aikoihin."

Kapteeni Fabritiusta arvosteltiin kärkevästi Vehmaan tapahtumista. Vähän tämän jälkeen eversti Viljo Forsell saapui Uuteenkaupunkiin. Hän piti Fabritiusta liian kokemattomana ja tehneen virheen, jota ei voinut hyväksyä.

Turussa ilmestyvä Arbetet – lehti kertoi 7.2.1918, että ensin uhreja ammuttiin ja sitten pisteltiin pistimin ja että haavoittuneita ei hoidettu. Kai Donner kirjoitti Vehmaan tapahtumista Suomen vapaussodan historiassa ja mainitsee, että haavoittuneista siviileistä hoidettiin yhtä naista ja kahta poikaa valkoisten ambulanssissa.

Epäilys oli, että valkoisten puolelta joku olisi tahallaan antanut vääriä tietoja ja yllyttänyt joukon hyökkäämään Vehmaan työväentalolle iltamien aikana.

Vehmaan työväenyhdistys oli järjestänyt nämä kohtalokkaat iltamat, joissa esitettiin näytelmä "Syiden kirous". Mukana iltamissa oli ollut myös vehmaalainen Oskar Lehto (s.14.4.1901). Hän oli kertonut tapahtumista sisarensa pojalle Juha Kaitaselle:

"Kolmas näytös oli meneillään, kun kahakka alkoi. Ensin pistettiin pistimillä ikkunat rikki. Oskar kertoi, että he joutuivat pitämään käsiään ylhäällä melko pitkään, ja että kädet puutuivat. Hän seisoi pönttöuunien lähellä ja nojasi niihin. Tapahtumassa kuoli kolme ihmistä."

Eri osapuolien lehdet kirjoittivat kahakasta täysin erilaisin versioin. Kansanpelimanni Brenttelin Hessu (Henrik Bräntel) teki tapahtumasta useampisäkeistöisen laulunkin. Sosialisti – lehdessä 14.2.1918 on kuvaus tapahtumista:

"Jo veri-illan edellisenä päivänä liikkui huhuja, että lahtareilla on aikomus hyökätä Työväenyhdistyksen iltamaan, mutta tätä ei otettu vakavalta kannalta, ei uskottu moista raakuutta mahdolliseksi, vaan pidettiin iltama kun kerran siitä oli jo ilmoitettu. Ensi alkuun kaikki näytti menevän rauhallisesti, mutta 10 ja 11 välissä, kun parastaikaa esitettiin näytelmää, niin alkoi yhtäkkiä kuulua ulkoa ammuntaa ja samalla hyökkäsi noin 50 henkilöä käsittävä joukko aseistettuja miehiä sisään, huutaen: "Kädet ylös!" ja alkaen heti ampua väkijoukkoon.

Tämä synnytti kauhian pakokauhun noin 200 henkilöä käsittävässä iltamayleisössä. Naiset ja lapset huusivat ja itkivät, lahtarien ampuessa ulkoa sisään väkijoukkoon, muutamat yrittivät paeta ulos ovesta ja ikkunasta. He tulivat melkein kaikki haavoitetuiksi, mikä luodeista, kiväärin perästä ja pistimistä. Pahemmin tuli raadelluksi torppari Lehtinen Ukkilasta, jota ammuttiin useita kertoja ruumiin läpi ja jota oli myöskin pistimellä lyöty. Samanlaisen kohtelun alaiseksi joutui myöskin entisen tilallisen poika Veikko Airisto, Rahkmalasta. Hänen juostessaan pakoon, ammuttiin häneen useita luoteja, olipa häntä pistimellä piesty niin, että ruumis oli haavoja täynnä. Nämä kaksi kuolivat heti ja jättivät lahtarit ruumiit talon pihalle josta ne toisena päivänä sukulaiset korjasivat pois."

Sosialisti – lehti kertoi myös, että vaikeasti haavoittunut suutarin poika S. Johansson Vinkkilästä kuoli myöhemmin Turun lääninsairaalassa. Haavoittuneiden määräksi lehdessä arvioitiin noin 60 henkilöä. Lehti kertoi suojeluskuntalaisten olleen juovuksissa, huudelleen ruokottomuuksia ja ampuneen räjähtäviä luoteja. Joukosta oli lehden mukaan tunnistettu neljä entistä Turun polii-

sia, joista eräs esiintyi joukon johtajana. Mukana oli lehden mukaan myös nuoria turkulaisia koulupoikia ja joitakin paikkakuntalaisia, jotka pysyivät ulkona. Tilanteen rauhoituttua vähän, naiset ja lapset oli päästetty lähtemään. Sen jälkeen oli aloitettu tarkastus aseiden löytämiseksi. Mainittuja aseita ei kuitenkaan löytynyt, ainoastaan pari revolveria talonpojilta. Suojeluskuntalaiset ottivat ne mukaansa, samoin yleisön potkukelkkoja ja menehtyneen Airiston päällystakin. Sosialisti-lehdessä kerrottiin myös, että kuulustelun jälkeen suojeluskuntalaiset ottivat kolme miestä vankeina mukaansa. Näitä olivat lehden mukaan Jonni Stenroos, V. Valtonen ja E. Ristimäki, jotka vietiin Uuteenkaupunkiin. Stenroos oli Vehmaan työväenyhdistyksen puheenjohtaja.

Sosialisti – lehdessä arveltiin verilöylyn olleen ennakolta Vehmaan porvarien tiedossa ja oikeistopiirejä varoitetun menemästä iltamatilaisuuteen. Tapahtumasta sai vasemmisto varsin hyvän syyn kärjistää tilannetta ja tapahtuman jälkeen Vehmaalle pian perustettiinkin punakaarti, jonka päällikkö oli ammutun veli Mikko Airisto. Sodan jälkeen hän onnistui pakoilemaan kuin ihmeen kaupalla 10 vuotta, kunnes sattumalta joku tunnisti hänet vuonna 1928 Turun kadulla ja mies pidätettiin. Mikko Airiston poika Kaarlo Nieminen toimi Vehmaalla vuosia kunnallispoliitikkona ja on muistellut Vehmaan työväentalon kahakkaa.

Työväentalon kahakassa saivat siis surmansa torppari Isak Emil Lehtinen Vehmaan Ukkilasta, entisen tilallisen poika Veikko Airisto Rahkmalasta ja suutarin poika Johan Erik Johansson Vinkkilästä. Sotasurmat tietokannan mukaan kukaan heistä ei kuulunut punakaartiin.

Valkoisen puolen sanomalehdissä julkaistiin laajalti kahakkaa koskeva artikkeli. Länsi-Suomi 5.2.1918 paljasti, että kyseessä ei ole varsinaisesti uutinen, vaan ”virallinen tiedonanto”. Tämä sama uutinen julkaistiin myös Uudenkaupungin Sanomissa 5.2.1918:

”Kahakka Vehmaalla (Virallinen tiedonanto). Sunnuntai-iltana sai Uudessakaupungissa olevien valtion joukkojen esikunta tietoonsa, että Turusta on tuotu Vehmaan punakaartille aseellista esiintymistä varten 40 kivääriä. Tämän johdosta lähetti Uudestakaupungista olevan sotaväen päällikkö Vehmaalle yhden komppanian takavarikoimaan Vehmaan kapinallisten aseita. Yöllä maanantaita vastaan klo 12 aikaan piiritti komppania Vehmaan työväentalon. Yksi hallituksen joukkoihin kuuluva sotilas avasi oven ja vaati talossa vietettävässä iltamassa olleita miehiä luovuttamaan aseensa komppanian komentajalle. Vastaukseksi ampui muuan huoneessa olleista miehistä häntä. Kuula lävisti reiden. Silloin hyökkäsi joukko hallituksen väkeä ovelle komentaen kädet ylös. Kun käskyä ei toteltu, vaan ammunta sisältä jatkui avasivat hallituksen sotilaat tulen. Huoneessa olijat ryntäsivät ulos akkunista ja ampuivat ulos hypätessään revolverinsa makasiinit tyhjiksi. Kahakassa sai surmansa kaksi kapinallista ja haavoittui vaarallisesti yksi, sekä lievemmin useita. Komppanian miehistä ei ammunnassa haavoittunut muita kuin edellä mainittu hallituksen sotaväen komentajan vaatimusten esittäjä. Täkäläisten joukkojen päällikkö, joka oli itse johtamassa retkeä, sai ruhjevamman silmäkulmaansa erään akkunasta alas hypänneen kapinallisen aseesta. Samalla lävisti kuula hänen takkinsa kauluksen häntä itseään kuitenkaan vahingoittamatta. Kun kapinalliset uudistetuista kielloista huolimatta yrittivät paeta vangittiin heistä seitsemän.”

Vehmaalla ei tiettävästi ennen kahakkaa ollut punakaartia ja se perustettiin vasta kahakan jälkeen ja oli toiminnassa helmikuun lopulla. Kerrotaan että siellä olivat työväenyhdistys ja suojeluskunta sopineet marraskuussa 1917 rauhasta ja järjestyksen ylläpidosta kunnassa. Sen mukaan aseellista toimintaa ei pitäjässä pitänyt olla. Pitäjän rauhanomaisesta tilanteesta antaa kuvaa myös artikkeli Uusi Aura – lehdessä 21.11.1917:

”Vehmaan suomalaisen seuran talolla pidettiin viime sunnuntai-iltapäivällä yleinen kansalaiskokous, johon oli saapunut kolmattasataa henkeä, joista noin puolet työväenjärjestöjen jäseniä ja toinen puoli muita kuntalaisia.”

Tuo kokous käsitteli kahta tärkeää asiaa. Lehden mukaan toinen oli elintarvekysymys ja sen järjestelyt poikkeusaikana. Kokous päätti noudattaa elintarvelain määräyksiä ja valita kaksi henkilöä jokaisesta yökunnasta, toinen työläinen ja toinen maataloustuottaja, joiden tuli elintarvelautakunnan suorittaa elintarvikkeiden inventointi kunnassa. Kokous etsi myös oikeaa toimintatapaa tilanteisiin, joissa oman kunnan ulkopuolelta tulee omavaltaisia, vieraita ”tarkastajia” elintarveasioissa ja jos nämä harjoittavat muutakin omavaltaisuutta yksityisomaisuutta ja kansalaisvapautta kohtaan. Kokous hyväksyi yksimielisesti työläisten taholta tehdyn ehdotuksen, että kyseisiä toimia pidettäisiin laittomina ja ne olisi jyrkästi yhteisvoimin torjuttava. Näistä toimenpiteistä keskusteltiin vilkkaasti ja valittiin toimikunta suunnittelemaan järjestyksenpito- ja turvallisuusjärjestelyjä kunnassa. Työläiset valitsivat siihen Jonni Stenroosin, Emil Salon ja Einar Mäntyrannan ja heidän tuli kunnan valitsemien S. Liipolan, H. Vuorisalmen ja V. Hannulan kanssa tehdä suunnitelma näistä toimenpiteistä. Sovinnollisuus näytti olevan yksimielistä ja sitä vasten tarkasteltuna työväentalon yhteenotto oli yllättävä.

Etsimiään aseita suojeluskuntaosasto ei löytänyt, eikä niitä siis ollut olemassakaan.

Suojeluskuntaosaston puolella reiteen haavoittunut maskulainen Martti Mäkelä jäi viikkojen ajaksi toipumaan Lokalahden Heikkalanpään taloon pikkukyökkiin.

Vehmaan kahakasta kuulivat melko pian myös punakaartit. Kahden päivän kuluttua Vehmaan hyökkäyksestä punakaartilaisosasto ampui Maskussa kolme nuorta turkulaista miestä, jotka olivat matkalla Uuteenkaupunkiin. Heistä mainitaan Suomen sotasurmat – tiedostossa kaksi eli Karl Axel Lindström ja Helge Martin Harry Valkamo. Punainen pataljoona oli matkalla Helsingistä Turkuun, jossa se sai vahvistuksina kolme komppaniaa, konekiväärin ja tykkejä. Tämä tuhannen miehen suuruinen punakaartilaisosasto oli nyt matkalla kohti Uuttakaupunkia. Osa punaisista matkasi ratsuin.

Suojeluskuntaosasto poistuu Uudestakaupungista

Uudenkaupungin suojeluskuntaosastolle tuli kiire poistua kaupungista ennen punaisten tuloa. Ehdittiin kuitenkin tehdä järjestelyjä ja joukko jaettiin neljään komppaniaan. Suojeluskuntalaiset tyhjensivät Uudenkaupungin pankit. Järjestettiin myös juhla, jossa pidettiin puheita ja laulettiin isänmaallisia lauluja. Juhlan viesti oli se, että Uudenkaupungin suojeluskunta ei enää ollut paikallinen suojeluskunta, vaan hallituksen virallinen joukko-osasto. Sen tehtäväksi määriteltiin, ei vain vapauttaa kotiseutu, vaan koko maa. Tunnelma oli

kuitenkin levoton. Vehmaan retken seurauksena oli kapteeni Johan Fabritius erotettu Uudenkaupungin suojeluskunnan johdosta ja eversti Viljo Forsel otti johdon. Forsel oli palvellut niin kauan Venäjän armeijassa, että hän puhuikin venäläisittäin murtaen. Turun suojeluskunta ei ollut häntä johtajakseen hyväksynyt, koska häntä pidettiin venäläismielisenä ja koska häneltä puuttui paikallistuntemuskin.

Fabritius halusi, että suojeluskunta valloittaisi Lypertön linnakkeen. Lisäksi hän halusi hyökätä Raumalla olevaan venäläisten varuskuntaan. Eversti Forsel oli hyväksynyt suunnitelman, mutta muutti mielensä viime hetkellä, kun joukko-osasto oli jo marssivalmiudessa ja Rauman suojeluskunta valmiina taisteluun. Hän valitsi marssin suunnaksi Ahvenanmaan. Perjantaina 7. helmikuuta lähetti johto sähkeen Suomen edustustoon Tukholmaan, pyytäen järjestämään Kumlingeen aluksen, jolla sotajoukko voitaisiin kuljettaa Pohjanmaalle. Samana iltana aloitti Uudenkaupungin suojeluskunta marssin yli jäätiköiden, ensin kohti Kustavia ja sitten edelleen kohti Ahvenanmaata. Noin 100 miestä vähän yli 600:sta kieltäytyi lähtemästä matkaan. Ennen kuin illalla lähdettiin kaupungista, saivat Ekroth ja Sandbäck tehtäväkseen kytkeä kaikki puhelin- ja lennätinlinjat maahan 4 - 5 km etäisyydellä kaupungista. Lisäksi osasto otti mukaansa kaikki lennätinkonttorin morseavaimet. Myös puhelinkeskus tehtiin tehottomaksi. Suojeluskunta otti mukaansa myös kaupungissa olleen viljan ja otti panttivangeiksi kuusi Uudenkaupungin työväenyhdistyksen jäsentä. Myös Fabritius myöntää panttivankien oton, mutta vaikenee heidän myöhemmästä kohtalostaan.

Mukana vietiin Brändön saarelle vankeina Sosialisti – lehden Uudenkaupungin haarakonttorin toimittaja Väinö Wanharanta, räätälit Kaarlo J. Valli ja W. Paasikivi, työväentalon vahtimestari Knut Palmu, kivityömies Heikki Kalenius ja seppä F. P. Nurmela. Valli ja Kalenius olivat hakeneet aiemmin apua Lypertön linnakkeen venäläisiltä ja Wanharanta levittänyt vallankumouksellista sanomaa lehdessään. Valkoisilla oli joitakin aseita tammikuun alkupäivistä lähtien Vallilan kellarissa. Näiden aseiden siirtoja paikalliset punaiset olivat vakoilleet. Myös näitä ”urkkijoita” oli sitten pidätetty. Eri syistä heidät oli vangittu jo 3. helmikuuta. Pidätettyjen yhteismääräksi on arvioitu yhteensä 10 henkilöksi, joista em. kuusi otettiin panttivangeiksi. Monenlaisia huhuja levitettiin panttivankien kohtaloista omien tarkoitusperien mukaisesti. Osassa niistä kerrottiin, että panttivangit surmattiin ja tämä aiheutti kostohaluja. Viimein kaupunkiin saatiin 16.2. vahvistus, että he ovat elossa. Wanharanta ja muut panttivangit palasivat hengissä Uuteenkaupunkiin maaliskuun alussa. Osa heistä kuitenkin teloitettiin sisällissodan päätyttyä. Wanharannan leski Lyydia Vanharanta eli vielä vuosikymmeniä miehensä jälkeen Uudessakaupungissa ja toimi SKP:n paikallisosaston sihteerinä. Puolison teloitus ei ollut hänellä sammuttanut aatteen paloa.

Päällystön komennot kaikuivat Uudenkaupungin torilla 7.2. ja miehille jaettiin patruunat – niin paljon, kuin niitä riitti. Kivääreitä oli noin 150 ja suojeluskuntalaisia yli 500, osa oli aseettomina lähdössä kaupungista. Kaupunkilaisia oli kerääntynyt kaduille katselemaan suojeluskuntaosaston lähtöä. Vehmaan maatalousoppilaitoksen oppilaat lauloivat isänmaallisia lauluja.

Marssikäsky kajahti 7.2. klo 19 ja komppaniat aloittivat matkansa tiiviinä jonoina, osa miehistä oli rekikyydissä, osa marssi kaduilla. Määränpää

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston hihanauha.
Uudenkaupungin museon kokoelma.

pidettiin vielä salassa. Miehet eivät aavistaneet, mikä heitä tulisi odottamaan matkalla. Kaupungista suojeluskuntaosaston kaikki neljä komppaniaa lähtivät useina pienempinä osastoina eri suuntiin harhautusmielessä. Alisellakadulla apteekin kohdalla pysähdyttiin ja miehille jaettiin ensiapupakkaukset. Pääosasto marssi hevoskolonnassa pitkin Alistakatua Itätulliin. Sieltä se kääntyi pitkin Ylistäkatua takaisin ja Pohjoistullista Janhuan lahdelle, joka kierrettiin kolme kertaa ja suunnattiin sitten sahan rannasta jäälle. Marssikolonna katosi vähitellen väkijoukon edestä pimeyteen, ihmisten jäädessä hiljaa ihmettelemään tämän kaiken tarkoitusta. Monilla miehilläkään ei ollut käsitystä siitä, mihin osaston johtajat olivat heitä johdattamassa. Suunnaksi arveltiin Raumaa tai Lypertöä. Jotkut arvelivat heitä vietävän lähinnä tykinruuaksi.

Jo Lokalahden matkalla jalkamiesten kulku oli vaikeaa. Marssi tapahtui pääasiassa jääteitä pitkin ja jäällä oli vettä polveen saakka. Heikoimmassa olivat ne, jotka matkasivat jalkamarssilla. Monilla olivat jalassaan tavalliset kengät, jotka kastuivat likomäriksi. Lokalahden kirkolla loputkin jalkamiehet pääsivät nyt hevosrekien kyytiin. Hevosia rekineen oli matkalaisilla käytössään yli 100, parhaimmillaan ehkä jopa 150. Niitä oli ollut lähtötilanteessa vähemmän, mutta matkan varrelta oli retkikuntaan liittynyt yhä useampia hevosrekiä. Osa kyytimiehistä palasi Ahvenanmaalta takaisin, osan jatkaessa retkikunnan mukana. Myöhemmin hevosia myytiin sitten ahvenanmaalaisille, retkikunnan joutuessa siirtymään laivoilla Ruotsiin. Sundholman kartanokin oli menettänyt näin neljä hevostaan ja anoi niistä valtiolta korvausta myöhemmin vuoden 1918 lopulla. Lisäksi myöhemmin kartano menetti punaisille vielä 6

Suojeluskuntaosaston miehet, taivassalolainen Niilo Vähätalo ja maskulainen Niilo Salminen ja tuntematon kolmas mies. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

hevostaan. Myös ratsumiehiä oli mukana omilla hevosillaan.

Leevi Lindqvist Lokalahdelta muistelee: ”Ajettiin vanhaa talvireittiä Puntarin salmen kautta kotitalon Heikkalan ohi ns. Kesk´karinniskalta Ruskeavuoren aukolle. Pinoluodon niemen kohdalla tuli seisokki koska Riihirannan suunnalla havaittiin valomerkkejä jolloin siellä epäiltiin olevan punakaartilaisia väijyksissä (Kalle Kontun sovittu valomerkki). Matkaa jatkettaessa havaitsin kulkueessa olevan kaksi Heikkalan hevostakin renkimiesajajineen. Tultiin Lokalahden kirkolle, jossa muutamiin rekiin kuormattiin meijeristä suuria tahkojuustoja sekä kauppaliikkeistä muita elintarvikkeita. Täällä sain käteeni ensimmäisen aseenikin, kauppias Hilmer Lehtovirran omistaman ns. makasiinihaulikon. Matka jatkui Vartsaaren kylään, jossa oli pieni lepotauko. Toinen komppania, johon kuuluin, sijoittui Ollan taloon jossa saatiin kuumaa teetä. Olin juuri saanut merellä kastuneet sukkani orrelle kuivumaan (olin astunut jäällä rysäavantoon pimeässä) kun kuului huuto: toinen komppania ulos ja lähtövalmiiksi. Matka jatkui, tultiin jäälle ja kello seitsemän aamulla oltiin Kustavissa Rahin rannassa, josta edelleen Kunnaraisten kartanoon. Täällä jaettiin kuormareestä miehille kuivaa leipää ja jäätynyttä tahkojuustoa.”

Matkalla pidettiin taukoja ja saatiin elintarviketäydennystä mukana olleiden isäntien tilojen varastoista. Retkikuntaan kuuluneen Väinö Salmisen tilalla Vartsaaren Ollassa pidettiin marssitauko. Kustavin puolelle saavuttiin 8.2. aamulla klo 6. Siellä Rahin rannasta 1. ja 2. komppania jatkoivat Kustavin kirkolle Kivimaalle sekä 3. ja 4. komppania lähellä olevaan Kunnaraisten taloon.

Kunnaraisissa miehiä kestittiin varsin runsaasti. Myöhemmin varsin surullisten tapahtumien seurauksena myös talon isäntä agronomi Albert Aapola liittyi retkikuntaan mukaan. Tältä Aapolan tilalta lastattiin nyt mukaan erilaisia elintarpeita sekä miehille, että hevosille kaikkiaan 55 säkillistä.

Albert Aapolan muistelman suojeluskuntaosaston 3. ja 4. komppanian vaiheista Kunnaraisissa on kirjannut Olavi -pojan poika Markku Aapola:

”Kunnaraisiin saapui väsynyt joukko matkalaisia, märkiä ja surkeita. Heitä varten viritettiin tulia monen huoneen uuneihin. laitettiin ruokaa ja lämmikettä. Pahimpia jalkavaurioita hoidettiin, litimärkiä sukkia ja patiineita kuivattiin. Talosta jaettiin apua mitä löydettiin. Ruokatavaroita myös kerättiin marssin jatkamista varten. Albert-isäntä ihmetteli sotajoukon päällystön aika huoletonta asennetta. He uskoivat muonaa ja suojaa löytävänsä edessäpäinkin. Ottivat kuitenkin tavarat, kun annettiin ja vielä kyytihevosetkin niitä kuljettamaan. Kirjattuna luettelo näyttää senaikaisen maatalon kyvykkyyden. Yli kaksi ja puolisataa miestä ruokittiin, osin vaatettiinkin. Noin sadan hevosen kuormastolle annettiin rehut ja appeet. Mukaan lastattiin 10 hl perunoita, 400 kg kauroja, 300 kg sianlihaa, 630 kg naudanlihaa, 230 kg lammasta, 120 kg palvattua lampaanlihaa, 200 kg palvattua sianlihaa, 250 l maitoa, 97 kg voita, 400 kg ruisjauhoja, 1 000 kg herneitä, 200 kg kuivaa leipää, 300 kg ohrajauhoja, 900 kg heinää, 500 kg rukiin pahnoja. Lisää tätä kuormastoa vetämään talosta irrotettiin useita hevosia. Vielä joukko sai mukaansa yhden ratsastussatulan, yhden haulikon, rullarevolverin ja patruunoita sekä epälukuisan määrän liinaa, kenkiä, sukkia ja vanttuita. Tämä luettelo tekee vaikutuksen. Tavaramäärä on sellainen, että nykyiset talonpitäjät joutuisivat

Katanpään miehistömajoitukseen käytetty Merikasarmi 1930-luvulla. Etualalla on tykkitie ja sen kapearaiteinen rautatie, jota pitkin työnnettiin mm ampumatarvikkeet tykeille. Kuva Johanna Pakolan kokoelmasta.

nostamaan kädet pystyyn heti, jos tämäntapaista heiltä odotettaisiin. Varastoja ei pidetä. – Toinen puoli joukosta sai huoltoa ja hoivaa Kivimaalla. Nissilän talo ja naapurit täyttyivät myös miehistä, jotka samoin tarvitsivat huolenpitoa ja sitä myös järjestyi."

Kivimaalla olivat kaikki komppaniat koossa klo 12. Siellä kirkkoherra Hohenthal kertoi päällystölle Lypertön linnakkeella venäläisten olevan kovasti hermostuneita, koska he olivat jo yöllä odottaneet hyökkäystä sinne. Hän kertoi linnakkeen valtauksen olevan helpointa maan puolelta, koska kiinteillä tykeillä voitiin ampua vain meren suuntaan. Kirkkoherran antamat tiedot saivat eversti Forsellin innostumaan Lypertön valtaamiseen. Tähän tarkoitukseen hän antoi kapteeni Fabritiuksen käyttöön 2 komppaniaa ja konekiväärin. Valmistauduttiin hyökkäämään linnoitukseen. Fabritius vei miehet Vartsalan puolelle, railolossilla laivaväylän yli. Hän kehotti miehiä nukkumaan klo 21 asti. Sillä välin kapteeni Fabritius teki tiedusteluretken Lypertöön.

Kustavin Lypertön saaren Katanpään niemelle oli Venäjän armeija rakennuttanut linnakkeen vuosina 1915 - 17 ja se oli Pietari Suuren merilinnoitusketjun pohjoisin linnoitus. Koko lounaisen saariston ja Ahvenanmaan alueella oli yhteensä 34 tykkiä ja niillä miehistöä 395 miestä. Myös sisämaahan venäläiset olivat rakentaneet varustuksia koko Etelä-Suomeen mm. Tampereen Epilään.

Lypertön linnakkeen patteristoon kuului vuonna 1918 neljä venäläisvalmisteista 152/45 Canet – tykkiä, joiden kantama oli noin 11 km. Parhaimmillaan niiden kantama saattoi olla jopa 20 km sääolosuhteista riippuen. Lisäksi linnakkeella oli 120-millisiä tykkejä, joita saatettiin siirtää jalustoiltaan uusiin asemiin. Tykin ammusten ja muiden tarvikkeiden kuljetusta varten oli Katanpäähän rakennettu nupukivikatuja ja kapearaiteisia rautateitä. Niitä pitkin tykkien miehistöt työnsivät tarvikevaunuja. Linnakkeen kautta kulki lennätinlinja Uudenkaupungin ja Ruotsin välillä sekä puhelinlinja Turun ja Ahvenanmaan välillä. Linnakkeella oli noin 20 rakennusta ja se oli suunniteltu 120 miehelle, joista kolme oli upseereita, 16 aliupseereita ja 101 miehistön jäsentä.

Helmikuussa 1918 venäläisten pääjoukko poistui linnoitukselta ja sen jälkeen Uudenkaupungin punakaartin 2. komppania miehitti sen. Punaisten kouluttajiksi oli jäänyt 4 venäläistä upseeria.

Kun Fabritius oli palannut tiedusteluretkeltään Katanpäästä 8.2. klo 17, olivat miehet edelleenkin levolla. Hänen luokseen tuli tuolloin eversti Forsellin lähetti ja ilmoitti, että aiottua hyökkäystä ei tehtäisikään. Kaikkien tuli valmistautua lähtemään kiireesti kohti Brändötä. Tämä aiheutti sitten miehistön kuullen kiivaan väittelyn eversti Forsellin ja kapteeni Fabritiuksen välillä. Fabritius oli hyökkäyksen kannalla, mutta miehistö koki olevansa velvollinen noudattamaan everstin määräyksiä. Hyökkäystä vastusti kiivaasti myös turkulainen johtaja Engblom, joka uhkasi ottaa aseet pois Fabritiusta kannattavilta miehiltä.

Mikä sitten aiheutti tämän äkillisen suunnitelman muutoksen? Mahdollisesti Fabriuksen olivat venäläiset Lypertöstä havainneet ja olivat varuillaan. Tieto kulki varsin nopeasti Lypertön ja Kivimaan välillä, mitä kirkkoherran saamat tiedotkin osoittavat. Mahdollisesti myös linnakkeen valmiustilasta saatiin tiedustelumatkalta tietoja ja näiden pohjalta Forsell arvioi oman joukkonsa alivoimaiseksi hyökkäykseen. Myös toiseen suuntaan kulki tieto. Jo suojeluskuntajoukon Ströömin

ylitystä tähysti monta silmäparia rannalta ja tieto tästä ennätti Katanpäähän nopeasti, mikä lisäsi linnakkeella hermostuneisuutta.

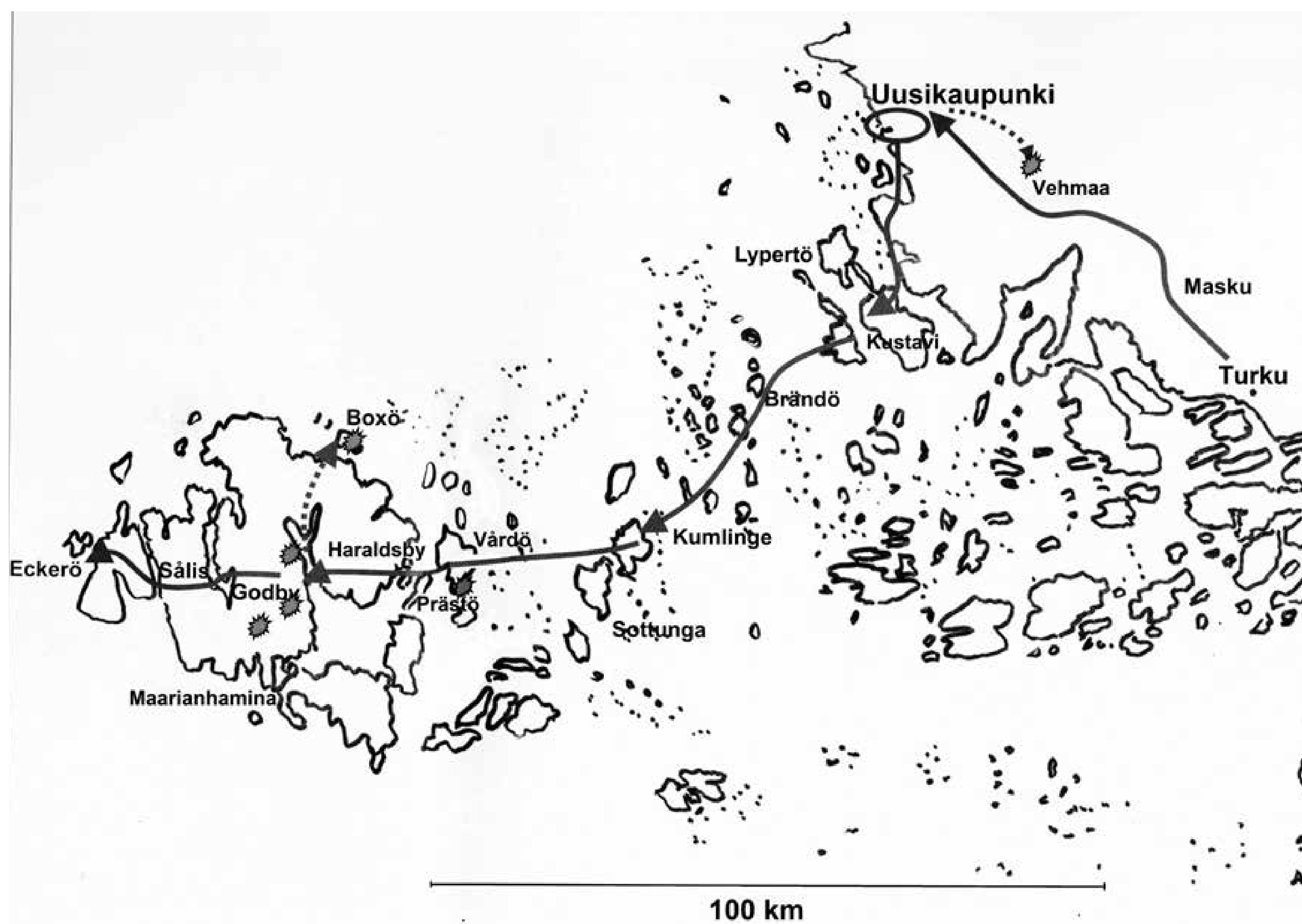
Suojeluskuntaosasto marssii Kustavista Brändöhön

Kun hyökkäyssuunnitelmasta oli luovuttu, antoi eversti Forsell suojeluskuntaosastolle käskyn lähteä marssille kohti Brändötä. Myös miesten pääjoukko oli siirtynyt tuohon mennessä Kivimaalta laivaväylän yli Vartsalan Norbyhyn.

Marssille lähdettiin käskyn mukaisesti Vartsalan vanhaa talvitietä pitkin etelään ja klo 18 - 19 aikoihin laskeuduttiin Kilven huvilan kohdalta jäälle. Sieltä alkoi vaivalloinen 10 tuntia kestänyt matka jäitse yöllä kohti kaukaista Brändön saarta. Mukana olleiden mukaan yöstä tuli kauhea. Pimeys kietoi kaiken syleilyynsä. Eteen saattoi nähdä vain muutamia kymmeniä metrejä. Tuuli yltyi ja alkoi sataa lumiräntää. Hevoset pääsivät vaivoin eteenpäin. Marssikolonna katkeili vähän väliä ja menetettiin näköyhteys edellä kulkeviin. Vähän väliä kulki ”Seis” –komento koko marssirivistön läpi ja eteneminen oli hidasta. Miehet olivat väsyneitäkin valvottujen öiden takia. Välillä oli lämpimikseen kuljettava jalan. Monilla ei ollut kunnollisia talvivaatteita ja jalkineita. Joillekin tuli paleltumia ja hiertymiä. Sitten saatiin vielä tieto, että opaskin oli eksyksissä. Välillä putosi hevosia railoihin ja niitä piti vetää ylös. Ajoittain välähti venäläisten valonheittimien valo lumipyryn keskeltä ja tykinlaukauksia kaikui merenselällä. Tykkien kantama ei kuitenkaan ulottunut suojeluskuntaosaston reitille. Tulitus ei tiettävästi aiheuttanut vahinkoja muuallakaan.

Albert Aapolan muistelma suojeluskuntaosaston Brändöhön lähdöstä jatkuu näin: ”8.2.1918 kello 19.00 saatiin kootuiksi marssikolonnat, miehistö ja kuormasto. Hankittiin reitin tuntevia oppaita. Etelä-Vartsalan miehistä oppaina toimivat ainakin Markon, Keskievarin ja Stutilan isännät, mutta oppaiksi lienee löydetty vielä muitakin. Toisaalta täällä Kustavissa vielä aika moni päätti jäädä retkeltä pois. Sellaiseen joukkoon, missä päälliköt riitelevät, ei vetoa synny. Iltapäivällä Vartsalaan ilmestyi myös nauvolaisia johtajanaan luutnantti OttoWahlroos. Miehiä oli ryhmän verran, aseistettuja ja varustettuja. Hekin tarjoutuivat Lypertön retkelle, mutta läksivät pois riitelyn ja päättämättömyyden vuoksi. Heidän vapaussotansa vei sitten Saariston Vapaajoukon kaadereihin ja taisteluihin sekä mm. Forssan seudun valloitukseen, mutta se on toinen juttu.

Marssi yli Kihtin selän kohti Brändötä aloitettiin noin kello 21. Oli pilvinen, leuto yö, merellä nousi usva. Marssivat yksiköt joutuivat erilleen toisistaan, eksyivät, kulkivat osittain huonoille jäille, kiersivät ympyrää, palelivat ja pelkäsivätkin kai. Tunnelmaa heikensi vielä se, että Lypertön linnake avasi tulen kaikilla aseilla ja sivalteli minne sattui. Lypertön linnakkeen kuusituumaisten ampumasektori tosin antaa Isokarin aukon ja Lillklyndanin suuntaan, eikä niillä voi Kihtille ampua. Sen sijaan venäläiset lienevät irrottaneet 120-milliset kanuunat pois tuliasemistaan niin, että niillä voitiin ampua häirintää vähän joka suuntaan, ja niin myös oli tehty. Koko pitäjä muisteli tätä yötä kauhujen yönä vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Ei tuolla tulituksella tiettävästi mitään isompaa vahinkoa aiheutettu. Jäällä vaeltavat suojeluskuntalaisetkin tuon ryskeen kuulivat. Olo ei siitä tietenkään helpottunut.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston Ahvenanmaan retken reitti. Alkuperäiskartta on teoksessa ”Över branten, bröder i krig”.

Aamun tullessa osa joukkoa harhaili vielä jäällä tai oli jäänyt jollekin ulkoluodolle tuulen suojaan. Osa pääsi vaikeuksitta Brändöön. Siellä ei kukaan tiennyt mitään saapuvasta sotajoukosta. Mitään yhteyttä sinne ei pidetty etukäteen. Kaikki huolto oli järjestämättä, ruokaa ei saatu kerätyksi. Alettiin majoittua taloihin. Päivän kuluessa vihdoin loputkin harhailijat löysivät enemmän onnella perille. Surkealta se joukko näytti, läpimärkiä miehiä viluissaan ja nälissään. Tiettävästi ainoakaan mies ei tuon marssin aikana menehtynyt, mutta moni sairastui. Puhutaan helvetin yöstä Kihtillä 9.2.1918. Ei tule vaivatta vapaus."

Suojeluskuntajoukko oli harhaillut Kihdin selällä 8 tuntia, kunnes havaittiin merkejä lähestyvästä rannasta. Miehiä putoili nyt yhä useammin kalanpyydysten avantoihin ja tästä pääteltiin, että asutusta oli lähellä. Äkkiä kuulut mereltä 1aukauksia, jotka osoittautuivat eksyneen jälkijoukon ampumiksi valopistoolimerkeiksi. Niihin vastattiin vapistoolilla ja pian alkoi jälkijoukkokin lähestyä pääjoukkoa. Laukaukset oli kuullut brändöläinen kalastaja, joka opasti retkikunnan Brändon kylään. Jälkijoukoissa oli paljon paleltuneita. Muutamat olivat pudonneet railoihinkin.

Leevi Lindqvist jatkaa: "Koskaan elämäni varrella en muista viettäneeni näin kamalan kurjaa yötä. Merellä vallitsi jäätävä tuuli ja vastainen lumituisku, joka tukitsi suun ja sieraimet ja lisähaittana oli synkkä pimeys. Edettiin hitaasti ja varoen koska epäiltiin jään heikkouttakin. Hevosten piti olla toisistaannoin kymmenen metrin etäisyydellä. Ajoittain nähtiin pohjoisen puolella valon välähdyksiä ikään kuin salamointia. Vasta myöhemmin kuultiin kuinka venäläiset tykkimiehet olivat ampuneet peräämme Lypyrtin linnakkeen suurilla tykeillä, ja luulleet rikkovansa jäät edestämme. Olimme kuitenkin jo ylittäneet kranaattien putoamispaikat. Mitä kauemmaksi edettiin, sitä useammin oli pysähdyttävä. Oltiin eksyksissä aavalla jäälakeudella. Matkaoppailla ei ollut enää mitään käsitystä sijainnistamme. Kuljettiin tuntikausia sokkotilassa sinne tänne. Reessä istumista ei voinut ajatellakaan, piti vaan aina olla liikkeessä reen paalikasta kiinni pitäen ja jotta ei olisi jäätynyt tikuksi. Useat, ja varsinkin kaupunkilaiset pojat olivat joutuneet lähtemään hyvin vähissä vaatteissa matkaan ja monet sairastuivat ja palelluttivat jalkojaan. Itselläni olivat jaloissani onneksi isältä lainaamani suurikokoiset saappaat ja päällysvaatteena ulsteripalttoosta lyhennetty pomppatakin tapainen. Loppumattomalta tuntunut vaellus jäisellä taipaleella alkoi lopultakin päättyä kun aamuyöllä neljän paikkeilla nähtiin maata ja saavuttiin jonkin ajan kuluttua Brändön kirkonkylään, jossa ei kenelläkään ollut aavistusta tulostamme. Kellistyin nukkumaan kirkonkylän kansakoulun lattialle."

Uudessakaupungissa oli 8.2. illalla ihmetelty, mihin suojeluskuntalaiset olivat lähteneet. Lähtöä seuranneina päivinä kaupunkiin saapui lisää lähiseutujen suojeluskuntalaisia, jotka liitettiin Uudenkaupungin suojeluskuntaan. Kaupungissa pidettiin näille harjoituksiakin parina päivänä, kunnes punaisten saapumisen pelossa toiminta hiljeni ja monet pakenivat kaupungista. Punaiset joukot saapuivat Uuteenkaupunkiin 11.2.1918.

Lypertön tykit olivat aloittaneet 8. - 9.2. välisenä yönä tulituksen ja jatkaneet sitä aamulla klo 6:een saakka. Tarkoituksena oli katkaista Ahvenanmaalle matkaavan Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston matka. Vielä vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen lähiseutujen asukkaat muistivat tuon tykkitulen yöllä. Harva asukkaista nukkui sinä yönä. Tykkien ammukset eivät tällä ker-

Vasemmalta Hugo Siivonen (s.1902) Uudestakaupungista ja Yrjö Poukka (s.1901) Lokalahdelta kuvattuina myöhemmin Satakunnan rintamalla saamissaan sotilaspuvuissa. He olivat retken nuorimpia osanottajia. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Armas Lehtinen (s.8.12.1903) Kalannista oli retkikunnan nuorin osanottaja. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Leevi Lindqvist (myöh. Heikkala). Lauri Tammenniemen kokoelma.

ralla osuneet asutuille seuduille. Ajateltiin, että Lypertön linnakkeelle oli hyökätty ja täysi taistelu oli käynnissä. Kuten tavallista, monenlaisia huhuja liikkui tapahtumista sen jälkeen. Yhden huhun mukaan ryssät olivat ampuneet jään rikki suojeluskuntajoukon ympäriltä juuri, kun tämä oli marssimassa Iniönaukolla kohti Brändötä ja kaikki olivat hukkuneet. Kerrottiin myös saksalaisen sotalaivueen saapuneen ampumaetäisyyden päähän Lypertöstä ja aloittaneen linnoituksen tulittamisen. Yhden version mukaan neuvokkaat suojeluskuntalaiset olisivat rakentaneet turvepehkusta laivan muotoisia kasoja ja vetäneet näillä tykkien tulta ja tällä harhautuksella joukko olisi onnistunut ohittamaan vaaran paikan.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston lähdettyä Kustavista Brändöhön seuraavana päivänä 9.2. olivat venäläiset Kustavin kirkolla kuulustelleet ja pidättäneetkin ihmisiä, liittyen Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston toimintaan Kustavissa.

Albert Aapola ei ollut vielä lähtenyt poikiensa Armaksen ja Olavin tavoin suojeluskuntaosaston matkaan Brändöhön. Hän oli kuitenkin varsin hyvin selvillä tilanteesta. Albertin muistelma jatkuu Markku Aapolan kirjaamana näin: ”Dramaattisen Kihtin ylityksen jälkeen väsynyt ja monin tavoin koettelemuksia kokenut joukko majoitettiin lepoon Brändössä. Syötiin, kuivateltiin varusteita, levättiin. Ilmeni myös yksi paha puute. Lähtökiireessä mantereelta ei ollut huomattu varustautua riittävästi kuormaston hevosten huoltoon. Todettiin, että Brändössä ei ollut saatavana heiniä tai muuta apetta tuollaiselle kymmeniä hevosia käsittävälle juhtajoukolle. Mikä neuvoksi? Päätettiin, että kustavilaiset Armas Aapola, Arvo Äärinen ja Vartsalan miehet, kuskeiksi ja oppaiksi mukaan tulleet palaavat takaisin jälkiään ja ha-

kevat rehuja Kustavista. Niin tehtiin.Vartsalaan päästiinkin, mutta tie yli Ströömin oli katkaistu. Oli tapahtunut niin, että vajaa vuorokausi siitä, kun Ahvenanmaan retkikunta ylitti väylän Ströömillä, venäläinen jäänmurtaja tuli Katanpään varuskunnan hälyttämänä, jauhoi jäät väylältä ja laajalti rannoiltakin niin sohjoksi, ettei siitä päässyt yli millään. Väylän yli Vartsalan ja Kivimaan välille rakennettu porras, puuelementeistä koottu purettava ja taas nopeasti koottava silta ajettiin myös murtajalla ihan kappaleiksi niin, että osia koottiin vielä keväällä 1918 läheisten saarten rannoilta. Vartsala, Anavainen, koko pitäjän länsipuoli oli joutunut mottiin liikenteeltä useiksi päiviksi. Ajatus rehujen hakemisesta Kunnaraisista, Ääritalosta ja muista Ströömin itäpuolen taloista raukesi. Hakijat saivat kuitenkin heiniä, kauroja ja muuta apetta riittävästi Vartsalan ja Anavaisten taloista. He pääsivät aamulla onnellisesti myös Kihtin yli Brändöön takaisin. Niin saivat kuormaston juhdatkin huoltonsa toimimaan. Aamulla 10.2.1918 oli siis poika Armas lähtenyt kolonnan kanssa yli Kihtin. Ero isän ja pojan kesken jäi viimeiseksi.

Albert Aapola oli edellisen yön nukkunut Sipilän kamarissa. Rauhaton yö ja ainakin yksi äkkiherätys, kun pelättiin punaisten tuloa. Albert ei vielä Brändöön lähtenyt. Hän meni yli vanan miesjoukossa, mukana mm Taivassalon Vuorenpään isäntä. Sillä välin olivat venäläiset laivat rikkoneet jään Kivimaan salmessa niin perusteellisesti, että koko Ströömi Vikatmaan ja Langstedtin välillä oli sohjoutunut. Tuo sotajoukon käyttämä vanalautta kellui Pirisholmin ja Telkän puolivälissä. Sinne ei päässyt eikä sieltä pois. Murtajan olivat tilanneet kai Lintukodossa tähystyspaikkaa pitäneet punaiset vartijat, jotka näkivät osaston ylittävän vanan, mutta saivat hälytyksen tehdyksi vasta myöhemmin. Albert ja hänen kumppaninsa ajoivat Koelsuun ja sieltä sitten Grönvikin lautalla yli. Sitä hoiti toinen yrittäjä, kilpailu oli kovaa. Ehkä tämä sai toimia siksi, että yhtä ylityspaikkaa voitiin helpommin valvoa. Niinpä Albertkin siinä tunnistettiin. Hän tuli hevosineen kotiin Kivimaan kautta. Huomasi sotalaivankin taas tulossa lähellä Kallioniemeä, mutta ei jäänyt sen liikkeitä seurailemaan. Toimitti asioitaan Kivimaalla ja meni kotiinsa. Ei ehtinyt kauan oleilla, kun tultiin sanomaan, että merisotilaita lähestyy kiväärit kainalossa. Tieto isännän paluusta oli saatu. Albert kuului ilman muuta noutolistan kärkinimiin. Emäntä Toini oli tilanteen tasalla. Hän kiiruhti 'vastaanottamaan vieraita' portille. Hän tiedusteli näitten asiaa ja valitteli isännän poissaoloa, kun tätä kyseltiin. Sillä välin muut auttoivat Albertin pitkän tuvan kellarinluukusta alas kellariin. Vaatteensa, jalkineensa ja reppunsa sai hädässä mukaansa. Luukun päälle levitettiin matto, emännän keinutuoli nostettiin matolle. Siihen istuutui Siina-mamma, sairas nainen siinä istui. Patrulli tuli sisälle. Joukko käyttäytyi aika uhkaavasti, mutta kurinalaisesti. Toinia uhattiin ihan browninki otsalla: "Pappa tullut kotiin, sano missä on tai ammumme sinut." Toini säilytti rauhallisuutensa, onneksi. Sanoi isän menneen jo tunti takaperin Pohjolan suuntaan. Saattaa olla Taivassalossa. Patrullin miehet tutkivat huoneet, koputtelivat lattioitakin, mutta eivät löytäneet kellaria. Säälivät kai sairasta siinä keinutuolissa eivätkä kovin rypistelleet. Voihan koko touhu tuntua heistäkin vastenmieliseltä. Läksivät siitä pois vähitellen eivätkä ryöstelleet tai vahingoittaneet mitään. Pienestä kaikki oli kiinni ollut.

Knut Palmu – rauhan mies ristiaallokossa

Knut Palmu on oiva esimerkki aatteen ja rauhan miehestä, joka miltei menetti henkensä uskomansa asian puolesta kevään 1918 pyörteissä.

Lokalahdelta lähtöisin oleva leipuri ja kauppias toimi työväentalon vahtimestarina ja paikallisen työväenyhdistyksen rahastonhoitajana. Hän oli jo nuorena omaksunut maltillisen wrightiläisen työväenaatteen, uskoen koulutuksen ja tiedon avulla saavutettavaan köyhyyden poistamiseen ja luokkaerojen kaventumiseen.

Asenteet jyrkkenivät kuitenkin nopeasti sisällissodan alla etenkin suurimmissa kaupungeissa ja työväenliikkeessä nousi esiin kovan linjan kannattajien ajama, tarpeen vaatiessa väkivalloinkin saavutettava yhteiskunnallinen muutos. Se oli vastakkainen Knut Palmun vakaumuksen kanssa. On merkille pantavaa, että hän ei ollut halukas tarttumaan monien muiden lailla aseisiin, vaikka hänellä olisi ollut siihen poikkeuksellisen hyvät edellytykset.

Olga ja Knut Palmu lapsineen vuonna 1925.

Knut Palmu oli palvellut ansiokkaasti kolme vuotta rakuunoissa Suomen vanhassa sotaväessä ja toiminut nuorempana aliupseerina. Etenkin punaisella puolella oli huutava pula sotilaskoulutuksen saaneista, ja hän olisi ollut varmasti erinomaista ainesta plutoonan- tai komppanianpäälliköksi kaartissa. Asetta hän ei kuitenkaan käteensä ottanut ja se pelasti erittäin todennäköisesti hänen henkensä sodan verisissä jälkiselvittelyissä.

Väkisin Ahvenanmaalle

Valkoisten joukkojen lähtiessä sodan alussa Uudestakaupungista Ahvenanmaalle, veivät he tälle vaivalloiselle ja vaaralliselle retkelle mukanaan kymmenkunta panttivankia, myös Knut Palmun. Salmen kartanon isäntä Lauri Zenger oli yksi niistä suojeluskuntalaisista, jotka tulivat hakemaan Knut Palmun kotoaan. Olga-vaimo ja lapset seurasivat totisina, kun isää lähdettiin viemään pois. Silloin peloton Lyyli-tytär astui esiin, käveli isänsä eteen ja ojensi äärimmäisen vakavana hänelle kätensä hyvästiksi. Olga ja Knut Palmulla oli kyseisenä aikana kuusi lasta.

Epätietoisuudessa elävien omaisten tuskaa lisäsi entisestään paikkakunnalla levinnyt vahva huhu panttivankien surmaamisesta. He pääsivät kuitenkin palaamaan kotiin maaliskuun alussa, mutta muutamat näistä keskeisistä punaisista toimijoista teloitettiin myöhemmin keväällä valkoisten voittajien palattua Uuteenkaupunkiin.

Myös myöhemmin keväällä omia teitään kaupunkiin palannut Knut Palmu vangittiin. Häntä säilytettiin Kainpirtissä olleessa tilapäisvankilassa ja suvussa säilyneen tarinan mukaan henkikin oli hiuskarvan varassa: hän oli jo teloitettavien joukossa, kun joku totesi leipää tarvittavan ehdottomasti jatkossakin ja erinomaista leipuria ei siksi kannata ampua.

Knut Palmu osasi venäjää ja ruotsia, mutta hän salasi nämä taitonsa panttivankina ollessaan. Hän kuunteli korva tarkkana mahdollisia hälyttäviä viestejä, kun ahvenanmaalaiset puhuivat keskenään vapaasti ummikoksi luulemansa suomalaisen seurassa. Koko ajan piti olla valmiina pakoyritykseen, jos vaara uhkaisi. Kaikesta päätellen Knut Palmu myöhemmin jopa solmi ystävyyssuhteita paikallisiin, koska hän matkusti 1920-luvulla Siiri-tyttärensä kanssa majoitustalossaan pidettyihin suuriin häihin. Hän jatkoi menestyksellisesti kauppiaan ja leipurin ammattiaan ja Olga ja Knut Palmun leipomon tuotteet olivat tunnettuja ja suosittuja paikkakunnalla useita vuosikymmeniä.

EL

Lähteet:

- Anssi Simojoen muistiinpanot ja haastattelut syksyllä 2018.
- Markku Tiaisen haastattelut kesällä 2018.

Kustavilaisia Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston jäseniä. Takarivissä vasemmalta 1. Armas Aapola, 3. Ilmari Kanerva ja oikeassa laidassa äärimmäisenä seisoo Olavi Aapola. Alarivissä oikealta 1. on Kustaa Aapola. Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelma.

Albertille selvisi monta asiaa: Silmälläpito on tehty niin tehokkaaksi, että se estää julkisen liikkumisen. Turvalliselta ei tunnu kotosallakaan, sillä näkijöitä riittää. Paikalliset punikit eivät itse halua häneen kajota, mutta lähettävät tarvittaessa sellaiset avustajat, jotka eivät häikäile. Albert lähti vielä samana iltana pakomatkalle. Jalkaisin hän kulki sivuteitä ja ihmisiä vältellen. Sai sitten Pohjolasta hevoskyydin ja ajoi Isoluodon Elmnäisiin. Varovaista väkeä hän sielläkin tapasi, mutta hänelle annettiin yösija. Mieltä vaivasi masentunut olo ja huoli itsestä sekä omaisista kotona.

Albert jatkoi 11.2.1918 yksinäistä pakomatkaa jalan kohti Laupusta. Nyt hän tapasi Juho Aulan ja Aapo Eskolan. Nämä olivat yöpyneet Petteri Salmisen talossa, pakomatkalla hekin. Kotosalla ei nyt näyttänyt turvalliselta viipyä. Albert kirjoitti kirjeen kotiväelle Aapon mukaan. Antoi siinä ohjeita ja opastusta vaikeista ajoista selviytymiseen. Hiukan helpotti. Pani kirjeeseen myös tuhat markkaa rahaa kotolaisille. Aapo lupasi toimittaa asian palattuaan. Juho Aula, Eskola ja Albert kävivät hakemassa kalastaja Jantosen oppaakseen. He pääsivät vaivatta yli vanan, eikä muutakaan estettä ilmaantunut. Kolkon saaressa, tutussa talossa he saivat yösijan.

Albertin ja Aulan tiet erosivat 12.2. aamulla. Hän ja Aapo Eskola vaelsivat ensin Norrbyhyn. Sieltä he saivat kyydin Åselholmaan ja yösijan tutusta Eskoksen talosta. Heidät otettiin hyvin vastaan, tarjottiin ruokaakin. Albert ja Eskoksen väki sopivat, että Kunnaraisten väki saisi sieltä suojapaikan, jos elo tulisi vaikeammaksi. Lupasivat vaikka kuljettaa vielä tuttaviinsa Nötöhön, jos tarvitaan, mikä kevensi mieltä. Lähettivät vielä renkinsä kertomaan terveiset Kunnaraisiin ja selvittämään asian. Niin tapahtui, vaikka evakkoon

Albert Aapola liittyi Uudenkaupungin suojeluskuntaosastoon Ahvenanmaalla. Hän oli vanhin retkikunnan jäsen (s.1854). Tässä kuvassa hän on asepuvussa, jotka miehet saivat vasta Satakunnan rintamalla. Kuva Leevi Heikkalan kokoelma.

ei lähdettykään. 13.2.1918 Albert sai kyydin majapaikastaan ja yhdessä Aapo Eskolan kanssa he kulkivat ensin Brändön kievariin. Siellä levähdettiin ja syötiin eväitä. Liikkeellä oli väkeä paljon. He tapasivat mm Uudestakaupungista paenneita ihmisiä, jotka osasivat kertoa Uudenkaupungin tapahtumista punaisten sinne saavuttua, ryöstöistä ja murhatöistä."

Brändöhön saapumisen jälkeen 9.2. suojeluskuntaosasto lepäsi vuorokauden. Siellä kymmeniä miehiä kieltäytyi jatkamasta matkaa ja palasi mantereelle. Monet olivat sairastuneet ja kääntyivät takaisin, joutuen sitten punaisten kuulusteltaviksi. Miehistä yksi kuoli keuhkokuumeeseen.Osa heistä liittyi myöhemmin Saariston Vapaajoukkoon, jonka johtajina toimi ruotsalaisia vapaaehtoisia upseereita. Maarianhaminaan oli lähetetty E. ja G. Grönblom, jotka lähettivät sieltä sodanjohdolle sähkeen, pyytäen toimittamaan aseita. Niitä luvattiin toimittaa 12.2 Hellmansfyrin majakan luokse.

Kapteeni Fabritius, E. Grönblom ja G. Grönblom matkasivat 9.2 iltapäivällä Kumlingeen. He tapasivat siellä muutamia ahvenanmaalaisia, jotka kertoivat, että Ahvenanmaalta oli tehty avunpyyntö Ruotsille. Siellä oltiin kuitenkin myös halukkaita olemaan yhteistoiminnassa suojeluskuntaosaston kanssa. Ahvenanmaalaiset kertoivat venäläisten lukumäärän olevan noin 900 miestä, hajallaan eri puolilla saaristoa. Venäläisten puhelinverkosto oli tiedossa ja sen perusteella Fabritius sai yleiskuvan venäläisten ryhmityksistä ja teki hyökkäyssuunnitelman. Sen mukaan tuli ensin tuhota venäläiset jalkaväkijoukot Godbyssä, jossa myös sijaitsi puhelinkeskus. Sitä ennen piti vallata Prästön ja Sottungan tiedotusasemat. Jatkossa olisi tunkeuduttava kiilana venäläisten etelä- ja pohjoispuolella olevien joukkojen väliin ja vallattava yllätyshyökkäyksillä linnoitukset, kuten Orrdahlsklint, Näsvik, Boxö, Saggö ym pohjoispuolella olevat linnakkeet ja patterit. Pääisku tulisi suorittaa Maarianhaminaa vastaan, joko suoraan Gölbyn – Jomalan kautta tai kiertoliikkeillä. Suojeluskuntaosasto oli selvästi miesluvultaan venäläisiä heikompi, joten nopea toiminta olisi onnistumisen edellytyksena. Venäläisille ei saanut antaa aikaa joukkojensa kokoamiseen.

Kohti Kumlingea

Kumlingeen lähdettiin laskiaisaamuna 10.2. ja kuljettiin Björkön kautta, jossa pidettiin tauko. Perille Kumlingeen saavuttiin kello 17. Eversti Forsell oli joutunut väistymään joukon johtajuudesta ja päälliköksi oli nostettu taas kapteeni Fabritius. Forsell lähti omia teitään Eckerön kautta Ruotsiin. Miehet vannoivat laskiaistiistaina 12.2. sotilasvalan Kumlingessa, jossa heille myös ilmoitettiin, että joukko-osastosta on virallisesti tullut osa Suomen valkoista armeijaa nimellä Lounais-Suomen Suojeluskunta.

Turun saaristossa oltiin tietoisia Uudenkaupungin suojeluskunnan liikkeistä. Iniön kansakoululle oli kokoonnuttu pohtimaan saariston suojelemista. Mukana ollut Mouhijärven virkavapaalla ollut nimismies Otto Wahlroos ehdotti taisteluosaston perustamista kotiseudun suojaamiseksi. Hänen ehdotuksestaan perustettiin Saariston Vapaajoukko saksalaisten ase-ja koulutusapua saaden.

Kumlingessa käytettiin aikaan harjoituksiin. Kapteeni Fabritius tiedusteli Ahvenanmaalla olevien venäläisten määrää. Valtaosa heistä oli onneksi sijoitettu Maarianhaminan ympäristöön. Heidän määräkseen eri lähteet ovat arvioineet

710 – 2 000. Uudenkaupungin suojeluskunnan joukoille saattoi syntyä liiankin optimistinen kuva venäläisten määrästä ja tämä lisäsi uskoa omiin mahdollisuuksiin.

Kapteeni Fabritius alkoi suunnitella Sottungan puhelinaseman ja Prästön radioaseman valtausta. Uudenkaupungin suojeluskunta jatkoi 13.2.klo 9.30 kohti Vårdön kirkonkylää. jossa levättiin ja nautittiin kahvia ja syötiin piparkakkuja. Hevosia ei enää ollut mukana, koska jäät olivat täällä heikkoja ja kyytimiehet saivat luvan palata kotiin.

Venäläisten hallussa ole Prästön lennätinasema oli sieltä vajaan peninkulman päässä. Tuo asema oli varsin suuri. Venäjä oli halunnut korostaa suurvalta-asemaansa valtakunnan länsirajalla, rakentamalla varsin mahtavat puitteet tietoliikennejärjestelmälleen niin postin kuin lennättimenkin osalta. Prästöstä oli lennätinyhteys mm. punaisten hallitsemaan Turkuun ja erityisesti tuo yhteys piti saada katkaistua. Kankaisten kartanon omistaja Fredrik Aminoff oli hankkinut tarkat tiedot Prästön varustuksista ja miehistön sijainnista. Aseman valtaaminen sisälsi riskejä. Suojeluskunta oli edelleenkin puutteellisesti aseistettu. Lisäksi huolestutti se, että Eckeröön aselastia odottamaan lähetetyt kolme suojeluskuntalaista olivat joutuneet venäläisten vangeiksi ja heiltä oli löytynyt valkoisten urkkimia tietoja venäläisten lennätinasemista. Tämän takia Fabritius päätti aikaistaa Prästön valtausta.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston (myöhemmin nimeltään Turun pataljoona) joukko-osastomerkki. Uudenkaupungin museon kokoelma.

Ensimmäinen taistelu Prästön radioasemalla

Illalla 13.2. puoli yhdentoista aikaan siirtyi 1. komppania Vargataan, jossa se harjoitteli käsikranaattien käyttöä. Siellä paikalliset asukkat

järjestivät miehille ruokailun. He saivat myös nukkua muutaman tunnin. Seuraavana aamuna 14.2. kello puoli neljältä siirtyivät 1. ja 2. komppania Fabritiuksen johtamina hevosrekikuljetuksella hyökkäämään vajaan peninkulman päässä sijaitsevalle Prästön radioasemalle. Osalla miehistä ei edelleenkään ollut asetta ja he saivat heinäseipään aseekseen.

Kun saavuttiin metsäiselle saarelle, saarsi 1. komppania kasarmialueen, jolla lennätinasema sijaitsi. Samalla katkaisi 2. komppania venäläisten pakomahdollisuuden Bomarsundiin päin. Aseman ovensuuhun oli sijoitettu ampumavalmiina oleva konekivääri, mutta sitä ei ollut miehitetty. Venäläiset sotilaat olivat menneet kai nukkumaan, väsyttyään odottamaan. Ensimmäisen komppanian miehet pääsivät näin aivan lähelle rakennusta. Ryhmänjohtaja, kustavilainen Armas Harald Aapola (s.1893) hyökkäsi suoraan ovesta sisälle rakennukseen ja kaatui, saatuaan kiväärinluodista osuman suoraan läpi pään. Hän oli suojeluskuntaosaston ensimmäinen kuolonuhri. Vihollinen oli herännyt ja ilmeisesti puoliunissaan alkoivat ampua silmittömästi. He havaitsivat kuitenkin vastarinnan toivottomaksi ja antautuivat. Tulitus jatkui vielä eräästä sivurakennuksesta, jonne heitettiin ikkunasta kotitekoinen kranaatti. Räjähdys vaikutti toivotulla tavalla ja venäläiset heittivät kiväärinsä ulos ikkunoista, antautuen. Vangeiksi saatiin 19 venäläistä sotilasta ja saaliiksi konekivääri, 18 kivääriä, 2 000 patruunaa, 30 säkkiä jauhoja, 150 kg sokeria, 50 kg voita, leipää, monta tynnyriä bensiiniä, koneöljyä ja paloöljyä, jotka kaikki kuljetettiin 10 hevoskuormalla.

Majuri evp. Ragnvald Lautkari muistelee (Vakka-Suomen Sanomat 31.12.1968): ”Prästön radioaseman valtaus muodostui pataljoonan ensimmäiseksi valtauskohteeksi. Helmikuun 14. päivänä lähdimme valloittamaan radioasemaa, joka oli venäläisen meriväen miehittämä. Oli kirkas tähtiyö ja hiljaa hiipien lähestyimme yhden komppanian voimalla asemaa, jolloin ovella seissyt vartiomies pujahti nopeasti sisään. Kapteeni Fabritius antoi heittää muutamia käsikranaatteja ikkunoista sisään. Alkoi molemminpuolinen ammunta, väitettiin meikäläisten erehdyksessä alkaneen. Kapteeni Fabritius huusi ikkunasta sisään: ”Daijte nam svoje oruzhje!” (”Luovuttakaa meille aseenne!”). Armas Aapola ryntäsi liian rohkeasti ovesta sisään ja eräs matruusi ampui hänet käytävällä. Asema antautui välittömästi ja päällikkö, vääpeli, ilmoitti välittömästi: ”Ja nje bolshevik! Zanjat´svoju pajitsiju”, (”En ole bolshevikki. Ottakaa asema haltuunne”). Armas Aapola oli surullinen uhri!”

Myös Sottungan puhelinasema oli vallattu. Sinne oli lähetetty yhdeksän miehen partio, joka onnistui valtauksessa. Prästön valtaajat palasivat Fabritiuksen johdolla Vårdöhön. Vallatulle Prästön asemalle lähetettiin 4. komppaniasta vartiomiehistö. Aseman lennätinkoneistoa yritettiin saada toimimaan, mutta turhaan. Prästön valtaus kohotti suojeluskuntalaisten mielialaa. Samana iltapäivänä pataljoona sai marssikäskyn ja sen tuli lähteä Finbyhyn Sundissa. Pohjoiselta rintamalta kuuluneet huhut mm. Toijalan ja Porin valtauksesta lisäsivät rohkeutta ja toivoa miehissä.

Tuossa vaiheessa suojeluskuntaosastoon liittyi myös Armas Aapolan isä Albert, joka on kertonut tapahtumista Markku Aapolalle näin: ”Wårdön pappilan kohdalla meitä vastaan tuli osasto valkoisia sotureita, tuttujakin. Kunnaraisissakin käynyt Arvo Hankomäki tuli minut tunnettuaan puhumaan. Hän otti lakin päästänsä,

Prästön radioasema. Kuva teoksesta Vapaussota kuvissa.

puristi kättäni ja sanoi: ”Poikanne Armas kaatui aamulla kello kuusi. Prästön lennätinaseman valtauksessa. Hän sai luodin päähänsä ja kuoli heti.” En osannut sanoa mitään, mutta totesin, että nyt tämä matka jää tähän. Maksoin kyytihevosen ja menin nuorisoseuran taloon, jossa oli omia miehiä muitakin, tuttaviakin. Tulivat tervehtimään ja ilmaisemaan osanottonsa. Löysin sieltä myös Kustaan ja Olavin. Ei saanut puhutuksi hetkeen, mielenliikutus tuli niin ankarana. Siinä sitten pojat kertoivat koko tarinan. Oli tullut käsky rynnätä lennätinasemalle ja vallata se. Venäläinen varuskunta osasi odottaa hyökkäystä, vaikka olikin kai nukkumassa, kun hyökkäys alkoi. Armaksen ryhmä oli saanut käskyn rynnätä edessä. Kun kasarmin ulko-ovi saatiin murretuksi, hän syöksyi ensimmäisenä käytävälle, toisia perässä. Tulitus oli kova. Armas kaatui pään lävistäneen oven läpi ammutun luodin satuttamana. Koko takaraivo oli tohjona, mitään ei voitu tehdä hänen pelastamisekseen. Tulitus kuitenkin loppui melko nopeasti. Venäläiset antautuivat. Saatiin hyvä saalis, aseita ja ruokatarvikkeita, mutta Armaksen se hyökkäys vei. Olavi ja Kustaa olivat ymmärrettävästi järkyttyneitä, osallistuivathan hekin tuohon rynnäkköön ja näkivät ja kuulivat kaikki. Tähän oli tyytyminen. JäinVårdön pappilaan yöksi ja se oli pitkä yö.”

Albert ryhtyi valmistelemaan Armaksen hautaamista. Ehdotettiin sankarihautajaisiaVårdön hautausmaahan, mutta Albert ei siihen suostunut. Hän huolehti Armaksen ruumiin arkkuun, joka vietiin sitten Iniöön. Kumlingen postinkuljettaja Öhberg, jo aiemmin ystävälliseksi osoittautunut mies kuljetti ruumiin Iniön kirkolle. Iniössä vainaja peitettiin ’kylmään hautaan’, siis siunaamatta. Vasta toukokuussa veljet hakivat ruumiin sieltä. Armas siunattiin Kustavin sankarihautaan.

Tieto Armaksen kaatumisesta ja ruumiin kuljettamisesta Kumlingeen tuli lähetin mukana nopeasti kotiin Kunnaraisiin. Emäntä Toini, rohkea ja toimekas nainen, järjesti matkan ja kävi Armaksen ruumista katsomassa ja siistimässä. Sotaretkellä olevia omaisiaan hän ei tavannut. Albertin suru Armaksen kaatumisesta ilmeni toimintana. Hän halusi ja pääsi jonkin päivän perästä käymään Prästön kasarmilla. Jäljet, verijäljet vielä näkyivät. Albert ei virallista selitystä näytä aivan uskoneen. Hän pitää jopa mahdollisena sitä, että yleisessä kaaoksessa kuolettavan laukauksen on voinut ampua joku takaa rynnännyt oma. Kuulostaa katkeran miehen jossittelulta, mutta siinä hän on oikeassa, ettei käskettyä suoraa rynnäkköä ovin suljetulle käytävälle kenties ollut tarpeeksi harkittu. Ulkopuolelta olisi päässyt aivan lähelle suojassa, ja pieni pommi sisälle olisi ajanut saman asian. Albertia loukkasi vielä jonkun oman möläys siitä, että Armas ehkä syyllistyi sillä tavalla rynnätessään uhkarohkeuteen, josta seurasi tuo kuolettava osuma. Armasta nuo jossittelut eivät tuoneet takaisin. Pian tapahtuma perheen ulkopuolisilta unohtui suurempien asioitten varjoon. Sotaretki jatkui.”

Niin Albert Aapola liittyi mukaan suojeluskuntaosastoon. Huolta osastossa aiheutti se, että kolme miestä (suojeluskunnasta G. Grönblom ja kaksi ahvenanmaalaista) olivat edelleenkin venäläisten vangitsemina Maarianhaminassa vakoilusta syytettyinä. Heidän vapauttamisekseen ryhdyttiin neuvotteluihin. Prästön jälkeen lähetettiin venäläisille uusi puhelinsanoma, jossa ilmoitettiin, että valkokaarti tulee ampumaan vangitsemansa venäläiset, jos vangituille tapahtuu

Surulla ilmoitamme, että rakas poikamme ja veljemme

Armas Harald Aapola

kaatui isänmaansa laillisen vapauden puolesta taistellessaan Prestöön langattoman sähkölennätin aseman valloituksessa Finbyn pitäjässä Ahvenanmaalla 14 p helmikuuta 1918, 24 v. 8 kk 12 p. ikäisenä. Häntä rakkaudella kaipaavat:

Omaiset, sekä sukulaiset ja toverit.

Siunattu, ihana on muistosi, rakas Armas.

Ruumiin siunaus tapahtuu Kustavin hautausmaalla sunnuntaina 12 p toukok. 1918, kirkkomenojen päätyttyä, noin klo puoli 1 p:llä, joka ainoastaan täten ilmoitetaan. 3701

Armas Aapolan kuolinilmoitus Turun Sanomissa 7.5.1918.

jotakin. Venäläinen sotilaskomitea ehdotti neuvotteluja, mihin suojeluskunta suostuikin. Suojeluskuntalaisten puolelta valittiin tohtori Kristian von Alfthan varsinaiseksi neuvottelijaksi, koska hän osasi venäjää. Punaisen ristin tunnuksin merkittynä lääkärinä häntä pidettäisiin luotettavampana, kuin varsinaista sotilashenkilöä. Muina neuvottelijoina suojeluskunnan puolelta olivat toimittajat Yrjö Koskelainen ja Jukka Lilius sekä johtaja Edgar Grönblom.

Maaliskuun 14. päivänä venäläiset ja valkoiset aloittivat neuvottelut Maarianhaminan seurahuoneella vankien kohtalosta ja tilapäisestä 24 tunnin aselevosta. Mukana olivat myös ruotsalaiset edustajat. Neuvotteluissa sovittiin, että venäläiset luovuttavat Sundin ja Saltvikin pitäjät suojeluskunnan haltuun. Sovittiin, että vihollisuudet lopetetaan 24 tunnin ajaksi, "jotta venäläisillä olisi aikaa tyhjentää Pohjois-Ahvenanmaa". Neuvottelijana ollut tohtori Kristian von Alftan ei näyttänyt olleen tietoinen siitä, että kapteeni Fabritiuksen hyökkäyssuunnitelman johtavana ajatuksena oli juuri se, ettei venäläisille annettaisi aikaa joukkojensa kokoamiseen. Nyt he ikävä kyllä saivat sitä aikaa.

Seuraavana päivänä 15.2 neuvotteluja jatkettiin Maarianhaminassa ja Alftan oli edelleenkin neuvottelijana. Venäläiset suostuivat vaihtamaan 3 valkoista suojeluskunnan vangitsemiin 23 venäläiseen. Alftan asetti myös ehdoksi, että venäläiset eivät saaneet kutsua punakaartilaisia Turusta. Venäläiset suostuivat tähän, mutta eivät pitäneet lupaustaan, koska olivat jo edellisenä iltana kutsuneet kipinälennättimellä punaisia joukkoja avuksi (4 laivaa ja 200 punakaartilaista). Tästä suojeluskunnan esikunta oli myös saanut jo 14.2. illalla tiedon. Tiedon toivat maarianhaminalaiset lähteet esikuntaan, osoittaen yhteistyöhalunsa. Fabritius

Suojeluskuntaosaston kolmas komppania Saltvikin Kvarnbossa 15.2.1918. Kuva Ahvenanmaan museon (Ålands Museum) kokoelmasta.

määräsi tällöin neuvottelijat palaamaan Maarianhaminasta. Heidän tuli olla Haraldsbyssä viimeistään 17.2. klo 6 aamulla, jolloin taistelun piti alkaa. Valkoisten neuvottelijoita ihmetytti erityisesti se, että ahvenanmaalaiset neuvottelivat heidän selkänsä takana samanaikaisesti omin päin ja ruotsalaisten kanssa, ilman Suomen laillisen hallituksen valtuutusta. Uudenkaupungin suojeluskunnan edustajat myös ilmoittivat Maarianhaminassa, että suojeluskunta ei aio poistua Ahvenanmaalta ilman kenraali Mannerheimin käskyä.

Vankien vaihto tapahtui Saltvikissa Färjsundin jäällä demarkaatio- eli tulitaukolinjan rajalla jäällä 15.2. kello 4 iltapäivällä. Sittemmin aselepoa jatkettiin vielä 17.2. asti. Kapteeni Fabritius tulkitsi tätä niin, että hän sai vapaat kädet operoida itään päin ja riisua siellä venäläisiä aseista. Tulkinta oli yksin hänen omansa. Venäläinen sotilasneuvosto ei hyväksynyt tätä ja vaati Uudenkaupungin suojeluskuntaa luovuttamaan aseensa. Aselevosta huolimatta komppaniat olivat lähteneet Finbystä eteenpäin kohti Haraldsbytä. Hyökkäystä varten oli 3. komppania lähetetty pohjoiseen Kvarnbo –nimiseen kylään. 1. ja 4. komppania marssitettiin Haraldsbyhyn, joka miehitettiin ilman taisteluita. 3. komppanian piti kello 6 iltapäivällä marssia demarkaatiolinjan yli ja edetä pohjoisesta kiertäen Finströmin kirkon kautta Grelsbyhyn. 1. komppanian piti etelästä päin katkaista vihollisen pako Jomalaan. 4.komppania jäi reserviin Haraldsbyhyn ja 2. komppania suoritti vartiopalvelusta. Näin valmistauduttiin tuleviin taisteluihin, mutta tämä herätti tulevissa neuvotteluissa epäluottamusta suojeluskuntaa kohtaan.

Fabritiuksen tarkoituksena oli heti aselevon päätyttyä valloittaa Godbyn kylä, joka hallitsi teitä pohjoiseen, etelään ja länteen. Siellä sijaitsi myös linnoitusasemien puhelinkeskus. Ahvenanmaalaiset vapaaehtoiset, joita oli noin 80, olivat 16. helmikuuta suojeluskunnan 3. komppaniassa olleen John Engblomin johdolla etsimässä punaisia ahvenanmaalaisia myös Grelsbyn kartanon alueelta. Turkulainen liikemies John Engblom oli komppanian päällikön Yngve Svinhufvudin oikea käsi Ahvenanmaalla. Kummallakaan heistä ei ollut sotilaskoulutusta. Varatuomari Svinhufvud oli sairastuneen komppanianpäällikkö Åhmanin sijaisena. Yngve Svinhufvud oli senaatin puheenjohtajan Pehr Evind Svinhufvudin eli ”Ukko-Pekan” poika. Komppanian miehistä Carl-Rudolf Gardberg mainitsee tarkemmin selittämättä Engblomista, että hän oli ”tunnettu ja vihattu Ahvenanmaan retken jälkeen”. John Engblomia luonnehdittiin ”brutaaliksi ja vallanhimoiseksi mieheksi” (Anna Bondestam). Ahvenanmaalla hän oli vihattu, teloitettuaan erään paikallisen työväenyhdistyksen jäsenen.

Leevi Lindqvist muistelee: ”Haraldsbyhyn tultaessa määrättiin 2. komppania heti vartiopalvelukseen. Neuvottelujen tuloksena ja myös yllättämällä ja uhkailemalla oli siellä saatu venäläisiltä sotilailta paljon sotakalustoa ja elintarvikkeita, varsinkin runsaasti sokeria. Saaliin joukossa oli mm. kahdeksan kuudentuuman kenttätykkiä. Tykeistä oli neljä täydessä käyttökunnossa. Näistä muodostettiin kenttäpatteri, joka osallistui menestyksellä 17 - 19 päivinä Ahvenanmaalla käytyihin taisteluihin. Patteriin vapaaehtoista miehistöä koottaessa pääsin tähän joukkoon ja sain näin sotakokemusta tykkimiehenä. Patterin päälliköksi saapui ikään kuin taivaasta pudotettuna Venäjältä sotavankeudesta pakoon päässyt saksalainen tykistökapteeni Joseph Schleutker. Omassa joukossamme ei olisikaan ollut ketään tykistöasioi-

den tuntijaa. Nyt oltiin jatkuvasti tykkien parissa erilaisissa harjoittelutehtävissä."

Joukkueenjohtaja Frans Salomaa Kalannista kirjoittaa päiväkirjassaan: "16.2.1918. Kaksi päivää on taas kulunut, vaiheista rikkaita. Toissapäivänä lähdin Vårdöstä ja olin yön vahdissa Prästön lennätinasemalla, joka edellisenä yönä vallattiin. Oli kylmä yö, joten miehet olivat lujilla. Suurenmoiset olivat laitokset ja koneet. Kuuluu olevan suurimpia lennätinlaitoksia Pohjoismaissa. Eilen tyhjennettiin se ja pääsimme pois vahdista. Finbyhyn majoituttiin, jossa kahden kilometrin päässä on venäläisten vahva asema, Godby – niminen. Se piti vallattaman jo viime yönä, mutta mitään ei kuulunut, jatketaan kai neuvotteluja. Saltvik vallattiin edellisenä yönä. Se antautui. Saaliina tuli satakunta kivääriä, 8 tykkiä ja muuta. Viime yön olivat mieheni vahdissa, ennestään väsyneinä. Äsken hälyytettiin kiväärimiehet liikkeelle. Näinkin muutamia venäläisiä, mutta ei ammuttu. Lähetystö lähti äsken rauhanneuvotteluihin Maarianhaminaan. Saa toivoa, että tehdään sovinto ilman verenvuodatusta.

Venäläiset luovuttavat aseensa ja lähtevät omalle maalleen. Jonkun verran tulee jo mieli rauhallisemmaksi. On vähän jo selvyyttä asemasta. Mutta samalla selvenee, kuinka tavattoman epävarmalle retkelle on lähdetty. Melkein aseettomina venäläisten vahvoille asemille. Ainoastaan venäläisten suuri pelko ja haluttomuus tappeluun selittää menestyksemme.

Kotipuolessa kuuluu pahoja. Punakaarti teuhaa siellä. Ryöstää viljavarat ja mitä muuta tehnee. Jospa pian voitaisiin palata sinne voimakkaina palauttamaan järjestystä."

Godbyn taisteluihin valmistautumista

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto valmistautui hyökkäämään Godbyn kylään venäläisiä vastaan. Odotettiin jännittyneinä vain sopivaa hetkeä. Neuvottelija Alftan luotti siihen, että Ahvenanmaa sopimuksen mukaisesti tyhjentyisi venäläisistä joukoista. Asia ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen. Myös ruotsalaiset olivat ryhtyneet toimiin ja Ruotsin joukkoja oli tulossa Ahvenanmaalle. Kapteeni Fabritius luuli, että kyseessä oli valkoisten joukkojen avuksi tuleva retkikunta ja antoi tästä syystä suostumuksensa aselevon pidentämiselle 17.2. saakka. Hän lähetti varatuomari Piintilän ilmoittamaan 3. komppanialle, että sen piti lopettaa eteneminen kohti Godbytä. Fabritius lähetti turkulaisen tohtori Renvallin innostamaan pohjoisia pitäjiä kansannousuun. Saltvikiläiset innostuivatkin ja kehottivat hyökkäämään Orrdalsklintin langatonta asemaa vastaan. Sen miehistö kuitenkin pakeni ilman taistelua ja 3. komppanian Luotohaaran joukkue pidätti kaikki 7 venäläistä ja taas saatiin sotasaalista, kuten lennätinkoneita, elintarvikkeita, 10 kivääriä, 1 laatikollinen patruunoita selkä 1 laatikollinen käsikranaatteja. Venäläiset eivät tehneet lainkaan vastarintaa. Sen sijaan paikalle saapuneet naiset soittivat kovastikin suutaan, surren tutuiksi tulleiden venäläisten sotilaiden kohtaloa.

Daglösasta yllätettiin vielä suurempi sotilasosasto matkalla etelään. Heiltä takavarikoitiin 90 kivääriä, ammuksia ja ruokatarpeita. Daglösassa olevat 8 tykkiä jäivät myös valkoisille, 4 niistä käyttökuntoisina. Tähän pidätykseen osallistui suojeluskunnan lisäksi 50 saltvikilaista. Pålsbölestä venäläiset olivat lähteneet omia aikojaan.

Godbyn kylää. Kuva teoksesta Vapaussota kuvissa.

Tohtori Renvall oli nyt ehtinyt jo Finströmin pitäjään, jossa hän oli viettänyt kesälomiaan. Hän koetti innostaa Boxön valtaukseen, mutta sai epäröiviä vastauksia. Hänen mukaansa vahva linnoitus piti vallata pelottelulla ja petoksella ja siihen tarvittiin paljon väkeä. Aseiden puuttuessa piti olla jotakin aseen näköistä mukana harhauttamaan. Paikkakuntalaiset suostuivatkin tähän, ja lähtivät Saltvikin kirkolle. Renvallin seuraava kohde oli Geta, josta venäläiset olivat paenneet, kuultuaan Prästön valloituksesta.

16. helmikuuta toteutettiin Boxön retki. Ennen lähtöä linnoituksesta saapui kaksi venäläistä, jotka kertoivat puolustajien antautuvan, jos heille taataan vapaa poispääsy. Puolenpäivän aikaan Lähti suojeluskunnan kolmas komppania liikkeelle kohti linnoitusta. Matkan varrelta liittyi mukaan ahvenanmaalaisia ja lopulta paikallisia miehiä oli mukana 200 - 300. Parin kilometrin päässä Boxöstä pidettiin neuvottelu hyökkäyksestä. Linnoitukseen lähetettiin neuvottelemaan. Priewert, Luotohaara, Fredriksson ja Hedman ja em. kaksi venäläistä. Neuvottelijat otettiin vastaan ilman välikohtauksia. Toverineuvosto kutsuttiin koolle. Mitään valmista ei alkanut kuulua. Venäläiset pyysivät lisäaikaa. Neuvotteluja jatkettiin sitten vielä jäällä. Valloittamaan lähteneen miesjoukon määrä sai neuvoston vakuuttumaan ja lopulta marssivat suojeluskuntalaiset tuohon kallioon porattuun linnoitukseen ilman taistelua, ottaen haltuunsa sen runsaat varastot.

Carl-Rudolf Gardberg muistelee (Lähde: Över branten. Bröder i krig):” Ahvenanmaan vahvin linnoitus oli meidän ja saalis oli valtava – elintarvikkeita ja ampumatarvikkeita, kivääreitä (200 kpl), kuularuiskuja (2 kpl), tykkejä; kolme 12-tuumaista jättiä, jotka olivat suurimmat koko Ahvenanmaalla, oli asennettu betonijalustoille kasematteineen, neljäs oli vasta osittain asennettu.”

Nyt sai mahdollisimman moni suojeluskuntalainen oman kiväärin. Muonavarastoon sieltä saatiin myös täydennyksiä: toistasataa säkillistä jauhoja, sokeria, voita, makaroneja ja lihaa. Sokeria kertyi suojeluskunnalle erityisen runsaasti. Vangitut venäläiset marssitettiin Haraldsbyn työväentalolle. Venäläiset upseerit kirosivat petosta, johon olivat langenneet, mutta sotilaat iloitsivat ja toivoivat pääsevänsä kotiin Venäjälle.

Valtaosa ahvenanmaalaisista suhtautui myötämielisesti suojeluskuntalaisiin. Haraldsbyssä kauppias Silanderin luona kolme yötä majaillut agronomi Aapola havaitsi kahden tytön vehkeilevän venäläisten kanssa. Tytöt olivat öiseen aikaan hiipineet pattereihin kertomaan valkoisten oloista ja asemista. Toinen tytöistä oli Alice Rosenblad Suojeluskunta ja paikalliset asukkaat asettivat Rosenbladin kotiarestiin koululle, jossa hän asui ja toimi opettajana.

Theodor Prievert kokosi seuraavana päivänä 18 miehen osaston, joka piiritti Saggön linnakkeen ja esitti tiukan vaatimuksen linnakkeen komentajalle. Kuultuaan Boxön kohtalosta, venäläiset antautuivat. Heille oli kerrottu, että suojeluskuntalaisia oli 1 000 miestä. Saggössä vangittiin 17 venäläistä ja saatiin 70 kivääriä, neljä kuularuiskua, 74 säkkiä jauhoja ja paljon muitakin elintarvikkeita. Näin oli pohjoinen osa Ahvenanmaata saatu suojeluskunnan haltuun.

Ahvenanmaalla vaikuttivat myös separatistiset pyrkimykset. Ahvenanmaa – liike oli perustettu vuonna 1917 ja se vaati vahvasti Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin. Liike lähetti helmikuussa 1918 valtuuskunnan Ruotsiin ajamaan tätä asiaa. Samalla levitettiin valheellisia tietoja, joiden mu-

kaan kumoukselliset venäläiset sotilaat olivat käyttäneet hyväkseen paikallista väestöä saarilla. Ruotsin sanomalehdet alkoivat levittää tätä tietoa. Suojeluskunnan saapuminen Ahvenanmaalle sai ruotsalaiset toimintaan. Sen takia aselastissa ollutta Hero – laivaa ei päästetty perille, eikä myöskään 500 miehen suuruista vapaaehtoista avustusretkikuntaa.

Ruotsin valtio katsoi asiakseen puuttua Ahvenanmaan tilanteeseen. Kuningas oli 13.2. antanut suostumuksensa ruotsalaisen sotilasretkikunnan lähettämiseen Ahvenanmaalle ”estämään väkivallantekoja asukkaita kohtaan”. Tässä tarkoituksessa saapuivat Eckerön edustalle 14.2. laivat Isbrytare I ja J. L. Runeberg, sekä panssarilaiva Thor. Retkikunnan virallinen tehtävä oli evakuoida siviiliväestöä ja tarjota Uudenkaupungin suojeluskunnalle laivakuljetusta Pohjanmaalle, mistä oli myös Maarianhaminan neuvotteluissa aiemmin sovittu.

Ruotsin hallituksen tavoitteena oli saada sekä suomalaiset että venäläiset joukot pois Ahvenanmaalta ja liittää se Ruotsiin. Mukanaan heillä oli myös Venäjän Tukholman lähettiläs Vatslav Vorovskij. Ruotsin hallitus tiesi, että Suomi halusi voimaan aselevon tai ainakin sovittelun alulle. Mannerheim oli pyytänyt Ruotsilta aseapua ja sotilaita valkoiselle armeijalle. Ruotsi kieltäytyi antamasta sotilaallista apua, mutta tarjoutui välittäjäksi osapuolten välille. Neuvottelut olivat viimeinen asia, mitä valkoinen Suomi halusi, koska se piti punaisia maanpettureina. Punainen lehdistö taas kertoi, että valkoiset halusivat myydä Ahvenanmaan Ruotsille.

Ruotsin hallitukselle tilanne oli kiusallinen. Se halusi pitäytyä puolueettomuuspolitiikassaan, kuten se oli tehnyt myös maailmansodan aikana. Ruotsin sosiaalidemokraatit eivät voineet avoimesti tukea Suomen valkoisia, mutta eivät auttaneet punaisiakaan aineellisesti tai edes propagandaa levittämällä. Ruotsi ei halunnut myydä aseita Suomeen ja tästä syystä valkoiset ostivat aseita Saksasta. Suomeen saapui kuitenkin valkoisten puolelle ruotsalaisia vapaaehtoisia 94 upseeria, jotka toimivat esikunnissa ja eri joukko-osastoissa päällystötehtävissä. Heidän lisäkseen saapui maalis - huhtikuussa Suomeen 500 – miehinen ruotsalainen prikaati. Valkoisten puolella taisteli vapaaehtoisina yhteensä noin 1 000 ruotsalaista (Lähde: Den Svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918).

Godbyn ensimmäinen taistelu

Sunnuntaina 17. helmikuuta majaili Uudenkaupungin suojeluskunnan henkilöstö ja kaksi komppaniaa edelleen Haraldsbyssä.

Carl-Rudolf Gardberg: ”Palasin takaisin Schwelan osastoon (ruotsinkielisiä). Elämä muuttui iloisemmaksi. Vartiomiehillä oli hyvä näkyväisyys yli Färjsundetin. Soitettiin viulua, laulettiin ja viihdytettiin toisiamme vitseillä. Tunnelma oli suruton, vaikka pidettiinkin taisteluharjoituksia jäällä. Päivin ja öin oltiin kuitenkin valmiita hyökkäämään vihollisen kimppuun.”

Sotiminen koetteli miesten voimia. Marssiminen lumessa oli raskasta ja jalat olivat rakoilla. Ruokailut tapahtuivat epäsäännöllisesti. Marssien aikana saatiin ruoaksi vain vettä ja kuivaa leipää. Pitkien lepotaukojen ja majoittumiskausien aikana syötiin jatkuvasti ja liikaakin. Öisin nukuttiin kovalla lattialla. Moniin vuorokausiin ei riisuttu vaatetusta ja peseytymismahdollisuus oli vain kerran viikossa.

Samanaikaisesti olivat Turun punaiset saaneet tietoja Uudenkaupungin suojeluskunnan etenemisestä Ahvenanmaalla. Helmikuun 16. päivänä lähti noin 200 punaista matkaan jäänmurtaja Murtajalla Turusta, tarkoituksenaan puhdistaa Ahvenanmaa. Eräs näiden punaisten johtajista oli 23-vuotias Harry (Harald) Borg. Hän oli turkulaisen tukkukauppiaan ja Arbetet –lehden toimittajan Walter Borgin vanhin poika. Samaista Harrya syytettiin yhteistoiminnasta venäläisten matruusien kanssa Turussa voin takavarikoin-nissa.

Turun punakaartin päälliköihin kuulunut O. Järvinen kertoi matkasta Murtajalla kohti Maarianhaminaa:

"Me lähdimme lauantaina (16.2.) aamupäivällä Murtajalla Ahvenanmaata kohti. Matkamme tarkoituksena oli mennä avustamaan Ahvenanmaan työväestöä, jota porvarien kaartilaiset olivat ryhtyneet hätyyttämään."

Maanantaina (18.2.) kello neljän ajoissa iltapäivällä astui Maarianhaminaan maihin joukko-osasto punakaartilaisia. Eräs mukana ollut kertoi tästä 23.2.1918 Sosialisti -lehden kirjoituksessa: "Marssimme noin 5 - 6 kilometriä kaupungista Godbyhyn päin (Godby on 20 kilometrin päässä Maarianhaminasta). Jomalan pitäjän kirkon ohi marssittuamme einehdimme eräässä pikkukylässä ja kun tuli iltahämärä, haimme itsellemme yöpuuta".

Kuultuaan punaisten voimien lähestyvän, kapteeni Fabritius päätti 17.2. hyökätä Godbyhyn niin pian kuin mahdollista. Siellä tulivat alkamaan Ahvenanmaan retkikunnan kaikkein kiivaimmat taistelut, jossa koko suojeluskunta otti osaa kaoottiseen liikkuvaan sodankäyntiin, tietämättä tarkemmin vihollisen ja omien joukkojen liikkeistä. Hyökkäyssuunnitelmansa mukaan kapteeni Fabritius oli sijoittanut Uudenkaupungin suojeluskunnan 3. komppanian valmiiksi Grelsbyhyn. Haraldsbyssä odottelivat 1. ja 4. komppania. Tarkoituksena oli saarrostaa Godby luoteesta Finströmin ja Grelsbyn suunnista sekä koillisesta yli Haralsbyn ja Färjsundetin. Fabritius oletti, että venäläisten vastarinta myös Godbyssä olisi heikkoa. Hän määräsi komppanioidensa tunnussanaksi "Mannerheim".

Vihollisen taisteluasemat olivat noin 500 metriä Godbyn kylästä etelään, metsäisen mäen reunassa tien molemmin puolin. Joukot olivat valmistautuneet taisteluun, myös venäläiset, mutta kun mitään ei alkanut sunnuntaina 17.2. illalla tapahtua, alkoivat venäläiset hermostua. He ilmoittivat tohtori Plathinin kautta Fabritiukselle, että he antautuvat. Fabritius meni itse Godbyhyn ja vaati venäläisiltä lopullista vastausta 10 minuutin sisällä. Mitään ei kuulunut ja Fabritius palasi Haraldsbyhyn. Pian tämän jälkeen kaksi venäläistä tuli perässä, ilmoittivat haluavansa neuvotella ja ehdottivat, että he saisivat poistua aseineen. Kapteeni vaati heitä laskemaan aseensa. Miehet poistuivat sen kuultuaan ja heti sen jälkeen kuultiin Haraldsbyhyn venäläisten merkkivihellys.

Godbyn taistelu alkoi 17.2. illalla hieman yli kello 6. Suojeluskunnan 3. komppania ryntäsi kolmena osastona eteenpäin Grelsbystä ja 1. ja 4. komppania lähtivät matkaan Haraldsbystä. Godby vallattiin jalkaväen voimin ilman tykistön tulitukea. Toinen joukkue luutnantti Åhmanin johdolla katkaisi venäläisten perääntymistien Maarianhaminaan. Samalla venäläisten konekivääri jäi heidän haltuunsa. Kolmas joukkue valtasi kylän eteläpuoleisen kukkulan. Ensimmäinen joukkue hyökkäsi ketjussa Grelsbyn tien vasemmalta puolelta Godbyn kylään, kulkien sen läpi. Tämä yllätti venäläiset täysin ja heitä jäi vangiksi 106

miestä ja 2 upseeria. Lisäksi Åhmanin joukkue vangitsi noin 20 miestä. Loput venäläiset päättivät tappion kärsineinä vetäytyä Emkarbyhyn.

Haraldsbyn suunnalta lähestyneet 1. ja 4. komppania olivat puolen kilometrin päässä kylästä, kun alkoi kuulua ammuntaa. Komppaniat ryntäsivät kylään, jossa vastaan tuli 3. komppanian miehiä. Viholliset oli vangittu ja kiväärit koottu kasaan tielle. Vangittujen venäläisten kuljettamisesta Haraldsbyn työväentalolle vastasivat ahvenanmaalaiset vapaaehtoiset.

Kapteeni Fabritius päätti saman tien kello 9 aikoihin illalla edetä Gölbyn kautta Jomalaan. Siellä sijaitsivat venäläisten suuret varastot. Mukaan lähti kaksi joukkuetta 3. komppaniasta, 1. komppania ja 4. komppania reservinä. Marssittiin varoen kohti etelään. Ämnesin sillan takana olevien ampumahautojen jälkeen edettiin tietä pitkin metsän reunaan, jolloin alkoi kiivas ammunta konekivääreillä ja kiväärein. Suojauduttiin, 3. komppania ketjussa tien oikealla puolella ja 1. komppania vasemmalla puolella. Hyökkääjien tuli oli heikkoa ja konekivääriäkään ei saatu toimintakuntoon. Suojeluskunnan komppanioiden ketjut olivat epäjärjestyksessä ja osin sekoittuneet. Tulituksessa oli kolme taukoa. Venäläiset ampuivat kenttätykeilläkin sekä noin 20 km päässä olevasta Hammarlandin patterista järeillä mörssäreillä.

Kun taistelussa tuli hetken tauko, Fabritius nousi ylös ja kehotti venäläisiä antautumaan. Tästä he kieltäytyivät ja aloittivat vielä kiivaamman tulituksen. Tukena käytettiin lyhyeltä matkalta ammuttuja shrapnelleja (luodeilla täytetty tykinammus), jotka räjähtelivät ketjussa. Tähän eivät hyökkääjät olleet tottuneet. Kaksi suojeluskuntalaista haavoittui. Lyytinen 1. komppaniasta sai lievän haavan jalkaansa. Taivassalolainen Niilo Henrikki Rannikko (s.1896) haavoittui vaikeasti päähän ja hän kuoli myöhemmin Tukholman Serafimer – sairaalassa. Fabritius antoi perääntymiskäskyn. Paniikkia ei ehtinyt syntyä ja miehet poistuivat ilman lisätappioita kohti Godbytä venäläisten kiivaan kivääri- ja tykkitulen saattamina. Tykkituli Hammarlandin suunnalta kesti myöhään iltaan asti ja alkoi taas seuraavana aamuna. Miehet alkoivat vähitellen tottua siihen. Eräs suojeluskuntalaisista kirjoitti päiväkirjaansa:

”Paraillaan, illalla, kun pieni lamppu palaa pöydällä ja minä kirjoitan tätä, kuuluu lännestä valtavia jymäyksiä. Ikkunaruudut tärisevät. Sota… ja viereisessä huoneessa laulavat pojat: Lugn vilar sjön… Muutamat näyttävät sentään vähän hermostuneilta.”

Tämä venäläisten tykkituli sai aikaan vain pieniä vahinkoja. Godbyssä vain kestikievari vaurioitui. Maarianhaminasta palanneet neuvottelijat olivat pahaksi onneksi juuri taistelun aikana Gölbyssä, josta venäläiset ottivat heidät vangeiksi. Myöhemmin punaiset vaativat heidän luovuttamistaan, mutta Ruotsin laivastosta kapteeni Åkermark otti heidät suojelukseensa.

Hyökkäykseen oli lähdetty liian heikoin voimin. 4. komppania ei osallistunut taisteluun. Venäläiset kertoivat Gölbyn asukkaille, että jos suojeluskunta olisi jatkanut taistelua vielä 10 minuutin ajan, niin he olisivat antautuneet.

Valkoiset muodostivat tämän ensimmäisen Godbyn taistelun jälkeen kylän alueelle vahvan etuvartion, jossa oli joukkueellinen miehiä. Lisäksi vartiojoukkue piti vahtia neljän tunnin vuoroissa. Komppaniat olivat majoittuneet kylien taloihin. Miehistöteltoja ei ollut käytössä. Ne olisivat mahdollistaneet majoittumisen lähelle vartiopaikkoja, jolloin pataljoona olisi ollut nopeammin

toimintavalmiina vihollisen mahdollisesti hyökätessä pimeään aikaan. Tämä sama puute joukoilla oli myös Pohjoisrintamalla.

Gölbyn vetääntymiseen johtaneen taistelun jälkeen kapteeni Fabritius sijoitti Grelsbyhyn 3. komppanian ja Haraldsbyhyn 1. ja 4. komppanian. Vasenta sivustaa saartoliikkeiltä varmisti 2. komppania. Godbyssä oli vartiossa 1. komppanian yksi joukkue.

Lähes kaikki 1. komppanian 80 miestä olivat saaneet oman henkilökohtaisen kiväärin. Tingö, Tjulö, Klickö ja Haraldsbyn eteläosa olivat 2. komppanian 61 miehen vartioitavina. Grelsbyssä kantoivat 3. komppanian 110 miestä japanilaismallisia kiväärejä. Haraldsbyssä oli 4. komppaniasta 30 miestä, lisäksi sen yksi joukkue (Frans Salomaan johtama 1. joukkue) Godbyssa vartiossa ja vielä 10 miestä Mickelsössä pitämässä silmällä Ängön salmea.

Näin Godbyn suunnalla oli helmikuun 18. päivänä käytössä taisteluun noin 300 miestä. Heidän lisäkseen tulivat konekivääreiden, tykistön ja ratsuosastojen miehistöt, hevosmiehet, sanitäärit eli lääkintämiehet ym. Päälliköitäkin vaihdettiin. Yngve Svinhufvud sai komentoonsa 3. komppanian ja Hjalmar Karlström 4. komppanian.

Jalkaväen tukena oli kuusi konekivääriä, joista kolme oli täysin käyttökuntoisia ja koulutettua miehistöäkin riitti vain niihin. Helmikuun 15. päivänä oli lisäksi saatu Saltvikin Kvarnbosta sotasaaliiksi 8 tykkiä. Ne sijoitettiin täysine ammuslaatikoineen päämajaan Haraldsbyhyn. Nuo 150 mm kenttätykit olivat vuosilta 1882 - 1886. Niistä oli irrotettu lukot ja muitakin osia, jotka olivat tallella kuormastossa. Miehistä turkulainen Martti Davidsson oli omin päin alkanut kokeilla osien sopivuutta ja sai yhden tykin toimintakuntoon, tosin väärällä lukolla varustettuna. Hän sai ajattelemattomasti aikaan tykinlaukauksen, ensimmäinen Uudenkaupungin suojeluskunnan ampuman laukauksen sisällissodassa. Ammuksen osumakohdasta ei saatu tietoa. Näin Ålands batteri oli syntynyt. Samaan aikaan 17. helmikuuta oli Turusta saapunut tohtori Theodor Beckerin mukana saksalainen sotavanki, tykistökapteeni Joseph Schleutker. Hän alkoi järjestellä tykistöpatteria toimintakuntoon.

Frans Salomaa oli suojeluskunnan 4. komppanian 1. joukkueen johtaja. Hän kirjoittaa 19.2. päiväkirjaansa: "Olemme pitäneet vuorokauden vahtia saamatta ollenkaan nukkua. Aamulla huhuttiin alkavan 9 vuorokautisen välirauhan Saksan ja Venäjän rauhanteon tähden. Venäjän nimittäin piti poistaman t. k. kuluessa joukkonsa. Oltiin toivorikkaita, että päästään kotipuoleen. Mutta toista tuli."

Godbyn toinen taistelu

Godby oli sekä venäläisille, että suojeluskuntalaisille strategisesti merkittävä. Sen kautta kulkivat tiet Maarianhaminaan, Getaan, Eckerön satamaan ja Vårdöhön. Venäläiset olivat päättäneet vallata sen takaisin. Kapteeni Fabritiuksen oli arvioinut heidän vahvuudekseen jopa 800 miestä, joilla ei ollut puutetta sotakalustosta. Taistelutoiminnan venäläiset halusivat jättää mieluimmin suomalaisille punakaartilaisille. Tässä tarkoituksessa turkulaiset punakaartilaiset, 200 miestä, olivat rantautuneet Maarianhaminassa. He etenivät aamuhämärässä 19.2. Jomalan kautta kilometrin päähän Godbystä, pysähtyen pellon laitaan ja levittäytyen hyökkäysasemiin. Niistä oli kuuloyhteys suojeluskunnan

etuvartioihin. Punakaartilaiset olivat havainneet kylässä liikettä, mutta eivät hämärässä vielä erottaneet, keitä oli kyseessä. Punaisten päälliköihin kuulunut Harry Borg huusi kylään:

-Ketä te olette?

Kylästä vastattiin:

-Ketäs te olette?

Punakaartin puolelta vastattiin:

”Jos olette aseistettuja ja jollette poistu kylästä 10 minuutin kuluttua, niin ammumme kylän maan tasalle!”

Tämän kuultuaan suojeluskunnan etuvartion miehet ampuivat merkkilaukauksen ja kiiruhtivat päällystöön kuuluneen Arthur Fredriksson luokse. Hän sai puhelimitse käskyn puolustaa kylää apujoukkoja odotellessa. Hän sijoitti vartiojoukkueen miehet hajalle uusiin asemiin suojaten mm. puhelinkeskuksen. Komendantti Korkelalle tuli kiire järjestellä puolustusta. Kilometrin matkalle piti järjestää puolustusketju vain 27 miehellä. Hän määräsi Fredrikssonin sijoittamaan 7 miestä tien oikealle puolelle puhelinkeskuksen seudulle, keskelle maantietä suojapaikalle konekiväärin, sen läheisyyteen keskustaan 8 miestä ja tien vasemmalle sivustalle 8 miestä. Näillä piti nyt selvitä.

Punaiset etenivät jonkin matkaa ja valkoisen lipun turvin Harry Borg itse vei valkoisille punaisten ilmoituksen: ”Vaadimme Godbyn luovuttamista 10 minuutin kuluessa, muuten ammumme sen tykeillä maan tasalle.” Näin suojeluskunta sai aikaa järjestellä puolustustaan. Vastauksena punaisille kerrottiin, ettei antautuminen tullut kyseeseen. Suojeluskuntalaiset saivat käskyn avata tuli. Esikunta lähetti pikamarssilla 1. komppanian muut joukkueet kiertämään Godbyn kylä idästä. Lisäksi 3. komppanian tuli kaartoliikkeellä Grelsbystä käsin estää punaisten perääntyminen Maarianhaminan suuntaan, 2. komppania suuntasi marssin suoraan kylään, 4. komppania jäi reserviin ja Schleutker sai määräyksen avata tykistötuli. Kylässä Vuorenkosken joukkue jatkoi kiivasta tulitusta. Syrjälän konekivääri joutui taisteluun punaisten konekiväärin kanssa, joka kuitenkin vaikeni tulituksesta. Samalla kaatui turkulainen Harry Borg. Hän oli ilmeisesti ensimmäisiä kaatuneita punaisia. Tämä vaikutti lamaannuttavasti punaisten taistelutahtoon. Schleutkerin kolme tykkiäkin avasivat tulen, jota ohjasi Godbyn keskuksesta käsin 19-vuotias keskusneiti Ingeborg Johansson, luotien lävistäessä keskuksen seiniä. Ennen taistelua hän oli kysynyt kapteeni Fabritiukselta, mitä hän tekee taistelun alkaessa. Fabritius pyysi häntä johtamaan tulta puhelinkeskuksesta. Tykkien osuus olikin merkittävä taistelussa. Keskusneiti Johansson seurasi keskuksen ikkunoista tykinlaukausten osumakohtia ja ilmoitti niistä puhelimella patterille, Färjsundetin toiselle puolelle Haraldsbyhyn: ”Pari sataa metriä liian pitkälle… sata metriä liian lyhyt ja saman verran liikaa vasemmalle …täysosuma punakaartilaisten asemiin!” Kolmas laukaus oli siis osunut keskelle punaisten konekivääripesäkettä.

Kolme tykkiä oli toiminnassa vajaan parin tunnin ajan, minkä jälkeen Godbystä ilmoitettiin, että tykkituli tuli lopettaa, koska omat miehet olivat vaarassa.

Uudenkaupungin suojeluskunnan 2. komppania hyökkäsi punaisten asemiin tykistön tukemana. Hjalmar Karlströmin 4. komppania pysyi reservissä, kun 1. ja 3. komppania tekivät saartoliikkeen. Svinhufvud oli 3. komppaniansa kanssa edennyt pitkälle punaisten selän taakse ja eteni Godbyn kylää kohti. Hän huomasi jonkin matkan päässä miesjoukon kiväärit kädessä, tietämättä

Godbyn puhelinkeskuksen hoitaja Ingeborg Johansson. Kuva Sotamuseon.

punaisten saapumisesta taistelualueelle. Huomattuaan punaiset merkit miesten lakeissa, vetääntyi Svinhufvud erään kaivon taakse, jatkaen tulitustaan. Punaiset vetäytyivät metsään. Saman joukon kanssa joutui myös Alaranta laukausten vaihtoon, jolloin Birger Filip Söderholm kaatui. Söderholm oli retkikunnan toinen sankarivainaja, jos ei oteta huomioon sairaalassa haavoihinsa kuollutta Niilo Rannikkoa.

Tämä kahakka kesti noin tunnin ja siinä kaatui ainakin seitsemän punaista taistelijaa.

Taistelu alkoi jo olla lopuillaan, kun neiti Johansson ilmoitti toisen vihollisjoukon kiertävän suojeluskuntalaisten selustaan. Viesti piti paikkansa. Samaan aikaan, kun punaiset olivat lähteneet liikkeelle Jomalasta kohti Godbytä, oli 300 miestä käsittävä joukko venäläisiä, mukanaan 3 konekivääriä ja 2 tykkiä, lähtenyt etenemään Jomalasta Markusbölen kautta Finströmin kirkolle. Tavoitteena heillä oli vallata ensin Grelsby ja sitten Godby. Finströmin kirkolla venäläiset löysivät vain tyhjän pappilan, jossa suojeluskuntalaisilta oli jäänyt nauttimatta valmiiksi katettu ateria. Sen venäläiset söivät ja ryöstivät pappilan. Grelsbyn vartion he riisuivat aseista ja vangitsivat. Kapteeni Fabritius lähetti osia 2. ja 3. komppanioista. Lyhyen laukaustenvaihdon jälkeen pakenivat venäläiset. Luutnantti Neovius ahdisteli heitä Markusböleen saakka. Taistelu oli lopuillaan.

Frans Salomaa jatkaa: ”Klo 11 aikana hälyytettiin miehet aseisiin ja lähetettiin joukkoja lähenevää vihollista vastaan. Kohta alkoi kuulua kiivas ammunta. Meidän tykistömme sekaantui leikkiin, lähettäen pommeja vihollisen ampumaketjuun. Mutta kohta muuttui leikki meille vakavaksi. Alkoi sataa kaukaisen patterin lähettämiä pommeja asemillamme. Kaikkialla räjähtelevät pommit tehden maahan syviä kuoppia ja levittäen siruja ympärilleen. Ihme kyllä ei suurempia tuhoja tapahtunut. Vakavuus täytti kaikkien ajattelevien mielen, kun turvattomina saatiin olla tuhoavan tulen alaisina. Kylän asukkaat pakenivat jättäen asuntonsa autioksi. Neljäs komppaniani yksin vahtivuoronsa tehden. Levottomina pelko pahimmasta. Odotettiin taisteluun lähetettyjen kohtaloa ja kuunneltiin taistelujyryn ääntä. Tiedettiin, mikä kohtalo miehiä odottaa, jos ryssien ja punakaartin puristin vääntää joukkomme. Vihdoin saapui tieto, että joukkomme oli selvinnyt voittajana taistelusta. Ylivoimaisen vastustajansa olivat miehemme työntäneet takaisin. 1 m kaatui vastustajilta, kk ampui. Tykistötuli lakkasi ja miehet saivat jäädä levähtämään, vaikka odottavina. Epätietoisuus asemasta ja retkemme vastaisesta suunnasta on mielissä. Mutta selvittyä taas leikistä kunnialla mieli ei turhia vaikeroinut.”

Ahvenanmaalla olevien venäläisten varuskuntien ns. järjestelevä komitea oli määrännyt kaikki siellä olevat venäläiset joukot evakuoitaviksi kotimaahan heti, kun Uudenkaupungin suojeluskunta oli ajettu pois Ahvenanmaalta. Venäläiset uhkasivat kohdistaa tykkitulen Maarianhaminaan, jos paikalliset asukkaat tukisivat Uudenkaupungin suojeluskuntaa.

Godbyn toinen taistelu päättyi Uudenkaupungin suojeluskunnan voittoon. Suojeluskuntalaisista kaatui yksi mies, joitakin haavoittui ja 4 joutui venäläisten vangeiksi.

Punaisista kaatui Harry Borg ja samana päivänä 19.2.1918 Finströmin seudun taisteluissa kaatuneiksi merkittiin kahdeksan turkulaista työläistä. Loput punaisista olivat paenneet.

Taistelut päättyivät, mutta Ahvenanmaan kysymys jäi edelleenkin ratkaisematta ja Ruotsi

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston taistelut Ahvenanmaalla. Kartan ulkopuolella pohjoisessa vallattiin myös vahvasti varusteltu Boxön kalliolinnoitus. Kartta Pentti Ahtiainen.

pyrki nyt saamaan suojeluskuntalaiset pois Ahvenanmaalta mihin hintaan hyvänsä.

Godbyn taistelun jälkeen Markusbölessä oli 2. komppania ja yksi joukkue 3. komppaniasta, muun osan komppaniasta ollessa Grelsbyssä Godbyssä oli 1. komppania Godbyssä, 4. komppanian ollessa reservissä ja vahdissa Haraldsbyssä.

Godbyn toisen taistelun jälkimaininkeja

Godbyn toinen taistelu oli monella tavalla tyypillinen Suomen sisällissodan taistelu. Sitä luonnehtivat kiivaat tulitukset, harhailevat sotilasjoukot, tietämättömyys taistelutilanteesta ja epäonnistuneet sotatoimet. Godbyn taistelujen jälkeen tapahtui jotakin sellaista, mikä tuli jatkossa toistumaan sodan aikana. Vangittuja ja haavoittuneita teloitettiin kylmäverisesti. Sekä valkoiset että punaiset teloittivat vankejaan Suomen sisällissodassa.

Suojeluskunnassa mukana ollut Carl-Rudolf Gardberg kertoo: ”Isänmaan pettäminen sai palkkansa. Haavoittuneet ammuttiin maanpettureina. Sitä voidaan pitää epäinhimillisenä, mutta – hehän olivat itse jättäytyneet lain ulkopuolelle. Lisäksi he eivät ole kohdelleet inhimillisesti käsiinsä jääneitä valkoisia sotilaita.”

Carl-Rudolf kirjoitti korttiin ja päiväkirjaansa kylmästi teloituksista. Tekikö hän oikean päätelmän, pitäessään oikeudenmukaisena kaikkea sitä, mitä oli tapahtunut?

Viisi päivää taistelun jälkeen 24. helmikuuta, kun sota Ahvenanmaalla oli päättynyt, löysi paikallinen asukas Färjsundetin Godbyn puoleiselta rannalta hangelta verijälkiä. Joidenkin muiden kyläläisten avustamana hän veti läheltä löytyneestä avannosta ylös neljä ruumista, joilla kaikilla oli kuulanreikä otsassa.Viidennellä ruumiilla päähän oli osunut arvioiden mukaan voimalla kirveenterän isku. Läheisyydessä makasi lisäksi neljä lumeen kätkettyä ruumista.

Ruotsalaisen merivoimien luutnantin Alarik Wachtmeisterin sijoituspaikkana oli Haraldsby 24. helmikuuta. Hän kirjoitti päiväkirjaansa:

”Olen unohtanut kirjoittaa muistiin, että iltapäivällä jotkut punakaartilaiset yhdessä paikallisten kyläläisten kanssa olivat kalastaneet avannosta Haraldsbyn alapuolella viisi ruumista, jotka olivat Godbyn taistelussa edellisenä sunnuntaina kaatuneita. Ruumiit näyttivät kauheilta, käsiä ja jollakin pääkin oli runneltu. Näiden ruumiiden löytyminen on aiheuttanut levottomuutta kylän suomalaisten keskuudessa.”

Wachtmeister kertoi monien Haraldsbyn sahalla työskennelleiden suomalaisten olleen punaisten puolella. Epäselväksi jäi, kuka oli teloittanut punakaartilaiset ja oliko joku todella tehnyt surmatyön kirveellä. Oliko Wachtmeister itse nähnyt ruumiit? Carl - Rudolf Garbergin nuorempi veli John oli ollut vartioimassa haavoittuneita ja vangittuja punakaartilaisia, mutta vaikeni myöhemmin täysin tapahtumista ja lopetti päiväkirjamerkintöjen teon tähän. Myös monet muut vaikenivat näistä tapahtumista, jotkut jopa tyystin tästä sodasta. Näin teki myös Onni Virtanen Kalannin Kodjalasta. Hänkin oli 4. komppaniassa, sen ensimmäisessä, Frans Salomaan johtamassa joukkueessa, III osaston varapäällikkönä. Salomaa piti päiväkirjaa ja pohti siinä inhimillisesti taistelujen aiheuttamia ajatuksia, pelkoja ja toivoi rauhan tulevan nopeasti. Hänkään ei mainitse teloituksista.

Godbyn tapahtumat vuonna 1918 mainitsee myös Åbo Akademin oikeus- ja hallintohistorian dosentti, fil.tri Lars Westerlund raportissaan Venäläissurmat Suomessa 1914 – 22 (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarjan 1/2004).

Westerlundin mukaan punaiset olivat saapuneet jäänmurtaja Murtajalla Ahvenanmaalle 17.2.1918. Turkulaisia oli mukana 175 miestä vahvistettuna noin 90 venäläisellä. Godbyn toisessa taistelussa 19.2.1918 kuoli yksi tai kaksi venäläistä. Perimätiedon mukaan toinen kaatuneista oli aliupseeri Voronov. Vangeiksi oli otettu 11 venäläistä. Punaisten joukosta kaatui kolme miestä. Vakavasti haavoittui 11 punaista sekä lievästi 7. Lisäksi vangiksi jäi kuusi punaista, jotka myöhemmin samana iltana teloitettiin Färjsundetissa ja upotettiin avantoon. Joitakin päiviä myöhemmin paikkakuntalaiset naarasivat ruumiit Färjsundetista. Ne kuljetettiin yhdessä kolmen taistelussa kaatuneen ruumiiden kanssa Turkuun ja haudattiin siellä 10.3.1918 ns. suuressa vallankumoushautauksessa. Nuo menehtyneet punakaartilaiset olivat:

Harry Borg, Werner Andersson, Hugo Elo, Adolf Lahti, Johan Puolamäki, Johan Rautanen, Hjalmar Sauri ja Johan Siivonen. Vähän myöhemmin alueelta löydettiin vielä yksi tunnistamaton teloitettu punakaartilainen, joka haudattiin Saltvikin kirkon lähelle.

Suomen sotasurmat – tiedostoissa mainitaan Finströmin alueen taisteluissa 19.2.1918 kaatuneeksi myös turkulainen metallityöläinen Viljam Halme (s.1900).

Sosialisti - lehdessä oli pari viikkoa taistelujen jälkeen julkaistu Nikolai Siivosen ja Hjalmar Saurin kuolinilmoitukset. Punaisten lehdistössä Siivosen kerrottiin kaatuneen taistelussa totuuden ja vapauden puolesta. Hjalmar Saurin kuolinilmoituksessa kerrottiin tämän 20-vuotiaan kaartilaisen kuolleen taistelussa vallankumouksen puolesta Ahvenanmaalla. Äidin ja muiden omaisten käsityksen mukaan Hjalmar Sauri kuoli ”lahtarikaartilaisten vankeudessa” raa´asti murhattuna. Mistään lähteistä ei löydy tarkempia tietoja Saurin kuolemantapauksesta, joten murhaväitettä on vaikea todistaa oikeaksi tai vääräksikään.

Ruotsi juonii Ahvenanmaata itselleen

Pohjanmaalla oleva valkoisten sodanjohto oli jossain määrin tietoinen Uudenkaupungin suojeluskunnan tilanteesta. Mietittiin keinoja, joilla suojeluskunnalle saataisiin toimitettua aseita. Ylipäällikkö Mannerheim antoi Satakunnan ryhmän komentajalle Ernst Linderille käskyn ottaa yhteyttä Uudenkaupungin suojeluskuntaan Ahvenanmaalle. Kauhajoen asemalla 1 500 kivääriä ampumatarpeineen odotti kuljetusta. Näistä 1 000 kivääriä oli tarkoitus kuljettaa 300 - 500 miestä käsittävän saattojoukon mukana Uudenkaupungin suojeluskunnalle. Tehtävä osoittautui mahdottomaksi toteuttaa. Maitse kuljetusten olisi pitänyt päästä yli rintamalinjan ja jatkua jääteitse Ahvenanmaalle. Merikuljetuksiinkaan ei ollut mahdollisuuksia kuljetuskaluston puutteen ja osittain jääolosuhteidenkin takia.

Valkoisten suunnitelmia sotkivat myös ruotsalaisten ja Ahvenanmaan separatistien toimet irrottaa saarialue kokonaan Suomesta. Eckerön edustalle oli 15.2.1918 saapunut ruotsalainen laivasto-osasto separatistien avuksi, virallisena tehtävänään Ahvenanmaan asukkaiden suojele-

minen taistelevilta osapuolilta. Ahvenanmaalaisvaltuuskunta olikin käynyt pyytämässä Ruotsin ulkoministeriltä suojelusta kurittomia venäläisjoukkoja vastaan. Punaiset taas saivat venäläiseltä esikunnalta tiedon, että suojeluskuntalaiset ja ruotsalaiset olivat ryhtyneet yhteistyöhön punaisia ja venäläisiä vastaan. Ruotsilla oli kuitenkin tarkoituksena saada Ahvenanmaa itselleen. Ahvenanmaalaisten enemmistö oli kansanäänestyksessä joulukuussa 1917 äänestänyt Ruotsiin liittymisen puolesta. Nyt oli Uudenkaupungin suojeluskunta tullut sekoittamaan tätä valtiollista suunnitelmaa ja Ruotsin oli saatava suojeluskunta pois alueelta.

Niinpä turvauduttiin valheeseen. Eckeröön saapuneen ruotsalaisen laivasto-osaston päällikkö, komentajakapteeni G. Stark lähetti taistelujen jälkeen Grelsbyhyn agronomi Lindemanille kirjeen. Sen sisällöstä Ruotsin hallituksenkin oli täytynyt tietää. Kirje oli osoitettu Uudenkaupungin suojeluskunnan päällikölle. Siinä mainittiin, että Ruotsin hallitus oli kenraali Mannerheimin toivomuksesta tarjoutunut kuljettamaan suojeluskunnan aseineen ja varustuksineen Suomeen. Edellytyksenä oli, että myös Venäjän sotaväelle myönnetään vapaa poistuminen Ahvenanmaalta aseineen ja varustuksineen Ruotsin kautta Venäjälle. Ahvenanmaan väestö tuli myös jättää rauhaan. Suojeluskuntaosaston tuli siirtyä Eckeröhön, josta olisi Ruotsin järjestämä laivakuljetus Suomeen.

Stark lisäsi loppuun vakuudeksi vielä uhkauksen:

”Lisään, että jos joukkonne paraillaan käydyissä taisteluissa joutuisi tappiolle, ei Ruotsin hallitus voi pysyä tarjouksessaan, vaan jos joukkonne silloin etsii turvaa luotamme, täytyy meidän kansainvälisen oikeuden mukaan riisua se aseista ja sulkea se jonnekin Ruotsiin.”

Kirje vaikuttaa sisältävän sekä Starckin selviä omia otaksumia, että Ruotsin hallituksen nimissä laadittuja ja vetoavia sanakäänteitä. Päällikkö Starck lienee laatinut kirjeen omissa nimissään. Ruotsin hallitus tuskin oli valmis ottamaan omiin nimiinsä valheellista tietoa kenraali Mannerheimin toivomuksista.

Fabritius, Jörgensen ja Koskelainen saivat tämän kirjeen tiedokseen. Muutamat suojeluskuntalaiset osasivat epäillä tiedonantoa ja halusivat varmennuksen kenraali Mannerheimilta. Käytännössä suojeluskunnalla ei ollut muuta vaihtoehtoa, kuin toimia tuon valheelliseksi osoittautuneen ”Mannerheimin ilmoituksen” mukaisesti ja suostua vetäytymään. Vastaus lähetettiin agronomi Lindemanin kautta. Myöhemmin Ruotsin laivaston kautta saatiin vielä jyrkempiä vaatimuksia suojeluskunnan poistumisesta Ahvenanmaalta. Myös aseista piti luopua. Käytännössä ruotsalaiset ohjailivat tapahtumia Ahvenanmaalla ja todellisena neuvotteluosapuolena Ruotsin hallitus piti vain venäläisten toimeenpanevaa komiteaa, joka Ruotsin hallituksen edustajien kanssa saneli Uudenkaupungin suojeluskunnalle, sen edustajille kapteeni Fabritiukselle ja johtaja E. Grönblomille vaatimuksensa. Suomen valtio oli osapuolena käytännössä sivuutettu ja Suomen edustajaa valtioneuvos Gripenbergiä manipuloitiin, minkä ehdittiin.

Kapteeni Fabritius ilmoitti, että neuvotteluja oltiin valmiit jatkamaan Starckin ehdotuksen pohjalta ja tämän vastauksen tilanomistaja Aminoff vei Maarianhaminaan venäläisten toimeenpanevalle komitealle. Suojeluskunnan neuvottelijat Grönblom, Alfthan ja Lilius olivat edelleen Maa-

rianhaminassa pidätettyinä. Myös heidän vapauttamistaan vaadittiin. Grönblom vapautettiinkin ja hän palasi Aminoffin mukana Haraldsbyhyn. Heidän mukanaan Godbyhyn asti tulivat ruotsalaiset ja venäläiset sotilaskomitean edustajat odottelemaan suojeluskunnan kannanottoja. Venäläiset olivat antaneet oman ehdotuksensa ja ruotsalaiset olivat siihen lisänneet jälkiehtoja ja painostivat suojeluskuntaa hyväksymään sen. Tähän on vaikuttanut myös se, että venäläiset olivat uhanneet tulittaa Maarianhaminaa. Tämä uhkaus olisi vaatinut ruotsalaisilta määrätietoisen kannanoton, jopa ruotsalaisten aseellisesta puuttumisesta tilanteeseen. Ruotsin sotavoimilla kynnys ampua ensimmäinen laukaus oli epäilemättä varsin korkealla ja tämän tiesivät venäläisetkin. Suojeluskunnan esikunta alkoi pohtia joukkojensa asemaa ja mahdollisuuksia. Ruotsalaiset ilmoittivat venäläisiä olevan Ahvenanmaalla edelleen 2 050 miestä, aiemmin luullun 1 200 asemesta. Taistelutahtoa suojeluskuntalaisilla oli ehkä paljon enemmän, kuin venäläisillä, minkä ruotsalaiset upseeritkin selonteossaan tunnustivat. Paikalliset asukkaat tukivat osittain suojeluskuntaa (salvikiläisten kirjelmä). Niistä pitäjistä, joista suojeluskunta oli karkottanut venäläiset, löytyivät myönteisimmät näkemykset suojeluskuntaa kohtaan.

Ruotsin hallitus väärentää Mannerheimin käskyn

Kenraali Mannerheim oli Uudenkaupungin suojeluskunnalle 13.2. ja 18.2. lähettämissään sähkösanomissa vaatinut suojeluskuntaa pysymään Ahvenanmaalla ja valtaamaan saaristo omin voimin. Näitä sähkeitä kapteeni Fabritius ei koskaan saanut, koska ruotsalaiset kontrolloivat Ahvenanmaan ja Suomen valkoisten joukkojen päämajan välisiä yhteyksiä, jotka kulkivat Tukholman kautta Pohjanmaalle. Ruotsin meriministeri Palmstiernahuolehti siitä, että sähkeitä ei lähetetty Tukholmasta edelleen panssarilaiva Thorille. Ruotsin kuningas Kustaa V oli kutsunut Suomen edustajan, valtioneuvos Alexis Gripenbergin luokseen ja pyysi tätä antamaan kenraali Mannerheimin nimissä Uudenkaupungin suojeluskunnalle käskyn poistua Ahvenanmaalta ruotsalaisissa laivoissa. Gripenberg oli ilmoittanut, että tämä oli mahdotonta.

Ruotsin meriministeri antoi Gripenbergille vääriä tietoja, joiden mukaan suojeluskuntalaisten asema oli varsin huono ja he olisivat tuhon omia venäläisten ylivoiman edessä, jolleivät he poistuisi Ahvenanmaalta. Lopulta Gripenberg oli 20.2.lähettänyt kapteeni Fabritiukselle sähkeen, joka alkuperäisenä kuului näin: ” Jos asemanne näyttää kestämättömältä, eikä toiveita nopeasta avusta ole, kehotan teitä mitä hartaimmin menemään ruotsalaisiin laivoihin” Ruotsalaisten taholta Gripenbergin asettamat varaukset poistettiin ja Fabritiukselle lähetettiin tämä vääristelty sähke: ”Kehotan teitä mitä hartaimmin menemään ruotsalaisiin laivoihin”. Lisäksi ruotsalaiset väittivät Mannerheimin tarvitsevan Uudenkaupungin suojeluskuntaa Pohjois-Suomessa ”suurta tehtävää varten”. Kapteeni Fabritius ei näitä perusteita varauksetta hyväksynyt. Hän oli jopa katkera Mannerheimia kohtaan, tosin valheellisten tietojen perusteella, koska suojeluskunnan saavuttamat voitot olisivat näin käytännössä olleet turhia ja sotasaalisaseetkin mahdollisesti palautettaisiin venäläisille.

Tämän neuvotteluvaiheen myötä paljastui vihollisille eli venäläisille myös suojeluskuntalais-

ten todellinen vähäinen lukumäärä. Suojeluskunta menetti näin mahdollisuuden yllätykselliseen toimintaan venäläisiä vastaan. Lisäksi Fabritius ei halunnut joutua selkkauksiin ruotsalaisten kanssa. Hänelle tarjottiin allekirjoitettavaksi sopimusta. Sen mukaan suojeluskuntalaisten oli luovutettava kaikki aseensa, niin omat, kuin sotasaaliina saadut ja palattava Suomeen Haaparannan kautta. Uudenkaupungin suojeluskunnan asema oli varsin epävarma. Venäläisten asettama takaraja suojeluskunnan ratkaisulle lähestyi. Koetettiin löytää kolmatta vaihtoehtoa, jossa olisi mahdollista siirtyä Mannerheimin rintamalle, alistumatta venäläisten ja ruotsalaisten ehtoihin. Sellaista ei tuntunut löytyvän.

Fabritius pakotetaan sopimukseen

Neuvotteluille asetetun takarajan umpeutuessa Godbyhyn lähtivät 20.2. illalla rekikyydissä neuvottelemaan Fabritius, Grönblom, Koskelainen, Jörgensen ja Aminoff. He tiedustelivat Godbyssä ruotsalaisilta, miksi Starckin ehdotusta ei otettu neuvottelujen pohjaksi. Tähän vastattiin kyseisen ehdotuksen olleen yksityisluontoinen. Komentajakapteeni Åkermarkin esitys oli ruotsalaisten mukaan virallinen. Tuon ehdotuksen jyrkin ehto oli suojeluskunnan aseiden luovutus, mihin suojeluskunnan neuvottelijat halusivat muutoksen. Heille selitettiin, että ehdotuksen kaikki kohdat oli hyväksyttävä sellaisinaan. Suomalaiset vetosivat jopa Åkermarkin upseerinkunniaan. Komentajakapteeni vakuutti kyyneleet silmissään, että hänet on pakotettu menettelemään näin ja pyysi hartaasti suojeluskunnan edustajia allekirjoittamaan sopimuksen. Fabritius tarttui kynään. Hän katsoi kysyvästi Koskelaista, joka ymmärsi viestin ja vastasi suomeksi: ”Luuletteko joukkomme vielä pystyvän raivaamaan tiensä ehtoihin suostumatta? Ellei, menetelkää sen edesvastuun mukaisesti, joka Teillä on sotilaspäällikkönä.” Kapteeni Fabritius ajatteli kauan asiaa, harkiten eri mahdollisuuksia. Lopulta hän allekirjoitti sopimuksen, samoin teki johtaja E. Grönblom.

Hyväksytyn sopimuksen myötä Ahvenanmaa näytti jäävän ruotsalaisille. Venäläisiä vaadittiin myös poistumaan, mutta heille annettiin viiden viikon poistumisaika ja oikeus viedä sotatarvikkeensa Turkuun. Sieltä niitä päätyisi punaisten käyttöön. Kun sopimus oli tehty, esiintyivät venäläiset Ahvenanmaalla varsin röyhkeästi ja heidän vetäytymisensäkin näytti kyseenalaiselta. Saksalaiset tekivät maihinnousun Ahvenanmaalle maaliskuun alussa, minkä jälkeen venäläiset poistuivat saarilta. Ruotsin hallituksen kyseenalaiset diplomaattiset menettelytavat Ahvenanmaalla vaikuttivat myös myöhemmin Kansainliiton Ahvenanmaan kysymyksessä tekemään ratkaisuun. Ahvenanmaa jäi lopulta Suomen yhteyteen.

Uudenkaupungin suojeluskunnan miehistölle vetäytymisehdoista tiedottivat toimittaja Koskelainen ja puutarhuri Söderberg. Aseiden luovutusta koskeva kohta herätti hämmästystä ja katkeruutta miehissä. Muutamat syyttivät suojeluskunnan esikuntaa pelkuruudesta, kieltäytyivät lähtemästä mukaan ja laativat kirjallisen vastalauseen, joka jätettiin kapteeni Fabritiukselle. Kirjelmässä vaadittiin taistelun jatkamista ja uuden esikunnan muodostamista. Jotkut heistä jopa suunnittelivat Boxön linnoituksen puolustuskuntoon laittamista ja sen turvin puolustautumista. Asia esitettiin myös kapteeni Schleutkerille, joka oli kuitenkin jo saanut venäläisistä tarpeekseen,

eikä suostunut jäämään. Fabritius rauhoitteli miehiä ja antoi tätä varten myös oman julistuksen, jossa hän antoi toimintaohjeet miehistölle. Heidän tuli marssia Eckeröhön, Ruotsin joukkojen turvaamina ja sieltä siirtyä ruotsalaisilla laivoilla johonkin Pohjanmaan satamaan. Punakaarti luovuttaisi aseensa ja vankien vaihto tapahtuisi Godbyssä. Lopuksi Fabritius toteaa julistuksessaan miehille:

”Meitä tarvitaan kipeämmin kenraali Mannerheimin luona Pohjanmaalla, jonne äskettäin on saapunut Saksasta useita laivalasteja aseita, kuin täällä Ahvenanmaalla, jonka väestön enemmistö vastenmielisesti näkee meidän viipyvän täällä. Jatkamalla matkaamme, ehkäisemme Ahvenanmaan kylien hävityksen ja teemme itsellemme ja isänmaallemme suuren palveluksen. Fabritius”

Varsin monet ahvenanmaalaiset tahotkin olivat hämmästelleet ehtoja, joilla Uudenkaupungin suojeluskunta nyt aseistaan riisuttuna ohjattiin pois saarilta. Saarten pohjoispuolisilla alueilla suojeluskunnalla oli vahvaa kannatusta, eteläpuolen ollessa Ruotsiin liittymisen kannalla. Saltvikissa 21. helmikuuta pidetyn kansalaiskokouksen puolesta jätettiin suojeluskunnan päällikölle tämä kirjelmä (Lähde: Marjanen, Väinö: Turun rintamapataljoona vapaussodassa 1918):

”Valkokaartiin urhealle päällystölle ja miehistölle.

Suuresti ihaillen urheutta ja rohkeutta, jota Te olette osoittaneet oleskelunne aikana täällä Ahvenanmaalla, valitamme mitä syvimmän suuttumuksen vallassa sitä loukkausta ja häpeää, johon Teidän urhoollisina sotilaina on täytynyt alistua luovuttamalla aseenne. Suuresti arvostaen teidän sotilaskunniaanne, Teidän uljuuttanne ja rohkeuttanne annamme me Teille täyden tunnustuksemme kieltäymyksistämme ja työstänne isänmaan tosiparhaaksi.

Kokouksen puolesta: J. W. Erikson, John Carlson”

Uudenkaupungin suojeluskunta valmistautui poistumaan Ahvenanmaalta. Koko torstaipäivä 21.2. tehtiin lähtövalmisteluja. Luetteloitiin venäläisille jätettävät aseet ja tavarat. Fabritius käski siirtää kaksi konekivääriä Appelöhön, josta ne piti kuljettaa pohjoiselle rintamalle, mutta ruotsalaiset estivät tämän. Vårdöläiset toivat miehille paljon ruokatavaraa. Myötätuntoisia kannustuksia kuultiin ja kansanopistolla järjestettiin erojaisjuhlakin, jossa Finströmin kirkkoherra puhui, kiittäen poikia taistelusta hyvän asian puolesta.

Marssille kohti Eckerötä lähdettiin perjantaina 22.2. Ilma oli kaunis ja pakkasta oli 19 astetta. Aamulla klo 8.30 kokoontuivat Haraldsbyssä olevat joukot päämajan pihalle, minne vangitkin oli marssitettu. Marssikäsky annettiin ja muodostelmaa johti 1. komppanian 1. joukkue, perässään vankijoukko ja sitten komppanian muut joukkueet ja viimeisenä kuormasto. Godbyssä 24 ruotsalaista merisotilasta otti kunnia-asennossa seisten joukon ohimarssin vastaan lammasnahkaturkeissaan, korkeat mustat karvalakit päässään, mukanaan Ruotsin lippu ja valkoinen rauhanlippu. Godbyssä liittyi marssikolonnaan 4. komppania. Finströmin puolella olevat joukot liittyivät mukaan myöhemmin. Marssia jatkettiin ruotsalaisten johtamina ja saattamina. Vangit vaihdettiin Gölbyssä. Venäläisiä vankeja oli noin 300 ja valkoisia 8. Vankeina olleet suojeluskuntalaiset kertoivat, että venäläiset olivat halunneet ampua heidät kaikki, mutta venäläiset jalkaväen sotilaat olivat sen estäneet. Heiltä oli ryöstetty kaikki rahat ja kellot. Gölbystä marssittiin Eckerötä kohti.

Sieltä nuo 459 Uudenkaupungin suojeluskuntalaista siirtyisi laivakuljetukseen. Marssin aikana Eckerön tien varteen oli kertynyt runsaasti katselijoita, venäläisiä ja paikkakuntalaisia. Tunnelma muistutti vankisaattoa, kertoi marssiin osallistunut Olavi Aapola paljon myöhemmin. Matkan varrella venäläiset virnistelivät. Paikalliset asukkaat seurasivat suojeluskuntalaisten kulkua vakavina ja epätietoisina tulevasta.

Godbyssä heillä oli ollut 415 kivääriä. Marbyssä palautettiin näistä venäläisille 123 kivääriä, joista osa oli japanilaisvalmisteisia Arisaka – kiväärejä ja heikkolaatuisia Berdaneja. Tästä komissaarit elämöivät kovasti, mutta tyytyivät lopulta siihen, mitä saivat. Omia aseita ei heille sopimuksen mukaan luovutettu. Tästä syystä näitä ”omia aseita” löytyikin paljon. Pistoolit jäivät suojeluskuntalaisille, samoin miehille jaetut patruunat, noin 40 000 - 50000 kpl. jotka kuljetettiin pohjoiselle rintamalle. Nuo omat aseet luovutettiin ruotsalaisille Storbyn kylässä. Jokaiselle miehelle annettiin paperilappu, johon kirjoitettiin nimi ja osoite. Lappu kiinnitettiin kivääriin, joka luvattiin sodan päätyttyä palauttaa takaisin. Tarvikkeita palautettiin myöhemmin varsin laiskasti Suomeen. Hevosia myytiin ja osa niistä jätettiin paikallisten isäntien hoitoon myöhempää palautusta varten.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto oli Ahvenanmaalla osaltaan ollut ajamassa venäläisiä joukkoja pois Suomesta ja varmistamassa maan itsenäisyyttä. Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston miehille sota oli siis alkanut vapaussotana. Ahvenanmaan saaristo oli kiinnostanut myös ulkovaltoja. Ruotsi koetti juonia saaristoa itselleen. Neuvosto-Venäjä ei ilmeisesti vielä hallinnut siellä olleita venäläisiä, tsaarin vallan peruilta olleita asevoimia ja kun suojeluskuntaosasto oli vielä onnistunut katkaisemaan puhelin- ja lennätinyhteydetkin, oli tiedonkulku venäläisten osastojen välillä ollut riittämätöntä. Tämä varmisti suojeluskuntaosaston menestyksen taisteluissa.

Samoilla Ahvenanmaan vesillä oli liikkunut myös Ruotsin sotalaivasto, jolla oli ollut asevoimien lisäksi sormensa pelissä myös diplomatian keinoin. Eikä uusi Venäjän hallituskaan ollut jäänyt tällä saralla toimettomaksi. Neuvosto-Venäjän kansankomissaarien neuvoston keskuskomitea oli lähettänyt Tukholmaan lähettilääkseen sosiaaliministerinsä, kirjailija ja feministi Alexandra Mikhailovna Kollontain, joka oli yksi johtavia vallankumouksellisia. Hän oli alkuun ollut menshevikki, mutta oli nyt bolshevikkihallituksen jäsen. Matkalla Tukholmaan oli madame Kollontain valtuuskuntaa kuljettanut pieni höyrylaiva Mareograf juuttunut 27.2. jäihin Maarianhaminan lähellä ja matkustajat joutuivat siirtymään maihin. Tuolla laivalla oli ollut myös Suomen punaisen hallituksen, Kansanvaltuuskunnan Tukholmaan nimittämä edustaja Allan Wallenius. Hänen kihlattunsa oli Ahvenanmaalta Haraldsbyn koulun opettaja Alice Rosenblad, jonka Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto oli ollut asettamassa kotiarestiin, syytettynä toiminnasta venäläisten hyväksi.

Monenlaisia pelaajia tuon Ahvenanmaan asian ympäriltä siis oli saattanut löytyä. Ehkä Ahvenanmaan kohtalo olisi ollut toisenlainen ilman tuota Uudenkaupungin suojeluskuntaosastoa, varsinaissuomalaisten talonpoikien ja turkulaisten amatööriarmeijaa. Saksa tämänkin asian sitten oli lopulta ratkaissut Ahvenanmaan miehittäneillä sotilaillaan.

Suojeluskuntaosasto marssilla Eckeröhön. Kuva on Ahvenanmaan museon (Ålands museum) kokoelmasta.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto siirtyy aseettomana Ruotsiin

Eckerön redillä olivat Ruotsin merivoimien alukset odottamassa suomalaisia. Siellä höyrysivät panssarilaivat Thor, Oscar II ja Sverige, kuljetuslaivat J. L. Runeberg, Heimdal ja Vineta, jäänmurtaja Isbrytare II, hiililaiva ja pieni hinaaja. Suojeluskuntalaiset viettivät yön laivoilla. Laivojen edustalla pidettiin paraati seuraavana päivänä. Miehet olivat pesseet kasvonsa ja saivat taas ”lainaksi” omat aseensa Eckerön tullikamarista. Ruotsalainen soittokunta soitti Porilaisten marssin ja Maammelaulun. Miehet eivät oikein tienneet, miten menetellä kansallislaulun aikana. Paraati ei herättänyt sotilaissa mitään juhlamieltä. Suojeluskuntalaiset tunsivat olevansa komeasti puettujen ruotsalaisten rinnalla pörröisiä ja kömpelöitä. Kapteeni Fabritius ei ollut itse mukana paraatissa, mutta kirjoittaa siitä jälkeenpäin: ”Se oli kuin ivaa urhoollisille taistelutovereilleni”. Marssin aikana Eckerön tien varteen oli kertynyt runsaasti katselijoita, venäläisiä ja paikkakuntalaisia. Tunnelma muistutti vankisaattoa, kertoi marssiin osallistunut isäni Olavi Aapola paljon myöhemmin.

Komppaniat luovuttivat sitten kirvelevin mielin aseensa takaisin, minkä jälkeen miehet nousivat laivoihin. Heimdaliin meni 1. komppania, J. L. Runebergiin 2. ja 4. komppania ja Isbrytare II:een 3. komppania. Laivat lähtivät liikkeelle 24. helmikuuta aikaisin aamulla. Miehet kokoontuivat laivojen kansille laulamaan Maammelaulua ja hurrasivat yhdeksän kertaa isänmaalle. Haikein mielin monet katselivat Suomen rantojen loittonemista. Sopimuksen mukaan joukot piti viedä johonkin satamaan valkoisen Suomen alueella, mutta jääesteiden takia ruotsalaiset kertoivat tämän olevan mahdotonta. Maihinlasku tulikin tapahtumaan Hargshamnin satamassa. Merellä ohitettiin kolme ruotsalaista laivaa, jotka olivat täynnä Ahvenanmaalle meneviä ruotsalaisia sotilaita. Ahvenanmaa oli saanut Ruotsin välityksellä rauhan Suomen kustannuksella.

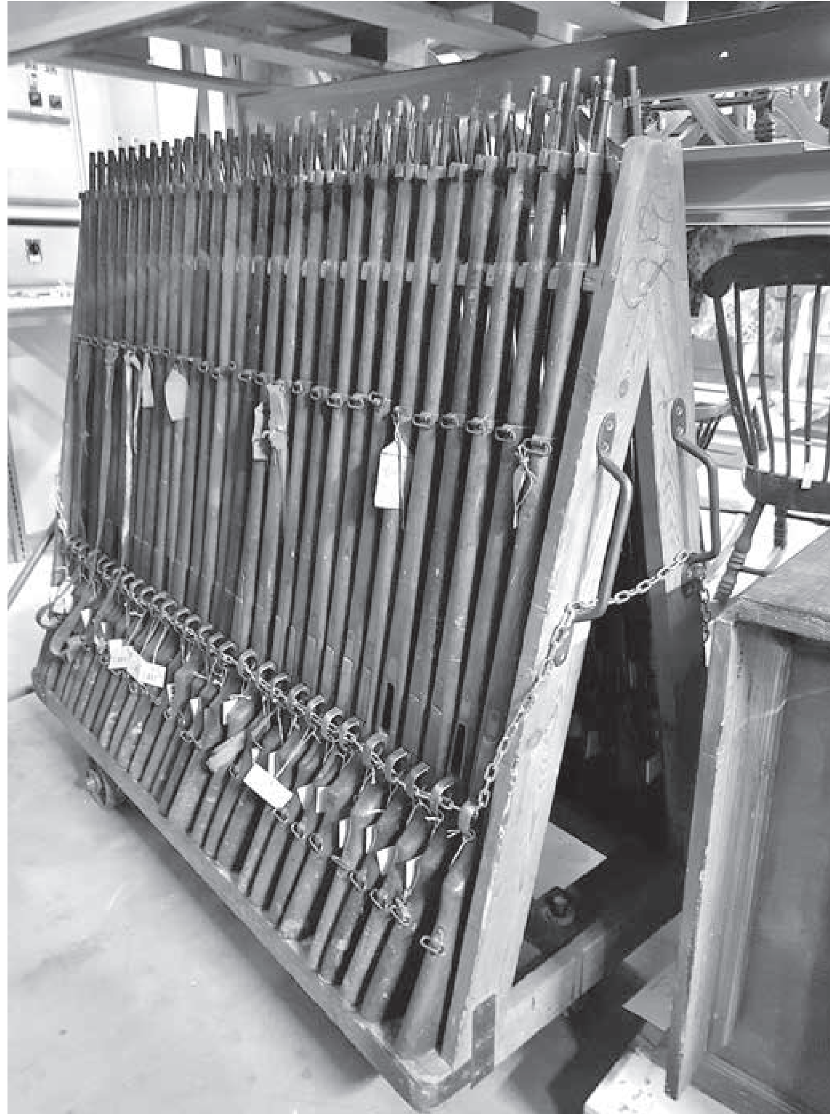
Illalla 24.2. 1918 kaikki Uudenkaupungin suojeluskunnan miehet olivat Ruotsin mantereella. Suomen lähetystön virkailijoita oli satamassa heitä vastassa. Virkailijat kertoivat Ruotsin hallituksen vilpillisestä toiminnasta ja mainitsivat, että kenraali Mannerheim ei koskaan kutsunut suojeluskuntaa pois Ahvenanmaalta. Tietoon suhtauduttiin suurella hämmästyksellä. Muutamat esikunnan jäsenet lähtivät tietoa Tukholmasta tarkistamaan. Kapteeni Fabritius jatkoi miesten mukana matkaa pohjoiseen. Tavalliset ruotsalaiset suhtautuivat matkan varrella Uudenkaupungin suojeluskuntaan myönteisesti. Kerran tuli korkea-arvoinen ruotsalainen upseeri syleilemään komppanianpäälliköitä. Hän valitteli sitä, että Ruotsilla oli tuolla hetkellä niin kelvoton hallitus.

Punakaarti Turussa ei tiennyt solmitusta sopimuksesta ja lähetti Turusta Ahvenanmaalle 400 kaartilaista. He saapuivat Lumparlandiin 26. helmikuuta. Kuitenkin venäläisten kehotuksesta tämä punakaartilaisjoukko palasi Murtajalla ja Balticilla takaisin Turkuun seuraavana aamuna.

Ruotsin valtion Uudenkaupungin suojeluskuntaa kohtaan tekemä petos johti kriisiin, joka rasitti maiden välisiä suhteita vuosien ajan. Kun kenraali Mannerheim sai kuulla Uudenkaupungin suojeluskunnan lähdöstä Ahvenanmaalta, pyysi hän Saksalta apua. Osa saksalaisista joukoista, joiden oli tarkoitus nousta maihin Hangossa, lähe-

Aseiden luovutus tapahtui Marbyssä. Kuva Ahvenanmaan museon (Ålands museum) kokoelma.

Kuvassa on 140 kpl Ahvenanmaan retkikunnan miesten käytössä olleita aseita, jotka ovat tallella Turun museokeskuksessa. Ne jouduttiin luovuttamaan ruotsalaisille ja kulkeutuivat sitä kautta takavarikkoon Turkuun, olematta välillä sotilaskäytössä. Aseet ovat: venäläinen sotilaskivääri pistimin ja ilman (24 kpl), japanilainen Arisaka - kivääri (95 kpl), Grafton - kivääri (1 kpl), luodikko (11 kpl), Tabodi –kivääri (1 kpl), Winchester - kivääri (1 kpl), Husqvarna kivääri (1 kpl), yksipiippuinen haulikko (2 kpl), kaksipiippuinen haulikko (2 kpl) ja salonkikivääri eli pienoiskivääri (2 kpl). Kuva pn Turun museokeskuksen.

tettiinkin sen sijaan Ahvenanmaalle. Saksalaiset, jotka nousivat siellä maihin 5. maaliskuuta, eivät välittäneet ruotsalaisten vastalauseista ja ottivat Ahvenanmaalta poistumaan määrätyt venäläiset vangeiksi. Ruotsin sotavoimat eivät voineet muuta, kuin seurata tilannetta, voimatta puuttua asioiden kulkuun. Niille tuli selväksi, että Ahvenanmaa oli todellisuudessa Saksan hallinnassa ja lopulta Ruotsin joukot poistuivat näiltä saarilta.

Suojeluskunnan matka Hargshamnista Haaparantaan ja koti-Suomeen tapahtui rautateitse.

Leevi Lindqvist Lokalahdelta muistelee näin suojeluskunnan matkaa Ahvenanmaalta Ruotsiin ja takaisin Suomeen Ikaalisten rintamalle:

”Jalkamarssi läpi Ahvenanmaan, Eckerön Storbyhyn, Ruotsin lipun suojassa ja ruotsalaisen merisotilasjoukon saattelemana alkoi 22. helmikuuta klo 9.30. Meren rannalle saavuttiin noin 13.30, jolloin seurasi heti aseitten luovutus jäällä sekä siirtyminen kuljetusaluksiin, laivaston soittokunnan soittaessa Porilaisten marssin. Jouduin matkustajalaiva J. L. Runebergin ruumaan, johon oli laitettu makuutiloja. Toinen kuljetusalus oli Heimdall -niminen. Edessämme redillä olivat ruotsalaiset panssarilaivat Oscar II, Sverige ja H. M. Thor sekä kauempana pienikokoiset jäänmurtajat Isbrytare I ja Isbrytare II.

Sunnuntaina 24. päivänä klo 6 aamulla lähtivät kuljetuslaivamme jäänmurtajien avustamin kulkemaan kohti Ruotsin maata. Oli kova pakkanen ja matkanteko hidasta. Laivat juuttuivat tavan takaa jääsohjoon, jolloin murtajien oli ajettava laivojen ympäri rikkomassa esteet. J. L. Runeberg oli heikkorakenteinen jäissä kulkemaan, joten käskettiin olemaan varuillaan laivan mahdollisen uppoamisvaaran takia. Onni oli kuitenkin matkassa ja illalla viiden tienoissa oltiin Ruotsissa, pienen Hargshamn -nimisen paikan satamassa.

Hargshamnista Dannemoraan ajettiin kapearaiteisella radalla. Vaunuissa olivat istuinpenkit pituussuuntaan kummallakin sivustalla. Dannemorassa lastattiin kaikki miehet ja tavarat samaan pitkään junaan. Vaunujen oviin merkittiin liidulla, minkä komppanian miehiä oli missäkin. Tykkimiehillä (Ålands Batteri) oli oma vaunu mutta kun suuren tungoksen takia oli vaikeuksia päästä kullekin varattuun vaunuun, ei minulla enää näyttänyt olevan minkäänlaista sijaa tarjolla. Kiipesin lopulta vaunun tavarahyllylle, tutkittuani ensin, että se oli lujasti kiinni seinässä. Siellä ei voinut istua ja niin sidoin itseni hyllylle patruunavyölläni, makuuasentoon. Raskasta junaa veti kaksi veturia ja pohjoisen tunturimaastossa oli apuna vielä takatuuppari-veturikin. Ensimmäinen ateria syötiin 25. helmikuuta Bollnäsissä ulkosalla ja seuraava klo 12 yöllä Bräckessä. Seuraavan päivän ruokailut olivat Vennäsissä ja Jörnissä. Helmikuun 26. – 27. päivien välisenä yönä pysähdyttiin Bodenissa. Täällä oli asemalle kokoontunut paljon väkeä, joista melkein jokainen ymmärsi suomea. Matka oli yksitoikkoinen ja ikävä. Poikkeuksen tekivät harvat pysähdykset asemilla, joilta ei saanut poistua sivummalle. Junan lähtö ilmoitettiin Ruotsin asemilla torvensoitolla, Suomessa soitettiin silloisena aikana aseman kelloa. Matkan aikana jaettiin miehille viisi kruunua Ruotsin rahaa, josta minulle ovat jääneet muistoksi 1 ja 2 kruunun kolikkorahat. Ruotsin asemien seinillä oli jo näihin aikoihin makeisautomaatteja, joista lähti ulos pieniä suklaalevyjä. Suomen penninlantilla, kenellä niitä sattui olemaan, tyhjenivät automaatit pikaisesti. Penni kun sattui olemaan samaa kokoa kuin se ruotsin raha, joka oli sopiva ulosantaja.”

Aseettomat suojeluskuntalaiset nousevat maihin Ruotsin Hargshamnissa. Kuva teoksesta Vapaussota kuvissa.

Suojeluskuntaosasto saapuu Suomeen

Junamatka läpi Ruotsin etelästä pohjoiseen tapahtui rauhallisissa merkeissä. Ruotsalaiset suhtautuivat suojeluskuntaosaston miehiin hyvin myönteisesti. Kansalaiset valittelivat maan huonoa hallitusta, joka oli juoninut Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston kustannuksella. Sotilasjuna pysähtyi Haaparannan asemalle 27.2. ja miehet nauttivat siellä viimeisen kerran ruotsalaisten tarjoaman aterian. Ensimmäisen komppanian pari joukkuetta jäi hoitamaan tavaroiden purkamista junanvaunuista. Muut osastot marssivat suoraan Tornioon, jossa väkijoukko otti ne innostuneesti vastaan. Siellä järjesteltiin huoltoa, aterioitiin ja siistiydyttiin. Pariin viikkoon ei oltu riisuttu vaatteita. Mikä parasta, miehet pääsivät nyt ensimmäisen kerran saunaan koko ”retken” aikana. Kaikki saivat puhtaat alusvaatteetkin.

Kapteeni Fabritius sai kenraali Mannerheimilta käskyn, jonka mukaan komppanioiden oli lähdettävä suoraan rintamalle. Tämän tiedon miehet ottivat vastaan hurraten. Illalla klo 20 oltiin matkavalmiina ja astuttiin junaan. Ruotsissa miehet olivat matkustaneet kolmannessa luokassa, mutta nyt he joutuivat matkaamaan härkävaunuissa. Tätä järjestelyä ihmeteltiin, mutta aikaa myöden se havaittiin käytännölliseksi.

Leevi Lindqvist kertoo:

”Junamatka päättyi vihdoinkin 27. päivän aamuna klo 4.30 - oltiin Haaparannassa. Ruokailun jälkeen alkoi marssi kotimaan kamaralle. Ylitettiin kapea puurakenteinen ns. Handolinin silta ja tultiin Tornioon. Täällä oli kaikin puolin ystävällinen ja sydämellinen vastaanotto ruokineen ja saunoineen. Lähtö etelään päin junassa tapahtui jo saman päivän iltana, Tornion tyttöjen jäädessä asemalaiturille vilkuttelemaan ja itkemään.

Nyt matkustettiin mullivaunuissa. Ouluun tultiin 28. päivänä yöllä yhden tienoissa. Saatiin voileipätarjoilu ja matka jatkui. Aamulla klo 8.30 oli kahvitauko Kannuksen asemalla. Kokkolaan saavuttua annettiin lupa käydä kaupungissa ostoksilla, kunhan ollaan määräaikana taas junassa. Klo 2 päivällä saavuttiin Jepualle, jossa seurantalolla syötiin kerrassaan kunnollinen ja hyvä päivällinen. Kauhavan asemalla sattui vahingonlaukaus, jolloin naapurin poika Taipaleen Emil haavoittui vaikeasti. Matkan edelleen jatkuessa saavuttiin Seinäjoen risteysasemalle. Täällä komennettiin kaikki miehet ulos junasta ja riviin aseman edustalle. Saimme nyt nähdä ensi kerran ylipäällikkömme, kenraali Mannerheimin, joka lausui: ”Minä kiitän teitä urhoollisuudesta”. Täällä näimme myös vihreäpukuisia, Saksasta saapuneita jääkäreitä ensi kerran.

Seinäjoella erosi joukostamme paljon miehiä. Muutamat halusivat ratsuväkeen, toiset Vöyriin sotakouluun, muutamat uudelleen muodostettavaan tykistöön jne. Omat tykkimiehemme siirtyivät Pietarsaareen, jossa koottiin tykistöä ja harjoitettiin miehistöä. Itse erosin Ålands batterista ja siirryin entiseen, toiseen komppaniaani takaisin.

Ruokailun päätyttyä Seinäjoella jatkui matka taas ja yöllä kuukauden jo vaihduttua maaliskuuksi, saavuttiin Ilmajoen kirkolle, jonne majoituttiin ja jossa vietettiinkin kaksi yötä ja niiden välinen aika levossa ja rauhassa. Lepäilin Seppälä nimisessä talossa. Maalikuun 2. päivänä oli herätys aamulla klo 4,30. Taaskin junaan ja vaellluksemme jatkui nyt Kauhajoen asemalle, jossa miehistölle annettiin venäläiset sotilaskiväärit. Ahve-

nanmaalla oli lopulta kaikilla japanilaiset aseet. Saatiin ruokaa ja sitten se vasta matka alkoikin. Ei enää junassa, vaan hevoskyydissä ja marssien jalkapatikassa 8 peninkulman taipaleelle. Kuljettiin puoliasumattomia seutuja. Tultiin matkan varrella vanhaan alkeelliseen Honkajoen pappilan väentupaan, jossa tunnin verran henkäistiin ja taas lähdettiin. Kuljettiin koko yö ja oltiin päivällä, sunnuntaina 3. maaliskuuta Kankaanpään kansanopistolla. Ruokailtiin ja levättiin, kunnes iltayö oli kulunut jo pitkälle. Oltiin Kankaanpään kirkonkylässä matkavalmiina ja niin sitä taas alkoi yöllinen matka kohti tuntemattomaan. Oli kova pakkanen, lähellä 40 astetta ja sellaiset revontulet pohjan taivaalla, etten ollut eläissäni nähnyt. Pohjoisen puolella oli korkea valokaari, joka näytti liekehtivän ja säteilevän ylöspäin ja kaaren alapuolella monenlaisia valovivahteita jotka alinomaa vaihtuivat. Oltiin hevoskyydillä matkalla Jämijärven kautta Ikaalisten kauppalaan päin."

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto oli valmistautumassa läntisen rintaman taisteluihin Ikaalisten suunnalla. Suojeluskuntaosaston päällikkö kapteeni Johan Fabritius luovutti päällikkyyden luutnantti Neoviukselle. Fabritius asetettiin 1.3. syytteeseen ylisotaoikeudessa. Syynä oli se, että hän oli vastoin ylipäällikön käskyä Ahvenanmaalla antautunut, luovuttanut suojeluskunnan sodan aikana valtaamia aseita sekä luovuttanut vieraalle valtakunnalle suomalaista maata. Eversti Hannes Ignatiuksen johtama ylisotaoikeus totesi vapauttavassa päätöksessään, että:

"Kapteeni Fabritius voi katsoa olevansa asemassa, jossa hänellä ei enää ollut mahdollisuuksia saada apua tai murtautua läpi ja että hän siten ei ole rikkonut niitä määräyksiä vastaan, jotka ovat Suomen sotaväen rikoslain 63 pykälässä v:lta 1886 heinäkuun 16 p:ltä, jonka takia ylisotaoikeus katsoo oikeudenmukaiseksi vapauttaa hänet niistä toimenpiteistä, jotka ovat luetut hänen viakseen".

Tämän päätöksen jälkeen kapteeni Fabritius toimi eversti Hjalmarsonin alaisena rintamalla. Hän haavoittui vaikeasti Kurun taistelussa.

Kenraali Mannerheim oli Uudenkaupungin suojeluskuntaan tyytyväinen, minkä hän oli toimittaja Koskelaiselle todennut jälkeenpäin. Yleisen tyytyväisyyden lisäksi hän oli ollut erityisen tyytyväinen suojeluskunnan järjestelyistä, johon kuuluivat mm. oma insinööriosasto, pommimiehet ja hyvä kuormasto.

Suojeluskunnan johto pyysi kenraali Mannerheimilta lupaa pysähtyä Seinäjoelle muutamiksi päiviksi komppanioiden lepoa ja täydennysten hankkimista varten. Tähän hän ei kuitenkaan voinut suostua. Siinä määrin epävarma oli valkoisen armeijan asema.

Uudenkaupungin suojeluskunta oli näin siirtynyt Ahvenanmaan tapahtumien kansainvälisistä puitteista karumpaan sotatodellisuuteen. Pienimuotoisen sodankäynnin ja diplomaattisten juonittelujen näyttämöltä oli lähdetty osittain tappiomielialan, osittain kiukun saattamina. Ahvenanmaan retki kesti kolme viikkoa. Se olikin ollut vasta alkua Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston sotaretkelle, jonka taistelut jatkuisivat Satakunnan rintamalla.

Pentti Ahtiainen

Lähteet:

- Aapola, Albert: Muistelmia Kustavista ja Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston vaiheista vuonna 1918. Kirjannut Markku Aapola.
- Salomaa, Frans: Kirjoitelmia 24.9.1916-4.8.1918. Uudenkaupungin museon kokoelmat.
- Salomaa, Frans: Päiväkirja sisällissodan ajalta 1918.
- Uudenkaupungin kaupunginvaltuuston lähettämät sähkeet vuonna 1918. Jäljennökset sähkeistä. Uudenkaupungin kaupunginarkisto.
- Uudenkaupungin lennätinkonttorin sähkösanomakokoelma marraskuu 1917 – toukokuu 1918. Vapaussodan arkisto. IX1:555 Sähkösanomakonttorien kokoelma (1917-1918). Kansallisarkisto Helsinki.
- Arbetet -lehti 7.2.1918 Ett hämskt blodbad i Vehmo.
- Länsi-Suomi 5.2.1918: Kahakka Vehmaalla.
- Sanomalehti Pohjalainen 26.2.2018: Jääkärihistoriassa on myös vaiettuja asioita.
- Sosialisti 14.2.1918: Vehmaan kahakka.
- Sosialisti 23.2.1918: Ahvenanmaan mysteerio paljastunut.
- Uudenkaupungin Sanomat 5.2.1918
- Uusi Aura 21.11.1917
- Vakka-Suomen Sanomat 31.12.1968
- Vakka-Suomi 5.2.1918
- Bondestam, Anna: Åland vintern 1918. Schilds 1972.
- Den Svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918. A. Börtzells tryckeri Ab. Stockholm 1928.
- Donner, Kai, Svedlin, Theodor ja Nurmio, Heikki: Suomen vapaussota I - VIII, Gummerus Jyväskylä 1927.
- Gardberg, Annvi, Gardberg, Anders ja Roselius, Aapo: Över branten. Bröder i krig 1917-1918. Balto Print Litauen 2018.
- Gustavsson, Kenneth: Ålandsöarna – en säkerhetsrisk? Spelet om den demilitariserade zonen 1919-1939. PQR.
- Hannula, J.O.: Suomen vapaussodan historia. Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjapaino Porvoo 1933.
- Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng ja Soikkeli, Suomen vapaussota 1918 osat V ja VI, Otava Helsinki 1924-1925.
- Korhonen, Arvi: Suomen historian käsikirja. Werner Söderström Oy Porvoo. Helsinki 1949.
- Lindqvist (myöh. Heikkala), Leevi: Lindqvist – Heikkala – suvun vaiheita. Ahvenanmaan retkikunnan mukana vapaussodassa 1918. Lokalahti 1971.
- Malmberg, Lauri, Kivilinna, M., Viherjuuri, H.J., Ylänne, Yrjö ja Österman, Hugo: Suomen vapaussota kuvissa I-II. Kustannusosakeyhtiö Otavan Syväpaino. Helsinki 1934.
- Marjanen, V.J: Turun rintamapataljoona – n.k. Uudenkaupungin suojeluskunta vapaussodassa 1918. Turku 1928.
- Pekkalainen, Tuulikki: Susinartut ja pikki immet - Sisällissodan tuntemattomat naiset. Tammi 2011.
- Romppainen, Hannu: Verestänne versoi vapaus – kalantilaiset Suomen sisällissodassa 1918. Paltamon Kirjapaino Ky. Paltamo 2005.
- Roselius, Aapo: Amatöörien sota - rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslia 2006.
- Sarkki, Erkki: Saariston vapaajoukko Suomen vapaussodassa vuonna 1918. Pääskyvuoriseura ry 1990.
- Sotatieteen Laitoksen Julkaisuja XIV, Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975, Vaasa 1975.
- Westerlund, Lars (toim.):Venäläissurmat Suomessa 1914 – 22. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2004.
- Kadettikunta ry:n Veteraanien perintötietopankki http://www.veteraanienperinto.fi/vepe/index.php/fi/jarjestoja/jaakariliike
- Suomen sotasurmat 1914 - 22
  http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main
- https://www.rannikkotykisto.fi/@Bin/238415/Suomen+rannikkotykist%C3%B6n+historia.pdf
- http://vnk.fi/documents/10616/622938/J0104_Ven%C3%A4l%C3%A4issurmat%20Suomessa%201914%E2%80%9322.pdf/2415ed54-b624-4a33-a3ce-300190a58cc8

- Haastattelut:
  Aapola, Airi
  Aapola, Markku
  Elovaara, Mirja
  Gustavsson, Kenneth
  Hupaniittu, Outi
  Kaitanen, Juha
  Pakola, Johanna
  Romppainen, Hannu
  Suikkanen, Ilmo

PUNAINEN UUSIKAUPUNKI

KAUPUNKI VAIHTAA VÄRIÄ

Punaiset valtasivat Etelä-Suomen ainoan valkoiseksi jääneen isomman saarekkeen, Uudenkaupungin, maanantaina 11.2. Valtaus sujui ilman taistelua, mutta ei verettömästi. Kaikessa karmeudessaan suoritus oli näyttävä. Ensimmäisten varovaisten tiedustelijoitten jälkeen päästettiin täysi rähinä valloilleen. Tämä oli tarkoituskin, kaartin taktiikkana oli pelolla heti lannistaa kaikki mahdollinen piilevä vastustus. Joukkojen etupäässä reuhasi entinen uusikaupunkilainen Alfred Saari eli "Taju" aseistettuna parilla kiväärillä, sapelilla ja revolvereilla. Tajun tulosta kaupunkiin on säilynyt silloin 14-vuotiaan Väinö Saarnin silminnäkijäkuvaus: "

…kuultiin, että ratsuja on tulossa lähempänä kaupunkia, ovat jo Vironkallion mäessä. Meitä Blasieholman poikia meni sinne järven rantaan katsomaan mitä tulee ja kun siinä vähän varrottiin niin rupesi näkymään yksi ratsastaja ja kun hän tuli niin lähelle, että tunnettiin, oli hän kaupungista nimeltään Taju Daavitson (Tajun isä oli David Davidsson), vähän sellainen sukkela. Hän oli aseistettuna, että ei mitään muuta puuttunut kuin tankki ja tykki, hevosen selkä oli täynnä aseita. Taju meni keskukseen ja ilmoitti, että on vapaa tulla. Sitten tuli jonkun ajan kuluttua kolme miestä ratsain ja menivät valtaamaan lennätintä ja tietysti ilmoittivat, että koko pääjoukko saa tulla". Mukaan liittyi innokkaimpia paikkakuntalaisia, ensimmäisten joukossa kiinnitti punanauhan hattuunsa suutari Petteri Aaltonen.

Ensitöiksi lyötiin johtaja Vilkin asunnon ikkunat säpäleiksi, siitä äänekkään joukon matka jatkui Ylistä katua pitkin raatihuoneelle, siitä Aliselle kadulle, yhteislyseolle, Vallilaan ja ruotsalaiselle kansakoululle ja Kasvin talolle. Ilma oli täynnä ääntä, huutoa, laukauksia kajahteli ja hevoset höyrysivät pakkasilmassa. Myös aktiivisimmat paikkakunnan vallankumousta kannattavat olivat ehtineet kadun kulmiin joukkoja vastaanottamaan ja antamaan oman lisänsä meteliin. Muu kaupungin asujaimisto kyyristeli ikkunoiden takana peloissaan tulevasta.

Uudenkaupungin historia kirjaan Kaukovalta on kirjannut saapuneen punakaartilaisjoukon kooksi noin 1000 miestä. Kaukovalta asui kapinan aikaan Tampereella ja tiedot joukkojen määrästä ovat varmaan paikallislehtien palstoilta sodan jälkeen. Lehdet kuvasivat määräksi juuri aiemmin mainitun, tuhatkunta miestä. Länsi-Suomi lehden mukaan punaisia tuli Uuteenkaupunkiin 800 jalkamiestä ja 70 ratsumiestä. Åbo Underrättelser arvioi joukkojen määrän epämääräisemmin, … uppgående till flere hundra man, useita satoja.

Turkulaisia ja helsinkiläisiä

Kapinan jälkeiseen lehtikirjoitteluun on suhtauduttava varauksella, uutisoinnissa kautta linjan oli vahva propagandan sävy. Uudenkaupungin suojeluskunnan joukkojen paolle Ahvenanmaalle olisi sopinut syyksi hyvin Turusta lähenevien joukkojen ylivoimaisuus ja tämä voi olla taustalla liioittelemassa joukkojen määrää. Myöskään punakaartilla ei ollut mitään syytä tulla kaupunkiin näin suurella voimalla, olihan heillä täytynyt olla puhelimitse saatu tieto valkokaartin vetäytymi-

sestä saaristoon. Valtausjoukkojen vahvuuden määrittäminen onkin hankalaa, mitään kirjallista määräystä joukkojen siirrosta Uuteenkaupunkiin ei ole, ei mainintaa joukko-osastoista. Ainoastaan kuulustelupöytäkirjoista hahmottuu jonkinlainen näkemys siitä, mitä joukkoja kaupunkiin tuli. Lehtien ja historiakirjojen kuvaamana kaupungin vallannut punakaarti käsitti joukkoja Helsingistä, Turusta ja lisäksi mukana oli maassa oleilevaa venäläistä sotaväkeä. Ratsuryssiä mainitaan olleen 50 -70. Valtiorikosoikeuden kuulustelupöytäkirjoista tarkentuu joukkojen koostumus.

Helsingistä siirrettiin helmikuun alkupäivinä junalla Turkuun kaksi komppaniaa. Suutarikomppania muodosti Hgin 2. rykmentin 2. pataljoonan 3. komppanian (2.2.3.) ja nimensä mukaan koostui helsinkiläisistä jalkinetyöntekijöistä. Komppanian päällikkö oli K.H. Leskinen. Kalle Heikki Leskinen s. 11.11.1893 kaatui myöhemmin 6.3 Ruoveden rintamalla. Alipäällikkönä, mutta ilmeisen aktiivisena tästä komppaniasta, oli suutari Juho Kustaa Tähtinen s. 27.8.1886, joka sittemmin joulukuussa -18 oli kadoksissa paettuaan kesäkuussa Suomenlinnan vankileiriltä. Lihava ja noin 35 mies, kuvasi Uudenkaupungin Sanomat myöhemmin Tähtistä. Vähemmän huomiota on herättänyt Hjalmar Hurenius, joka on myös toiminut suutarikomppanian päällikkönä. 31-vuotias Karl Hjalmar Hurenius kaatui maalis/huhtikuun vaihteessa Tampereen /Lempäälän taistelussa, kuolleeksi hänet on julistettu vasta 29.1.1986. Useamman päällikön esiintyminen on tyypillistä punakaartille, johtajat vaihtuivat usein ja pikkujohtajat, esimerkiksi plutoonan päälliköt, saattoivat toimen miehinä olla päättämässä koko komppanian asioista. Komppanian vahvuus on varmaankin ollut noin reilu satakunta miestä, esikunta 2-5 henkilöä ja avustavaa palvelusväkeä, ruuanlaittajaa ja sairaanhoitajia mahdollisesti 6-8.

Lisäksi pääkaupungista oli kivityömiesten komppania, Helsingin punakaartin 2.3.2, samoin runsaat 100 miestä. Kivimiehiin kuuluneen Juho Kustaa Koskisen mukaan komppania siirrettiin Toijalan kautta Turkuun, mistä 2 päivän kuluttua lähtivät kolmatta sataa miestä kohti Uuttakaupunkia. Helsinkiläiset joukot olivat liikkeellä jalkaisin ja matka Mynämäen ja Laitilan kautta kesti 3 vrk. Matkalla ottivat heiniä eri taloista Salmelan määräyksestä, ruokatarpeita oli erään kuulustelukertomuksen mukaan ostettu Uudestakaupungista. Kivityömieskomppanian päällikkönä oli Otto Salmela ja 3. pataljoonan päällikkönä Oskari Haimila. Kivimiesten komppania viipyi kaupungissa ainoastaan muutamia päiviä, jatkaen rantatietä Rauman kautta Noormarkun rintamalle. Miesluvultaan suurimmassa Helsingin punakaartissa oli tyypillisimmillään pataljoonien/komppanioiden koostuminen ammattiryhmittäin. Jalkinetyöntekijät, kivimiehet, räätälit, peltisepät, satamatyöläiset (Portun pataljoona), urheilijat (Jyryn eliittijoukko) muodostivat omat yhtenäiset yksikkönsä.

Helsinkiläisten päällikkönä oli pataljoonan komentaja Haimila. Lund on mainittu Uudessakaupungissa olleitten suutarikomppanialaisten päällikkönä sodan myöhemmässä vaiheessa, mutta alkuvaiheessa ja täällä oli nimenomaan Haimila. Komentaja muurari Oskar Gideon Haimila (s. 15.3.1874) ammuttiin myöhemmin vangittuna Kotkassa ilmeisesti kesäkuussa. Näistä pikateloituksista ilman asiaankuuluvaa oikeudenkäyntiä vaiettiin, eikä tietoa kuolemasta välitetty seurakunnalle. Näin Haimilankin tapauksessa ja Suomen Sosiaalidemokraatissa 10.3.1919 eli lä-

Punakaartilaisia majoittui muun muassa Kasvin talolle. Kuva Matti Jussilan arkisto.

hes vuoden kuluttua haki joku omainen tietoa lehti-ilmoituksella ”Missä on Oskar G Haimila”. Punakaartin omalta taholta Haimila on ollut syytettynä 13.3 omavaltaisuudesta, juopottelusta ja hänen toimintansa on herättänyt levottomuutta alaisissaan. Haimila sai varoituksen ja menetti kaikki luottamustehtävänsä punakaartissa.

Pakan ja Portun sakit

Turusta oli 1. rykmentin 1. pataljoonan 2. komppania, päällikköinä Sampo Pohja ja Jussi Helin, ja joukon vahvuus 115 miestä. Helinin komppania tuli Laitilan kautta kuten muukin pääjoukko ja tästä 1.1.2:sta jätettiin Laitilaan 2 plutoonaa eli puolet vahvuudesta ennen Uuteenkaupunkiin siirtymistä. Kaarinasta oli ns. Nummenpakan (” Pakan sakki”) komppania eli Kaarinan 1. K (Turun 1.1.1), joka koostui nimensä mukaisesti nykyiseen Turun kaupunkiin kuuluvan Nummen ja Nummenpakan työläisistä, vahvuus oli noin 100 miestä. Kaarinan kaikkien kolmen komppanian ylipäällikkönä oli Arvo Sampo, 26-vuotias peltiseppä Kaarinan Nummen kylästä. Sampo oli mukana Uudenkaupungin retkellä ja täällä merkittävässä asemassa. Arvo Sampo kuoli Suomenlinnan vankileirillä 20.11.1918. Pakan sakkiin kuuluneen Hannes Haaksin mukaan komppanian vahvuus oli vain 75 miestä ja siitäkin jätettiin matkalla Maskun Kankaisten kartanoon 1 plutoona ja edelleen Mynämäelle osa vahtitoimintaan. Helmikuun toisella viikolla tästä Pakan sakista saattoi tulla Uuteenkaupunkiin vain 1 plutoona eli 24-25 miestä, jotka jäivät kyllä pahantekijöinä historiaan. Haaksin kertoman mukaan Turussa Aninkaisten tullissa oli 500 helsinkiläistä lähdössä Uuttakaupunkia valloittamaan.

Suurimman osan Uudenkaupungin turkulaisista valtausjoukoista muodostivat Turun kuularuiskukomppania ja ratsujoukko. Yksiköt eivät mahtailleet koollaan, mutta toiminnallaan kumpikin joukko saavutti mainetta, hyvässä tai pahassa, riippuen kummalta rintamapuolelta asiaa tarkastelee. Kuularuiskukomppaniaa kutsuttiin Portun sakiksi, myös A-komppaniaksi, joka monessa kuulustelupöytäkirjassa mainitaan pahantekijöiksi Uudenkaupungin seudulla. Se koostui pääosin turkulaisista, venäläiseen sotatarvike- ja satamateollisuuteen (Sv. port) liittyvästä, laivaverstaan (A.E.Eriksson et kumpp.) työläisistä, johtajinaan Smirnoff, Malkoff ja Heininen. Portun sakin vahvuus oli yhteensä 100 miestä ja he olivat mukana Maskun Kankaisten kartanon ryöstö- ja väkivaltatouhuissa ja lisäksi Suinulan verilöylyssä. Kyse ei siis ole Helsingin legendaarisesta Portun pataljoonasta, johon täällä vaikuttanut Portun porukka on usein sekoitettu. Sakilla oli huono maine, eivätkä joukko-osastoon kuuluvien omatkaan kommentit olleet kovin yleviä. Komppaniaan liittynyt sähkötyömies Into Roos oli muiden tavoin Turun Portussa töissä, ja kuvasi sitä kaiken pahuuden pesäksi. Kirvesmies Emil Mäkisen kuulusteluissa Portun komppaniaa on luonnehdittu sanoin; ... oli muodostettu ryssistä ja satamatyöläisistä, oli kaikkein raaimpia ja huonomaineisempia, mitä on ollut. Tähän Portun sakkiin kuului venäläisiä sotilaita 14-15, jotka erottuivat omilla univormuillaan ja heitä johti siviiliryssä Aleksander Smirnoff, joka ammuttiin Lahdessa 12.5. Joukon pääosan eli turkulaisten päällikkönä oli sähkötyömies William ”Vili” Heininen. Todennäköisesti Uudenkaupungin valtauskuvauksessa mainitut 50 ratsuryssää olivat nämä Portun 15 venäläistä.

Verner Lehtimäki mustan orin selässä. Hevonen oli ryöstetty Turussa paroni Wredeltä. Kuva

Lisäksi kaupunkiin tuli Lehtimäen veljesten (Verner ja Hjalmar) johtama ratsujoukko Turusta. Siihen kuului miehiä turkulaisten lisäksi myös Maarian Raunistulasta ja esimerkiksi Karinaisista 25 miestä. Yhteensä tähän liikkuvaan ratsujoukkoon kuului 80 kaartilaista. Työmies Wigellin mukaan koko komppania lähti ratsuin helmikuun toisella viikolla Uuteenkaupunkiin ja sieltä edelleen Rauman kautta Tampereelle. Lehtimäen komppanian virallinen numerointi vaikuttaa muuttuneen, mainintoja löytyy useammasta variaatiosta; 1.2.1. K ja 1.2.3. K.

”Kaikki olivat vähän päälliköitä”

Kaikkien turkulaisten ylipäälliköksi mainitaan levyseppä Sampo Pohja, joka evästi joukkojaan ennen Uudenkaupungin retkeä sanoin; ”ja nyt pojat tiedätte tämän, ettei vankeja oteta”. 45-vuotias Salomon Leander Pohja menehtyi Hämeenlinnan vankileirillä 3.7.1918.

Punakaartin joukkojen keskimääräinen rakenne oli seuraavanlainen: Rykmentti, joka koostui 4 pataljoonasta, pataljoona 4 komppaniasta, komppania 4 plutoonasta, plutoona 2 osastosta. Osastossa oli 12 miestä, plutoonassa 24 m ja komppaniassa noin 100 m. Päälle täytyy laskea esikunta 5-7 jäsentä, samat määrät sairaanhoitajia ja keittiöväkeä. Esimerkiksi Turun Helinin komppanian punaiseen ristiin kuului 7 henkilöä, maaliskuussa Lokalahdelle majoittuneeseen Forssan komppanian ensi-apuun 9, joista naisia 5. Komppaniat saattoivat olla vahvuudeltaan hyvinkin erikokoisia, aina 70 miehestä 170:een. Erikseen ovat vielä pienet paikallisjoukot, joissa oli parikymmentä miestä. Näin esimerkiksi Pyhämaalla ja Vehmaalla, joiden yksiköistä käytettiin pienuudesta huolimatta komppania-nimeä. Kaikilla eri yksiköillä oli päällikkönsä, aina osastoja myöten. Punakaartin joukkojen yleisstrategia oli kovin puutteellinen, suurin operatiivisesti toimiva yksikkö oli komppania. Myös sen sisällä toiminta oli huteraa, päälliköt vaihtuivat, samoin miehet. Auktoriteetti oli huono ja kuten eräs kuulusteltava kuittasi – kaikki olivat vähän päälliköitä.

Edellä kuvatun tarkemman valtausjoukkojen analyysin perusteella määräksi näyttäisi jäävän noin 500 - 600 miestä, pikemminkin hieman alle kuin yli. Senkin kokoisen joukon ryntäys kaupunkiin on täyttänyt kaikki keskustan kadut, mukana oli hevosia toista sataa rekipeleineen. Kaukovallan kuvaamana: ”Maanantaina 11.2 kiirehti itätullista päin pitkin Alistakatua 3 hiihtäjää, yllään harmaa villapaita, päässä hiihtolakki, selässä kivääri ja kiväärin piipussa punainen rusetti. Ja kun kukaan ei heitä häirinnyt, he ottivat puhelinkeskuksen haltuunsa. Pari tuntia myöhemmin tuli itse punakaartin pääjoukko hirmuisella voimalla ja väellä, huutaen, kirkuen ja ammuskellen. Ratsujoukko ajoi täyttä karkua pitkin kaupungin katuja - kuin lauma villi intiaaneja”.

Jalo Numminen murhattiin Kalannissa

Kaupunkiin tulleilla Helsingin ja Turun joukoilla ei ollut vielä taistelukokemusta, mutta molemmilla oli jo verta käsissään. Helsingin suutarikomppanian miehet olivat Turkuun lähtöä edeltävänä yönä murhanneet Helsingissä Läntisellä Viertotiellä suutari Hartikaisen. Turkulaisilla oli takanaan Kalannissa Jalo Nummisen murha tulopäivänä 11.2, jossa mukana oli ainakin 1 Portun sakin

Punaisten murhaama kalantilainen Jalo Numminen. Kuva Uudenkaupungin museo.

kaartilainen ja eräs Ragnar, joka oli mahdollisesti ylipäällikkö Sampo Pohjan mukanaan tuoma Ragnar Lindroos -niminen oma kasvattipoika.

Tulomatkalla 11.2 valtausjoukko Laitilasta ja Vehmaan suunnasta tulleina pysähtyivät päivällä Kalannissa, jossa pitäjä otettiin rivakoilla otteilla punaisten hallintaan. Molemmat pappilat ja Männäisten kartano ryöstettiin. Kauppias Nummisen varasto tyhjennettiin lusikoita ja rautakankeja myöten. Tiellä punakaartilaisjoukko kohtasi reen, jossa vanhempiensa kanssa matkasi lyseon 6-luokkalainen Jalo Numminen. Perhe otettiin kiinni, kuljetettiin kotitaloon, jonne tunkeutui iso joukko aseistettuja kaartilaisia. Poikaa kuulusteltiin, vaadittiin oppaaksi ja ilmiantajaksi, ja tivattiin ketkä ovat toimineet valkokaartin hyväksi. Nummisen taskusta löytyi paperi, joka paljasti hänen järjestäneen kuusi kyytihevosta valkoisille. Myöhemmin lehden toimittajat antoivat ymmärtää toisenkin syyn punakaartille toimille: ”Eräs Uudenkirkon pappilan renki leimasi hänet ”lahtariksi”. Ilman enempää tutkimista tempaisivat nuo roistot nuorukaisen reestä. Hänet sidottiin vanhempiensa läsnä ollessa, isovihan aikuisen kasakkatavan mukaan, punaisten hevosten väliin, joita ajettiin täyttä vauhtia pitkin kirkonkylän kujia. Nuorukaisen kauheat hätähuudot kuuluivat pitkin teitä ja vaikuttivat hänen ilmiantajaansa niin, että hän tuli mielipuoleksi ja hoidetaan häntä nyt Uudenkaupungin mielenvikaisten sairaalassa”. Kirkon kirjoihin Jalo Nummisen kohtalo on kirjattu seuraavasti: ”Rääkäten murhattu Pappilan ja Siivotun välillä maantiellä. Pistelty kahdesti vatsaan ja kerta rintaan, pudotettu reestä maanottokuoppaan Siivotun tien varteen”.

Kalannissa ehdittiin jo samana tulopäivänä käydä monissa talouksissa, oppaana hääri aktiivi-

Uudenkaupungin Yhteislyseo palveli myös punakaartilaisia majoitustilana. Sinne olivat jääneet jopa suojeluskuntalaisten petivaatteet joukkojen lähdettyä Ahvenanmaalle. Kuva Uudenkaupungin museo.

Tämän kuvan tilaajaksi on Augusta Olssonin valokuvaamossa merkitty A. Valo eli hän on epäilemättä yksi kuvan miehistä. Aleksanteri "Santtu" Valo kuului Turun punakaartiin ja osallistui Uudessakaupungissa tehtyihin murhiin. Kuva Uudenkaupungin museo.

simmin entinen paikkakuntalainen, mutta jo muutaman vuoden Helsingissä asunut, kivityömies Kalle Penttinen. Penttinen tuli kotikonnuilleen Helsingin kivityömieskomppanian mukana. Penttisen kuulustelupöytäkirjasta: "..että kivityömies Kalle Penttinen tuli viime helmikuun 11. päivänä meidän kotiimme isomman punakaartilaisjoukon mukana ja näyttäen toiminnassaan joukon johtajaksi. Mainittu joukko pani silloin toimeen kodissamme ryöstön, jossa menetimme erilaista tavaraa ainakin parin tuhannen markan arvosta. Vielä pani Kalle Penttinen toimeen ankaran tutkinnon siitä, että isäntä olisi kuulunut suojeluskuntaan ja pakotti lopuksi kirjoittamaan sitoumuksen, että talollisen Kalle Käkölän on sitouduttava pysymään erillään kaikista valkokaartin toimista ja avustamisista, sillä uhalla, että jos hän jossain suhteessa rikkoisi mainitun sitoumuksen, tulisi hän paikalla armotta ammuttavaksi".

Iltapäivällä Uuteenkaupunkiin

Valtausjoukot saapuivat Uuteenkaupunkiin iltapäivällä klo 16 -17 maissa. Ensimmäiseksi haettiin majoitustiloja ja niitä oli näinkin isolle joukolle hyvin tarjolla. Lyseolla jopa vuodevaatteita myöten valmiina, jotka olivat jääneet valkoisilta heidän vetäydyttyään Ahvenanmaalle 4 pv aikaisemmin. Vuodevaatteet oli kaupunkilaisten valkoisille keräämiä ja luovutettuja, eikä niitä oltu ehditty korjamaan pois ennen punaisten tuloa. Helsinkiläiset majoittuivat ruotsalaiselle kansakoululle, Lehtimäen ratsuväki Vallilaan ja loput lyseolle, apteekin asuntorakennukseen. Myös tyhjillään olevia yksityisasuntoja vallattiin, tullinhoitaja Boehmin talo, ja muutaman päivän sisällä Zachariassenin talo.

Vielä samana iltana, vaikka alkoi hämärtää, ehtivät punaiset touhuamaan. Heti kuin esikunta oli majoittautunut Elina Riihimaan matkailijakotiin Ylisellä kadulla, antoi turkulaisten ylipäällikkö Sampo Pohja määräyksen lähteä etsimään asekätköjä. Homma kaatui Jussi Helinin komppanian niskaan ja kaartilaiset Wiljam ”Vili” Lindström ja Aleksander ”Santtu” Walo lähtivät päällikkönsä kanssa kierrokselle. Menivät ensin Airion kahvilaan, jossa Walo ja Lindström yhdessä rikkoivat pistimillä useita piirongin laatikoita, mutta eivät kuitenkaan löytäneet mitään. Helinin ei kuulustelussa kertomansa mukaan muista, jos sieltä mitään otettiin. Sen jälkeen olivat menneet Ailiolle, mutta ei löytäneet mitään. Matka jatkui Paldanille, josta olivat ottaneet yhden puvun. Näin toimivat muutkin joukot, tarkastuksia ja ryöstöjä.

Vangitsemiset alkoivat myös välittömästi. Kahden tunnin kuluttua joukkojen saapumisesta oli konttoristi Julius Zachariassen napattu kiinni. Kotoaan Itätullin torin asunnosta häntä ei löytynyt, mutta Zachariassenin palvelija Saima Lintunen ohjasi kaartilaiset Waszeille. Sieltä haettu löytyi ja samalla otettiin säilöön eläinlääkäri Hugo Wasz. Valkoisia tai valkokaartia avustaneita haettiin paikallisten opastuksella. Punaisella logiikalla etsityt olivat vastavallankumouksellisia, vallankumousta he itse olivat puuhaamassa.

KAUHUA HERÄTTÄNYT ALFRED SAARI

Alfred Saari oli keväällä 1918 Uudessakaupungissa näkyvä hahmo – persoonallisuus – pahan ruumiillistuma. Kaukovallan kuvaamassa kaupungin historiassa kapina-aikaisista paikallisista kaartilaisista ainoastaan Saari on tullut noteerattua, ylipäällikköäkään ei mainita. Saari oli entuudestaan kaupungissa hyvin tunnettu henkilö. Jo hänen lempinimensä ”Taju” antaa jonkinlaisen aavistuksen kantajastaan. Väinö Saarni muisteli häntä ”vähän sellaisena sukkelana”. Lauri Koskinen on jossain juhlajulkaisussa 1910-luvulla kirjoittanut värikkääseen sävyyn Tajun maratooniharrastuksesta: ”Taju sai äkki tiättä, ett hänt ol pilkattu ja hak silmä verenpunasena Koskise Laurit. Siin Lauri tuliki toisten poikatten kans Sinisalo kahvila erustal. Taju hyökkäs sana sanomat Lauri niskaha, veteli Laurit armottomaste ja väsymät ympärs korvi hokemal koko aja: Täsä olis kirjailipalkkiot, ja täsä ja täsä ja täsä…” Alfred Saari syntyi Vehmaalla, josta koko perhe muutti Uuteenkaupunkiin. Hän otti sukunimekseen Saari – vanhempansa kuolivat 1910-luvulla pelkällä patronyymillä eli isännimellä Davidsson. Taju on leskiäitinsä kuoltua muuttanut työn perässä Turkuun, jossa hänen mainitaan toimineen syksyllä 1917 miliisinä eli Turun poliisin syrjäyttämän työväen järjestyskaartin edustajana. Saari herätti jo kapinan alkuvaiheessa kauhua ratsastamalla kaupunkiin ryntäävän punakaartijoukon sivulla hampaisiin asti aseistautuneena. Jopa turkulainen Uusi Aura -lehti kirjoitti heti punaisten paettua kaupungista tunnetusta uusikaupunkilaisesta Alfred Saaresta, käyttäen hänestä nimityksiä ”Taju” ja ”Juoksija”.

Tunnettu pitkänmatkan juoksija

Juoksuharrastuksestaan Taju olikin kaupungissa erityisesti tunnettu. Eikä kyse ollut pelkästä harrastuksesta, vaan kilpaurheilusta. Alfred Saari oli 1910-luvulla kaupungin tunnetuimpia pitkänmatkan juoksijoita, Uusi Aura mainitsi kilpailukolumneissaan hänet aina vanhaksi tutuksi Uudestakaupungista. Turun Sanomat raportoi 14.5.1913 ”Jymyn” järjestämistä ensimmäisistä murtomaajuoksukilpailuista Uudessakaupungissa ja neljän kilometrin kilpailussa oli toiseksi tullut UU:n Alfred Saari. Saaren juoksu-ura kattoi vuodet 1911–16. Kilpailuja oli Turussa, Porissa ja lähiseudulla. Laitilan Jyskeen Seelim Laaksolle Taju aina hävisi, mutta Laaksoa pidettiinkin jopa 1912 olympiakisojen potentiaalisena ehdokkaana – maamme parhaita 5000 metrin ravureita – Vakka-Suomi -lehden mukaan. Saari juoksi 5000 metriä noin 16 minuuttiin ja maratoonin useaan otteeseen kolmen tunnin ajalla, jopa alle sen. Tulos on sen aikaisilla välineillä ja olosuhteissa kova. Syksyllä 1915 Saari näytti muille tietä alusta loppuun asti kaupungissa järjestetyssä 25 kilometrin juoksussa, joka suoritettiin Alisella- ja Rantakadulla satojen katsojien seuratessa. Saari edusti ”Urheilijat” seuraa eli UU:ta, ei työnväenseura Roimaa, joka oli ehkä enemmän painottunut voimisteluun kuin yleisurheiluun ja tämä lienee syy, että UU:ssa kilpaili useita myöhemmin punakaartissa olleita, kuten Hjalmar Nordling ja Kaarlo Valli. Politiikka ei urheilussa näytellyt vielä 1915 minkäänlaista osaa, sekä Nordling että Valli kilpailivat samana vuon-

na Roiman ja UU:n riveissä. Jalmari Nordling ehti edustaa sujuvasti kaikkia kaupungin urheiluseuroja, nimittäin kolme luokkaa lyseona käyneenä kilpaili Nordling myös ”Jymyn” paidassa eli lyseon urheiluseurassa. Alfred Saari oli koko kilpailu-uransa UU:lle uskollinen, seuran historiikki on hänet kyllä täysin unohtanut. Mauno Vannas oli useaan otteeseen samoissa kisoissa mukana, kuten myös valkoisten puolella sisällissodassa kaatunut jääkäri Paavo Teukku Laitilasta.

Innokas vapaapalokuntalainen

Huhtikuussa 1915 Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti kaupungin vapaapalokunnasta ja VPK oli palkinnut Alfred Saaren innokkaasta osallistumisesta sammutustöihin. Muitakin tässä yhteydessä palkittuja tuli myöhemmin kuulumaan Uudenkaupungin punakaartiin, esimerkiksi Niilo Vuorinen, joka sittemmin teloitettiin kaksi päivää Alfred Saarta aikaisemmin. Huhtikuussa 1916 VPK:n ruiskuosastoja esiteltäessä on Saari ilmoittanut ammatikseen urheilija, tuskinpa edes olympiavoittaja Hannes Kolehmainen käytti itsestään tuota nimikettä. Itsetuntoa Tajulla riitti. Toukokuisen teloituksensa jälkeen Alfred Saari haudataan täydellisesti, edes mittava vuoden 1918 sotasurmaselvitys ei ole pystynyt häntä tarkemmin identifioimaan. Kaikki siis tunsivat hyvin Saaren, mutta kukaan ei myöhemmin tiennyt kuka hän oli. Saaren vaiheista kapinan aikana on kovin vähän tietoa, muutama 1. komppanian kuulusteltava on kertonut hänen olleen kaikista häijyin. Alfred Saari vangittiin Tampereella, mikä viittaa siihen, ettei hän ainakaan loppuvaiheessa ollut Uudenkaupungin punakaartin muka-

Alfred Saaren parhaat päivät olivat jo takana, kun tämä kuva otettiin. Kuva Uudenkaupungin museo.

na pakoretkellä, joka päättyi Lahden edustalle. Taju oli ennen kapinaa siirtynyt vuoden 1917 tienoilla työn perässä Turun seudulle ja liittynyt siellä Uuteenkaupunkiin helmikuussa matkanneeseen Turun kaartijoukkoon. Uudenkaupungin kaartiin liittyneen muurari Yrjö Ahtosen mukaan Taju olisi kuulunut Turun Portun sakkiin: "...tähän joukkoon oli kuulunut eräs Alfred Saari, joka muuten oli kauhea mies uhkaillen aina revolverilla." Turkulaisjoukkojen matkassa Saari ajautui Tampereen taisteluihin tai ainakin vangittiin siellä. Tampereelta Saari toimitettiin Raumalle, mistä hän käveli Uuteenkaupunkiin 12. toukokuuta. Uudenkaupungin Sanomat kuvasi saapumista seuraavasti: "Sunnuntai-iltana tuli Raumalta vieläkin suurempi sankari, uusikaupunkilaisten kauan odottama Taju, Alfred Saari, jonka kiinni saamisesta ja kaatumisesta on tänne huhuja kulkenut useasti. Toinen oli ulkonäkö Tajulla nyt, kuin viimeksi täältä lähteissään; laihtunut ja parroittunut ja pää painuksissa. Ei ollut enää halua katsoa ihmisiä silmiin, helmikuiset teot olivat liian tuoreina ja raskaina muistoissa." Saari teloitettiin heti seuraavana päivänä.

Olli Laurila

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 1914-1918
- Vakka-Suomi-lehti 1914-1918
- Uusi Aura -lehti 1914-1918.
- Kaukovalta K. V.: Uudenkaupungin historia IV. 1962.
- Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry/ kirkonkirjat.
- Väinö Saarni /Matti Jalava arkisto
- Lauri Koskinen /Kaupunkim poja -yhdistyksen arkisto.

KAUPUNKILAISIA PAKENI

Kamalia aikoja Uudessakaupungissa

Uudessakaupungissa lisääntyi levottomuus lauantaina helmikuun 9. päivänä. Kaupunkilaiset saivat lisää yhä varmempia tietoja siitä, että suuret punakaartilaisten joukot ovat tulossa Turusta Uuteenkaupunkiin.

Kaupunkiin jääneillä suojeluskuntalaisilla ei ollut ilman aseita mitään mahdollisuuksia puolustautua ja suurin osa heistä päättikin lähteä pakomatkalle. Samoin muita sellaisia kaupunkilaisia, jotka kokivat olevansa vaarassa. Osa otti mukaansa myös perheensä, toiset jättivät vaimonsa ja lapsensa kaupunkiin. Kukin lähti sinne, mistä uskoi ja toivoi löytävänsä turvapaikan. Moni maaseudulle ja suuri joukko saaristoon. Jotkut harvat päättivät jäädä paikalleen ja osa heistä joutui maksamaan tästä rohkeudestaan todella kovan hinnan.

Pakoon lähtöä jatkui koko sunnuntain helmikuun 10. päivän ja sitä seuraavan maanantain 11. päivän helmikuuta.

”Sitten isonvihan päivien ei Uudessakaupungissa ollut eletty näin kamalia aikoja”, kirjoittaa K.V. Kaukovalta Uudenkaupungin historiassa. Hän jatkaa seuraavasti:

”Kadulla kulkeva tunsi omituisen yksinäisyyden tunteen painostavan itseään, sillä ulkona ei näkynyt juuri muita kuin paikkakunnan punaisia, jotka seisoskelivat katujen kulmissa kasvoillaan ivallinen voitonvarma ilme. Jokainen aavisti jotakin kamalaa olevan tulossa.”

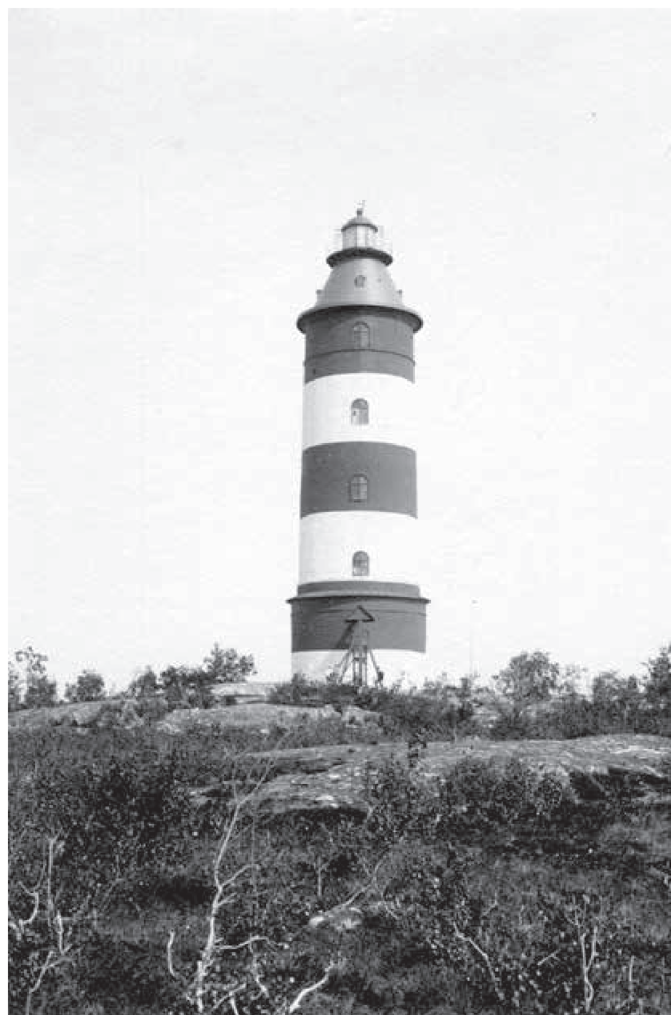
Uudenkaupungin Alinenkatu taisi olla näin hiljainen helmikuun alkupäivinä suojeluskuntalaisten lähdettyä ja ennen kuin punakaartilaiset tulivat. Kuva Uudenkaupungin Sanomien arkisto.

Kanttori pakeni Isoonkariin

Moni kaupunkilainen lähti pakoon saaristoon. Joku saattoi yrittää Ahvenanmaalle liittyäkseen sinne lähteneitten suojeluskuntalaisten joukkoon. Joku lähti löytääkseen saariston suojasta itselleen turvallisen pakopaikan. Usea suuntasi kulkunsa Isonkarin majakkasaarelle, jonne helmikuussa kovan talven takia pääsi Uudestakaupungista jäätä myöten.

Yksi heistä oli Uudenkaupungiin seurakunnan kanttori-urkuri Primus Leppänen. Hän oli lisäksi aktiivinen suojeluskuntalainen ja Wakka-Suomi -lehden toimittaja. Suvun piirissä elävän tiedon mukaan hänen kiinniottamisestaan tai hänen "päästään" olisi luvattu 10 000 markan palkkio, mutta sen todenmukaisuudesta ei ole tietenkään varmuutta. Semminkinkään, kun tietoa ei jouduttu koskaan testamaan todellisuudessa, sillä Primus Leppänen pääsi pakoon punaisilta.

Hän lähti muiden pakolaisten kanssa yöllä helmikuun 7. päivänä jäätä pitkin pois kaupungista. Osa pakenijoista pyrki ehkä Ahvenanmaalle, osan tavoitteena oli vain päästä pois kaupungista ilman sen selvempää päämäärää. Primus Leppänen päätyi Isonkarin majakkasaarelle, jossa hän viipyi pari päivää. Punaiset kävivät kuitenkin myös Isossakarissa, joten sinne ei ollut turvallista jäädä pitemmäksi ajaksi.

Kanttori Primus Leppänen ja muutamat muut kaupunkilaiset pakenivat Isonkarin majakkasaarelle. Siitä muodostui kuitenkin sekä hänelle että muille vain väliaikainen etappi. Kuva Uudenkaupungin museo.

Merta pitkin pohjoiseen?

Helmikuussa 1918 oli niin sanottu hyvä jäätalvi. Osa pakolaisista jatkoikin ilmeisesti Isostakarista jäätä myöten Brändön Jurmon kautta eteen päin Ahvenanmaalle.

Miten Primus Leppäsen pakomatka Isostakarista jatkui, on epävarmaa. Perheen piirissä on säilynyt muistitieto, jonka mukaan hän olisi päässyt veneellä laivaväylää pitkin Vaasaan. Näin muistelevat lapset isänsä itse kertoneen. Toisen tiedon mukaan matka olisi jatkunut ”Ahvenan yli” ja edelleen ”ruotsalaisella pelastuspaatilla pohjoisen rintamalle”. Tämän tiedon on välittänyt Wakka-Suomi -lehden vastaava toimittaja Iivari Partanen, joka lienee kuullut sen myös Primus Leppäseltä itseltään.

Jossain sisällissodan vaiheessa Primus Leppänen joka tapauksessa päätyi Korsholman sotilassoitto-opistoon Pohjanmaalle.

Sisällissodan aikaiset tapahtumat Isossakarissa saivat merkillisen jälkinäytöksen. Nimimerkillä esiintynyt henkilö kirjoitti sodan jälkeen luotsipiirin päällikölle kirjeen, jossa hän väitti, että tietyt nimeltä mainitut Isonkarin luotsit eivät olleet ottaneet vastaan pakolaisia, jotka olivat matkalla Ahvenanmaalle. Heitä olisi jopa pilkattu. Syyte oli vakava ja se olisi saattanut estää pääsyn uuden merenkulkulaitoksen palvelukseen.

Tapauksen taustalla vaikuttivat ristiriidat luotsilaitoksen sisällä. Luotsilakko oli rikkonut työtovereitten välejä ja joku oli saattanut ryhtyä yhteistyöhön uusien punaisten vallanpitäjien kanssa. Tai sellaista saatettiin ainakin epäillä ja erilaisia ilmiantoja tehtiin paljon.

Tilanteen vakavuuden vuoksi yksi Isonkarin luotseista lähtikin Uuteenkaupunkiin tavoittamaan henkilöitä, jotka olivat helmikuussa olleet pakomatkalla saaressa. Hän halusi kerätä todisteita siitä, miten pakolaisia oli Isossakarissa kohdeltu.

Yhden todistuksen on antanut ja allekirjoittanut Primus Leppänen. Hän vakuuttaa saaneensa

Primus Leppänen sylissään perheen lapsista Maire. Kuva Uudenkaupungin museo.

Isossakarissa ”henkilökunnan puolelta osakseni erittäin ystävällisen kohtelun, mikä kiitollisuudella tunnustetaan”. Vastaavia todistuksia löytyy arkistosta myös neljä muuta.

Punaiset poistuivat, kaupunkilaiset palasivat

Punainen valta kesti Uudessakaupungissa kaksi kuukautta. Punaisten poistuminen käynnistyi Katanpäästä huhtikuun ensimmäisellä viikolla. Punakaartin toinen komppania kuljetti sieltä kaupunkiin valtavan määrän tavaraa, ruokaa, aseita ja monenlaista kalustoa. Katanpään joukot jättivät kaupungin huhtikuun 8. päivänä. Miehiä oli noin sata. Loput joukoista – noin 150 miestä – lähtivät keskiviikon 10.4. vastaisena yönä ja viimeiset aamulla kello 10. Ennen lähtöä toteutettiin kuitenkin vielä viimeiset tihutyöt rikkomalla puhelinkeskus ja vahingoittamalla Wakka-Suomi -lehden kirjapainoa.

Näkymä Uuden kirkon tornista lounaaseen yli kaupungin. Etualalla raatihuone ja vasemmalla puutalo, jossa toimi sisällissodan aikana puhelinkeskus. Kuva Uudenkaupungin museo.

Epävarmuus kaupunkilaisten keskuudessa kuitenkin jatkui vielä jonkin aikaa. Ei oltu varmoja, ovatko punaiset poistuneet lopullisesti vai onko vielä vaarana jonkinlainen paluu ja kostoisku. Sellaisesta oli kuultu Raumalta. Vähitellen pakolaiset palasivat piilopaikoistaan koteihin ja läheistensä luokse. Samalla saatiin tietoja niistä kaupunkilaisista, jotka olivat Uudenkaupungin retkikunnan mukana menneet Ahvenanmaalle ja sieltä monien vaiheiden jälkeen taisteluihin valkoisten puolella Satakunnan rintamalle.

Kaupungissa kärsittiin nälkää

Vakavana vaikeutena Uudessakaupungissa – niin kuin muuallakin maassa – oli paha elintarvikepula. Osa kaupunkilaisista joutui kärsimään suoranaista nälkää.

”Mutta kaiken hädän keskellä suurissa vaikeuksissakin elävät kansalaiset olivat kuitenkin iloisia ja onnellisia siitä, että maa oli vapaa ja kansamme itsenäinen. Oli laskettu vahva perustus onnellisemmalle tulevaisuudelle”, kirjoitti aikalaistodistuksenaan K.V. Kaukovalta Uudenkaupungin historiassa.

MJ

Lähteet:

- Kaukovalta K.V.: Uudenkaupungin historia IV osa, Uudenkaupungin kaupunki, Uusikaupunki 1962.
- Linhola Leena: Primus, Ystävät ja kylänmiehet Espoo, Seinäjoki 2016.
- Uudenkaupungin yhteislyseo 1895-1920, toim. Matti Viitakari, Uusikaupunki 1920.

Päätoimittajan pakomatka

Matti Lehmus ”jäniksen poluilla”

Tiedot punaisten suurten joukkojen etenemisestä kohti Uuttakaupunkia helmikuun alkupuolella herättivät huolta ja levottomuutta kaupunkilaisten keskuudessa. Suojeluskuntalaisten yllättävä lähtö Ahvenanmaalle oli näet jättänyt kaupungin ja kaupunkilaiset oman onnensa varaan ja vakavaan vaaraan.

Osa niistä kaupunkilaisista, jotka kokivat olevansa suurimmassa vaarassa, päätti paeta pois kaupungista. Saaristoon, maaseudulle, kuka mihinkin.

Uudenkaupungin Sanomien silloinen päätoimittaja Matti Lehmus oli ensin päättänyt jäädä kaupunkiin, mutta sunnuntaina helmikuun 10. päivänä hän tuli lopulta toisiin ajatuksiin ja päätti poistua kaupungista. Se tapahtui viime tipassa, sillä punaisten etujoukko saapui Uuteenkaupunkiin seuraavana päivänä ja punakaarti otti välittömästi kaupungin valtaansa. Alkoi punaisen pelon ja terrorin aika pidätyksineen, murhineen, hävityksineen ja takavarikointeineen.

Punainen hävitys kohdistui myös Matti Lehmuksen työpaikkaan: Uudenkaupungin Sanomien toimituksessa ja kirjapainossa tuhottiin paikkoja ja työvälineitä. Lehden ilmestymisessä oli punaisen vallan mittainen miltei kolmen kuukauden tauko.

Matti Lehmus oli Uudenkaupungin Sanomien ja kirjapainon keskeinen toimija 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Lehden päätoimittajana hän toimi viiteen otteeseen vuosien 1901 ja 1922 välisenä aikana yhteensä noin 13 vuotta. Hän oli päätoimittaja myös sisällissodan aikana. Kuva Uudenkaupungin museo.

”Ajankuvaksi myöhemmille polville”

Päätoimittaja Matti Lehmus kirjoitti pakoretkestään - jonka aikana hän täytti 55 vuotta - Uudenkaupungin Sanomiin vasta runsas vuosi sisällissodan jälkeen huhti-kesäkuussa 1919. Viisiosaisen kirjoituksen otsikko oli ”Jäniksen poluilla” ja siinä hän kertoi yksityiskohtaisesti kaikkiaan yli yhdeksän viikkoa kestäneen monivaiheisen pakomatkan vaiheista. Hän halusi omien sanojensa mukaan kirjoittaa muistelmansa ”eräänlaiseksi ajankuvaksi myöhemmille polville, kun he selailevat vanhoja sanomalehtiä”. Tässä hänen kirjoituksensa pääkohdat kerrotaan kirjoittajan tarkoittamalla tavalla tätä kirjaa lukeville.

Matti Lehmuksen osallistuminen jumalanpalvelukseen ei toteutunut sunnuntaina helmikuun 10. päivän aamuna. Sen sijaan hän lähti pakomatkalle saaristoon. Kuva Matti Jussilan arkisto.

Jotain sodan jälkeisestä jännitteisestä tilanteesta kertoo se, että hän ei kirjoituksessaan mainitse kaikkien auttajiensa ja neuvojiensa nimiä.

Pulaa kyytimiehistä

Valkeni sunnuntain, helmikuun 10. päivän aamu allekirjoittaneellekin, valvotun yön jälkeen. Koko yön oli kaduilta kuulunut tavallista vilkkaampaa liikettä. Mutta lapsellisen naivisti ajattelin vain, että toki joku hyvä naapuri antaa minullekin tiedon, jos jotain erinomaisempaa olisi tekeillä. Sunnuntaiaamuna klo 8 korvissa aloin hankkiutua kirkkoon. Ulkona käytyään toi vaimoni sisälle tulessaan sen ”kirkkaan” tiedon, että kaikki miesväki ja niiden mukana vähän muutakin väkeä oli yön kuluessa ”jättänyt” kaupungin.

”Punaisten etujoukko” pitäisi parhaillaan olla Uudellakirkolla, siis mikä hetki tahansa myöskin Uudessakaupungissa!

Hm.

Menemmekö kirkkoon?

Emme.

Mitä tehdään?

Perheen pojat lähetettiin tiedusteluretkelle kaupungille. He toivat huolestuttavan tiedon, jonka mukaan Raumalla punaiset olivat edellisenä iltana vanginneet kaikki sanomalehden toimittajat. Saman kohtalon sanottiin odottavan heidän isäänsä, ellei hän ajoissa suoriudu pois kaupungista. Matti Lehmus sanoi tietävänsä, että "sananvapauden" innokkaat puoltajat vihasivat sanomalehtimiehiä kuin – sonni punaista vaatetta.

Päätoimittajan vaimo vaati miestään lähtemään kaupungista ja "mitä naiset tahtovat, sitä jumalatkin tahtovat". Pojat pantiin etsimään kyytihevosta ja eväskori laitettiin kuntoon.

Iltapäivällä kello 14 onnistuttiin vihdoin saamaan kyytimies, sillä kaikki kaupungin ajurit olivat olleet koko yön ja aamupäivän kyytimässä pakolaisia, joten myöhässä oleva lähtijä ei enää tahtonut kyytiä saada.

Kyytimies ohjattiin ajamaan tyhjänä Pakkahuoneen rantaan, jotta kaupunkilaiset eivät näkisi päätoimittajan pakomatkalle lähtemistä. Ajatuksena oli lähteä "pariksi päiväksi pois kaupungista" ja tarjoitus oli tulla takaisin heti, kun tiedetään, millaisiksi olosuhteet muodostuvat. Ne pari päivää venyivät siis kahdeksi kuukaudeksi ja viideksi päiväksi.

Matti Lehmuksen pakomatka jäätä pitkin saariston alkoi Pakkahuoneen rannasta. Lähtiessään hän tapasi kaupunginlääkäri Santeri Jalavan tämän kotiportilla (vaalea talo oikealla). Kuva Matti Jussilan arkisto.

Viimeinen, jonka kaupungista lähteissäni tapasin, oli tohtori Jalava asuntonsa portilla.

Vai niin! Te aijotte ”mennä”. Mutta ei ihme. Kaikki nuoremmat ja parempihenkiset ovat jo viime yön tietämään menneet.

Ettekö lähde mukaan?

En! Minulla on paljon sairaita hoidettavanani. Ja tiettävästi sairaalloisuus nyt lisääntyy. Lääkärinä olen velvollinen jäämään paikalleni, potilaitani hoitamaan. Eiköpähän punaisetkin tarvitse lääkäriä.

Ei. He eivät tarvinneet lääkäriä, niinkuin uusikaupunkilaiset, koko Suomen kansa, koko maailman kansat ovat kauhistuksekseen saaneet kuulla.

Huonoja uutisia kaupungista

Matti Lehmus tapasi kyytimiehen pyykkilaiturin rannassa. Lumipyry sakeni ja Lehmuksen ehdotukseen Kustaviin lähtemisestä, ei mies suostunut, koska hänen hevosensa ei jaksaisi enää niin kauas. Päätökseksi tuli, että lähdetään ensin Vohdensaarelle ja sieltä mahdollisesti Lyökkiin. Kaikkialla jäällä näkyi pakenevia ihmisiä, osa oli liikkeellä hevosilla, osa suksilla tai jalkaisin.

Ensimmäisessä talossa, jonka pihalle pakolaiset ajoivat, tuli isäntä kalpeana ulos ja sanoi talon olevan jo täynnä pakolaisia. Hän neuvoi matkalaisille riihen takaa lähtevän talvitien Lyökkiin. Siellä heidät otettiin ensimmäisessä rannalla olevassa torpassa vieraanvaraisesti vastaan.

Seuraavana päivänä selvisi, että joka talossa ja torpassa oli pakolaisia ja iltapäivällä ja illalla tuli lisää, muun muassa kanttori Primus Leppänen ja Heikki Tanner perheineen.

Myöhemmin illalla saapui Vohdensaarelta lähetti, jolla oli huonoja uutisia. Tuhatlukuinen punaisten joukko oli ”kauhealla melulla” saapunut Uuteenkaupunkiin. Kirkkoherra, kaupunginlääkäri ja paljon muita oli vangittu ja punaiset olivat uhanneet heti lähteä myös Vohdensaarelle ja Lyökkiin ottamaan pakolaisia kiinni.

Se yö ei ollut varsin rauhallinen. Kun sitten seuraavana aamuna kaupungista tullut lähetti saapui uudestaan varoittamaan, ja kertoi, että allekirjoittaneenkin vähäpätöistä persoonaakin oli jo edellisenä iltapäivänä käyty etsimässä ja vaimoani uhkaamassa juuri julmasti, kun hän ei ”tietänyt” missä miehensä oli, pidin parhaana siirtyä H. Tannerin kanssa erääseen kylmillä olevaan metsämökkiin. Mutta sielläkin alkoi tuntua turvattomalta. Joku oli saanut piilopirtissä olijoista tiedon, sen vuoksi seuraavana tuorstaina 15. päivänä aamulla anivarhain lähdettiin parempaa turvapaikkaa etsimään, varsinaiselle kiertomatkalle.

”Ei pahemmin käy, kun Jumala sallii”

Pakomatkasta muodostui todella varsinainen kiertomatka. Ensimmäinen kohde oli Edväisten kylä, josta saatiin toinen hevonen ja matka jatkui Velhoveden rannalle Raudasten luodolle. Sieltä pakolaiset saivat pitkien puheiden jälkeen - samaan aikaan, kun punaiset ryöstivät kilometrin päässä olevan Kammelan kylän kauppiaan puotia - taas kyytihevosen, joka kovassa pakkasessa ja purevassa tuulessa kuljetti miehet Velhoveden halki mantereen rannalle ja aina Laitilan Seppälän kylään saakka.

Ensimmäisessä talossa kiellettiin kuitenkin kylmästä kohmettuneilta matkamiehiltä yökortteeri, sillä punaiset olivat ”suurissa laumoissa” asettuneet kirkonkylään ja tekivät retkiä ympäri pitäjää.

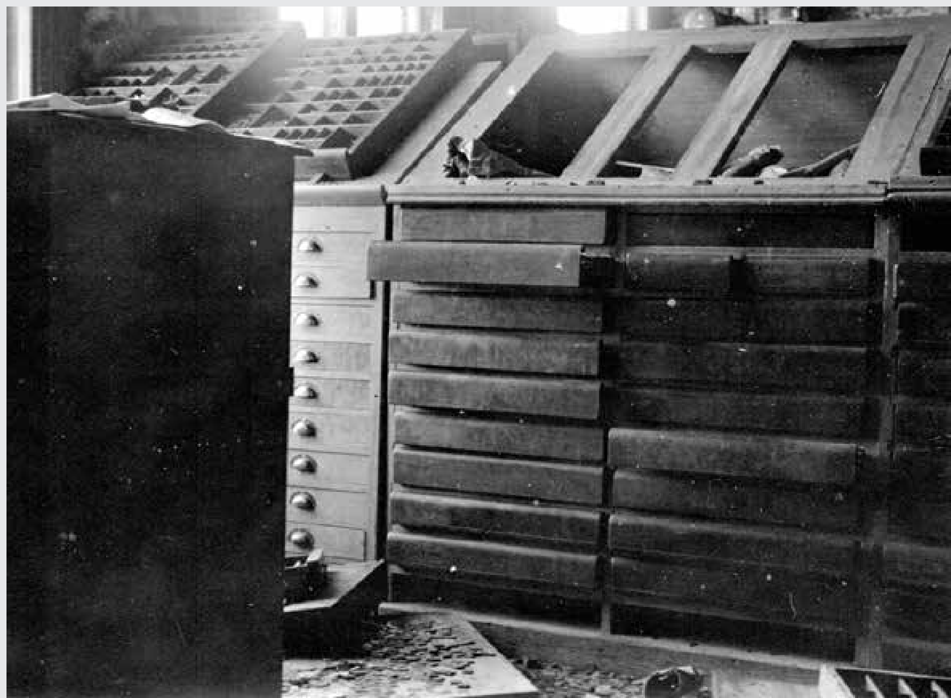
Mutta toisessa talossa, Kylä-Heikolla, otettiin pakolaiset lämpimästi ja vieraanvaraisesti vastaan, sillä kaikki me olemme samassa vaarassa. Eihän pahemmin käy, kun Jumala sallii.

Yö kului rauhallisesti. Aamulla varhain taas matkalle, lähikylään tai johonkin metsätorppaan. Mutta kaikkialla pelättiin pakolaisia yhtä paljon kuin punaisiakin, sillä tiedettiin punaisten rankaisevan ankarasti niitä, jotka valkoisia suojasivat.

Monien mutkikkaitten metsäteitten kautta pakolaiset saapuivat vihdoin Ropan torpalle, mistä matka jatkui ”huimaa kyytiä” Ihoden kestikievarin - joka toimi punaisten joukkojen levähdyspaik-

Punakaartilaiset tuhosivat Matti Lehmuksen työpaikan Uudenkaupungin Sanomien ja kirjapainon tiloja heti kaupunkiin saavuttuaan. Tämä ja seuraavien sivujen ainutlaatuiset hävityksestä kertovat valokuvat ovat Uudenkaupungin Sanomien arkistosta.

kana – kautta Lapin pitäjän Ylikereen kylään Mäki-Impolan taloon. Sinne matkalaiset saapuivat iltamyöhällä ja siellä he saivat levätä yli pyhän.

Jo maanantaina alkoivat kylän punaiset kuitenkin esittää uhkauksia pakolaisista ja punaisten joukkoja retkeili pitkin pitäjää ja kyliä pitämässä tarkastuksia. Pakolaisten ei auttanutkaan muu kuin lähteä takaisin päin Uuttakaupunkia kohden.

Seuraava yö levättiin erään Ihoden talon kylmässä, likaisessa, kirppuja ja muita pieniä kotieläimiä puolillaan olevassa tuvassa, noin puolen kilometrin päässä kievarista, punaisten kortteerista.

Talon isännältä, joka oli edellisenä iltana kyytinyt Uudestakaupungista Raumalle ja edelleen Porin rintamalle matkaavia punakaartilaisia, sain kuulla, että Uudenkaupungin Sanomain kirjapaino oli rikottu niin pieniksi säpäleiksi, että kukko nokassaan suuremmat kappaleet kantaa. Siinä painossa ei enää porvarilehteä paineta!

Lohdullinen uutinen minulle, joka noin 18 vuoden ajan olin siellä hiki päässä työskennellyt porvarien palveluksessa. Uutinen oli kuitenkin, niin kuin kaikki tämän lehden lukijat tietävät, yksi niistä leveistä jutuista, joilla ”toverit” töitänsä ylistelivät.

Päätoimittajaa jäljitettiin

Varhain ammulla helmikuun 19. päivänä pakolaiset lähtivät uudelleen Uudenkaupungin saaristoa kohti. Tarkoituksena oli päästä pujahtamaan punaisten ”ketjun” läpi Kustaviin ja sieltä edelleen aina Ahvenanmaalle asti. Hyvän onnen avulla ohitettiin Ihode ja päästiin Pyhämaan kirkonkylään saakka. Siellä piti kuitenkin tehdä täyskäännös, sillä yksi hyvä ystävä kertoi hänelle, että punaiset olivat juuri tulossa suurin joukoin Kettelistä kirkokylää kohti. Oli siis lähdettävä muualle, nyt kohti itää. Monien mutkien kautta hevosen vetämä reki päätyi jälleen meren jäälle.

Näin juoksee jäniskin, ilman tiettyä suuntaa!

Monien hyvien opetusten ohella olin jo kerinnyt saamaan sen hyvän opin, etten kenellekään ilmaissut, mihin päin menen, joka muuten olisi ollut vaikeakin varmuudella sanoa. Sillä saattoi milloin tahansa ”tie nousta pystyyn” niinkuin nytkin kävi. Vähäistä myöhemmin tulin vielä huomaamaan, ettei ollut terveellistä mainita edes niitä paikkoja, joissa jo oli tullut oltua ja käytyä, sillä siitä saattoi koitua ikävyyksiä niiille viattomille ihmisille, joitten ovesta pakolainen nenänsä sisälle pisti. Niin tiukkaa komentoa pitivät uudet vallassaolijat.

Pakomatka jatkui nyt niin lähelle Torlahden kartanoa kuin mahdollista, vaikka tiedossa oli, että siellä sijaitsi punaisten ”muonituspäämaja” Sieltä lähetettiin ryöstettyjä elintarvikkeita Uudenkaupungin päämajalle. Päätoimittaja luotti siihen, että punaisilla on sama vika kuin valkoisillakin: etsitään kaukaa ensin, kyllä läheltä aina löytää. Illalla pakolaiset majoittuivat muutaman kilometrin päässä ”kimalaispesästä” sijaitsevaan torppaan.

Levolle hankkeissa, saapui erään sivuuttamani talon tytär kolmen neljän kilometrin päästä umpihankea jään ylitse ilmoittamaan, että Pyhämaan Luodon kirkonkylässä oli eräs palvelustyttö kuullut toisen talon palvelustytöltä, että erään talon poika oli kuullut toisesta talosta, että Uudenkaupungin Sanomien toimittaja ja eräs toinen herra olivat saapuneet kylään. Tämä tieto oli niin laajasti kerrottu kylällä noin puolen tunnin ajassa sen jälkeen, kun olin kylän raitille ilmestynyt. Ja luonnollista oli, että sama tieto kulki suoraa päätä punaisten pääkortteriin kylän länsilaidassa.

Silloin se alkoi. Miehet ulos joka ilmansuunnalle, sillä olihan nyt oiva saalis saatavissa.

Sivuuttamaani taloonkin ilmestyi viisimiehinen pyssyjoukko noin neljännestunti sen jälkeen, kun olin sen jättänyt. Pyssynpiiput ja pistimet ensiksi ovesta sisälle ja julma ääni karjaisi:

Missä pakolaiset? Häh!

Mitkä pakolaiset? kysyi emäntä ihmeissään. Sillä talon isäntä ”sattui” juuri olemaan metsässä.

Älkää te, emäntä kenkkuilko! Tänne on tullut ihan nyt juuri kaksi uusikaupunkilaista pakolaista. Toinen Uudenkaupungin Sanomien toimittaja. Sanokaa suoraan, missä he ovat! Kiväärin pistimet tekivät uhkaavan liikkeen värisevän emännän viatonta olentoa kohden.

Mutta eihän se emäntä mitään tietänyt, oli vaan nähnyt erään kuormallisen miehiä ajavan äskettäin Kauhianpäähän päin. Siinä hänen tietonsa, vaikka kaikki viisi pistintä paikalla lävistäisivät hänet.

Nähkääs, niitä on lujia emäntiä Suomen kansassa.

Pakkasessa heinäladossa

Punaiset epäilivät kuitenkin sekä emäntää että tytärtä. Torpassa pantiinkin toimeen perinpohjainen ”kotitarkastus”. Navetan ylisetkin pengottiin. Mutta turhaan. ”Linnut” olivat kuin olivatkin jo tiessään.

Talon tytär oli kiireesti juossut aukean jäämatkan yli kertomaan tietoja siitä, mitä punaiset parhaillaan Pyhämaassa puuhasivat. Torlahden ”päämajassa” oli tietenkin puhelin, joten pakolaiset huomasivat joutuneensa ”kahden tulen väliin”.

Nopea neuvottelu torpan isännän kanssa päätyi siihen, että pakolaiset siirtyvät yöksi läheiseen heinälatoon. Siitä huolimatta, että pakkasta oli 30 astetta!

Pakkaseen kuin punaisten pistimiin. Ja vähäistä myöhemmin oli allekirjoittanut hyvän matkan päässä olevassa ladossa, korteheinän sisässä vällyihin kääriytyneenä.

Onneksi ei kuitenkaan tullut uni silmään, sillä silloin olisi pakkanen tehnyt tehtävänsä. Sittenkin pakkasi jalat ja nokka paleltumaan.

Oli kirkas kuutamo ja sen valossa oli mukava tarkastella yöelämää metsässä ja jäillä. Sain nähdä, että sota ei taukoa yöksikään. Kettu ajoi jäällä jänisparkaa, saavutti sen ja ykskaks nitisti kuoliaaksi sekä kantoi hampaissaan kuolleen serkkunsa aivan lähelle latoa, hautasi saaliinsa rantakaislikkoon lumeen ja meni uutta saalista etsimään.

Ladossa värjöittelijä ajatteli, että tuo olisi kait hänenkin kohtalonsa, jos punaiset ketut saavuttaisivat.

Vielä seuraavan päivänkin iltapuolelle asti pakolaiset värjöttelivät ladossa odotellen uutisia punaisten mahdollisista toimista lähistöllä. Myös Uudestakaupungista odotettiin uutisia. Punaisia ei näkynyt lähettyvillä. Kaupungista puolestaan tuotiin tieto, että ”punainen hallitus” eli nykyinen kaupunginhallitus kehotti kaikkia pakolaisia saapumaan määräajassa takaisin kaupunkiin. Matti Lehmus ei sellaiseen kehotukseen uskonut. Muutamat kuitenkin uskoivat. Esimerkiksi nimismies Thure Silverberg, joka tapettiin parin päivän päästä paluusta.

Illalla mentiin lämpimään tupaan ja loimottavan pesävalkean edessä sulatettiin jäätyneitä jäseniä. Mutta seuraavaksi yöksi taasen heinälatoon, kuitenkin toiseen kuin edellisenä yönä, kauemmaksi ja sivummalle. Enemmän vaatteita mukaan. Ja kun heinätkin olivat hienompia, kuin edellisessä ”yökortteerissa” tuntui olo suotuisammalta ja turvallisemmaltakin. Unikin tuli muutamaksi tunniksi, mutta kun heräsi aamuyöstä, oli kasvot ja kaikki parranhaivenet paksussa härmässä ja jäässä. Ruumis vapisi kuin ”vaivaisen onni seipään päässä” niin, että täytyi kömpiä ylös suorimaan luitansa sekä raapimaan jäätä ja härmää naamastaan.

”Kuume runteli ruumista”

Aamulla helmikuun 21. päivänä saapui ladolle mies ja hevonen. Pakolaiset lähtivät jälleen harhailemaan ja etsimään turvapaikkaa.

Ensimmäisessä talossa Pyhärannan puolella tarjottiin vain kahvia, mutta turvapaikkaa ei voitu antaa pakolaiselle, jota ladossa saatu vilukuume alkoi pahasti puistatella. Jossakin ”kunnankokouksessa” oli päätetty, ettei pakolaisia suojata ja se oli ilmoitettu pitäjän punaiselle esikunnalle, joka puolestaan lupasi varjella pitäjää ryöstöiltä ja muilta vahingoilta.

Suunnitelmana oli mennä Velhoveden pohjukan toiselle puolella ja pyrkiä saamaan sieltä kyyti Laitilan Salon kylään.

Ensimmäisessä talossa, johon poikettiin, ei ollut hevosta kotona eikä osattu metsäteitse Salon kylän takamaille. Ja kun vielä joku talonvääestä sairastui, kun kuuli pakolaisia tulleen, oli parasta poistua ihmisten ristinä olemasta.

Erottiin toivotuksella:

-Jumala teitä auttakoon, ihmiset eivät enää voi auttaa!

-Siltä näyttää!

Pakolaisten matka jatkui nyt entisen kyytimiehen mukana uudelleen Velhoveden jäälle. Toisella rannalla poikettiin erääseen asuntoon hevosta lepuuttamaan. Talossa oli puhelin ja päätoimittaja päätti soittaa pyhämaalaiselle ystävälleen.

Olisi saanut jäädä tekemättä, sillä puhelinasemat olivat punaisten vallassa. Vaikka puhuinkin "hebreiskaa", älysivät kuuntelijat kuitenkin, että puhuja oli vierasta väkeä.

Kuului huurahduksia, usealta taholta. Lopetin soitolla. Mutta kuuntelin uteliaana sitä sekamelskaa, mikä puhelimessa syntyi.

Muutaman minuutin kuluttua soitettiin riivatusti sinne, missä olin. Pantiin pieni poika vastaamaan.

Vieläkö se herrasmies on siellä, joka äsken soitti?

Ei ole. Meni jo. En tiedä, minne.

Ja lähdettiinkin, takaisin viimeisille asuinsijoille, sekä varmemmaksi vakuudeksi myöhemmin illalla taas heinälatoon, kireästä pakkasesta huolimatta.

Kului sekin yö, kasvoi huurre ja jää hengitysaukkojen ympärille, niinkuin edellisinä öinä. Ja kun kuume runteli ruumista täysin ottein, ei unikaan häirinnyt oloa. Eikä punaisetkaan.

″Entinen merimies Pyhämaasta″

Anivarhain aamulla helmikuun 22. päivänä ladolle kuului lähestyvien ihmisten ja reen ääniä. Ne olivat onneksi tuttuja ääniä. Tulijat toivat juotavaksi kuumaa maitoa ja sen jälkeen pakolaiset pantiin rekeen vällyjen ja loimien alle. Matka jatkui nyt Hirslahden tuulimyllylle ja sieltä Rohdaisiin ja edelleen pohjoiseen.

Ropan torpalla vaihdettiin taas hevosta. Ja myös vaatteita. Torpan mies sen hyvän neuvon antoi ja myös huonoimmat työvaatteensa. Hän oli nähnyt, että muutamat toiset tunnetut pakolaiset olivat tällä tavoin sivuuttaneet monta punaisten ″karavaania″, saaden heiltä vain kunnioittavia tervehdyksiä.

Sen lisäksi oli hyvä tietää, mikä vieras oli miehiään, jos joku kysyisi. Päätoimittaja oli siitä lähtien toistaiseksi ″entinen merimies Pyhämaan luodolta″.

″Entisen merimiehen″ matka jatkui nyt Ropan kylästä hyvällä orihevosella kohti Ihodea ja sen kautta piti suunnata Hinnerjoen pitäjän rajamaille vakaana aikomuksena mennä ostelemaan palkkimetsiä hinnerjokisillta ja honkilahtelaisilta. Mikäli mahdollista, aikomuksena oli edelleen pujahtaa näissä asioissa Pyhäjärven Säkylään ja sieltä aina valkoisten rintamalle. Suunnitelman toteuttaminen ei ollut kuitenkaan yhtä helppoa kuin sen kokoon ajatteleminen.

Punakaartilaiset naulasivat laudat Uudenkaupungin Sanomien toimitalon oveen. Kuva Uudenkaupungin Sanomien arkisto.

Jo Kodisjoella näytti tie nousevan pystyyn. Kylään oli saapunut Raumalta viitisen kuormallista punaisia, joukossa pari naistakin. Tarkoituksena oli jatkaa aiemmin alulle panemiaan ”kotitarkastuksia”. Parin pikkukauppiaan varastot oli jo tyhjennetty ja nyt oli talollisten varastojen ”tarkastuksen” vuoro.

Sattumalta saivat pakolaiset tiedon tilanteesta, jolloin ajettiin ensimmäisen, maantien sivussa sijainneen talon pihalle. Ori rekineen pantiin hyvään piilopaikkaan ja sitten siirryttiin tupaan odottamaan, mitä tuleman piti.

Talon miesväki ”ei ollut kotona”. Naisväki oli, ja odotellessa siinä pakinoiden valmistui kahvit ja juotiinkin. Tuli tupaan muuan oman kylän ”vaaleanpunainen”, ja häneltä oli sopiva tilaisuus tiedustella, missä olisi palkkimetsiä myytävänä ja miten metsätyöt nyt voisivat sillä ilmansuunnalla menestyä.

Taisi siinä olla puhetta ”vallankumouksestakin”, ynnä köyhälistön riemuajan noususta. Mutta mitäpä vanha entinen merimies sellaisista asioista ymmärsi, varsinkin pyhämaalainen, joka koko ikänsä oli haistellut suolaisen veden sumua ja laivapien hajua lämpöisemmillä ilmoilla. Silloin tällöin tosin pakkasi tiedot palkkimetsäasioissa ”viiraamaan”, mutta harvapuheisuus ja ensikertalaisuus ”maakravun toimissa” pelastivat sentään aina pälkäästä. Toista olisi ollut, jos ”haastattelijakin” olisi ollut entinen merimies. Silloin olisi toinen ”entinen merimies” joutunut varmasti ”haaksirikkoon” meriasioissa. Ja mahdollisesti olisi ”vaaleanpunainen” silloin sulautunut ”tulipunaiseen”, joka oli läheisessä naapuritalossa parhaillaan päävärinä.

Niin ei kuitenkaan käynyt. Jonkin ajan kuluttua ilmestyi talon kohdalle kuitenkin kaksi kuormallista punaisia, jotka Internationalen sävelten kaikuessa pysähtyivät aivan portin kohdalle. Talossa odotettiin punaisten ”vierailua”. Pian joukon jatkoksi saapui vielä kolmaskin kuorma ja karavaani lähti liikkeelle uuden laulun kaikuessa. Perässä hurautti vielä pari samanlaista kuormaa, kaikki Lahdenvainion kylää ja Raumaa kohti.

Kylä oli vapaa, ihmiset huokasivat helpotuksesta, ja ”entinen merimies” kyytimiehineen lähti jatkamaan matkaansa pohjoista kohden, Hinnerjoen rajamailla oleviin metsätorppiin, jossa erottiin.

”Honkilahdella punaisimmat punaiset”

Helmikuun 28. päivä oli lauantai. Torpan miehen hevonen sairasti ja kun ”entinen merimieskin” poti kylmän vihoja ja lisäksi alkoi tupruttaa lunta taivaan täydeltä, oli riittävästi syitä jäädä lepäämään päiväksi pariksi siinä luvallisessa toivossa, että noissa hajallaan olevissa asumuksissa olisi hyvässä piilossa.

Mutta kaukana siitä.

Ja lisäksi oli torpanmies myöskin entinen merimies ja ”Amerikan faarari”. Varovaisuus oli tarpeen. Mutta sittenkin oli ”pyhämaalainen merimies” vähällä kompastua joka toiseen sanaan. Ja palkkimetsäasiat alkoivat naurattaa isäntää.

Mutta myöskin torpanmiehen puheet ”porvarien” ilkeyksistä, ”talonjussien” metkuista, esimerkiksi viljansalaamisesta, saivat naurunkareen ”pyhämaalaisen” suupieleen.

Illalla syötiin puuroa ja miehet menivät saunaan. Saunan jälkeen isäntä ja vieras joivat tuvan peräkamarissa pari kupillista väkevää pippurikahvia, joka ajaa ruumista ulos kylmän.

Sillä ajalla emäntä saunotti itsensä. Saunasta palattuaan iltamyöhällä oli torpan emännällä uutisia. Naapuritalon itkevä emäntä oli käynyt tiedustelemassa sitä ”vierasta”, joka edellisenä päivänä taloon tuli. Samalla hän kertoi epäilyksensä, ettei vieras ollut mikään ”entinen merimies”, sekä että Kodisjoellakin on punakaarti nyt asettanut teitten risteykseen samanlaiset vahdit kuin Padon, Suontaan ja Kivijärven kylissäkin on ollut. Ei kukaan pääse enään läpi ilman passia. Onkos teidän ”vieraalla” passi?

Pääseehän sitä kylän sivukin, huomautti torpanmies naurahtaen. Mutta, lisäsi hän, Hinnerjoelle ja Honkilahdelle ei ole terveellistä mennä ”palkkimetsiä” ostelemaan, sillä niissä pitäjissä, varsinkin Honkilahdella, on kaikkein punaisimpia punaisia. Siellä ne murhaavat jokaisen vieraan matkustajan, niin ovat kertoneet ne, jotka pari päivää sitten olivat käyneet Honkilahdella.

Yön hiljaisuudessa pidettiin pieni neuvottelu. Naapuritalon emäntä oli luvannut aamulla lähteä Laitilan kirkolle Padon kylän kautta. Punaisten vahdit saisivat silloin tietenkin tietää, että metsätorpassa on ”vieraita”. Ennen iltaa torppaan saataisiin toisia ”vieraita”.

Isäntä arveli, että heidän kipeällä hevosellaan pääsisi ehkä hiljalleen matkaan. Päätökseksi tuli, että matkaan lähdetään varhain aamulla, niin kukaan ei näe. Muutaman tunnin unen jälkeen juotiin kello viisi aamukahvit pimeässä pesätulen hämärässä. Valkeata ei saanut ottaa, ettei se näkyisi naapuriin ja herättäisi epäilyjä. Sitten lähdettiin liikkeelle. Ensin vähän matkaa tietä myöten ja sen jälkeen metsään, umpihankeen. Lunta oli hevosen mahaan saakka ja lisää tuli taivaalta niin, että jäljet menivät pian umpeen.

-Sitä paitsi jokainen käsitti, että suoraan metsän korpeen eivät muut aja kuin ne, jotka sieltä puita tuovat - ei ainakaan kaupunkilaisherrat, sillä käsistänne minä heti näin, ettette te ole milloinkaan pidellyt laivan köysistä kiinni, mahdollisesti huvipurren ruorista joskus, puheli torpanmies kulkiessaan reen perässä ja tukien rekeä pystyssä pysymään.

-Olettepa te hyvä käsistäkatsoja. Ottakaa tupakat sen päälle, sanoin ojentaessani hänelle savukelaatikkoni.

Seitsemän aikaan aamulla matkalaiset saapuivat kyyditsijän lankomiehen torpalle. Siellä selvitettiin aikaisen retken syy ja tarkoitus. Häntä pyydettiin jatkamaan kyyditsemistä kohti Ihodea.

Hän lupasi, mutta vain Nuuskin kylään saakka, sillä hänen hevosensa oli kovin uupunut, kun se oli vetänyt koko viikon kupiikkia huonolla heinärehulla.

-On tämä maailma surkeaksi tullut, kun ihmisten täytyy kierrellä. Oikein veri kuohahtelee joka kerta, kun kohtaa niitä punaisia Rauman matkoilla, lisäsi hän, mies, jonka torpan tuvan sisustus ei suinkaan puhunut porvarillisesta ylellisyydestä.

Maailma musteni

Matka jatkui nyt uuden kyytimiehen mukana. Välillä piti tehdä ylimääräinen kierros metsässä mahdollisten punaisten etsijöiden harhauttamiseksi ja kyytimiehen neuvokkuutta tarvittiin myös epäluuloisen kivimiehen ”hoitamisessa”. Kohteena oli seuraavaksi metsässä sijaitseva torppa, jonka isännän kyytimies tunsi rehelliseksi mieheksi ja tiesi, että hänellä on vahva hevonen. Mies olikin valmis jatkamaan kyytimiehenä.

Hyvästit entiselle kyytimiehelle ja lämpimät kiitokset hänen keksiliäisyydestään, sekä pieni seteli ylimääräistä. Mies pyyhkäisi silmäkulmaansa, toivotti ”entiselle merimiehelle” pitkää ikää, sekä lähti hevosensa luokse metsään ja sitä tietä omalle maalleen.

Ja sitten lähdettiin ajamaan valtatietä myöten Ihoden kylää kohden, jossa sanottiin punaisia olevan runsaanlaisesti.

Matkalaiset pysähtyivät kestikievarin portin eteen ja kyytimies poikkesi sisälle tupakan ostoon. Kyydittävä jäi pitämään hevosen ohjaksia reen laidalla istuen. Jonkin ajan kuluttua kyytimies palasi kestikievarista mukanaan pari pyssyniekkaa.

Silloin pullonkorkki mällinä poskessani teki äkkinäisen liikkeen toiselta toiselle puolelle, sillä aloin mä luulla kyytimiehestä mitä pahinta. Mutta se oli väärin, niinkuin on väärin ajatella pahaa lähimmäisistään. Kyytimies vain rekeä kohden kulkiessaan ”kohteliaasti” kuunteli, mitä pyssyniekoilla oli selitettävänä aatteidensa ja toimiensa tarkoituksesta. He kertoivat kerskuen kyytimiehelle siitä, mitä helmikuun 20. päivänä oli Uudessakaupungissa tapahtunut. Oli kymmenkunta vastavallankumouksellista ”lahtaria” ammuttu vallankumousoikeuden päätöksen mukaisesti, niitten mukana tohtori Jalava.

Maailma musteni silmissäni. Samasta syystä olivat kyytimiehenikin kasvot valkeat, kuin päivänpaisteinen lumi.

Pyssyniekkain rekemme viereen saavuttua koetin levollisesti ”haastatella” tovereita.

Kuinkas ne sen tohtorinkin?

Hän se oli oikein päämies. Oli hankkinut laivalasteittain aseita Pyhämaahan.

Ka, sieltähän minäkin olen. Mutta en ole siitä ennen kuullut, koetin levollisesti puhella.

Ei suinkaan ne ”lahtarit” kaikille hommistaan ilmoita. Mistäs te sieltä olette?

Sieltä vaan Pitkäluodolta, koetin hädissäni tekaista. Olen muuten ollut merillä, niin että syksyllä vasta saavuin kotia.

Havahduin tuhmaa valhettani. Eihän viimeisinä vuosina kukaan ollut ollut merillä, sitä vähemmin sieltä viime syksynä palannut. Koetin jo keksiä uusia valheita. Mutta niitä ei tarvittu. ”Haastateltavani” olivat sitä tyhmintä lajia, jotka eivät nähtävästi tietäneet maailman menosta enempää kuin mitä edessään näkivät.

Äijälän surutaloon

”Entiseksi merimieheksi” naamioitunut päätoimittaja ei malttanut olla vielä kertomatta miehille muka kuulemaansa tietoa kenraali Mannerheimin saapumisesta Poriin, jonne olisi tullut myös viisi laivallista saksalaisia. Tästä pyssymiehet hermostuivat ja palasivat Kestikievariin tarkistamaan tällaisia tietoja puhelimitse Raumalta.

-Koetetaanpas nyt lähteä liukkaasti liikkeelle, sanoin kyytimiehelle. Sillä pian nuo kaverit palaavat takaisin toisenlaisilla tiedoilla. Ja silloin on minun turvallisuudelleni parasta, että olemme täältä niin kaukana kuin mahdollista.

-Taitaa olla parasta, ettemme aja tuonne tavalliselle Ropan tielle. Siellä niittyaukealla ne pian meidän keksivät, jos lähtevät perään, sanoi kyytimies, ja käänsi ensin hevosen maantietä pitkin Raumalle päin.

-Osaan minä täältä mistä tahansa Ropalle ja kun menemme tänne päin, luulevat että ajamme Raumalle, hän sanoi, ja kun menemme sinne päin, luulevat, että ajamme Raumalle, hän lisäsi.

Matka jatkuin nyt kohti Hirslahtea ja tavoitteena oli Santtio tai Reilan kylä. Kyytimies ei osannut suoraan muualle kuin Hirslahteen, mutta siitä päästäisiin yleistä maantietä myöten Santtiolle. Reilassa saakka ei kyytimies ollut milloinkaan ajanut.

Tosin yleinen maantie oli ”jäniksen poluilla” liikkujalle vähemmän suositeltava kulkuväylä, sillä raitilla saattoi milloin tahansa kohdata punaisia karavaaneja. Mutta minkäs teki, kun kaikki metsätiet eivät johda ”Roomaan”. Luotin siihen, että minua ei sillä hetkellä olisi oma äitinikään tuntenut. Ja niin mentiin eteenpäin.

Ohi Hirslahden. Halki Santtion kylänkin. Kylän laidassa muuan poikamies, jolta tiedustelimme matkaa Reilaan, heittäytyi rekemme nokalle, itsekin matkalla sinnepäin.

Vähän matkan päässä tuli kolme kuormallista punaisia vastaamme, matkalla Raumalta Pyhämaahan perunoita ”ostamaan”. Sivuutimme tienpuoleen ”herrasväen” tieltä - oppaamme kohot-

taessa eläköönhuudon ohiajaville. Vähän matkan päässä oppaammekin jätti meidät selittäen, että ensimmäinen kylä on etsimämme kylä.

Ja niin olikin.

Helposti siellä osuttiin myöskin Äijälään, jossa sinä päivänä, tai jo pari kolme päivää sitten asusti Suru.

Tohtori Jalava-vainajan syntymäkoti, ennen niin iloinen, päivänpaisteinen vierastalo, oli nyt Surun tyyssijana: Se oli siellä saattanut emännän tautivuoteelle ja isännän murtanut. Ainoastaan nuori-isäntä, silmät punaisina ja kosteina toimi.

Kamarissa vieras kertoi asiansa nuorelle isännälle, joka totesi:

-Kiitos, etteivät kaikki ole joutuneet murhaajain käsiin. Niissä sanoissa oli tuskaa, mutta myöskin vilpitöntä osanottoa pakolaisten kohtaloon.

-Kaikkea saatte, mitä meillä on. Mutta turvapaikaksi lienee tämä talo epäedullinen, sillä punaiset poikkeavat tänne tämän tästäkin ohi ajaessaan, selitti nuori-isäntä.

Ymmärsin sen seikan itsekin, enkä aikonutkaan taloon jäädä. Saatuani hyviä neuvoja ja oivallisen päivällisen, vieläpä evästä matkallekin, sekä huhun kertoman tiedon, että ”ruotsalaiset ja saksalaiset jo olivat astuneet maihin Ahvenanmaalle”, läksin talosta jonkun ajan kuluttua virmalla hevosella luotettavan ajomiehen ja hyvien toivotusten saattamana ulos meren jäälle.

”Vankeuteen” Lyökkiin

Tarkoituksenani oli kulkea pitkin ulkomeren jäitä ohi ”punaisen Pyhämaan”, ohi ”veren tahriman Uudenkaupungin” ja sivu Lypertön ”punaisten patterien” aina Ahvenanmaalle saakka, sekä sen kautta ”samaa tietä myöten” kuin ”Uudenkaupungin pojatkin”, valkoisten pariin Pohjanmaalle.

Mutta heinäladossa vietettyjen pakkasöitten vaikutukset ruumiissani, muitten ”esiintulleiden syitten” kanssa keskeyttivät nämä vakavat aikeeni. Vietettyäni vielä yhden yön Pyhämaan luodon uloimmassa kärjessä, päättyi ”jäniksen poluilla” harhailuni Lyökkiin ja alkoi vapaaehtoinen, noin 8 viikkoa kestänyt ”vankeuteni” erään hyväsydämisen ja neuvokkaan perheen peräkamarissa, josta vapauduin vasta sitten, kun Uusikaupunkikin vapautui punaisista. Tästä vankeusajastani, josta melkein puolet kului sairastamiseen suojeliaini hellässä hoidossa, on minulle jäljellä vain hyviä ja hauskoja muistoja.

Mutta kun onnistuin pääsemään tähän herttaiseen vankilaani niin salaisesti, että vain pari kolme ”vartijaini” lähimmistä sukulaisistakaan tiesivät minun ”vaarallisesta” läsnäolostani, niin jätän nämä ”vankilamuistoni” vain meidän kuuden henkilön tietoon.

Näille ”vartioilleen” Lyökissä hän lähetti kirjoituksensa lopuksi ”herttaiset kesäiset tervehdyksensä”.

”Tutkimattomat ovat Herran tiet”

Yhden tapauksen päätoimittaja halusi vielä kertoa kirjoituksensa lopuksi.

Olin ollut vankeudessani noin parisen viikkoa, kun maaliskuun 14. päivän vastaisena yönä klo 12-2 aikaan ilmestyi Lyökkiin uusikaupukilaisia punaisia, joita johti surullisen kuuluisa kivityömies J. Rahikka Lepäisiltä.

He olivat tulleet varta vasten etsimään H. Tanneria ja allekirjoittanutta, joitten piti oleskella jossakin hakomajassa ja öisin tietysti jossakin tuvassa. ”Miestä väkevämmällä” täytettyinä he tunkeutuivat sisälle miltei kaikkiin asuntoihin ympäristöllä ja peljättivät rauhalliset ihmiset pahanpäiväisesti. Mutta ”vankilassa” saatiin nukkua aivan täydessä rauhassa. Aamulla vasta muuan pieni tyttö toi meille tiedon punaisten yöllisestä mellastuksesta.

Saatuamme kuulla kuinka lähellä vaaraa olimme olleet, tulin ”vartijaini” kanssa siihen yksimieliseen valaistukseen, että ”korkein oli ollut yöllä vartijana, kun me muut nukuimme”.

Sama Rahikka sai sitten heti seuraavana yönä surmansa omien punaisten luodeista Uudenkaupungin yhteislyseon seinustalla.

Kun siitä saimme tiedon taas seuraavana päivänä lähettimme kautta oli meidän yhteinen vakaumuksemme: ”Hän on saanut palkkansa. Tutkimattomat ovat Herran tiet.”

Muualta myöhemmin saadun tiedon mukaan päätoimittaja Matti Lehmus olisi ollut paossa ja piilotettuna Lyökin Ruotsiluodossa Lahtisilla. Tieto perustuu Frans Lindströmin sisällissodan aikoja koskevaan haastatteluun, joka on tehty vuonna 1974.

Kyseinen kiinteistö on nykyään Ilvessalon suvun omistuksessa. ”Salakomero”, jossa päätoimittajaa piiloteltiin, on vieläkin olemassa.

PÄÄTOIMITTAJASTA KAUPUNGINJOHTAJAKSI

Matti Lehmus syntyi Tampereella vuonna 1863. Hän oli sisällissodan aikana siis 55-vuotias.

Matti Lehmus (vuoteen 1906 Lindström) aloitti työuransa lehtitalossa synnyinkaupungissaan Tampereella latojana ja toimi samassa tehtävässä myöhemmin useissa kirjapainoissa myös muilla paikkakunnilla.

Uudenkaupungin Kirjapainon faktoriksi hänet valittiin vuonna 1900. Hän oli Uudenkaupungin Sanomien ja kirjapainon keskeinen toimija 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Hän hoiti yhtiössä monia erilaisia tehtäviä. Isännöitsijänä hän toimi vuosina 1903-18 ja 1919-22 ja Uudenkaupungin Sanomien päätoimittajana viiteen otteeseen vuosien 1901 ja 1922 välisenä aikana yhteensä noin 13 vuotta. Hän oli paitsi sujuvasanainen journaslisti myös pätevä talousmies.

Matti Lehmuksen viimeinen piilopaikka Lyökin Ruotsiluodossa. Kuva Kauko Isotuvan arkisto.

Sisällissodan jälkeen ero ja paluu

Sisällissodan jälkeen Matti Lehmus pyysi eroa tehtävistään ja kesäkuussa 1918 ero myönnettiin. Yhtiökokouksessa häntä kiitettiin muun muassa siitä, että ”kirjapainoliike edelleen oli olemassa”.

Jo seuraavan vuoden maaliskuussa Matti Lehmusta kuitenkin tarvittiin jälleen, kun sekä päätoimittaja että isännöitsijä olivat lähteneet samanaikaisesti yhtiön palveluksesta. Matti Lehmus oli siten Uudenkaupungin Sanomien päätoimittaja kirjoittaessaan kevään ja alkukesän 1919 aikana sisällissodan aikaisista kokemuksistaan viisiosaisen kirjoitussarjan ”Jäniksen poluilla”.

Uudenkaupungin Sanomien ja kirjapainon toimitalo Alisenkadun ja Rauhankadun kulmauksessa. Kuva Uudenkaupungin Sanomien arkisto.

Kaupunginjohtajaksi ikämiehenä

Matti Lehmuksella oli ollut työn ohessa pitkään kunnallisia luottamustehtäviä. Hän oli ollut kaupunginvaltuuston jäsen - lyhyin keskeytyksin - vuodesta 1905 lähtien. Myös muita kunnallisia tehtäviä hänelle oli vuosien varrella uskottu.

Niinpä hän jätti lehtitalon ja otti vuonna 1922 hoitaakseen kaupunginkamreerin, valtuuston sihteerin ja kruununkasöörin tehtävät. Marraskuussa 1930 hänet valittiin Uudenkaupungin ensimmäiseksi kaupunginjohtajaksi. Matti Lehmus oli tuolloin jo 77-vuotias.

Hän kuoli Uudessakaupungissa kuusi vuotta myöhemmin vuonna 1936. Hän sai elää sisällissodan koettelemusten jälkeen siis vielä vajaat kaksi vuosikymmentä.

MJ

Lähteet:

- Santonen Pirjo: Tyyntä ja myrskyä, Uudenkaupungin Sanomat 1890-1990, Uudenkaupungin Kirjapaino Oy 1990.
- Uudenkaupungin Sanomat huhti-kesäkuu 1919.

TEVALUOTO 1918

Punakaarti etsi aseita ja suoritti kuulusteluja Uudessakaupungissa. Etsinnät ulottuivat myös saaristoon. Tevaluodossa oli silloin kaksi Tuorlahden kartanon luotsitorppaa. Toisessa torpassa asui Lyökin luotsi Emil Mattsson vaimonsa Idan ja perheensä kanssa, ja toisessa torpassa isännöi Lyökin luotsioppilas Abel Blomroos. Blomroosilla asui myös Abelin vaimon Ellidan sisar Olga Lindström kolmen lapsensa kanssa.

Merikapteeni Viktor Johans oli joutunut kaupungissa punakaartin kuulusteluun. Viktor oli Emil Mattsonin tuttu. Sovittiin, että Viktor voi tulla vaimonsa kanssa Tevaluotoon. Johanssit olivat huolissaan punaisten mahdollisesta uhasta. Kelloseppä Karl Waldemar Eskola oli myös joutunut punaisten kuulusteluun. Eräs kuulustelija oli kuitenkin huomauttanut; ”Älkkä Eskola tappakko, sil o viis mukulaki”. Eskola ja hänen vaimonsa Aina hakivat myös turvaa Tevaluodosta Blomroosilta.

Talvella punaisten partio kävi saaristossa etsimässä pakolaisia. Olga Lindströmin poika Adolf (”Aatu”) kertoi haastattelussa (1963): Eskola asusiva meijä salis. Pelkko ja jännityst riit, ko saatti tiättä, et Salmen kartanon isänt Zenger ol lööretty saristost, ja tapettu. Lyäki Malen sai pittä henkes, ko hän ol nii hyvä miäs. Me mukula piretti vahti. Meijä akkunast näk mont kilomeetteri Lyäki ja Pohjaste aukol. Hyvä piilopaik ol Mattssoni kellari. Kerra kuitenki punaiste partio ol jo ranttiäl, enneko me huamatti mittä. Tuva penkeist otetti peito ja polstari pois, ja Eskola makasiva tyhjis laatikois. Niis ol

Mattssonin luotsitorppa Tevaluodossa.
Kuva Jaakko Lindströmin arkisto.

kans pääl. Miähe tuliva sisäl, ja istusiva kanssitte pääl, ja kysysivä ”Onk Eskola näkyny”. Ei näkyny missä, ja henk säilys”.

Ida Mattsson kertoi 1951: (käännös ruotsin kielestä) Johans oli merikapteeni. Hän oli ollut kipparina mm ”Lock Torridon”-laivassa. Suku oli kotoisin Lumparlandista. Miehillä riitti juttua merimiesajoista. Meillä oli silloin tilaa, kun osa lapsista oli Jurmossa koulussa, ja he asuivat siellä sukulaisten luona. Johanssit majoitettiin porstuakamariin. Liinavaatteita haettiin välillä kaupungista. Ihmettelimme hienoja pitsisiä nenäliinoja. Se kerta, kun punaisten partio pääsi yllättämään jäi erikoisesti mieleen. Piilopaikkaan, niityn kellariin ei nyt voinut mennä. Tyhjensimme tuvan penkit, ja Johanssit asettuivat niihin makamaan. Samaa keinoa oli käytetty aikaisemmin Blomroosilla. Koetimme ruotsinkielisinä vastata partion kysymyksiin. Jännitys oli kova, mutta me kaikki selvisimme.

Jaakko Lindström
Kirjoittaja on Ida Mattsonin lapsenlapsi

Blomroosin torppa oli Tevaluodon toinen luotsitorppa. Taustalla näkyy Mattssonin torppa. Kuva Jaakko Lindströmin arkisto.

1918

ISÄNNÄN JA PUNAKAARTILAISTEN KOHTAAMINEN

Kun punakaarti oli miehittänyt Uudenkaupungin talvella 1918, olot kaupungissa muuttuivat sekaviksi ja vaarallisiksi. Epävakaassa tilanteessa kaupunkilaisia lähti pakoon maaseudulle tuttavien tai sukulaisten luo toivoen, että maalla olisi rauhallisempaa. Näin ajatteli myös kauppias David Jussila, joka lähetti perheensä (tai joitain henkilöitä perheestä) maalaispitäjään, kauppiaan omalle syynnyinseudulle. Kauppiaan perheeseen kuului vaimo ja neljä lasta. Samaan talouteen kuului myös kauppiaan sisar Hilja, perheen taloudenhoitaja. David Jussilan itse tiedetään jääneen kaupunkiin hoitamaan liikettään. Huoli perheen turvallisuudesta oli varmaankin suuri.

Kauppiaan perhe tuli Lokalahden Pinipajun Jussilaan, maalaistaloon, jossa isäntänä oli kauppiaan vanhempi veli Mikko. Jussilan talo sijaitsi kylän keskustassa Taivassalon ja Lokalahden välisen maantien varrella. Vierailun aikana Jussilan isäntä oli lähtenyt viemään kaupunkilaisia Mähkärlän Heikolaan, jossa isäntänä oli kauppiaan toinen veli Juho. Oliko matkan tarkoitus pelkkä kylässä käynti, vai oliko tarkoitus, että kauppiaan perhe jäisi Heikolaan pidemmäksi aikaa. Oletettavasti kyseessä oli vain kylässä käynti.

Ennen lähtöä isännän oli valittava, meneekö hän yleistä maantietä pitkin, jota myös punaiset käyttivät kulkiessaan pitäjästä toiseen. Tällä tiellä oli suurempi riski törmätä punaisten partioihin. Toinen vaihtoehto olisi ollut huonokulkuisempi kylätie. Isäntä valisi yleisen maantien. Ketkä olivat mukana matkassa? Siitä ei ole tarkkaa tietoa, vain Jussilan Mikko ja kauppiaan perheen nuorempi tytär Irma on nimeltä mainittu.

Jonkin matkaa kuljettuaan isäntä oli havainnut etäältä vastaantulevan hevosmiehiä aavistaen heidän aikeensa. Isäntä oli todennut, että nyt heidän taitaa käydä huonosti. Punaiset pysäyttivät isännän, matkalaiset komennettiin pois reestä. Haluttiin tarkistaa, oliko reessä mahdollisesti aseita tai muuta kiinnostavaa. Kysyttiin myös, minne heillä oli matka. Ennen kuin kukaan vanhemmista oli ehtinyt mitään vastata, yksi lapsista ilmoitti kirkkaalla äänellä, että he menevät Heikolan sedän luokse kylään. Tarkastuksen jälkeen he pääsivät jatkamaan matkaansa. Helpotus oli suuri, olihan matkalasten turvallisuus Jussilan isännän vastuulla. Isäntä oli tunnistanut toisen punaisista sukulaismieheksi, joka oli varmaan tuntenut myös isännän. Kumpikaan heistä ei ollut tehnyt asiaa sukulaisuudestaan. Sukulaismies oli työmies Waldemar Salminen, joka oli asunut ennen sisällisotaa Pinipajun Jussilan mailla olevassa Riihimäessä. Toinen punaisista oli vieras, eikä isäntä ollut häntä tuntenut.

Kohtaaminen tapahtui ilman ikäviä seuraamuksia. Toisenlainenkin tarina tästä kohtaamisesta olisi voinut syntyä. Isäntä oli talollinen ja valkoisten puolella. Oliko punaisten osalta kyseessä vain normaalia partiointia, eikä siihen liittynyt muita aikomuksia. Auttoiko selviytymisessä se, että toinen punaisista ja isäntä olivat keskenään sukulaisia. Kohtaaminen oli ollut kuitenkin niin pelottava ja jännittävä, että siitä jäi tarinaa kerrottavaksi jälkipolville. Tarina ei kerro, miten ja milloin kauppiaan perhe pääsi takaisin Uuteenkaupunkiin. Kerrottu on myös, että sisällisodan aikana Heikolassa punaiset olivat käyneet rette-

löimässä ja vaatineet emännältä rahaa. Emäntä oli kätkenyt osan rahoista, mutta jonkinverran rahaa hän oli joutunut antamaan punaisille. Jossain tapauksissa punaisten liikkeistä oltiin kylillä tietoisia ja isännät ehtivät lähteä pakoon.

Miten kyläyhteisö toimi sisällisodan aikana?. Maaseudulla tunnettiin hyvin toisensa ja oltiin useasti myös sukua keskenään, suoraan tai välillisesti. Jussilan veljekset David, Juho ja Mikko olivat Salmisen Waldemarin isän, Nestorin serkkuja. Waldemar oli sisaällisodan aikana kaksikymppinen ja Jussilan Mikko oli vähän alle nelikymppinen. Miten hyvin he tunsivat toisensa ja miten hyvissä väleissä he olivat keskenään?. Ilmeisesti mitään niin suurta vihaa ei ollut, että olisi pitänyt ryhtyä väkivaltaisuuksiin. Lisäksi Mylläri Nestor Salmisen vaimo oli Jussilan emännän täti. Paljon oli yhdistäviä tekijöitä, oliko niillä merkitystä, sitä voi miettiä. Tätä tarinaa on kerrottu pohtien sukulaisuuden merkitystä, kun vastapuolet kohtasivat tosisensa sisällisodan aikana. Aina sukulaisuudestakaan ei ollut apua, siitä saattoi olla jopa haittaa, kun pikatuomioita jaettiin. Tähän tarinaan saatiin kaikesta huolimatta onnellinen loppu.

LVi

Vanha Jussilan talo Lokalahden Pinipajun kylässä. Kuva Matti Jussilan arkisto.

KAUPUNKILAISIA UHATTIIN VALLANKUMOUSOIKEUDELLA

Punaiset vallanpitäjät vaativat siis kuulutuksilla ”kaikkia pankkien ja virastojen henkilökuntaan kuuluvia henkilöitä saapumaan kaupunkiin sekä astumaan toimiinsa heti”. Tämä määräys julkaistiin Uudessakaupungissa majailevan Punasen Kaartin Esikunnan ensimmäisessä Tiedonanto-lehdessä.

”Siinä tapauksessa, että ei tätä määräystä täytetä katsotaan heidät vastavallankumouksellisiksi ja tuomitaan vallankumouslakien mukaan”, jatkui tämä tiukka tiedonanto, joka julkaistiin torstaina helmikuun 14. päivänä.

Jo seuraavana päivänä eli punaisen vallan ensimmäisen viikon perjantaina alkoikin Uudestakaupungista paenneita kaupunkilaisia palata takaisin tämän määräyksen johdosta. Heidän asiansa käsiteltiin mainitussa esikunnassa, jossa uusikaupunkilaisia silloin edusti Kalle Palmu, joka toimi myös punaisten takseerauslautakunnan jäsenenä.

Osan palaajista esikunta päästi vapaaksi ilman ehtoja, toisilta vaadittiin kirjallista sitoumusta ja osa passitettiin vankilaan. Vangitsemiset tapahtuivat vastoin punaisten kaikkia etukäteislupauksia.

Lehti-ilmoituksessa saivat kehotuksen saapua Vallankumousoikeuden istuntoon muun muassa tullivirkamies F.O. Stenroos, kauppias Edvard Westergren ja sähköteknikko Hannes Vilkki. Kuvat Uudenkaupungin museo.

Seuraavana sunnuntaina helmikuun 17. päivänä punaiset perustivat vallankumoustuomioistuimen Uuteenkaupunkiin. Se laski ”vapaalle jalalle niitä, joita ei edeltä käsin jo oltu tuomittu tapettaviksi, tai joilta ei voitu toivoa kiristämällä saatavan suuria rahasummia”, kuten Uudenkaupungin Sanomat kertoi myöhemmin.

Vallankumousoikeuden syyttäjänä Kalle Palmu

Kaikki kaupunkilaiset eivät kuitenkaan palanneet punaisten määräyksistä huolimatta. Niinpä otteet kovenivat ajan myötä ja maaliskuun 30. päivänä Sosialisti-lehdessä julkaistiin kuulutus, jonka oli allekirjoittanut Uudenkaupungin Vallankumousoikeuden yleinen syyttäjä Kalle Palmu, siis sama mies, joka oli ollut punaisten esikunnassa käsittelemässä pakolaisten rangaistuksia.

Tuossa kuulutuksessa lueteltiin kaikkiaan parikymmentä merkittävää kaupunkilaista, jotka ”ovat poistuneet pois paikkakunnalta ja heidän nykyinen olinpaikkansa on tuntematon”. Heitä kehotettiin saapumaan Uudenkaupungin Vallankumousoikeuden istuntoon huhtikuun 18. päivänä kello 10 ”tekemään selvää ja vastaamaan luvattomasta poistumisestaan paikkakunnalta”.

Kauppiaita, pankinjohtajia, toimittajia

Nämä ”luvattomasti paikkakunnalta poistuneet” olivat kauppiaat Edvard Vestergren, Paavo Linden, K. Valovuori ja John Engdahl, pankinjohtajat Martti Airisto ja Aron Grönros, sanomalehdentoimittajat Iivari Partanen ja Matti Lehmus, kanttori Primus Leppänen, kansakoulunopettaja Sulo Salonen, sähköteknikko Hannes Vilkki, sähkölennätinvirkamies Heikki Tanner, henkikirjoittaja E. Lyytinen, tullivirkamies F.O. Stentos, leipuri J. Sinisalo, puuseppä J. Siivonen ja entinen poliisi Yrjö Koskinen.

Kalle Palmu kuoli vankileirillä

Kuulutuksen lopuksi uhattiin, että ”Oikeus tulee asian käsittelemään ja tuomionsa langettamaan, vaikkei vastaajat, täten tiedon saatuaan, olisikaan saapuvilla”.

Tapahtumat eivät edenneet kuitenkaan Uudenkaupungin Vallankumousoikeuden kaavailujen mukaan. Vallankumous oli sortumassa tappiolliseen sotaan ja viimeiset punaiset poistuivat Uudestakaupungista huhtikuun 10. päivänä. Siis yli viikkoa ennen määrättyä Vallankumousoikeuden istuntoa. Ensimmäiset suojeluskuntalaiset saapuivat kaupunkiin huhtikuun 19. päivänä, siis päivä sen jälkeen, jolloin Vallankumousoikeuden olisi pitänyt kokoontua tuomitsemaan paenneita kaupunkilaisia.

Vallankumousoikeuden yleinen syyttäjä Kalle Palmu joutuikin itse syytetyksi ja vietiin Turun vankileirille. Siellä viimeisen tuomion hänelle langetti kuolema.

1918

PUUTALOKAUPUNGIN IDYLLI SÄRKYY

Tiistaiaamuna 12. helmikuuta kaupunkilaisia ei puraissut ainoastaan kirpeä pakkassää, vaan myös pelko ja epätietoisuus kaiversivat sisuksia. Edeltäneen illan laukauksien kaiku soi vielä korvissa ja silmien eteen avautui musta aukko. Aivan yllätyksenä tilanne ei tullut, sitä oli osattu odottaa jo vajaan viikon valkoisten joukkojen paettua kaupungista ja esimakua oli saatu lehdistä syksyn levottomuuksista ja murhista. Kauhulla odotettiin ja kaikki pahimmat mielikuvat toteutuivat. Ensimmäinen punaisten hallitsema viikko kaupungissa vietettiin totaalisen anarkian parissa. Kotietsinnät, vangitsemiset ja väkivallanteot lamaannuttivat kaupungin täydellisesti. Tämä oli tietysti punakaartin tarkoitus, tällä mallilla toimittiin lähes kaikkialla. Pelolla otettiin kaupunki haltuun ja pelolla pidettiin se pihdeissä. Pelon lähettiläät kiertelivät ympäri kaupunkia kiväärit selässä ja erityisesti niistä korkealle sojottava pistin aiheutti vilunväristyksiä. Levottomuudet ja kaupunkilaisten kahtiajaon syventyminen aiheuttivat lisäksi vainoharhaa, kyräilyä ja osin myös perusteettomia ilmiantoja. Sama prosessi käytiin läpi toisin päin punaisen vallan romahdettua. Kauhun aika huipentui 20.2 työväentalolla pidettyyn äänekkääseen mellastelutilaisuuteen ja saman päivän virkamiesmurhiin. Näiden tapahtumien jälkeen kaupunki rauhoittui jonkinlaiseen siedettävään tilaan ja kaartissakin herättiin varmaan huomaamaan, että laukalle oli touhu lähtenyt. Jopa Sosialisti-lehti tuomitsi melko jyrkin sanakääntein punakaartin toimet Uudessakaupungissa.

Pelko oli luokkatietoista, kohdistuen erityisesti omistavaan luokkaan, porvarikauppiaisiin, talollisiin ja virkamiehiin. Hyvin nopeasti paljastui vallankumouksen luonne ja vallan anastaminen yhden luokan monopooliksi. Vallan vaihdosta oli punaisten sotilaallisesti haltuun ottamilla alueilla maassamme kaikenlaisia variaatioita, osassa kuntia sai jopa vanha porvarienemmistöinen valtuusto jatkaa toimintaansa. Osin valtuustoja täydennettiin työväenluokan edustajilla, mutta Uudessakaupungissa työväenluokka anasti kaiken vallan ja kunnallisen toiminnan käsiinsä. Pelkoa oli myös paikallisessa työväestössä. Ainoastaan noin neljäsosa lähti vallankumoushankkeeseen aktiivisesti, joko sotilaina kaartissa tai punaisten kuntahallinnon tehtävissä. Kaupungissa oli myös perheitä, joissa vietettiin riemujuhlaa punaisten saavuttua. Nordlingit olivat kiistatta täysin vallankumouksen hengen kyllästämiä, äiti-Nordlingia myöten. Ehkä noin sadassa taloudessa nukuttiin yöt levollisesti helmikuun toisella viikolla. Punaisten valta toi heille illuusion vapautuksesta porvarin kahleesta ja paremmasta tulevaisuudesta.

Punaisten vallattua nopeasti Etelä-Suomen, viimeiset ilmestyvät lehdet Tampere-Lahti linjan eteläpuolella olivat Uudenkaupungin Sanomat ja Vakka-Suomi. Näiden ilmestymisen loputtua kaupunki vaipui uutispimentoon. Toisen mediavälineen, puhelimen, punakaarti otti ensimmäiseksi haltuunsa ja kontrollin alle. Keskusvälitteinen puhelinjärjestelmä mahdollisti televalvonnan. Pelko yhdistettynä tietopimeyteen ja huhumyllyyn aiheuttaa kauhun noidankehän. Paon mahdollisuutta ei ollut ja satimessa olo lisäsi ahdistusta. Kevättä -18 Uudessakaupungissa verrattiin myö-

hemmin 200-vuoden takaiseen isovihan aikaan, jolloin venäläiset valtasivat kaupungin. Ehkä siinä osin on liioittelua, mutta helmikuun toisen viikon tapauksissa on vankka analogia; pakolaisineen, ryöstöineen ja murhineen. Lapset jäivät tässä sekasorrossa vielä huonompaan asemaan. He kuitenkin kuulivat ja näkivät kaiken, osaamatta si-säistää tuntojaan ja puhua niistä. Heillä oli lisäksi koko ajan lapsen suurimman pelon uhka päällä, vanhempiensa menettäminen. Lapsen hätää kuvaa hyvin Väinö Saarnin muistelma ”Jaakkolan muodosta aina silmissä”(tästä toisaalla). Saarni oli kapinakeväänä 14-vuotias ja periaatteessa työikäinen, pääsi samana vuonna Lehtolan nahkatehtaalle töihin. Työikäisyys ei tehnyt hänestä aikuista, lapsenikäinen on vielä lapsi, henkisesti kypsymätön. ”Jaakkolan muoto” vei Väinön äitinsä selän taakse öisin nukkumaan, pelko oli saanut hänestä otteen. Pelko ja kauhu kävivät koko kansan läpi, eri tahdissa. Sisäinen sota, punainen ja valkoinen terrori jättivät aikakauden sukupolveen elämänaikaisen jäljen. Vuoden -18 tapahtumien lamaannuttama sukupolvi ei pystynyt käsittelemään koettuja kauhuja, se vaikeni.

Yhteiskunnan tukirakenteet, kaupungin infrastruktuuri, romahtivat helmikuussa. Virkamiehet olivat paenneet ja punaisten parhaan ensiriemun haihduttua palattiin arkeen. Kaupungissa oli 3300 asukasta, joiden tarpeita oli hoidettava, pelkkä sotilaallinen haltuunotto ei ollut ratkaisu vallankumouksen loppuun saattamiseksi. Punakaartin johto oli aluksi helsinkiläisten joukkojen käsissä ja siltä taholta tuli aloite kunnallisten asioiden hoitamiseksi. Pakoon lähteneitä virkamiehiä koetettiin saada palaamaan takaisin sakon uhalla. Nimismies Silfverberg Kalannista totteli, tuli ja ammuttiin. Virkamiehet olivatkin hankalassa asemassa. Jo helmikuun alussa Senaatti antoi julistuksen virkamiehien velvollisuudesta säilyttää lojaliteetti lailliselle hallinnolle ja toisaalta punaisten Kansanvaltuuskunta halusi samanlaisen uskollisuuden valan punaiselle vallalle. Nämä uskollisuusjulistukset juontavat juurensa jo Venäjän vallan ajalta, jolloin virkamiesten oli tehtävä keisarille valatodistus. Myöhemmin nämä punaisen vallan virkamiesten tunnustuslistat joutuivat valtiorikosoikeuden luupin alle ja johtivat tuhansien virkamiesten erottamiseen. Pahiten tämä lojaliteetti-ongelma kouraisi rautatiehenkilöstä. Uudessakaupungissa ainoastaan tullivartija Rosvall joutui oikeuden penkkiin kirjoitettuaan nimensä punaisten listaan Raumalla.

Opettajat irtisanottiin kaikki, neuvottelut heidän kanssaan eivät johtaneet kompromissiin, eikä kivityömiehistä ollut tuuraajiksi. Koulunkäynti loppui kaikista kaupungin kouluista viimeistään helmikuussa. Eikä opetustyölle ollut paikkaakaan, punakaarti oli ottanut koulujen tilat parempaan käyttöön. Suomalainen kansakoulu oli loppunut jo ainakin osin aikaisemmin, opettaja ”vääpeli” Salosen aika meni opettaessa suojeluskuntalaisia sotaan. Väinö Saarni muistelee; ”Kävin kansakoulua, olin silloin siinä noin neljäntoista vanha. Olin kuudennella luokalla, silloin luokkia oli kahdeksan. Meillä oli miesopettaja nimeltään Salonen (Sulo Salonen s.1888). Hän oli hyvä opettaja ja kaikessa jämpti. Hänellä oli jonkinlainen sotilasarvo, sanottiin ”vääpeliksi”. Kaupungissa ruvettiin järjestämään suojeluskuntaa ja opettaja Salonen rupes opettamaan suojeluskuntalaisia. Hänen koulun opettaminen tuli hankalaksi, oli usein poissa ja meille tuli vapaata, kun ei ollut ketään väliaikaista opettajaa. Sitten joululoman jälkeen ei enää alettu koulua ja minultakin jäi puo-

litoista vuotta käymättä kansakoulua". Koulu oli kuitenkin talvisin lasten ja nuorten elämän rytmittäjä ja kevään ajaksi he jäivät Uudessakaupungissa tyhjän päälle. Kotiin ja kaduille kuuntelemaan ja katselemaan tosielämän kauhutarinoita. Väkivaltasarjaa, jota ei pystynyt katkaisemaan kaukosäätimen pienestä punaisesta napista.

Kunnallisten toimien järjestämiseen tarttui sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö, joka 15.2 kokouksessaan nuiji kokoon tulevan kuntahallintomallin ja vastuuhenkilöt. Koska haluttiin pitää kiinni työväenluokan harvainvallasta, olivat tulevat kunnan toimijat ja lautakuntien jäsenet työväestöä. Tämä aiheutti vääjäämättä pätevyysongelman. Sanonta "pysyköön suutari lestissään" ei tullut räätäli Lauri Vuoriolle ensimmäiseksi mieleen, kun hän otti vastaan 21. helmikuuta paikallisen oikeuslaitoksen päätuomarin viran. Vuoriosta tehtiin vallankumousoikeuden puheenjohtaja, eikä hänellä tainnut olla juridista kokemusta edes syytettynä istumisesta. Tämän "tuomioistuimen" piti käsitellä myös tavanomaisia siviilijuttuja, mutta kuten nimi velvoitti, niin syytettyinä olivat alkuvaiheessa ainoastaan vastavallankumouksellisista toimista epäiltynä olleet. Kun heidän puolustusasianajajanaan toimi 40-vuotias kivityömies Nikodeemus Viitanen, niin syytettyjen oikeusturva oli vielä heikompi kuin myöhemmissä valtiorikosoikeuden istunnoissa.

Vallankumousoikeus perustettiin jo helmikuun puolella, mutta ensimmäiset istunnot olivat vasta helmi – maaliskuun vaihteessa;

"Vastavallankumoukselliseen toimintaan osanotosta syytetty Aug. Kanerva Lokalahdelta tuomittiin 1500 mk sakkoon tai varojen puutteessa 3 kk vankeuteen. Sakko on maksettava viikon kuluessa. Valkokaartille keräämänsä rahat 423 mk 50 p tuomittiin hänet menettämään valtiolle. Syytetty ilmoitti tyytyvänsä päätökseen. 2.3 tuomittiin vastavallankumouksellinen entinen poliisi Kustaa Aho Lokalahdelta 500 mk sakkoon tai varojen puutteessa 1 kk vankeuteen ja kahden vuoden ehdonalaiseen vapauteen 3 kk vankeuden uhalla. Syytetty ilmoitti tyytymättömyyttä päätökseen. Alb. Impola Pyhämaasta, joka oli syytettynä vastavallankumouksen avustamisesta tuomittiin 3000 mk sakkoon tai varojen puutteessa 6 kk vankeuteen ja kahdeksi vuodeksi ehdonalaiseen vapauteen 3 kk vankeuden uhalla. Syytetty tyytyi päätökseen. Rakennusmestari Armas Linden Uudestakaupungista syytettynä suojeluskunnan jäsenyydestä ja sen toimintaan osanottamisesta tuomittiin 3000 mk sakkoihin tai varojen puutteessa 6 kk vankeuteen. Kaikilta tuomituilta otettiin sitoumus että tunnustavat Suomen Kansanvaltuuskunnan, eivätkä vehkeile sitä vastaan ja laskettiin vapaalle jalalle. 7.maaliskuuta tuomittiin Ivar Sinisalo Raumalta osallistumisesta valkokaartin Vehmaan retkeen, tehtailija Alpini valkokaartin avustamisesta monella eri tavoin, varatuomari Linturi suojeluskaartiin kuulumisesta ja vahtipalvelukseen osallistumisesta".

Aivan valmiiksi etukäteen päätettyjä vallankumousoikeuden tuomiot eivät olleet. Jalmari Sotkalle oli langetettu raskas syyte 7.3, mutta hän sai Pyhämaan työväenyhdistyksen jäsenien, Juho Salmisen ja Jalmari Aaltosen, todistuksilla itselleen vapauttavan tuomion.

Punaisten kunnallisista instituutioista vallankumousoikeus oli selvästi vihatuin, muista oli kaupunkilaiselle edes jonkinlaista hyötyä. Nämä oikeusistuimen irvikuvat olivat kansalaisille vääryyden näyteikkuna. Epäoikeudenmukaisuutta ja mielivaltaa siedetään yleensä huonosti ja tämä

sama tuli ilmi myös myöhemmässä valkoisten oikeuden käytössä. Oikeuden puheenjohtaja Vuorio sai nopeasti "pormestarin" arvonimen, eikä hänen kohtalollaan ollut huhti -toukokuun vaihteen ilmapiirissä vaihtoehtoja. Jos Lauri Vuorio, 26-vuotias räätäli, olisi jäänyt huhtikuussa kaupunkiin, niin hänet olisi täällä ammuttu ensimmäisenä. Pakomatkallaan hän lunasti elämäänsä 3 viikkoa jatkoaikaa, Vuorio ammuttiin Hollolassa. Vallankumousoikeuden jäsenistä myös Juho Sakarias Salminen ammuttiin, hänen teloituksensa tapahtui Uudessakaupungissa. Jäsenyys tuskin oli ainoa syy Salmisen kohtaloon, siihen liittyi muitakin tekijöitä. Vallankumousoikeus ei liittynyt täällä murha-asioihin, ne olivat jo ohi toiminnan alettua. Myöhempi huhtikuinen Lokalahden tappo oli täysin spontaani teko. Oikeuden jäsen Sammalisto kertoi kesän kuulusteluissa murhista, että uusikaupunkilaiset olivat niitä vastaan. Vaikea on kuitenkin kuvitella, että kenelläkään olisi ollut siviilirohkeutta ruveta oikeasti ja äänekkäästi kyseenalaistamaan punakaartin laittomia murhapäätöksiä.

Järjestyslaitos eli poliisi oli ensimmäisiä toimia, jolla helmikuun anarkiaa koetettiin saada kuriin. Apuun tuli Turun vallankumouksellinen neuvosto, joka lähetti kokeneen työnväen veteraanin, Juho Heikki Jokisen, laittamaan järjestys kaupunkiin. Jokinen tuli Uuteenkaupunkiin helmikuun puolivälissä ja värväys propagandan ohella Jokinen sai nimitetyksi 11 miliisiä. Kaartilaisten mellastuksen nämä saivat jotenkin kuriin, mutta muuta apua heistä ei ollut. Yksittäisen kaupunkilaisen tai kauppiaan oli täysin turha soittaa miliisille, kun kotiin tai kauppaan tunkeuduttiin pistin ojossa pidätyksiä tekemään, piirongin laatikoita penkomaan ja ryöstelemään. Punainen kunnallishallinto ei syyllistynyt laittomiin takavarikkopuuhiin, ne olivat punakaartin erikoisalaa. Punaisen Uudenkaupungin johtopari, Unhon pariskunta, hoiti verotuksen ja raha-asian komitea aneli rahaa Turusta ja myös Kansanvaltuuskunnalta kunnan toimien rahoittamiseksi. Kaupungilla oli kuitenkin runsaasti rahareikiä, joita ei voinut niin vain lopettaa. Terveydenhuolto, vanhainkoti, palotoimi ja lastenkoti etunenässä. Niihin ei näyttänyt kohdistuvan opettajien kaltaista irtisanomisuhkaa tai punaisen vallan tunnustamisvelvoitetta. Työntekijät jäivät paikoilleen ja toiminta jatkui. Ainoastaan terveydenhuolto koki kolauksen, kun kaupunginlääkäri Jalava murhattiin 20.2, mutta hänenkin virkaansa paikkasi piirilääkäri Rothström. Punakaarti koetti parhaansa mukaan nuolla itse haavansa, ja pystyttivät kaupunkiin oman sairaalan venäläisen välskärin ja palvelijatasoisten hoitajien ammattitaidon turvin.

Työttömyys oli ollut kaupungissa paha ongelma jo edellisestä vuodesta lähtien, jota oli paikattu kunnan hätäaputöillä. Helmikuussa vastuu tästä kaatui punaiselle hallinnolle. Helmikuun 17. päivänä Turun vallankumouksellinen neuvosto käsitteli kokouksessaan Uudenkaupungin ongelmia; "koska Uudessakaupungissa ilmoitettiin olevan suuren työttömäin joukon, jolle on mahdotonta saada kunnan puolesta riittävästi työtä, päätettiin asianomaiselle Turun – Uudenkaupungin radan komissaarille antaa määräys, että näille työttömille on järjestettävä rautatietyötä aivan heti. Uuteenkaupunkiin lähetetään tätä varten 25 000 markkaa". Työttömäin työvoimasta kilpaili myös punakaarti ja menestyi siinä paremmin, isommalla palkkalupauksella.

Takavarikot olivat siis punakaartin heiniä. Ruokatarpeita tarvittiin runsaasti ja alun perin

ne oli tarkoitus ostaa joko rahalla tai lunastuslapuilla, mutta ryöstelyksi se lopulta meni jo melko varhaisessa vaiheessa. Kustavin punakaartin päällikkö Juho Nummela Rahin kylästä kävi jopa Turun miliisilaitoksella kysymässä, miten takavarikoidut tavarat maksetaan, niin vastattiin, että lahtareilta saa ottaa ilman maksua.

Kaupungissa einestarpeita ei juuri ollut yli oman tarpeen, joten besorkkausryhmät suuntasivat maaseudulle. Maalaiskunta, Pyhämaa, Kalanti ja muut lähikunnat koluttiin tarkkaan ja moneen kertaan. Paikallisasiantuntemusta käytettiin hyväksi ja meijerit, kartanot ja suurtalot tyhjennettiin ensimmäisinä. Tämä tehtiin vallankumouksen hengessä, omaisuuden uudelleenjaon oikeutuksella, kuten kapinaa edeltävät lehdet olivat toitottaneet. Osa osallistuneista rinnasti tämän kuulusteluissa normaaliin verotukseen, johon kansanvaltuuskunnalla oli oikeus. Näitä takavarikkoja ei tässä yhteydessä tarkemmin ja laajemmin kuvata, esimerkiksi Romppainen on kirjassaan listannut takavarikkoja kattavasti Kalannin alueelta. Varsinaista väkivaltaa näissä ei tarvinnut käyttää, jo pelkkä aseitten kalistelu riitti. Maitoa, juustoa, lihaa ja hevosille heiniä kuljetettiin kuormatolkulla Uuteenkaupunkiin. Kaupungista ei ollut oikeastaan muuta ryöstettävää kuin makkaratehtaan tuotteet, tupakka, paperitarpeet Jussilan kaupasta ja vaateparsia ja liinavaatteita. Hevosen menettäminen taloudesta oli iso juttu, sen merkitys kulkemiseen ja työntekoon oli korvaamaton. Ruokatarpeita oli helpompi piilotella portaiden alle, samoin rahaa ja arvoesineitä, mutta hevosta oli vaikeampi saada hakijoilta kätköön. Pyhämaan Hannulassa oli useampi hevonen ja isäntä arveli, että joka tapauksessa ainakin yksi heiltä viedään, joten siihen pitää varautua. Ainutta hevosta kaarti ei yleensä talosta vienyt ja sitä sääntöä Hannulassa hyödynnettiin;" Pyhämaan Kammelassa Juho Hannula oli huolissaan omasta laadukkaasta hevosestaan, joka oli paras Hannulassa olleista 3 hevosesta. Niinpä Hannula sopi Jalmari Aaltosen (ei kaartissa, mutta punaisen Pyhämaan johtomiehiä) hevosen vaihdosta päittäin siksi, kunnes punaiset olisivat jättäneet Pyhämaan rauhaan, Jalmarilla kun oli ainoastaan 1 huono hevonen. Näin tehtiin ja Juhon arvokas hevonen säästyi takavarikolta".

Kirkon toimintaan ei punaisen vallan aikana tullut katkosta. Lapset kastettiin ja kuolleet haudattiin. Jopa punakaartin vainajat saivat täällä kirkollisen maahanpanon ja siunauksen. Kirkkoherralla ei tässä ollut kyllä vaihtoehtoa, muun Suomen esimerkit pappien kohtalosta olivat varmaan tiedossa. Isoissa kaupungeissa kaartilaisten hautajaiset olivat suuria juhlatilaisuuksia, joissa uhrivalmiutta korostettiin ja taisteluhenkeä nostatettiin. Saattojoukkoihin osallistui parhaimmillaan tuhansia ihmisiä ja hulmuava lippumeri teki tilaisuuksista näyttävän. Uudessakaupungissa 21. maaliskuuta haudattiin esikunnan jäsen Juho Rahikka, mutta hänen hautajaistilaisuutensa ei ollut suurjuhla, eikä sankarihautaus. Mukana ollut kaartilainen Juho Kristiansson kuvaa tapahtuman aika koruttomana. Rahikan tolkuton juopottelu ja muihin kaartilaisiin kohdistama väkivalta eivät olleet omiaan järjestämään siitä ylevämpää tapahtumaa.

Kaupunki oli erittäin hyvin valvottu. Katuja kiersivät yötä päivää kaartin vahtipatrullit. Kaupunkilaisilla täytyi olla liikkumiseen lupa, matkatodistus punakaartilta. Piirilääkäri Rothström sai 18.2 kaartin esikunnasta valokuvalla varustetun todistuksen, jolla hänet oikeutettiin kulkemaan kaikkina vuorokauden aikoina.

Sähkö kaupungissa oli ollut noin kymmenen vuoden ajan; katuvaloissa, julkisissa laitoksissa ja keskustan taloissa. Sähkö tuotettiin diesel-generaattorin voimin ja vaati ammattimiestä. Sitä haettiin helmikuussa punaisten ilmoituksella. Sähkölaitos ei pysähtynyt punaisen vallan aikana, ainakin siellä työssä jo aikaisemmin ollut Juho Koistinen hoiti laitosta Vilkin sijaan ”johtajana”.

Huhtikuussa punaisten aloitettua vetäytymisvalmistelut, lisääntyi levottomuus kaupungissa uudestaan. Takavarikot ja puhelinkeskuksen ja muiden vastaavien laitteiden rikkominen jäivät ainoiksi vahingoiksi. Kaupungin alueella verta ei vuodatettu ja siten maatamme kohdannut viimeisen punaisen terrorin aalto jäi realisoitumatta Uudessakaupungissa. Kahden kuukauden piina oli ohi ja uusi oli ovella.

UUDENKAUPUNGIN PUNAKAARTI

Kaupungin valtaus tapahtui vieraiden joukkojen toimesta. Jatkohallinta jäi muodostettavalle omalle kaartille ja siirtymävaihe oli liukuva. Helsinkiläiset ja osa turkulaisista joukoista lähtivät kaupungista viikon sisällä, ainoastaan Turun 1.1.2. komppania jäi tänne viiden viikon ajaksi. Sinä aikana oli oma kaarti kasvanut riittävän suureksi ottamaan vastuun kaupungin ja lähikuntien hallinnasta. Esikunta perustettiin ensimmäisenä ja siinä oli aluksi tukena mukana helsinkiläinen Joonas Karilainen, joka sittemmin siirtyi Lypertön joukon päälliköksi. Samoin kaartilaisjoukkojen muovautuminen oli liukuvaa, vahvuudessa oli ensin paljon vieraspaikkakuntalaisia. Komppanioitten koostumus oli siten aluksi kirjavaa ja vaihtelevaa. Uudenkaupungin 1. komppanian yhden osaston miehistöön kuului helmikuussa kuusi uusikaupunkilaista ja saman verran helsinkiläisiä, joista varmaankin vieraspaikkakuntalaiset siirtyivät sitä mukaa pois, kun paikkakunnalta saatiin värvättyä väkeä. Useat kaartilaiset eivät myöhemmin kuulusteluissa osanneet nimetä komppaniaansa, osa vaihtoi komppaniaa, väkeä tuli ja meni, joten selkeää, luotettavaa jakoa plutooniin ja osastoihin ei voi tehdä. Ehkä noin puolella miehistöstä oli asema kaartissa selkeä. Samoin johtajat vaihtuivat, näitä saatettiin valita tai erottaa huutoäänestyksellä. Punakaartien pyrkimys tasavertaisuuteen ja kansanvaltaisuuteen tekivät niistä toimintakyvyltään tehottomia. Tämä korostui erityisesti isompien joukkojen manöövereissä. Paikalliskaartiin liittyi aivan ensimmäisinä päivinä noin parisenkymmentä aktiivisinta punakapinaa kannattavaa. Valtaosa näistä oli ollut mukana

Punakaartilaisia. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

Uuteenkaupunkiin tulleita Turun seudun kaartilaisia. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

jo syksyn järjestyskaartissa ja suurlakon aikana kauppaliikkeitä sulkemassa. Huhtikuun puolivälissä Turun piiriesikunta kirjasi palkkalistalleen Uudenkaupungin komppanioista 216 miestä ja Lypertön kaartista 148. Tässä on mukana osin muualta tulleita, mutta kahden kuukauden aikana paikkakunnalta ja lähikunnista värvättyjä kertyi reilu 300.

Punakaarti oli periaatteessa palkka-armeija. Varsinaiset pakko-otot kaartiin tulivat voimaan vasta hävittyjen isojen taisteluiden jälkeen maalis-huhtikuussa, eikä niitä Uudessakaupungissa koskaan ehditty toteuttamaan. Liittyminen perustui lähtökohtaisesti vapaaehtoisuuteen, vaikkakin sosiaalinen paine ammattiyhdistyksissä ja työpaikoilla oli kova. Tämä korostui erityisesti isojen kaupunkien työvoimavaltaisissa tehtaissa, joissa liittyminen kaartiin oli käytännössä pakollista. Lähes velvoittavana voi pitää punaisten antamaa ilmoitusta Uudessakaupungissa. Punakaartin riveihin komennettiin Uudestakaupungista kaikki kunnan töissä olevat 18–50 vuoden ikäiset miehet maaliskuun 8. päivänä. Määräys oli pakollinen uhalla, että kaikki työt seisautetaan. Ikärajoituksia ei periaatteessa kuitenkaan tunnettu, kaikki halukkaat kelpasivat, eikä lapsisotilaiden käyttöä pidetty mitenkään epäeettisenä. Pikemminkin päinvastoin, molemmilla rintamapuolilla näitä mainostettiin sankarillisina sotilaina. Valkoisella puolella heti helmikuussa masinoitu asevelvollisuuslaki oli pakkotoimi, jossa kutsuntoihin velvoitettiin 18–40-vuotiaat miehet.

Mahdollisesti Uudenkaupungin 1. komppanian Kosti Salminen. Uudenkaupungin museo. Augusta Olsson.

Raha sai värväytymään

Vain murto-osa liittyi vallankumousjoukkoihin puhtaasta halusta tai aatteellisuudesta. Pääosa

täytyi värvätä painostamalla ja etuja tarjoamalla. Kiihottajiksi mainittiin kuulusteltavien taholta myöhemmin noin kymmenkunta paikkakuntalaista, useimmin esiintyivät nimet Vanharanta, Vuorinen ja Nordling. Myös Turusta saapuneiden joukkojen mukana tuli agitaattoreita, kuten täällä miliisipäällikkönä toiminut J. H. Jokinen, vanha työväen veteraani ja jo 1905 suurlakkoon osallistunut. Yksi merkintä löytyy William Lundbergista, Turun punadiktaattorista, että tämä olisi käynyt Uudessakaupungissa agitaatiopuheilla. Myös Alfred Saari, aiemmin kaupungissa asuneena, mainittiin punakaartiin värvääjänä. Kalannissa kaartiin houkutteli puheillaan Jussi Tanhuanpää. Sairaanhoitajattarena kaartissa ollut Elina Elovaara mainitsi liittymisensä syyksi helsinkiläisen Leskisen yllytyksen. Myös yleisellä propagandalla oli vaikutusta, Sosialisti-lehti teki parhaansa kuvatessaan vallankumouksen välttämättömyyttä ja oikeutusta. Turun valtausjoukkojen Lehtimäen veljesten mainitaan laittaneen kaupunkiin esille ilmoituksia, joissa painotetaan, että kaikkien on liityttävä punakaartiin. Kirvesmies Johan Aaltonen kertoi liittymisestään: ”Nuorena kokemattomana nuorukaisena saatiin minut uskomaan kaikenlaisiin sittemmin valheellisiksi huomaamiini vakuutuksiin ja sillä tavoin yhtymään punaiseen kaartiin. Jos olisin täydelleen ollut selvillä tuon kaartin tarkoituksista ja hommista olisin jättänyt menon kaartiin, mutta sitä minulla valitettavasti ei ollut.” Aaltosen osalta kyse voi olla luonnollisesta jälkiviisaudesta, hän oli kuitenkin ollut työväenyhdistyksen jäsen, osallistunut syksyn järjestyskaartiin ja liittyi kaartiin ensimmäisellä viikolla. Propagandan seurauksena moni uskoi vilpittömästi ainakin alkuvaiheessa vallankumousliikkeen olevan suurin piirtein laillisella asialla. He

Lypertön kaartilaiset ovat käyneet kaupungissa valokuvalla. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

rinnastivat takavarikot normaaliin verottamiseen, johon Kansanvaltuuskunnalla oli oikeus. Väinö Vuorisalo oli jo kaartiin liittyneenä käynyt puhumassa laivuri Viktor Wikströmin poikia mukaan, kun työt keväällä olivat loppuneet. Vuorisalo oli kuulemma sanonut, että ”herrat me tapamme niin kuin kissoja vaan”. Pojat eivät liittyneet, eikä heille tästä mitään seuraamuksia tullut. Joillekin kuitenkin tuli Uudessakaupungissa seuraamuksia kapinaa vastaan kapinoinnista. Paikallinen puutyönliitto erotti kolme paikallista kirvesmiestä liiton jäsenyydestä. Helmikuun 24. päivänä pitämässään kokouksessa päätti Suomen puutyöväen liiton Uudenkaupungin osasto nro 79 erottaa osastostaan kirvesmiehet Herman Vianderin, Paavo ja Otto Grönholmin vastavallankumouksellisen toimintansa takia. Kuukauden kuluttua Paavo oli jo kypsä liittymään kaartiin, joka tapahtui 26.3. Muutamia miehiä erosi kaartista kesken kaiken, osa sairauden takia. Kirvesmies Albin Aaltonen ajautui sattumalta kaartin vahtipalvelukseen, mutta erosi viikon kuluttua ja palasi entiseen työhönsä laivaveistämölle. Sieltä häntä käytiin hakemassa takaisin kaartiin, Aaltonen ei kuitenkaan uhkauksista huolimatta palannut. Kirvesmiehenä Aaltonen ehti tekemään palveluksia myös valkokaartille, hän oli nikkaroimassa lavereita valkoisten makuupaikoiksi koululla. Lundgren haki Turusta aseita Uuteenkaupunkiin ja ehti ennen punaisten tuloa palvelemaan samalla tavoin myös valkokaartia, hakemalla näille aseita Mynämäeltä. Valkoisten auttamisesta olisi voinut periaatteessa henki lähteä, punaisten ajohommista Lundgren selvisi kolmen vuoden tuomiolla. Luoviminen eri osapuolien välillä oli monelle vaikeaa ja vaati ihmissuhdetaitoja. Mauno Hurme on maininnut isästään: ”Hän oli seppämestari,

Mahdollisesti Juho Blomroos Lokalahden Väättäsistä, joka kuului Lypertön kaartiin. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

joka kengitti sekä punaisten että valkoisten hevoset." Artturi Hurme onnistui tasapainoilussaan, eikä sodan kumpikaan osapuoli ollut häntä pistin ojossa vaatimassa tilille.

Sodan jälkeen vangituilta kapinallisilta kysyttiin kuulusteluissa kaartiin liittymisen syitä. Selkeä enemmistö ilmoitti syyksi rahan. Aivan yksiselitteinen tämä rahamotivaatio ei ole, se liittyi oleellisesti jo edeltävänä vuonna pahentuneeseen ja alkaneen sodan myötä räjähtäneeseen työttömyyteen. Perheellisillä tämä tiesi lapsikatraan nälän kurjistumista, johon kaartin palkka tarjosi ratkaisun. Uudenkaupungin punakaartin vanhimpiin kuuluva 49-vuotias maalari Kustaa Enroth liittyi perheensä elättämiseksi. Työt veneveistämöllä loppuivat ja kotitorpassa Kainpirtissä oli vaimon lisäksi ruokittavana kahdeksan lasta, joista kuusi alaikäistä ja nuorin yksivuotias. Kustaa oli maaliskuussa kuusi päivää kaartin palveluksessa ja ehti kuittaamaan yhteensä kaikkiaan 277 markkaa palkkana ja korvauksena perheestään. Tällä perhe selviytyi huhtikuuhun saakka, jolloin Kustaa liittyi uudelleen kaartiin ja joutui myös pakomatkalle. Merkittävä osa työväestä oli ollut kunnan tai valtion järjestämissä hätäaputöissä, jotka jatkuivat vielä sodan syttymisen jälkeenkin. Helmikuun loppupuolella nämä loppuivat kaupungissa. Kunnallinen hallintovalta oli silloin punaisilla, ja lopettamispäätöksen teki miliisipäällikkö Jokinen Turusta. Syynä saattoi olla rahoituksen puute tai mahdollisuus tällä toimenpiteellä saada lisää miehiä värvättyä punakaartiin. Kun Yrjö Nordling meni sen jälkeen kysymään työtä Jokiselta, niin vastaus oli tyly: "Joko punakaartiin tahi hirteen, työtä ei anneta." Iivari Polvinen Putsaaresta oli ollut rautatien rakennuspuuhissa aina Maarian päivään saakka, jolloin työt loppuivat ja hänet kertomansa mukaan pakotettiin kaartiin. Jalmari Saarinen taas meni työttömäksi jouduttuaan punaisten esikuntaan päästääkseen hätäaputöihin, missä häntä käskettiin ottaa ase käteen. Voitto Siren kertoi kuulusteluissa liittymisestään: "Kapinan alussa olin Uudenkaupungin maaseurakunnan hätäaputöissä. Kun sanotut työt helmikuun lopussa lopetettiin, käytiin useasti kotonani minua vaatimassa ryhtymään punakaartin palvelukseen. Alussa en ryhtynyt, mutta kun alinomaa käytiin uhkailemassa ja minua luvattiin ampuakin, ellen punakaartin antamia määräyksiä noudata, oli minun pakko vihdoin alistua ja näin jouduin siis mainitun kaartin palvelukseen vasten vapaata tahtoani." Näihin kertomuksiin on syytä suhtautua varauksella, pidätetyt kautta linjan halusivat luonnollisesti myöhemmin vähätellä osuuttaan ja aktiivisuuttaan. Viktor Grönmanilla oli vilpitön motiivi punakaartiin liittymisellään. 16-vuotiaana Viktor joutui 7-lapsisen perheen vanhimpana pääosin kantamaan vastuun äitinsä ja sisarustensa elättämisestä, kun isäpuoli kulki maailmalla. Uudenkaupungin asukasmäärä vuoden 1917 henkikirjassa oli 3283 henkeä. Näistä karkeasti arvioiden noin 1600–1800 on luettavissa porvaristoon. Työväestöön tilastoitujen lukumäärä on 1300–1500 henkeä, joista miehiä 600–700. Paikalliseen punakaartiin kirjattuja uusikaupunkilaisia oli noin 150 eli enintään neljännes työväestöön lukeutuvista otti osaa vallankumoushankkeeseen. Ammattiryhmittäin erot ovat suuret. Kaupungin 120–130 merimiehestä kirjautui kaartiin alle viisi miestä, valtaosan seilatessa varmaankin maailmalla. Punakaartin liittyminen tarkoitti jäseneksi kirjautumista, aseen ottoa ja lupausta päiväpalkas-

ta. Kaartin palkkasopimus oli hyvä, suorastaan houkutteleva. 15 markkaa luvattiin päivältä eli 450 markkaa kuukaudessa. Se oli huomattavasti suurempi kuin nykyiselle asevelvolliselle tai myöhempien sotiemme sotilaille maksettu päiväraha. Se vastasi vähintään silloisen ammattimiehen keskipalkkaa, eikä vahtipalvelu kaupungissa kuulostanut raskaalta. Luonnollisesti palkkaan liittyi vaarallisen työn lisä, riski joutua tositoimiin, rintamalle. Hätäaputöistä maksettiin noin yksi markka päivässä eli 200–250 markkaa kuukaudessa. Sodan jälkeen Uuteenkaupunkiin haettiin sairaanhoitajaa kulkutautisairaalaan 120 markan kuukausipalkalla. Kaupungin sähkölaitoksen johtajan palkka kesällä 1918 oli kuukaudessa 460 markkaa, eli samaa tasoa kuin kaartilaisen. Hyvä palkka korostui erityisesti naisilla, Forssan naiskaartiin liittyneiden palkka moninkertaistui niillä, jotka olivat olleet aikaisemmin puuvillatehtaalla töissä. Naiset olivat pääosin miesten kanssa tasa-arvoisia palkkauksen osalta, joidenkin punaiseen ristiin kuuluneiden tyttöjen palkka on ollut kymmenen markkaa päivässä, kuten myös Elina Elovaara kertoi saaneensa toimiessaan sairaanhoitajattarena Lypertössä. Perheelliset kaartilaiset saivat lisäksi kuukaudessa puolisostaan korvausta satasen ja jokaisesta lapsesta 25 markkaa. Nämä olivat siis lupauksia, jotka Uudessakaupungissa näyttäisivät toteutuneen kutakuinkin täysimääräisinä helmikuun ja maaliskuun alun aikana. Sen jälkeen rahat loppuivat tai se meni muihin tarkoituksiin. Moni myöhemmin kaartiin liittyneistä ilmoitti jääneensä ilman luvattua rahakorvausta, olivat sentään päivittäisen ruoan saaneet ja joitakin vaateparsia. Tavalliset rivikaartilaisen rahapalkat koko ajalta jäivät keskimäärin tasolle

Lypertön kaartilainen naisseurassa. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

Kiväärinmittainen kaartilainen. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

0–500 markkaa. Johtohenkilöt junailivat asiansa paremmin, kunnan tehtäviä hoitanut Unhon pariskunta kuittasi reilun 2000 markkaa kevään aikana, joista mies lupasi pidätyksen jälkeen korvata kaupungille koko summan takaisin, vaimo ei katsonut korvausvelvollisuutta omalta osaltaan aiheelliseksi.Paikkakunnalla oli työn perässä aiemmin tulleita vieraskuntalaisia, jotka tavalla tai toisella ajautuivat kaartiin. Lauri Ristimäki, sekatyömies Tyrväältä, yritti punaisten vallatessa kaupungin palata kotiseudulleen: ...yritti Uudestakaupungista pois ja kun meni esikunnasta mainittua matkustamiseen tarvittavaa lupalippua pyytämään, niin vaadittiin liittymään punakaartiin. Samoin Kustaa Koivukari, josta tehtiin esikunnan lähetti, oli viettänyt kuljeksivaa elämää ja Oripäästä tänne länsirannikolle eksynyt. Punakaartilta loppuivat rahat miltei heti alkuunsa, pitempään sodankäyntiin ei ollut varauduttu. Uudenkaupungin punainen esikunta oli Turusta tulleiden määrärahojen varassa ja edelleen koko Suomen punaisia joukkoja rahoitti Kansanvaltuuskunta. Sakkotuomioilla vallankumousoikeus sai joitakin tuhansia markkoja kerättyä, mutta huhtikuuta pitemmälle varat eivät riittäneet. Palkkaa maksettiin myöhemmässä vaiheessa myös kupongeissa, jotka olivat ikään kuin sekkejä, joilla voi lunastaa rahaa. Yksi nimetty kuponkilappu oli 25 markan suuruinen. Punaiset ehtivät saada käyttöön myös valtaamansa Suomen Pankin setelipainon ja ehtivät painaa melko mittavasti ”punaisia” seteleitä, jotka heti sodan jälkeen mitätöitiin.

Mahdollisesti Yrjö Heikkilä, renki Kalannista. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

Kaikkea vartioitiin ja vahdittiin

Kaupungista saatiin värvättyä kaartin palvelukseen noin 300 miestä ja lisäksi avustaviin tehtäviin joukko naisia. Kookkain yksikkö oli kaupunkiin majoittunut 1. komppania. Helmikuun loppupuolen ja maaliskuun alun aikana muodostettiin 2. komppania, joka siirrettiin Katanpään linnakkeelle Kustaviin. Tämä Lypertön komppaniaksi kutsuttu joukko-osasto tuli korvaamaan linnakkeelta vetäytyneen venäläisen miehistön ja vastaamaan tärkeästä rannikkopuolustuksesta ja vartioinnista. Uudenkaupungin kaartiin, jota paikoin käsiteltiin pataljoonana, kuului myös pieni Lokalahden osasto, 3. komppania. Sen oma vahvuus oli ainoastaan parisenkymmentä miestä.

Ensimmäinen komppania majoittui Kasvin talolle. Ruotsalaisella kansakoululla oli majoituksessa sata miestä, aluksi helsinkiläiset joukot. Koulun vahtimestarin Sandbäckin omaisuus ryöstettiin heti alkajaisiksi kokonaan. Ekerodden apteekin asuntorakennuksen olivat ensin vallanneet Turun Portun sakki; heidän poistuttuaan sinne siirtyi Turun 1.1.2. komppania, viipyen näissä tiloissa maaliskuun puoliväliin saakka. Uudenkaupungin 1. komppanian ruoka valmistettiin Elomaalla, jossa keittäjänä oli Kosti Hypen. Apuna oli rouva Vigell ja kaartilainen Elis Rauvolin määräsi mitä keitettiin. Pääasiallisin komppanian palvelusmuoto oli vahtipalvelu. Tähän tarvittiin jo mittavasti miehiä, punaisten epäluuloisuuden takia kaikkia piti vartioida ja vahtia; etunenässä strategiset kohteet, kuten lennätin, sähkölaitos, vankien pidätyssellit ja sanomalehtipaino. Komppanian kasarmin portilla oli parivartio ja esikunnassa tambuurivahti. Muita vahtimisen kohteita olivat tullikamari, itätulli, pohjatulli, F.O Stenroosin nurkalla Ylisen

Kuvan tilaaja on Martta Hellsten. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

kadun päässä, kiertävä vahti kaduilla, palotornissa, raastuvanoikeuden portilla, sairaalassa, pankkien edustalla, pakkahuoneella, työväentalon pikkuportilla, Hallun tullissa, Vallilassa, jossa oli Turun ratsujoukko. Tämä ylenpalttinen tarkkailu yötä päivää nieli miestyövoimaa. Puhelinsentraalin vahteina toimivat ainakin Raita, Grönman ja Varjonen, vuorot olivat neljän tunnin mittaisia. Puhelinkeskuksen vartioimisen lisäksi tehtävään kuului puheluiden kontrollointi, salakuuntelu.

Vahtipäällikköinä olivat turkulaiset ainakin helmikuussa, myöhemmin maalis-huhtikuussa omat miehet. Tallivahtina kertoi olleensa Johan Aaltonen, hevostallit sijaitsivat mahdollisesti Lehtolan nahkatehtaan ulkorakennuksessa, jossa aiemmin venäläiset olivat pitäneet hevosiaan. Hevosia pidettiin myös joidenkin kaupunkilaisten yksityistalleissa, ainakin Soinnulla Rauhankadulla. Ajuri Kustaa Lundgren osallistui kaartin hommiin tekemällä ajopalveluksia. Turusta Lundgren haki aseita Uuteenkaupunkiin ja ehti ennen punaisten tuloa palvelemaan samalla tavoin myös valkokaartia, hakemalla näille aseita Mynämäeltä. Valkoisten auttamisesta olisi voinut periaatteessa henki lähteä – punaisten ajohommista Lundgren selvisi kolmen vuoden tuomiolla. Luoviminen eri osapuolien välillä oli monelle vaikeaa ja vaati ihmissuhdetaitoja. Mauno Hurme on kertonut isästään: ”Hän oli seppämestari, joka kengitti punaisten että valkoisten hevoset.” Hurme onnistui tasapainoilussaan, eikä sodan kumpikaan osapuoli ollut pistin ojossa häntä vaatimassa tilille.

Uudenkaupungin kaartin varautuminen varsinaiseen tehtäväänsä, sotaan, oli lähes nimellistä. Muutamia äkseerausharjoituksia torilla pidettiin ja mielisairaalan lähellä käytiin tutustumassa kiväärin toimintaan. Useimmat ker-

Punakaartilainen. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

toivat ennen rintamatilanteeseen joutumista ampuneensa kiväärillä muutaman kerran. Harjoituksia veti Heikki Ahonen, kaartin nestoreihin lukeutuva 52-vuotias kivityömies. Ahonen järjesteli myös komppanian vahtipalvelusvuoroja. Komppanian erityistehtäville oli nimetty vastuuhenkilöt. Asemestarina ja asevaraston hoitajana toimi Vilho Koskinen, puna-Koskiseksi kutsuttu kivityömies. Teknillisen osaston päällikkönä, monttöörinä, oli seppä Frans Nurmela. Vaatetuspuolesta vastasi Kalle Kuusisto. Räätäleitä kaartissa oli useampikin, mutta Kuusisto oli kivityömies. Muonituskomissaari Yrjö Nordling sai myöhemmin oikeudessa raskaimmin vastata tehtävistään. Muonituksesta vastaavalle kuului ruokatavaroiden takavarikointien järjestely ja määräysten antaminen. Valtiorikosoikeus ei näitä toimia myöhemmin hyvällä katsonut; ryöstöpäällikkö Nordling sai kovan tuomion. Ensimmäisen komppanian päällikkönä toimi aluksi Juho Salminen, joka myöhemmin syrjäytettiin, eikä Salminen ollut mukana pakomatkalla Lahteen, vaan jäi kaupunkiin. Tämän hän maksoi hengellään. Kalle Palmu on mainittu myös olleen vähän aikaa komppanian johdossa, mutta pisimpään ja varsinaisena 1. komppanian päällikkönä oli Lokalahden Haaroisista kotoisin oleva mäkitupalainen Eino Wuorela. Pikkupäälliköitä olivat: 1. plutoona Kustaa Lindgren, 2. plutoona Jalmari Nordling, 3. plutoona Petteri Aaltonen/Juho Valtonen.

Punakaartilainen. Kuvan tilaaja on Salminen Eero. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

Lypertön komppania Katanpäässä

Jos ykköskomppaniassa valtaosa näyttäisi olleen uusikaupunkilaisia, niin kakkoskomppaniassa

enemmistö muodostui maalaiskunnan, Kalannin ja lähikuntien työläisistä. Komppanian joukkoja oli aloitettu kokoamaan heti kaupungin valtauksen jälkeen ja ensimmäiseen miehistösiirtoon Lypertöön helmikuun 15. päivä kertyi 50 miestä. Myöhemmin täydennyksiä oli vielä kahteen otteeseen siten, että kaikkiaan vahvuus linnakkeella oli 130–150 miestä. Helsinkiläinen Joonas Karilainen siirtyi kaupungin esikunnasta vastaamaan Lypertön rannikkovartiostosta. Myös venäläinen Baranoff on mainittu muutaman kerran linnakkeen päälliköksi. Venäläiset miehitysjoukot siirtyivät vähitellen pois; viimeiset isommat erät maaliskuun alussa ja ainoastaan tykeistä vastaavat neljä venäläissotilasta jäivät jäljelle koko maaliskuuksi. Muitakin satunnaisia ammattimiehiä oli Turusta määrätty Lypertöön, ainakin sähkömonttööri ja vesiaseman koneenkäyttäjä. Katanpään linnake oli tärkeä strateginen tukikohta punaisille. Neljä sekä 4- että 6-tuuman tykkiä antoivat rannikon puolustukselle uskottavuutta ja linnakkeelta voitiin hyvin vahtia liikennettä keväisellä jäällä. Venäläissotilaat kouluttivat 2. komppanian miehiä tykkien käyttöön, ainakin Lauri Ristimäki kertoi olleensa kolme viikkoa tykkikoulussa. Tilat Katanpäässä olivat erinomaiset. Koko lähes puolitoista sataa miestä käsittävä komppania mahtui hyvin 20 huonetta käsittävään kasarmirakennukseen, päälliköt luonnollisesti erilliseen upseerirakennukseen. Keittiö ja ruokala olivat eri tilassa. Sairaalarakennus löytyi, ja viihtyisyyttä lisäsi rannan tuntumassa sijainnut tilava sauna. Rakennuskanta oli vain muutaman vuoden ikäistä. Ruokatarpeiden osalta Lypertö oli lähes omavarainen, vanhan keisarikunnan sotilaat olivat hyvin varustautuneita, eivätkä jaksaneet viljasäkkejä mukaansa raahata poistuessaan

Punakaartilaisia. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

kotimaahansa. Vain tuoretavaraa täytyi käydä takavarikoimassa kustavilaisilta. Kaupungin esikunnasta pidettiin tiivistä yhteyttä linnakkeelle ja miehiä vaihdeltiin puoli ja toisin. Matkayhteys voitiin koko punaisten hallinta-aikana suorittaa jääteitse, jopa huhtikuun alun pakomatka.

Lokalahden pikkukaarti

Lokalahden komppania perustettiin Lokalahden Nuortentuvalla 10. maaliskuuta. Pienten kuntien punakaartilais-miniyksiköt olivat tyypillisiä muuallakin maassamme. Pyhämaassakin oli oma pikkukaarti, jonka vaiheet Pekka Salminen on kirjassaan hyvin kuvannut. Ne olivat se tärkeä työkalu, jolla alue saatiin ja pidettiin hallinnassa. Lokalahden komppanian perustaja oli Johan Verner Suominen Lokalahden Salmenperältä. Iisakki Kaukovalta ja Lauri Perho lähtivät Suomisen määräämінä seuraavina kahtena päivänä kiertämään ympäri pitäjää värväyslista mukanaan ja kehottamaan nuoria miehiä punakaartiin. Kehuivat rahapalkkaa ja sanoivat, että Lokalahden komppanian kaartilaiset saavat olla omalla paikkakunnallaan, ainoastaan kaksi viikkoa täytyy olla Uudessakaupungissa harjoituksissa. Tirkkalassa Kaukovalta oli puhunut isäntien kohtalosta jo uhkaavaan sävyyn; ettei ne näitä maita enää kauan polje, jos vaan kiinni saadaan. Näin todisti Olga Saarinen. Kaukovalta oli kova värväämään kaartiin, mutta itse hän ei siihen liittynyt. Toinen silmä oli kuulemma kipeä. Komppania perustettiin Nuortentuvalla, siellä oli myös päämaja ja vajaan 20 miehen kaartin majoitus. Aseet saatiin harjoitusjakson aikana Uudestakaupungista puna-Koskiselta. Takavarikointeja Lokalahdella tehtiin runsaasti – meijerissä vierailtiin useammasti. Lokalahden komppania liikkui ja piti vahtia Vehmaan Huruisissa, tievahtia keskeisillä maanteillä ja rannikon valvontaa Taivassalon Helsingin kylän Tylpänniemeä myöten. Muonituksesta Nuortentuvalla vastasi Lempi Varpula, jonka mies oli ollut jo kaksi vuotta Amerikan matkalla sairaana. Lempi sanoi tehneensä kaartille muonaa ruokapalkalla. Maaliskuun puolen välin jälkeen rannikkopuolustusta vahvistettiin ja 3. komppaniaa tuli Lokalahdelle tukemaan forssalaisvahvistus. Komppanian päällikön tehtävistä Suomisen syrjäytti Frans Sandelius, itsellinen maanviljelijä Kaimaisista, ison perheen pää. Sandelius ansaitsi natsansa reippailla puheilla ja otteilla, jotka johtivat kesällä oikeudessa elinkautiseen tuomioon. Sandelius säilytti tekemästään taposta huolimatta henkensä, mutta Juho Suominen ei. Suominen ei lähtenyt pakomatkalle ja joutui kapinahankkeen sijaiskärsijäksi, valkoisten pikakostoaallon uhriksi.

Kaartilaisten taustaa

Uudenkaupungin punakaarti koostui pääosin 20–40-vuotiaista miehistä, kaikki työväestöön luokiteltavia. Mukaan mahtui viisi yli viisikymppistä, vanhimpana 62-vuotias Juho Puisto. Nuorimpana mukaan lähti Kustaa Sainio, 15-vuotias työmies Kalannista, josta ei ole sen enempää tietoja. Sainio on kadonnut sodan melskeissä. Muita alle 18-vuotiaita eli nykykäsityksen mukaisia alaikäisiä oli reilu parikymmentä. Maahamme perustetut naiskaartit olivat ikärakenteeltaan selvästi mieskaarteja nuorempia, voitaisiin puhua melkeinpä

tyttökaarteista. Vallankumousta lähtivät tekemään pääosin naimattomat alle 20-vuotiaat naiset. Ensimmäisen komppanian miehistä parhaiten olivat edustettuina kivityöläiset. Tämä kuvastaa ammatin yleisyyttä niinä vuosina. Kivityömiehiä tarvittiin runsain määrin, pääosa palveli Venäjän 1. maailmansodan inspiroimia laajoja vallitöitä Etelä-Suomessa. Samoin näiden töitten loputtua teetetyissä hätäaputöissä kivimiesten osuus oli merkittävä, suurimpana työmaana Uudenkaupungin junarata ja siihen liittyvä kivien louhinta, johon Varsinais-Suomen kalliomaaperä oli suotuisa. Käsityöläiset olivat myös vahvasti mukana, samoin muut tarkemmin määrittämättömät työntekijät. Uudessakaupungissa merkittävänä ja runsaslukuisena vaikuttava merimieskunta vältteli tai välttyi kaartilta, mahdollisesti suurin osa oli kapinasta tietämättömänä maailman merillä. Väinö Linnan antama torpparikapinakuva on jo aiemmin osoitettu historiaa vääristeleväksi ja samoin paikallisen kaartin koostumus vahvistaa asian. Muutamia torppareita, renkejä ja mäkitupalaisia otti aseen käteensä punaisten hyväksi. Maaseudulta talolliset eli itselliset maanviljelijät asettuivat lähes poikkeuksetta valkoisten kannalle. Lokalahden komppanian päällikkö Sandelius oli kuitenkin talollinen, vaikka hänellä oli kyllä aiempi torpparihistoria. Kaarti tarvitsi naisia avukseen, vaikka miehiä käytettiin runsaasti myös ruokahuollossa ja sairaanhoidossa. Noin kymmenkunta naista liittyi virallisesti punakaartiin. Punaisen Ristin ensi-apukoulutusta järjestettiin Turussa hotelli Phoenixissä, jossa oli Turun punaisten pääsairaala ylilääkärinään Erik Jorpes. Viikon mittainen kurssi käsitteli haavan sidontaa ja lastoittamista sekä sotilaslääketieteen perusoppeja. Uudestakaupungista kukaan ei tiettävästi kursseilla käynyt, työhön kelpasi ilmankin. 20-vuotias Amanda Jokinen, teurastajan tytär, oli ensin keittiöhommissa esikunnan ruokalassa ja sitten Punaisessa Ristissä. Kaupungissa punaisten sairaala oli ensin tullihoitaja Boehmin asunnossa ja sitten rouva Wahlbergin talossa Ylisellä kadulla, nykyisessä museossa. Paikallisen Maria Savonin sairastuvan palvelija-hoitajana toiminut Elina Elovaara liittyi kaartin palvelukseen ja hän oli ainoa ensiavun palveluksessa ollut, jolla oli jonkinlaista käytännön kokemusta takanaan; hän oli sairastuvan lisäksi ollut piirisairaalassa töissä. Tilda Saarni toimi Lypertössä sairaanhoitajana ilman koulutusta ja kokemusta. Myös Maria Pietilän, sittemmin teloitetun, mainittiin toimineen lyhyen aikaa sairaanhoidossa. Pääosin sairaanhoidosta näyttäisi vastanneen valtausjoukkojen matkassa tulleet huoltoyksiköt. Kaupungissa toiminut punaisten sairaala hoidettiin venäläisen välskärin johdolla ulkopuolisten joukkojen toimesta, helmikuusta aina maaliskuun puoliväliin saakka asialla olivat turkulaiset ja sen jälkeen vastuun otti Forssan Punainen Risti. Turun Helinin komppanian ensiapuun kuului ainakin seitsemän henkilöä, joista miehiä oli neljä. Maaliskuussa Lokalahdelle siirretty Forssan komppania toi mukanaan yhdeksän hoitajaa, joista kuusi naisia. Josefiina Sointu Rauhankadulta laittoi kaartilaisille ruokaa ruotsalaisella kansakoululla. Hänen kertomansa mukaan ruokatarvikkeet oli koottu suomalaiselle kansakoululle ja siellä oli suolattuja sianlihakappaleita, kokonaisia makkaroita, juustokimpaleita ja voita lasipurkeissa. Täällä punaisten apuna olivat puna-Koskisen Olga-vaimo, Aliina Sulonen, Fransiina Englund ja pikku-Waltoska. Esikunnassa keittäjänä oli Amanda Jokinen.

UUDENKAUPUNGIN PUNAKAARTIN ESIKUNTA

Punakaartin johtoa piti käsissään alkuvaiheessa kaupungissa valtausjoukot, helsinkiläiset etunenässä ja turkulaiset. Punaiselle kaartille ominaiseen tapaan toiminta ei ollut sotilaallisen hierarkkista ja päälliköitä oli useita, joiden keskinäinen komentosuhde oli epäselvä. Uudenkaupungin oman kaartin syntyyn kului vähintään 2–3 viikkoa ennen kuin 1. ja 2. komppanioissa alkoi olla riittävästi väkeä. Esikuntakin lienee muovautunut pikku hiljaa, Lypertöön linnakkeelle päälliköksi siirtynyt Joonas Karilainen Helsingistä oli alun perin Uudenkaupungin esikunnassa. Esikuntien sijainniksi on kirjattu kaksi paikkaa. Myöhemmin lehdistössä on mainittu esikunnan sijainneen aluksi tullivirkailija Boehmin talossa Ljungin talossa, joka olikin tyhjillään helmikuussa. Mahdollisesti aivan alkuvaiheessa helsinkiläiset päälliköt, Hurenius, Haimela, Leskinen ja Tähtinen ovat tätä käyttäneet. Turkulaisten päämaja oli apteekin asuinrakennuksessa. On mahdollista, että esikuntia on yhtä aikaa ollut monessakin paikassa. Väinö Saarni muistelmissaan mainitsee, että ensin esikunta oli Ljungin talossa ja myöhemmin apteekin rakennuksessa. Mahdollisesti Uudenkaupungin päälliköt ovat pitäneet ensin päämajaa Ljungin talossa ja sitten siirtäneet sen apteekin taloon, kun turkulaiset poistuivat paikkakunnalta.

Uudenkaupungin kaartin esikunnan jäsenet täytyy erikseen kaivaa kaartilaisten kuulustelupöytäkirjoista, joissa yhtenä tiedustelun kohteena olivat nimenomaan kapinan johtajat. Minkäänlaista esikunnan virallista listaa ei ole säilynyt. Vaikkakin kaartilaisten antamissa nimissä on horjuvuutta, voi esikunnan jäsenet luotettavasti määrittää. Majoituspaikkanaan esikunta piti Elina Riihimaan matkustajakotia Ylinenkatu 16:ssa, Myllykadun ja Ylisenkadun kulmassa. Täällä majailivat sekä paikalliset että turkulaiset päälliköt.

Uudenkaupungin punakaarti oli kivityömiesten hallitsema, samoin johto. Esikunnan kuudesta jäsenestä ainoastaan Jussi Peltola oli ammatiltaan nahkuri, muut olivat kivityömiehiä. Päällikkö Emil ”Salo” Salonen oli seppä, mutta hänkin oli töissä kivilouhimoilla. Kivityömiehet olivat hyvin edustettuina myös rivimiesten keskuudessa, 1. komppanian reilusta sadan vahvuudesta oli kivitöissä ollut noin 20. Jokunen kuulusteltavista on maininnut Heikki Kaleniuksen päälliköksi, mutta selkeästi ylipäällikkö on ollut seppä Salonen. Muut jäsenet olivat: Santeri Joela, Jussi Rahikka, Jussi Peltola ja Jalmari Österman heti alusta lähtien. Heikki Kalenius liittyi seuraan heti maaliskuun alkupuolella kun vapautui valkoisten panttivankeudesta Ahvenanmaalta. Esikunnan kirjurina toimi Joela, 31-vuotias kolmen lapsen isä. Kalenius kuvasi tulleensa maaliskuussa kaartin esikuntaan kanslia-apulaiseksi, jonka tehtäviin kuului lyödä leimat laskuihin ja passeihin.

Ylipäällikkö Emil Salonen

Ylipäälliköstä ei ole kertynyt paljon tietoa, vain hajakommentteja sieltä täältä. Jopa henkilön varma identifiointi osoittautui työlääksi. Seppä Salonen oli kirjoilla Turussa, mutta asui ilmeisen paljon Lepäisten Kaukolassa, koska hänen puolisonsa Signe oli kotoisin Lepäisten Junttilas-

Otto August Suomi oli turkulaiskomppanian varapäällikkö, välitti Takon murhakäskyn tekijöille. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

ta. Signe on kyllä tehnyt muuttokirjan Turkuun vuonna 1911 eli he saattoivat asustella vaihtelevasti, töitten mukaan. Viimeksi seppä Salonen on Sandellin kertomana ollut työssä Helsinginkylän kivilouhimossa Taivassalossa. Ylipäällikkö Salonen on mitä suurimmalla varmuudella sotasurmaprojekti 1918 -luettelon Emil Anders Salonen, syntynyt Liedossa 22.1.1890. Salosilla oli ainakin yksi lapsi Kerttu Signe, joka on kuollut kahden viikon ikäisenä vuoden 1913 alussa. Myöhemmistä lapsista ei ole tietoa. Ylipäälliköstä on pitkin punakaartin vaiheita kommentoitu siellä täällä. Pakomatkan loppusekaannuksessa esikunta ei ole pysynyt yhtenäisenä, vangituiksi joutumiset ovat tapahtuneet eri paikkakunnilla. Ylipäällikkö Salonen oli pakomatkalla Laitilan apteekkarilta sosialisoidulla autolla. Esikunnan jäsenistä Kalenius ja Salonen ovat päässeet Lahden sumpusta läpi, Kalenius on vangittu Inkeroisissa 4. toukokuuta ja siitä viety Kouvolaan. Ilmeisesti Salonen on ollut muussa joukossa, koska hänet ammuttiin Heinolassa 5.toukokuuta ja vangitsemispaikka on jossain lähistöllä.

Surullisen kuuluisa Jussi Rahikka

Kivityömies Jussi Rahikka Uudenkaupungin maalaiskunnan Lepäisiltä oli kaartiin liittyessään 30-vuotias, naimisissa ja ainakin yhden pojan isä. Rahikalla oli ennen vallankumoushankkeita ollut yhteiskunnallista aktiviteettia, helmikuun 1918 alussa hän on ollut työväenyhdistyksen ehdokkaana tulevien kunnallisvaalien keskusvaalilautakuntaan kuten myös Lauri Zenger, jota Rahikka oli reilun viikon kuluttua vangitsemassa murhattavaksi. Jussi Rahikankin elämän tiima-

Kuvan tilaaja on Lehtinen Lauri. Lypertön komppanian plutoonanpäällikkönä oli nuori uusikaupunkilainen Lauri Lehtinen. Hänen vanhempi siskonsa ammuttiin Uudessakaupungissa. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

lasi oli nopeasti vuotamassa tyhjiin. Zengerin murhan jälkeen Rahikan elinaikaa oli jäljellä vain kuukausi. Kirkonkirjat mainitsevat Rahikan olleen juopposairas; kaikki hänestä jäljelle jääneet tiedot liittyvätkin holtittomaan alkoholin käyttöön. Toimittaja Matti Lehmus muisteli myöhemmin lehtiartikkelissa maaliskuun vaiheita: ”Olin ollut pakomatkan vankeudessani noin parisen viikkoa, kun maaliskuun 14. päivän vastaisena yönä klo 12–2 ilmestyi Lyökkiin uusikaupunkilaisia punaisia, joita johti surullisen kuuluisa Jussi Rahikka Lepäisiltä. He olivat tulleet varta vasten etsimään Heikki Tanner vainajata ja allekirjoittanutta, joiden piti piileskelemän päivisin jossain kalamajassa ja öisin tietysti jossakin tuvassa. ”Miestä väkevämmällä” täytettyinä he tunkeutuivat sisälle miltei kaikkiin asuntoihin ”vankilani” ympäristöllä ja peljättivät rauhalliset ihmiset pahanpäiväisesti.” Vuorokausi Lepäisten reissun jälkeen eli seuraavana päivänä jatkunut juopottelu huipentui aamuyölliseen punaisten väliseen ammuskeluun, jossa Rahikka sai surmansa. Kaupungissa toimi miliisipäällikkönä turkulainen Juho Heikki Jokinen, joka oleskeli paljon Turussa. Maaliskuussa Jokiselle oli kantautunut tietoja, että Uudessakaupungissa kaarti oli löytänyt väkijuomia. Jokinen antoi puhelimella määräyksen, että ne pitää vaarallisina aineina kaataa maahan. Puhelun vastaanottanut esikunnan ylipäällikkö Salonen oli toista mieltä ja käski Jokista pikemminkin tulemaan ja maistelemaan niitä. Jokiselle oli tullut kuva, että Uudenkaupungin esikunnassa juomia oli jo maisteltu liiankin kanssa ja lähti Turusta hoitamaan asiaa. ”Heti kun Jokinen viluissaan saapui kaupunkiin tiistaina 12. maaliskuuta, ohjasi Salonen esikunnassa hänet toiseen huoneeseen ottamaan lämmikettä ja seurassa oli myös Kalenius ja Joela esikunnasta.” Yöhön jatkuneen törpöttelyn keskeytti Lypertön linnakkeesta tullut soitto, joka hermostutti Jokista. Varsinaisesti tilanne eskaloitui torstaina jolloin juopottelu alkoi tai jatkui iltapäivällä esikunnassa ja Jokinenkaan ei ollut enää alkuperäisen tavoitteensa mukaisesti hävittämässä löydettyjä viinoja vaan oli niitä nimenomaan esikunnassa hakemassa. Kaleniuksen avulla löytyi kolme pulloa ja joukko palasi esikuntaan. Ryppyporukassa oli Jokinen, Kalenius, Rahikka ja yhden nimeä ei mainita punaisen miliisin kuulustelupöytäkirjassa, todennäköisesti Salonen. Välillä Jokinen kävi Kasvin talon kasarmissa, jossa majaili Uudenkaupungin 1. komppania ja antoi määräyksen, että ne jotka eivät lähde Lyperttöön, niin ne ammutaan. Illan ja yön aikana Jokisella oli ollut riitaa Rahikan kanssa, niistä tihutöistä joita kaupungissa tehtiin helmikuussa ja ilmoitti vastustavansa sellaista kaartin toimintaa. Tästä Rahikka kuumeni, otti kiväärin ja lupasi ampua Jokisen. Kuulustelussa Jokinen kertoi pelkäävänsä Rahikkaa ja pitävän tätä aina silmällä. Rahikan uhkaukseen Jokinen vastasi, että on sanoistaan valmis kaatumaan. Rahikka leppyi ja ehdotti, että haetaan lisää viinaa. Vielä löytyi esikunnasta pullo ja se tietysti juotiin. Jossain vaiheessa Jokinen otti brovninginsa ja ampui kaksi kertaa kattoon, asetta muka kokeillakseen. Sitten Rahikka otti patruunia ja läksi Jokisen kanssa ulos. Ulkona Rahikka alkoi ampua, mutta Jokinen kielsi. Jokinen lähti sisälle, mutta ampui umpimähkään pari kertaa. ”… sitten oli Rahikka saatu kiertoliikkeellä kiinni. Rahikka näytti kättänsä ja sanoi, että hän on haavoittunut. Sitten kertoja antoi määräyksen Jokisen vangitsemisesta ja niin tuotiin Jokinen putkaan. Hommattiin hevonen, jolla haavoittunut vietäisiin sairaalaan, mutta näki kertoja, että

Turun punakaartin Uudessa-kaupungissa ollutta 1.1.2.:n ensiapuosastoa. Uudenkaupungin museo. Kuvaaja Augusta Olsson.

Rahikka kannettiin kuolleena." Kuulustelun sihteerinä toimi 1. komppanian Kosti Salminen. Kahakassa haavoittunut oli juuri hiljattain kaartin 1. komppaniaan liittynyt Oskari Fager Lokalahdelta, joka ilmeisesti aamuyöstä oli suorittamassa vahtipalvelusta kaupungilla ja tällöin torin ammuskelussa Rahikka ampui häntä rintaan. Fager oli viikon sairaalassa, toipui ja oli vielä viikon kotonaan toipumislomalla ja tervehdyttyään liittyi Lokalahden 3. komppaniaan. Rahikka sai asianmukaisen kirkollisen hautauksen, Juho Kristiansson sai heti kaartiin liityttyään määräyksen saattaa Rahikka hautaan viiden muun miehen kanssa. Arkku haettiin kaupungin leikkaushuoneelta, mukana oli urkuri, pappi ja haudankaivaja.

Heikki Kalenius

Kivityömies Kalenius on syntynyt Liedon Prunkkalassa ja muuttanut Hangon kautta työn perässä Uuteenkaupunkiin vuonna 1908. Puolisoksi valikoitui Vera Stark ja pari solmi niin sanotun omantunnon avioliiton ilman kirkollista vihkimistä ja ilmoittivat asiasta paikallisessa lehdessä 5.4.1910 (US): "Oman vakaumuksemme perusteella, koska emme voi hyväksyä kirkollista vihkimistä, olemme päättäneet alkaa yhdyselämää ja jolle lähimmässä tulevaisuudessa hankimme laillisen vahvistuksen. Pyydämme, että kansalaiset antaisivat tunnustuksensa yhtä hyvin kuin kirkollisillekin. Tästä lähin otan mieheni sukunimen, Veera Kalenius."

Wera Josefina Sulen on syntynyt Pyhärannan Kaukan kylän Hannulan torpassa 8.10.1876. 16-vuotiaana Veera on lähtenyt kotoaan töihin ensin Kalannin Torlahteen ja sieltä Uuteenkaupunkiin naimisiin työmies Johannes Starkin kanssa, joka avioliitto loppui kuitenkin lyhyeen ja raastuvan päätöksellä aviopari on erotettu toisistaan. Nimistä Stark/Kalenius aiheutuu sekaannusta esimerkiksi Romppaisen kirjaan ja Työväen arkistoon, Vera Stark ja Vera Kalenius ovat sama henkilö, joka teloitettiin Uudessakaupungissa 30. huhtikuuta. Pariskunta asui Sepänkatu 22:ssa. Kalenius oli aktiivi työväenyhdistyksessä ja kunnallisissa toimissa. Vuoden 1917 aikana hän kävi räätäli Vanharannan kanssa esitelmöimässä työväen järjestöjen tilaisuuksissa. Hieman ennen sodan syttymistä tammikuussa sos. dem. kunnallisjärjestö asetti Heikki Kaleniuksen kunnanvaltuutettujen ehdokkaaksi tulevaan, sittemmin toteutumattomaan, kuntavaaliin. Kalenius kuului työväen kärkinimenä valkoisten vangitsemaan joukkoon, joka kyydittiin Ahvenanmaalle helmikuun alussa ja hän pääsi kaartiin toimiin vasta maaliskuussa, suoraan esikuntaan. Punakaartin pakomatkalla Kalenius pääsi pisimmälle itään, hänet vangittiin vasta Inkeroisissa 4.toukokuuta. Kouvolan kautta Kalenius toimitettiin Riihimäen vankileirille, jossa ehdotettiin valtio- ja maanpetoksesta kuolemantuomiota, mutta Kalenius sai kymmenen vuotta kuritushuonetta. Kansalaisluottamusta Kalenius ei ehtinyt saada itselleen koskaan palautettua. Punakaartin esikunnan jäsen Heikki Kalenius löydettiin Helsingistä metsästä 6.7.1925, itsemurhan tehneenä, dynamiitilla kivityömiehen malliin.

Peltola, Joela ja Österman

Jussi Peltola oli 25-vuotias nahkuri, josta on kovin vähän tietoa karttunut ja toimet esikunnassa ovat jääneet epäselviksi. Maaliskuun lopulla

Peltola on majoituspaikassa Kasvin talolla ollut pahasti juovuksissa ja hänestä soitettiin esikuntaan Kaleniukselle, joka käski viedä miehen putkaan. Peltola ei lähtenyt pakomatkalle, vaan hänet vangittiin kaupungissa. Täältä vangit siirrettiin 30. toukokuuta samalla proomulla Turkuun, millä vangit oli kaupunkiin tuotukin 16. toukokuuta. Jussi Peltolan, nuoren miehen, nujersi lopulta keuhkokuume heti juhannuksen jälkeen Turun vankileirillä.

Santeri Joela oli 31-vuotias kivityömies ja työnjohtaja Uudestakaupungista. Joela oli naimisissa ja kolmen lapsen isä. Kuulusteluissa hän väitti, ettei olisi kuulunut varsinaisesti esikuntaan, vaan oli siellä ainoastaan erään toisen jäsenen kutsumana. Joelan mainitaan olleen esikunnan kirjuri. Oli mukana pakomatkalla ja vangittiin muun pakojoukon mukana Lahden edustalla.

Hjalmar Österman oli 30-vuotias kivityömies Lokalahdelta. Minkäänlaisia tietoja hänen toimistaan esikunnassa ei ole. Österman on mahdollisesti tullut jäseneksi vasta Rahikan kuoleman jälkeen maaliskuun puolivälissä. Jalmari Österman on kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 21. kesäkuuta.

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 1918
- Sosialisti 1918
- Lintunen Tiina: Punaisten naisten tiet. 2017.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden asiakirjat.
- SKP:n arkisto
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/henkikirjat Uusikaupunki 1917.

NORDLINGIN POJAT

Oskari ja Emilia Nordlingilla oli kolme poikaa, joista vanhimmat Jalmari ja Yrjö liittyivät punakaartiin ja olivat siinä merkittävissä tehtävissä. Jalmari oli jo syksyllä 1917 aktiiviurheilijana pitänyt järjestyskaartille ”voimisteluharjoituksia”, eli käytännössä sotilaallista äkseerausta. Veljesten merkitystä kevään 1918 tapahtumissa kuvastaa hyvin Uudenkaupungin Sanomien kommentointi vankien saapuessa Iotjalla Saunasiltaan, jolloin tulijoista mainittiin erityisesti Nordlingin veljekset. Jalmari oli plutoonan päällikkö ja haavoittui Lahden taistelussa. Koko perhe oli vahvasti vallankumouksen asialla. Äiti Emilia oli päivää ennen punaisten tuloa sanonut suojeluskuntaan kuuluvalle kanttori Primus Leppäselle, että ”tuonkin saatanan päivät ovat jo luetut”. Näin lämpimiksi olivat muodostuneet suhteet naapuruksilla, jotka asuivat samaa taloa Alisellakadulla. Molemmat pojat saivat pitkän vankeustuomion. Aarre, nuorin kolmesta veljeksestä, ei vielä 14-vuotiaana ehtinyt tai päässyt punakaartiin, mutta puolusti isänmaata jatkosodassa, kuuluen kesän 1941 hyökkäysvaiheen ensimmäisten uusikaupunkilaisten sankarivainajien joukkoon.

OL

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 1918
- Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry/ kirkonkirjat. Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot. Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/henkikirjat. Uusikaupunki 1917.

LEHTIMÄEN VELJEKSET

Helmikuussa 1918 talviseen Uuteenkaupunkiin saapuivat Lehtimäen veljekset. Veljeksistä vanhemman, Turun ratsujoukon päällikön, kapinallis- ja sotilasura oli vasta alkumetreillä. Ensimmäinen etappipiste oli Uudessakaupungissa vallankumouksen puolesta ja viimeinen kahdenkymmenen vuoden päässä Leningradissa vallankumouksen uhrina, vastavallankumouksellisena. Väliin mahtui monta elämää.

Vahdolla vuonna 1890 syntynyt Lehtimäki oli lähtenyt nuorena merille ja jäi Amerikkaan vuosiksi 1910–14, työskennellen erilaisissa ammateissa. Palattuaan takaisin valtameren takaa hän siirtyi autonasentajaksi Vauxhall-liikkeeseen Pietariin vuosiksi 1916–17. Työttömästä autonasentajasta tuli kapinan alkuvaiheessa Turun ratsukomppanian päällikkö. Uudestakaupungista vauhtia ottaen Lehtimäki siirtyi punaisten pohjoiselle rintamalle ja yleni Tampereen taistelujen loppuvaiheessa koko kaupungin puolustuksen ylipäälliköksi. Uudessakaupungissa Turun ratsujoukko viipyi ainoastaan neljä päivää majoittuen Vallilassa.

Räätälin poika ja itsekin räätäli, Kaarlo Valli Kirkkokadulta, liittyi kaupungissa idolikseen muotoutuneen Lehtimäen sakkiin. Tampereen puolustuksen romahdettua Lehtimäki pakeni valitun joukkonsa kanssa Näsijärven jäätä pitkin Urjalaan ja edelleen Pietariin. Tarinan mukaan punaiset ryöstivät kaupungin pankkiholvit ja Lehtimäellä olisi ollut ratsun satulalaukut täynnä kultaa. Kapinan melskeissä mukaan oli hänen seuraansa tarttunut kuoreveteläinen Martta Autio. Pietarista Verner Lehtimäki ajautui Muurmannin legioonaan brittien avuksi ja kohosi pikavauhtia Britannian armeijan everstiksi. 1920-luvun Venäjällä Lehtimäki vaihtoi ratsut ilmavoimiin ja hänestä tuli puna-armeijan lentoaseen pioneeri. Venäjä vaihtui Neuvostoliitoksi ja Vernerin naisystävä Martta Autio sveitsiläiseksi oopperalaulajaksi, Lilly Leemanniksi. Pariskunta muutti vuosiksi 1924–32 Yhdysvaltoihin, mutta päättivät palata takaisin Neuvostoliittoon. Tämä oli virheratkaisu. Stalinin vainoharhaisuutta lähentelevä asenne maahanmuuttajiin huipentui vuosikymmenen loppupuoliskolla ja 58. pykälä koitui myös Verner Lehtimäen kohtaloksi vuonna 1938. Aina vallankumouksen puolesta taistellut Lehtimäki ammuttiin vastavallankumouksellisena. Vernerin nuorempi veli Hjalmar oli Turun ratsujoukkojen mukana Uudessakaupungissa, jatkaen täältä Tampereelle, Vilppulan ja Väärinmajan taisteluihin. Tampereen puolustustaistelussa Vernerin otettua vastuun koko puolustuksesta tuli Jalmarista Turun ratsujoukon päällikkö.

Veljeksistä vanhin, Konrad, oli kirjailija ja kansanedustaja. Hänen toimintansa kapinan aikana jäivät osin epäselviksi. Hän oli veljiensä mukana Tampereella, pakeni Näsijärven jäätä pitkin Urjalaan ja jatkoi sieltä edelleen Turkuun. Konrad Lehtimäki väitti olleensa mukana ainoastaan kirjallisista näkökohdista, mutta esimerkiksi ylioppilas Amberla Vehmaalta ilmoittautui valaehtoisesti todistamaan, että K. Lehtimäki olisi eräässä seurassa kertonut omin käsin murhanneensa Tampereella erään valkoisen parlamentäärin ja tekoa peittääkseen valkoista seuranneen punakaartilaisen.

Uusikaupunkilainen Kaarlo Valli tosiaan fanitti päällikköään Verner Lehtimäkeä siinä määrin, että sisällissodan jälkeen kirjoittamassaan kapinaikaa kuvaavassa romaanissa ”Liekeissä” päähenkilön esikuva on Verner Lehtimäki. Vallin teoksista ei ole jäänyt jälkipolville mitään aikalaishistoriaa valaisevaa tietoa, kirjat ovat romanttissävyistä ja luokkatietoista fiktion ja faktan sekoitusta.

OL

Lähteet:

- Turun Sanomat 2018
- Lehtimäki, Kimmo: Verner Lehtimäki – Punapäällikkö. 2005.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

VÄINÖ VUORISALO

Kalannin Säästöpankin ikkunassa on harvinaisen upea Eläköön-laivan pienoismalli. Pieniä yksityiskohtia myöten reilun metrin mittainen malli on taidokkaasti tehty. Tekijä on Frans Väinö Vuorisalo.

Vuonna 1893 syntynyt Vuorisalo oli lähes koko 1910-luvun ollut Suomen Kiviteollisuus Oy:n palveluksessa siten, että kesäisin hän oli laivalla matruusina ja kirvesmiehenä ja talvisin kivitöissä. Vuorisalo tunsi laivat ja oli näppärä käsistään. Kiviteollisuuden töiden loputtua 1917 jatkuivat vielä työt seuraavan vuoden puolella kaupungilla helmikuuhun saakka.

Punakaartiin Vuorisalo liittyi heti ensimmäisinä päivinä, vaikkei mikään aktiivi ollut aikaisemmin ollut, eikä osallistunut marraskuun suurlakon järjestyskaartiin. Vuorisalon mainittiin olleen ylipäällikkö Emil Salosen adjutantti, vaikka hän itse kertoi olleensa ainoastaan Salosen ajuri. Laivuri Vikströmin poikia Vuorisalo kävi agiteeraamassa kaartiin huonolla menestyksellä.

Punakaartille tekemistään palveluksista Vuorisaloa rangaistiin valtiorikosoikeudessa raskaasti. Juustojen takavarikko Salmen kartanosta oli tullut tehtyä Salosen määräyksestä ja kirjapainossa koneita rikottu.

Väinö Vuorisalo puolisoineen. Kuva: Uudenkaupungin museo.

Eläköön-laivan pienoismallin Vuorisalo on saanut valmiiksi vuonna 1926.

Monitaitoinen Väinö Vuorisalo kuoli oman käden kautta 45-vuotiaana hieman ennen talvisodan alkua.

OL

Lähteet:

- Uudenkaupungin merihistoriallisen yhdistyksen vuosikirja 2016–2017. Raisio 2017. Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.
- Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry/ kirkonkirjat.

PUNAINEN KUNNALLISHALLINTO

”Kaikki valtiollista ja kunnallista alaa koskeva valta on vallankumouksellisten lakien mukaan siirtynyt työväen käsiin ja ennen vallankumousta toimineet kunnan virastot ja johtokunnat ovat menettäneet kaiken valtansa.”

Punaiset valtasivat Uudenkaupungin helmikuun 11. päivänä ja asiaan kuului myös vanhan kunnallisen vallan kumoaminen ja uuden perustaminen. Vain neljä päivää myöhemmin helmikuun 15. päivänä pidettiinkin työväentalolla Uudenkaupungin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön kokous, jossa tuo vallansiirto toteutettiin. Kokouksessa oli väkeä runsaasti, tuskin kuitenkaan Sosialisti-lehden kertomaa paria tuhatta ihmistä. Keskeiseksi toimijaksi valittiin Kunnanneuvosto, joka ilmoitti helmikuun 20. päivänä pitämässään kokouksessa ”ottavansa käsiinsä sen vallan, joka ennen vallankumousta on ollut Uudenkaupungin Waltuustolla”.

Uudessakaupungissa tapahtui siis totaalinen vallan anastus punaisille. Tässä suhteessa tilanne vaihteli punaisten valtaamilla alueilla ja joillakin paikkakunnilla vanha valtuusto jatkoi toimintaansa, vaikka se oli porvarienemmistöinen.

Todellinen valta punakaartilla

Kunnanneuvosto ilmoitti vallanvaihdoksesta pöytäkirjanotteella ”entisen” valtuuston puheenjohtajalle J.J. Simeliukselle. Hänethän oli myös vangittu heti punakaartin vallattua kaupungin, mutta kirkkoherra päästettiin vapaaksi melko pian.

Kaikille uusikaupunkilaisille vallan vaihtumisesta ilmoitti Punaisen Kaartin Esikunta Tiedonantolehdessään numero 6.

Tässä yhteydessä onkin syytä korostaa ja tiedostaa, että vaikka kaupunkiin pystytettiin

Uudenkaupungin työväentalo oli varsinkin punaisen Uudenkaupungin aikana monenlaisen toiminnan tyyssija. Kuva Uudenkaupungin museo.

punainen kunnallishallinto, oli varsinainen valta Uudessakaupungissa punakaartin käsissä. Punakaartin esikunnassa tehtiin kaikki tärkeimmät kaupunkilaisten elämään vaikuttaneet päätökset.

Esikunta siis ilmoitti myös kunnallishallinnon kokoonpanosta tuossa Tiedotuslehdessään. Se on hyvin luonnollista, sillä punakaartilla oli ollut keskeinen rooli koko kunnallisessa vallansiirrossa.

Kunnallisen vallankumouksen toteuttamistapa vaihteli siis melkoisesti eri puolilla maata. Täydellinen vallansiirto edellytti alueen sotilaallista hallintaan ja tämä "vallankumouksellinen tilanne" syntyi Uudessakaupungissa helmikuun 11. päivänä.

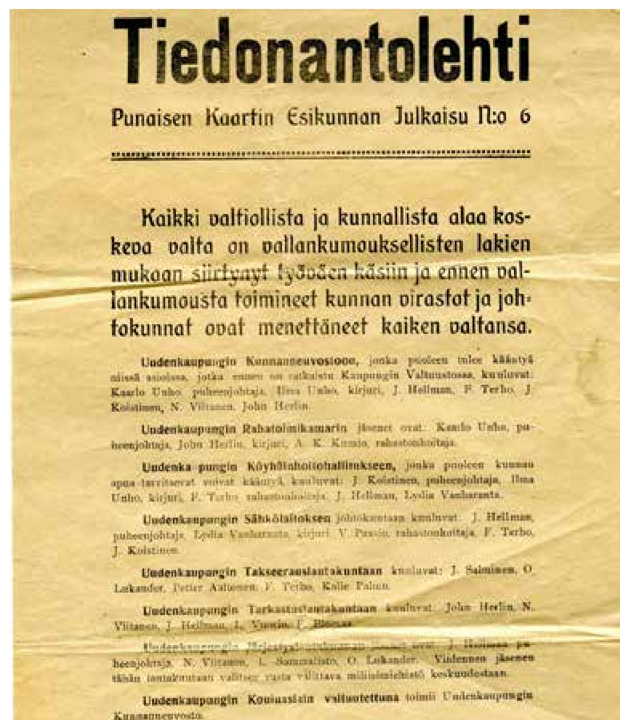
Helsinkiläiset muodostivat pääosan Uuteenkaupunkiin silloin saapuneista punaisista joukoista ja heidän johtonsa vaati paikallista työväkeä ottamaan kunnalliset asiat hoitoonsa. Samalla se lupasi tarvittaessa aseellista apua asian toteuttamiseksi.

Kunnanneuvosto keskeinen

Punaisen kauden keskeinen kunnallinen elin Uudessakaupungissa oli tuo Kunnanneuvosto. Sen puoleen tuli kääntyä niissä asioissa, jotka ennen oli ratkaistu kaupunginvaltuustossa.

Punakaartin esikunta ilmoitti, että kunnanneuvostoon kuuluvat puheenjohtajana räätäli Kaarlo Unho, kirjurina hänen vaimonsa Ilma Unho ja jäseninä entinen poliisi, puuseppä Juho Hellman, nahkuri Frans Terho, koneenkäyttäjä Juho Koistinen, kivityömies Nikolai Viitanen ja työmies John Herlin.

Laillisilla vaaleilla valittu valtuusto korvattiin siis kunnallisjärjestön päättämillä henkilöillä.

Tiedonantolehti

Punaisen Kaartin Esikunnan Julkaisu N:o 6

Kaikki valtiollista ja kunnallista alaa koskeva valta on vallankumouksellisten lakien mukaan siirtynyt työväen käsiin ja ennen vallankumousta toimineet kunnan virastot ja johtokunnat ovat menettäneet kaiken valtansa.

Uudenkaupungin Kunnanneuvostoon, jonka puoleen tulee kääntyä niissä asioissa, jotka ennen on ratkaistu Kaupungin Valtuustossa, kuuluvat: Kaarlo Unho, puheenjohtaja, Ilma Unho, kirjuri, J. Hellman, F. Terho, J. Koistinen, N. Viitanen, John Herlin.

Uudenkaupungin Rahatoimikamarin jäsenet ovat: Kaarlo Unho, puheenjohtaja, John Herlin, kirjuri, A. K. [illegible], rahastonhoitaja.

Uudenkaupungin Köyhäinhoitohallitukseen, jonka puoleen kunnan apua tarvitsevat voivat kääntyä, kuuluvat: J. Koistinen, puheenjohtaja, Ilma Unho, kirjuri, F. Terho, rahastonhoitaja, J. Hellman, Lydia Vaanaranta.

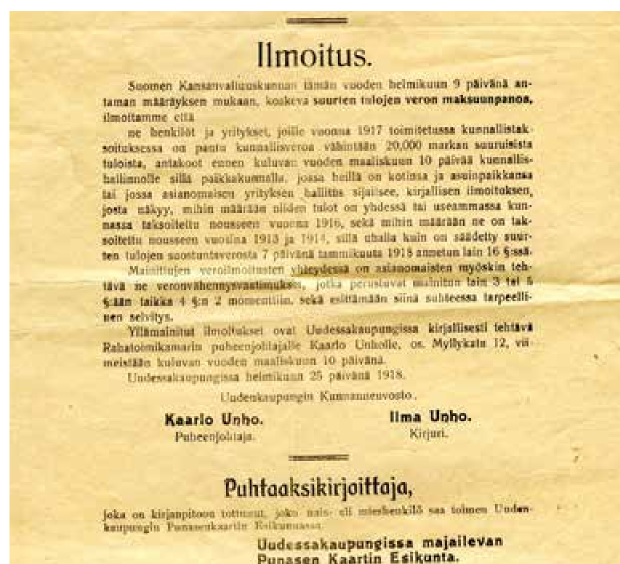
Uudenkaupungin Sähkölaitoksen johtokuntaan kuuluvat: J. Hellman, puheenjohtaja, Lydia Vaanaranta, kirjuri, V. [illegible], rahastonhoitaja, F. Terho, J. Koistinen.

Uudenkaupungin Takseerauslautakuntaan kuuluvat: J. Salminen, O. Lekander, Petter Aaltonen, F. Terho, Kalle Palun.

Uudenkaupungin Tarkastuslautakuntaan kuuluvat: John Herlin, N. Viitanen, J. Hellman, [illegible]

[illegible] J. Hellman puheenjohtaja, N. Viitanen, [illegible], O. Lekander. Viidennen jäsenen tähän lautakuntaan valitsee [illegible] miliisi[illegible] keskuudestaan.

Uudenkaupungin Kouluasiain valtuutettuna toimii Uudenkaupungin Kunnanneuvosto.

Ilmoitus.

Suomen Kansanvaltuuskunnan tämän vuoden helmikuun 9 päivänä antaman määräyksen mukaan, koskeva **suurien tulojen veron maksuunpanoa,** ilmoitamme että

ne henkilöt ja yritykset, joille vuonna 1917 toimitetussa kunnallistaksoituksessa on pantu kunnallisveroa vähintään 20,000 markan suuruisista tuloista, antakoot ennen kuluvan vuoden maaliskuun 10 päivää kunnallishallinnolle sillä paikkakunnalla, jossa heillä on kotinsa ja asuinpaikkansa tai jossa asianomaisen yrityksen hallitus sijaitsee, kirjallisen ilmoituksen, josta näkyy, mihin määrään niiden tulot on yhdessä tai useammassa kunnassa taksoitettu nousseen vuonna 1916, sekä mihin määrään ne on taksoitettu nousseen vuosina 1913 ja 1914, sillä tavalla kuin on säädetty suurten tulojen suostuntaverosta 7 päivänä tammikuuta 1918 annetun lain 16 §:ssä.

Mainittujen veroilmoitusten yhteydessä on asianomaisten myöskin tehtävä ne veronvähennysvaatimukset, jotka perustuvat mainitun lain 3 tai 5 §:ään taikka 4 §:n 2 momenttiin, sekä esittämään siinä suhteessa tarpeellinen selvitys.

Ylämainitut ilmoitukset ovat Uudessakaupungissa kirjallisesti tehtävä Rahatoimikamarin puheenjohtajalle Kaarlo Unholle, os. Myllykatu 12, viimeistään kuluvan vuoden maaliskuun 10 päivänä.

Uudessakaupungissa helmikuun 25 päivänä 1918.

Uudenkaupungin Kunnanneuvosto.

Kaarlo Unho. Puheenjohtaja.

Ilma Unho. Kirjuri.

Puhtaaksikirjoittaja,

joka on kirjanpitoon tottunut, joko nais- eli mieshenkilö saa toimen Uudenkaupungin Punaisenkaartin Esikunnassa.

Uudessakaupungissa majailevan Punasen Kaartin Esikunta.

Punakaarti antoi uusikaupunkilaisille Tiedonantolehdissään monenlaisia määräyksiä ja tietoja. Uudenkaupungin museon kokoelmat.

Kaupunginvaltuustossa oli kaupunkilaisia edustamassa 21 henkilöä, mutta nyt korkeinta kunnallista valtaa käytti seitsemän jäsenen neuvosto, jota voi pitää kai lähinnä ”kaupunginhallituksena”.

Aikalaistiedon mukaan Kunnanneuvostonkokouksia pidettiin ahkerasti ja niissä päätettiin, kuinka ”porvarien sekoittamat asiat” olisi saatu ”oikealle tolalle”.

Myös muiden punaisen kunnallishallinnon toimielinten kokoonpano kerrottiin samaisessa punakaartin tiedotuslehdessä numero 6.

Rahatoimikamarin jäseniksi nimitettiin räätäli Kaarlo Unho puheenjohtajaksi, työmies John Herlin kirjuriksi ja kirvesmies Anian Kumio rahastonhoitajaksi sekä jäseniksi nahkuri Frans Terho, kivityömies Nikolai Viitanen ja puuseppä Juho Hellman.

Köyhäinhoitohallitukseen kuuluivat puheenjohtajana koneenkäyttäjä Juho Koistinen, kirjurina räätälin vaimo Ilma Unho, rahastonhoitajana nahkuri Frans Terho ja jäseninä puuseppä Juho Hellman ja Lydia Vanharanta. Köyhänhoitohallituksen puoleen voivat kääntyä ne, jotka tarvitsevat kunnan apua.

Sähkölaitoksen johtokuntaan kuuluivat punaisena kautena puuseppä Juho Hellman puheenjohtajana, Lydia Vanharanta kirjurina, posteljooni V. Paasio rahastonhoitajana sekä jäseninä nahkuri Frans Terho ja koneenkäyttäjä Juho Koistinen, joka toimi sähkölaitoksen ”johtajana” punaisena aikana.

Takseerauslautakuntaan nimettiin nahkuri Frans Terho puheenjohtajaksi ja jäseniksi ainakin puutyömies Juho Salminen, kivityömies Henrik Oskar Lukander, Petter Aaltonen ja kivityömies Kalle Palmu.

Postiljooni V. Paasio oli pitkään työväen johtohenkilöitä Uudessakaupungissa. Hänellä oli tehtäviä myös punaisessa kunnallishallinnossa. Kuva Uudenkaupungin museo.

Tarkastuslautakuntaan kuuluivat puolestaan työmies John Herlin, työmies Nikolai Viitanen, puuseppä Juho Hellman, L. Vuorio ja F. Elomaa.

Huoneenvuokralautakunnan puheenjohtajana toimi kivityömies Henrik Oskar Lukander ja jäseninä muurari Siivonen ja puutyömies Juho Salminen.

Järjestyslautakunnan kokoonpano oli seuraavanlainen: puheenjohtaja puuseppä Juho Hellman ja jäsenet työmies Nikolai Viitanen, venetyömies Lauri Sammalisto, kivityömies Henrik Oskar Lukander, puutyömies Juho Salminen ja kivityömies Viitanen sekä valittavan miliisimiehistön edustaja.

Tiedotuslehdessä ilmoitettiin lisäksi, että Kouluasiain valtuutettuna toimii Uudenkaupungin kunnanneuvosto.

Muonituskomitean puheenjohtajana toimi kivityömies Karl Nestor Suomela, elintarvikelautakunnan kirjurina ja rahastonhoitajana Juho Vilhelm Laihonen, palomestarina räätäli Karl Johan Valli ja metsänvartijana koneasioitsija eli Singer-kauppias Gustaf Valfrid Lindroth.

Kyseessä olivat tietenkin poikkeusolot, mutta sittenkin kiinnittyy huomio siihen, että kovin laajoja joukkoja ei punaiseen kunnallishallintoon saatu tai haluttu. Samoille henkilöille näyttää kertyneen kovin paljon tehtäviä. He olivat selvästi paikallisen työväestön varttuneita ja kokeneita edustajia, yhdistysaktiiveja ja mukana luottamustehtävissä jo ennen sisällissotaa.

Vähän tietoa

Punaisen kunnallishallinnon päätöksistä ei ole saatavilla kovin paljon tietoja. Uudenkaupungin kaupungin arkistosta ei löydy tuolta ajalta ensimmäistäkään asiakirjaa. Ilmeisesti myöskään Uudenkaupungin Työväenyhdistyksen arkistoissa ei ole tätä vaihetta koskevaa tietoa. Näin voi päätellä yhdistyksen 85-vuotishistoriikistä. Viimeinen kokous on pidetty helmikuun 3. päivänä ja sen jälkeen pöytäkirjaan on merkitty otsikko ”Wuosikertomus”. Tekstin tilalla on kuitenkin tyhjä sivu. Tilanteeseen vaikutti osaltaan varmasti sekin, että Työväenyhdistyksen rahastonhoitaja Knut Palmu ja sihteeri Väinö Vanharanta olivat olleet suojeluskunnan panttivankeina Ahvenanmaan retkikunnan mukana.

Työväenyhdistys ei ollut virallisesti Uudenkaupungin asioista päättävä toimija, vaan valta oli Kunnallisjärjestöllä. Yhdistyksen pitkäaikaisia johtohenkilöitä oli kuitenkin keskeisissä tehtävissä punaisessa kunnallishallinnossa.

Kaupungin virkamiehet erotettiin

Jotain punaisen kunnallishallinnon toiminnasta kuitenkin tiedetään. Esimerkiksi se, että kaupungin virkamiehet erotettiin. Heidät määrättiin myös saapumaan punakaartin esikuntaan määräajan kuluessa sillä uhalla, että muuten he joutuvat tuomittaviksi. Erottaminen koski myös opettajia ja opetus Uudenkaupungin kansakouluissa keskeytyi helmikuun puolivälin jälkeen. Opettajien paluusta työhön käytiin kyllä tiettävästi neuvot-

teluja punaisten puolelta, mutta heidän ehtonaan oli, että opettajat tunnustavat kansanvaltuuskunnan eli punaisen hallinnon.

Maaliskuun 8. päivänä punakaartin riveihin komennettiin kaikki kaupungin töissä olevat 18-50 -vuotiaat miehet. Määräys oli pakollinen sillä uhalla, että kaikki työt lopetetaan.

Rahasta pulaa

Rahaa tarvitaan kunnallishallinnossa aina, olipa se punainen tai valkoinen. Punaisen vallan edustajat saivat kaupungin rahatoimikamarin kassasta 12 637,23 markkaa, jotka olivat pääosin palkkojen maksamiseen varattuja varoja. Kassan tyhjensivät punaisen rahatoimikamarin puheenjohtaja Kaarlo Unho, kirjuri J. Herlin ja rahastonhoitaja Anian Kumio. Heidän työntarkastajinaan olivat K. Suomela, J.H. Jokinen ja A. Vuori.

Suomen Pankin Turun konttorista olivat punaiset saaneet rahaa 55 000 markkaa. Kun rahat loppuivat, anottiin Uudestakaupungista maaliskuun 23. päivänä 100 000 markkaa lisää Suomen kansanvaltuuskunnalta. Se myönsi Uuteenkaupunkiin 75 000 markkaa.

Kunnanneuvosto pyrki toteuttamaan myös Uudessakaupungissa Suomen Kansanvaltuuskunnan antaman määräyksen, joka koski ”suurten tulojen veron maksuunpanoa”. Määräys koski

Uudenkaupungin laillisesti valittu kaupunginvaltuusto kokoontui taustalla näkyvässä raatihuoneessa. Kuva Uudenkaupungin museo.

niitä henkilöitä ja yrityksiä, joille vuonna 1917 toimitetussa kunnallistaksoituksessa oli pantu kunnallisveroa vähintään 20 000 markan suuruisista tuloista. Nämä määrättiin antamaan ilmoitus tuloistaan kolmen vuoden osalta ja Uudessakaupungissa ne tuli toimittaa rahatoimikamarin puheenjohtajalle Kaarlo Unholle Myllykatu 12:een maaliskuun 10. päivään mennessä. Punakaartin tiedotuslehdessä julkaistun ilmoituksen oli allekirjoittanut myös hänen vaimonsa kunnannevuston kirjuri Ilma Unho.

Valtuusto halusi työtä työttömille

Uudenkaupungin laillisesti valittu kaupunginvaltuusto oli kokoontunut vielä neljä päivää ennen punakaartin tuloa eli helmikuu 7. päivänä. Kokouksessa valtuusto valtuutti rahatoimikamarin hankkimaan varoja kaupungin hätäaputöitä varten 200 000 markkaan saakka. Valtuutettu F.O. Stenroos ehdotti lisäksi, että näinä työttömyyden aikoina ryhdyttäisiin rakentamaan viemäreitä kaupungin länsiosaan liiallisen pintaveden poistamiseksi. Hänen mukaansa tämä pintavesi on etenkin keväisin suurena kiusana kaupungin läntisen osan asukkaille. Viemäritöillä saataisiin työtä työttömille. Valtuusto hyväksyi ehdotuksen ja lähetti sen rahatoimikamariin työsuunnitelman laatimista varten.

Valtuusto teki päätöksen myös Uudenkaupungin tulevan rautatieaseman paikasta, mikä oli jo pitkään synnyttänyt kiivasta keskustelua kaupungissa. Tämänkin päätöksen tarkoituksena oli rautatieaseman paikan lisäksi saada ”työtä kaupungin hädänalaiselle työttömälle väestölle”. Aseman paikaksi hyväksyttiin ”alue kaupungin

Kirkkoherra J.J. Simelius toimi kaupunginvaltuuston puheenjohtajana vuoden 1918 vaikeina aikoina ja hän joutui myös punaisten pidättämiseksi. Hänet vapautettiin kuitenkin melko pian. Kuva Uudenkaupungin museo.

kaakkoispuolella, kaupunginlahden itäisen pään ja Lounais-Suomen Piirimielisairaalan välillä", siis se, missä asema nyt on. Valtuuston päätös oli aiemmista erilaisista esityksistä huolimatta nyt "melkein yksimielinen sen vuoksi, että kaikki halusivat hartaasti valmistaa työnsaantimahdollisuuksia kaupungin työttömille nykyisenä tukalana aikana", kuten Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti lauantaina helmikuun 9. päivänä.

Punaiset aloittivat ja lopettivat ratatyöt

Hätäaputyöt jatkuivat myös punaisen vallan aikana. Asiaa käsiteltiin Turun piirin vallankumouksellisen neuvoston kokouksessa helmikuun 17. päivänä. Tuloksena oli tällainen ratkaisu: "Koska Uudessakaupungissa ilmoitettiin olevan suuren työttömäin joukon, jolle on mahdotonta saada kunnan puolesta riittävästi työtä, päätettiin asianomaiselle Turun-Uudenkaupungin radan komissaariolle antaa määräys, että näille työttömille on järjestettävä rautatietyötä aivan heti". Työt jatkuivat tiettävästi ainakin helmikuun lopulle saakka, mutta silloin ne lopetettiin yhden tiedon mukaan punakaartin turkulaisen järjestyspäällikön J.H. Jokisen määräyksestä.

Asian voi nähdä myös niin, että punaiset alkoivat puuttua rakennuskonttorin toimintaan siinä vaiheessa, kun miehiä ryhdyttiin "pakolla ottamaan punakaartiin". Silloin ratatyömaan "työnjohtajat ja insinöörit päättivät poistua turvatummille maille ja lopettaa työt kautta linjan".

Punaiset vangitsivat myös pormestari Henrik Södermanin. Hän sairastui vankeudessa ja vietiin sairaalaan. Kuva Uudenkaupungin museo.

Avustus Suomen laillisele hallitukselle

Virallisen valtuuston seuraava kokous voitiin pitäää vasta huhtikuun 27. päivänä. Kokouksen aluksi puheenjohtaja J.J. Simelius piti puheen, jossa hän totesi muun muassa:

”Pitkän väliajan jälkeen voi kaupunkimme valtuusto jälleen kokoontua istuntoonsa. Yli kahden kuukauden ajanovat kapinalliset ryövärijoukot polkien jumalallisia ja inhimillisiä lakeja pitäneet valtaa kaupungissamme ja ehkäisseet kaikkien yhteiskuntaelimien laillisen toiminnan. Nyt on kapinallisten isäntävalta täällä toivoaksemme ainaiseksi murrettu ja kaupunginvaltuusto voi ryhtyä säännölliseen työhön kuntamme hyväksi. Kauhun aikoja olemme saaneet elää, kauhistuttavia ovat punaisen valta-ajan muistot.”

Puheenjohtaja lausui muistosanat lisäksi valtuutettuna toimineen kaupunginlääkäri Santeri Jalavan sekä raatihuoneen ja valtuuston vahtimestarin Wilhelm Aaltosen muistoksi. Molemmat punakaarti oli murhannut ja molempien haudalle valtuusto päätti laskea seppeleet.

Kaupungin komendantille valtuusto myönsi ”juoksevien menojen peittämiseksi” 2000 markkaa.

Suomen lailliselle hallitukselle valtuusto myönsi 100 000 markan suuruisen avustuksen ”kapinan kukistamisesta ja laillisten yhteiskuntaolojen palauttamisesta maahamme johtuvien menojen peittämiseksi”.

Kaupungin katukilvet päätettiin lisäksi palauttaa entiselleen eli niistä ensi tilassa poistetaan venäjänkieliset nimet. Kustannuksia ei muutoksesta koitunut kuin 100 markkaa, sillä vanhat suomen- ja ruotsinkieliset kyltit olivat tallessa.

Vankitoverit valtuustossa

Tämä valtuuston kokous jäi puheenjohtaja J.J. Simeliuksen viimeiseksi, sillä hänet oli valittu kirkkoherraksi Kuopioon ja hän muutti pois Uudestakaupungista toukokuun alussa.

Pormestari Henrik Söderman kiitti J.J. Simeliusta maistraatin puolesta hyvästä yhteistyöstä ja toivotti hänelle menestystä ja viihtymistä uudessa kotikaupungissaan ”niitten kärsimyysten ja ja ikävyyksien jälkeen, jotka hänenkin osakseen viime aikana kapinallisten puolelta paikkakunnallamme oli tullut”.

Sekä kirkkoherra J.J. Simelius että pormestari Henrik Söderman oli vangittu heti punakaartin vallattua kaupungin. Kirkkoherra haettiin kotoa ja kaksi pistinmiestä totesi, että hänet viedään tapettavaksi. Pihalla häntä potkittiin ja lyötiin kiväärinperällä kahdesti päähänkin. Molemmat olivat vangittuina Wallilan kellarissa. Toisen tiedon mukaan kirkkoherra J.J. Simelius olisi viety ensimmäiseksi yöksi yhteislyseoon, johon punakaartilaisia oli majoittunut. Siellä hän joutui saman tiedon mukaan ”viettämään kolkon yön, ollen ainoa ´porvari´ räyhäävien punaisten joukossa”.

Kerrotaan, että Uudenkaupungin työväki piti seuraavana päivänä kokouksen ja lähetti punakaartin esikuntaan viestin, että pormestaria ja kirkkoherraa ei saa tappaa, koska he eivät ole tehneet mitään pahaa köyhälle kansalle. Viesti vaikutti ja heidät siirrettiin poliisilaitoksen putkaan. J.J. Simelius siis vapautettiin muutaman päivän kuluttua. J.J. Simeliuksen poika Uudessakaupungissa syntynyt arkkipiispa Martti Simojoki on myöhemmin kertonut sisällissodan kokemuksista, että ”jokin isässä silloin murtui. Sen jälkeen hän ei ollut enää entisensä.”

Sisällissodan punaisten uhrien yhteinen hautamuistomerkki on Uudenkaupungin hautausmaalla.

Pormestari Henrik Söderman oli ensin vangittuna pari viikkoa ja sairastuttuaan hänet vietiin sairaalaan, "jossa hän pistinniekkojen vartioimana makasi maaliskuun puoliväliin". Silloin hänet lopulta vapautettiin.

Punaiset toimijat tuomiolla

Uudenkaupungin punaisen kunnallishallinnon jäsenistä osa joutui maksamaan kovan hinnan toiminnastaan. Rahatoimikamarin rahastonhoitaja A.K. Kumio muurhattiin ampumalla sisällissodan päätyttyä Uudessakaupungissa. Kova tuomio tuntuu käsittämättömältä eikä sen syistä liene olemassa minkäänlaista oikeuden päätöstä. Kyse lieneekin ollut pelkästä voittajien kostosta.

Esimerkiksi kunnanneuvoston ja rahatoimikamarin puheenjohtaja Kaarlo Unho, joka oli keskeinen toimija punaisessa kunnallishallinnossa oli valtiorikosoikeudessa syytettynä ainakin suurituloisten verotushankkeesta, mutta hän selvisi 3 + 7 vuoden vankeustuomiolla. Sekin oli Kaarlo Unhon itsensä mielestä kohtuuton, sillä hän ei käsittänyt tehneensä mitään rikollista, ottaessaan vastaan nämä luottamustoimet. Hän korosti myös sitä, että kukaan ei tullut hänen toimiensa takia kärsimään. Suojeluskunnan esikunnan lausunnossakin hänet mainittiin kunnolliseksi mieheksi ja aatteelliseksi sosialistiksi, joka on vastustanut punaisten aseellista toimintaa. Hänelle ehdotettiinkin ehdollista tuomiota.

Kaarlo Unhon vaimon vankeustuomio oli myös 3 + 7 vuotta.

Valitettavasti myös vainajia

Uudenkaupungin suojeluskunnan lausunto Väinö Vanharannasta ja hänen vaimostaan Anna Lydiasta oli jyrkkä. Heidän kotinsa oli lausunnon mukaan kaikenlaisen kiihotuksen keskus, missä aina viime hetkiin saakka harjoitettiin mitä katalinta kiihotusta. Heille esitettiin ankaraa rangaistusta. Sellaisen sai Sosialisti-lehden paikallinen toimittaja ja usein kiihottajaksi mainittu Väinö Vanharanta, ei tosin valtiorikosoikeudessa, vaan paikallisessa enemmän tai vähemmän laittomassa kenttätuomiossa. Hänet ammuttiin Uudessakaupungissa toukokuun 13. päivänä. LydiaVanharanta sai valtiorikosoikeudessa 3 + 7 vuoden tuomion.

Aktiivisesti kunnallishallintoon osallistunut nahkuri Frans Terho, joka ei ollut punakaartin jäsen sai 3 + 6 vuoden vankeustuomion. Elintarvikekomitean kirjuri ja rahastonhoitaja Juho Villhelm Laihonen tuomittiin vankeuteen 2 + 5 vuodeksi. Metsänvartija Gustaf Valfrid Lindroth vangittiin Uudessakkaupungissa huhtikuun 19. päivänä ja hänet tuomittiin valtiorikosoikeudessa 4 + 6 vuoden vankkeusteen. Hän kuoli marraskuun alussa Turun pakkotyöleirillä.

Monissa tehtävissä punaisessa hallinnossa toiminut Johan Hellman päätyi Turun vankileirille ja kuoli siellä. Saman kohtalon koki takseerauslautakunnan jäsen Kalle Palmu, joka toimi myös vallankumousoikeuden yleisenä syyttäjänä ja vähän aikaa punakaartin 1. komppanian päällikkönäkin.

MJ

Lähteet:

- Valtiorikosoikeuden asiakirjat.
- Kaukovalta K.V.: Uudenkaupungin historia IV osa, Uudenkaupungin kaupunki, Uusikaupunki 1962.
- Linhola Leena: Primus, Ystävät ja kylänmiehet Espoo, Seinäjoki 2016
- Paasio Veikko: Uudenkaupungin valtuusto 1875-1974, Uudenkaupungin kaupunki, Uusikaupunki 1974.
- Rasila Viljo ym.: Suomi 1918, Amanita Oy, Porvoo 2018.
- Väänänen Pekka: Uudenkaupungin Työväenyhdistys r.y. 1892-1877, Uusikaupunki 1977.
- Suomi 1917, toim. Kai Linnilä, Amanita Oy, Porvoo 2016.
- Uudenkaupungin Sanomat

Uudenkaupungin ”vanha” valtuusto päätti yksimielisesti tammikuussa 1918 ”olla jättämättä laivaa myrskyssä” ja jatkoi toimintaansa siihen saakka, että uuden lain mukaiset vaalit voitiin järjestää. Kuva Uudenkaupungin museo.

Vuonna 1918 toiminut Uudenkaupungin kaupunginvaltuusto oli viimeinen, joka oli valittu vanhan vaalilain mukaisesti. Sen mukaan kaupunkilaisten äänioikeus perustui varallisuuteen ja enimmillään yhdellä henkilöllä saattoi olla Uudessakaupungissa vaaleissa jopa 25 ääntä. Tämän räikeän epäkohdan korjaamista oli ryhdytty vaatimaan yhä kovaäänisemmin etenkin työväestön toimesta. Ensimmäiset yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvat valtiolliset vaalithan oli järjestetty jo vuonna 1907. Eduskunta hyväksyikin jo vuonna 1908 asetukset, joilla kunnallinenkin äänioikeus, olisi tullut yleiseksi ja yhtäläiseksi, mutta keisari ei niitä vahvistanut. Eduskunta hyväksyi kunnallislait uudelleen syksyllä 1917 ja korkeimman vallan haltijana silloin myös vahvisti ne.

Ensimmäiset uuden lain mukaiset vaalit järjestettiin maan kaupungeissa hieman eri aikoihin. Uudessakaupungissa vaalit pidettiin tammikuun 15. päivänä 1919, mutta esimerkiksi Helsingissä jo vuoden 1918 lopussa.

”Vanha” valtuusto jatkoikin toimintaansa siihen saakka, että uuden lain mukainen valtuusto oli valittu, sillä joulukuussa 1917 ei Uudessakaupungissa eikä muuallakaan maassa järjestetty levottomien ja epävarmojen valtiollisten olojen vuoksi kunnallisvaaleja. Valtuusto päätti tammikuussa 1918 yksimielisesti ”olla jättämättä laivaa myrskyssä” ja katsoa velvollisuudekseen jatkaa toimintaansa.

Viimeisessa ”vanhassa” valtuustossa oli vanhasuomalaisella puolueella yhdeksän paikkaa, nuorsuomalaisilla seitsemän ja ruotsalaisilla neljä paikkaa sekä sosialisteilla vain yksi edustaja.

MJ

Unhot pyörittävät kunnallishallintoa

Räätälinliikettä pitänyt Unhon pariskunta Myllykadulta oli yhteiskunnallisesti aktiivinen ennen kapinaa ja toimi keväällä 1918 merkittävissä asemissa punaisessa kunnanhallinnossa. Ilma Unho, joka toimi miehensä liikkeessä vaatteiden pesijänä ja silittäjä, oli työväenyhdistyksen pitkän linjan jäsen jo vuodesta 1902 lähtien. Hän oli ehtinyt ennen vallankumoushanketta osallistumaan jo vuoden 1905 suurlakkoon. Molemmat olivat aatteellisesti tiukkoja, Ilma ehkä vielä jyrkemmin. Punaisten vallattua kaupungin Unhon pariskunta otti suurimman vastuun kunnallishallinnon järjestämisestä, kun punaiset olivat erotettaneet lailliset valtuusmiehet ja rahatoimikamarin virkailijat. Räätäli Unho oli punaisen hallinnon aikana kunnanneuvoston puheenjohtaja ja Ilma-puoliso sihteeri. Kunnanneuvosto otti hoitaakseen aiemmat valtuuston tehtävät. Ilma oli lisäksi köyhäinhoitohallituksen jäsen ja kirjuri. Molemmat olivat kiistatta aatteellisesti punaisia; ja heidät tuomittiin kuritushuonerangaistukseen valtiopetoksesta ja avunannosta vallankumoushankkeeseen. Ilma Hellstenillä oli ennen avioitumistaan Kaarlo Unhon kanssa poika, 1906 Uudessakaupungissa syntynyt Kaino Ilmari. Ilmari Unhosta tuli sittemmin suomalaisen elokuvan huomattavimpia tekijöitä. Vanhempiensa punaisesta perinnöstä ei ollut hänelle herunut edes häivähdystä – pikemminkin päinvastoin. Käsikirjoittaja-ohjaaja Unho oli hyvin oikeistolainen ja toimi 1930-luvulla aktiivisesti äärioikeistolaisen Isänmaallisen Kansanliikkeen toiminnassa. Unho oli IKL-puoleen piirijohtajana ja sen äänenkannattajan Karjalan Suunnan vastaava toimittaja. Unho osallistui 1950-luvulla sisällissodan tapahtumia kuvaavan elokuvan ”1918 – mies ja hänen omatuntonsa” käsikirjoittamiseen, mutta kielsi nimensä käytön elokuvan esittelytiedoissa.

OL

Lähteet:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.
- Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry/ kirkonkirjat.

PUNAISTEN TEKEMÄT MURHAT

Metsänvartija Väinö Jaakkola vietiin morsiamensa luota

Ensimmäisen tulopäivän iltaan mahtui valkoisten etsintöjen joukkoon ensimmäinen kaupungissa tapahtunut punaisen terrorin tapaus. Uudenkaupungin kaartin 1. komppaniaan sittemmin liittynyt räätäli Frans Aaltonen kuvaa helmikuisen illan tapahtumia yksityiskohtaisesti (kertojana Aaltonen):

”... Kapinan aikana seisoi eräänä iltana (samana jolloin vieraita punakaartilaisia oli tullut kaupunkiin) Työväentalon kohdalla kadulla noin klo 8-9 välillä. Tällöin 4 kivääreillä varustettua, kertojalle tuntematonta miestä, oli tullut kertojan luo ja kysynyt, että tietääkö ja tunteeko kertoja jotakin Sillanpää ja Vesivalo nimistä miestä ja tietääkö kertoja missä on piirimielisairaala. Tähän kertoja vastasi tietävänsä piirimielisairaalan, jolloin miehet pyysivät kertojaa johtamaan heidät mainittuun sairaalaan, jonka kertoja tekikin. Sairaalassa menivät sairaalan keskellä olevaan rakennukseen, koska siinä näkyi valoa ja kolkuttivat ovelle, jolloin eräs nainen (ylihoitaja) tuli ulos. Kertojan mukana olleet miehet kysyivät, missä Sillanpää asuu, johon nainen vastasi tulevansa näyttämään ja lähti mukaan. Pihamaalla huomasi nainen, ettei hänellä ollut takkia päällään ja lähti sitä noutamaan erään kiväärimiehen seuratessa sisälle mukana. Sieltä tulivat molemmat ulos mukanaan eräs mies, joka oli ollut sisällä naisen luona ja ilmoitti tämä kysyttäessä nimekseen Jaakkola. Tällöin miehet selittivät, ettei heillä ole Jaakkolan kanssa mitään tekemistä ja käskivät Jaakkolan mennä takaisin sisälle, jonka Jaakkola tekikin. Nainen seurasi miehiä ja näytti missä Sillanpää asuu, jolloin miehet menivät kertojan kanssa sisälle ja kysyivät onko Sillanpää kotona. Täällä ollut rouva ja tyttö vastasivat, ettei ole kotona, vaan että hän on toisessa rakennuksessa. Tämän rakennuksen näytti rouva tai tyttö, kertoja ei tarkoin muista. Miehet menivät sisälle siihenkin rakennukseen ja löysivät sieltä Ahlbergin, jonka toivat ulos tullessaan ja kysyivät kertojalta onko mies Ahlberg ja mikä mies Ahlberg on, jolloin kertoja myönsi tuntevansa Ahlbergin, sekä selitti, että hän on kauppa-apulainen. Samaan aikaan oli sairaalaan saapunut toinen joukko miehiä ja pyrkivät sisälle erääseen toiseen rakennukseen, josta tulivat hetken kuluttua saman joukon luo, jossa kertoja oli ja tiedustelivat ketä miehiä heillä oli mukana, jolloin kertoja vastasi, että ne olivat Ahlberg ja Jaakkola. Tähän miehet sanoivat heitä juuri etsivänkin. Näiden viimeksi tulleiden miesten mukana oli myöskin Valli ja tuli kertoja siihen käsitykseen, että Valli oli miehet tuonut sairaalaan, sillä eivät vieraat miehet olisi sinne osanneet muuten pimeässä. Pihamaalla alkoivat viimeksi tulleet miehet tutkia Ahlbergia ja Jaakkolaa, ja kertoja lähti samojen miesten kanssa kaupunkiin, jotka oli sairaalaan vienytkin. Kun pääsivät muutaman metrin sairaalasta, tuli Valli kertojan kanssa puhelemaan ja jäi joukkoon, sekä kulki mukana aina kaupunkiin saakka. Blasieholmankatu 2:n kohdalle saavuttua kuulivat 4 perättäin ammuttua laukausta takaapäin, laukauksista välittämättä jatkoivat matkaansa kaupunkiin. Kertoja meni kotiinsa ja Valli todennäköisesti miesten

mukana työväentalolle. Jälkeenjääneitä miehiä ei enää nähnyt. Kertoja on varma, ettei Valli voinut olla ampujien joukossa, koska hän koko matkan tuli ensimmäisten joukossa kaupunkiin."

Lounais-Suomen Piirimielisairaalan ylihoitaja Olga Peltomäki varmensi kuulustelussa, että Valli oli ollut toisen punakaartilaisjoukon oppaana, joka sama joukko vei mukanaan kertojan sulhasen metsänvartija Väinö Jaakkolan ja kauppa-apulaisen Jussi Ahlbergin. Kertoja ei murhatapahtumaa nähnyt, eikä näin ollen tiedä kertoa, ottiko Valli osaa ampumiseen, tai ei. Mainitsi, että yleensä koko joukko esiintyi hävyttömästi ja sangen uhkaavasti sairaalassa ollessaan.

Jussi Ahlberg selvisi ampumisesta

Kauppa-apulainen Jussi Ahlberg, joka toipui haavoittumisestaan, pääsi myöhemmin esittämään oman versionsa tapahtumista:

"Helmikuun 11. päivän 1918 iltana vangitsivat punakaartilaiset V. Jaakkolan ja kertojan Lounais-Suomen Piirimielisairaalassa. Pihalla tapasi kertoja K. Vallin sekä suuremman joukon vieraan paikkakunnan punakaartilaisia, jotka muka kuulustelivat meitä pihalla ja syyttivät meidän kuuluvan lahtareihin ja näyttelivät kivääreitään mainiten, että tässä ovat lahtareiden leipäkortit ja vielä vaativat meidät ilmoittamaan toverimme Paul Nikanderin olinpaikan. Minä, joka olin hyvä, oikeastaan lapsuuden tuttava K. Vallin kanssa, pyysin, että hän olisi vienyt meidät tai että olisi meidän sallittu itse suksilla saapua punaisten esikuntaan, mutta kumpaakaan ehtoa ei sallittu, vaan osa vieraista punakaartilaisista lähti pois vieden F. Aaltosen sekä K. Vallin mukanansa ja meidät jätettiin vieraitten kuljetettaviksi. Kun oli ehditty pari- tai kolmesataa metriä sairaalasta ampuivat kuljettajat takaapäin.

V. Jaakkola lähti heti juoksemaan ja minä haavoituin oikean käden lihaksesta ja kaasin heti itseni. Ampujat juoksivat Jaakkolan perässä ja ampuivat, jolloin Jaakkola kaatui vähän matkaa minusta. Sen jälkeen tuli pari miestä Jaakkolan tykö ja puhuivat keskenään minun vieressäni, että kyllä kai tuokin perkele jo on kuollut, mutta toinen sanoi, että ammutaan varoiksi, jonka jälkeen myös ammuttiin aivan heti minua uudelleen. Sen jälkeen kuljetettiin minut tien viereen ja peitettiin lumella. Heti kun ampujat poistuivat, niin lähdin minä myös takaisin sairaalaan, jossa sain ensiavun hoitajilta. K. Valli ja F. Aaltonen eivät olleet joukossa kun meidät ammuttiin, vaan oli heidät lähetetty edeltäpäin kaupunkiin."

Väinö Saarnin muistelemana samasta tapauksesta: "Olivat saaneet ilmoituksen, että siellä on kaksi lahtaria. He löysivät sieltä metsänvartijan (Jaakkola) ja kauppias Aalperin (kauppa-apulainen Ahlberg), joka muutti sitten nimensä Aisa. Kun punaset lähtivät kuljettamaan heitä kaupunkiin, niin ampuivat he kuljetettavansa siinä nykyisen aseman asuntorakennuksen paikkeilla. Sillä silloinen tie meni siitä Lokalahteen ja mielisairaalaan. Aamulla tuli tietoja, että siellä on ammuttu yksi mies. Minäkin menin katsomaan ja siellä makasi metsänvartija Jaakkola selällään, pää oli pientä mäntyä päin, kauniisti makasi siinä. Veri oli tullut kravattinauhan alta, joka oli kovin noussut ja siihen jäätynyt. Sitten kuultiin, että Aalperin Jussi on päässyt mielisairaalaan kömpien yli peltojen. Hän oli saanut osuman käteensä ja teki itsensä kuolleeksi. Olivat vaan potkineet lunta päälle ja puhuneet, että kyllä se jo

kuoli. Kun punaset lähti niin hän lähti kömpimään sairaalaan, jossa sitten sidottiin hänen kätensä. Heillä oli siellä morsiamensa, joita olivat katsomassa, kun heidät pidätettiin. Muistan kun olin katsomassa Jaakkolan ruumista, niin en pitkään aikaan saanut nukuttua yksinään, vaan täytyi mennä äitin taakse. Kun oli aina vaan Jaakkolan muoto silmissä".

Valli oli murhajoukosta tuntenut ainoastaan yhden eli urheilija Atte Vuoren Turusta. Vallin mukanaolon todisti myös hoitajatar Selma Leivo. Jaakkolan murhaan ja Ahlbergin murhayritykseen ei koskaan löytynyt tekijöita. Vallin mukanaolo viittaa Lehtimaen sakkiin.

Tuloiltana ryhtyivät innokkaimmat paikkakuntalaiset pyrkimään punakaartiin. Tarkoitus oli muodostaa kaupunkiin oma kaarti ja sitä varten työväentalolle kerääntyi aktiivisimpia vallankumouksen kannattajia.

11.2 jäseneksi kirjoittautuneita on hiukan toistakymmentä. Työväen talon tunnelmat tuloiltana olivat siinä määrin riehakkaita, ettei varsinaisesta paikalliskaartin perustamisesta tullut mitään, päätökset hukkuivat yleiseen hälinään ja Uudenkaupungin oman punakaartin esikunnan ja joukon muodostus jäi alkavan viikon tehtäviksi.

JUHO TAIPALE TAPETTIIN POIKIENSA TAKIA

Samaisena helmikuun 12. päivänä Uudestakaupungista lähteneet punakaartilaiset menivät paikallisten punaisten opastamina Kalannin eteläkulmille Taipaleen yksinäistaloon.

Talon isäntä Juho Taipale oli hoitanut kotitilaansa kaikkiaan vajaan neljän vuosikymmenen ajan ja hän osallistui myös moniin kunnallisiin luottamustehtäviin Kalannissa.

Punakaartilaiset vaativat häntä kertomaan poikiensa piilopaikat, koska näiden tiedettiin olevan ”lahtareina”. Lopputulos tästä ”kuulustelusta” oli kauhea. Juho Taipale ammuttiin oman tupansa penkille.

Talo ryöstettiin

Eikä isännän tappaminenkaan riittänyt näille punakaartilaisille. Murhattuaan Juho Taipaleen he veivät hänen sormestaan kultasormuksen ja taskusta rahat. Lisäksi ryöstäjät ryöstivät talosta 200 kiloa heiniä, rekivällyt, liinavaatteita, talon tyttären rahat sekä kolme kultaista korvarengasta. Tämä selviää Juho Taipaleen pojan Emil Taipaleen sodan jälkeen tekemästä vahinkoilmoituksesta. Ryöstetyn omaisuuden arvo oli kaikkiaan 726 markkaa.

Emil Taipale toimi joukkuepäällikkönä Ahvenanmaalla ja Satakunnan rintamalla. Hänellä oli sodan jälkeen selvä käsitys isänsä murhaajista: ”Tämän työn tekivät tuntemattomat Turun joukkojen miehet, opastajana oli ulkona vartioiva Viljo Abrahamsson Santtion kylästä”.

Punaisten oma Turun vallankumousoikeus tuomitsi punakaartilaisen Aku Koskisen Juho Taipaleen ampumisesta neljän kuukauden kuritushuonerangaistukseen. Virallisestihan punaisten johto toisinaan tuomitsi tällaiset murhat.

Uudenkaupungin Sanomien uutisen (11.5. 1918) mukaan tuomiota ei olisi kuitenkaan pantu täytäntöön. Toisen tiedon mukaan Aku Koskinen päästettiin joka tapauksessa vapaaksi vähän ennen punaisten pakoa Turusta.

MJ

YRJÖ TUOMOLA PALASI AHVENANMAALTA KUOLEMAAN

Kalannin Kytämäestä kotoisin ollut 17-vuotias Yrjö Tuomola oli talollisen lesken ainoa poika. Hän oli lähtenyt Uudenkaupungin retkikunnan mukana Ahvenanmaalle, mutta palannut kesken matkan takaisin kotiin. Muitakin kalantilaisia oli palannut kotikyläänsä ja he piiloutuivat punakaartin pelossa kuka mihinkin. Yrjö Tuomola oli sanonut, ettei hän ole tehnyt mitään pahaa ja siksi hän ei osaa myöskään pelätä mitään pahaa.

Illallispöydästä kuoleman kitaan

Helmikuun 12. päivän illalla hän oli kotonaan kaikessa rauhassa illallispöydässä.

Kalantilainen Siiri Pietilä joutui yllättäen tämän tapahtuman todistajaksi tullessaan vierailulle Tuomolan taloon. Hän on myöhemmin kertonut järkyttävästä illasta seuraavasti:

”Olimme kaikki pahaa aavistamattomia. Istuin penkille Rauha-tytön viereen ja siinä istui myös talon vaari Kustaa Tuomola. Pöydän takana istui Yrjö ja emäntä kantoi ruokia pöytään. Yhtäkkiä kuului liikettä ulkoa. Porstua kolisi, ovi aukeni ja joukko punakaartilaisia syöksyi sisään, noin 7-8 miestä. Kaksi asettui heti pöydän ääreen vastapäätä Yrjöä, pistoolit ampuma-asennossa, ja aloittivat kuulustelun. Toiset työntyivät kamareihin ja vinttiin muka aseita etsimään, joita ei tietenkään löytynyt talosta, jossa ei metsästystäkään harrastettu. Rauha-sisko alkoi itkeä ääneen ja emäntä oli hätääntynyt ja koetti jotain selittää. Puolittain raahaten he veivät Yrjön pöydän takaa ja komensivat mukaansa. Vanha vaari nousi penkiltä polvet vavisten, otti naulakosta päällystakin ja puki pojan päälle sanoen: Kun siellä on niin kova pakkanen.

Seurasimme ulos kaikki ja kuun valossa rekien vieressä näimme seisoskelevan pari paikkakunnan nuorta miestä, jotka emäntä heti tunsi. Nämä olivat oppaina näille, joiden sanottiin olevan Forssasta tai Turusta tai mahdollisesti jostain kauempaakin. Kulkue lähti kohti Uuttakaupunkia ja läheisen Hakalan torpan luota maantieltä kuuluivat ensimmäiset laukaukset.

Seuraavan viikon jokaisena päivänä Tuomolan emäntä ajoi hevosellaan etsimään poikaansa. Joidenkin asiaa seuranneiden viittauksista hän viimein löysi hautausmaan takaa ainoan poikansa pistimillä silvotun ruumiin. Tällä äidillä olivat teräksen vahvat hermot. Kukaan ei muista hänen itkeneen. Ehkä hän piti itkunsa salassa. Toki sentään omaiset saivat haudata ruumiit. Sen ajan hautausmaan kiviaidan takana marssivat punakaartit kiväärit olalla.”

”Hirveästi pistettynä”

Toisen tiedon mukaan Yrjö Tuomolan tuskanhuudot kuuluivat pitkin matkaa kauas, kun häntä vietiin kohti kaupunkia.

Hänet löydettiin lopulta siis Uudenkaupungin hautausmaan luota ns. leikkaushuoneen kohdalta ”hirveästi pistettynä”, ammuttuna ja ryöstettynä. Murhatyön tekijäksi epäiltiin myöhemmin lehtikirjoituksessa Viljo Abrahamssonia Santtiolta.

MJ

LAURI ZENGER JA MAX KANDELIN MURHATTIIN UUDENKAUPUNGIN SAARISTOSSA

Salmen kartanon nuori isäntä Lauri Zenger murhattiin sata vuotta sitten helmikuussa kylmäverisesti Uudenkaupungin lähisaaristossa. Hänen äidilleen Marialle ilmoitettiin myöhemmin, että voi hakea poikansa ruumiin jäältä.

Lauri Zenger ja hänen puolisonsa Sally olivat molemmat 25-vuotiaita. Sally jäi paitsi leskeksi myös kolmen alle kaksivuotiaan lapsen yksinhuoltajaksi. Tytär Margit oli 2-vuotias, poika Paul puolivuotias ja Sally odotti kolmatta lasta, joka sai aikanaan nimekseen Lasse.

Lauri Zenger oli innokas automies. Hän hankki Uudenkaupungin ensimmäisen henkilöauton Hubmobilen vuonna 1913. Rahat auton ostamiseen 20-vuotias Lauri Zenger sai lainaksi äidiltään ja isältään. Zengerin Hubmobile toimi myös Uudenkaupungin ensimmäisenä taksiautona kuljettajanaan Kaarlo Ståhlberg. Kuva Kaarina Junnilan arkisto.

Nuoren perheen joulu Salmen kartanossa vuonna 1916. Sally ja Lauri Zenger sylissään Margit-tytär.
Kuva Kaarina Junnilan arkisto.

Matkalla Ahvenanmaalle

Kartanon isäntä Lauri Zenger osasi pelätä henkensä edestä, kun punakaarti oli tulossa valtamaan Uuttakaupunkia helmikuun alkupuolella 1918. Hän piilotteli ensin vastapäätä Salmen kartanoa tien toisella puolella sijaitsevassa sukulaistalossa Lepolassa. Talon vintillä oli huone salaoven takana. Hän päätti kuitenkin hylätä piilonsa ja lähteä kohti Ahvenanmaata.

Mahdollisia selityksiä Ahvenanmaalle suuntautuneelle pakomatkalle on esitetty ainakin kaksi. Toisen mukaan hän olisi pyrkinyt vaimonsa Sallyn sukulaisten luo Finnströmin pitäjään. Toisen teorian mukaan hän yritti päästä jälkikäteen mukaan Uudestakaupungista lähteneiden suojeluskuntalaisten joukkoihin. Hänen mukanaan pakomatkalla oli uusikaupunkilainen kauppatieteen ylioppilas Max Kandelin.

Pakomatka päättyi Vähä-Vehakseen

Lauri Zengerin pakomatka päättyi kuitenkin jo Uudenkaupungin saaristossa Vähä-Vehaksen saaressa. Punakaartin murharyhmä tavoitti hänet ja hänen ystävänsä Max Kandelinin helmikuun 13. päivän iltana ilmeisen ilmiannon seurauksena Vähä-Vehaksen torpasta.

Asiakirjoista löytyvän tiedon mukaan Juho Rahikka toi punakaartin esikuntaan tiedon, että ”lahtareita on Vähä-Vehaksen torpassa”. Juho Rahikka oli Uudenkaupungin maalaiskunnassa syntynyt 30-vuotias kivityömies. Komppanian päällikön Otto Salmelan määräyksestä lähtivät Juho Kustaa Koskinen, O. Saarinen, Kalle E. Penttinen ja Jokinen noutamaan miehiä. Miehet kuuluivat

Salmen kartanon
omistaja
Lauri Fredrik
Zenger
otettiin meiltä pois murhaajan käden
kautta Uudessakaupungissa helmikuun
14 pnä 1918, 25 w. 1 kk. wanhana.
Rakkaudella häntä muistelewat
Sally, Margit, Paul.
Äiti, Isä, Aino, Leo.
Laura, Bruno, Kai ja
Mai Malmio.

Herra opeta meitä tyytymään sinun
tahtoosi.

Ruumiin siunaus tapahtuu Uudenkaupungin hautausmaalla sunnuntaina kello 2 i.p.

Lauri Zengerin kuolinilmoitus Uudenkaupungin Sanomissa toukokuun 4. päivänä 1918.

helsinkiläiseen kivityömieskomppaniaan. Heistä Penttinen oli kotoisin Kalannista, mutta kivitöissä Helsingissä.

Oppaana oli seppä Salonen Lepäisiltä. Tämä Emil Anders Salonen, 28 v, oli tosin kirjoilla Turussa, mutta asui Lepäisillä Kaukolassa. Hänen puolisonsa oli 27-vuotias Signe Sofia Lepäisten Junttilasta. Heillä oli ollut yhteinen lapsi Kerttu Signe, joka oli kuitenkin kuollut kahden viikon ikäisenä vuonna 1913.

Operaatiossa oli siis kyse helsinkiläis-uusikaupunkilaisesta yhteistyöstä.

Juho Kustaa Koskinen on kuulusteluissa kertonut, että vangitsemismatkalle saaristoon lähti aamulla kuusi aseistettua miestä kahdella hevosella. Kun he saapuivat Vähä-Vehakseen Lindbergin torpalle, tuli sen väki ovelle vastaan ja tervehti seppä Salosta vanhana tuttavana. Vähä-Vehaksen torppa kuului Sundholman kartanon alueisiin ja torpan isäntänä oli Nestor Lindberg. ”Salonen ja

Salmen kartanon verannalta sisällissodan jälkeen vuonna 1921 otettu kuva. Oikealla Lauri Zengerin leski Sally Zenger ja vasemmalla hänen isänsä Johannes Thomasfolk. Lapset rappusilla ovat Margit, Paul ja Lasse, joka syntyi vasta isänsä kuoleman jälkeen. Kuva Kaarina Junnilan arkisto.

toisessa reessä ollut uusikaupunkilainen tervehtivät tuvassa olevia herroja ja käskivät heitä tulla kaupunkiin", Koskinen kertoi.

Jäälle ammuttaviksi

K.V. Kaukovallan kirjoittaman Uudenkaupungin historian mukaan Lauri Zenger ja Max Kandelin tuotiin vangitsemisen jälkeen kaupunkiin VPK:n talon kellariin. Parin päivän vankeuden jälkeen heidät vietiin 15. päivän vastaisena yönä jäälle ja tapettiin Ison ja Vähän Vilissalon välisellä jäällä, toisen tiedon mukaan Nuhjan saaren lähistöllä.

Toinen versio Lauri Zengerin viimeisistä vaiheista on sellainen, että hänet tuotiin Vähä-Vehaksen saaresta suoraan punakaartin esikuntaan Alisellekadulle ja kuulustelujen jälkeen kuljetettiin lähisaaristoon tapettavaksi. Murhapäivä olisi sen mukaan siis 13.2., mikä pitänee paikkansa.

Samainen Juho Kustaa Koskinen on kuulusteluissa kertonut, että hänelle tuotiin illalla sana, että "oli laitettava hevonen kuntoon oitis". Hän oli ajanut punakaartin esikuntatalon eteen, jossa odottivat vangit ja kaksi muuta miestä, joista toinen oli kivityömies Jokinen ja toinen aamulla mukana ollut uusikaupunkilainen, ei Salonen. "Uusikaupunkilainen sanoi, että viedään ammuttaviksi". Jäällä ajettaessa punakaartilaiset seisoivat jalaksilla. Kun oli ajettu jäällä noin kolme kilometriä, käskettiin vankien nousta ja lähteä kävelemään edellä. "Katselin, kun miehet ampuivat noin 4-5 metrin päästä ja kuolivat heti pään läpi ammuttuina. Ruumiita ei rosvottu, sillä esikunnassa oli heiltä otettu arvoesineet pois. Toisena päivänä, kun lähdettiin Poriin, sain Zengerin palttoon ja hanskat", Juko Koskinen kertoi kuulusteluissa.

Salonen ja Rahikka ammuttiin

Emil Salonen lähti myöhemmin Uudenkaupungin punakaartin mukana pakomatkalle. Kerrotaan, että hän oli matkalla Laitilan apteekkarilta pakko-otetulta autolla, kun kaikki muut olivat liikkeellä hevoskyydillä tai jalkaisin. Kaikki muut Uudenkaupungin punaiset vangittiin Lahden tienoilla 30.4. - 1.5., mutta Salonen Heinolassa toukokuun 5. päivänä. Hänet teloitettiin samana päivänä.

Punakaartin esikunnan jäsen Juho Rahikka kuoli maaliskuun 15. päivänä punaisten välisessä ampumavälikohtauksessa Uudenkaupungin torilla. Punaiset olivat juopotelleet löydettyään kaupungin viinavaraston, jolloin asiasta oli tullut riitaa järjestyspäällikkönä toimineen J.H. Jokisen kanssa. Tilanne kärjistyi aamuyöllä kello 3-4, jolloin torilla ammuskeltiin ja Juho Rahikka sai kuolettavan osuman yhteislyseon seinustalla.

Suojeluskuntalaisuus syynä

Mikä sitten oli syynä Lauri Zengerin joutumiseen murhattavien listalle?

Jossakin muualla syyksi olisi saattanut riittää jo se, että hän oli kartanon omistaja. Tässä tapauksessa varsinainen syy lienee ollut se, että hän oli suojeluskunnan jäsen ja hän oli ollut hankkimassa aseita suojeluskuntalaisille. Lisäksi hän olisi ollut mukana pidättämässä niitä kuutta uusikaupunkilaista työväen johtomiestä, jotka suojeluskuntalaiset veivät mukanaan Ahvenanmaalle.

Yhden tiedon mukaan Lauri Zenger olisi ollut mukana siinä vakkasuomalaisten lähetystössä, joka kävi syksyllä 1917 Turussa vaatimassa vangitun maaherra Collanin vapauttamista ja

uhkaamassa punaisia muuten elintarvikkeiden luovutuslakolla. Tieto kertoo edelleen, että turkulaiset punakaartilaiset olisivat jo silloin merkinneet miehiä murhattavien listalle. Tämän tiedon todenperäisyydestä ei ole kuitenkaan mitään varmuutta.

Max Kandelin opiskeli kauppakorkeakoulussa

Max Kandelinin kohdalla on mainittu mahdollisena syynä kuolemantuomion langettamiseen se, että hän olisi kulkenut Helsingistä punakaartilaisen passilla. Näin kirjoitettiin ainakin Uudenkaupungin Sanomissa 9.1.1919, mutta heti perään lehdessä todetaan, että ”tieto on toteamaton”. Vai onko niin, että Max Kandelinin kohtaloksi koitui se, että hän oli pakomatkalla ystävänsä Lauri Zengerin kanssa?

Samassa kirjoituksessa todetaan, että Lauri Zengerin ja Max Kandelinin murhat ovat olleet ”yksityisetsivätoimiston huostassa”, mutta niitä ei ollut pystytty ainakaan siihen mennessä selvittämään.

Max Kandelin oli kuollessaan 21-vuotias. Hän oli valmistunut ylioppilaaksi yksityisoppilaana Uudenkaupungin yhteislyseosta vuonna 1916. Hänen isänsä oli kauppias Johan Kandelin, joka oli yksi kolmesta osakkaasta kaupungin tunnetussa kauppaliikkeessä ”Kandelin, Honkain & Lindqvist” eli ”Kolme herram puodissa”, kuten se kaupunkilaisten keskuudessa tunnettiin. Myös Max Kandelin oli ilmeisesti hakeutumassa kaupalliselle alalle, sillä hän oli toiminut kauppa-apulaisena isänsä liikkeessä ja opiskeli kauppakorkeakoulussa, kun hänen elämänsä päättyi kylmäverisen murhan uhrina.

Max Kandelin oli nuori kauppatieteen ylioppilas, joka oli saanut ylioppilaslakin Uudenkaupungin Yhteislyseosta vuonna 1916.

Max Kandelin ehti toimia kauppa-apulaisena Koulukadulla sijainneessa Kandelin, Honkain & Linden -liikkeessä (oikealla). Yksi tämän ”Kolme herram puodin” omistajista oli hänen isänsä Johan Kandelin. Kuva Uudenkaupungin museo.

Surulla ilmoitamme, että rakas poikamme

Ylioppilas

Max Lauri Kandelin,

synt. 26. IX. 1896, kuoli punakaartilaisten murhaamana helmikuun 14 p:nä 1918. Kanssamme kaipaavat 3 veljeä, lukuisa sukulais-, toveri- ja ystäväjoukko.

Hilma ja J. A. Kandelin.

„Käsittämättömät owat Herran tiet".

Ruumiinsiunaus tapahtuu Uudenkaupungin hautausmaalla toukok. 5 p:nä klo 2 j. p.p.

Max Kandelinin kuolinilmoitus Uudenkaupungin Sanomissa 30.4.1918.

Hänen muistokirjoituksessan Uudenkaupungin Sanomissa todettiin näin:

”Tuntuu unennäöltä, kun ajattelee, että olet poissa toveriesi keskeltä. Kun unelmoit kauniita päiviä armaalle Suomellemme, kun sen eteen tahdoit Sinäkin kortesi kantaa, silloin hiipi murhamies kintereilläsi. Senkö palkan sait! Kauhean kidutuksen, Eipä murhamies tahtonut sitä tarpeeksi, että olisi heti Sinut kuoliaaksi pistänyt. Veri vuosi – mutta veri vuosi isänmaan tähden. Se vaati Sinunkin kukoistavan elämäsi.

Me seisomme mykkinä haudallasi, emmekä ymmärrä muuta kuin että niin oli Jumalan tahto.”

MJ

Lähteet:

- Valtiorikosoikeuden asiakirjat
- Uudenkaupungin Yhteislyseo 1895-1920, toim. Matti Viitakari, Uusikaupunki 1920.
- Uudenkaupungin Sanomat

SANTERI JALAVA, WILHELM AALTONEN, TURE SILFVERBERG JA WILHELM AALTO MURHATTIIN MAANTIELLÄ

Uudenkaupungin suojeluskunnan lähdettyä panttivankeineen Ahvananmaalle, vallitsi kaupungissa muutaman helmikuisen talvipäivän ajan hyvin painostava, pelokas ja odottava tunnelma.

Punaisiin lukeutuva väestö loi valkoisiksi miellettyihin verhottuja, pilkallisia ja uhkaaviakin katseita heitä kaduilla ja arkisissa toimissa kohdatessaan. Uusikaupunki oli eräänlainen avoin kaupunki, vailla selkeitä vallanpitäjiä, punaisten vallassa jo olevassa eteläisessä ja lounaisessa Suomessa.

Epätietoisuutta ei kuitenkaan kestänyt kauan. Maanantaina 11.2. Itätullista lähestyi kaupunkia hiihtämällä kolme punaisten joukkojen tiedustelijaa, punaiset rusetit kiväärin piipuissa ja aseet uhmakkaasti selässä. Heitä ei häiritty millään lailla ja he saivat aivan rauhassa ottaa haltuunsa puhelinkeskuksen.

Muutaman tunnin kuluttua karautti punaisten pääjoukko kaupunkiin Alistakatua pitkin ammuskellen ilmaan ja jopa ikkunoihin, hurjasti karjuen ja kiljuen villin intiaanijoukon tapaan.

Joukkion kärjessä ratsasti kaupunkilaisten hyvin tuntema Taju, Alfred Saari, paikkakunnalla aikaisemmin vaikuttanut lupaava urheilija ja kovanaama. Vahvasti aseistautuneena ja browning-pistoolia uhkaavasti kädessä heiluttaen. Ensimmäisten joukossa kiinnitti punaisen nauhan hattuunsa myös suutari Petteri Aaltonen.

Molemmat menettivät henkensä myöhemmin sisällissodan pyörteissä. Alfred Saari ammuttiin pikaoikeudenkäynnin jälkeen Uudessakaupungissa 13.5, Petteri Aaltonen joutui teloitusryhmän eteen Hollolan kirkolla toukokuun alussa.

Kaupunginlääkäri Santeri Jalava vangittiin kesken vastaanoton, vietiin Wallilan kellariin ja murhattiin myöhemmin. Kuva: Uudenkaupungin museo.

Kuva on otettu hautausmaan kohdalta, tien vastakkaiselta puolelta, suunta kohti Hakametsää. Santamontun reunat erottuvat.

Kuva Raumantien varrelta autotehtaan kohdalta pohjoisen suuntaan. Keskellä näkyy heinittynyttä vanhan Ruonanperäntien tieuraa. Vasemmalla näkyy Pajalan rakennuksia.

Santeri Jalavan ja Wilhelm Aaltosen murhapaikka. Kuva: Pentti Ahtiainen

Ruonanperäntie; Kuva on otettu nykyiseltä Ruonanperäntieltä, heti liittymän jälkeen n. 100 m lounaaseen autotehtaan suuntaan kuvattuna. Metsämaasto on hiekkaista mäntykangasta usean sadan metrin matkalta tien varrella. Maata on helppo kaivaa. Pajalan - autotehtaan tasalla ent. Ruonanperäntien ympäristössä on avokalliota.

Silminnäkijöiden mieleen ratsastajien tulo ja uhmakas käytös jäi loppuiäksi.

Joukko ratsasti kovaa vauhtia ympäri kaupunkia kiroillen ja mellastaen, ikkunoita rikkoen ja umpimähkään ammuskellen. Tarkoitus oli herättää pelkoa ja kauhua huomattavana vähemmistönä kaupungissa olleiden valkoisia kannattavien keskuudessa ja osoittaa myöskin, kenen hallussa ehdoton valta oli nyt paikkakunnalla. Henkilöuhreja ei tämä railakas vallannäyttö kuitenkaan vielä vaatinut. Joukko oli suuri, lähes tuhat henkeä. Päällikkönä toimi myöhemmin sisällissodassa keskeisissä tehtävissä toiminut Verner Lehtimäki. Osaston kaartilaiset olivat pääasiassa Turusta ja sen ympäristöstä, mutta myös helsinkiläisiä oli joukossa. Mukana ratsasti myös viitisenkymmentä venäläistä.

Ratsu- ja rekihevosia olikin runsaasti, joten pelkästään niiden rehu, joukkojen majoitus, huolto ja muonitus niukkuudessa nuokkuvalle kaupungille oli valtava lisärasitus.

Vastaanottajia löytyi

Uudet vallanpitäjät otettiin työväestön keskuudessa valtaosin ilolla vastaan. Työväentalon vahtimestarin Knut Palmun Olga-vaimo oli kaupungin itätullissa tulijoita vastassa. Hänen miehensä oli viety vankina Ahvenanmaalle, ja vankien kohtalosta ja murhaamisesta liikkui villejä huhuja. Olga Palmulla oli huollettavanaan neljä pientä lasta.

Mutta myös tuulenhaistelijoita löytyi. Merikapteeni Isaksson, yleisesti tunnettu nimellä Iisu, meni hautausmaan luokse punaisia vastaan ja kutsui heitä kotiinsa papusoppaa syömään. Hän myös ihmetteli, kuinka kauan työväki antaa herrojen olla vallassa. Ne tietysti määräävät, jotka kaiken työnkin tekevät.

Punavankeja sitten myöhemmin Kalarannassa proomuihin lastattaessa Iisu oli tuumannut, että nyt on leijona kahleissa ja pysyy.

Vangitsemiset alkoivat heti

Jo punaisten tulopäivänä alkoivat myös valkoisten vangitsemiset. Monet heistä piileskelivät jo ympäröivän maaseudun tai luotojen valkoisiin suopeasti suhtautuvien torpissa ja taloissa tai suunnittelivat lähtevänsä Ahvenanmaalle lähteneen retkikunnan perään.

Kaupunginlääkäri Santeri Jalavaa oli jo edeltävänä iltana kehoitettu poistumaan kaupungista. Hän oli ollut yhdessä apteekkari Ekerodden kanssa hankkimassa aseita suojeluskunnalle ja tiedettiin sen innokkaaksi kannattajaksi. Pakeneminen ei kuitenkaan tullut kuulonkaan, sillä lääkärin valan velvoittamana hänen mielestään oli pysyttävä paikoillaan, tuli sitten kapina tai rutto.

Palovartija Lauri Lipponen oli ollut punaisten tuloiltana Vallilassa, ja kuullut Jalmari Lindenin sanovan turkulaisille kaartilaisille, että tohtori Jalava olisi heti mentävä vangitsemaan ja ettei yhtään armoa olisi annettava ja kaikille porvareille olisi tehtävä samalla tavalla.

Punaisten tuloa seuraavana päivänä tohtori Jalava vangittiinkin kesken vastaanoton ja vietiin Vallilan kylmään, kosteaan ja pimeään kellariin muiden jo pidätettyjen seuraksi.

Hänen kohtalotovereitaan olivat ainakin kauppias Julius Zachariassen, työnjohtaja Wilhelm Aalto, kaupunginpalvelija Wilhelm Aaltonen, pormestari H. Söderman ja oikeusneuvos A.Linturi.

Selli oli hyvin ahdas ja ainoina istuimina oli pari pakkilaatikkoa, joilla vangitut voivat istua vuorotellen. Vankeja oli jo pahoinpidelty nyrkein ja kolhittu kivääriperillä. Oikea lynkkaustunnelma vallitsi: Jalmari Linden oli vankeja Vallilaan tuotaessa osoittanut kädellään Julius Zachariassenia sanoen, että tuo perkele pitäisi tappaa. Vankeja tähdättiin aseilla ja esimerkiksi pulskanpuoleista Zachariassenia pilkattiin estotta hänen lihavuudestaan sanomalla tuollaisen mahan nielleen monta työläistä.

Käymälää saivat vangit aluksi käyttää kaksi kerrallaan, mutta sitten senkin käyttö kiellettiin. Kun vankeja oli pidetty pari päivää näissä ala-arvoisissa olosuhteissa, siirrettiin heidät kuitenkin kaupungin poliisivankilaan.

Turkulaiset tappajina

Illalla 19.2. tulivat Uuteenkaupunkiin asekuormaston mukana turkulaiset Erkki Haaksi, Yrjö Haaksi, Jussi Vilkas, Urho Suojanen, Lenni Aaltonen ja plutoonan päällikkö Erkki Heimo. Aamulla myös heidän piti muiden mukana lähteä takaisin Mynämäelle, mutta Heimon käskettiin mennä esikuntaan ja sai siellä määräyksen lähteä edellä mainittujen miesten kanssa johonkin toiseen esikuntaan. Heimo varoitteli miehiä etukäteen, sanomalla matkan olevan mahdollisesti vaarallinen.

He jättivät itselleen kolme hevosta, kaksi parirekeä ja yhden kirkkoreen.

Miehet olivat kuluttaneet aikaansa maleksien pitkin kaupungin katuja ja menneet puolenpäivän aikaan esikuntaan, jossa Heimo oli viipynyt käskynjaolla noin vartin verran.

Ulos tullessaan hän sanoi saaneensa määräyksen ottaa neljä vankia mukaan: heidät oli käskyn mukaan ammuttava matkalla.

Esikunnasta ryhmän mukana tullut mies oli raatihuoneen ovella huutanut kädessään olleesta listasta neljä nimeä.

Vangit sijoitettiin rekiin siten, että kirkkorekeen istuivat työnjohtaja Aalto ja nimismies Silfverberg, toisessa reessä istuivat kaupunginlääkäri Jalava ja kaupunginpalvelija Aaltonen. Kirkkorekeä ajoi joko Erkki Heimo tai Yrjö Haaksi, toista rekeä Jussi Vilkas. Miehet lähtivät ajamaan pois kaupungista ja tullessaan lähelle Kallelan tienhaaraa oli Vilkas sanonut lähtevänsä ajamaan toista reittiä kuin edellä ajava ja kääntynyt ajamaan Varhelan tietä.

Palttoo pois kaupunginlääkäriltä

Runsaan kilometrin ajettuaan oli Vilkas pysäyttänyt hevosen ja käskenyt Jalavan riisumaan palttoonsa: ilmeisesti siksi, etteivät luodinreiät turmelisi sitä. Aaltonen oli sitten noussut toiselle puolelle rekeä ja Jalava toiselle.

Vilkas oli käskenyt Jalavan mennä toiselle puolelle Aaltosen viereen maantien syrjään.

Vangit eivät olleet sanoneet koko aikana sanaakaan ja surmanlaukaukset kajahtivat välittömästi. Ampujina toimivat Erkki Haaksi, Urho Suojanen, ja Lenni Aaltonen: Jussi Vilkas ei Haaksen mukaan kuitenkaan painanut liipaisinta. Vilkaksen mukaan Jalava oli Aaltosen tultua ammutuksi lähtenyt juoksemaan pakoon, mutta luoti oli kuitenkin tavoittanut hänetkin välittömästi.

Haaksi otti Aaltoselta kellon ja Vilkas veti ruumiin jaloista saappaat. Murhatut jätettiin niille sijoilleen ja vainajien kasvot peitettiin lumella. Hevoset käännettiin ja tultiin takaisin valtatielle, jota lähdettiin ajamaan jälleen Turkuun päin.

Erään mäen päällä miehet olivat kohdanneet Erkki Heimon ja Yrjö Haahden. Nimismies Silfverberg makasi suullaan maantien laidassa palttoo yllään.

Nimismies taisteli vastaan

Näistä murhista puolestaan Erkki Heimo kertoi aikanaan kuulusteluissa.

Uudenkirkon ja Vehmaan rajalla oli Heimo pysäyttänyt hevosen ja sanonut odottavansa toisten tuloa. Yrjö Haaksi oli ottanut Wilhelm Aallon mukaansa ja lähtenyt kävelemään mäkeä alas. Heimo jäi Silfverbergin kanssa seisomaan tien viereen. Hetken kuluttua lähtijöiden suunnalta pamahti laukaus, jolloin Silfverberg oli tarttunut vartijansa kivääriin ja käsirysy alkoi. Pian kuului vielä toinen laukaus, jonka jälkeen Haaksi oli juossut mäkeä ylös ja käskenyt Heimoa pysymään paikallaan ja ampuvansa nimismiestä. Laukauksen jälkeen oli Silfverberg tarrautunut Helmoon vielä kovemmin kiinni. Haaksi ampui vielä lähilaukauksen, jolloin nimismies oli lysähtänyt hengettömänä maahan.

Samaan aikaan myös muut seurueen jäsenet saapuivat paikalle ja yhdessä lähdettiin ajamaan Turkua päin. Matkalla miehet olivat tulleet keskusteluissaan siihen tulokseen, että olisi ollut järkevämpää siirtää surmatut vähän kauemmaksi tiestä ja pois näkyvistä. Matkalla he olivat menneet sisälle Kreulan taloon, jossa heille oli tarjottu kahvia. Heimon päässä ollut haava sidottiin. Hän

Wilhelm Aallon muistokivi maantien varressa. Kuva: Rauno Saarinen.

kertoi talon väelle, että eräs vangeista oli lyönyt häntä salaa takaapäin päähän. Teko oli koitunut miehelle kuolemaksi.

Ammattilaisia Nummenpakalta

Kaikki surmatöihin osallistuneet kuuluivat punakaartin Turun rykmentin 1. pataljoonan kaarinalaiskomppaniaan, ja heistä valtaosa asui Nummenpakalla.

Erik Heimo oli syntyisin Kaarinasta ja ammatiltaan perheellinen mies oli peltiseppä. Urho Suojanen oli syntynyt Turussa, ja oli ammatiltaan viilaaja.

Erik Haaksi asui Kaarinassa. Perheellinen mies oli ammatiltaan rautajyrsijä. Jussi Vilkas oli toiminut sepän apulaisena Valtion konepajalla.

Lenni Aaltosta ei oltu tavoitettu vielä ainakaan helmikuussa 1919.

Suojanen, Haaksi ja Vilkas olivat saaneet jo aikaisemmin valtiopetoksesta useamman vuoden kuritushuonetuomiot. Näistä he olivat anoneet armahdusta ja esimerkiksi Erkki Haaksi sai vankileiriltä ja työnantajaltaan hyvin myötämieliset lausunnot. Myöskään Kaarinan suojeluskunnan lausunnossa ei ollut mitään raskauttavaa.

Haaksin alkuperäisessä kuulustelulausunnossa hän luettelee paikkakuntia, joissa mainitsee olleensa, jättäen kuitenkin pois Uudenkaupungin ja Suinulan, jossa tapahtui Tampereen teknillisen opiston oppilaisiin kohdistunut verilöyly jo heti sodan alussa.

Varsinaiset murhatöiden tekijät vaikuttavat lausuntojen perusteella olleen tavallisia työmiehiä, joiden menneisyydessä ei ollut mitään raskauttavaa.

Uusikaupunkilainen Helmer Lehtonen oli kutsunnoissa kesällä 1918.

Hän oli asevelvollisuusaikanaan myös vartioimassa punavankeja Turussa. Helmer oli määrätty todistajaksi, kun uusikaupunkilainen poliisi Yrjö Koskinen oli kuulustelemassa punaisia, joita epäiltiin helmikuun murhista. Koskinen käytti Lehtosen mukaan niin kovaa kättä, että hän lähti ulos, kun nyrkit alkoivat heilua. Kova mäiske kävi. Hänelle tuli kuitenkin mieleen, että sisään on mentävä, kun kerran todistajaksi on käsketty. Koskinen kiroili kovasti, mutta syytetty ei tunnustanut. Saattoi olla syytönkin. Lehtonen paheksui, kun sillä tavalla hakataan.

Uudenkaupungin virkamiehiin kohdistuneet murhat alkoivat paljastua vuoden 1918 syksyllä. Uudenkaupungin Sanomien toimittaja Johan Sahlberg oli tutkimuksissa aktiivisesti mukana ja osallistui myös epäiltyjen kuulusteluihin. Uudenkaupungin poliisivankilassa oli 25.9. näissä kuulusteluissa mukana myös poliisi Yrjö Koskinen ja vt. poliisikomisario Antti Raanta. Erkki Haaksi antoi tässä kuulustelussa tapahtumien kulusta lausunnon, johon muut syytetyt pääosin yhtyivät.

Kuolemantuomioista elinkautisia

Neljä murhiin osallistunutta saivat kuolemantuomion, joka vuodenvaihteessa muutettiin elinkautiseksi kuritushuonerangaistukseksi. Jussi Vilkas, joka ei ollut ampunut, selvisi 15 vuodella.vuoden 1920 yleisessä armahduksessa ei alunperin kuolemaan tuomittuja Haaksin veljeksiä, Heimoa ja Suojasta armahdettu. Esimerkiksi Erkki Heimo pääsi vapaaksi vasta marraskuussa 1926.

Lokakuussa 1918 oli Uudenkaupungin Sanomat tiennyt myös kertoa, että murhakäskyjen antaja, turkulainen punaisten komppanianpäällikkö Jussi Helin oli löytynyt. Hän oli piileskellyt Lahden vankileirillä, paljastunut ja tuotu Uuteenkaupunkiin kuulusteltavaksi.

Helin oli leskimies ja hänellä oli viisi lasta elätettävänä.

Lehden palstoilla jatkui koko loppuvuoden punaisten tekemien murhien ja niiden syiden selvittely. Vaikka syyllisiksi olivatkin osoittautuneet turkulaiset, oli kuitenkin ilmiselvää, että jotkut paikkakuntalaiset olivat olleet mukana paljastamassa terrorin uhreiksi joutuneita.

Pyhämaalaisten petos

Paikallislehden mukaan suojeluskunnan kokoontuessa helmikuun alussa Uuteenkaupunkiin mukaan liittyi myös pyhämaalaisia. He seurasivat joukon mukana Kustaviin saakka, josta he kuitenkin lähtivät pakoon. Lokalahdella kerrotaan näiden rintamakarkureiden selvittäneen punaisille suojeluskunnan matkaa ja aseistusta.

Sieltä nämä nuorukaiset tulivat takaisin kotikonnuilleen Pyhämaahan ja joutuivat siellä Juholan talon porstokammarissa Frans Salmisen kovistelemiksi. Tämä lietolainen teki Pyhämaassa myös takavarikkoja.

Suojeluskunnan myöhemmän lausunnan mukaan Salminen oli erittäin vaarallinen, paikkakunnan ja naapuripitäjien kauhu: hyvin ansainnut ensiluokkaisen tuomion.

Näitä pyhämaalaisten tiedonantoja pidettiin osaltaan virkamiesten murhien taustasyinä, mutta punakaartilla oli kyllä muitakin tietolähteitä helposti saatavissa.

Esa Lahtinen

MERIKAPTEENI EVALD TOIVONEN MURHATTIIN KIRJEEN TAKIA

Kuulusteluissa esille tulleen tiedon mukaan pyhämaalainen 31-vuotias merikapteeni Evald Toivonen oli lähettänyt paikalliselle työväenyhdistykselle kirjeen, joka koitui hänen kohtalokseen.

Kirje liittyy laajempaan kokonaisuuteen. Evald Toivosen aloitteesta oli Pyhämaalle perustettu syksyllä 1917 suojeluskunta ja hänet valittiin sen puheenjohtajaksi. Evald Toivonen laati kolmen muun suojeluskuntalaisen kanssa lauantaina helmikuun 16. päivänä kirjeen, joka oli osoitettu joulukuussa 1917 perustetun Pyhämaan työväenyhdistyksen jäsenille. Kirjeessä kysyttiin, yhtyvätkö paikkakunnan työläiset laillisen hallituksen kannattajiin vai muualta tulleisiin ryövärijoukkoihin. Evald Toivonen vei kirjeen seuraavana päivänä kokousta pitäneille työväenyhdistyksen jäsenille.

Toivosen jättämä kirje herätti kokouksessa kiivaan keskustelun, mutta työväenyhdistys ei osannut päättää, millaisiin toimiin sen takia olisi ryhdyttävä. Neuvoa kysyttiin heti maanantaina puhelimitse Rauman punakaartin esikunnasta. Sieltä annettiin määräys toimittaa kirje Uuteenkaupunkiin punakaartin esikuntaan.

Lähtöpassi Evald Toivoselle

Pyhämaalainen talollinen Abraham Pöylä on kertonut, että raumalaisten huligaanien ollessa hänen luonaan kotitarkastusta pitämässä ja juuri lähdössä pois, tuli Alje Arpanen sanomaan, että hänellä on kirje, joka olisi tarkastettava. Kirje luettiin Pöylän tuvassa ja se osoittautui samaksi, joka oli lähetetty työväenyhdistykselle.

Punakaartilaiset käskivät lähettää sen postissa Uuteenkaupunkiin, mutta Alje Arpanen lupasi lähteä yhdessä Viktor Emil Hurmeen kanssa viemään kirjettä seuraavana aamuna kello 5 sanoen, että siinä on Toivoselle passi. Lieneekö hän tarkoittanut lähtöpassia elämästä. Sellaiseksi kirje joka tapauksessa osoittautui. Seurauksena oli kuolemantuomio.

Arpanen ja Hurme lähtivätkin seuraavana aamuna aikaisin Uuteenkaupunkiin. Kuulusteluissa talollinen K. V. Rantatalo kertoi nähneensä Arpasen ja Hurmeen tulevan Uuteenkaupunkiin ja talollisen poika Asser Uusikartano näki miehet punakaartin esikunnassa. Siellä he luovuttivat kirjeen punakaartin päällikölle Emil Saloselle.

”Matkalla olikin jokin muu tarkoitus”

Kirjettä tutkittiin esikunnassa ja se johti määräykseen hakea Evald Toivonen kuulusteluihin Uuteenkaupunkiin.

Niilo Tamnell on kertonut, että hän ja esikuntaan kuulunut Frans Salminen sekä Feelix Wuorela, Emil Haikarainen, Kalle Salonen ja Aleksanteri Valo olivat menneet Pyhämaahan ja käyneet siellä erinäisissä taloissa ja menneet myös merikapteeni Frans Toivosen luokse kirkonkylässä. Frans Salminen oli antanut Toivoselle määräyksen lähteä heidän mukanaan Uuteenkaupunkiin. Talosta takavarikoitiin samalla 70 markkaa rahaa, miehen turkki, puku ja saappaat, taskukello ja revolveri panoksineen.

Toivonen tuotiin kaupunkiin ja vietiin apteekin taloon, jossa punakaarti majaili.

Tultuaan pihaan oli Niilo Tamnell mennyt heti sisälle syömään ja viipynyt siellä noin neljännes-

Sanomattoman murheen murtamana
ilmoitan, että
Herra näki hywäksi ottaa pois
luotani rakkaan puolisoni
Merikapteeni
Frans Ewald
Toiwosen,
synt. 8. 3. 1886 Pyhämaassa, joka murhattiin Uudessakaupungissa 20. 2. 1918. Poismennyttä muistelee kaipauksella kanssani äiti, 2 sisarta, 2 weljeä sekä muut sukulaiset ja ystäwät.

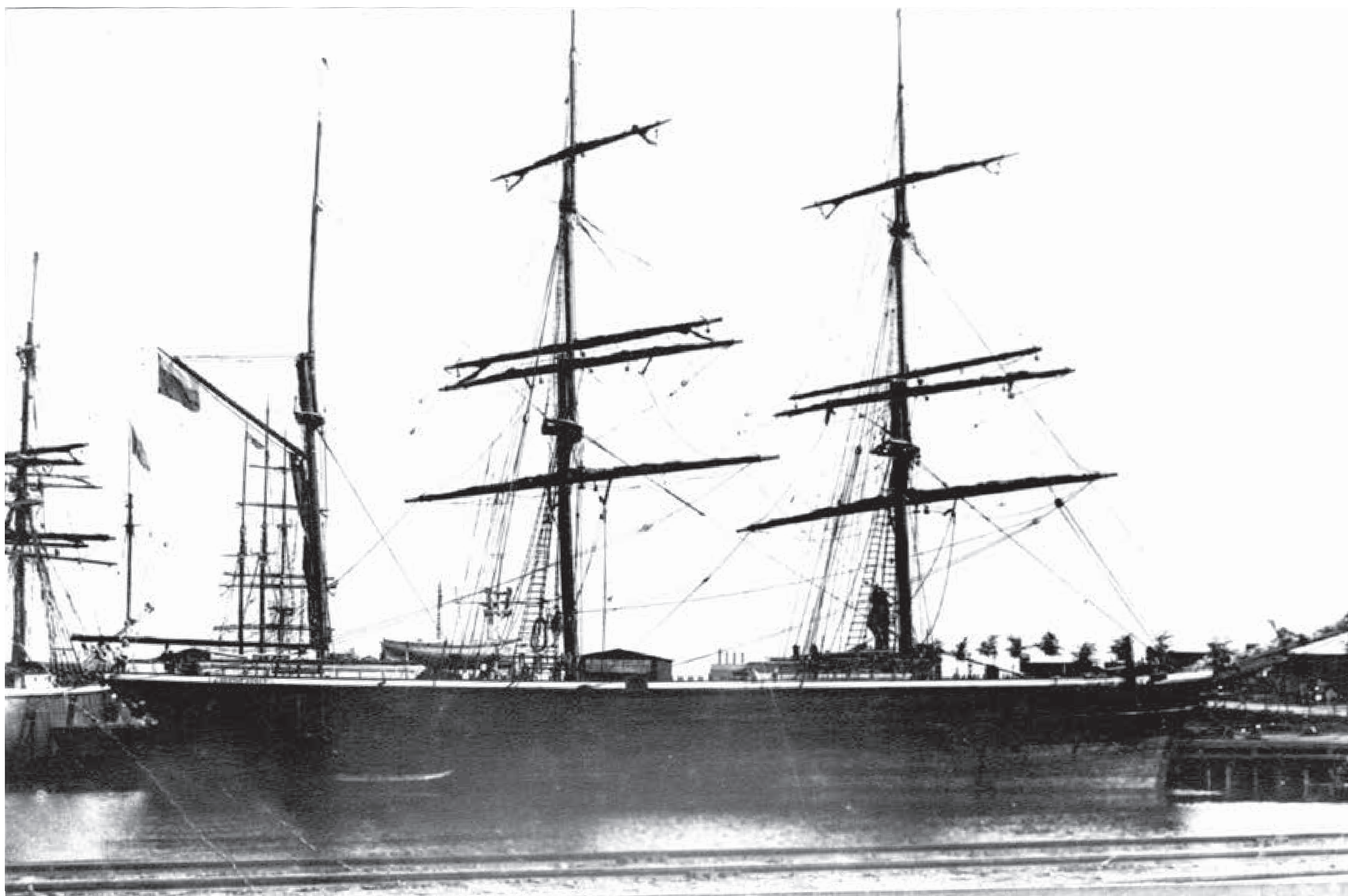
Hella Toiwonen.
o. s. Auer.

Tääll' ei saa yhdess' olla,
Jos kuinka pyydämme,
Waan haudan tuolla puolla,
Toisemme löydämme.

Merikapteeni Frans Evald Toivosen kuolinilmoitus Uudenkaupungin Sanomissa 7.5.1918.

tunnin. Syötyään hän meni toiseen huoneeseen, jossa komppanian päällikkö Jussi Helin sanoi hänelle, että pitää mennä ”viemään tuota miestä esikuntaan ja näytti samalla ulos ikkunasta pihalle, jossa parasta aikaa Aleksanteri Valo, Feelix Vuorela, Ragnar Lindroos ja Toivonen istuivat rekeen”.

Tamnell meni mukaan, pani kiväärinsä rekeen ja asettui seisomaan reen jalaksille. ”Sitten lähdettiin ajamaan, mutta kun ajettiin sen paikan ohi, mistä olisi sopinut taittaa esikuntaan mennessä, ymmärsi kertoja, että matkalla olikin jokin muu tarkoitus. Ei kuitenkaan jäänyt pois seurasta, vaan seurasi mukana.”

Evald Toivonen purjehti meriä muun muassa parkkilaiva Gustaf Adolfilla. Laiva oli rakennettu vuonna 1862 ja se ostettiin Pyhämaahan vuonna 1903. Varustajana oli Pyhämaan Laiva Oy. Saksalaiset takavarikoivat laivan I maailmansodan aikana ja se palautettiin omistajilleen vuonna 1918. Kuva Uudenkaupungin merihistoriallisen yhdistyksen arkisto.

Murha Nuhjassa

Varsinaisen murhan tapahtumat selviävät Aleksanteri Valon ja Niilo Tamnellin kuulusteluista.

Vuorelan ohjatessa hevosta oli ajettu meren jäälle ja siellä jonkin matkaa Nuhja-nimiseen saaren rannalle. Kaikki olivat siellä nousseet reestä ja Frans Toivonen oli lähtenyt menemään ylös saareen. Valo ja Lindroos olivat lähteneet Toivosen perässä saareen ja Tamnellkin oli mennyt jonkin matkaa, "mutta sitten jäänyt koettelemaan kivääriään, kun hänellä ei ollut halua ampua". Vuorela oli jäänyt hevosen luo.

Saaressa olivat Valo ja Lindroos ampuneet kumpikin kaksi laukausta, joitten johdosta Toivonen oli kuollut. Valo oli ottanut vainajan kellon. Lindroos kertoi, että Jussi Helin käski tuoda rahat hänelle. Tamnell meni ruumiin luo ja otti ulkotaskusta rahapussin, jossa oli 40 markkaa rahaa. "Kun rahoja oli niin vähän, tuli päätökseksi, että rahat jaetaan miesten kesken, saaden jokainen 10 markkaa."

Ruumis jätettiin Nuhjan saareen miesten poistuessa kaupunkiin.

Murha tapahtui keskiviikkona helmikuun 20. päivänä, samana synkkänä päivänä, jolloin punakaartilaiset murhasivat myös kuusi muuta uusikaupunkilaista.

Murtunut masto

Kun tieto murhasta saavutti Evald Toivosen kotiväen, sai hänen puolisonsa Hella Toivonen sokin ja joutui lääkärin hoitoon.

Evald Toivosen ruumis vietiin kahden päivän kuluttua murhasta kotitaloon Pyhämaahan. Siellä sitä säilytettiin talvikausi ulkorakennuksessa ja hautajaiset järjestettiin maaliskuun viimeisenä päivänä. Suuri saattojoukko oli jättämässä viimeisen tervehdyksen merikapteeni Evald Toivoselle. Hänen hautamuistomerkkinsä kuvaa laivan murtunutta mastoa.

Valtameriltä kotipitäjään

Merikapteeni Evald Toivonen oli kuoleessaan 31-vuotias. Hän oli syntyperäinen pyhämaalainen laivurin poika. Hän suoritti perämiehen tutkinnon Oulun merikoulussa vuonna 1907 ja merikapteenin tutkinnon Rauma merikoulussa vuonna 1910.

Hän oli purjehtinut valtamerillä purjelaivoissa ja viimeksi hän oli ollut päällikkönä höyrylaivoissa "Algot" ja "Aura H". Evald Toivonen harjoitti lisäksi laajaa puutavarakauppaa.

Lähteet:

- Valtiorikosoikeuden asiakirjat
- Jussila, Niilo: Merenkyntäjiä Uudestakaupungista, Uudenkaupungin Suomalaisen Seuran säätiö, Uusikaupunki 1981.
- Salminen Pekka: Pyhämaa vallankumouksen kourissa - Puuttuva luku Pyhämaan historiaan, 2008.
- Uudenkaupungin Sanomat 1918

TALOLLINEN VIKTOR TAKKO TAPETTIIN VIRONKALLIONMÄESSÄ

Punaisten murhatyöt saavuttivat synkän huippunsa Uudessakaupungissa keskiviikkona helmikuun 20. päivänä. Silloin surmattiin kaikkiaan seitsemän vangittua aseetonta ”valkoisiksi vihollisiksi” koettua kansalaista. Yksi heistä oli 26-vuotias pyhämaalainen talollinen Viktor Takko, neljän pienen lapsen isä.

Hän sai murhatuomion kaikesta päätellen Pyhämaan suojeluskunnan puuhamiehenä. Lisäksi hän oli toiminut vaikeina aikoina epäkiitollisessa tehtävässä elintarvikelautakunnan puheenjohtajana ja kunnan viljamakasiinin hoitajana. Näissä tehtävissä sai helposti vihamiehiä itselleen. Hänellä oli ollut ainakin elokuussa 1917 kova riita elintarvikkeiden hinnasta paikallisen työväestön edustajien kanssa.

Talollinen Viktor Takko puolisonsa Lauran kanssa yhteiskuvassa. Kuva Tenho Hellan arkisto.

Kuulusteltavaksi omalla hevosella

Viktor Takko oli saanut määräyksen saapua kuulusteltavaksi punakaartin esikuntaan Uuteenkaupunkiin. Helmikuun 20. päivänä hän valjasti hevosensa kotitilallaan Kuivaraumassa ja lähti matkaan. Takko ehti perille iltapäivällä, jolloin häntä odottivat esikunnassa Frans Salminen ja Emil Salonen.

Punakaartilainen Karl Peltonen on kertonut kuulusteluissa, että hän oli ollut kyseisenä iltana kahdeksan tienoissa apteekintalossa, jolloin komppanianpäällikkö Jussi Helin ja Otto August Suomi olivat tulleet ja antaneet hänelle määräyksen lähteä kyyditsemään Takon isäntää ulos Itätullista.

Hän oli lähtenyt ulos ja pihalla oli hevonen, jonka vieressä seisoi Takon isäntä sekä Aleksander Valo ja Villiam Lindström. Ainakin Peltonen ja Valo olivat turkulaisia. Joku miehistä oli käskenyt Takkoa istumaan rekeen ja sitten oli lähdetty ajamaan Karl Peltosen ohjatessa hevosta, joka oli Viktor Takon oma.

”Pistä sinä, kun olet vahvempi”

Matka jatkui kaupungista valtamaantietä pitkin Vironkallionmäelle, jonka alapuolella kaikki nousivat reestä. Samalla Viktor Takko oli ottanut Lindströmiltä kiväärin ja tyrkännyt sillä Peltosta rintaan, jolloin tämä oli ottanut kiväärin pois Takolta. Tästä on kuulusteluissa kertonut myös Villiam Lindström.

Silloin Takko oli lähtenyt juoksemaan Uuteenkaupunkiin päin ja samalla Valo ampui häntä kohti kiväärillä kaksi laukausta. Takko oli kaatunut jälkimmäisen laukauksen johdosta tielle noin 40 metrin päähän. Peltonen kertoo kiiruhtaneensa juoksujalkaa paikalle ja lyöneensä Takkoa kaksi kertaa kiväärin tukilla päähän.

Kun Viktor Takko osoitti vielä elonmerkkejä, tuli Lindström ja ampui browningilla kolme tai neljä laukausta hänen päähänsä. Sen jälkeen pisti Valo Takkoa pistimellä rintaan useita kertoja ja antoi sitten kiväärinsä Peltoselle ja sanoi: ”pistä sinä, kun olet vahvempi”. Peltonen oli pistänyt kolme kertaa.

Sen jälkeen murhaajat nostivat ruumiin tien viereen. Peltonen nosti pään puolelta, mutta ei muista, kumpi nosti jalkopäästä. He tutkivat Takon taskut, mutta eivät löytäneet muuta kuin muutamia rautanauloja. Peltonen veti sitten Takon saappaat jaloista ja otti ne. Valo vei Takon kellon.

Punakaartilainen Viljam Lindström oli mukana Viktor Takon murhassa.

Murhakyytejä vastakkain

Miehet olivat palanneet sen jälkeen kaupunkiin päin. Hautausmaan kohdalla oli tullut vastaan hevonen, jonka kyydissä olivat August Suomi ja Emil Haikarainen ja mies, joka oli herrasmiehen puvussa. He ajoivat ohi ja jatkoivat matkaansa eteen päin.

Karl Peltosen mukaan ”hänellä on se vakaumus, että miehet veivät silloin konsuli Zachariassenin murhattavaksi”.

”Hevonen vietiin entiseen ryssien talliin.”

Poika syntyi hautajaisten jälkeisenä päivänä

Talollinen Viktor Takko haudattiin yhdessä merikapteeni Evald Toivosen kanssa maaliskuun 31. päivänä. Heidät haudattiin samaan hautaan ja heidän hautamuistomerkkinsä seisovat rinnakkain Pyhämaan hautausmaalla.

Hautajaisia seuranneena päivänä 1.4. Viktor Takon leski Laura synnytti pojan.

Murtunein mielin ilmoitamme
että
rakas mieheni ja hellä isämme
Maanwiljelijä
Wiktor Maurits
Takko,
synt. 9. 7. 1891 Pyhämaassa, murhattiin Uudessakaupungissa 20. 2. 1918. Rakkaudella häntä muistelewat kanssani 4 pientä lasta, äiti, 2 sisarta sekä weli.

Laura, Erkki, Ester,
Einar, Eero.

Surulla suurell' jätän, Kyll' tänne ystäwän! Waan taiwaassahan tiedän Ne taasen löytäwän. Tapaamme siellä kerran, Toisemme riemussa, Tykönä armon Herran, Suloisess' elossa.

Viktor Takon kuolinilmoitus Uudenkaupungin Sanomissa 7.5.1918.

Lähteet:

- Valtiorikosoikeuden asiakirjat
- Salminen Pekka: Pyhämaa vallankumouksen kourissa – Puuttuva luku Pyhämaan historiaan, 2008.
- Uudenkaupungin Sanomat 1918

KOITUIKO AVIOTON LAPSI JULIUS ZACHARIASSENIN KOHTALOKSI

Kauppias Julius Zachariassen kuului kaupungissa laajaa laivanvarustusta ja teollisuutta harjoittaneeseen mahtisukuun. Hän oli mukana myös suojeluskunnan toiminnassa. Jo nämä olisivat saattaneet sinällään riittää punakaartille syiksi murhatuomion toteuttamiseen.

Julius Zachariassenin kohdalla on esitetty kuitenkin vielä yksi syy. Siitä on kirjoittanut Uudenkaupungin Sanomat jo vajaa vuosi murhan jälkeen 9.1.1919.

Syy olisi se, että hänellä oli avioton lapsi matkustajakotia Uudessakaupungissa pitäneen Elina Riihimaan kanssa. Pienessä kaupungissa tämä kai yleisesti ”tiedettiin”. Punakaartin esikunta oli majoittuneena Riihimaan matkustajakodissa Ylinenkatu 16:ssa Myllykadun kulmassa. Zachariassenin palvelijan Saima Lintusen väitetään samaisen lehtikirjoituksen mukaan tuolloin yllyttäneen matkustajakodissa punakaartilaisia isäntänsä tappamiseen.

”Palvelijatar puuhannut murhan”

Julius Zachariassenin palvelijatar Saima Lintunen oli lehtikirjoituksen mukaan jo aiemmin ihmetellyt Elina Riihimaalle, kuinka tämä saattoi olla tyytyväinen, vaikka Zachariassen rikkaana miehenä maksoi niin kitsaasti. Lintusen mukaan hän olisi jo aikoja sitten tappanut miehen, jos olisi Riihimaan tilalla.

Elina Riihimaan pojasta, joka tuohon aikaan oli noin 6-vuotias, ja hänen isästään oli sitten ollut matkustajakodissa puhetta punaisten kanssa.

Punakaartilaiset murhasivat kauppias Julius Zachariassenin helmikuun 20. päivänä 1918. Kuva Zachariassen-yhtiöt 100 vuotta -teoksesta.

”Kun tämä samainen palvelijatar oli sydämellisissä väleissä kaartilaispäälliköihin ja kun tiedettiin ennen Zachariassenin murhaa onnitelleen poikaa rikkaan miehen päivistä, niin täytyy uskoa, että tämä samainen Lintunen on puuhannut Zachariassenin murhan”, kirjoitettiin Uudenkaupungin Sanomissa 9.1.1919.

Saima Lintunen kutsuttiin kuultavaksi myös punakaartin esikuntaan ja siellä häneltä kysyttiin, millainen mies hänen isäntänsä Julius Zachariassen on ja miten hän kohtelee palvelijattariaan. Sielläkin Lintunen oli sanonut, että ”vaikka on rikas mies, maksaa hän pojastaan vain hyvin kitsaasti, satasen silloin, toisen tällöin”.

Julius Zachariassenilta oli sitten esikunnassa vaadittu 25 000 markkaa, mutta tämä oli kieltäytynyt maksamasta sitä.

Juho Jalmari Lindenillä näyttää myös olleen jotain erityistä Julius Zachariassenia vastaan. Hän oli helmikuun 11. päivän iltana vietäessä vankeja työväentalolta Wallillaan uhonnut osoittaen Zachariassenia: ”tuo perkele tarvittis tappaa”.

”Sinne se jäi metsään”

Julius Zachariassenia kuulusteli punakaartin esikunnassa helsinkiläinen komppanianpäällikkö Hjalmar Hurenius. Kuulustelu oli suoritettu ruotsiksi. Hänen murhaansa olivat lisäksi päättämässä ilmeisesti ainakin Emil Salonen, Jussi Helin ja Leskinen. Käytännössä murhan toteuttivat helmikuun 20. päivänä August Suomi, Emil Haikarainen, Felix Vuorela ja Karl Peltonen.

Plutoonan päällikkö August Suomi on kertonut kuulusteluissa, että he lähtivät matkaan noin kahdeksan aikaan. Felix Vuorela ajoi hevosta ja

Punakaartilainen Karl Peltonen oli mukana Julius Zachariassenin murhassa. Kuva Uudenkaupungin museo.

Zachariassenin asuintalo (oikealla) ja urkutehdas Itätullissa. Nykyään kiinteistössä toimii päiväkeskus Sakunkulma ja vanhusneuvola Kompassi. Osoite on Zachariasseninkatu 1. Kuva Uudenkaupungin Sanomien arkisto.

mentiin pitkin valtamaantietä, kunnes tultiin Wiisolan tienhaaraan. He kääntyivät tuolle tielle ja ajoivat noin kilometrin matkan, jolloin hevonen pysäytettiin.

Julius Zachariassen oli silloin kysynyt, "mihin mennään", johon Emil Haikarainen oli vastannut "tänne". August Suomi oli kertomansa mukaan lähtenyt kulkemaan metsäpolkua Zachariassenin seuratessa häntä ja perässä kulki Haikarainen. Felix Vuorela oli jäänyt hevosen luo.

Kuljettuaan noin 150 metriä Haikarainen ampui takaapäin browningilla Jullius Zachariasseniin kaksi laukausta. Samalla Suomi kääntyi ympäri ja ampui kiväärillä yhden laukauksen Zachariassenia kohti. Sen jälkeen Haikarainen ampui vielä kaksi laukasta kiväärillä. "Zachariassen jäi kuolleena makaamaan siihen paikkaan", August Suomi kertoi kuulusteluissa.

Palattuaan takaisin esikuntaan August Suomi oli sanonut Jussi Helinille "sinne se jäi metsään".

Komppanianpäällikkö Hjalmar Hurenius kaatui myöhemmin rintamataisteluissa. Se tapahtui maalis- tai huhtikuun aikana joko Tampereella tai Lempäälässä.

Saima Lintunen poliisin pöytäkirjoissa

Uudenkaupungin poliisin kuulustelupöytäkirjoista vuodelta 1918 löytyy jonkin verran lisää Julius Zachariassenin murhaan liittyviä tietoja. Esimerkiksi se, että kolmen päivän kuluttua punakaartin tuosta kaupunkiin oli Zachariassenin talossa majoittuneena 30 kaartilaista ja Saima Lintunen laittoi näille ruokaa. Lattialla oli ollut juustoja ja kokonainen tynnyri siirappia.

Ja tämä: "Kun rouva Rivell oli mennyt muutama päivä punaisten saapumisen jälkeen Zachariassenin asuntoon, oli se ollut siivottomassa kunnossa ja oli tavaroita paljon ryöstetty. Rouva Rivell oli sanonut palvelija Saima Lintuselle, kuinka hän on voinut sallia sellaista tehdä. ´Ei hän sille mitään voi´, oli Lintunen vastannut ja kertoi pikemminkin hänen läsnäolonsa estäneen Zachariassenin välittömän murhaamisen. Isäntänsä murhaamisen jälkeen Lintunen jäi asuntoon asumaan siihen saakka, kun Zachariassen tuotiin vainajana taloon."

Eläinlääkäri Hugo Wasz oli ollut vangittuna yhtä aikaa kauppias Julius Zachariassenin kanssa, mutta hänet vapautettiin jo seuraavanna päivänä. Zachariassen oli silloin sanonut Waszille, että jos hänelle huonosti käy, niin se on Lintusen syy. Dagmar Wasz vei Zachariassenille ruokaa vankilaan, kun Lintunen ei vienyt.

Kuulustelupöytäkirjoista selviää edelleen se, että kun Julius Zachariassenin ruumis tuotiin kotiin, oli Dagmar Wasz mennyt taloon ja nähnyt Saima Lintusen istuvan keittiössä yhden punakaartilaisen kanssa. Wasz oli sanonut Lintuselle, että menisi katsomaan isäntänsä ruumista, mutta Lintunen sanoi, ettei viitsi tulla.

"Päivän peili"

Elina Riihimaa tuli myöhemmin hyvin tutuksi kaikille kaupunkilaisille, sillä hän piti yhtä kuuluisista kioskeista – eli "putkuista" - Rantakadun ja Koulukadun kulmauksessa.

Myös hänen poikansa Ahti Riihimaa tunnettiin koko kaupungissa. Hänet voi nähdä usein leppoisana keskustelemassa kaupungilla tuttujen ja tuntemattomien kanssa. Kun hän liikkui ja puhui paljon, hän myös tiesi tarkkaan, mitä kaupungissa ja vähän laajemmallakin tapahtui. Ahti Riihimaan hyväntahtoinen lempinimi olikin silloisen radion ajankohtaisohjelman mukaan "Päivän peili".

Julius Zachariassen on haudattu Uudenkaupungin hautausmaalle sukuhautaan, jolla seisoo komea hautamuistomerkki. Vain muutaman kymmenen metrin päässä siitä on vaatimaton pieni harmaa hautakivi, jossa lukee Elina Riihimaan nimi.

MJ

Lähteet:

- Valtiorikosoikeuden asiakirjat
- Uudenkaupungin poliisin kuulustelupöytäkirja
- Uudenkaupungin Sanomat 9.1.1919

PAKAN SAKIN PAHAT HYVÄT POJAT

Uudessakaupungissa punakaartin valtausjoukoissa oli mukana Kaarinan Nummenmäen komppania, ”Pakan sakki”, josta jäi tänne paha jälkikaiku. Aika usein sisällissodan kuvauksissa pahimmat väkivaltaisuudet laitetaan huligaanien ja rikollisen aineksen piikkiin. Aina näin ei ollut, sota voi hetkessä käsittämättömällä tavalla muokata kuuliaisesta perheenisästä tunteettoman tappajan. Näin kävi Pakan sakin veljeksille. Kaarinan Nummenmäen kylässä Anna Haaksin jälkikasvusta neljä liittyi punakaartiin. Äiti Anna oli yksinhuoltaja, pojista ainakin Erkki ja Yrjö olivat jo perheellisiä; nuorempi Hannes elätti äitiään.

Kaikki punakaartiin liittyneet kolme veljestä olivat olleet säännöllisessä työssä. Veljesten työtodistukset olivat erinomaisia ja papintodistukset maineeltaan puhtaita. Neljäs veli oli vakuutusvirkailijana Sammossa. Tytär Rakel liittyi maaliskuussa punaisten ensiapuun. Toukokuussa veljekset Erkki, Yrjö ja Hannes vangittiin. Kaikkien osalta alustavat lausunnot vankileiriltä ja Kaarinan suojeluskunnan esikunnasta olivat poikkeuksellisen positiivisia. Yrjöstä sanottiin: ”Tuntuu erittäin suoralta ja rehelliseltä. Ehdottaisin päästettäväksi pienemmällä tuomiolla kuin oikeat roistot … tekee kaikin puolin kunnon miehen vaikutelman … työssään erityisen kiitettävä.” Samanlainen lausunto löytyy Erkistä: ”Tekee kunnollisen työmiehen vaikutelman...voisi laskea vapaalle jalalle…tupakoimaton ja viinan suhteen absolutisti.” Hanneksesta oli puoltava lausunto jopa valkoisen kaartin vänrikiltä, aivan poikkeuksellista.

Kesän ja syksyn selvittelyissä Uudessakaupungissa alkoi veljesten niskaan kasautua tummia pilviä. Kaikki kolme olivat olleet murhissa mukana, ei pelkästään joukossa muiden jatkona, vaan itse aktiivisesti osallistuen. Erkki ja Yrjö olivat Uudenkaupungin virkamiesmurhissa 20.2. pääpukareita ja samaan aikaan Maskun Kankaisten kartanoon jäänyt saman komppanian Hannes murhasi Oskar Keijaisen henkilökohtaisesti ja kuten hän reilun kirjallisesti tunnusti – tahallani murhasin. Seuraavana päivänä hän antoi lopullisen tappolaukauksen browningillaan jo kertaalleen ammutulle Iivari Hannoselle. Kaikki saivat kuolemantuomion Lauri-veljen epätoivoisista anomuksista huolimatta. Rangaistukset muutettiin sittemmin yleisessä armahduksessa elinkautisiksi vankeustuomioiksi.

Jokaisessa meissä on valmiudet hyvään ja pahaan, sopivat olosuhteet voivat toimia liipaisimena suuntaan tai toiseen. Kirjailija Paavo Haavikko sai 1960-luvulla kovaa kritiikkiä sisällissotaa koskevista kannanotoistaan. Hän sanoi, ettei pitänyt punaisuutta tai valkoisuutta ihmisen toimintaa erittelevänä tekijänä, vaan katsoi ihmisen toimivan suunnilleen samoin, poliittisesta kannastaan riippumatta.

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

ARVI ANTOLA VÄKIPAKOLLA PUNAISTEN MATKAAN

Arvi Antola eli ”Antolan pappa” tuli torikauppiaana tutuksi aikanaan kaikille kaupunkilaisille. Kuva: Uudenkaupungin museo.

Antolan tilan Arvi-poika Kalannista pakotettiin aseella uhaten punaisten mukaan. Leila K. Tuominen muistaa tarinan Antolan pappana tunnetun isoisänsä reissusta.

”Arvi-pappa pakotettiin aseella uhaten punaisten mukaan. Lisäksi hänet määrättiin ottamaan hevonen ja kärryt. Ne tarvittiin, koska oli lähdettävä pakomatkalle pois Uudestakaupungista. Pappa valitsi tallista parhaan mahdollisen hevosen ja vajasta kevyet kärryt. Antolassa oli vain yksi semmoinen hevonen, joka osasi ravata, jos selässä oli ratsastaja. Laukata se ei osannut lainkaan. Uudessakaupungissa punaiset käskivät pappaa menemään apteekin pihalle ja jättämään omat kärrynsä sinne ja valjastamaan hevosensa siellä olleiden raskaassa lastissa olevien kärryjen eteen. Kolonna lähti matkaan. Ensimmäinen yöpyminen oli Vehmaalla Amberlassa. Pappa oli jo kotona hevosta valitessaan ajatellut, ettei hän semmoisessa porukassa kauaa ole, joka väkipakolla mukaansa ottaa. Hän ei ajatellutkaan nukkumaan menoa, vaan halusi katsomaan hevostaan. Vartijat kuitenkin kielsivät aseilla uhaten. Pappa selitti, että hän vain varmistaa hevosensa pysyvän kiinni tolpassa, koska se on niin raju. Hän oli tarkkaan katsonut, mihin hän hevosensa sitoo ja semmoisella solmulla, joka aukeaa yhdellä vetäisyllä. Pappa puheli hevoselleen rahoittavasti ja antoi kotoaan salakuljettamansa leivän palan. Kävi itsekin pissalla, ja kun vartijat menivät kierroksellaan kauemmaksi, ei tarvittu kuin yksi nykäisy ohjaksen puhtista, niin solmu oli auki ja pappa hevosen selässä ja hevonen täyttä ravia kohti Peteksen Antolaa. Pakenijan perään ammuttiin, mutta onneksi ei osuttu. Punaiset lähtivät etsimään pakoon lähtenyttä, tuloksetta. Metsän turvassa pappa tuli alas ratsailta, jotta eivät hevosen askeleet kuuluisi. Yö ja vielä seuraavakin menivät metsässä värjötellen. Nälkä kurisi suolissa niin miehellä kuin hevosellakin. Vasta seuraavana yönä hän uskaltautui käymään kotona. Vei ensin hevosen talliin ja antoi heiniä ja vettä.

Näkemisen ilo vanhempien kanssa oli suuri. Ruokailtuaan pappa otti ruokaa ja lisää vaatteita ja kertoi minne menee piiloon. Ennen hän kävi tapaamassa morsiantaan Peteksen Rannalla. Kun pappa koputti Hilman akkunaan, talon väki pelästyi kauheasti. Hilma kuitenkin sanoi, ettei hätää, siellä on Arvi. Talon väki tuli eteiseen ja isäntä kysyi heti missä Oskari on. Rannan poika oli myös pakotettu kuljettamaan punaisia niin kuin Nuutilan Jussikin. Pappa sanoi, että Vehmaalle jäivät punaisten sakkiin, kun hän läksi. Selvisivät kumpikin myöhemmin kotiinsa niin kuin hevosetkin. Pappa lähti pian pois ja meni Aitansuon laitaan Pirilän metsässä olevaan latoon heinien sekaan piiloon. Äitinsä kävi viemässä hänelle ruokaa. Pappa tuli piilostaan, kun tilanne katsottiin olevan jo rauhoittunut.”

Hauta avoinna Hjalmar Lehtiselle

Hjalmar Lehtisen pojantytär Lina Lehtinen kertoo isoisänsä vaarallisista vaiheista vuonna 1918:

Isoisäni Hjalmar Lehtinen oli 30-vuotiaana Uudenkaupungin suojeluskunnan johtotehtävissä. Kysyin viitisentoista vuotta sitten isältäni Jukka Lehtiseltä, miksei isoisää tapettu, kuten kaupunginlääkäri Santeri Jalava ja Salmen kartanon isäntä Lauri Zenger.

Isä kertoi, että isoisäni Hjalmarin ensimmäinen vaimo Lyyli oli synnyttänyt lapsen tammikuun 9. päivänä 1918 ja kuollut muutaman viikon kuluttua synnytyksestä helmikuun 5. päivänä vain 22-vuotiaana. Kun punaiset olivat tulleet hakemaan Hjalmaria hautajaisten jälkeen, oli hän sanonut: ”Viekää minut sitten Sannolle ja ampukaa samaan hautaan kuin vaimo. Siellä on hauta vielä avoinna ja päästään vähemmällä kaivamisella.”

Punaisten mukana olleet paikalliset miehet olivat ruvenneet säälimään pientä Kalevi-vauvaa, joka olisi jäänyt kokonaan orvoksi. Isoisäni henki säästettiin.

Hjalmar Lehtinen teki pitkän työuran Uudenkaupungin Sanomien ja Uudenkaupungin kirjapainon palveluksessa. Hän oli tullut yrityksen palvelukseen 13-vuotiaana vuonna 1901 latojaoppilaaksi ja toimi myöhemmin muun muassa alifaktorina, faktorina, kirjapainonjohtajana ja toimitusjohtajana sekä johtokunnan jäsenenä ja puheenjohtajana. Työvuosia yrityksen palveluksesa kertyi vuosina 1901-1974 kaikkiaan yli seitsemänkymmentä. Talousneuvoksen arvon Hjalmar Lehtinen sai vuonna 1951.

Suojeluskuntalainen Hjalmar Lehtinen (oikealla) seurassaan ruotsalainen kapteeni Henrik Blomberg, joka oli saapunut Uuteenkaupunkiin 19.4. ahvenanmaalaisten joukkojen johtajana. Siviilissä hän oli tukholmalainen taiteilija, Hjalmar Lehtinen puolestaan silloin Uudenkaupungin kirjapainon faktori. Kuva Lehtisten arkisto.

Hjalmar Sotka selvisi

Hans Hjalmar Sotkan tytärenpoika Kauko Isotupa kertoo kuulemiaan tietoja isoisänsä vangitsemisesta vuonna 1918:

Valkoiset olivat tuomassa aseita laivalla Suomeen vuoden 1918 alussa. Tarkoituksena oli ottaa lasti maihin Edväisten Lupan rannalle. Paikallisena apumiehenä pidettiin isoisääni Hjalmar Sotkaa. Jostain syystä aselastin tuonti Lupan kautta kuitenkin peruttiin. Hjalmar Sotka oli kuitenkin nyt ”merkitty mies” punaisten listoilla.

Helmikuussa hänet pidätettiinkin ja vietiin Vallilan selliin, jossa samaan aikaan oli muun muassa kaupunginlääkäri Santeri Jalava. Äitini - Hans Sotkan tytär – kävi viemässä isälleen ruokaa Vallilan kellariselliin.

Isoisääni kuulusteltiin Uudessakaupungissa ja kerrotaan, että painava puolestapuhuja Hjalmar Sotkan vapauttamiseksi syytteistä oli yksi punaisten Pyhämaan osaston johtomiehistä, Johan Salminen eli Vintrinrannan Salminen.

Isoisäni Hjalmar Sotka saikin jonkin ajan kuluttua palata kotiin. Vankitoveri Santeri Jalava sen sijaan ei.

Samoihin aikoihin valmisteltiin Sotkalla äitini ja isäni häitä. Hjalmar Sotka pääsi siis vapaaksi hyvissä ajoin ennen tyttärensä häitä. Paikalliset kirjapainot oli silloin suljettu punaisten toimesta, joten hääkutsuja ei voitu painaa. Kutsut kirjoitettiinkin siksi käsin. Häitä päästiin viettämään toivotulla tavalla huhtikuun 28. päivänä 1918.

Hjalmar Sotkan isä hukkui kalastusmatkalla, kun poika oli kolmen kuukauden ikäinen. Nuoruudessaan hän oli merillä, mutta täysi-ikäiseksi vartuttuaan Hjalmar Sotka otti Sotkan tilan isännyyden haltuunsa ja hän teki elämäntyönsä maanviljelijänä Pyhämaassa.

Ottakaa hevonen

Liisi Suominen kertoo isänsä isoisän David Hakulan pelastumisesta:

Minulle on kerrottu, että punaiset tulivat hakemaan Hakulan tilan vanhaa isäntää 62-vuotiasta David Hakulaa Kiparista, jossa hän asui eläkepäivinään.

Hän oli sanonut: ”Mitä te tällaisella vanhalla miehellä teette, ottakaa hevonen.”

Niin tapahtui.

MJ

VANHAN SAATAVAN KUITTAUS

Työmies Frans Nestor Kling Kalannin Männäisiltä myönsi kuulustelussa punaisten oikeuden olleen pistimien kärjessä. Tätä hyväksi käyttäen hän koetti saada Nevavuorelta takaisin vanhoja saataviaan. Jupakka liittyi kahdeksan vuotta vanhaan riitaan. ”Ollessaan Männäisten Pyrrin talossa Nevavuoren palveluksessa 8 v sitten riitautui tutkittava erään palvelijattaren kanssa, minkä vuoksi vaati, että palvelijatar on erotettava, uhaten muussa tapauksessa 4 muun rengin kanssa erota. Kun isäntä ei vaatimukseen suostunut, lähtivät rengit pois, mutta palasivat muut 4 takaisin jonkin päivän päästä, paitsi ei kuulusteltu. Tämä tapahtui maaliskuussa 8 vuotta takaperin ja oli tutkittava saanut siihen asti palkkaa 40 mk, koko vuosipalkan määrän ollessa 300 mk ja parselit päälle sekä perunamaa. Saamatta jäänyttä palkkaansa tutkittava ei ollut ennen vaatinut, mutta helmikuussa 1918 punakaartilaisten vallitessa Uudellakirkolla, meni Kling Nevavuoren luo vaatien tältä jäljellä jäänyttä palkkaansa. Nevavuori oli tällöin hyvin heikkona sairaana ja kun Nevavuori ilmoitti ei jaksavansa sellaisesta silloin keskustella, lähti Kling pois, luvaten lähettää toisia miehiä ottamaan hänen palkkansa, tarkoittaen tällä – oman puheensa mukaan – sen vallan lakimiehiä, jonka laki kulloinkin on voimassa.”

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

VIERAILU SUNDHOLMAN KARTANOSSA

Paikallisen punakaartin neljä miestä: Eero Suominen, Yrjö Ahtonen, Ristiharju (Ristimäki Lauri?) ja eräs kustavilainen, lähtivät hevosten hakureissulle 8. huhtikuuta. Saatuaan Salmen kartanosta yhden hevosen rattaineen, suuntasi joukko Sundholman kartanoon. Siellä oli Suominen pyytänyt kartanon pehtorilta niin monta hevosta kuin talossa on. Myös Ahtonen oli tiedustellut paroni Aminoffilta hevosia. Paroni oli kysynyt miehiltä, että millä valtuuksilla he liikkuvat. Suominen oli vastannut, että hänellä oli punakaartin valtuutus ja jatkanut, että jos paroni ei pidä suutaan kiinni, niin hän ampuu paronin. Tämän todisti kartanon puutarhuri Edvin Rannikko. Pehtori ja paroni lupasivat antaa niin monta hevosta kuin talossa on. Hevosia miehet eivät ottaneet mukaansa, vaan käskivät toimittaa ne kaupunkiin. Aminoff menetti jupakassa kahdeksan hevosta valjaineen ja rattaineen.

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/Uudenkaupungin poliisilaitoksen tutkintapöytäkirjat 1918.

Kilpikonnan pakomatka

Kalannin suojeluskunnan päällikön Otto Leinon kodissa oli suurikokoinen täytetty kilpikonna. Sen varhaisemmista vaiheista ei ole säilynyt tietoa, mutta todennäköistä on, että sen oli joku merimies tuonut mukanaan matkoiltaan.

Sisällissodan aikana vietiin tunnetusti turvaan sekä ihmisiä että omaisuutta. Jostain syystä Leinon talosta vietiin turvaan myös tuo kilpikonna. Siitä, mitä muuta sen lisäksi lähti pakomatkalle, ei ole suvun piirissä säilynyt tietoa. Pakopaikaksi mainitaan kuitenkin Torren talo Kalannin ja Laitilan rajamailla.

Kilpikonna selvisi sodasta ehjänä ja se palveli perimätiedon mukaan myöhemmin Leinolla pidetyissä pyhäkouluissa lasten mieluisana istuimena. Nyt se kuuluu kalantilaisten Pentti ja Anne Siivosen kokoelmiin.

Otto Leino toimi paitsi sisällissodan aikaisena suojeluskunnan päällikkönä myös Kalannin meijerin isännöitsijänä ja Kalannin Säästöpankin johtajana. Kalannin kunnanvaltuuston puheenjohtajana hän oli peräti neljä vuosikymmentä. Otto Leino olikin pitkään yksi Kalannin keskeisimmistä vaikuttajista.

MJ

Sisällissodasta selvinneellä täytetyllä kilpikonnalla on pituutta runsaat seitsemänkymmentä senttiä. Todennäköisesti merimiehen matkoiltaan tuoma kilpikonna palveli myöhemmin lasten istuimena pyhäkoulutunneilla. Kuva Uudenkaupungin merihistoriallisen yhdistyksen arkisto.

LAIVANRAKENNUS JATKUI

Uudestakaupungista on sanottu, että se oli merikaupunki jo syntyessään. Tälle tiedolle antaa yhden vahvan todistuksen se, että laivanrakennus jatkui kaupungissa sisällissodankin aikana. Rauhan palattua maahan vietettiin Uudenkaupungin Varvinmäellä elokuun puolivälissä kauniin parkkilaivan vesillelaskujuhlaa. Laiva sai nimekseen ”Rauha”.

Johannes Arvid Malen ja hänen vaimonsa Eleonora, jota kutsuttiin yleisesti Nooraksi. Kuva: Uudenkaupungin museo.

Uudenkaupungin Laiva-Osakeyhtiö

Parkkilaiva Rauhan varustamo Uudenkaupungin Laiva-Osakeyhtiö oli nuori yritys, sillä se oli perustettu vasta edellisenä vuotena 1917. Yhtiön perustavassa kokouksessa sen osakkeita merkitsivät muun muassa kaupunginlääkäri Santeri Jalava, kauppias Julius Zachariassen, tilanomistaja Lauri Zenger ja toimittaja Matti Lehmus. Varustamon keskeinen vaikuttaja oli sen monin tavoin lahjakas ja ansioitunt toimitusjohtaja, merikapteeni Johannes Arvid Malen.

Hänen johdollaan varustamon toiminta lähti ripeästi liikkeelle ja ensimmäisen uuden laivan rakentaminen aloitettiin jo samana vuonna. Myös osakepääomaa korotettiin ensimmäisen vuoden aikana kahteen kertaan ja kaikki osakkeet merkittiin.

Laivanrakennus työllisti 50 miestä

Laivayhtiön johtokunta otti myös heti vuoden 1918 alussa käsiteltäväkseen ”kysymyksen siitä, olisiko yhtiön työmiesten palkkoja korotettava jol-

Merikapteeni J.A. Malen perheensä kanssa yhteiskuvassa todennäköisesti isännän 50-vuotissyntymäpäivänä vuonna 1917. Kuva Uudenkaupungin museo.

Kuva Uudenkaupungin laivaveistämöltä vuonna 1917. Kuva Matti Jussilan arkisto.

lakin määrällä, koska he ollen ammattimiehiä alallaan saavat vähemmän palkkaa kuin esimerkiksi kaupungin töissä olevat sekatyöläiset. Keskustelussa katsottiin, huomioonottaen yhä kalliimmaksi käyvät elintarpeet, että olisi syytä nostaa palkkoja ja annettiin toimitusjotajan huoleksi se tehdä sopivassa suhteessa, kuitenkin niin, että korkein tuntipalkka tulisi olemaan Smk 1:60."

Laivanrakennus työllisti tuolloin Uudessakaupungissa noin 50 miestä. Se oli merkittävä määrä silloisessa kaupungissa.

Parkkilaiva Rauhan vesillelasku heinäkuussa 1918.
Kuva Matti Jussilan arkisto.

Laivan nimeksi "Rauha"

Noin vuoden työn tuloksena voitiin elokuun 14. päivänä viettää siis ensimmäisen laivan vesillelaskujuhlaa. Kyseessä on saavutus jo sinänsä, mutta sen arvoa lisää merkittävällä tavalla se, että kaikki tapahtui aikana, jolloin Uuttakaupunkia koetteli sekä sisällissota kauheuksineen että vaikea pula-aika, jolloin oli puutetta peruselintarvikkeistakin.

Uusi kaunis laiva sai siis nimekseen "Rauha". Aiheen nimeen antoi epäilemättä J.A. Malenin samanniminen tytär, mutta kovin hyvin se sopi myös tilanteeseen, jossa rauha oli palaamassa maahan ja maailmaan.

"Kuka meille sitten töitä antaisi"

Merikapteeni J.A. Malenin nauttimasta arvostuksesta myös työväestön keskuudessa kertoo selvällä tavalla se, että hän sai sisällissodankin aikana "jotenkin rauhassa ja häiritsemättä johtaa silloisia laivanrakennuksiaan ja mielensä mukaan käydä sinne, mihin työasiat kulloinkin vaativat häntä menemään", kuten Uudenkaupungin Sanomat myöhemmin kirjoitti.

Suvun piirissä on säilynyt myös muistitieto, jonka mukaan punaisten paikalliset johtomiehet tulivat yhtenä iltana Malenin taloon Kirkkokadulle kysymään sen isäntää. Kun he saivat Noora-vaimolta vastauksen, ettei hän tiedä, missä hänen miehensä on, kyselijät sanoivat, ettei kaspteenin tarvitse mitään pelätä. "Emme me hänelle mitään pahaa tee. Jos me Malenin tappaisimme, kuka meille sitten töitä antaisi."

Matti Jussila

KIVIMAAN TAISTELU

Maaliskuun 25. päivän aamuna noin 20 saksalaista tuli Kustavin Kivimaalle tiedusteluluonteiselle retkelle. Tiedon saatuaan lähetettiin Lypertön linnakkeelta 30 miehen punakaartilaisjoukko ottamaan asiasta selkoa. Tilanteesta kehkeytyi lyhyt taistelu ja Lypertön komppaniasta pieni osa sai ensimmäisen tulikasteen. Joukkoa komensivat plutoonan päälliköt Lauri Lehtinen Uudestakaupungista ja Martti Nyholm Laitilasta. Kivääriaseistuksen lisäksi mukaan oli saatu yksi kuularuisku, jota hoiti venäläinen merisotilas ja hevosta ajoi venäläinen maasotilas. Joukon saavuttua nuorisoseuratalon kohdalle alkoi taistelu, jossa ammuttiin runsaasti puolin ja toisin, mutta monenkin osalta itse vihollista näkemättä. Ammuntaa kesti vain noin puoli tuntia, mutta silti uhreja ehti kertyä. Punaisten puolelta kaatui 24-vuotias leipuri Väinö Lundholm Laitilasta, joka jäi tantereelle ja korjattiin pois vasta seuraavana päivänä. Juho Blomroos Lokalahdelta haavoittui olkapäähän ja joutui kaupunkiin sairaalaan. Taisteluun osallistuivat Lypertön komppaniasta ainakin seuraavat kaartilaiset: Jonni Grönroos, Haapanen, Leonard Hämäläinen, kivityömies Antti Juanoja, Vieno Ikonen, kivityömies Koskinen, Lauri Lehtinen, Verner Lundelin, Martti Nyholm, Eino Rantanen, Lauri Ristimäki, Saraste, Voitto Siren, Eemil Suominen, Yrjö Virtanen. Ristimäki tuli takaisin Lypertöön vasta seuraavana päivänä ja oli kehunut kaataneensa yhden saksalaisen. Mahdollisesti sama mies kuvasi tapahtumia Sosialisti-lehdessä sanoen koko yön kiusanneensa ampumisella saaristoon päin siirtynyttä valkokaartijoukkoa. Saksalaisista haavoittui yksi ja lisäksi yksi siviili sai surmansa, kun kuula lensi hänen asuntonsa läpi haavoittaen kuolettavasti.

OL

Lähteet:

- Sosialisti 2.4.1918
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

1918

UUDENKAUPUNGIN PUNAKAARTIN VETÄYTYMINEN

Uudenkaupungin punakaartin toimintastrategia kietoutui punaisen vallankumouksen kokonaiskuvaan. Kaartille oli jäänyt tehtäväksi kaupungin ja sitä ympäröivien maalaiskuntien hallinta ja valvonta sekä pitkän rannikon vartiointi. Kaikkien kolmen komppanian miesvoima käytettiin helmi-huhtikuun aikana pääosin vahtipalvelukseen, sotatoimiin läntiselle tai pohjoiselle rintamalle joukkoja ei täältä liiennyt. Ensimmäiset vakavat epäilyt vallankumouksen epäonnistumisesta luikertelivat Kansanvaltuuskunnan johdon mieliin maaliskuun ensimmäisellä viikolla. Helmikuun yleishyökkäys oli törmännyt valkoisten sitkeään vastarintaan ja uusi ryntäysyritys maaliskuun alussa tyrehtyi samoin. Merkittävä sotilaallinen ja psykologinen tuki punaisille haihtui 3. maaliskuuta, kun eurooppalaisen suursodan osapuolet Venäjä ja Saksa sopivat rauhan. Tässä sopimuksessa Venäjä sitoutui vetämään joukkonsa pois Suomesta ja punakaarti menetti vahvuudestaan 6500 koulutettua sotilasta ja upseeria. Vallankumoukseen yllyttänyt bolsevistinen Venäjä oli pettänyt puna-Suomen. Toinen rauhansopimukseen liittyvä takaisku punakaartille oli Saksan välittömät toimet. Suomen laillinen Senaatti oli jo helmikuussa lähettänyt Saksaan uudistetun avunpyynnön kapinan kukistamiseksi. Nyt tämä aie mahdollistui ja jo 5.3. Saksan laivasto-osasto parkkeerasi Ahvenanmaalle Eckerön vesille. Punakaartin pääesikunnassa saksalaisten manööveri herätti suurta hämminkiä ja epäilyn tilanteen muuttumisesta valkoisten eduksi. Kansanvaltuuskunnan epätoivoiset tuomitsevat sähkösanomaviestit ympäri Eurooppaa ja saksalaiselle laivasto-osastolle eivät saaneet vastakaikua.

Aivan paniikkiin ei punakaarti saksalaisten Ahvenanmaalle ilmestymisestä mennyt. Suoranaiseen maihinnousuun rannikolle ei uskottu ja vasta 14.3. lähetettiin lounaissaaristoon seitsemän komppaniaa tukemaan rannikkovartiota. Tästä sai osansa myös Uudenkaupungin kaarti. Pieneksi muotoutunutta Lokalahden kaartia saapui vahvistamaan komppaniallinen miehiä Forssasta päällikkönään Anton Niemi. Komppania tuli maaliskuun aikana tutuksi lähiympäristön taloissa, eikä aina niin tervetulleina. Salmella Lokalahdentien varrella 10-vuotias Väinö Laine ja pari vuotta vanhempi Antti Suominen olivat jousipyssyillään ammuskelemassa, kun Forssan kaarti oli marssinut ohi. Joku näistä oli houkutellut poikia joukkoonsa: ”Tulkaa meidän mukaan, niin ei teiltä leipä lopu.”

Pakopuheet kaupungissa alkoivat olla lähes päivittäisiä maaliskuun puolivälistä lähtien. Pelko kahden rintaman muodostumisesta oli ilmeinen ja huhupuheet lietsoivat epävarmuutta. Turun ylipäällikkö Lundberg sähkötti yleisesikuntaan 15.3. tuhannen kiväärin avunpyynnön, koska Uusikaupunki on vaarassa saksalaisten ja ruotsalaisten takia. Huhut saivat myös vahvistusta, kun saksalaiset tekivät pienellä joukolla Kustavin Kivimaalle 25. maaliskuuta tiedusteluluonteisen retken, joka johti lyhyeen aseelliseen mittelöön. Mahdollisen vetäytymisen määränpääkin oli jo

alusta alkaen selvä; Venäjälle oli tarkoitus pyrkiä, Siperian retkestä puhuttiin. Pisin vetäytymisreitti oli Lypertön komppanialla, eikä Uudenkaupunginkaan sijainti ollut otollinen, junayhteydet maailmalle olivat vasta työn alla. Hurjat huhut lisäsivät kauhua – valkoiset tappavat kaikki punikit.

Uudenkaupungin esikunta oli jatkuvassa puhelinyhteydessä Turun piiriesikuntaan, jossa punaiseksi diktaattoriksi tituleerattu ylipäällikkö Lundberg jakoi määräyksiä. Toimittaja Lundberg oli omapäinen johtaja, johon Helsingin pääesikuntakaan ei oikein saanut otetta. Saksalaisten pääjoukkojen maihinnousu Hankoon tapahtui 3. huhtikuuta. Heti tämän tultua punaisten johdon tietoisuuteen, lähettivät pääesikunnasta A. Taimi ja E. Haapalainen Turkuun välittömän käskyn ryhtyä evakuoimaan Varsinais-Suomea itään päin linjalle Toijala-Riihimäki. Turussa tämä ei aiheuttanut minkäänlaista isompaa reaktiota. Lypertön komppanialle Lundberg kuitenkin antoi evakuointikäskyn. Komppanian päällikkö Ossian Lindegrenin soitettua Lundbergille tarkempia ohjeita vetäytymisestä, antoi tämä määräyksen, että räjäytetään koko Lypertö ilmaan, jos ei tavaroita saada vietyä pois. Samoin Turun piiriesikunnasta tuli muillekin Uudenkaupungin komppanioille ohjeet toimenpiteistä peräytymisen yhteydessä: ”On hävitettävä kaikki sotilaallista merkitystä olevat laitokset, varastot, tiet, sillat, liikkuva kalusto, sotatarviketehtaat, ampumavarastot, aseet, tykit, kaikenlaiset laivat ja moottoriveneet yms. Mukaan on otettava autot, moottorit, polkupyörät ja hevoset, joita itse voidaan käyttää.” Vaikka evakuointikäsky ei uudistettunakaan tehnyt vaikutusta Lundbergiin Turun osalta, Uudessakaupungissa ylipäällikkö Salonen laittoi tuulemaan. Ensim-

Lypertön komppanian päällikkö Ossian Lindegren kuvattuna myöhemmin ikämiehenä. Kuva: Yksityisarkisto.

mäiseksi määrättiin Katanpään linnake Lypertössä tyhjennettäväksi ja sieltä toinen komppania siirrettäväksi kaupunkiin.

Lypertön tyhjennys

Katanpään linnakkeen tyhjennys alkoi 4. huhtikuuta. Kilometrien pituinen yli 200 kuorman rekikolonna pääsi kulkemaan lyhyintä reittiä meren jäätä pitkin, vaikka maalla oltiin jo kevään korvalla siirtymässä rekipeleistä rattaisiin. Päivä oli sumuinen ja eksymisen pelossa kivääreillä ammutut merkkilaukaukset säestivät matkantekoa. Linnake oli tyhjennetty mahdollisimman tarkoin ja kuormasto sisälsi pääosin huonekaluja, paloruiskuja, muuta sammutuskalustoa, lennätinlaitteen, 19 astiaa öljyä, joista 4–6 astiaa bensiiniä ja noin 300 kivääriä. Ruokatavaroita oli 70 säkkiä tattarinryynejä ja jauhoja, jotka kattoivat koko Uudenkaupungin tulevan pakoretkikunnan kuivaruokatarpeet. Grönroosin Juhon kertomana ruokaa jäi ylikin kaupunkiin joukkojen lähdettyä. Ensimmäiset rekikuormat saapuivat Uuteenkaupunkiin saman päivän illalla kello 19 maissa ja tätä tavarasaattuetta jatkui seuraavaan päivään saakka. Kaupungissa tarpeettomat kiväärit ja osa polttoaineesta upotettiin kaupunginlahteen pakkahuoneiden edustalle ja osa satamaan Saunasillassa. Kuormia ajoivat mereen ajurit Lundgren ja Krusberg. Kiväärit oli ehditty varastoida apteekin taloon ja sieltä ne kyydittiin Saunasiltaan, jossa toiset miehet kuljettivat ne jäälle ja upottivat. Väinö Saarni muisteli tätä huhtikuun vaihetta: ”Kun punaset sitten rupesivat muualla häviämään, niin aloitettiin täälläkin poislähtöä järjestämään. Kustaavista Katan linnoituksesta tulivat punaiset jäätä myöten hevosilla takareet perässä ja tavaraa lastina oli kivääreitä ja ruokatavaraa, joissakin 80 kilon tahkojuustoja neljä kappaletta. Aseista oli osa upotettu Hangon aukolle pohjaan. Ne olivat ilman lukkoja, ihan uusia, piiputkin vaseliinia täynnä. Oli ruotsalaisia kivääreitä ja uudempaa venäläistä mallia. Eivät olleet enää sellaisia, joita venäläisillä ensin oli, kun tänne tulivat. Niitä sanottiin Pertaanin (Berdan) kivääriksi, kuulana oli suuri lyijyn kokkare ilman manttelia. Eikä ollut mitään makasiinia, yksi kuula vaan kerrallaan. Kun me pojat kuulimme, että siellä aukolla on aseita, niin laitoimme sellaisen rautakoukun narun päähän ja laskimme pohjaan. Mutta tulos oli huono, ei saatu mitään. Sitten keksimme ottaa sellaisen uistimen koukun, jossa oli useampia koukkuja yhdessä. Kyllä sitten rupesi tulemaan kivääreitä, tuli jollakin kerralla kolmekin asetta. Tuli myös sellaista parikymmentä senttiä pitkää reiällistä, lyijykynän paksuista, keltasenruskeata, joka paloi hyvin. Sanoivat sen olevan tykin ruutia, en sitten tiedä mitä hän oli. Kiväärit oli pudotettu pohjaan ja kun piippu on raskaampi, olivat tukit ylöspäin ja siihen otti uistimen koukku kiinni. Lukot oli pudotettu Sorvakon sillan alle, joita sitten jälkeenpäin saivat sukeltajat ylös. Minulla oli kotona kolme kivääriä, joista yksi sellainen nätti ratsukivääri. Meinasin kätkeä meidän pellon santakuoppaan, kun tuli tieto, että kaikki aseet täytyy viedä esikuntaan. Niin rupesin pelkäämään ja vein pois.”

Lypertöstä saapunut toinen komppania käsitti reilut sata miestä ja se majoittui kaupungissa muutamaksi päiväksi lyseon tiloihin, jotka olivat olleet tyhjillään noin maaliskuun puolivälistä lähtien helsinkiläisten ja turkulaisten poistuttua paikkakunnalta. Ensimmäinen komppania majaili edelleen Kasvin talolla ja 3. komppania Lo-

Lypertön linnakkeen tykkejä. Kuva: Johanna Pakolan arkisto.

kalahdella. Punakaarti ei lähtenyt pakomatkalle yhtenäisenä joukkona, vaan portaittain komppania kerrallaan ja kärkeen laitettiin matkaan Lypertön komppania 8. huhtikuuta. Suuntana oli Vehmaa-Mynämäki ja siitä edelleen itää kohti.

Lokalahden komppanian ylilyönti

Lokalahden komppania lähti matkaan 10. huhtikuuta. Paikalliskaartia vahvistaneet forssalaiset lienevät lähteneet jo aiemmin, ainakaan loppupäivien toimissa heitä ei enää myöhempien kuulustelupöytäkirjojen valossa näy. Lokalahdella suoritettiin määräysten mukaiset lähtövalmistelutyöt. Päällikkö Sandelius antoi viime hetkien ohjeena kaartilaisille, että "nyt saa ryöstää niin paljon kun tahtoo ja tappaakin heti, jos joku vähänkin sanoo vastaan".

Työnjohtaja Väinö Hinkkala Vartsaaren Ollan tilalta kertoi myöhemmin todistaessaan valkoisten esikunnalle seuraavaa: "Huhtikuun 10. päivänä oli Jaafet Saarinen uhkaillut Nikolai Blomqvistille, että jos hän takaisin pääsee niin tappaa Väinö Salmisen ja lausunut, että kaikki hevoset saisi viedä talosta." Tilanomistaja Oskari Sallmen kertoi, että samana päivänä Jaafet Saarinen ja Juho Soisalo veivät puhelinkoneen ja hevosen valjaineen ja rattaineen. Saarinen oli vielä murtanut erään suulin oven. Kapteenin vaimo Aino Davidsson kertoi, että huhtikuun 9. päivänä tuli joukko miehiä, joiden joukossa oli Jaafet Saarinen ja jotka tarkastivat kaikki paikat, alkoivat särkeä kassakaappia rautakangella ja veivät mukana puhelinkoneen.

Kauppias Lehtovirralta vietiin tupakkaa ja saappaat. Rauvolasta samoin paperosseja ja tuli-

Punakaartilaiset tappoivat Hans Petter Salosen Lokalahdella.

tikkuja sekä telefoonin osia. Hilma Ruissaari kertoi, että huhtikuun yhdeksäntenä Oskari Fager ja eräs toinen veivät telefoonin ja hevosen, sekä vaativat kaiken rahan, mutta eivät sentään saaneet. Viimeisten päivien takavarikoinneissa toistuvat nimet Oskari Fager ja komppanian päällikkö Frans Sandelius. Näiden piikkiin valtaosa pahanteosta paikkakunnalla menikin, samoin kuin pakoa edeltävän päivän väkivaltainen ylilyönti. Seuraavan kesän kuulusteluissa vainajan vaimo Lovisa Antoinette Salonen kertoi huhtikuun tapahtumista Lokalahden Haaroisissa seuraavasti: ”Tiistaina 9. huhtikuuta noin klo 7 aamulla Petter Salosen vielä ollessa makuulla tuli taloon paikallisen punakaartilaisosaston päällikkö Frans Sandelius mukanaan työmies Oskari Fager molemmat varustettuna kiväärillä ja pistimellä. Sisälle tultuaan vaativat heti hevosta, jolloin Salonen nousi ylös ja lähti talliin antamaan hevosta. Vähän ajan perästä tuli Sandelius sisälle ja vaati kertojalta rahoja, mutta oli kertoja niin pelästyksissään, ettei paljon puhua osannut. Oli sanonut rahain, mitä niitä on, olevan jossain laatikossa ja oli Sandelius hakenutkin piirongin laatikoista mitään kuitenkaan löytämättä. Fager selittää kun Salonen oli Sandeliuksen pakotuksesta kulkenut tallia kohden, niin oli Sandelius ampunut Salosta selkään aivan läheltä Fagerin seistessä noin 10 m päässä heistä, että Salonen oli mennyt polvilleen, noussut siitä ylös ja lähtenyt juoksemaan rinnasta runsaasti verta vuotavana talosta poispäin ja Fageria kohti ja oli Fager työntänyt Salosen, tämän tultua hänen kohdalleen, pistimellään pois, voimatta sanoa missä määrin pistos työntyi ruumiiseen, että Salonen oli tällöin työntynyt taaksepäin ja Fager myös peräytynyt ja oli Sandelius silloin tullut ja ampunut Salosta rintaan edestäpäin; ei tiedä miten pistimen reiät selkään tulleet, mutta sanoo Salosen ja Sandeliuksen jo tallissa otelleen. Tarkastaessa ruumista havaittiin etupuolella vähän oikean olkapään alapuolella suuri nähtävästi kuulan tekemä reikä. Takapuolella keskellä hartioita useampi pienempi reikä ja nähtävästi olivat pistimellä tuotettuja, takapuolella vasemmassa lonkassa oli myös nähtävästi pistimellä tuotettu reikä.”

Riehuminen Lokalahdella jatkui vielä verityön jälkeen. Haaroisista Fager ja Sandelius matkasivat Nopperlan Heikolaan, josta veivät hevosen, valjaat ja rattaat sekä ½ hehtolitraa kauroja, 550 markkaa rahaa, 20 kiloa leipää. Sandelius oli kysynyt toveriltaan, että tapetaanko eräs Luhtanen ja näyttänyt hihassaan verta, jonka oli saanut kuivatessaan pistintään murhatessaan Haaroisen isännän sekä huomautti että Haaroinen makaa nyt tuolla. Sandelius määräsi, että kolme vuorokautta pitää pysyä kotona, saamatta poistua. Juho Luhtanen säilytti henkensä, mutta leivät ja voit vietiin. Mäkkärän kylässä Voimalan talosta vietiin toinen hevonen ja rattaat, mitkä seuraavana päivänä kuitenkin palautettiin takaisin omistajalleen.

Komppanianpäällikkö Frans Sandelius oli liittynyt punakaartiin vasta 20. maaliskuuta ja ikämiehenä, lähes 50-vuotiaana. Sandeliuksen sortuminen väkivaltaan paon kynnyksellä ei sopinut Uudenkaupungin muun kaartin kuvioon, muita lähtöön liittyviä väkivallan tekoja paikkakunnalla ei koettu. Sandelius oli suurperheellinen. Aiemmin kahdeksanlapsinen perhe oli ollut torpparina Vehmaan Puotilassa, mutta viime vuodet Sandeliuksilla oli ollut oma tila Iso-Kaivaisissa. Aivan nuhteeton komppanian päällikön menneisyys ei ollut, papinkirjoista löytyi tuomiomaininnat sekä pahoinpitelystä että metelöinnistä. Nämä olivat

nuoruuden hairahduksia, mutta antavat vihjeen luonteeseen kudottuun kykyyn tehdä pahoja tekoja, sopivien olosuhteiden toimiessa liipaisimena. Jo helmikuussa Sandelius ja murhattu Salonen olivat ottaneet yhteen. Punaiset olivat vanginneet Salosen ilmeisesti juuri Sandeliuksen ilmiannosta, kun tämä oli käynyt Sandeliukselle ilmoittamassa, että olisi varattava hevosia ja ajoneuvoja valkokaartin kyyditsemistä varten. Naapurille oli Sandelius tästä kertonut myöhemmin, että olisi ollut parempi jo silloin tappaa, kun hänellä oli kirveskin samassa vajassa. Murhan takana saattoi olla myös aikaisemmista tapahtumista itämään jäänyt kostonhalu. Lokalahdella kerrottiin myöhemmin, että Sandelius olisi ennen kapinaa pyytänyt Salosta lainansa takaajaksi, mutta Salonen ei ollut suostunut. Joka tapauksessa tämä yksittäinen väkivallanteko rinnastui punaisten turhautumiseen ja katkeruuteen vetäytymisvaiheessa, joka purkautui koko maassa viimeisenä punaisen terrorin aaltona. Turun Sanomat kirjoitti vapunpäivänä, että punaisilla oli aikomus erityisen listan mukaan murhata noin 30 lokalahtelaista isäntää, mutta nämä olisivat saaneet vaarasta tiedon ja paenneet metsiin. Missään kuulustelu- tai todistuskertomuksissa ei kuitenkaan tällaisesta ole mainintaa.

Pääkaartin pako

Kaupungissa majailevan pääjoukon lähtölaskenta alkoi, kun esikuntapäällikkö seppä Salonen antoi kaartilaisilleen määräyksen lähteä ympäröivälle maaseudulle hakemaan hevosia, joita isäntien oli määrä toimittaa seuraavaksi aamuksi Uudenkaupungin torille. Kalannissa kävivät paikkakuntalaiset Juho Bruno Lehtonen ja Kustaa Tähtinen 13 talossa määräyksiä jakamassa ja seuraavana päivänä näistä kymmenen oli totellut ja tuonut hevosen torille.

Kalanti joutui raskaasti ”besorkkauksen” eli anastusten kohteeksi, siellä vierailivat sekä Laitilan että Uudenkaupungin kaartit. Pelkästään yhden kuulustelukertomuksen lista takavarikoinneista kertoo paljon: Selim Marttilalta hevosen valjaimineen ja rattaat, Kustaa Salmelalta Suontaasta 2 hevosta, 2 valjaat, 2 rattaat ja 2 lointa; Juho Ellältä Hyynisistä hevosen, Elkkyisten Kailan talosta vaatineet hevosen, Elkkyisten Ellän talosta Kustaa Ellältä hevosen valjaineen ja rattaat, Frans Maikolalta Suurikkalasta hevosen valjaineen ja rattaat, Frans Juvalalta Suurikkalasta hevosen uhaten ampua; Juho Juvalalta Hyynisten kylästä hevosen, Eemil Saariolta Hyynisistä hevosen, Petter Puukilta hevosen valjaineen ja rattaat.

Harikkalan kapteenska Gottlebenilla kävivät 9. huhtikuuta vierailulla Laitilan punakaartiin kuuluvat Emil Sjöman, Jussi ja Väinö Leino ottaen talosta hevosen valjaineen, säkit rukiita ja kauroja. Kun Harikkalan väki ensin kieltäytyi antamasta viljamakasiinin avainta, ampui Sjöman oman kertomuksensa mukaan ilmaan, mutta muiden todistamana ampui Sjöman useita laukauksia asutun kyökin ja vaatekonttorin läpi, tuhoten vaatteet, kiroillen ja uhaten hurjasti. Samalla reissulla vietiin Vapolalta jauhoja 60 kiloa, Pietilästä hevosen rattaineen, 10 kappaa rukiita, yksi säkki kauroja. Päivölän talosta saatiin rattaat ja Pilpolan talosta 10 leipää ja säkin kauroja tai rukiita. Lisäksi Sjömannin porukka oli ottanut Aulan talosta Hauron kylässä säkin rukiita. Osalla hevosista oli pakomatkalla joku ajaja talosta mukana Mynämäelle, mistä hevosen vaihdon jälkeen olisi päässyt pa-

laamaan takaisin. Näin oli tarkoitus esimerkiksi Konnun hevosen osalta, jota eräs poika ajoi, mutta koska Mynämäeltä punakaarti ei saanut takavarikoitua uusia hevosia, niin oli jatkettu matkaa vanhoilla.

Kaupunkilaisilta ei voinut jäädä huomaamatta muutos punaisten liikkeissä. Lypertön komppanian siirto kaupunkiin ja hevosien mittava takavarikointi ennakoivat punakaartin lähtöä kaupungista. Huhut rintaman yleistilanteesta kantautuivat pienellä viipeellä myös länsirannikolle ja kaupungissa nopeasti naapurilta toiselle. Puhelinta salakuunneltiin ja 7.4. aamupäivällä kello 10 tallentui keskustelu Uudenkaupungin ja Laitilan esikuntien välillä, kun ylipäällikkö seppä Salonen kilautti Laitilaan esikuntaan. Salonen halusi pakomatkalle mukavan kyytipelin, Laitilan apteekkarin auton.

Salonen: ”Kuka sen on sanonut, ettei me sitä autoa saada.”

Esikunta: ”Emme voi sitä antaa, sillä me tarvitaan se itse.”

Salonen: ”Minä olen ylipäällikkö ja määrään, että me otetaan se auto. Pidä sinä turpas kiinni, sillä ei se parane sinun valittamisestasi.”

Seuraavana päivänä 8.4. levisi kaupunkiin ensimmäiset tiedot Tampereen valloituksesta, joka enteili käytännössä punaisen rintaman lopullista romahdusta. Aamupäivällä 2. komppania oli aloittanut marssinsa Vehmaalle ja illalla seitsemältä komppanian päällikkö Lindegren soitti Uudenkaupungin esikuntaan Vanharannalle Pehdosta, jonne joukot olivat edenneet.

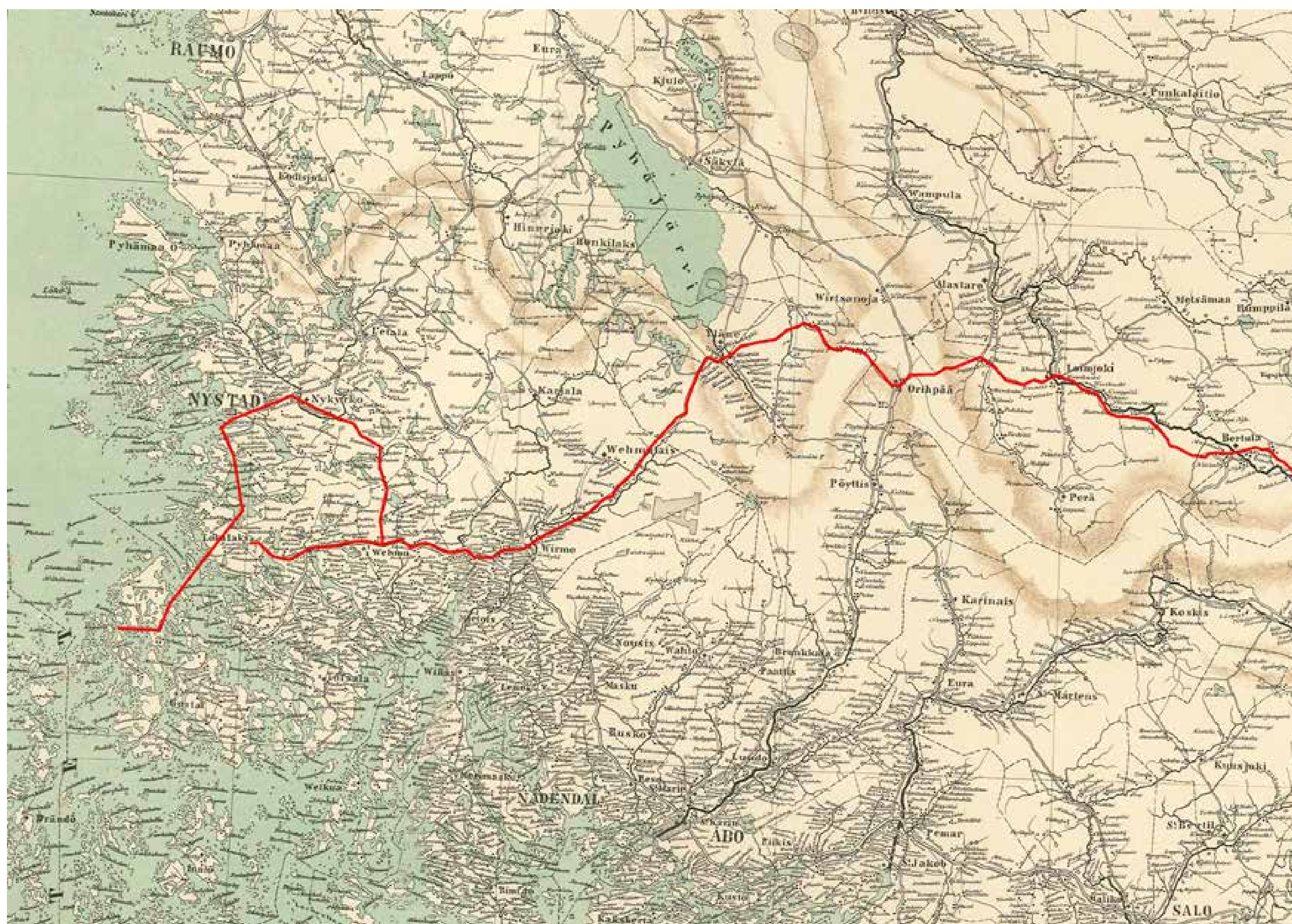
Vanharanta: ”Terve, vai olette Pehdossa. Kuinkas sapuskojen kanssa on, saatteko niitä sieltä?”

Lindegren: ”No, kysytkös sitä, me olemme täällä Lallan talossa. Kyllä me sapuskoista huolen pidämme. Huomen illaksi menemme Mynämäkeen asti. Mitäs sieltä kuuluu?”

Vanharanta: ”Täällä on ihan rauhallista (Vanharanta käytti aina sanontatapaa; täällä on ihan rauhallista). Ja sieltä pohjoisesta tuli kokonaan toiset tiedot, kun te täältä läksitte. Rintama on hyvä. Sano pojille terveiset, että ovat reippaalla mielellä, kyllä meille hyvä tulee. No, terve, terve vaan. Ei kansanvaltuuskuntakaan pois Helsingistä ole mennyt. Se oli väärä uutinen.”

Väinö Vanharanta kiersi pahemman kerran totuutta, rintama oli romahtanut ja kansanvaltuuskunnan johto oli hyvissä ajoin paennut Helsingistä Viipuriin. Myös punaiset lehdet sortuivat samaan vääristelyyn, joukkojen taistelumoraalia koitettiin keinotekoisesti tekohengittää viimeiseen saakka.

Kaikki kaartiin kuuluneet eivät lähteneet pakojoukon mukana, vaan jäivät kaupunkiin odottamaan kohtaloaan. Esikunnasta Salonen tuli 9.4. Kasvin talolle ilmoittamaan, että niiden, jotka eivät tahdo lähteä mukaan, on annettava kiväärit pois. Kivääriä luovutettaessaan Vilho Koskinen eli puna-Koskinen kyllä uhosi ampua, jos ei tule mukaan. Motiivina ”Venäjän” matkalle olivat myös huhupuheet siitä, että kaikki kiinni jääneet punaiset tapetaan. Kaupungin sähkölaitoksella punaisen vallan aikana ”johtajana” toiminut sähkömonttööri Juho Koistinen lähti kaartin mukana pakomatkalle, kun ”Kansanvaltuuskunnan aikaiset viranomaiset tapetaan”. Matkalla Koistinen joutui ottamaan aseen selkäänsä eli liittymään virallisesti punakaartiin.

Uudenkaupungin punakaartin pakoreitin alku ...

Viimeiset tihutyöt

10. huhtikuuta lähetettiin Pietarista vetoomus kansanvaltuuskunnalle, että yhdessä Venäjän hallituksen kanssa kansanvaltuuskunta määräisi kiireimmin maa-alueen jostain Siperiasta Baikal-järven itäiseltä rannalta tahi jostain muualta punapakolaisten siirtokuntaa varten. Lisäksi pyydettiin, että pakolaiset takavarikoisivat kalanpyydyksiä, maanviljelyskalustoa, rakennustyövälineitä, rautatiekalustoa ynnä muuta. Alueen tulisi olla sellaisessa paikassa, että se tarjoaisi mahdollisuuden rauhassa toimia uusien vallankumoustaistelujen varalle.

Putsaarelainen Ivar Polvinen erosi kaartista ja kävi jättämässä aseensa varusmestari Koskiselle päivää ennen pakomatkaa. Polvista ei teosta suuremmin uhkailtu, mutta kaupungista hän ei saanut heti poistua. Kaikkiaan peräytymisestä kieltäytyneitä oli vajaa 40 eli noin kuudesosa kaartin vahvuudesta. Kaupunkiin jättäytyneet punaiset osasivat huonosti ennustaa tulevaisuuttaan, valkokaartin kosto vangitsemisien alkuvaiheessa tuli raskaimmin kohdistumaan tähän ryhmään. Koteihinsa jääneiden vangitsemisia jatkui aina kesäkuun loppupuolelle saakka.

Ennen lähtöä viimeisteltiin vielä viimeiset tihutyöt, puhelinsentraali hajotettiin ja puhelinpylväät kaadettiin. Kirjapaino koki saman kohtalon. Myöhemmin näistä syytettiin turkulaisia, mutta tekijät taisivat kuitenkin olla omaa kaartia, nimistä mainittiin Väinö Vuorisalo, Frans Nurmela ja Yrjö Sjöroos. Seppä Salonen määräsi, että Nurmelan huoleksi jätetään telefoonikeskuksen rikkominen ja tähän oli Nurmela vastannut, että ”aivan kernaasti”. Nahkuri Juho Peltola ehti ennen vankileirikuolemaansa todistaa, että Vuorisalo oli vasaralla rikkonut latomakoneen ja sen jälkeen käynyt isomman painokoneen kimppuun, jonka särkemisen Peltola oli saanut estetyksi. Vakka-Suomi-lehti kuvasi kaartilaisten lähtöä värikkääseen tapaan: ”Verihurttain lähtö Uudestakaupungista tapahtui 8.4. klo 3 iltapäivällä. Roistoilla oli mukanaan 73 hevoskuormaa varastettua tavaraa, muonaa, vaatteita ym. Viimeiset murhaajat lähtivät 10.4. klo 9 aamupäivällä, kenraalit ryövätyssä autossa ja juovuksissa. Siinä nähtiin ”pormestari”, räätälinkisälli Vuorio, pyssy selässä poistumassa virkapaikaltaan, samoin ”miliisi”.

Pakomatka

Punakaarti pakeni kaupungista portaittain: 1. komppania eli pääjoukko 10.4. käsittäen toistasataa miestä, 2. komppania oli lähtenyt kaksi päivää aikaisemmin ja Lokalahden 3. komppania 10.4. Joukot todennäköisesti noudattivat suurin piirtein samaa reittiä ja viimeistään Jokioisissa ovat yhdistyneet pitemmän lepotauon aikana. Matkaa tehtiin sekä jalan että hevoskyydissä. Esikunta mahtui lähes kokonaisuudessaan Laitilasta ryövättyyn autoon. Raumalta ja Turusta lähteneet joukot olivat ottaneet mukaansa perheitä pienine lapsineen, mutta Uudenkaupungin kaartista ei ole yhtään mainintaa mukana olleesta perheenjäsenestä. Tämä on täytynyt olla yhteinen päätös. Edes esikunnan jäsen Heikki Kalenius ei ottanut vihkimätöntä vaimoaan mukaan, vaikka Vera Stark/Kalenius oli puhdasverinen sosialisti ja tarkoitushan oli paeta Venäjälle perustamaan ihannesiirtokuntaa.

Pakoreitin ensimmäinen etappi oli Vehmaan kautta Mynämäelle, jossa Nihattulassa pidettiin

taukoa 10. päivän iltana. Täällä joukkoon liittyi vielä kolme lisää. Kalannissa Johan Snällström Palsasta oli samana päivänä havahtunut kaartiin pakoon ja lähti omalla polkupyörällään ajamaan joukkojen perään ja tavoittikin joukon Nihattulassa. Snällström oli toiminut punaisten vallankumousoikeudessa syyttäjänä ja lisäksi järjestyspäällikkönä Kalannissa. Kaartiin liittymisestä hän ei ollut innostunut, mutta kun ruokaa ei muuten tippunut, niin myös Snällströmin oli laitettava nimi jäsenluetteloon ja otettava ase selkään. Jokioisiin saakka hän pysyi ruodussa mukana, mutta 14. päivä kääntyi itsekseen takaisin kohti kotia, samoili talosta taloon ja suojeluskuntalaiset vangitsivat hänet Karjalan pitäjässä 17. huhtikuuta. Mynämäeltä tarttui mukaan lisäksi ruuanlaittajaksi Saima Ylhäinen, 20-vuotias palvelijatar. Saimalle kolmen viikon palveluksista punakaartille lätkäistiin valtiorikosoikeudessa kolmen vuoden kuritushuonetuomio. Raimelan kylän Haukkalan talosta kaarti meni takavarikoimaan tuoretta hevosta jatkomatkalle. Oskari Lukander oli joukossa mukana ja pakotti samalla punakaartiin 16-vuotiaan poikansa Yrjön, joka oli ollut Haukkalassa renkinä.

Rintaman yleistilanne alkoi olla siinä määrin huolestuttava, että Uudenkaupungin pakoretkikunnan levähdys Nihattulassa jäi lyhytaikaiseksi. Edes yöpymiseen ei ollut aikaa, vaan yötä myöten joukko lähti etenemään kohti Ylänettä. Kaarti oli Yläneellä 12.–13.4. ja pappilassakin vierailtiin. Martti Haavio muistelee päiväkirjassaan, miten kaksi uuskaupunkilaista miestä oli tullut pappilaan. He olivat sitoneet hevosensa tikapuun nappulaan ja pyrkineet sisään. Äiti oli mennyt pihalle.

Äiti: ”Jo täällä on käynyt ryöstäjiä.”

Uuskaupunkilainen: ”Ei meillä sellaista asiaa ole, me tahdomme hevosen.”

Äiti: ”Hevonen ja miehet ovat metsässä.”

Uuskaupunkilainen: ”Taitavat olla lahtarikaartissa. Päästäkää sisään.”

Äiti: ”En minä uskalla teitä päästää.”

Silloin siihen ilmestyi, mistä lienee ilmestynyt, Kalle Saleva, kivääri selässä. Kalle Saleva (tiukasti): ”Mitä nämä miehet tahtovat?”

Uuskaupunkilainen: ”Hevosta.”

Kalle Saleva: ”Kyl mää sen vaan sanon, etei heone koton ole.”

Uuskaupunkilainen: ”Katotas talliin.”

Äiti: ”Tuossa on avain.”

Miehet vilkaisivat talliin, mutta eihän siellä ollut hevosta. Kalle seisoskeli kivääri tanassa, kuin vahtimies, trapun edessä ja takavarikoijat lähtivät muristen tiehensä. Lähtiessään he pudottivat huomaamattaan maahan lappusen, jossa oli sanat: ”Tämän omistaja oikeutetaan takavarikoimaan hevosen. Uudenkaupungin punakaartin liikenneosasto.”

Yläneeltä matka jatkui Loimaalle, jossa ainakin 1. komppania oli 14. päivä. Edellisenä päivänä puoliltapäivin oli Turun punakaarti Pöytyällä räjäyttänyt Vähäkaulan sillan ilmaan. Paikkakuntalaiset Pöytyällä olivat silloin olleet siinä uskossa, ettei enää tarvitsikaan pelätä sitä 3000 hengen joukkoa, jolla ohikulkeneet turkulaiset olivat pelotelleet tienvarsien asukkaita. Lisäksi oli huhun mukaan Kakolasta vapautettu kaikki pahantekijät. Tätä joukkoa ei enää kuulunut, mutta vielä saapui pöytyäläisiä ryöstämään 200 hevoskuorman verran uusikaupunkilaisia ja raumalaisia, joilla oli vaimot ja lapset mukana.

Seuraava pitempi lepopaikka ja joukkojen kasaaminen oli Jokioisissa, jossa kaartilaiset viipyivät 4– 5 päivää. Majapaikaksi valittiin palokunnan talo, joka jäi lähtiessä siivoamatta ja jälki oli

sen mukainen. Paikkojakin meni rikki. Jokioisten kartanon taisivat pääosin paloitella turkulaiset. Jauhoja oli matkassa riittävästi, ainoastaan tuore tavara, maito ja liha, kuitattiin taloista matkan varrelta. Jokioisissa verotettiin kartanosta neljä nautaa kaartin suihin, ne toimitettiin Uudenkaupungin joukoille paikallisen kaartin toimesta. Täällä sattui myös pakoretken ainoa aseellinen selkkaus. Uudenkaupungin kaartin 2. komppania törmäsi 30-miehiseen oripääläisjoukkoon, joka oli ryöstänyt kassakaapin eräästä talosta. Komppanian päällikkö Lindegren ammutti ainakin yhden näistä ryöstäjistä, erään kuulustelupöytäkirjan mukaan kaksi. Teloituksen suoritti 3. plutoonan päällikkö Lauri Lehtinen. Oripään muu joukko oli pakotettu riisumaan aseensa ja seuraamaan Uudenkaupungin kaartia. Oripääläisten ampumisesta on, kuten kaikesta muustakin, valkoinen ja punainen versio. Länsi-Suomi-lehti kirjoitti: ”Valkoisten edetessä punaisten perässä tavattiin vähän matkan päästä kylästä Oripään kankaalle päin erään punakaartilaisen ruumis… saaliinjaosta oli tullut riita.” Punaisten kertomana tapaus oli nimenomaan Uudenkaupungin kaartin suorittama kurinpidollinen toimi. Tästä on kesän kuulusteluissa useampi samansuuntainen kertomus ja se vaikuttaa totuudenmukaisemmalta. Komppanian päällikkö Ossian Lindegren kertoi kesällä omassa kuulustelussaan, että ryöstörahat on kätkettynä maahan Lahden ympäristössä.

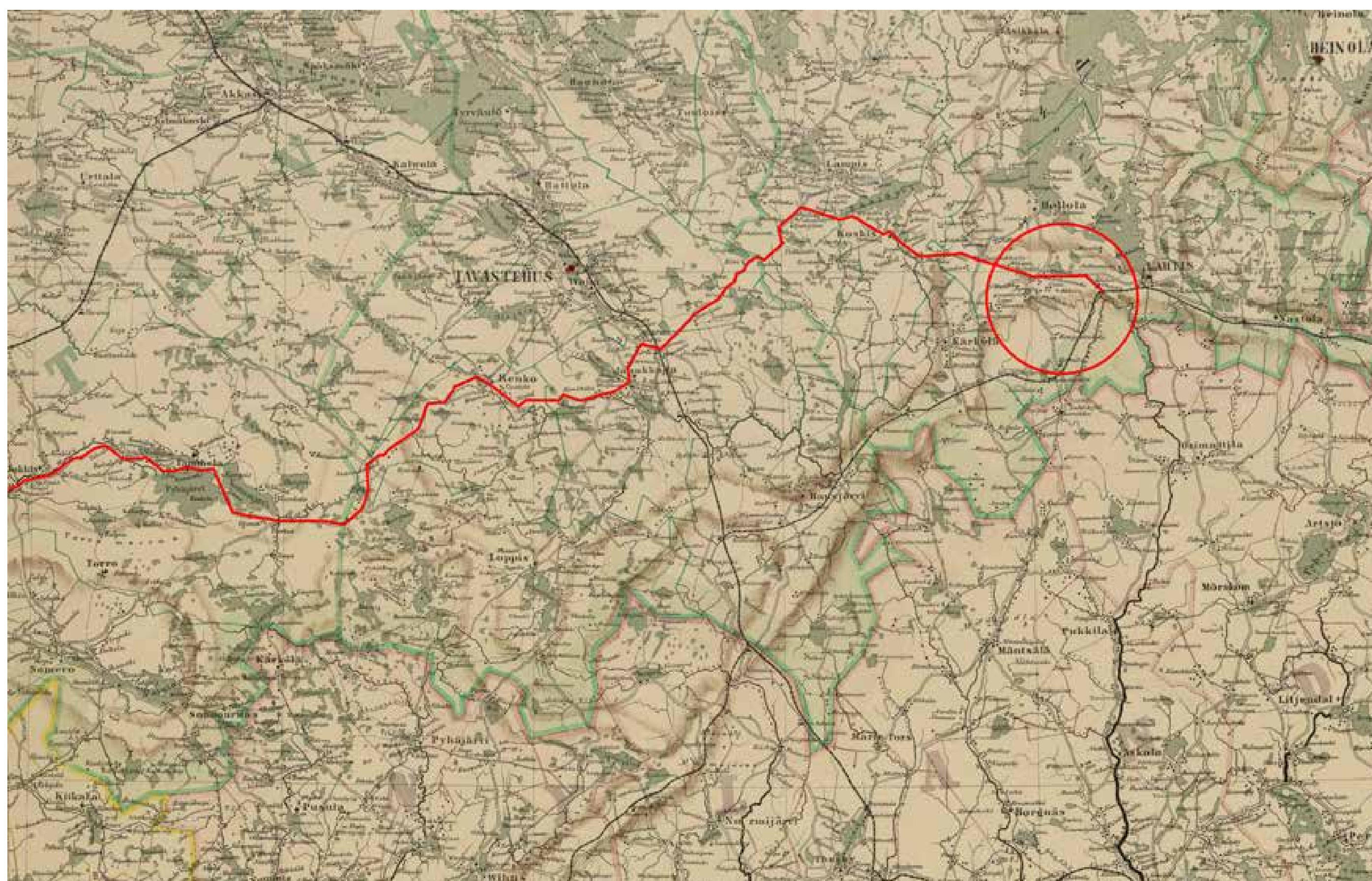
Jokioisiin liittyy myöhemmissä selvittelyissä esiin tullut verityö, joka voi liittyä edellä kuvattuun tapahtumaan tai olla erillinen tapaus. Turun Portun joukkoihin kuuluva Einar Peterzens kertoi: ”Edellä mainitun Karilaisen, Uudenkaupungin ylipäällikön ja esikunnan kirjurin oli vastaaja tavannut Jokioisten palokunnan talolla heidän paetessaan Uudestakaupungista...jotka kertoneet päivää aikaisemmin autolla ajaneen Tammelaan päin ja maantien varrella ampuneen erään talon isännän…samana päivänä oli nähnyt heidät Jokioisten asemalla, jolloin olivat kuljettaneet Hämeenlinnaan 11 herrasmiestä Tammelasta ja Somerolta.”

Forssan ja Tammelan jälkeen joukkojen oli tarkoitus edetä Riihimäelle, mutta siellä tie oli saksalaisten sulkema. Reitti kääntyi enemmän kohti pohjoista Hämeenlinnaan, mutta sinnekin tie oli jo valkoisten hallussa. Läpimurtoon ei ollut haluja, joten Rengosta käännyttiin Janakkalaan, Turenkiin ja edelleen Kosken kautta Lahden edustalle, Vesalan, Herralan ja Okeroisten kylien tienoille. Ainakin eräässä pakokertomuksessa on maininta Hauhosta ja Tuuloksesta, mutta se olisi edellyttänyt Hämeenlinnan kiertoa pohjoisen kautta ja sopii muistivirheeksi. Hauhon ja Tuuloksen suunta olisi myös tiennyt taistelua ja tällaisesta ei kukaan Uudenkaupungin punakaartilainen pakokertomuksessaan mainitse.

Rysän perällä

Varsinais-Suomen joukoille annettu vetäytymislinja oli suurin piirtein saavutettu Lahden edustalle saapuessa. Rintamalinjaa oli saatu kurottua lyhyemmäksi ja tiiviimmäksi, mutta muutoin punaisten yleistilanne oli jo kääntynyt epätoivoiseksi. Valkoiset olivat yhdessä Hangosta ja Loviisasta maihin nousseiden saksalaisjoukkojen kanssa saaneet Lahden korkeudella pihtiliikkeen kiinni. Valtavat punajoukot olivat täysin saarrettu sumppuun, josta viikon verran huhtikuun lopulla yritettiin läpi itään. Punakaarti toivoi hallitsemastaan

1918

... ja loppu.

Kaakkois-Suomen suunnasta apuja, mutta tämä jäi toiveajatteluksi. Kokonaisuudessaan vetäytyvän läntisen punajoukon vahvuus oli noin 30 000 henkeä, joista valta-osa siviilejä, naisia ja lapsia. Hevosia ja kuormarattaita oli mukana tuhansia. Tavoitteena oli Lahti tai ainakin pääsy junaradalle itään. Lahden edustan varsinainen läpimurtojoukko käsitti noin 15 000 henkeä. Siinäkin joukossa oli kuitenkin paljon siviilejä, jotka vaikuttivat epäedullisesti muutenkin hajanaisten joukkojen sotilaalliseen hallintaan. Taistelumoraali oli myös jo suurelta osalta kadonnut. Kuormastoon, hevosten hoitoon, ruoanlaittoon ja Punaiseen Ristiin oli tunkua.

Uudenkaupungin joukoilla ei ollut pääosin minkäänlaista edeltävää taistelukokemusta. Muutama kerta oli äkseerattu talvisella torilla ja käyty piirisairaalan takana ampumaharjoituksissa ja nyt olisi pitänyt aloittaa varsinainen sota koulutettuja saksalaisia vastaan. Okeroisten kylän kohdalla Uudenkaupungin komppaniat joutuivat ampumaketjuun etulinjaan, ja kaartilaiset viettivät ampumahaudoissa vaihtelevasti aikaansa kolmesta seitsemään vuorokauteen. Grönroosin Juho mainitsi olleen viisi vuorokautta ketjussa, mutta kertomansa mukaan oli sellaisessa paikassa, ettei sopinut ampua. Muittenkin ampumiset olivat umpimähkäisiä, taisteluita käytiin öisin ja monikaan ei nähnyt vihollisesta vilaustakaan. Herlinin Jussi kertoi ampuneensa lämpimikseen, kun yöt olivat kylmät. Kosti Viela puolestaan sanoi ampuneensa muutamia kertoja, kun päällikkö muuten uhkasi ampua. Rintamalla näkyi myös ryssän sotilaita ja tykkejä, joten kyllä oikeasti sotaa käytiin. Ampumatarvikkeet kuljetettiin eturintamaan Okeroisten junapysäkiltä ja esikunta sijaitsi tästä noin kilometrin päässä. Hevosten pääsäilytyspaikka oli huomattavasti taaempana selustassa, noin 11 kilometrin päässä. Myöhemmät kuulustelukertomukset ovatkin ampumisen osalta kovin vähätteleviä, ei haluttu antaa minkäänlaista vihjettäkään siihen suuntaan, että kuulusteltava olisi ampunut valkoisia kohti. Sankarivainajiksi ei ollut halua, mutta muutamista tiedonmuruista henkii, että osa joutui tai halusi eturintaman tiukkoihin tilanteisiin. Laitilasta kotoisin oleva, mutta Uudenkaupungin kaartiin kuulunut Herman Laine ei ollut varmaankaan aiheetta saanut lempinimekseen Hurja-Hermanni. Laine oli haistellut ruudin tuoksua jo 25. maaliskuuta Kustavin Kivimaan pikku kahakassa, mutta nyt hän sai taistella elämästä ja kuolemasta. Hermannille jäi käteen jälkimmäinen kortti, hän oli yksi niistä harvoista taistelussa varmuudella kaatuneista paikkakunnan kaartilaisista. Toinen suhteellisen varmasti taistelussa kaatunut oli Leonard Hämäläinen, joka oli myös ollut mukana jo Kivimaan yhteenotossa. Kuulustelupöytäkirjoista ei löydy mitään mainintaa esikunnan toiminnasta Lahden sumpussa. Esikunnan jäsenet näyttäisivät toimineen Kansanvaltuuskunnan tavoin, oman nahkan pelastaminen oli tärkeintä. Jalmari Nordlingin mukaan uusikaupunkilaisia johtivat Lahden taistelussa porilaiset. Ainakin ylipäällikkö Salonen ja Heikki Kalenius ovat päässeet Lahden sumpusta läpi, ja tämän on täytynyt tapahtua jo ennen joukkojen lopullista antautumista vapun päivänä. Kaikkiaan noin 15 000 punaisesta pääsi Lahden itäpuolelle murtautumaan tuhat. Kalenius pääsi uusikaupunkilaisista pisimmälle aina Inkeroisiin saakka, jossa hänet vangittiin neljäntenä toukokuuta ja siirrettiin ensin säilöön Kouvolaan. Aseensa hän oli jättänyt Hollolaan eli omien joukkojen luo ja tehnyt läpimurron kertomansa mukaan jalkaisin.

Ylipäällikkö Emil Salonen ammuttiin Heinolassa 5. toukokuuta ja vangitsemispaikka lienee samoilla seuduilla. Kolmas Uudenkaupungin kaartista Lahden itäpuolelle päässyt oli Karl Yrjö Santanen Arvassalosta, joka saksalaisten srapnellien pelästyttämänä pakeni metsien ja Vesijärven yli pakoon ja löysi punaisten esikunnan Nastolassa, missä tapasi myös Salosen. Torpparin poika Santanen antautui Nastolassa 3. päivänä.

Yrjö Santasen pakomatka

Uudenkaupungin kaartilaisten kuulustelukertomukset kolmen viikon pakomatkasta Lahteen ovat pääosin hyvin ylimalkaisia 4–5 rivin kuittauksia. 20-vuotias Yrjö Santanen sen sijaan kuvaa pakomatkaa seikkaperäisesti:

”9. päivänä huhtikuuta tuli esikunnasta määräys, että kaikki jotka ovat vahtipalvelusta vapaat, lähtisivät maalle hankkimaan hevosia. Määräyksen antoi komppanian päällikkö Vuorela. Tällöin meni tutkittava yhdessä Ensio Lahden kanssa Salmen kartanoon, kiväärit mukana, ja määräsivät sieltä lähetettäväksi hevosen Uuteenkaupunkiin seuraavaksi aamuksi klo 7, samoin tekivät Halolan kylän Mikkolan talossa; samoin saman kylän Pyörilän talosta; samoin Peteksen kylän Rannan talosta 2 hevosta, mutta saivat vain yhden; samoin 1 hevonen saman kylän Alapirilän talosta, mutta eivät saaneet täälläkään; samoin saman kylän Knuutilan talosta; samoin Mattilan talosta, mistä eivät kuitenkaan saaneet mitään; samoin lähettivät Mattilan isännän menemään Antolan taloon heidän puolestaan määräämään hevosen. Yötä olivat Lahden kotona, josta aamulla menivät Salmen kartanoon ja ottivat sieltä hevosen. Uudessakaupungissa tekivät flanellipaidoista kuorman Grusbergin hevoselle yhdessä erään Kuusiston kanssa. Huhtikuun 10. päivänä lähtivät pois, saaden tutkittava ajaa Kalle Konnun hevosella Vehmaan Vinkkilään saakka, jolla matkalla näki otettavan hevosia taloista, itse ottamatta ryöstöihin osaa. Oltuaan yön Vinkkilässä jatkoi matkaansa tuntemattomalla hevosella, jota ajoi tuntematon kyytimies Mynämäelle asti, josta hevonen kuskeineen päästettiin pois. Täällä haalittiin taas hevosia, jolloin tutkittava ajoi Mynämäen pappilan arrendaattorin hevosella, pieni poika kuskina, Yläneelle saakka, jossa poika sai ilman hevosta lähteä pois. Täältä Loimaalle ajoi tutkittava samaa hevosta ja antoi sen hevosen Mynämäen pappilan toiselle kuskipojalle, joka tutkittavan käskystä ensin toi tälle Loimaan asemalta 2 isännätöntä hevosta. Loimaalla ryöstettiin eräästä talosta kauroja hevosille, tutkittavankin ottaessa osaa tähän. Matkaa jatkettiin Jokioisiin, jolla matkalla kohtasivat erään 30 miehisen Oripään punakaartin joukon ryöstämässä erästä taloa. Ryöstäjät riisuttiin aseista ja liitettiin 3. komppaniaan. Ryöstäjien päällikkö, jolta tavattiin toistakymmentä tuhatta markkaa rahaa sekä paljon sormuksia, ammuttiin. Ampujana oli Lauri Lehtinen Uudestakaupungista. Rahat, sormukset ja muut vielä eheät tavarat annettiin takaisin omistajilleen. Jokioisissa olivat noin viikon päivät palokunnantalolla, jolla ajalla pakkoluovuttivat heiniä, kuulustellun itse ottamatta osaa oman puheensa mukaan. Siirtyivät sieltä Somerolle, jossa olivat yhden yön ja jossa otettiin eräästä talosta viljaa. Somerolta menivät Riihimäelle päin, mutta saivat tällöin tietää, että Riihimäki on valloitettu. Lähtivät Hämeenlinnaan, muuta 6 km sen ulkopuolella tuli lähetti ilmoittamaan, ettei Hämeenlinnaan pääse. Menivät tällöin

Turengin aseman lähelle, jossa ottivat hevosille ruokaa. Sieltä Okeroisten kylään lähellä Lahtea, missä kadotti hevosensa. Täällä oltiin useampia päiviä, saksalaisten rintaman ollessa Lahdessa 6 km päässä. Oli mukana hyökkäämässä Lahteen 30.4. makasi ketjussa yhden päivän ampuen näkymätöntä vastustajaa. Illalla tuli saksalaisten ilmalaiva pudottaen merkkipommeja ketjulle, jolloin saksalaisten shrapnellit alkoivat lentää suoraan ketjulle, missä pakokauhu valtasi miehet ja tutkittavankin. Jätti venäläisen kiväärin nojalleen aitaa vasten ja lähti samoilemaan metsiä Hollolaan päin. Kulki metsien kautta Vesijärven poikki ostaen matkalla ruokansa. Tuli vihdoin Nastolan pitäjän Järvistön kylän esikuntaan pyytäen päästä matkustamaan Uuteenkaupunkiin. Täällä oli puheissa punakaartilaispäällikköjen Salon tai Salosen ja erään toisen kanssa, jotka olivat koko matkan kulkeneet autolla mukana. Näitten kehotuksesta kielsi kaiken osallisuutensa punakaartiin. Tutkittava lähetettiin sitten Heinolaan, missä tutkinnassa myös kielsi kaiken, sanoen olleensa vain kyytimiehenä pakosta mukana. Heinolasta sai vapaamatkan Raumalle, josta saapui jalkaisin Uuteenkaupunkiin ja Uudellekirkolle, missä kävi ilmoittautumassa paikalliseen esikuntaa ja pidätettiin." (Kuulustelupöytäkirja 28.5.1918)

Uusikaupunkilaisten tappiot Lahden seudulla

Lahden taistelussa haavoittumisesta mainitaan kesän 1918 kuulusteluissa 14 kaartilaisen osalta. Valtaosa vammoista on syntynyt tykinammuksen, srapnellin, sirpaleista. Grönroosin Jonni menetti toisen silmänsä. Armas Varjonen Lokalahden Nopperlasta sai kylkeensä sirpaleen ja kuula katkaisi toisen käsivarren, joka jäi sittemmin vialliseksi. Haavoittuneista osa oli sittemmin Lahden sairaalassa hoidossa. Juho Edström sai srapnellin kuulasta vammat kylkeen ja reiteen ja Emil Viljanen loukkasi jalkansa.

Uudenkaupungin punakaartin reilusta 200 miehestä ilmoitti haavoittuneensa 14. Ei ole mitään syytä epäillä, ettei tämä määrä olisi totuudenmukainen, vammojaan pääsi hoidattamaan kenttäsairaalaan ja kaikki kannatti varmasti ilmoittaa, pienetkin ovat olleet hyvänä syynä vetäytyä leiripaikalle. Normaaleissa sodankäyntiolosuhteissa tämän haavoittumismäärän olisi pitänyt tarkoittaa sitä, että Lahden taistelussa olisi kaatunut paikallisen kaartin joukoista noin 3–5 kaartilaista, jotta tavanomainen haavoittumis-kaatumissuhde toteutuisi. Saksalaisilla joukoilla suhde taisteluissa oli noin 2,5. Uudenkaupungin valkoisten joukolla suhde oli samaa luokkaa: seitsemän haavoittunutta ja kaksi kaatunutta. Koko Turun rintamapataljoonan valkoisissa haavoittuneita oli 154 ja kaatuneita 45. Uudenkaupungin punakaartin osalta suhde Lahden huhtikuun viimeisen viikon taistelussa on aivan vinksallaan, 14 haavoittunutta ja reilu 20 menehtynyttä. Lukuvääristymä antaa aavistaa minkälaista sotaa Lahdessa käytiin. Kirjailija Juhani Aho seurasi kevään 1918 tapahtumia tiiviisti ja herkällä korvalla. Ahon tuoreeltaan antama aikalaiskommentti päättyneen sodan luonteesta on ytimekkään karu – toista tällaista voittoa maamme ei kestä. Kirjailija Aho lukeutui valkoisiin, vaikka poikansa oli tekemässä vallankumousta.

Uudenkaupungin punakaartin tappioiden analysointi on vaikeaa. Asiakirjatietoa ei löydy, on vain vainajia, kuulopuheita ja arvioita. Kaartin Lahdessa menehtyneistä noin 5–6 kaartilaisen

kohtalo on täysin epäselvä. Vuosina 1999–2003 koostetuissa sotasurmaluetteloissa heidät ilmoitetaan kadonneiksi. Dambergin Santtu on näistä kadonneista kirjattu epävarmaksi, mahdollisesti selvinnyt elävänä sodasta. Herman Laine, Leonard Hämäläinen ja Petteri Aaltonen ovat ilmeisesti oikeasti kaatuneet taistelussa, näistä löytyy asiaa vahvistava maininta muiden myöhemmissä kuulusteluissa. Sosiaalidemokraattisen puolueen keräämä vuoden 1919 kunnittainen terroriluettelo kirjaa toisaalta suutari Petteri Aaltosen teloitetuksi. Kustaa Lindgrenin kuolinpäiväksi on ilmoitettu 27. huhtikuuta, tämä viittaa kaatumiseen ja samoin on tulkinnut SDP:n terroriluettelo. Samoin Frans Männistö voidaan suhteellisen varmasti kirjata kaatuneiden luetteloon. Taistelussa kaatuneiden määrä on siten 4–5 miestä. Tähän kokonaisanalyysiin voidaan selvinä tapauksina lisätä kaksi varmaa teloitusta; ylipäällikkö seppä Salosen osalta kaikki seikat puhuvat tämän kohtalon puolesta, johtava asema ja kuolinaika 5. toukokuuta, jolloin tiedetään vangittuja nimenomaan teloitetun. Näin on myös räätäli Lauri Vuorion osalta, teloituksen indikaattorit täyttyvät, hän oli vallankumousoikeuden puheenjohtaja. Flaamingin veljekset, Yrjö ja Viljo, mainitaan murhatuiksi, aika on epämääräinen huhtikuun lopulla ja asema kaartissa molemmilla pelkkä sotilas. Lähes kahdenkymmenen punakaartilaisen kohtalo Lahdessa huhti-toukokuun vaihteessa on epäselvä edelleen nyt sadan vuoden kuluttua. Lahti vappuna 1918 oli täydellinen sekamelska, sellainen lihamylly, josta eivät aikalaisetkaan saaneet kunnolla selvää. Toisen komppanian kirjurilta Lauri Lehtiseltä hävisi Okeroisten kaaoksessa koko kaartin kirjanpito, joka oli matkalaukussa kuorman mukana seurannut Uudestakaupungista saakka.

Yksittäisiä tapauksia selviää joidenkin tiedonrippeiden ansiosta. Kivityömies Kalle Taiminen Lepäisiltä mainitaan ensinnäkin sotasurmaluetteloissa väärällä Taimi-sukunimellä ja ilmoitetaan kaatuneeksi epämääräisellä ajalla 1918. Annan Hurmeen muistitiedon mukaan Taimisen kohtalona oli kuolla Hennalassa: ”Lahden Hennalan vankileiriltä pelastunut Salminen Arvassalosta oli kertonut Taimisen pyytäneen päästä vessaan. Vartija oli tullut ase kädessä hakemaan Taimista ja heti oven sulkeuduttua oli kuulunut laukaus, eikä Taiminen enää koskaan palannut takaisin.”

Osin epäselviksi jää kaikkiaan 15 tapausta, näistä neljä mainitaan kaatuneen, viisi murhatun ja kadonneita on kuusi. Murhista neljä on SDP:n luetteloiden mukaan tapahtunut huhtikuun lopulla, jolloin antautumista ei ollut vielä tapahtunut, mutta aika-arvio voi olla väärä. Antautumisen jälkeiset puhtaat teloitukset alkoivat Lahdessa toukokuun ensimmäisellä viikolla. Näille noin 10–11 todennäköiselle teloitetulle ei löydy mitään vahvaa syytä. Kukaan heistä ei kuulunut johtotehtäviin, eikä ollut mukana helmikuun väkivaltaisuuksissa. Lahdessa vangittiin kuitenkin 1.5. antautumisen yhteydessä Uudenkaupungin kaartista kolme komppanian päällikköä, kaksi esikunnan jäsentä, ainakin kuusi plutoonan päällikköä, jotka kaikki säilyttivät henkensä Lahdessa. Valkoisten teloitukset eivät antautumisen jälkeen olleet arpapeliä, johtajia ja kiihottajia haettiin. Syitä kaiveltiin ja niiksi saattoi riittää naissotilaiden pukeutuminen – housut jalassa. Tiedämme, että pikateloituksia Lahdessa tapahtui runsaasti ja osa oli summittaista, mielivaltaista. Ensimmäisinä vankipäivinä nöyryys oli valttia, paras henkivakuutus. Uhmakkuus, vähäinenkin revanssihengen julistus tai huonosti

muotoiltu, kirosanoilla höystetty vastaus saattoi johtaa montun reunalle.

Työmies E. Varjon elokuussa 1919 allekirjoittamassa punakaartin menehtyneitten luettelossa, niin sanotussa terroritilastossa, on erikseen mainittu, onko henkilö kaatunut vai teloitettu valkoisten toimesta vangitsemisen jälkeen. Teloitettujen määräksi tämä valtakunnallinen SDP:n tilasto antaa Uudenkaupungin osalta 11. Lukua ei voi mitenkään pitää yliarvioituna, pikemminkin päinvastoin. Jos kadonneet tulkitaan kaatuneiksi taistelussa, on haavoittuneiden ja kaatuneiden määrien välinen suhde edelleen vääristynyt. Mikäli ainoastaan varmat kaatumistapaukset (4–5) laskettaisiin menehtyneiksi taistelussa, ja kaikki loput tulkittaisiin teloitetuiksi, olisi suhde oikea.

Uudenkaupungin punakaarti joutui Lahden edustalla osallistumaan sotaan sen verran, että haavoittuneita ja kaatuneita tuli, mutta valtaosa menehtyneistä näyttäisi johtuneen teloitustyyppisistä tapauksista. On syytä erottaa teloitus ja teloitustyyppinen tapahtuma. Puhdas teloitus kattaa ne kohtalot, joissa on jonkinlainen kuulustelu suoritettu ensin ja sitten tuomio ja sen välitön täytäntöönpano. Teloitustyyppiset tapaukset koostuvat erilaisista kohtaloista. Sekavissa rintamaolosuhteissa, joka puolelta saarrettuina, yksittäiset läpimurtoa yrittäneet kaartilaiset tai pienet ryhmät on epäilemättä ammuttu ilman kuulustelua tai kirjanpitoa. Samoin rintaman taakse päässeet aseelliset kaartilaiset sai Mannerheimin käskystä ampua paikalla, sama kohtalo saattoi olla myös aseettomilla. Summittaisia pikateloituksia antautumisen jälkeenkin on voinut tapahtua. Tiedetään lisäksi, että etenkin saksalaiset ampuivat pahoin haavoittuneita. Tämä kaikki edellä kuvattu analyysi on jäänyt spekulaation varaan, mutta pohja-arvioksi on otettu normaalin taistelutilanteen haavoittuneiden/kaatuneiden suhde.

Nopeita kuolemantuomioita

Lääkäri J. K. Klemola toimi sisällissodan aikana valkoisten ambulanssilääkärinä ja seurasi heti piiritysjoukkojen perässä Lahden seudulle. Seuraava lainaus Klemolan muistelmista antaa Lahden tapahtumista vahvistusta aiemmin kuvatulle arviolle menehtyneitten kohtalosta:

”Mutta seuraavana aamuna ilmoitettiinkin, että meidän oli viipymättä lähdettävä Heinolaan, missä käytiin vielä kovia taisteluita. Pataljoona oli pian marssivalmiina ja lähdimme metsäistä tietä kohti Hollolaa ambulanssin ollessa perässä viimeisenä. Metsästä ilmestyi tielle kymmenen oudon näköistä miestä, jolla yhdellä oli käsi siteessä ja toisella naarmuja kasvoissa. Aseita ei miehillä ollut. Huomasin heidän olevan punaisia, jotka halusivat antautua. Käskin miesten tutkia jokaisen taskut ja kun niistä ei mitään löytynyt, komensin vangit kulkemaan joukkojemme perässä ja panin pari miestä vahdiksi. Saavuimme Etola-nimiseen kylään, jonne oli ilmoitettu, että hälytys oli ollut turhaa, sillä sota oli jo lopussa Heinolassakin. Esikunta oli asettunut kylän suurimpaan taloon osan joukoista ollessa pihalla. Pataljoonamme adjutantti, eräs jääkäriluutnantti katseli pitkään vangitsemiani punaisia ja kysyi:

– Mistä sinä nämä löysit, mitä joukkoja sinä raahaat mukanasi?

– Sattui niin, että minäkin otin vankeja, ne tulivat tielle eteeni ja antautuivat.

– No mistäs päin ne sitten ovat? Ei niitä kaikkia pitäisi mukanaan raahata.

– En ole tullut kysyneeksi, mutta rauhallisia poikia näkyvät jo olevan.

Syntyi lyhyt kuulustelu. Jääkäri ei juuri muuta tiedustellut kuin että mistä vangit olivat kotoisin. Yhdeksän oli Turun puolesta ja yksi Lempäälästä. Lempääläinen jätettiin seisomaan keskelle pihaa, toiset komennettiin kohti kivinavettaa. Luulin, että jääkäreillä oli tarkoitus teljetä vangit navettaan, mutta pian huomasinkin, että vallan muuta oli kyseessä.

Vangit kuljetettiin navetan seinän viereen ja kohta oli paikalla joukko sotilaita. Huomasin, että heidät ammuttaisiin, mutta koko toimitus oli minulle niin äkkinäinen yllätys, etten tajunnut lähteä heti väliin. Kun tavoitin jääkärin, niin eräs raa`an näköinen punainen kehotteli häntä hieman odottelemaan. – Elä perkele hätäile, kusisin ensin, hän sanoi. Mutta samalla pamahti yhteislaukaus ja navetan seinustalla oli yhdeksän värisevää ruumista. Moitin adjutanttia kovasti liian äkillisestä tuomiosta, mutta tämä sanoi sen olevan paikallaan: – Et ole nähnyt mitä ne tekivät Karkussa, adjutantti sanoi. Ne käyttivät kirkkoa tallina, tappoivat papin ja naulasivat ruumiin alttarille ehtoollisleipä suussa. En minä koskaan tule Turun ja Porin huligaaneja säästämään."

Olli Laurila

Lähteet:

- Länsi-Suomi 1918
- Uudenkaupungin Sanomat 1918
- Vakka-Suomi-lehti 1918
- SDP:n terroritilasto 1919/kopio Esa Lahtinen/Työväenarkisto.
- Hannula J. O.: Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1934.
- Martti Haavio: Nuoruusvuodet. Juva 1999.
- Klemola J. K.: Kahden tulen välissä. Hämeenlinna 1970.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden asiakirjat.
- Suomen sotasurmat 1914-22
- Osmo Laine/Pentti Ahtiaisen arkisto
- Väinö Saarni/Risto Salosen arkisto
- Anna Hurme/Matti Jalavan arkisto

HOLLOLAN KIRKONMÄKI, TUONELANMÄKI

Länsi-Suomesta pakomatkalle lähteneet punaiset juuttuivat taisteluihin Lahden lähellä. Niiden tauottua jäi valkoisten käsiin valtava määrä vankeja. Aseettomia antautuneita surmattiin jo heti taistelujen jälkeen, mutta etenkin Hollolan kirkolla istunut kenttäoikeus alkoi pian jakaa kuolemantuomioita oikein urakalla. Moni uusikaupunkilainenkin joutui astumaan siellä tai lähialueilla armottoman kenttäoikeuden eteen.

Kirkonmäellä oikeutta jakoi pahamaineinen virolainen majuri Hans Kalm, joka pian saavutti myös kyseenalaista kunniaa Hennalan vankileirin komendanttina. Siellä teloitettiin lyhyessä ajassa viitisensataa punaista, joista parisataa oli nuoria naisia. Sieltä hän siirtyi vielä erittäin pahamaineisen Hämeenlinnan vankileirin johtoon.

Mutta tuulemaan pantiin sitä ennen Hollolassakin. Lyhyessä ajassa siellä surmattiin 300–500 punaista ylimalkaisen kuulustelun jälkeen. Perimätietona tästä oikeudenkäynnistä on säilynyt Turusta tulleen kirjapainotyöntekijän Eino Mäkisen silminnäkijäkertomus. Kuolemantuomiosta kuin ihmeen lailla selvinneen Mäkisen mukaan kuulustelut Kunnantuvalla suoritti sotilaspukuinen nuori mies.

Päiväkirjanpitäjä kirjoitti syytettyjen tiedot ylös. Käsittelyt olivat hyvin nopeita: tuo lähtee, tämä jää. Ne jotka lähtivät, joutuivat nousemaan neljän ryhmissä kirkkoaidan viertä pitäjänmakasiinin luokse, jossa heidät välittömästi ammuttiin. Laukausten ääni kantautui Kunnantuvalla vuoroaan odottavien korviin. Tuomitut suhtautuivat kohtaloonsa eri tavoin. Armoa polvillaan rukoilleet pakotettiin julmasti pistimin eteenpäin. Muuan naiskolmikko puolestaan meni käsikynkässä rohkeasti teloituspaikalle vallankumouslauluja laulaen. Teloittajat ja heidän uhrinsa olivat enimmäkseen toisilleen tuntemattomia vieraspaikkakuntalaisia.

Hollolassa asuvan Arja Laineen äiti oli tapahtumien aikaan kuusivuotias ja saanut kuulla omalta äidiltään sukulaisten kohtaloista tuona kauhun aikana. Makasiinin luona päättyi myös hänen isoisänsä maallinen vaellus.

Ammuttuja oli paljon. Koko takahautausmaan edessä oleva kenttä oli täynnä ruumiita. Hans Kalmin joukot tulivat Hollolaan sillä asenteella, että kaikki punaiset on eliminoitava nopeasti. Jos alue olisi ollut paikallisten hallinnassa, ei niin olisi varmaan päässyt käymään, Arja Laine pohtii. Kansallisarkistosta löytyy Hollolan seurakunnan kappalaisena toimineen Hjalmar Paunun raportti kesäkuulta 1918 ”korkea-arvoiselle” Porvoon tuomiokapitulille. Hän kirjoittaa raportissaan seuraavasti: ”...asia, joka tässä yhteydessä myöskin ansainnee mainitsemista, on punaisten joukkoteloitus Hollolan kirkolla toukokuun ensimmäisinä päivinä. Aivan Hollolan kirkon ympärillä ammuttiin lähes 500 henkilöä. Suurina röykkiöinä viruivat heidän ruumiinsa siinä kaiken kansan nähtävillä joitakuita päiviä. Vielä viikkoja jälkeenpäinkin todistaa kalkittu tanner veritahroineen näistä kauhun päivistä. On paikkakuntalaisten mielestä varsin valitettavaa, että juuri kirkon juurella tämmöistä julmuutta, kun metsää ja mäkeä olisi hiukan kauvempanakin ollut miten paljon tahansa. Tämä erehdys on niin ollen asetettava kapinaliikettä kukistaneittein joukkojen ja tuomarien laskuun.”

Luodinreiät Hollolan kirkonmäen makasiinin seinässä. Kuva: Juhana Säde, Hollolan seurakunta.

Surmattujen punaisten joukkohaudan muistomerkki Hollolan Parinpellon kylässä.
Kuva:Tapio Niemi

Myös uusikaupunkilaisia uhreja

On merkille pantavaa, että Hjalmar Paunu ei kritisoinut teloituksia sinänsä, ainoastaan niiden toteuttamispaikkaa. Verellään kostuttivat Hollolan pitäjän maaperää myös muutamat uusikaupunkilaiset. Päällikkötason ammuttuja Hollolan tapausten joukossa on ”pormestariksi” nimitelty Uudenkaupungin vallankumousoikeuden puheenjohtaja, räätäli Lauri Wuorio. Muut teloitetut olivat tavallisia rivimiehiä, sekatyömiehet Yrjö ja Viljo Flamming, jotka olivat veljeksiä, sekä leipurin kisälli Emil Rimm ja suutari Petter Aaltonen. Mahdollisesti myös sekatyömies Emil Saari.

Kyse tuskin on kuitenkaan summittaisista ratkaisuista. Miltei kaikista eteläisen Suomen kunnista tuli voittajien edustajia antamaan lausuntoja voitetuista. On täysin mahdollista, että myös Uudenkaupungin suojeluskunta lähetti arviomiehiä tunnistamaan vangittuja vastustajiaan – ja heidät löydettyään tekivät lopullisen ratkaisun ilman sen kummempia selvittelyjä. Tähän viittaa sekin, että kaikki ammutut näyttäisivät joutuneen putkien eteen Hollolassa, mahdollisesti myös kirkonmäellä. Uudenkaupungin suojeluskunta on voinut myöskin lähettää Hämeeseen sähkösanomia ja suositella tietyille henkilöille nappituomiota.

Lahden seutu oli vappuna 1918 täysin sekaisin, täyttä sekasortoa. Todellinen hullunmylly, jonka rattaissa jauhautui niin syyttömiä kuin murhiinkin osallistuneita. Pikateloituksia tapahtui runsaasti, ja ne olivat usein summittaisia ja täysin mielivaltaisia. Ensimmäisinä päivinä pienikin uhmakkuus tai pelkkä katse saattoi viedä joukkohaudan reunalle.

Kuolemantuomiolta säästyneet vietiin vankileireille. Niiltä hengissä selvinneet toivat aikoinaan Uuteenkaupunkiin omaisten kipeästi kaipaamia tietoja heidän kadonneista läheisistään; myös leireillä menehtyneet olivat ehtineet kertoa kotiin aikoinaan palaaville sodassa kokemastaan ja näkemästään.

EL

Lähteet:

- Juhana Säde: Meidän seurakuntamme-lehti 2/2008
- Hjalmar Paunun raportti Porvoon tuomiokapitulille

SOTATAPAHTUMIA

SISÄLLISSODAN OSAPUOLET KOKOAVAT VOIMIAAN

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto oli taistellut Ahvenanmaalla vapaussotaansa. Osasto oli lähtenyt Uudestakaupungista 7.2.1918 ja monien dramaattisten tapahtumien jälkeen se oli aseettomana Ruotsin kautta kulkien saapunut 27.2. taas Suomeen. Noiden kolmen viikon aikana ja jo ennen sitä oli muualla koti – Suomessa ehtinyt tapahtua paljon.

Valkoisten ylipäälliköllä, kenraali Mannerheimilla oli taistelujoukkonaan noin 40 000 suojeluskuntalaista. Punakaartin miesvahvuus oli alkuun noin 30 000 ja myöhemmin lähes 100 000, mutta sen taisteluarvo oli huono yksiköiden johdon heikosta sotilaskoulutuksesta johtuen. Venäläistä sotaväkeä maassa oli noin 40 000 miestä.

Punaiset ja venäläiset saivat valtaansa maan eteläosan sillä välin, kun valkoiset valtasivat pohjoisempia alueita helmikuun 8. päivään mennessä. Punaiset olivat saaneet valmisteluissa etumatkaa. He olivat saaneet venäläisiltä runsaasti aseita ja apujoukkoja. Kuitenkin vasta helmikuun loppupuolella punaiset ryhtyivät hyödyntämään päärintamilla etujaan, aloittaen 21. helmikuuta yleishyökkäyksen Pohjanlahden ja Päijänteen välillä sekä Karjalassa. Tuon hyökkäyksen kuluessa vakiintui valkoisen ja punaisen Suomen välinen rintama lopullisesti linjalle Ahlainen – Pomarkku – Ikaalinen – Parkano – Ruovesi – Vilppula – Jämsä – Kuhmoinen – Lusi – Mäntyharju – Savitaipale – Joutseno – Antrea – Rautu – Laatokka.

Valkoisten joukot oli jaettu Satakunnan (Ernst Linder), Hämeen (Martin Wetzer), Savon (Ernst Löfström) ja Karjalan ryhmiin (Aarne Sihvo). Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto tulisi kuulumaan Satakunnan ryhmään eli taistelemaan Satakunnan rintamalla.

Punaisten joukot koostuivat pohjoisesta (Pohjanmaa-Päijänne), keskisestä (Päijänne-Saimaa) ja itäisestä (Saimaa-Laatokka) ryhmästä. Heidän ylipäällikkönään oli Eero Haapalainen ja tämän lähimpänä neuvonantajana yleisesikuntaeversti Mihail Stepanovitš Svetšnikov. Pohjoisen ryhmän päällikkönä oli Hugo Salmela ja hänen neuvonantajanaan alkuun eversti Georgi Bulatsel. Salmelan kuoleman jälkeen Pohjoisen ryhmää johti Verneri Lehtimäki. Hän oli johtanut Turun punakaartin ratsuosaston Tampereelle. Matkalla osasto oli poikennut myös Uudessakaupungissa 10.2.

Punaisten yksiköiden johdon sodankäyntitaidot olivat varsin puutteelliset. Valkoisten puolella suuri osa upseeristoa oli toiminut Venäjän armeijassa.

Uutena tekijänä valkoisten sodankäynnissä olivat Saksassa koulutetut jääkärit, joista osallistui taisteluihin 1 261 miestä. Valtaosa jääkäreistä sijoitettiin asevelvollisten kouluttajiksi ja johtajiksi jääkäripataljooniin.

Valkoisen armeijan vähitellen järjestäytyessä kenraali Mannerheim ryhtyi suunnittelemaan hyökkäystä. Punaisten helmikuun hyökkäys oli osoittanut heidän Länsi-Suomessa olevien rintamajoukkojensa pääosan keskittyneen Vilppulan seudulle. Rintama muodosti tuolla kohdalla pohjoista kohti pistävän kiilan, jonka huomatta-

vat punaiset voimat kenraali Mannerheim päätti tuhota eri suunnilta saarrostavalla hyökkäyksellä. Tavoitteena oli vallata punaisten tärkeä tukikohta Tampere. Vaasaan sodan alussa siirtynyt Suomen senaatti oli pyytänyt saksalaisia joukkoja valkoisten avuksi. Kenraali Mannerheim joudutti tästä syystä hyökkäysvalmisteluja, koska halusi vallata Tampereen ennen saksalaisten maaliskuun alkuun ajoitettua maihinnousua.

Punaiset ehtivät valkoisten edelle ja ryhtyivät uuteen suurhyökkäykseen 8.3. ja pyrkivät Haapamäki - Pieksämäki poikkiradan valtaamiseen. Tämä olisi jakanut maan kahteen osaan. Punaisten päävoimat, noin 15 000 miestä käsittävä ns. pohjoisarmeija eteni Pohjanlahden ja Päijänteen välissä. Heillä oli sodan alussa valkoisia suurempi tykistö, panssarijunia ja lentokoneitakin. Punakaartien johtaminen ja koulutus sen sijaan oli heikkoa. Rintamalla punakaartit operoivat pääasiassa vain komppanian suuruisina osastoina. Joukot olivat suurelta osin kurittomia. Näistä syistä punaisten hyökkäykset olivat yksittäisiä, ilman riittävän selvää painopistettä ja ilman vaikutusta. Punaiset eivät osanneet käyttää hyväkseen saavuttamiaan menestyksiä. Ainoastaan Heinolan taistelu päättyi punaisten voittoon. Suurhyökkäys kesti kaksi viikkoa ja se kulutti punaisten joukkojen voimia ja laski taistelutahtoa. Samanaikaisesti saivat valkoiset yhä enemmän taistelukokemusta ja aikaa siirtää uusia joukkoja ja tykistöä rintamalle.

Tähän suureen voimainkoetukseen pieni Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto oli nyt joutumassa.

Satakunnan rintamalle

Satakunnan rintaman keskuspaikaksi oli määrätty Kankaanpää ja sen komentajaksi Mannerheim oli määrännyt ruotsalaisen eversti Ernst Linderin. Hän oli sijoittanut esikuntansa Kankaanpäähän 21.2.

Porissa sijaitsi punaisten läntisin keskittymä ja heidän etenemissuuntansa oli Ahlaisten ja Merikarvian kautta pohjoiseen sekä Pomarkun kautta Kankaanpäähän. Suodenniemen ja Lavian sekä Ikaalisten ja Jämijärven kautta punaisten hyökkäyspaine kohdistui myös Kankaanpäähän.

Näille alueille oli syntynyt Satakunnan rintama. Valkoiset olivat sitten vallanneet Pomarkun kirkonkylän 25.2. ja eversti Linderin johdolla Lavian 2.3.

Ikaalisten suunnalla valkoisten asema oli kovin epävarma. Siellä vain paikallinen suojeluskunta oli punaisia vastassa. Punaiset luulivat suojeluskunnan olevan vahvasti aseistettu, mikä ei pitänyt paikkaansa. Helmikuun lopulla hyökkäystoiminta kuitenkin aktivoitui ja punaiset ryhmittivät joukkojaan Ikaalisten kauppalan ympärille, aikoen hyökätä ympäröivistä kylistä eri suunnilta sinne. Maaliskuun alussa tilanne oli uhkaava ja punaisten komentaja, 24-vuotias tamperelainen kirjansitoja A. E. Leinonen oli jo varma kauppalan joutumisesta punaisille.

Puuttuvasta sotilaskoulutuksesta huolimatta Leinonen kykeni taitavasti viivyttämään valkoisten etenemistä kohti Tamperetta. Hänellä oli käytössään vähän yli tuhat punakaartilaista, jotka oli jaettu kahdeksaan komppaniaan.

Uudenkaupungin suojeluskunta oli saapunut Kankaanpäähän 3.3. ja majoittunut kansanopistolle väsyttävän noin 80 km rekimatkan jälkeen.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto aterialla 25.2.1918 Ruotsin Bollnäsissä. Kuva on teoksesta Vapaussota kuvissa.

Luutnantti Neovius ja komppanioiden päälliköt pyysivät eversti Linderiltä levähdys- ja harjoitteluaikaa. Tätä eversti ei väsyneelle joukolle myöntänyt.

Komppanioiden päälliköt valittivat myös, etteivät miehet tunne kivääreitään. He olivat aiemmin käyttäneet lyhyitä japanilaisia Arisaka –kiväärejä, jotka nyt vaihtuivat venäläisiin Mosin - Nagant M1891 – malleihin. Linder kehotti miehiä tutustumaan matkalla aseisiin. On hämmästyttävää, että vaikka miehet olivat olleet Ahvenanmaalla taisteluissa, kaikki heistä eivät osanneet tähdätä ja ampua kiväärillä.

Ikaalisten taisteluihin

Vähän ennen keskiyötä 3.3. revontulten loistaessa Uudenkaupungin suojeluskunnan 1., 2. ja 3. komppania lähtivät Kankaanpään kirkonkylästä Jämijärven kautta kohti Ikaalisia. Joukkoa johtivat jääkärialiupseeri Aarne Peltonen ja jääkärivänrikki Elis Koivula pataljoonan komentajana. Jämijärven jälkeen tiellä tuli vastaa Ikaalisten nimismies Sparfven, joka oli lähetetty selvittämään taistelutilannetta ja ohjeistamaan hyökkäystä Vatulan kylään.

Punakaartilaisten oli tarkoitus saartaa Ikaalisten kauppala ja siellä olevat paikalliset suojeluskuntajoukot. Maaliskuun alussa miehittivät punaiset kauppalan läheisyydessä olevat Vatulan, Haapimaan ja Sikurin kylät. Kauppalan valtaamista varten Sikuriin oli sijoitettu myös tykki. Edelleen he valtasivat Sarkkilan kylän, jonne sijoitettiin myös tykki, jolla tulitettiin kohti kauppalaa, mutta ammukset putosivat läheiselle pellolle ja tykinjohtajan epäiltiin tahallaan ampuneen ohi. Punaiset jatkoivat kuitenkin etenemistään Vatulasta Viljalaan ja Kilvakkalaan, jossa katkaistiin valkoisten huoltoyhteys Kankaanpäähän. Näin punaiset pääsivät useilta suunnilta saartamaan Ikaalisten kauppalan, josta noin kilometrin päähän oli asemiin asettunut turkulaisista ja kiskolaisista koottu punaisten pataljoona. Tämän hevosenkengän muotoisen saartomuodostelman valkoisten sodanjohto päätti murtaa. Uudenkaupungin suojeluskunnan tuli vallata ensin Vatula.

Maaliskuun 4. päivän iltapäivällä Sonckin johtama 1. komppania sai kosketuksen Vatulassa punaisten etuvartioon, joka ampui ensimmäiset laukaukset. Pakenevia punaisia seuraten komppanian 1. joukkue levittäytyi männikössä ketjuun, jonka vasen siipi alkoi nopeasti edetä pellon laitaan, vetäen lähistöllä odotelleen vihollisen pääjoukon tulituksen puoleensa. Oikea siipi jatkoi ja sulki vihollisen hyökkäysmahdollisuuden aukean yli. Tässä hyökkäyksessä kaatui taivassalolainen Juho Gummerus. Hyökkäyksen ensiaallossa olivat 1. ja 2. komppania ja pian tuli 3. komppania mukaan hyökkäykseen. Taistelun osapuolet olivat lähes tasavahvuiset, noin 300 miestä kummallakin. Punaiset lähtivät hätäisesti pakoon kohti Mattisten kylää, koettuaan tilanteen toivottomaksi. Seuraavana päivänä valkoiset yllättivät punaisten 40 miehen osaston Vatulan koululla. Heistä selviytyi vain 23 miestä suojaan tulitukselta. Valkoiset valtasivat näin Vatulan. Samaan aikaan vallattiin jääkäri Kumlinin johdolla Viljala. Komppaniat jatkoivat tämän jälkeen vartiossa Vatulassa viikon verran, kunnes saatiin käsky 10.3. valloittaa Vattiaisten kylä.

Linder oli kiinnittänyt huomiota joukkojen kurittomuuteen. Marssimuodostelmat olivat epämääräisiä, miehet myös huutelivat ja metelöivät

edetessään. Myös ampumataidoissa Linderin mukaan oli pahoja puutteita. Taistelutilanteissa miehet toimivat everstin mukaan liian verkkaisesti.

Sotilastaitojen puute ei ollut mikään ihme, sillä valkoisen armeijan miehistö oli pikakoulutettua väkeä. Suomen oma sotaväki eli ns. vanha sotaväki oli lakkautettu sortovuosina. Vuoden 1918 sotaa onkin osuvasti luonnehdittu amatöörien sodaksi.

Mannerheim oli suunnitellut Tampereen valtaamisen aloittamista kaksisuuntaisella hyökkäysoperaatiolla viimeistään 8. maaliskuuta. Eversti Linderin alaisen Satakunnan ryhmän olisi hyökättävä Näsijärven länsipuolella ja vallattava saman päivän aikana Kyröskoski, Hämeenkyrö ja Viljakkala. Tampereen-Porin rautatiekin ryhmän tulisi katkaista. Sen tuli sitoa punaisten joukot läntisellä rintamalla, pääjoukkojen edetessä pohjoista ja idästä kaupunkia kohti. Eversti Martin Wetzerin Hämeen ryhmän piti hyökätä Näsijärven itäpuolelta Vilppulasta Oriveden kautta ja pihtiliikkeellä piirittää Tampere.

Eversti Linder piti saamaansa tehtävää ylivoimaisena. Hän lähetti 7. maaliskuuta moottoripyörälähetin mukana kirjeen kenraali Mannerheimille. Linder huomautti, että joukot eivät olleet riittävän harjaantuneita tai organisoitujakaan vaativiin offensiiveihin. Hänen mukaansa tarvittaisiin joitakin viikkoja kestävää koulutusta. Mannerheim kuitenkin määräsi hyökkäyksen alkamaan 15. maaliskuuta, mutta antoi Linderille vahvistuksina oululaisen rintamakomennuskunnan.

Komentaja Linderin kovasti kaipaamaa harjoitusta annettiin ainakin Pomarkkuun varmistamaan jääneelle Uudenkaupungin suojeluskunnan

Nuorimpia suojeluskuntaosaston jäseniä oli Jalmar Johansson (s.1902) Kalannista.

4. komppanialle. Sen miehet jatkoivat Pomarkun Vihteljärven koululla harjoituksia jääkäri Tallqvistin komennossa. Harjoittelua seuranneessa ampumakilpailussa parhaaksi ampujaksi osoittautui kalantilainen Frans Salomaa, joka oli Suomen vanhan sotaväen reserviläinen ja oli näin harjaantunut ampumaan. Keskiyöllä 6.3. komppania siirtyi oletettua vihollista vastaanottamaan Tuunajärvellä. Vihollista ei kuitenkaan näkynyt ja niin jäi taas aikaa harjoituksiin Vöyrin sotakoulusta valmistuneiden uusien upseereiden tiukassa komennossa. Tästä miehet eivät pitäneet.

Kilpajuoksu Ikaalisten ratkaisevaan taisteluun

Punaisten ylipäällikkö oli määrännyt ratkaisevan läpimurtotaistelun valkoisen kaartin musertamiseksi alkamaan 10. maaliskuuta kaikilla rintaman osilla. Tuosta päivästä tuli Ikaalisten rintaman ratkaiseva päivä, mutta kokonaan toisella tavalla, mitä punaiset olivat ajatelleet.

Eversti Linder oli myös päättänyt aloittaa toiminnan vapauttaakseen Ikaalisten kauppalan saarrosta. Tätä varten hän vahvisti joukkojaan. Luutnantti Enhörningin tykistöpatteri ja Ericssonin konekiväärikomppania olivat saaneet määräyksen saapua kauppalaan. Samanlaisen määräyksen oli jo 7.3. saanut Hjalmar Karlströmin johtama Uudenkaupungin suojeluskunnan 4. komppania.

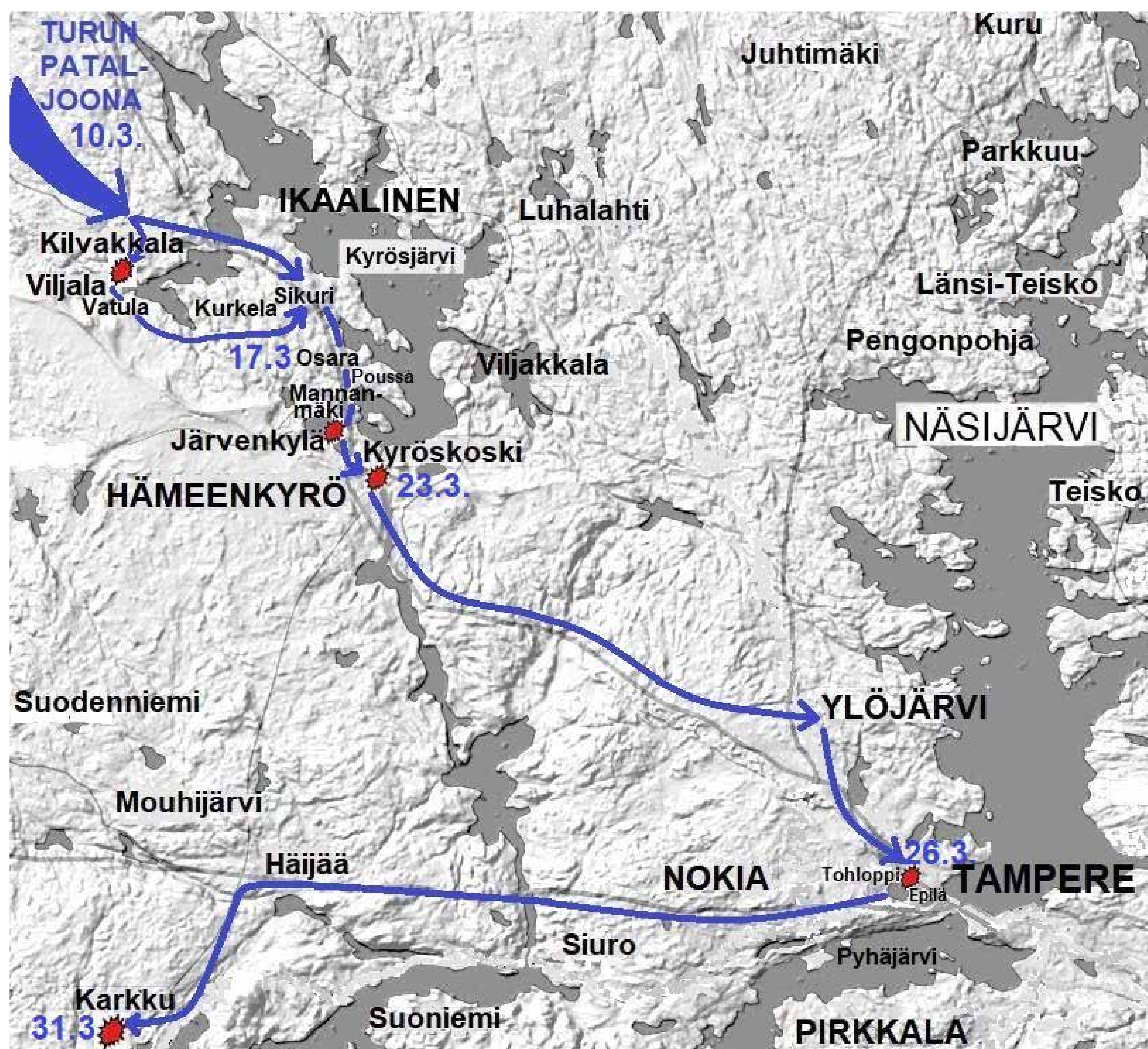
Painopistealueeksi määritettiin Ikaalisten - Hämeenkyrön suunta Mannerheimin suunnitelman mukaisesti. Siirtymistä varten 4. komppania ryhmittyi Kankaanpäähän. Mukaan tuli tykistöä, kuularuiskuja ja ambulanssi. Marssi edistyi hitaasti, koska lumisella tiellä tykkien kuljetus tuotti vaikeuksia. Jämijärvellä oltiin 9. maaliskuuta, jolloin vielä annettiin koulutusta ennen taistelua. Tykistö lähti kohti Ikaalista, ryhmittyäkseen sinne taisteluasemiin.

Maaliskuun 10. päivänä tuli valloittaa Vattiaisten kylä. Tätä varten oli Vatulan kylään määrätty 4. komppania, osa 1. komppaniasta, 70 Iisalmen hiihtäjää sekä konekivääriosasto. Tätä joukkoa johti Karlström. Hetki oli vakava, sillä 4. komppania aloitti nyt ensimmäinen taistelunsa Hämeen rintamalla. Karlström kokosi miehet aamuhartauteen. Hän totesi: ”Tänään saamme nähdä, onko asiamme oikea!” Vakavina miehet ottivat osaa tähän lyhyeen toimitukseen.

Aluksi hiihtäjät lähetettiin katkaisemaan vihollisen perääntymistie Kyröskoskelle päin. Konekivääriosasto ja 1. komppania saivat varmistaa vasenta sivustaa sillä aikaa, kun 4. komppania taistelun aluksi suorittaisi varsinaisen rynnäkön.

Niin olivat 1. komppanian miehet jo asemissaan ja odottivat. Vain Ikaalisten taholta kuului ajoittain kiväärin laukauksia ja tykin jyrinää, muuten oli hiljaista. Aurinko paistoi ja hanget hohtivat. Kello alkoi lähennellä jo yhtätoista. Siinä samassa alkoi tapahtua. Ensin tuli kiväärin laukauksia ja sitten kuularuiskun sarjoja, edelleen punaisten. Tulitus oli tiivistä ja kesti jonkun aikaa. Kun se lakkasi, saivat miehet etenemiskäskyn. He etenivät metsästä aukealle ketjussa, odottelivat jonkin aikaa suojassa kumpareen takana ja ryömivät sitten paksussa lumessa eteenpäin.

Sillä välin hyökkäävä 4. komppania eteni Vatulasta ketjussa kohti vihollisten asemia Vattiaisissa, kahlaten lumisessa metsässä kolmen kilometrin matkan. He saapuivat kylän edustalla olevan aukean laitaan. Sen yli punaiset alkoivat tulittaa

Turun pataljoonan tie Ikaalisista Tampereelle ja Karkkuun.

hyökkääjiä. Rynnäkkö kylään tapahtui nopeasti. Kauaa taistelu ei kestänyt. Punaiset vetäytyivät kylästä sekä naapurikylistä Haapiaisista ja Kurkelasta. Vihollinen oli jostakin syystä menettänyt noissa kylissä taistelutahtonsa. Suojistaan tulleet kyläläiset kertoivat Vattiaisissa olleen 80 venäläistä ja useita satoja punakaartilaisia.

Taistelupäivän aamuna eversti Linder oli saapunut tutustumaan taistelutilanteeseen. Hän tarkisti asemia ja seurasi taistelun kulkua. Muuallakin Ikaalisissa taisteltiin samaan aikaan. Svinhufvudin 3. komppania oli siirtynyt Kilvakkalasta Karhoisiin olutpanimolla olevien joukkojen vahvistukseksi. Luutnantti Enhöringin patteri kirkon edustalla oli taistelussa vihollisen tykistön kanssa. Vihollisen tulenjohto oli tarkkaa ja ammunta tiivistahtista. Insinööri Grönblom oli seurannut tykistöpatterin epätasaista taistelua punaisten tykistöä vastaan. Enhöringin mielestä Sarkkilassa olevasta punaisten tykistöstä selvittäisiin sen sivustaan tehdyllä hyökkäyksellä. Grönblom ehdotti rohkeaa kaartoliikettä Sikurin kylässä olevan vihollisen selustaan. Hän lähti selvittämään suunnitelmaa majuri Gerichille ja ehdotti johtaja John Engblomia retken päälliköksi. Hanke oli järjestetty Engblomin tietämättä, mutta tämä otti tehtävän rohkeasti vastaan yhdessä Grönblomin kanssa. Ikaalisista tuli heidän mukaansa toistasataa miestä. Tehtävään lähtenyt joukko kohtasi Kilvakkalassa muita Uudenkaupungin suojeluskunnan osastoja, joita pyydettiin liittymään mukaan, mutta ne eivät suostuneet. Tehtävää pidettiin vaarallisena. Nämä väsyneet rivimiehet olivat myös haluttomia lähtemään matkalle Engblomin johdolla. Hän oli Ahvenanmaan Finströmin ”puhdistusten” seurauksena menettänyt suosionsa.

Matkaa jatkettiin kohti Sikuria, hiihtäjät etujoukkona ja miehet seuraten avojonossa etäisyydet säilyttäen, yllätysten varalle. Ajomiehet olivat mukana, mutta heidän livistämisensä varalta keskellä marssimuodostelmaa. Ilta alkoi jo hämärtää. Edestä alkoi kuulua pauketta. Hiihtäjät olivat joutuneet kosketuksiin vihollisen kanssa, joka kuitenkin pakeni nopeasti. Hetken kuluttua hyökkäysjoukotkin saapuivat kylän laitaan ja tunkeutuivat hurraten kylään, joka oli pimeä ja tyhjä vihollisen paettua. Oltiin kylässä ilman kunnollista karttaa ja havaintojakaan vihollisesta ei pimeässä pystynyt tekemään. Hiihtolähetin mukana lähetettiin Sikurilta avunpyyntö, joka päätyi eversti Linderille. Hän ei voinut pyyntöön vastata lisäjoukkoja lähettämällä, vaan vaati vastausviestissään täyttämään käskynsä. Sarkkilaa vastaan oli hyökättävä päivän koittaessa.

Sikurilla odotettiin lähettiä ja vastausta. Partioita oli lähetetty kylän ympäristöön ja vartioita lisätty.

Lähimetsissä liikkui punakaartilaisjoukkoja. Tällaisten kanssa joutui tekemisiin mm. uusikaupunkilainen Alvar Winter. Pimeyden keskeltä oli äkkiä ilmaantunut miesryhmä, joista ei tiedetty, olivatko he punaisia vai valkoisia. Punaisten tiedusteltua, mitä miehiä vastaantulijat olivat, ilmoitti Winter, että he ovat valkoisia, jolloin punaiset avasivat tulen. Winter kaatui välittömästi luodin osumasta.

Havaittiin, että Sikurin kylää oli varsin helppo puolustaa, koska se sijaitsi metsän keskellä olevalla aukealla. Hyökkääjät oli helppo havaita. Vankeja oli saatu lähes 30 ja he kertoivat tovereidensa paenneen pelon vallassa Sikurista ja myös Sarkkilan kylästä. Vankeja alettiin pian kuulustella

Alvar Winter syntyi 17.3.1899 ja kuoli 10.3.1918. Kuva on Uudenkaupungin yhteislyseon matrikkelista. Muokannut Pentti Ahtiainen.

ja useimmat heistä kertoivat saapuneensa edellisenä päivänä Tampereelta.

Aamun koittaessa lähtivät komppaniat etenemään Sarkkilaa kohti. Matkan varrelta saatiin sotasaaliiksi punaisten tykki, joka oli jätetty kahden miehen vartioimana lähelle Sikurin kylää.

Sarkkilasta lähti Engblom etujoukon kanssa pyrkimään kohti Ikaalista ja lähetti hetken kuluttua tiedon, että tie kauppalaan asti oli vapaa. Sikurille jätettiin joukko ikaalislaisia vartioon, mutta he kuitenkin poistuivat kylästä omine lupinensa. Myöhemmin lähetetty vartio ei myöskään uskaltanut jäädä sinne, ja niin punaiset miehittivät kylän uudelleen seuraavana päivänä. Hjalmar Karlströmin tehtäväksi annettiin Sarkkilan kylän vartioiminen.

Näin oli Ikaalisten saarto saatu murrettua. Kauppalaa oli ennen apujoukkojen tuloa ollut puolustamassa vain 30 paikallista suojeluskuntalaista. Punaisilla oli Kyröskoskella aseissa 400 miestä. Nyt Ikaalisten puolustuksen johtoon tuli jääkäri Akseli Isopuro. Paikkakunnalla järjestettiin kutsunnat, joiden avulla paikallisen suojeluskunnan miesmäärä nousi 300 mieheen. Heidän huolenaan tuli olemaan huoltoyhteyden säilyttäminen Kankaanpäähän. A. E. Leinosen punakaartilaiset hyökkäsivät, tarkoituksenaan katkaista tämä huoltotie. Tehtävä ei onnistunut 70-miehisen iisalmelaisen hiihtojoukon katkaistessa punaisten etenemisen. Hiihtäjät vangitsivat ja teloittivat osan punaisista, heidän mukanaan Punaisen Ristin miespuolisen työntekijän.

Viikon verran punaiset hyökkäsivät rintaman eri osilla, mutta eivät saavuttaneet erityisempää menestystä. Kuhmoisten, Eräjärven ja Vaskiveden taisteluissa he kärsivät raskaita tappioita.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosastosta tulee Turun pataljoona

Ikaalisissa tapahtui valkoisten joukkojen uudelleenjärjestelyjä. Siellä perustettiin Turun pataljoona Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston ympärille ja tuohon uuteen joukko-osastoon kuului nyt 490 miestä. Huoltotehtävissä toimi kolme naista. Sanitäärinä oli Birgitta Gadolin ja muissa huoltotehtävissä Laina Pitula sekä Hanna Nevala.

Sunnuntaina 12. maaliskuuta pidettiin Ikaalisten kauppalan edustalla järven jäällä suuri valkoisten joukkojen paraati, johon kaikki vapaana olevat miehet ottivat osaa. Majuri von Gerich tarkasti joukot ja piti näille puheen. Sen jälkeen seurasi kaikille yhteinen jumalanpalvelus Ikaalisten kirkossa. Seuraavana päivänä tapahtui Uudenkaupungin suojeluskuntajoukkojen lopullinen järjestäytyminen, jossa se sai nyt viralliseksi nimekseen Turun pataljoona. Ikaalisten rintamajoukkojen ylipäällikkönä toimi aluksi majuri von Gerich, josta tuli Turun pataljoonan komentaja. Kankaanpäästä saavuttaessa oli suojeluskunnassa ollut neljä komppaniaa, jotka olivat supistuneet nyt varsin pieniksi. Varsinkin Seinäjoella oli suuri määrä miehiä eronnut liittyäkseen erikoisjoukkoihin, mm. ratsuväkeen ja tykistöön. Useita miehiä oli myös komennettu Vöyrin sotakouluun, mutta nyt heitä myös palasi sieltä takaisin yksikköön.

Uuden järjestyksen mukaan tuli pataljoonaan kuulumaan toistaiseksi vain kolme komppaniaa. 4. komppania liitettiin Ikaalisissa 3. komppaniaan.

Ikaalisissa annettiin 13. maaliskuuta Turun pataljoonan ensimmäinen päiväkäsky, jonka mukaan sen miehistö oli nyt ryhmitelty uudelleen käskyssä esitetyn luettelon mukaisesti. Jokaisessa kolmessa komppaniassa oli kolme joukkuetta ja näissä kolme ryhmää kussakin, paitsi 3. komppaniassa, jonka kolmannessa joukkueessa oli vain kaksi ryhmää.

Kuhunkin komppaniaan kuului seuraava miehistö:

1 komppanian päällikkö
1 varapäällikkö
3 joukkuepäällikköä
1 vääpeli
1 kirjuri
1 tallimestari
1 hevosmies
2 sanitääriä
3 joukkuetta, á 27 miestä, yht.81 miestä
1 varusmestari
I muonamestari
1 asemestari
1 tallimies
2 stafettia (lähettiä)

Yhteensä 98 miestä

(Lähde: V. J. Marjanen: Turun rintamapataljoona vapaussodassa 1918, s.214 – 227)

Hyökkäystoiminta kohti Tamperetta alkaa.

Järvenkylän taistelu 15.3.

Valkoisen armeijan suurhyökkäys alkoi 15.3.1918. Noin 13 000 miestä hyökkäsi Näsijärven ja Päijänteen välisellä alueella. Satakunnan ryhmään oli Ikaalisiin määrätty uusina joukkoina Oulun kre-

Turun pataljoonan sanitääri Birgitta Gadolin (s.1895) oli voimistelunopettaja Helsingistä. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Yrjö Airola (s.1900) oli pataljoonan 2. komppanian lähetti. Hän toimi sodan jälkeen räätälinä Uudessakaupungissa. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

natööripataljoona ja kapteeni Ekin patteri. Ikaalisten ryhmän komentajaksi oli nimitetty everstiluutnantti Waldemar Appelgren. Hänen hyökkäsi joukkoineen 15.3. Kyrösjärven molemmin puolin. Hyökkäys suuntautui näin kolmelta suunnalta Kyröskoskella olevia punaisia joukkoja vastaan eli Viljakkalan kirkonkylästä, Osaran koulun suunnalta ja erään metsäisen nummen läpi.

Kurkelan kylästä lähti 15.3. iltapäivällä etenemään majuri von Gerichin osasto. Voimina olivat Turun ja Oulun pataljoonat, Vähänkyrön ja Kauhajoen suojeluskunnat sekä yksi tykki. Tavoitteena oli edetä Hämeenkankaan kautta Järvenkylään. Hiihtäjät olivat joukon kärjessä, mutta karttojen puuttuessa nämä eksyivät iltahämärässä. Etujoukkona olivat Turun pataljoonan 2. ja 3. komppania. Illalla kello 18 etujoukko lähestyi Järvenkylää, missä kohdattiin vihollisen etuvartio, joka lyhyen ammuskelun jälkeen vetäytyi. Kalantilainen Nestor Varjonen haavoittui tuolloin jalkaan. Tykistö aloitti tulituksen, johon vihollinen vastasi. Joukot etenivät nyt aivan järven rantaan asti, välillä vihollisen kanssa laukauksia vaihtaen.

Turun pataljoonan 1. komppania asettui ketjuun maantien tuntumaan Järvenkylän järven luoteisrantaan, muiden jatkaessa ketjua järven pohjoisrannalle Järvenkylään asti.

Seuraava yö oli varsin kylmä taisteluasemissa yöpyjille. Pataljoonan miehet olivat syvässä lumessa ryömittyään märkiä ja osa heistä olikin jättänyt märän päällystakkinsa kuormastoon. Sieltä takkeja ei enää voinut noutaa taistelun tuoksinassa. Niinpä kylmyys tuotti monille ongelmia. Lisäksi Nuutin talon suunnalta vihollinen tulitti tykistön tukemana yölläkin välillä varsin kiivaasti. Valkoisten asemista vastattiin tuleen harvakseen.

Valkoisten tykki saatiin asemiin toimintakuntoon vasta puolenyön aikoihin. Lopulta tykillä aloitettiin tulitus Nuutin taloa kohti, vihollisen tulen suuntaan. Sillä välin oli 3. komppanian päällikkö Svinhufvud joukkoineen aloittanut etenemisen Mannanmäen itäpuolitse kohti maantietä. Hän lähetti partion Osaran suuntaan. Se kohtasi vihollisen kaksimiehisen etuvartion, joka aloitti tulituksen ja lähistöllä ollut vihollisen ketju yhtyi siihen.

Punaisten joukot olivat alkaneet liikehtiä sekä etelässä että pohjoisessa Osaran tienoilla. Valkoisten puolella oululaisetkin olivat yllättäen palanneet Ikaalisiin. Näin Svinhufvud ei mielestään liian vähäisin voimin yrittänyt valloittaa tärkeää Mannanmäkeä, mutta asettui joukkoineen sen tuntumaan asemiin. Tuolta mäeltä punaiset pystyivät hallitsemaan Ikaalisista Kyröskoskelle vievää tietä. Kun ampumatarvikkeet alkoivat loppua ja muut valkoiset joukot olivat jo vetäytyneet, antoi Svinhufvud miehilleen perääntymiskäskyn ja 16.3. iltapäivällä he olivat palanneet Kurkelaan.

Majuri von Gerich oli jo ennen tätä antanut pääjoukolleen perääntymiskäskyn. Hän ei ollut päässyt yhteyteen omien joukkojen, eli eversti Appelgrenin osaston kanssa, jonka piti samanaikaisesti edetä päätietä. Appelgrenin heikko osasto oli Sikurin kylässä yllättäen kohdannut hyvin maastoutuneet ja vahvat vihollisjoukot. Ne olivat vähällä tuhota koko hänen ryhmänsä. Taistelu muodostui erittäin sitkeäksi ja vasta myöhään illalla vihollinen vetäytyi vähän. Haavoittuneita olivat kalantilaiset Oskari Korpi ja Matti Tanner sekä nousiaislainen Oiva Tasanen. Lopulta punaiset päättivät vetäytyä yöllä jäätä pitkin Kyröskoskelle.

Sekavaa taistelutilannetta käytti punaisten päällikkö A. E. Leinonen hyväkseen ja miehitti

Taisteluihin Turun pataljoonan mukana oli tulossa myös Ahvenanmaan retkikunnan vanhin jäsen, kustavilainen agronomi Albert Aapola, jonka poika Armas oli kaatunut Prästön valtauksessa. Albertin muistelmia on kirjannut Markku Aapola ja tuosta tekstistä on seuraava lainaus: ”Albert Aapola erosi joukosta jo Oulussa 27.2.1918. Hän ja Olavi saivat Fabritiukselta lomaa. Olavi sairasti pahaa yskää, keuhkoputken tulehdusta suorastaan, ja niin Albert vei nuoren soturipoikansa toipumaan Muhokselle, Tikkalaan, hänen vielä omistamaansa sahalaitokseen. Yskä hellitti vähitellen. Miehet oleskelivat Muhoksella pari viikkoa. 14.3.1918 he lähtivät kohti omiaan. He kulkivat Seinäjoelle. 15.3. Albert Aapola pyrki ja pääsi Mannerheimille ilmoittautumaan. Hän luovutti Prästön lennättimen avaimia 16 kappaletta kenraalille. Läsnä oli myös eversti Tesche. Herrat olivat kyselleet vanhalta agronomilta kokemuksia Ahvenanmaan retkestä.”

Kustavilainen Olavi Aapola (s.1897). Kuva Markku Aapolan kokoelmasta.

16.-17.3. välisenä yönä Mannanmäen entistä vahvemmin joukoin. Hänen käytössään oli varsin kurinalaista joukkoa, eli Ruoveden komppania ja Helsingin kolme komppaniaa. Valkoisten puolella taisteluita seurannut eversti Linder ei ollut tyytyväinen Appelgrenin toimintaan. Linder otti Appelgreninin osaston suoraan komentoonsa ja aloitti uuden hyökkäyksen Mannanmäkeä vastaan. Vain luutnantti Rehnbäck osastoineen Kyrösjärven itäpuolella oli onnistunut etenemään, mutta pysähtyi ylivoiman edessä Viljakkalaan.

Järvenkylä ja Mannanmäki vallataan

Taistelut siirtyivät kohti Tamperetta, jonne punaisten joukkoja perääntyi. Heidän rintamansa Kurussa ja Vilppulassa oli romahtanut maaliskuun puolivälissä. Myös eversti Linder valmistautui joukkoineen entistä huolellisemmin etenemään kohti Tamperetta. Sitä ennen piti saada Mannanmäki vallattua punaisilta.

Linder oli määrännyt Turun pataljoonan kokoon Ikaalisten keskustaan 17.3. aamulla kello 5.30. Varustetäydennyksen jälkeen aloitti parin kilometrin pituinen, 700-miehinen marssikolonna taipaleen etelään kohti Järvenkylää Linderin komennossa. Osaran tasalla joukot pysähtyivät ja Linder selosti tilanteen ja suunnitelmansa komppanianpäälliköille.

Kostulan koululle etujoukkona edennyt 3. komppanian ryhmä ilmoitti myös sinne saapuneelle eversti Linderille Mannanmäen olevan vapaa vihollisista. Ryhmä eteni sitten ylös mäkeä ja asettui rinteille asemiin havaitakseen, että vihollinen oli jo ehtinyt mäen harjalle. Sinne oli samanaikaisesti siirretty 1200 punaisen taistelijan osasto, jota tiedustelijat joutuivat nyt pakenemaan. Punaiset vahvistivat asemiaan ja olivat valmiina avaamaan tulen, kun valkoisten pääjoukko oli saapunut mäen lähistölle Kostulan koululle. Hetken kuluttua he avasivat Mannanmäeltä kiivaan konekivääri- ja kivääritulen Kostulan koulua kohti.

Eversti Linder esikuntineenkin etsi suojaa erään torpan takaa. Miehet järjestäytyivät ketjuun ja vastasivat vihollistuleen. Samoin tekivät Syrjälän ja Ericsonin konekiväärit. Myös tykistö antoi tulitukea. Osaralle oli saatu asemiin kapteeni Ekin kaksi tykkiä ja niitä käytti 70 Pietarsaaressa koulutettua tykkimiestä. Tulenjohto oli puutteellinen. Ensimmäinen ammus räjähti omien miesten yläpuolella ja seuraavat repäisivät mukaansa osan kansakoulun kattoa.

Vähitellen tykinammukset alkoivat pyyhkiä Mannanmäen rinteitä. Valkoisten iskujoukot hyökkäsivät kummaltakin sivustalta punaisten asemia kohti. Vihollisen ammunta heikkeni ja valkoisten ketjut siirtyivät lähemmäs kukkulaa. Jalkaväki teki vielä alkuillasta hyökkäyksen ja lopulta valtasi mäen.

Punaiset vetäytyivät Järvenkylän eteläpuolella olevalle Alasen harjulle ja jatkoivat kovaa tulitusta Mannanmäelle. Valkoiset etenivät Järvenkylän laitaan, jonne he asettivat puolustusketjunsa.

Frans Salomaa kirjoitti 17.3. taistelun alkamisesta päiväkirjaansa:

”Aamun sarastaessa vei päällikkömme meidät vahtipaikkoihin harjanteen rinteille. Minä toverini kanssa jäimme erään mökin viereen. Alapuolella oli kuularuisku ja sen miehet majailivat myös siinä. Huomasin kohta, että olin paikalla, johon vihollinen tulensa kohdistaa. Laitoin itselleni kivistä ampumavarustuksen, jossa tiesin olevani turvassa. Kuularuiskumies sai vierelläni kuulan

Turun pataljoonaan tykki Ikaalisten – Kyröskosken taisteluissa. Kuva on teoksesta Vapaussota kuvissa.

vatsaansa, näyttäytyessään nurkan takaa. Vaikea oli ambulanssimiehille haavoittuneen korjuu. Toverini ampuessa ja minun ollessa seisomassa huoneen takana, sain äkkiä kovan iskun päähäni. En kaatunut kohta, mutta laskeuduin pitkälleni. Tunsin saaneeni vaikean vamman. Toverini huusivat sairaanhoitajia ja koettivat sitoa päätäni. Koin nousta pystyyn ja ajattelin omin voimin lähteä ambulanssiin, mutta se ei käynyt. Hetken päästä tulivat haavoittuneiden kantajat ja paareilla vetivät minut läpi kolmesataametrisen tulilinjan. Kaamea oli haavoittuneelle kuulien soitto. Avuttomaksi tunsi siinä tilassa itsensä. Talossa sidottiin minut ja lähdettiin viemään hevosella kauppalaan. Siellä lääkäri kunnallissairaalassa sitoi pääni ja totesi minun menettävän silmäni. Seuraavana päivänä lähdettiin kohti Kauhajokea, jonne saavuttiin seuraavana päivänä."

17.3. Haavoittuneiden joukossa olivat myös pataljoonan päällikkö jääkäri Koivula ja komppanianpäällikkö Prievert. Miehistöstä haavoittuivat lisäksi Anto Pihanperä Uudeltakirkolta, Petter Junttila ja August Suomi Laitilasta, Ilmari Lyytinen, Väinö Leppänen ja Yrjö Koskinen Uudestakaupungista sekä Leevi Lindqvist ja Mikko Aromaa Lokalahdelta. Heidän hoitonsa oli aloitettu kenttäsidontapaikalla ja sitä jatkettiin Ikaalisten kenttäsairaalassa ja Kauhajoen sotasairaalassa.

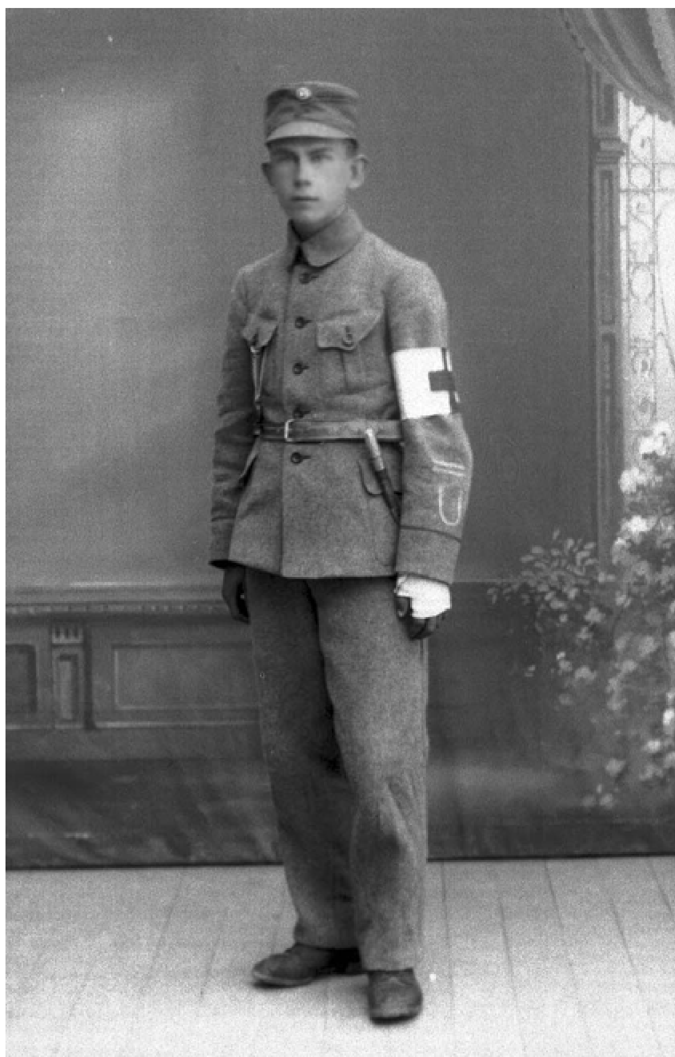
Näin rintamalinja pysähtyi viikoksi Mannanmäen - Nuutin linjalle, mihin Mannerheim oli tyytymätön. Punaisten puolustusasemaksi tuli Alasenharju ja valkoiset olivat viereisellä Mannanmäellä. Näiden mäkien väliin jäi 600 metrin levyinen laakso. Kuluttavia taisteluja alueella käytiin sittemmin 18. - 23.3. Valtausyrityksiä tehtiin kummaltakin puolelta, ensin 18.3. hyökkäsivät valkoiset ja tulivat torjutuiksi. Tuossa taistelussa kaatui mynämäkeläinen Väinö Airikki ja 23.3. turkulainen ryhmäpäällikkö Iivari Rosenberg. Nuutin kylässä haavoittui 23.3. Juho Mattila, 16-vuotias lyseolainen Uudestakaupungista. Hän menehtyi vammoihinsa 2.4. Kauhajoen sotasairaalassa. Myös 3. komppanian päällikkö Svinhufvud oli 23.3. haavoittunut jalkaan ja Eero Heilä toimi hänen sijaisenaan.

Punaisten puolelta Eino Rahja oli koneineen 19.3. pudottanut muutamia pommeja Mannanmäen ja Ikaalisten väliselle alueelle, tosin huonolla menestyksellä. Tällä punaisten päällikkö A. E. Leinonen pyrki vahvistamaan punaisten heikkenevää taistelutahtoa. Samana päivänä oli myös punaisten ratsuosasto yrittänyt jäitse hyökkäystä Osaralle, mutta tuli torjutuksi.

Punaiset alkoivat keskittää voimavarojaan Tampereelle. Tämä koski myös elintarvikkeita. Hämeenkyröön pyydettiin 20.3. Tampereelta sataa hevosta, jotta siellä ollut vilja voitaisiin kuljettaa turvaan Tampereelle. Kyröskoskella sanottiin olevan yli 2 000 hehtolitraa viljaa, joka oli ehdottomasti saatava "varmempaan paikkaan".

Parkanolaiset ja karvialaiset vahvistavat pataljoonaa

Eversti Linder tarvitsi nyt joukkoihinsa lisävoimia. Valkoisen armeijan päämajassa oltiin selvillä Kyröskosken rintaman tärkeydestä ja punaisten suuresta ylivoimasta siellä. Ylipäällikkö Mannerheim päätti 20.3. lähettää Turun pataljoonalle vahvistuksia. Reservijoukkojakin valkoiset saivat käyttöön, jolloin pitkään linjassa olleet saivat lepotaukoja. Osaralle saapui 20.3. Oulun pataljoona, joka aloitti rynnäkön Nuutin talon lähellä olevia punaisten

Väinö Leppänen haavoittui 17.3. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Myös Ilmari Lyytinen haavoittui 17.3. Mannanmäellä. Kuvassa Ilmari on vasemmalla ja koulukaveri Nyholm oikealla. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Punakaartilaisia Kyröskoskella maaliskuussa 1918. Kuva on teoksesta Vapaussota kuvissa.

asemia vastaan. Tästä muodostui lähitaistelu, jota käytiin pistimin. Lopulta oululaiset perääntyivät, Turun pataljoonan jatkaessa Mannanmäen asemissa vartiointia. Myöhemmin oululaiset vapauttivat rintamavastuusta uupuneen 3. komppanian, joka siirtyi lepoon Osaran maanviljelyskoululle.

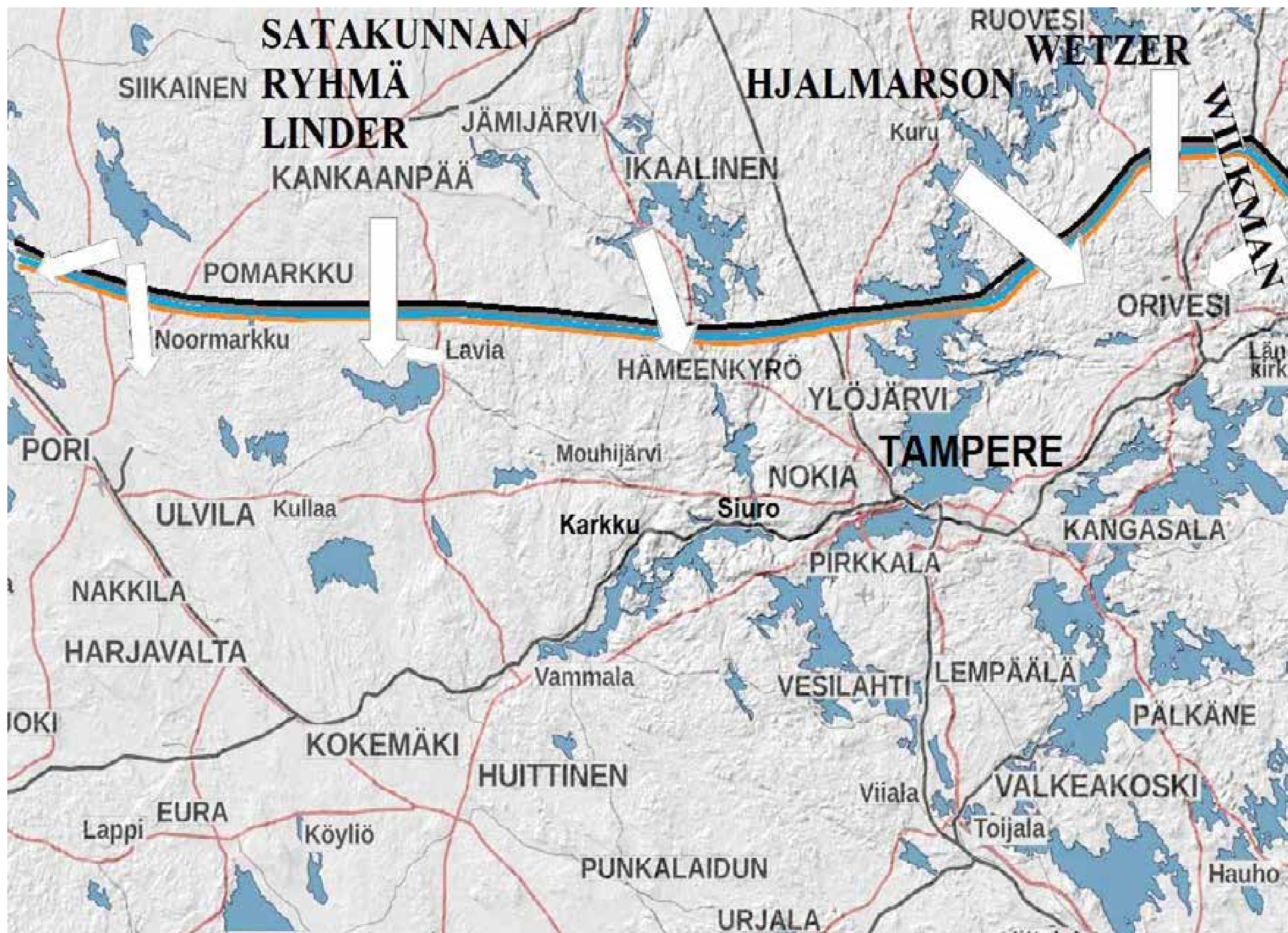
Vahvistuksina valkoisille tuli 21.3. myös Raahen komppania sekä noin 270 miestä Parkanon ja Karvian asevelvollisia. Heidät liitettiin Turun pataljoonaan. Näin voitiin muodostaa taas neljä komppaniaa. Koska miesvahvuus suureni uusien tulokkaiden kautta, muodostettiin nyt taas neljä komppaniaa. Komppanioiden päällikköinä olivat: 1. komppania K. Sonck, 2. komppania jääkäri A. Peltonen, 3. komppania jääkäri P. Kaski ja 4. komppania Y. Svinhufvud. Komppanioissa oli kolme joukkuetta ja joukkueessa pääsääntöisesti neljä ryhmää. Päällikköineen, virkailijoineen ja miehistöineen pataljoonan vahvuus oli tuolloin noin 500 miestä. Siihen kuului lisäksi tykistöä, konekivääriosasto, Turun patteri, sanitääriosasto sekä pieni insinöörikomennuskunta.

Päämaja oli järjestänyt lisävahvistuksia Linderille, joka jo 20.3. tästä tiedon saatuaan päätti hyökätä Kyröskoskelle. Eversti Hjalmarsson oli Mannerheimilta saanut määräyksen avustaa Kyröskosken valtauksessa. Hjalmarsson aloitti 22.3. etenemisen 1 000 miehen osaston kanssa jäitse Näsijärven yli. Osasto nousi maihin länsirannalla Pengonpohjassa kello 10.30. ja eteni kohti Viljakkalaa Kyrösjärven rannalla. Vihollinen oli Viljakkalassa kuitenkin vastassa ja niinpä Hjalmarssonin osasto joutui siellä yöllä kiivaaseen taisteluun. Lopulta osasto oli vallannut Viljakkalan kirkonkylän, josta punaiset perääntyivät Kyröskoskelle.

Linder käskytti joukkonsa hyökkäämään kahdessa ryhmässä etelän suuntaan, toinen Järvenkylänjärven länsi- ja eteläpuolelta Myllyojalta Nuutille ja toinen Mannanmäeltä Alasenharjulle ja edelleen Nuuttiin ja Kyröskoskelle. Punaisten joukkoja perääntyi edelleen Kyröskoskelle, joka oli punaisten vahvin tukikohta Satakunnassa.

Kyröskoski vallataan

Ratkaiseva hyökkäys Kyröskoskelle alkoi vihdoin lauantaina 23.3. valkoisten saatua kaikki vahvistukset. Aamupäivällä kiihtyi punaisten tykistön toiminta, mutta tulenjohdon tehottomuuden takia valkoisten vahingot jäivät vähäisiksi. Punaisilla oli käytössään 8 tykkiä Kyröskoskella. Kapteeni Pell aloitti koukkauksen kello 10.45 Raahen, Porin ja Oulun vapaaehtoisten muodostamalla komppanialla Järvenkylän järven ympäri sen länsipuolelta etelään, hyökäten vihollisen läntistä sivustaa vastaan, tavoitteenaan Nuutti. Eteneminen lumisessa maastossa oli hidasta. Pell oli jo pyytänyt lupaa keskeyttää hyökkäyksen, mutta Linder ei tähän suostunut. Turun pataljoona odotti tuon hyökkäyksen etenemistä Nuutin tasalle. Vasta kello 17 sai pataljoona hyökkäyskäskyn ja aloitti etenemisen suoraan tien suunnassa kohti Alasenharjua ja Nuuttia. Reserviin kansakoululle jäänyt 3. komppania seurasi myöhemmin pääjoukon perässä. Hyökkäyksen aloittivat Sonckin 1. komppanian kolme joukkuetta, edeten järven itärannalla hyökkäysketjun oikealla sivustalla pitkin harjun rinnettä. Muiden rynnäköidessä ampui 1. joukkue punaisten asemiin pikatulta. Taivassalolainen Aksel Nordlund kaatui, komppanian päällikkö, varapäällikkö ja kaksi joukkueenjohtajaa haavoittuivat. Ketjun keskellä eteni jääkäri Pel-

Hyökkäyssuunnitelma Tampereen valtaamiseksi.

Luettelo Uudenkaupungin suojeluskuntaosastoon eli Turun rintamapataljoonaan vuonna 1918 kuuluneista Kalannin, Lokalahden, Pyhämaan ja Uudenkaupungin miehistä. Taisteluissa kaatui kuusi miestä:

Ahv = Ahvenanmaan retkikunnassa (+/ei)
Sat = Satakunnan rintamalla (+/ei)

			Ahv	Sat	
Aalto, Eino, työmies	Kalanti	1897	+	+	
Airola, John, räätälimestari	Uusikaupunki	1888	+	+	Ryhmäpääll
Airola, Yrjö, räätäli	Uusikaupunki	1900	+	+	II kompp lähetti
Alkula, Oskar, konttoristi	Uusikaupunki	1894	+	+	J.pääll ja I kompp vääpeli
Aromaa M. maanviljelijä	Lokalahti	1895	+	+	Haav Järvenkylä
Haimio, Aarne, virkamies	Uusikaupunki	1885	+	ei	
Hakala, Lauri, kirjuri	Uusikaupunki	1894	+	+	Kaatunut: Epilä, haudattu: Ylöjärvi
Harju, O. maanviljelijä	Kalanti	1889			
Heikkilä, Eino, maanvilj.p.	Kalanti	1897	+	+	
Heikkilä, Suomi, maanvilj.p.	Kalanti	1895	+	+	Kaatunut: Karkku
Heilä, Eero, ylioppl.	Kalanti	1894	+	+	J.pääll, haav Epilä
Heilä, Martti, maanvilj.	Kalanti	1896	+	+	III kompp. hevosmies
Heininen, Aarne, rak.mest.	Uusikaupunki	1893	+	+	Kankaanpäästä Sat.r. ins.kompp
Heininen, Bertel, maanvilj.p.	Lokalahti	1887	+	+	
Heininen, Yrjö, maanvilj.p.	Lokalahti	1889	+	+	Haav Epilä.
Heinonen, Yrjö, maanvilj.p.	Kalanti	1900	+	+	
Iiskala, Eino, maanvilj.p.	Kalanti	1897	+	+	
Jaakkola, Allan, taloll.p.	Kalanti	1900	+	+	Varastomies
Jacobsén, Paavo, talollisen p.	Pyhämaa	1899			
Jalava, Kaarlo, työmies	Kalanti	1899	+	+	Haav Kyröskoski
Johansson, Jalmar, itsell. p.	Kalanti	1902	+	+	
Karru, Yrjö, maamiesk.opp.	Pyhämaa	1898	+	+	Haav Epilä ja Laitikkala, r. pääll
Kavén, Johan, vahtimestari	Uusikaupunki	1887	+	+	
Kontu, Kalle, maanvllj.	Kalanti	1877	+	+	II kompp. varusmest
Kontu, Viljo, maanvilj.	Kalanti	1901	+	+	Haav Karkku
Korpi, F. Oskari, maanvilj.	Kalanti	1889	+	+	Haav Järvenkylä
Koskinen, Yrjö, poliisikonst.	Uusikaupunki	1891	ei	+	Haav Mannamäki
Kotiranta, J., itsell. poika	Kalanti	1902	+	+	
Kuusela, Yrjö, kauppias	Uusikaupunki	1895	+	+	
Laine, Frans, tullivartija	Kalanti		+	+	Varastomies
Laine, Jalmari, renki	Lokalahti	1897	+	+	Siirtyi Turun ratsuosastoon

Laukola, Kosti, maanvilj.p.	Kalanti	1897	+	+	Haav Epilä
Leino, Otto, kamreeri	Kalanti .	1874	+	+	III kompp. vääp ja IV kompp. kirjuri
Leino, Yrjö, kauppa-apul.	Uusikaupunki	1900	+	+	
Lehtinen, Armas, kauppa-ap.	Kalanti	1903	+	+	I kompp lähetti, haav Järvenkylä
Lehtinen Kaino, kaupp.poika	Kalanti	1895	+	+	
Lehtinen, Siivo, kauppa-apul.	Kalanti	1895	+	+	Kaatunut: Epilä, haudattu: Ylöjärvi
Lehtola, U. Edvin, yliopp.kok.	Uusikaupunki	1902	+	+	III kompp lähetti
Lehtonen, Arvi, maanvilj.p.	Kalanti	1899	+	+	Haav Epilä
Leppänen, S., taloll.poika	Uusi.kaup.		+	+	II kompp sanitääri
Leppänen, Väinö, koulul.	Uusikaupunki	1901	+	+	Haav Mannamäki
Lehtonen(Blomros) J.,maanv.p	Lokalahti	1896	+	+	
Lind, Ragnvald, lenn.virkailija	Uusikaupunki	1894	+	+	Siirtyi Linderin esik sähköttäjäksi
Lindqvist, Leevi, maanvilj.p.	Lokalahti	1898	+	+	Haav Mannamäki
Lindroos, Lauri, koulul.	Uusikaupunki	1900	+	+	
Lindroos, Paavo, koulul.	Uusikaupunki	1903	+	+	III kompp lähetti
Luotonen, Oskari, maanvilj.p.	Lokalahtj	1894	+	+	
Luukkala, Kasper, maanvilj.p.	Kalanti	1896	+	+	Haav Pälkäneen Laitikkala
Lyytinen, Ilmari, koulul.	Uusikaupunki	1899	+	+	Haav Gölby ja Mannamäki
Lönnroth, Elias, rak.mestari	Uusikaupunki	1892	+	+	Haav Myllyoja, r. pääll
Malmström, Einar, apt.opp.	Uusikaupunki	1897	+	+	Haav Nuutti
Mattila, Johannes, maanvilj.	Kalanti	1889	+	+	
Mäkinen, A., kauppa-apul.	Uusikaupunki	1897	+	ei	
Mäkinen, Kaarlo, kauppias	Uusikaupunki	1892	+	ei	Asemestari ja sanitääri
Nissilä, Akseli, maanvilj.p.	Kalanti	1895	+	+	Haav Hirvola
Nordgren, Georg, kelloseppä	Uusikaupunki	1899	+	+	
Nurmi, Yrjö, taloll.poika	Kalanti	1894	+	+	Siirtyi Vöyrin kouluun
Oksanen, Aarne, maanvilj.p.	Lokalahti	1891	+	+	Kaatunut: Epilä, haudattu: Ylöjärvi
Penttilä, Siivo, työnjoht.	Kalanti	1891	+	+	J.pääll, II kompp adjutantti
Pietilä, Matti, maanvilj.	Lokalahti	1894	+	+	
Pihanperä, Anto, maanvilj.p.	Kalanti	1892	+	+	Haav Järvenkylä, r.pääll
Poukka, Kustaa, maanvilj.p.	Lokalahti	1896	+	+	Ahv.m. j.pääll, II kompp.asemestari
Poukka, Yrjö, koulul.	Lokalahti	1901	+	+	III kompp, myöh. IV kompp.lähetti
Raitanen, Kaarlo, räätäli	Kalanti	1881	+	+	Kaatunut: Epilä, haudattu:Ylöjärvi
Rantapere, Emil, maanvilj.p.	Kalanti	1896	+	+	Haav Karkku, r.pääll
Rekola, Yrjö, maanvilj.poika	Kalanti	1898	+	ei	
Rinne, Artturi, merimies	Kalanti	1891	+	+	Siirtyi Turun ratsuosastoon
Rosendahl, Björn, maanvilj.p.	Kalanti	1899	+	+	

Rosendahl, Verner, ylioppp.	Kalanti	1897	+	+	Ryhmäpäällikkö
Roslund, Martti, mekaanikko	Uusikaupunki	1894	+	ei	
Ruusuvuori, Eino, varusmest.	Uusikaupunki	1893	+	+	Varusmestari
Saari, Juho, taloll.poika	Kalanti	1896	+	+	
Salminen, Väinö, maanvilj.	Lokalahti	1879	+	+	III kompp ja myöh. IV kompp. asemest
Salomaa, Frans, maanvilj.	Kalanti	1883	+	+	Haav Järvenkylä, r.pääll
Sandbäck, Rangvald, lenn.virk.	Uusikaupunki	1898	+	ei	
Sandvik, Eino, maanvilj.poika	Kalanti	1900	+	+	Siirtyi konekiväärikompp
Siivonen, Hugo, kauppa-apul.	Uusikaupunki	1902	+	+	Siirtyi konekiväärikompp
Sinisalo, Jussi, leipuri	Uusikaupunki	1886	+	+	I kompp muonitusmestari
Taipale, Emil, maanvilj.	Kalanti	1886	+	+	Joukkuepäällikkö
Tanner, Armas, leipuri	Uusikaupunki	1898	+	+	II kompp. lähetti
Tanner, Matti, merimies	Kalanti	1895	+	+	Haav Hirvola
Tiinus, Jussi, nimismies	Uusikaupunki	1888	+	+	Patalj. majoitusmestari
Tättilä, Ahto, maanvilj.	Kalanti	1888	+	+	Siirtyi konekiväärikompp
Vahtera, Yrjö, lenn.virk.	Uusikaupunki	1896	+	+	Haav Lavia. Kristiinank. kren.patalj
Valovuori, Kustaa, kauppias	Uusikaupunki	1892	+	+	I kompp. muonitusmest. apul
Varjonen, Nestor, maanvilj.	Kalanti	1890	+	+	Haav Myllyoja, III kompp muon.m.apul
Viitanen, Lauri, ylioppp.kok.	Uusikaupunki	1900	+	+	Haav Järvenkylä
Vilkki, Hannes, sähköl. johtaja	Uusikaupunki	1880	+	+	Ahv.m.insinöörios, siirtyi lennätinos
Vinter, Alvar, ylioppp.	Uusikaupunki	1899	+	+	Kaatunut: Sikuri
Virtanen, Onni Viktor, renki	Kalanti	1892	+	+	Siirtyi konekiväärikompp
Volin, Erkki, merimies	Uusikaupunki	1902	+	+	Haav Järvenkylä
Vuotila, Kasper, maanvilj.p.	Kalanti	1894	+	+	Ahv.m. r.pääll

tosen johtama 2. komppania. Vihollinen vetäytyi lopulta Alasenharjulta Kyröskoskelle.

Valkoisten hyökkäysketju ulottui yhtenäisenä Järvenkylästä Kyrösjärven rantaan, jossa vasemmalla sivustalla eteni 4. komppania varapäällikkönsä Eero Heilän johdolla. Se eteni muita nopeammin Kyröskosken sahalle saakka ja joutui kosken niskalla kiivaaseen tulitaisteluun vartiossa olleiden punaisten kanssa. Tuolloin kaatui ryhmäpäällikkö, kustavilainen Onni Lindén. Komppania oli joutunut liiaksi vasemmalle ja palasi lopulta maantielle omien joukkojen selkäpuolelle.

Vihollisia oli jäänyt valkoisten rakoilevien ketjujen väliin epätoivoisina. Valkoiset olivat jo lähellä Nuutin taloa punaisten alkuun tehostaessa tulitustaan, joka vähitellen vaimeni. Pellin joukko ja Turun pataljoona tulivat kosketuksiin ja hetken aikaa tulittivat toisiaankin. Erehdys huomattiin ennen kuin vahinkoja syntyi. Turun pataljoona valtasi konekiväärien tukemana Nuutin ja punaiset alkoivat saarrostuksen pelossa paniikissa paeta Kyröskoskelta Siuron ja Ylöjärven suuntiin. Monet pakenivat perhekunnittain ja pakoa on kuvattu kammottavaksi. Helsinkiläisistä punakaartilaisista suurin osa päätti palata takaisin Helsinkiin.

Ensimmäiset valkoiset eli Turun pataljoonan 2. ja 3. komppania saapuivat Kyröskoskelle puolenyön aikoihin. Osa punakaartilaisista kävi edelleenkin viivytystaistelua valkoisia vastaan, muiden jatkaessa pakoa. Taisteluja käytiin myös kosken partaalla olevan paperitehtaan ympäristössä.

Punaiset pakenivat hätäisesti, jättäen runsaasti aseita (mm. 10 konekivääriä), ampumatarvikkeita, elintarvikkeita ja jopa kuljetuskalustoa kuormineen.

Punaiset olivat taistelleet Ikaalisten ja Hämeenkyrön alueilla sitkeästi päivien ajan, mutta sitten heidän uskonsa voiton mahdollisuuteen näyttää hiipuneen. He ilmoittivat omien tappioidensa (kaatuneet ja haavoittuneet) olleen 300 - 400 miestä. Pako ja tappiot olivat siinä määrin karvaita punaisten sodanjohdolle, että se vangitsi Tampereelle paenneen rintamapäällikkö Edvard Seppälän, jota syytettiin petoksesta.

Kyröskosken taisteluissa 15.- 23.3. kaatui valkoisia yhteensä 69 ja punaisia yli 70 (Lähde: Rosenius: Amatöörien sota). Turun pataljoonasta kaatui 8 ja haavoittui 63 miestä. Suomen sotasurmat 1918 – 22 - tiedostoista löytyvät 35:n noissa taisteluissa kaatuneen punakaartilaisen tiedot. Heidän kotipaikkansa olivat: Hämeenkyrö (13 miestä), Tampere (7), Kisko (5), Ikaalinen (2), Lempäälä (2), Helsinki (1 ajomies), Längelmäki (1), Vihanti (1), Rovaniemi (1), Perniö (1) ja Suoniemi (1).

Vangiksi jääneet punakaartilaiset kokivat rankaisutoimenpiteitä niin Ikaalisissa, kuin Kyröskoskellakin. Niinpä 23. - 29.3. välisenä aikana Ikaalisissa teloitettiin rintamaoikeuden päätöksillä ainakin 18 punaisten puolella taistellutta. Sama jatkui Hämeenkyrössäkin, jossa rintamaoikeuden päätöksellä teloitettiin 12 punakaartilaista 29.3. - 8.4. Kenraali Mannerheim oli kyllä kieltänyt näiden rintama-/kenttäoikeuksien perustamisen. Turun pataljoona on saattanut osallistua ensimmäisiin teloituksiin, paikallisten jatkaessa sen jälkeen. Kyröskoskella punavankeja teloitettiin Myllymäelle ja ruumiit heitettiin jokeen, josta niitä myöhemmin nostettiin ylös. Pataljoonan vangiksi Kyröskoskella oli Aarne Valmusen muistelman mukaan jäänyt 40 punakaartilaista.

Mannerheim sai eversti Linderiltä tiedotteen Kyröskosken valtauksesta. Punaisten yhteys Tam-

Kustaa Leonard Poukka, myöhemmin Väättänen (s.1896) Lokalahdelta toimi joukkuepäällikkönä ja sittemmin 2. komppanian asemestarina ja inventoi sotasaalisaseita. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Otto Leino (s.1874) Kalannista toimi 3. komppanian vääpelinä ja 4. komppanian kirjurina. Kuva Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

Kyröskosken taisteluiden aikoihin myös Vakka-Suomi sai osansa taistelutapahtumista saksalaisten joukkojen tiedustelutoiminnasta johtuen. Saksalaiset sotilaat saapuivat Kustaviin 20.3. Tuolloin Kivimaalle eli kirkonkylään saapui 15 saksalaisen sotilaan tiedusteluosasto. Myöhemmin 25.3. heitä saapui lisää. Tieto tästä kulki nopeasti Katanpään linnoitukselle asti, josta saapui punaisten 40-miehinen taistelijaosasto häätämään saksalaisia pois. Punakaartilaisten ollessa tulossa Vuorten kohdalla, avasivat saksalaiset näitä kohti tulen. Kärtynmäessä kaatui punaisista 1 laitilalainen ja haavoittui 1 kalantilainen kaartilainen. Lehtomäen talon isäntä August Saario haavoittui kuolettavasti omassa kamarissaan, jonka läpi saksalaisten luodit menivät. Samana iltana aloitti Katanpään linnake tulituksen kohti Ströömiä. Kylien asukkaat olivat paenneet lähes kaikki, samoin saksalaiset olivat jo tätä ennen poistuneet Kivimaalta. Seuraavana aamuna punakaartilaiset olivat siirtyneet suurin joukoin Ströömin yli Kivimaalle ja jatkoivat rannalta marssia kohti kylää.

Punakaartilaiset tekivät takavarikkoja Kustavissa. Niitä he toteuttivat toistuvasti myös aiemmin mainitusta Kunnaraisten talosta, joka näin joutui luovuttamaan valtavan määrän tarvikkeita kahdenkin sotaväen ylläpitoon. Talosta oli neljä miestä, isä ja kolme poikaa lähtenyt Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston mukana Ahvenanmaalle. Pojista Erkki ja Taavi jäivät pois tuolta retkeltä. Albert – isällä oli ollut perheen turvaamiseksi suunnitelma, mutta Armas – pojan kuolema Prästössä jollakin tavoin lamaannutti isän ja niin Taavi jäi kotitaloon. Sieltä punaiset etsivät häntä veljien ja isän suojeluskuntayhteyden tähden. Vähitellen punaisten takavarikointikäynnit harvenivat venäläisen sotaväen ja osan punakaartilaisistakin siirryttyä Turkuun.

Näin on Jouni Aapola kirjannut isänsä Taavi Aapolan (s.1902, k.1990) muistelmaan: ”Eräänä talvipäivänä Taavi – poika oli hakoja (havuja) hakkaamassa hevostallin kulmilla, kun yllätys tapahtui. Äkkiä poika oli punaisten piirittämänä ja hänet pidätettiin. Punaisten päällikkö otti pojan vartioitavakseen ja komensi väkensä täydentämään ruokavaroja Kunnaraisten talosta. Taavi ja päällikkö seisoivat Kalliston kallioilla ja seurasivat toimintaa. Saatuja tavaroita lastattiin rekiin ja samassa punaisten joukosta lähtötouhujen seasta alkoi kuulua hälinää. Alkoholin käyttö joukkojen keskuudessa oli tuolloin hyvin yleistä. Joku huusi: ”Pannaan poika matalaksi!” Seurasi muutama ilmaan ammuttu laukaus. Punaisten päällikkö otti pistoolinsa esiin ja laukaisi pari kertaa maahan. Päällikkö huusi miehille: ”Poika on minun vastuullani ja minun on käsketty viemään hänet Kivimaalle ja niin myös teen!” Hän uhkasi ampua jokaisen, joka ei tottele ja kirosi. Samaan aikaan hän painoi pojan kalliossa olevaan syvennykseen, minkä isäni on minulle myöhemmin näyttänyt.

Tilanne rauhoittui ja vähitellen joukkio pääsi rekineen lähtemään. Päällikkö otti Taavin omaan rekeensä ja muut kaksi hevosta miehineen menivät edellä. Liikkeelle päästyä päällikkö sanoi pojalle, ettei halua ottaa tämän henkeä vastuulleen. Hän sanoi uskovansa, ettei tämä ole ollut missään taistelutilanteessa osallisena ja että tilanne on karannut käsistä. Vielä hän lisäsi, että jos poika tietää jonkun sopivan mutkapaikan tai muun sellaisen niin hän voi hypätä pois kyydistä. ”Minä en sinua kohti ammu, mutta muut kyllä tulittavat. Käytä hyväksesi tuntemaasi seutua!” Sopiva paikka tuli ja

Taavi – poika hyppäsi reestä, tunsi polun pätkän ja metsätiet metsästysretkiltään. Joitakin laukauksia hän oli kuulevinaan, mutta mielessä oli vain juoksu ja pako järkyttävästä tilanteesta. Hän onnistui!

Mielessä oli päätös, ettei hän palaisi enää kotiin Kunnaraisiin, vaan menee suoraan Kuivaluotoon kalastajan luo. Asiasta oli keskusteltu aiemmin ja oli sovittu, että näin toimitaan. Metsiä pitkin hän pääsi perille kalastajan luo ja pelko ja järkytys vähitellen hellittivät. Kalastaja vei seuraavana päivänä kalaa Kunnaraisiin ja luottomiehenä kertoi kotiväelle pojan olevan kunnossa ja turvassa."

pereen ja Porin välillä oli näin katkaistu. Ikaalisten osasto oli kokenut kovia. Se oli ollut vihollisen tykistön ampuma-alueella 7 vuorokautta. Turun pataljoonakin oli joutunut kestämään etulinjassa 5 vuorokautta. Miehet olivat edelleenkin taistelemassa niissä omissa vaatteissaan, jotka heillä olivat Uudestakaupungista lähtiessään päällään. Muonatäydennys oli ollut puutteellista ja kaikilla miehillä ei ollut asianmukaisia talvivarusteitakaan.

TAMPEREEN SAARTO LÄNSIPUOLELTA

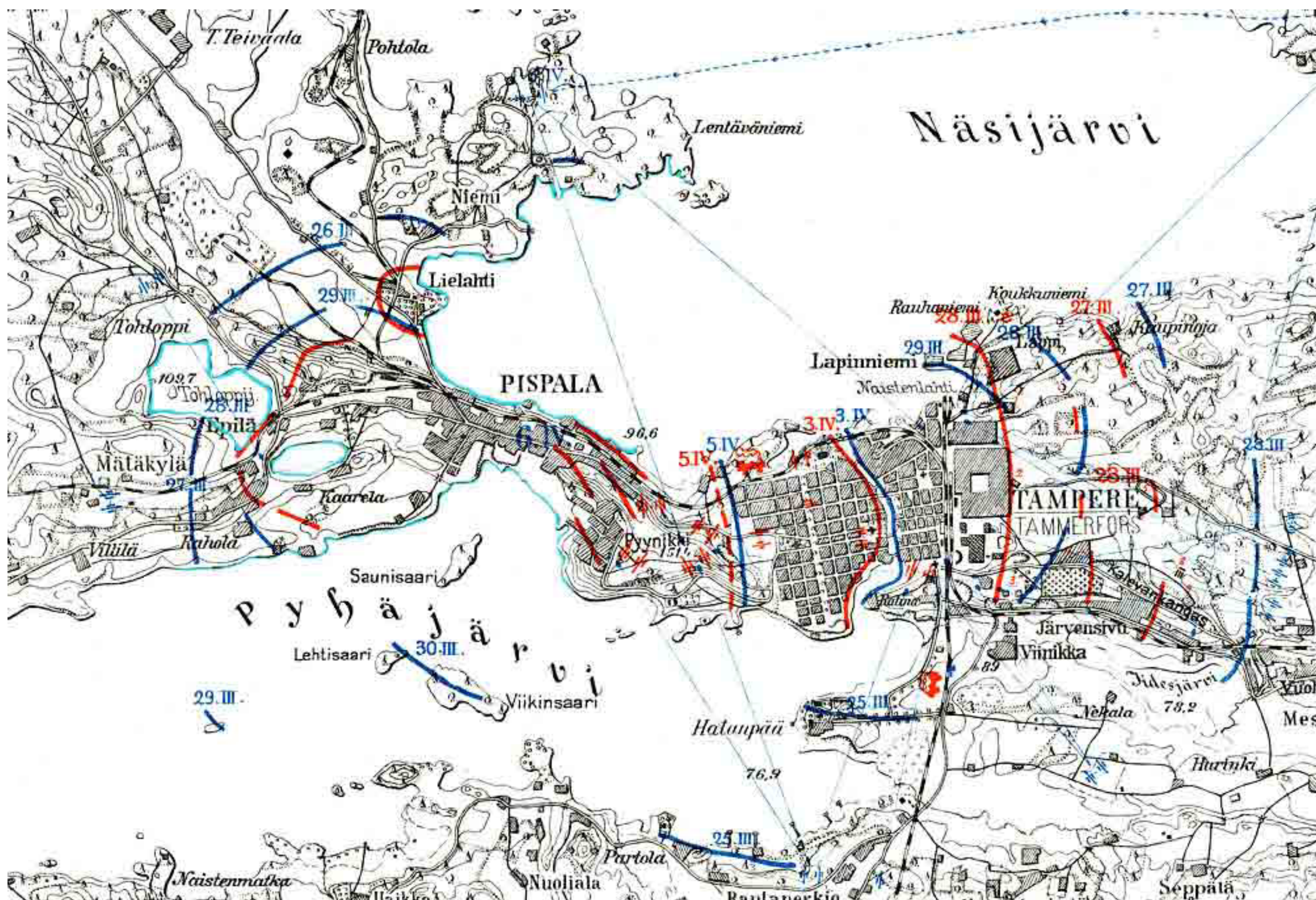
Epilän taisteluihin

Turun pataljoona oli muiden taistelevien joukkojen tavoin levon tarpeessa. Jonkinlainen lepotauko saatiin 24.3. ja seuraavana yönä, mutta aamulla oli taas lähdettävä marssille kohti Tamperetta.

Valkoisten päämaja oli antanut yöllä uuden määräyksen eversti Linderille, Satakunnan ryhmän päällikölle. Hänen oli kiireimmiten siirrettävä joukkonsa kohti Tamperetta ja katkaistava lännestä yhteydet kaupunkiin. Mannerheim oli päättänyt aloittaa hyökkäykset punaisten joukkoja vastaan yhtä aikaa sekä Tampereen itä- että länsipuolella. Lännessä Epilänharjua ja Lielahtea kohti valkoiset tulisivat etenemään kahdeksan komppanian voimin.

Pataljoonan marssi Hämeenkyröön alkoi 25.3. aamulla klo 10. Matkan varrella kuultiin paikallisilta siviileiltä uusia tietoja punaisten joukkojen hätäisestä paosta. Punaiset olivat salaa kuullussa puhelinkeskustelussa pyytäneet esikunnaltaan Tampereelta apua Kyröskoskelle, mutta vastaus oli ollut kielteinen. Hämeenkyröstä matka jatkui kohti Ylöjärveä, jota punaiset pitivät hallussaan. Se piti vallata. Yö vietettiin Mahnalan kylässä ja marssi jatkui aamulla. Pataljoona saapui pian Ylöjärvelle, jonka eversti Hjalmarsonin joukot olivat juuri vallanneet. Seuraava tavoite olisikin sitten Tampereen Epilänharju.

Hyökkäystä pelätessään punaiset olivat 25.3. jättäneet Tampereen länsipuolella olevan Epilän harjun miehittämättä. Valkoisten hyökkäystä lännestä Tamperetta vastaan ei sitten tapahtunutkaan odotetusti samana iltana. Kaikki eivät suinkaan jääneet hyökkäystä odottelemaan. Seuraavana aamuna 26.3. klo 9 aikoihin marssi Kaa-

Pispalan taistelut.
https://www.pispala.fi/historia/punainenpispala/1910/1918_taistelut.php?id=8&id2=17

rilan kautta Pirkkalan kirkolle päin noin 400 punakaartilaista, joista hyvin monet olivat aseettomia. Paikalliset asukkaat luulivat heidän olleen menossa Villilän juoksuhautoihin. Myöhemmin kerrottiin heidän olleen turkulaisia, jotka lähtivät viime tingassa pakoon. He olivat kulkeneet rauhallisesti kirkolle, ylittäneet Nokian sillan ja kyselleet tietä Tottijärvelle.

Eversti Hjalmarson oli päättänyt aloittaa 26.3. aamulla hyökkäyksen Epilän harjun asemia vastaan. Hänen komentoonsa oli myös Turun pataljoona alistettu. Tarkoituksensa oli vallata ensin Lielahden tehdasalue, jolta voitaisiin sitten jatkossa tulittaa Epilän harjulle. Varsinaisen harjun puhdistaminen vihollisvoimista oli annettu Hallströmin johtaman, Virroilta lähtöisin olleen pataljoonan tehtäväksi. Tästä joukosta eversti Hjalmarsonin esikuntapäällikkö oli kuitenkin määrännyt kaksi komppaniaa Lielahdelle, mikä heikensi Virtain pataljoonaa merkittävästi.

Epilän valtaaminen ei ollut helppo tehtävä. Venäläisten joukkojen 1. maailmansodan aikaan harjulle kaivama juoksuhautaverkosto piikkilankaesteineen oli hankala vallattava. Epilän harjulta oli mahdollista hallita konekivääritulella maasto täydellisesti koilliseen eli Lielahden suuntaan sekä etelään ja lounaaseen Tohloppijärven yli. Lielahden tehtaiden kiviset rakennukset antoivat punaisille puolustajille suojan, josta saattoi tulittaa Lielahden aukealla eteneviä hyökkääjiä. Punakaartin ruoka- ja varustehuollon sekä haavoittuneiden hoidon järjestämistä helpotti Pispalan asutuksen läheisyys. Huoltoa oli järjestetty noin kilometrin päässä työväentalolla, palokunnantalolla ja jopa rukoushuoneella. Taistelujen välillä miehet pääsivät lepäämään, jotkut koteihinsakin.

Pispalan punakaartin päällikkönä toimi Aatto Koivunen. Hänet oli nimitetty myös Tampereen puolustuksen läntisen rintaman päälliköksi ja tämän suunnan puolustusta hän alkoi järjestellä. Pispalaan sijoitettiin kahdeksan tykkiä, joista neljä Ylä-Pispalan koulun luokse. Lisää tuotiin taistelupäivänä, jolloin tykkejä oli siellä lopulta yli 20 kappaletta. Myös punakaartin taistelijat (n. 300 miestä) palasivat Epilään ja miehittivät uudelleen taisteluasemat Epilänharjulla ja Lielahden tehdasalueella tuntien aikana ennen valkoisten hyökkäyksen alkua. Tampereelta oli 26.3. klo 10 aikaan alkanut virrata Epilään päin lisää ratsu- ja jalkaväkijoukkoja, jotka sijoittuivat harjulle rintamaketjuun Epilän pysäkiltä Pispalaan päin. Aatto Koivunen oli sittenkin saanut taistelujoukot tyyntymään ja ryhtymään vastarintaan.

Mukana Epilän taisteluissa ollut vilppulalainen Lauri Niittynen muisteli:

”Oltiin venäläisten maailmansodan aikana kaivamissa juoksuhaudoissa Epilässä. Odoteltiin valkoisten hyökkäystä ja kaikkialla tuntui olevan pelko persiissä. Anttilan Akseli kulki pitkin miehitystä ja sanoi meille, että näistä asemista ei sitten pojat lähdetä mihinkään, pirukaan ei meitä näistä asemista noki. Eikä nokkinutkaan ennen kuin muualla repesi”.

Sodan päätteeksi Akseli Anttila pakeni Venäjälle tuhansien muiden kanssa, edeten siellä puna-armeijan kenraaliluutnantiksi ja divisioonan komentajaksi. Tampereella Epilän taisteluissa mukana ollut Lauri Niittynen kertoo: ”Oli sillä Anttilan Akselilla sotapäällikön lahjoja jo silloin, vaikka olikin vain plutoonan päällikkö kaartissa, melkein samanlaisia rivimiehiä kuin me muutkin.” (Lähde: https://www.pispala.fi/historia/punainenpispala/1910/1918_taistelut.php?id=8&id2=17)

Kun Turun pataljoona oli vielä ollut matkalla kohti Epilää, olivat tapahtumat alkuun edenneet eversti Hjalmarsonin suunnitelman mukaisesti. Tarkoituksena oli ensin vallata Lielahti. Tämä yritys jäi kuitenkin puolitiehen. Lisäksi valkoiset eivät jostain syystä saaneet tykistöä ajoissa asemiin tulitukea antamaan, joten valtaus jäi jalkaväen rynnäköimisen varaan. Hyökkäys Lielahden suuntaan oli juuri lähellä ratkaisevaa vaihetta, kun siinä mukana olleille Hallströmin johtamille Virtain pataljoonan komppanioille annettiin yllättäen käsky hyökätä suoraan Epilän harjulle. Ennen tätä oli tanskalainen ratsumestari Rantzau pakottanut harjulla olevan pataljoonan osan rynnäkköön. Tämän ajoitus oli kuitenkin ollut väärä. Alussa rynnäkkö kyllä etenikin, mutta voimakkaat punaisten joukot mursivat vastahyökkäyksellään ketjun keskeltä. Hallström haavoittui, mutta säilytti toimintakykynsä ja sai järjestettyä hajaantuneet joukkonsa väliaikaiseen puolustukseen.

Valkoisten puolella Turun pataljoonaan kuulunut nimimerkki ”vääpeli” (mahdollisesti 2. komppanian vääpeli Yrjö Kartio Vehmaalta) kirjoitti Turun Sanomissa 11.5.1919 Epilän taistelualueelle saapumisesta:

”Viimeiset kilometrit ennen Epilää ajettiin hevosilla. Saapui lähettejä, tuli tietoja, että apua tarvitaan. Ylöjärven kirkolle ehdittyä saatiin kuulla, että Virtain ja Ähtärin komppaniat olivat hyökkäämässä Epilän harjulle; punaisten ylivoima oli muserrettava ja mainittujen komppanioiden asema synkkä. Näin ollen, kun Turun pataljoona saapui lähimaille kolmine oivallisessa kunnossa olevine komppanioineen, tuli se yhdennellätoista hetkellä ja sai heti toimekseen estää katastroofin, jonka sattuminen olisi todennäköisesti ollut aivan ratkaisevasti vaikuttava tapaus Tampereen piirityksessä. Avuksi Virtain ja Ähtärin komppanioille tuli pataljoonamme toinen komppania, jota silloin johti jääkäri Peltonen. Sen saapuessa harjun juurelle, olivat edellä mainitut joukot jo menettäneet taistelun, perääntyneet ja luovuttaneet punasille kaksi kuularuiskuaan. Tuokiossa olivat meidän pojat muodostaneet ketjun ja vastahyökkäys alkoi.”

Punaiset pitivät sitkeästi puoliaan hyvissä asemissaan tykistön tukemina. Valkoiset toivat uutta miehistöä, joka oli varsin suojaton edetessään rynnäköiden. He eivät saaneet riittävästi tulitukea tykistöltään eivätkä konekivääreiltäkään. Oli siis rynnäköitävä melko avoimella rinteellä, alttiina punaisten tulitukselle. Hyökkäyksen pysähtyminen tai perääntyminen olisivat olleet huonompia vaihtoja yksittäiselle taistelijalle. Kovin ihmeellistä tulivoimaa ei sen ajan jalkaväen aseissakaan ollut. Jalkaväenkivääri m/91 (sotilaskivääri Mosin - Nagant M 1891) oli Suomessa käytössä jo autonomian aikana suomalaisella sotaväellä. Sisällissodassamme se oli molempien osapuolten pääasiallisena aseena.

Epilän taistelualueelle juuri saapunut Turun pataljoona sai kiireellisen taistelukäskyn. Tilanne kentällä oli varsin epäselvä. Uusien voimien piti siis edetä ketjussa rynnäköiden, kuten jo aiemmassa tyrehtyneessä harjun valtausyrityksessä. Mitään yllätystä asemissa oleville punaisille ei siis ollut luvassa. Ensimmäisenä hyökkäsi Turun pataljoonan 2. komppania jääkäri Peltosen johdolla Epilän harjulle. Mukaan tuohon hyökkäykseen määrättiin myös kaksi joukkuetta 4. komppaniasta.

Punaiset puolustautuivat sitkeästi, mutta ei Turun pataljoonakaan antanut periksi. Se eteni hitaasti ja samalla suurin miestappioin. Myös punaisia kaatui asemissaan. Käytössä olivat rä-

Nämä miehet kokivat kovia Tampereen Epilän taistelussa. Takarivissä vasemmalta Kasper Luukkala, Eino Iiskala ja Yrjö Heinonen, istumassa vasemmalta Akseli Nissilä ja Eino Sandvik. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

jähtävät luodit ja pauke oli yhtämittaista. Oli mahdotonta kuulla ihmisääntä. Huudot tukahtuivat huulille.

Taistelu jatkui 9 tuntia, iltaan saakka. Vain laskeutuva pimeys antoi toivoa suojasta. Ennen puoltayötä pataljoona määrättiin perääntymään puolustusasemiin. Osasto kerrallaan irtaannuttiin, muiden ampuessa suojatulta. Perääntymisen yhteydessä kohdattiin taistelussa kaatuneita sekä valittavia haavoittuneita punaisia ja valkoisia.

Haavoittuneiden joukossa oli Turun pataljoonan 4. komppanian väliaikainen päällikkö Eero Heilä, jonka konekiväärikomppanian Onni Virtanen oli saanut suojaan tulitukselta. Samoin Juho Mattila oli vetänyt haavoittuneen Yrjö Heinisen turvaan. Pataljoona menetti kaatuneina 27 miestä ja haavoittuneita oli noin 60 miestä. Uudenkaupungin suojeluskunnan arkistossa säilyneen konekiväärikomppaniaan kuuluneen pataljoonalaisen mukaan kaatuneita olisi ollut 33 miestä.

Nimimerkki vääpeli kirjoittaa edelleen Turun Sanomissa 11.5.1919:

”Meidän hyökkäyksemme jyrkälle harjulle voitokkaasti eteneviä punaisia joukkoja vastaan muodostui kuumimmaksi ja verisimmäksi niistä monista taisteluista, joihin pataljoonamme otti osaa. Kaiken kaikkiaan etenivät ketjumme noin puolitoista kilometriä, käyden koko ajan kiihkeätä taistelua, kestäen koko ajan infernaalista tulta ja ristitulta. 9 tuntia kesti taistelu ja meikäläisten ja punaisten ketjut olivat koko tämän ajan aivan lähellä toisiaan. Keskimäärin 50 metrin etäisyydeltä syytivät kiväärit tultaan, ollen välimatka kuitenkin hyvin usein vielä paljon lyhyempi, niin että vain muutama harva metri erotti punikit valkoisesta ketjusta ja silloin tällöin sattui tapauksia, että ampumisen asemasta käytettiin kiväärinperiä.

Jos hyökkäävällä komppaniallamme olisi tällöin ollut käytettävänään käsigranaatteja, olisi ratkaisu ollut paljon helpompi, sillä tuskin koskaan voidaan niiden tehokkaaseen käyttämiseen saada oivallisempaa tilaisuutta. Ne kuitenkin puuttuivat kokonaan meikäläisiltä, ja mikä pahempi, alkoi puuttua kiväärinpatruunatkin. Punaiset tulittivat joukkojamme herkeämättä. Pian saavuttiin siihen kohtaan, mistä virtaalaisten peräytyminen oli alkanut, vallattiin näiden menettämät kaksi kuularuiskua sekä vielä yksi punaisten ruisku. Sitä mukaan kuin vastahyökkäyksemme edistyivät, kävi eteneminen kuitenkin vaikeammaksi. Harju, joka pohjoispuolelta on verrattain kapea, levenee etelään ja länteen, siis hyökkäyssuuntaan. Meikäläisten ketju käy tästä syystä yhä harvemmaksi. Tästä syystä ja myöskin toisesta: meiltä kaatuu mies miehen jälkeen murhaavassa, sokaisevassa kuulasateessa.

Kuten jo tuli mainituksi, kävivät komppaniamme ampumavarat hyökkäyksen edistyessä vähiin ja ajan kuluessa loppuivat patruunat monelta mieheltä tyyten. Turhaan lähetti komppanianpäällikkö miehen toisensa jälkeen viemään määräystä patruunien saattamisesta linjoille. Lähetit joko kaatuivat tai haavoittuivat matkalla tai syystä eli toisesta jäivät palaamatta. Ketjussa makavain ja hyökkääväin miestemme oli pakko ruveta antamaan tulta säästeliäämmin – pelkään että monen oli pakko ottaa vastaan murhaava aivan läheltä ammuttu laukaus, voimatta tyhjästä makasiinista laukaista vastaan. Oli masentavaa nähdä rohkeiden poikiemme kaatuvan muutaman metrin päässä vihollisesta, jonka tuli lankesi sakeana pyrynä, lojuvan siinä tahtomatta paeta, mutta voimatta myöskään ampua. Viimein lähti komppanian päällikkö itse liikkeelle, löysi tykistökuor-

maston, sai käsiinsä muutamia miehiä ja riensi takaisin täyttämään tyhjentynyttä komppaniansa patruunavarastoa.

Pahin paikka oli harjun suoraviivainen pohjoinen puoli, jota punaisten panssarijunan kuularuiskut lakaisivat kaikilta kohdin aivan esteettömästi. Sieltä oli suojaisan paikan löytäminen melkein mahdottomuus. Tältä suunnalta yrittivät punaiset myöskin tehdä saartoliikkeen tapaisen. Avointa tietä marssi melkoinen punikkijoukko aivan meikäläisten silmien edessä. Se rohkeus kävi heille kalliiksi; vaikka meikäläisten ketju olikin harventunut melkein olemattomiin, oli sillä joka tapauksessa pontta suunnata murhaava kivääritulí keskelle tiheitä joukkoja.

Taistelun kestäessä hämärtyi maaliskuun päivä. Molemmat muut komppaniamme oli komennettu kumpikin vuorostaan vahvistamaan hupenevia joukkojamme. Vasta klo 9 aikaan illalla saapui lähetti tuomaan perääntymiskäskyn.

Peräydyttiin sinne, mistä hyökkäys oli aloitettukin. Suojelemaan paluuta jätettiin 6 miestä – parkanolaisia maanpoikia muistaakseni, jotka Osaralla olivat liittyneet pataljoonaamme. Näitä poloisia odotettiin palaavaksi koko yö, mutta turhaan. Ei kuulunut näitä eikä punaisia. Vasta seuraavana päivänä palasivat ukkelit. He olivat – kuusimiehinen armeija – koko yön pitäneet yllä kivääritulta, maaten mahallaan hangella. Punaiset eivät tästä syystä olleet edenneet askeltakaan siitä, mihin olivat tulleet edellisenä iltana ajetuiksi.

Uuden päivän tultua koottiin pataljoonan miehet jälleen. Kaksi vajaata komppaniaa. Edellisenä päivänä vielä oli kolme täyttä. Vaikka Turun pataljoona olikin taistellut itsensä uuvuksiin ja yhdessä ainoassa hyökkäyksessä vuodattanut kolmanneksen vertaan, ei lepo tullut kysymykseen. Taisteluja jatkettiin päivästä päivään. Ne olivat pienempiä, mutta kuitenkin jokapäiväiset veriuhrinsa vaativia yhteenottoja. Hyökkäämiseen ei enää ryhdytty meidän puoleltamme, vaan sodankäynti rajoittui pääasiassa patrulliliikkeisiin ja punaisten torjumiseen. Varsinainen ja ratkaiseva taistelu käytiin yllämainittuna kertana."

"Vääpelin" mainitsemat kuusi Turun pataljoonan miestä jatkoivat sitkeästi koko yön vihollislinjan tulitusta. Nuo kuusi olivat karvialaiset I. Kallioniemi, F. Peltomaa, S. Nauhala, N. Peltoniemi, V. Lampinen ja taivassalolainen J. Salvi. Vasta aamulla yksi heistä lähti hakemaan lisävoimia, jotka sitten saatiinkin apuun ja puolustusketju vedettiin 27.4. noiden kuuden taistelijan tasalle. He saivat toiminnastaan II luokan Vapaudenmitalit.

Epilän taistelun jälkeen 26.3. illalla sanitäärit joutuivat toivottomaan työhön haavoittuneita hoitaessaan. Mielialat valkoisten puolella olivat matalalla ja monet miehistä itkivät taistelusta palatessaan. Tällaista he eivät olleet odottaneet.

Turun pataljoona sai seuraavana päivänä 27.3.1918 jäädä reserviin ja lepoon, Oulun pataljoonan jatkaessa taistelua. Taistelujen painopiste oli jo ennen Epilän taistelua Tampereen itäpuolella Kalevankankaalla ja Messukylässä. Valkoisten ylipäällikkö kenraali Mannerheim odotti kiihkeästi Tampereen valtaamista ennen saksalaisten maihinnousua. Vehmaisten kalliolta hän oli 25.3 seurannut Messukylän taistelua, josta piti tulla ratkaiseva läpimurto Tampereelle. Näin ei vielä tuolloin tapahtunut. Punaisten läpimurtoa länteen Porin radan suuntaan kuitenkin myös pelättiin. Valkoiset olivat varuillaan ja Linderin muut joukot katkaisivat sitten 27.3 Siurossa Tampereen - Porin radan.

Epilän taistelun jälkeen 28.3. Turun pataljoonassa tehtiin järjestelyjä. Kyröskosken ja Epilän taistelujen tappioista johtuen 4. komppania oli kutistunut 103 mieheen. Niinpä 3. ja 4. komppania yhdistettiin taas yhdeksi komppaniaksi.

Ensimmäisen komppanian päällikkö V. Metsämäki luovutti päällikkyyden S. Anttilalle, joka sittemmin esitti komppanian päälliköksi sotilashenkilöä. Komppanian miehistä oli taistelukuntoisia vain 62 miestä. Täydennykseksi määrättiin parkanolaisia ja karvialaisia asevelvollisia.

Pataljoonaan muodostettiin lopulta vain kaksi komppaniaa. Jääkäri A. Peltonen sai johdettavakseen 1. komppanian ja J. Havunen 2. komppanian. Havunen haavoittui seuraavana päivänä ja hänen tilalleen tuli Svante Anttila ja edelleen jääkäri P. Kaski. Peltonen ilmoitti 28.3. komppaniansa vahvuuden olevan 154 miestä. Molemmat komppaniat olivat samansuuruiset, joten Turun pataljoonassa oli nyt noin 300 miestä.

Pataljoona johdossakin oli tehty järjestelyjä. Majuri von Gerich oli poissa väliaikaisesti ja hänen tilallaan pataljoonan päällikkönä toimi ensin ratsumestari von Essen ja tämän haavoituttua kapteeni Rehnbäck, pidetty upseeri.

Hämeenkyrön Mahnalassa oli nyt muodostettu eversti Linderin suoraan alaisuuteen myös ratsuväkiosasto. Sen runkona oli Turun suojeluskunnan alkuperäinen ratsuosasto. Uuden osaston päällikkönä toimi alkuun H. Söderberg ja hänen jälkeensä E. Wikeström ja ruotsalainen A. Olsson. Osastopäälliköinä olivat T. Piintilä ja J. F. Korkela ja miehistönä: A. Wegelius, V. Vesanto, U. Leppänen, H. Laine (Lokalahti), A. Rinne (Kalanti), S. Eklund, A. Suominen, F. Lehtonen, Y. Kuusio, K. Ahteenluoma, E. Kujala, J. Metsäturja, J. Viljamaa, M. Rahikainen, J. Saranpää, E. Nevala, A. Harjunpää, A. Raitio (Vehmaa), A. Bollman, H. Grönblom sekä ruotsalaiset H. Johansson, Carl J. Schauman, H. Voltaire ja S. Voltaire. Tämän osaston huoltotehtävissä toimi Hanna Nevala.

Kaikista Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston Ahvenanmaalle mukanaan viemistä hevosista oli jouduttu luopumaan Eckerössä Ruotsiin siirryttäessä. Ainoastaan turkulaiset Toivo Piintilä ja Juho Korkela saivat sopimuksen mukaan vaihtaa hevosensa Ruotsissa uusiin, muiden jouduttua myymään osan ahvenanmaalaisille. Osa niistä oli luovutettu Eckerössä korvausta vastaan Ruotsin viranomaisille. Sundholman kartanokin anoi näin menetetyistä neljästä hevosestaan myöhemmin korvausta Ruotsin valtiolta. Harald Söderberg hankki sitten Ruotsista osastolle 20 hevosta, jotka hän toi maaliskuun lopulla Hämeenkyrön Mahnalaan.

Taistelu Epilästä oli pysähtynyt ratkaisemattomana. Valkoiset odottelivat lännessä asemissaan, mitä kaupungin itäpuolella nyt tapahtuisi. Kiivaimmat ja verisimmät ratkaisutaistelut käytiinkin siellä, Messukylässä ja Kalevankankaalla. Niiden lopputulos tuli vaikuttamaan koko sisällissodan kulkuun.

Osa Hjalmarssonin joukoista siirrettiin Mouhijärvelle punaisten joukkojen sinne tapahtuneen keskityksen takia, jolloin valkoisten voima Epilässä väheni. Punaisten oli mahdollista saada myös miehistötäydennystä Pispalasta. Tätä peläten ratsumestari von Essenin johdolla Turun pataljoonan osastoja yritti lumipyryssä kiertää Tohlopinjärven jäätä pitkin punaisten sivustaan, tavoitteena päästä Epilänharjulle. Näkyvyys jäälle kuitenkin parantui nopeasti ja punaiset avasivat sinne tulen. Seurasi nopea vetäytyminen, jonka aikana ratsumestari von Essen ja 2. komppanianpäällikkö J. Havunen haavoittuivat.

Pääsiäispäivänä 31.3. valkoisten joukoille luettiin kenraali Mannerheimin vetoava ja taisteluun kannustava kiitos: ”Satakunnan, Hämeen, Savon ja Antrean rintamille, luettavaksi joka pataljoonassa ja komppaniassa. Sotilaat, veljet. Teidän voittoisat aseenne, joilla Te verisissä taisteluissa olette vapauttaneet jo suurimman osan maatamme ja murtaneet maan vihollisen rintamat, tekee minulle mieluisaksi velvollisuudekseni kiittää Teitä tänä pääsiäispyhänä, jonka maamme viettää synkässä sodassa omia eksyneitä ja rikollisia kansalaisiaan vastaan. Te olette pelastaneet Suomelle nuoren itsenäisyyden, sen vapauden, sen kansan kirkon, jonka punaiset ovat häpäisseet mitä törkeimmillä rikoksilla. Eläköön nuori uljas armeijamme.”

Tuona pääsiäispäivänä haudattiin Ylöjärven kirkkomaahan 27 Epilän taisteluissa kaatunutta Turun pataljoonan miestä. Heidän joukossaan olivat vakkasuomalaiset Siivo Lehtinen (Kalanti), Niilo Pere (Taivassalo), Viljo Lehtomäki (Vehmaa), Aarne Oksanen (Lokalahti), Kaarlo Raitanen (Kalanti) ja Arvo Siuttila (Pyhäranta). Tuossa tilaisuudessa 1. komppania muodosti hautausalueen ympärille kunniavartion. Eversti Hjalmarson puhui sankarien muistolle ja tykeillä ammuttiin kunnialaukaukset. Mukana oli myös paikallisia asukkaita.

Tampereen – Porin radanvarren taistelut.

Tampereen kukistuminen.

Valkoisten Tampereen valtaus oli viivästynyt. Ylipäällikkö Mannerheimilla oli kiire vallata kaupunki ennen saksalaisten tuloa. Saksalaiset joukot olivat jo valmiina nousemaan maihin Hangossa. Tapahtumien edistymistä ylipäällikön toivomaan suuntaan hidasti vielä voimien jakaminen Tampereen lähialueille, kuten Karkun ja Mouhijärven tienoille, sinne keskittyneiden punaisten joukkojen saartamiseksi. Punaisten tarkoituksena oli puhkaista yhteys Epilän kautta Tampereelle. Myös Porista olisi apuvoimia punaisille saattanut tulla.

Eversti Linder oli päättänyt ehtiä ennen vastustajaansa ja suunnitteli iskua Mouhijärvelle kokoontuneita punaisia vastaan. Lindholmin ja Åströmin johtamat joukot lähtivät 31.3. aamulla hyökkäykseen linjalla Salmi – Häijää - Mouhijärvi. Eversti Berghill hyökkäsi Noormarkuun samaan aikaan. Punaiset tekivät Mouhijärvellä voimakasta vastarintaa ja valkoisten eteneminen oli hidasta. Jouduttaakseen taistelua eversti Linder määräsi Mouhijärvelle lisäjoukkoja. Näissä joukoissa oli mukana myös Turun pataljoona, joka lähti liikkeelle 31.3. Sasin kautta Siuroon. Kuloveden ja Suoniemen rautatiepysäkeillä pataljoona kävi pieniä taisteluita puolustautuvia punaisia vastaan, edeten kuitenkin.

Turun pataljoonan ensimmäinen komppania sai 2.4. määräyksen siirtyä Mouhijärvelle punaisten voimia vastaan. Vastarinta murtui 3.4. ja punaiset pakenivat kohti Karkkua ja 1. komppanian piti etelästä katkaista heidän perääntymisensä. Taistelukosketukseen ei komppania kuitenkaan joutunut.

Vasta 4.4. puhkesi raju taistelu Karkun asemalla. Sinne oli Mouhijärveltä perääntynyt noin 1 000 punaista taistelijaa. Kristiinankaupungin krenatööripataljoona teki päähyökkäyksen pohjoisesta suunnasta. Sieltä eteni myös Turun pataljoonan 2. komppania, jonka päällikkö Svante Anttila kaatui taistelussa. Samoin kaatui Suomi

Yrjö Heininen (istumassa kuvan oikeassa laidassa) haavoittui Epilässä 26.3. ja tässä kuvassa hän on mahdollisesti Hämeenkyrön sotasairaalassa. Kuva on Pirjo Heinisen kokoelmasta.

Heikkilä Uudeltakirkolta. Karkussa kaatuneita olivat myös turkulainen Juho Vahlsten ja taivassalolainen Martti Raikunen, jonka ruumiin hänen isänsä löysi sodan jälkeen 23.5. haudattuna tuntemattomana erään pellon pientareelle.

Pataljoonan 1. komppania eteni pimeässä yössä 3.-4.4. Kuloveden rantavedessä kahlaten kohti Karkun asemaa. Huolimatta siitä, että komppanian miehet etenivät hiljaa, avasivat Karkun Tyrisevän kylän laidalla ketjussa odotelleet punaiset yllättäen tulen. Tähän valkoiset eivät vastanneet, vaan makasivat hiljaa paikallaan, kunnes saivat klo 2 yöllä lisävoimia. Sen jälkeen taistelu jatkui seuraavaan puoleenpäivän asti. Punaiset lopulta vetytyivät kylästä ja Karkun asemalta. Yksittäisten taistelijaryhmien pelossa myös Hämeenkyrön sotasairaala evakuoitiin. Punaisten päällikön A. Kautosen esikuntaansa antaman raportin mukaan: ...”Joukoissamme vallitsee masentunut mieliala ja valittavat he huonoa johtoa, jonkunlaista provokatsionia on havaittavissa ja on sitä koetettu ehkäistä vangitsemalla useita henkilöitä. A. Kautonen.” (Lähde: V. J. Marjanen: Turun rintamapataljoona vapaussodassa 1918)

Eversti Linder katsoi päämajan hänen joukoilleen antaman tehtävän Karkun ja Mouhijärven suunnalla tulleen suoritetuksi. Tamperetta piirittävät joukot oli turvattu punaisten lännen suunnasta tulevilta hyökkäyksiltä. Silti kummankin puolen joukkoja oli jäänyt tuolle seudulle asemiin. Samoihin aikoihin Tampereella valkoiset pelkäsivät edelleen punaisten läpimurtoa länteen. Punaiset odottivat Rahjan joukkojen murtautuvan avukseen kaupungin piiritysrenkaan läpi, mutta turhaan. Syttyi suuria tulipaloja 70 tykin ampuessa noin 5 000 laukausta eri puolille kaupunkia. Laajoja alueita Tampereesta tuhoutui. Epilässä punaiset kuitenkin pysyivät asemissaan. Keskustassa käytiin katutaisteluja talosta taloon. Rakennuksista puolustajat ampuivat kadulla liikkuvia valkoisia. Kaupunki oli vallattu jo perjantai-iltana 5.4. kaupungintaloon linnoittautuneiden punaisten antauduttua, mutta Pyynikillä ja Epilässä he jatkoivat taistelua vielä seuraavaan aamuun klo 8.30 saakka, jolloin punaiset vetivät Pyynikin näkötorniin valkoisen antautumislipun. Tieto Tampereen antautumisesta tuli myös Turun pataljoonalle Karkkuun, jonne saapui 7.4. nyt valkoisten panssarijuna Tampereelta ja sen miehet vahvistivat tiedon. Pataljoonan miehet siirrettiin vartiopalvelukseen Karkun Kutalan saareen 12.14.4.1918.

Nimimerkki S.L. (Lauri Sankila) kertoo kirjassaan ”Punakapina Pirkkalassa 1918” Tampereen tapahtumista näin:

”Raholan rintamalla valkoiset pelkäsivät joka päivä ja yö punaisten piirityksestä murtautumisyritystä. Siksi he yötä päivää ylläpitivät ankaraa tulta peittääkseen vähälukuisuuttaan. Tähän pelkoon olikin syytä, sillä kun Tampere pala palalta vallattiin sitkeiden taisteluiden perästä, pakkautuivat sieltä punakaartilaiset Pispalaan. Huhtik. 4 pnä niitä tuli tulvimalla. Pispalassa anastettiin kaikki asunnot, ryöstettiin ja hävitettiin. Koko maantie Tampereelta lähelle Epilää oli täynnä hevosia, rekiä, karjaa, väkeä ja kaikenlaista tavaraa. Huutoa ja kirousta oli ilma täynnä. Nähtävästi pidettiin jo kaikki menetettynä, sillä Pispalassa pantiin toimeen yleinen kommuuni. Maantiellä jaettiin viljaa, voita, kahvia, sardiineja, ryöstösaalista sekä väkijuomia, joita sai ilman maksua kuka vain halusi tulla ottamaan sekä sotilaat että siviiliväki. Viljasäkit vedettiin puukolla halki. Viljaa, kahvia, ym. kannettiin kaikenlaisilla astioilla kuten esiliinoissa, lakeissa, pusseissa, huiveissa ja mitä

kukin käsiinsä sai. Suuret määrät viljaa sotkettiin maantielle kuraan, josta nälkiintyneet hevoset söivät sitä niin ahneesti, että monet pakahtuivat kuoliaaksi. Voita ajettiin kourin tritteleistä ämpäreihin ja muihin astioihin."

Tampereen tappio oli punaisille jo 5.4. varsin selvä asia. Valkoisten joukot olivat vallanneet jo Amurin ja Pyynikin. Ainoastaan Epilän rintamaosalla heidän puolustuksensa kesti antautumiseen asti. Punakaartin toiminnalle ominaiseen tapaan pidettiin Pispalassa yleinen kokous, jossa mietittiin vaihtoehtoja; pitäisikö antautua vai paeta. Osa piti antautumista parhaana vaihtoehtona ja luottivat valkoisten kohtelevan heitä oikeudenmukaisesti. Monet taas pitivät parempana pakenemista punaisten pääjoukon yhteyteen Tampereen eteläpuolella.

Tampereelta pakeni yöllä 5. - 6.4. noin 300 - 500 punakaartilaisen joukko, jota johti alueen parhaiten tunteva läntisen puolustuksen johtaja Aatto Koivunen. Punaisten johtajista olivat mukana mm. luutnantti Ali Aaltonen, Tampereen ylipäällikkönä aivan sodan lopussa ollut Verner Lehtimäki (Turun punakaartin ratsuosastosta) ja K. M. Evä. Pakolaiset nousivat maihin Ylöjärven Mutalassa, mistä kulkivat Viljakkalan, Hämeenkyrön ja Karkun lävitse Vesilahteen, punaisten puolelle.

Nimimerkki S. L. jatkaa:

"Huhtik. 5 pnä oli elämä Pispalassa jo raukeata. Kuularuiskut olivat ilman vahteja, tykkejä ei enää käytetty, vain ketjuista harjuilta kuului kiväärin laukauksia. Kaikki valmistivat jo antautumista, sillä kaupunki vallattiin kokonaan jo samana päivänä. Seuraava yö oli Pispalan asukkaille kauhun yö, sillä valkoiset ampuivat sinne tykeillä joka puolelta. Pommeja tuli melkein satamalla. Paljon rakennuksia vioittui ja ihmisiäkin haavoittui.

Lauantaina huhtik. 6 p:n aamuna tiedettiin, että valkoisille joukoille oli annettu määräys pommittaa Pispala raunioiksi, ellei antautumista tapahdu. Sitä varten kerrottiin varatun 100 kuormaa tykin ammuksia. Mutta klo ½ 9 aamulla vietiin rauhanpyyntilippu, valkoinen lakana Pyynikin näkötorniin, ja 3 punakaartilaista Jäppisen lakana lippunaan lähti Tampereelle antautumista ilmoittamaan tavaten valkoiset Patterinahteen suussa. Pian saapuikin Tampereelta ratsullaan jääkäri A. Tamminen yksinään ja vähän sen jälkeen muutamia muita valkoisia ratsuja. He kiertelivät pitkin Pispalaa huudellen punakaartilaisia kokoontumaan maantielle ja luovuttamaan aseensa. Ne luovutettuaan järjestettiin heidät riveihin oikealle puolen tietä ja marssitettiin Tampereelle. Yhtämittaista kulkuetta kesti useita tunteja. Vankeja kerrottiin kokoontuneen Tampereen torille noin 10,000 miestä, jotka sijoitettiin vankileireihin tutkintoja varten. Pispalassa alkoi kylän puhdistaminen. Aseita koottiin tavattomat määrät. Kiväärejä oli valtavia röykkiöitä, 10 kuormaa täysinäisiä käsipommilaatikoita, räjähdysaineita, pyroksiliiniä, nitroglyseriniä, bentsiiniä y.m."

Tampere oli näin 6.4.1918 kukistunut, minkä jälkeen alkoivat punaisten vangitsemiset ja teloitukset.

Eversti Linder oli omille joukoilleen Epilän taistelujen jälkeen antanut päiväkäskyn, jossa sotaoikeuteen joutumisen uhalla kiellettiin teloitukset ilman laillista tutkintaa. Tampereella taistelujen jälkeen tapahtuneiden teloitusten aikaan Turun pataljoona oli jo Karkussa, ajaen takaa pakenevia punaisia.

Tilanne Tampereella oli sekasortoinen. Haavoittuneita oli hoidettavana satoja sekä punaisia,

että valkoisia. Lääkintähuoltoa koetettiin kuitenkin kaupungissa toteuttaa.

Suomen Punaisen Ristin alaisuudessa toimi Tampereella viisi sairaalaa ja kaksi poliklinikkaa. Sekä punaisia että valkoisia haavoittuneita hoidettiin sairaaloissa 1 002. Hoitajat ja lääkärit pyrkivät toimimaan ammattietiikkansa mukaan ja koettivat parhaansa mukaan vastustaa niin punaista kuin valkoistakin hirmuvaltaa. Punaisten haavoittuneiden hoitamisen ja mahdollisen piilottelun johdosta sairaaloiden henkilökuntaa oli syyteharkinnassa epäiltynä valtiopetoksesta.

Usein sairaaloiden henkilökunta piilotti kertaalleen, mutta huonosti teloitettuja punakaartilaisia. Teloittajien "ammattitaito" oli puutteellinen ja usein ilmeisesti juopumus oli aiheuttanut suurpiirteisyyttä.

Tampereen kukistumisesta 6.4.1918 punaiset eivät enää toipuneet ja vähitellen koko Etelä-Suomi tuli valkoisten hallintaan samalla, kun punaisten puolelta suuret ihmisjoukot koettivat epätoivoissaan paeta itään. Punaisen Suomen hallitus, Kansanvaltuuskunta siirtyi Viipuriin. Tampereen taisteluissa 23.3. - 6.4.1918 oli punaisten puolella ollut mukana lähes 14 000 henkilöä. Heistä kaatui 1 087 ja vankileirille vietiin noin 10 000 henkilöä, joista noin 1 400 kuoli. Osa heistä oli teloitettu pian taistelujen jälkeen, osa kuoli myöhemmin leireillä nälkään ja tauteihin. Venäläisiä sotilaita oli jäänyt vangeiksi 200 ja heidät teloitettiin heti taistelujen tauottua. Valkoisten puolella Tampereella oli ollut taistelemassa noin 16 000 henkilöä ja heistä kaatui 824. Tuhansia oli haavoittunut kummallakin puolella.

Turun pataljoona Karkun ja Mouhijärven suunnilla

Tampere oli vallattu, mutta tieto tästä ei ollut tullut kaikille punakaartilaisille. Karkun kirkonkylässä punaiset tekivät Turun pataljoonalle erittäin sitkeätä vastarintaa. Myös Mouhijärvellä liikkui punaisia ja. Mouhijärven Häijään kylässä punaiset yllättivät 6.4. vehmaalaisen sanitääri Frans Lehtosen eräästä talosta. Isäntä pakeni, mutta Lehtosen punaiset surmasivat. Frans Lehtoselle myönnettiin IV luokan Vapaudenristi.

Panssarijunankin valkoiset saivat käyttöönsä 7.4. lähtien. Se otti osaa taisteluun Karkun uuden kirkon ympäristön punaisia vastaan. Myöhemmin saatiin käyttöön toinenkin, vielä paremmin varusteltu panssarijuna, jonka mukana saapui Karkkuun myös kenraali Linder. Hänen mukanaan oli majuri von Gerich, joka sai komentoonsa Karkun ympärillä olevat joukot. Väliaikaiseksi pataljoonankomentajaksi nimitettiin luutnantti Liljeberg.

Turun pataljoonan miehet anoivat parin päivän lomaa käydäkseen Tampereella katsomassa sodan tuhoja. Lomia myönnettiin taistelutilanteen takia vain muutamille yksittäisille taistelijoille. Komppaniat oli majoitettu Kuloveden lähistölle Kutalan kylään, jossa suoritettiin vartiopalvelusta. Etuvartioita oli vedetty Kiuralan niemelle ja Kuloveden vastarannalle Rainion kylään. Punaiset hyökkäsivät 9.4. Rainioon ja karkottivat etuvartion. He tulittivat salmen yli etenemättä kylään asti. Joitakin pataljoonan miehiä haavoittui ja kaatuikin tuolloin. Näissä asemissa viivyttiin 16.4. asti. Mitään muita erityisiä yhteenottoja ei tuona aikana tapahtunut, vaikka punaisten puolen "tavanomainen" tulitus saattoi välillä olla kii-

Punakaartilaisia on koottu Tampereen keskustorilla antautumisen jälkeen. Kuva on kirjasta Vapaussota kuvissa.

vastakin. Punaisten Karkussa olevien vahvojen varustusten valtaamista ei näin pienin valkoisin voimin vielä yritetty. Sota oli täällä muodostunut asemasodaksi. Erityistä rohkeutta osoitti vehmaalainen A. Vilo, joka kävi kokemassa kalaverkot vihollisen tulialueella olevassa salmessa. Yritys onnistui ja saalis oli runsas.

Valkoiset saivat vähitellen koottua lisäjoukkoja ja tykistöä. Taistelu punaisia vastaan Karkun kirkolla aloitettiin 17.4. Tiukasta vastarinnastaan huolimatta punaiset jäivät tappiolle ja aloittivat vetäytymisen etelään, jättäen jälkeensä poltettuja kyliä.

Turun pataljoona ei ottanut osaa Karkun taisteluun, koska se oli 16.4. saanut käskyn siirtyä Poriin.

Pataljoonan miesvahvuus oli taisteluissa huvennut huomattavasti. Väliaikaisen komentajan, luutnantti Liljebergin antaman raportin mukaan kahdessa komppaniassa oli miehistöä 219, ryhmänjohtajia 28, joukkueenjohtajia 6 ja komppanianpäälliköitä/varapäälliköitä 4, kaikkiaan yhteensä 257 henkilöä. Konekiväärikomppaniassa miehiä oli 29 ja päällystöä 6. Näiden lisäksi kuului ambulanssiin kaikkiaan 8 henkilöä, jolloin pataljoonan koko vahvuus oli 300 henkilöä.

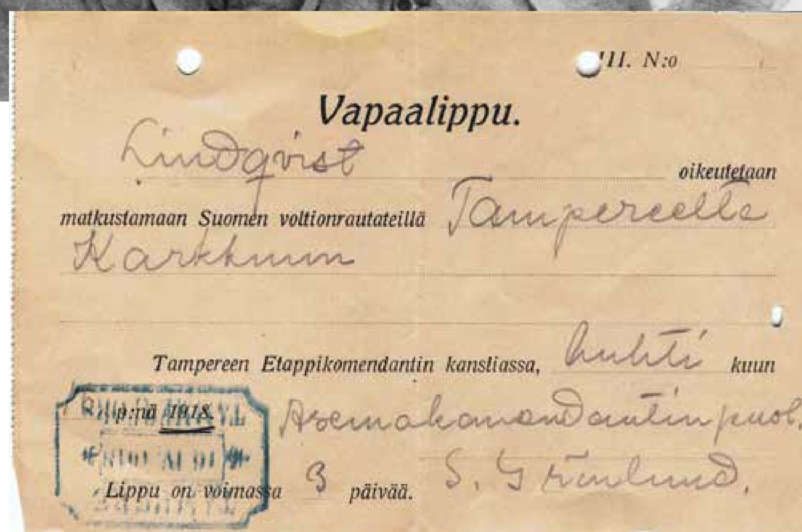
Leevi Lindqvist oli haavoittunut Mannanmäen taistelussa 17.3. ja oli ollut hoidossa Vaasan reservisotasairaalassa. Hän kertoo näin paluustaan joukko-osastoonsa:

”Olin viettänyt sairaalassa jo kolme viikkoa. Aika oli kulunut hyvin ja joutuisasti aseveljien hupaisessa seurassa. Käsivarteni oli jo niin parantunut, että sairaalan ylilääkäri antoi minulle lähtöpassituksen takaisin joukko-osastooni. Samalla sain junalitteran juuri vallattuun Tampereen kaupunkiin. Äkkinäisen sairastumisen ja korkean kuumeen nousun takia matka kuitenkin lykkääntyi niin, että pääsin lähtemään vasta 16/4 aamulla, ollen Tampereella kuuden tienoissa iltapäivällä. Täällä minulle osoitettiin kortteeripaikka yksityisasuntoon, Siironmaa -nimiseen perheeseen. Etsiessäni omaa joukko-osastoani, johdettiin minut junamatkalle Porin radalle. Juna pysähtyi Karkun asemalle, josta eteenpäin rata oli vielä osittain punakaartilaisten valvonnassa. Yöpaikkani oli nyt Karkun huonekalutehtaalla. Sain kovan hammassäryn ja vioittunut hammas poistettiin apteekissa.

Perjantaina 19/4 jouduin mukaan panssarijunaan, josta käsin konekiväärillä ampumalla saatiin torjutuksi Karkun asemalle uudelleen pyrkimässä ollut vihollisjoukko. Punaiset lähtivät pakoon metsiä pitkin Tyrväälle päin. Vihollinen oli saanut irrotetuksi ratakiskon, joten panssariveturi putosi raiteilta. Rata kunnostettiin ja niin ajettiin hiljaisella vauhdilla Tyrväälle. Täällä olivat pakenevat punaiset sytyttäneet Vammalan kauppalan talot tuleen ja asunnot tuhoutuivat, harvoja etäisempiä lukuun ottamatta. Oli järkyttävää nähdä onnettomia ihmisiä istuskelemassa vähissä vaatteissaan kotiensa savuavilla raunioilla. Junamatka jatkui vielä eversti Collanin kokoon haalimien vapaaehtoismiesten kanssa Kiikan asemalle, jossa yövyttiin. Lähimaastossa oli vielä hajanaisia punakaartilaisosastoja, joten koko yö pidettiin tarkkaa vartiota ja oltiin varauduttu yllätyksiin. Yö kului kuitenkin häiriöittä.

Aamulla 20. päivänä jatkettiin rautatiematkaa, mutta nyt ns. pumppuresinalla ja näin saavuttiin Äetsään ja Kauvatsalle, josta löysin sinne monien vaiheiden jälkeen kulkeutuneen komppaniani. Tapasin enää vain muutamia entisiä ruotukavereitani, niin oli joukko harvennut. Olin saanut Vaasasta lähtiessäni päälleni uuden suojeluskuntapuvun

Vasemmalta Björn Rosendal Kalannista, Leevi Lindqvist Lokalahdelta ja Reino Henriksson (myöhemmin Harsti) Uudestakaupungista. Kuva on Leena Ahtiaisen kokoelmasta.

III. N:o

Vapaalippu.

Lindqvist oikeutetaan matkustamaan Suomen valtionrautateillä Tampereelta Karkkuun

Tampereen Etappikomendantin kansliassa, huhti kuun p:nä 1918. Asemakomendantin puol.

Lippu on voimassa 3 päivää. S. Grünlund.

Leevi Lindqvistin matkalittera junalla Tampereelta Karkkuun 16.4.1918. Timo Heikkalan kokoelma.

lakkeineen ja vöineen ja herätin aseveljissä katteutta ja katkeruutta, koska he joutuivat edelleenkin kulkemaan kuluneissa kotikamppeissaan."

Uusikaupunki jää sotilaalliseen tyhjiöön. Ahvenanmaalaiset tulevat.

Uudestakaupungista, Lokalahdelta ja Lypertön linnoitukselta punakaartin 3 komppaniaa poistuivat 10.4. kovalla kiireellä. Lypertöstä lähteneen 2. komppanian mukana poistuivat myös siellä punaisten kouluttajina toimineet 4 venäläisupseeria. Punakaartit olivat poistuneet sitten 12.4. myös Turusta ja saksalaiset joukot olivat 13.4. kukistaneet punaisten joukot Helsingissä. Turun pataljoona sai tästä tiedon kaksi päivää myöhemmin.

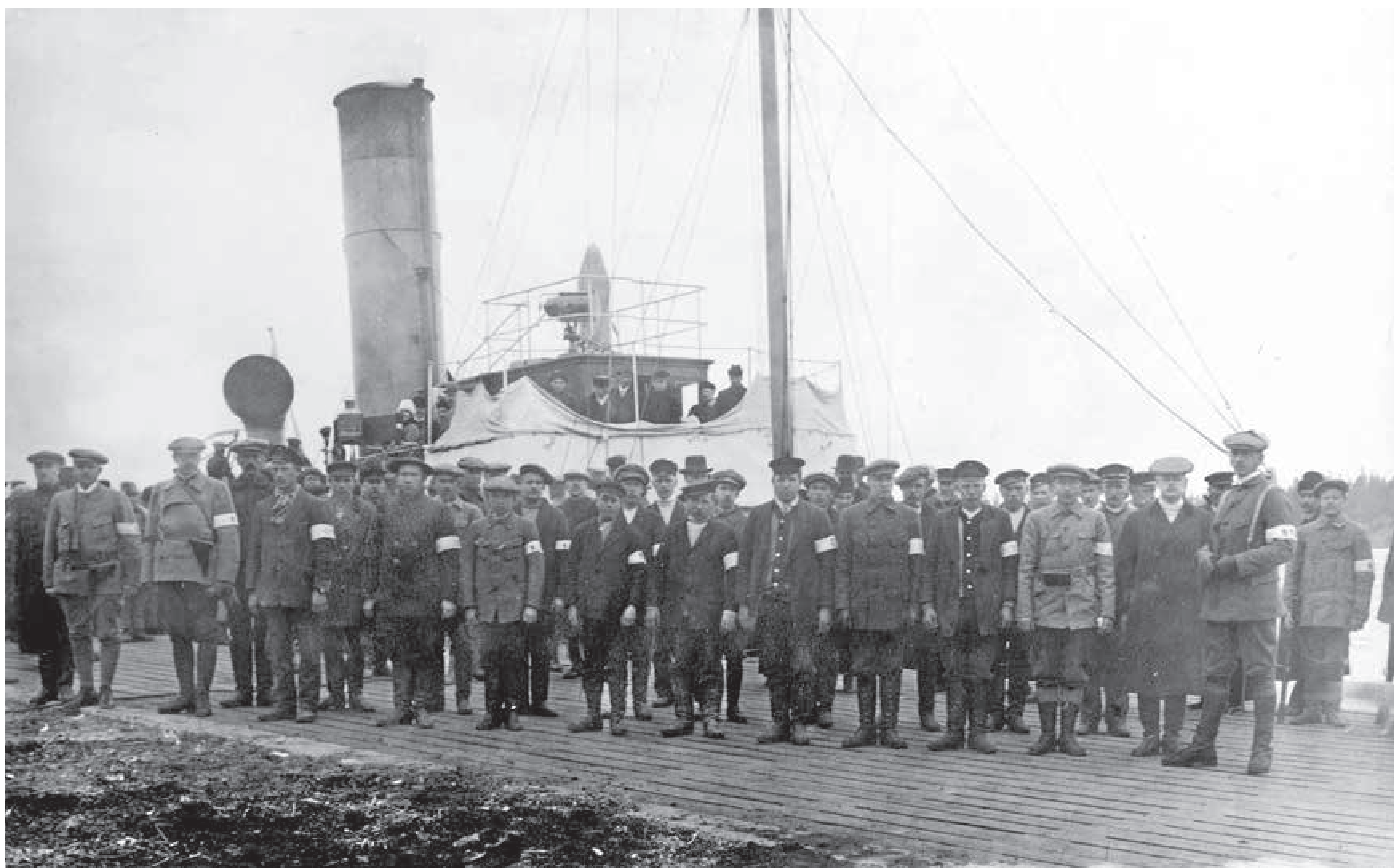
Uudessakaupungissa oltiin epätietoisia tulevista tapahtumista. Kaupunkia oli hallinnut ensin valkoisten sotajoukko ja sen jälkeen punakaarti. Jälkimmäisen pelko oli asukkaissa tullut näkyvimmin esille. Jäljet olivat pelottaneet. Mutta nyt ei ollut kumpaakaan järjestyskaartia ja tunnettiin uudenlaista pelkoa. Kaupunkilaiset olivat lähettäneet ja saaneet tammi – huhtikuun aikana paljon lyhytsanaisia sähkeitä, joiden olennainen sisältö oli: "Oletteko hengissä ja kunnossa?" Lyhyin sähkeitse lähetetty, silti olennaisen kertova viesti oli tämä opettaja Siina Viitakarin Uudestakaupungista sisarelleen Kuopioon 17.4. lähettämä vastaus: "Elämme. Siina".

Suurin osa Uudenkaupungin omista suojeluskuntalaisista oli Turun pataljoonassa mukana taisteluissa Satakunnan rintamalla. Kaupungin suojeluskunnan rippeet aktivoituivat vasta vähitellen. Tässä "tyhjiössä" lähetti Erik Savón 16.4 klo 12.45. avunpyyntösähkeen Turun pormestarille von Willebrandille. Hän oli pyytänyt lähettämään Uuteenkaupunkiin välittömästi pienen joukkueellisen sotaväkeä kouluttamaan vapaaehtoisia ja estämään väkivaltaisuuksia sekä suojaamaan omaisuutta. Raumalla oli puhjennut levottomuuksia ja näitä pelättiin Uudessakaupungissakin ilmenevän. Turun pormestarilla ei suoranaisesti ollut sotaväkeä käytettävissään, mutta hän välitti viestiä eteenpäin.

Uudenkaupungin varmistaminen määrättiin edelleen Porin rykmentin tehtäväksi. Omia miehiään ei Porin rykmentin komentaja Uuteenkaupunkiin määrännyt. Hän pyysi vasta perustetulta Varsinais-Suomen rykmentiltä, että Turusta lähetettäisiin Uuteenkaupunkiin joukkueellinen sen miehiä. Turusta lähtikin matkaan yksi joukkue yliluutnantti Bergin johdolla. Joukkueen miehet olivat pääosin Saariston vapaajoukosta, joka oli juuri liitetty Varsinais-Suomen rykmenttiin. Samoihin aikoihin oli Ahvenanmaalta Maarianhaminasta 18.4. käskyn saatuaan lähtenyt 25 Finströmin ja Maarianhaminan suojeluskuntalaista varmistamaan Loimijoen seutua. Matkaan oli lähdetty venäläisiltä takavarikoidulla jäänmurtaja Ljodilla. Osaston johtajana oli ruotsalaisen Henrik Blomberg. Osastoon kuului suojeluskuntalaisia Maarianhaminan ja Finströmin suojeluskunnista.

Turkuun saavuttuaan Ahvenanmaan suojeluskuntalaiset saivat uuden käskyn kääntyä kohti Uuttakaupunkia. Tätä ennen Turusta matkaan lähtenyt Saariston vapaajoukon joukkue saapui sitten 19.4.1918 aamuyöllä klo 5 kaupunkiin. Myös heidän mukanaan oli ahvenanmaalaisia.

Kun Maarianhaminan suojeluskuntaosastot olivat laivalla saapuneet Uuteenkaupunkiin, määrättiin varmistus ja vartiointi heidän tehtäväkseen ja Turusta tullut joukkue lähti heti samana päi-

Finströmin ja Maarianhaminan suojeluskuntalaisia, ”Getan joukkue” Maarianhaminan Länsisatamassa jäänmurtaja Ljodin edessä lähdössä Turkuun ja Uuteenkaupunkiin 18.4.1918. Vasemmalta 1. rivissä ovat: Carl Olofsson (varatuomari, Vårdö), Carl Björkman (varatuomari, Maarianhamina), Viktor Henriksson (torppari, Grelsby Finström), Justus Jansson (tilanomistaja, Grelsby Finström), Kurt Ekman (lyseolainen, Maarianhamina), Valdemar Engblom (torppari, Bastö Finström), Edvin Johansson (torppari, Strömsvik Finström), Artur Karlsson (maanviljelijä, Tjudö Finström), Lauri Hammar (kelloseppä, Maarianhamina), Einar Andersson (torppari, Tjudö Finström), Frans Aaltonen (maalari, Maarianhamina). Äärimmäisenä oikealla oleva pitkä mies on osaston ruotsalainen päällikkö, kapteeni Henrik Blomberg (siviilissä taiteilija, Tukholma). Kuva on Ahvenanmaan museon (Ålands museum) kokoelmista.

Edessä istumassa vasemmalla kapteeni Henrik Blomberg, hänestä oikealle ilmeisesti Lemqvist. Takana toinen oikealta on Eriksson ja kolmas Hellman. Kuva on Uudenkaupungin museon Augusta Olssonin kokoelmasta.

vänä paluumatkalle. Maarianhaminasta tulleet suojeluskuntalaiset olivat Uudessakaupungissa kuusi viikkoa varmistamassa kaupunkia ja organisoimassa sekä kouluttamassa paikallisia suojeluskuntalaisia.

Taistelut olivat kääntyneet valkoisille voitollisiksi. Uudessakaupungissa alettiin nyt järjestellä valkoisten hallintoa, jonka painopisteenä oli kaikin keinoin estää uuden kapinan puhkeaminen. Suojeluskuntien Turun piiriesikunnan päällikkö majuri Krook oli 21.4. määrännyt varatuomari Toivo Piintilän Uudenkaupungin komendantiksi. Piintilä aloitti tehtävän 22.4. varsin tarmokkaasti, pyytäen jo ensimmäisenä työpäivänään piiriesikunnalta 400 kivääriä lähiseudun suojeluskuntalaisille. Uuden komendantin päätösvalta vaikuttaa olleen hyvin laaja, päätellen hänen lähettämistään sähkeistä. Hän kutsui 26.4. uudeksi kaupunginlääkäriksi Väinö Horellin ja osallistui aktiivisesti poliisitoimen ja suojeluskuntien järjestämiseen. Esimiehelleen, eli alueen suojeluskuntien piiriesikunnan päällikölle majuri Krookille hän esitti Turun pataljoonaan kuuluneita sotakavereitaan valittaviksi määrääville paikoille lähikuntien suojeluskunnissa. Näitä esityksiä myös noudatettiin. Komendantti Piintilä uhkasi Uudenkaupungin Sanomissa 23.4. kuolemanrangaistuksella vähäisimpiinkin sabotaasiksi tulkittaviin tekoihin syyllistyviä.

Toivo Piintilä ehdotti apulaisekseen Turun pataljoonassa kanssaan palvellutta ratsuväen osastopäällikkö Korkelaa. Tämä pyyntö ei jostain syystä kuitenkaan toteutunut. Sen sijaan hän sai apulaisekseen jääkärijefreitteri (aliupseeri) Johan Sahlbergin, joka on ainakin jo 26.4. ollut tarkastamassa Uudestakaupungista lennätinkonttorilta lähetettävät sähkeet. Sähkesensuuri toimi sekä venäläisten, punaisten, että valkoisten valtakaudella.

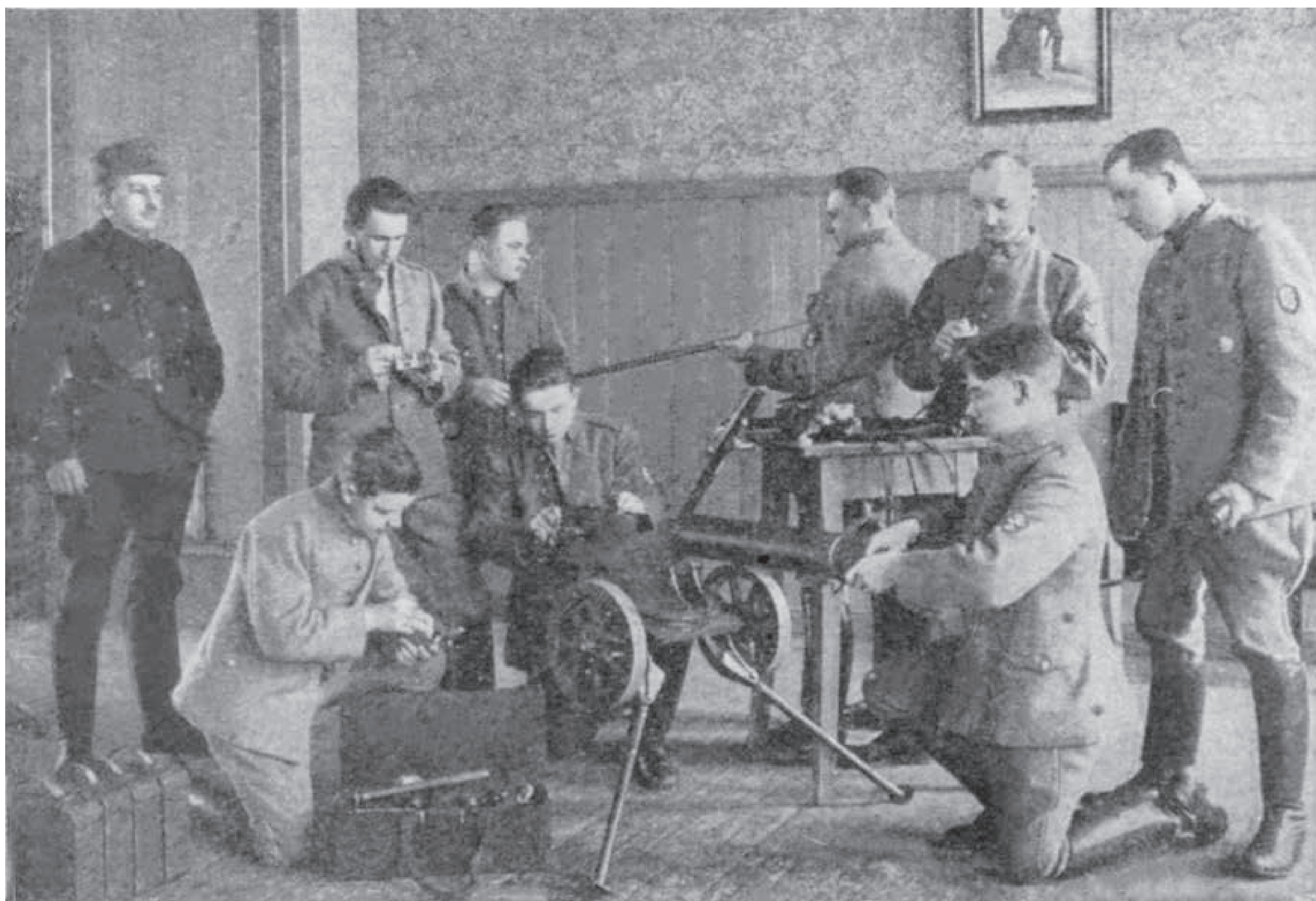
Kaupunginjohtaja Matti Lehmus oli 27.4. lähettänyt senaatin puheenjohtaja Svinhufvudille sähkeen, jossa ilmoitettiin, että: ”Uudenkaupungin Valtuusto on tänään myöntänyt 100 000 markkaa Hallituksen käytettäväksi kapinan kukistamiseksi laillisten olojen palauttamiseksi maahamme.”

Turun pataljoona liitetään Porin rykmenttiin.

Suomen senaatti julisti 18.2.1918 vuoden 1878 asevelvollisuuslakiin nojaten yleiset asevelvollisuuskutsunnat valkoisen Suomen alueelle. Valkoiseen armeijaan kuului vapaaehtoisia suojeluskuntalaisia, värvättyjä sotilaita ja kutsuntajoukkoja. Näin armeijan vahvuus kasvoi voimakkaasti kevään edetessä ja siihen alettiin tämän takia perustaa uusia joukko-osastoja keskellä sotaa. Näiden järjestelyjen takia Turun pataljoonakin määrättiin liitettäväksi Porin rykmenttiin, jonka komentajaksi tuli everstiluutnantti W. Bergh. Porin rykmentti koottiin seuraavista joukko-osastoista:

I Pataljoona: entinen Porin pataljoona ja Ikaalisten suojeluskunta, komentajana jääkärikapteeni Gunnar von Hertzen.
II Pataljoona: Kristiinan lentävä pataljoona sekä yksi Turun komppania, komentajana jääkärikapteeni Paavo Talvela.
III Pataljoona: Turun pataljoona sekä Kristiinan reservipataljoona, komentajana everstiluutnantti Johan Linsén.

Tämän joukkojen uudelleenjärjestelyn oli määräysten mukaan oltava valmiina 20.4. men-

Uudenkaupungin suojeluskuntalaiset harjoittelevat aseiden käsittelyä ja huoltoa ilmeisesti Vöyrissä koulutetun aliupseerin ohjauksessa. Vasemmassa reunassa komendantti Piintilä seuraa opetusta. Uusikaupunkilaisista Arvo Juvala oli käynyt Vöyrin sotakoulun (mahdollisesti kuvan oikeassa laidassa seisova mies). Kuva on Uudenkaupungin museon kokoelmista.

Komendantti Toivo Piintilä raportoi säännöllisesti esimiehelleen majuri Krookille Turkuun. Tämä raportti on lähetetty Piintilän viidentenä työpäivänä.
(Lähde: Uudenkaupungin lennätinkonttorin sähkösanomakokoelma marraskuu 1917 – toukokuu 1918. Vapaussodan arkisto)

Kuulutus.

Asevelvollisuusijässä oleville, syystä tai toisesta jo toimitetusta kutsunnasta poisjääneille miehille Uudessakaupungissa, Uudenkaupungin maaseurakunnassa sekä Uudenkirkon, Vehmaan ja Lokalahden pitäjissä ilmoitetaan täten, että heidän on ehdottomasti saavuttava Vallilan hotellissa Uudessakaupungissa lauvantaina kuluvan toukokuun 18 päivänä kello 10 pidettävään kutsuntatilaisuuteen. Samalla huomautetaan, että myöskin vuonna 1877 syntyneet ovat asevelvollisia, sekä että niidenkin, jotka jo toimitetun kutsunnan jälkeen ovat käyneet ilmoittautumassa Uudenkaupungin Pormestarin luona, on uudelleen ilmoittauduttava ylempänä mainitussa tilaisuudessa.

Uudessakaupungissa, toukokuun 10 päivänä 1918.

Uudenkaupungin Komendantti:

Toivo Piintilä.

Uudenkaupungin Sanomissa 10.5.1918 julkaistu kutsuntailmoitus.

nessä. Turun pataljoonan oli lopetettava sotatoimensa Karkun seuduilla ja siirryttävä länteen liittyäkseen rykmenttiin. Pataljoona koottiin 16.4. Karkun asemalle, jolloin miehistölle jaettiin ensimmäiset manttelit, patruunavyö, selkälaukku ja kengät. Miehistön manttelit olivat tummanharmaat ja päällystön vihreät. Sotilaslakkeja ei kuitenkaan vielä voitu jakaa. Tähän asti oli taisteltu omissa, samoissa vaatteissa, joissa lähdettiin Uudestakaupungista. Karkusta pataljoona lähti klo 11 jääkärivänrikki Koivulan johdolla marssimaan Mouhijärven suuntaan. Alkuperäisen määräyksen mukaan piti marssia Poriin. Suodenniemellä ilmoitettiin taas uusi määränpää eli Kauvatsa. Sinne siis jalan marssittiin. Rasittavan matkan varrella näkyi sodan ja perääntyvien punaisten aiheuttamia tuhoja; poltettuja taloja ja kaikki sillat oli hävitetty.

Punaisten jälkijoukot olivat vielä Kauvatsan kirkonkylässä, jota Turun pataljoona lähestyi 18.4. aamupuolella. Komppaniat levittäytyivät ketjuun ja hyökkäsivät kylään, joka lyhyen laukaustenvaihdon jälkeen vallattiin. Vihollisen pääjoukon kulkusuuntaa arvioitiin edessäpäin näkyvistä savupatsaista. Kauvatsan aseman rakennukset oli vihollinen sytyttänyt tuleen ja ne paloivat maan tasalle.

Kauvatsalle oli tullut pataljoonan uusi komentaja everstiluutnantti Linsén, joka ilmaisi yleisen tyytymättömyytensä pataljoonaan. Monenlaista huomautettavaa häneltä löytyi. Epämiellyttävän ensitapaamisen yhteydessä monet miehistä muistelivat edellistä komentajaa. Majuri Walter von Gerichiä miehet pitivät oikeudenmukaisena ja rehtinä esimiehenä. Näissä mietteissä lähetettiin sitten partioita lähistölle. Kyttälän aseman ja sen mukana 20 rautatievaunua olivat punaiset polttaneet. Tulipalot valaisivat iltataivasta.

Miesten mieli paloi jo kotiin päin. He olisivat halunneet ajaa vihollista etelään, enemmän kodin suuntaan. Tieto Turun vapautumisesta punaisten vallasta oli tullut jo aiemmin ja monet olisivat halunneet lähteä kotiin tapaamaan omaisiaan ja tarkistamaan tuhoja kotiseudullaan. Kotiin ei vielä lähdetty. Taivalta jatkettiin päinvastaiseen suuntaan. Tiistaina 23.4. aamulla klo 7 lähtivät pataljoonan 1. ja 2. komppania Kauvatsan asemalle junakuljetusta varten, 3. komppanian seuratessa hiukan myöhemmin junaan. Vallitsi masentunut mieliala, koska huhuttiin, että määränpäänä olisi nyt Karjala, jossa taisteltiin vielä.

Juna pysähtyi Nokian asemalle, josta se pienen tauon jälkeen hiljalleen lähti miehineen taas liikkeelle. Matkalaiset sivuuttivat Epilän, Pispalan juoksuhaudat ja piikkilankaesteet. Juna pysähtyi klo 15 aikoihin Tampereen asemalle. Eversti Linsén otti taas pataljoonan johtoonsa jääkärivänrikki Koivulalta. Jotkut turkulaiset saivat lomaa ja lähtivät Turkuun. Tieto tästä synnytti muissa nurinaa. Sanomalehdistä oli juuri luettu Turkuun marssineesta Saariston Vapaajoukosta. Sitä oli kukitettu ja tervehditty riemuiten. “Se ei tehnyt mieltä iloisemmaksi - siellä olisi meidän pitänyt olla, sen hetken olisi pitänyt kuulua meille”(Lähde: V. J. Marjanen: Turun rintamapataljoona vapaussodassa 1918).

Laitikkalan taistelut 24.-27.4.

Valkoisten joukot komennettiin 24.4. iltapuolella etenemään punaisten hallussaan pitämään Laitikkalan kylään. Nämä etenevät joukot eivät

voineet käyttää Pinteleen ja Mallasveden rantoja pitkin kulkevaa etelään johtavaa tietä, koska se oli järvien länsipuolella olevien punaisten asemien tulialueella. Niinpä valkoiset sitten etenivät kohti etelää pitkin syrjäisiä metsäteitä. Kulku oli hidasta. Kollolan kartanoon saavuttaessa levähdettiin hetki ja Porin rykmentin III pataljoonan ("Turun pataljoonan") 2. komppania jäi toistaiseksi sinne, muiden komppanioiden jatkaessa matkaansa metsäpoluilla.

Laitikkalan kylän tasalla valmistettiin kiireellä Kyllönjoen yli tilapäinen silta hirsistä punaisten polttaman tilalle. Yksi ryhmä lähti tiedusteluretkelle ottamaan selvää vihollisen asemista. Kun etummaiset miehet Kissalammin jälkeen lähestyivät peltoaukealta metsän reunaa, heitä kohti aloitettiin kiivas tulitus kivääreillä ja kuularuiskuilla. Punaiset käyttivät räjähtäviä luoteja. Pian oli 11 pataljoonan miestä kaatunut ja taistelun aikana heitä kaatui vielä 17 lisää. Noin 40 miestä haavoittui. Valkoiset vetäytyivät nyt Kyllönjoen toiselle puolelle. Punaisille tuli hyvin vähän tappioita, ilmeisesti vain kaksi kaatunutta.

Laukaustenvaihto alkoi aamuyöllä vähitellen vaimentua, jolloin eversti Linderin määräyksen mukaisesti piti lähteä edelleen kuitenkin tulituksen alaisena pellolle rynnäkköön. Vänrikiksi ylennetty jääkäri Aarne Peltonen arvioi tämän olevan mahdotonta avoimella pellolla ja lähetti vain partion tiedustelemaan. Siitä eivät pohjalaisetkaan sitkeistä yrityksistään huolimatta enää päässeet läpi. Kentälle jäi paljon haavoittuneita, joiden valitus kuultiin, mutta oli mahdotonta mennä auttamaan tulituksen takia. Vähäiset Linsénin taisteluvoimat hupenivat punaisten tulituksessa. Yön aikaiset valkoisten tappiot kaatuneina ja haavoittuneina olivat yli 40 miestä.

Kiivas taistelu jatkui vielä seuraavana päivänä 25.4. Kaatuneita ei Laitikkalassa Porin rykmenttiin kuuluneesta Turun pataljoonan miehistöstä tullut, mutta kuusi miestä haavoittui. Haavoittuneita olivat mm. Kasper Luukkala Kalannista, Viljam Laaksonen Taivassalosta ja Yrjö Karru Pyhärannasta. Laitikkalan asukkaat pelkäsivät sekä valkoisia, että punaisia ja olivat piiloutuneet, kuka minnekin. Punakaartilaiset olivat uhanneet polttaa ne kylän talot, joihin valkoiset jalallaankaan astuisivat. Punaisten tykkituli sytytti taloja tuleen. Seuraavana päivänä 26.4. taistelut jatkuivat. Tuolloin kaatuivat pataljoonan miehet Juho Viitanen Taivassalosta, Otto Onkilampi Parkanosta ja Nestori Jokinen Kiikalasta. Samana päivänä haavoittui viisi pataljoonan karvialaista ja parkanolaista miestä.

Punaiset saivat näiden taistelujen avulla viivytettyä valkoisia ja punaisten pääjoukko sai näin pakoaikaa ja samalla sille säilyi toistaiseksi kulkuyhteys Lahden suuntaan avoimena.

Valkoiset aloittivat Laitikkalassa 27.4. aamuyöllä klo 4 pikatulen vihollisasemia vastaan. Tämän seurauksena punaiset alkoivat paeta aamulla klo 7. Ruotsalainen prikaati oli juuri vallannut Valkeakosken ja edennyt Sääksmäen suuntaan. Tämän tultua punaisten tietoon, he katsoivat parhaaksi irtautua hyvistä asemistaan. Punaisten toinen sivusta ja tausta olivat nyt tulleet uhatuiksi. Valkoiset pääsivät etenemään ja pataljoonan miehet kohtasivat matkallaan hävitettyjä taloja. Ojissa ja pellolla makasi noin 30 kaatunutta Etelä-Pohjanmaan reservipataljoonan miestä, jotka olivat joutuneet kahden konekiväärin ristituleen. Laitikkalan taistelut jäivät Turun pataljoonan viimeisiksi taisteluiksi.

Turun pataljoonan henkilöstön lepohetki 27.4. taistelujen välillä. Kolmas oikealta on Siivo Penttilä Kalannista.
Kuva on mynämäkeläisen Virmo –seuran kokoelmista.

Alvettulan sillalta Hauholle ja Tuulokseen

Seuraava taistelu käytiin Alvettulassa, jonne Turun pataljoonan miehet saapuivat vasta taistelujen tauottua. Saksalaisten vallattua Hämeenlinnan, punaiset olivat lähteneet pakenemaan Hauholle ja Tuulokseen, sekä sitä kautta itään päin. Hauhon suunnalla piti ylittää Alvettulan silta, joka oli valkoisten hallussa. Taistelu alkoi Alvettulan kylässä 26.4. punakaartilaisista ja siviileistä koostuneen pakolaisjoukon kohdatessa valkoisten asemat. Sillan hallinnasta käytiin 27.4. kiivas taistelu, joka kesti aamusta iltapäivään ja päättyi punaisten voittoon. He onnistuivat aukaisemaan tien kohti Hauhoa. Valkeakoskelaisilla naiskaartilaisilla oli merkittävä osuus Alvettulan sillan valloittamisessa. Pakolaisten matka sai näin jatkua. Heidän kulkunsa sillan yli kesti kyläläisten mukaan kolme tuntia. Näiden tapahtumien jälkeen oli Turun pataljoona edennyt sillalle saakka. Koko 28.4. vastaisen yön olivat sen komppaniat ketjussa sillan edustalla ja odottivat jännityksellä vihollisen hyökkäystä. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut. Iltapäivällä oli miesten sitten lähdettävä ajamaan punaisia takaa Hauholle päin.

Alvettulasta punaisten aseistetut joukot ja pakolaiset jatkoivat 28.4. Hauhon kirkonkylään. Siellä he joutuivat jälleen taisteluun takaa ajavien valkoisten ja nyt ensimmäisen kerran saksalaisten kanssa. Turun pataljoona ei nytkään ollut kärkijoukkona kohtaamassa punaisten asevoimia. Kirkonkylässä oli tuhansien punaisten joukko kuormastoineen levittäytynyt teille ja pihoille. Lähistöllä Vihniössä asemiin päässeet saksalaiset avasivat tykillään tulen Hauhon kirkon suuntaan. Punaiset ryhtyivät puolustusasemistaan kylän laidalta hautausmaan aidan takaa vastahyökkäykseen saarrostavien saksalaisten suuntaan. Pian saksalaiset joutuivat vetäytymään ylivoiman edessä ja punaiset pääsivät jatkamaan matkaansa. Arvioiden mukaan saksalaisia ja valkoisia oli Hauholla korkeintaan 450 miestä. Aseistettujen punaisten määräksi on arvioitu 3 000 – 4 000.

Pakolaiskaravaani jatkoi matkaansa kohti Tuuloksen Syrjäntaan kylää, jonne se saapui illalla 28.4. Punaisten taistelu saksalaisia joukkoja vastaan alkoi Syrjäntaan tienristeyksessä Hauholta Lammille johtavan tien varrella vielä samana iltana. Punaisten tykkituli saksalaisten asemiin jatkui läpi yön, ja he aloittivat tuon pitkän tulivalmistelun jälkeen aamulla 29.4. hyökkäyksen, jonka myötä tienristeys saatiin avattua pakolaisille. Ylivoiman edessä saksalaiset jälleen perääntyivät Syrjänkärjen niemeen kylän itäpuolelle. Tässä taistelussa saksalaisten tappiot olivat kaatuneina noin 50 – 90 miestä. Punaisten joukkojen tappioiksi on näiden omissa tiedoissa mainittu noin 300 kaatunutta. Valkeakosken punakaartin naisosasto, noin 30 - 40 naista, jäi saksalaisten vangiksi. Myöhemmin Hämeenlinnaan siirtyessään saksalaiset luovuttivat naiset Hauholle perustetulle suojeluskunnalle. Varmuudella heistä 24 naista teloitettiin sitten 1.5. Hauholla.

Punaisia joukkoja ja pakolaisia marssi näiden viivytystaistelujen jälkeen Syrjäntaan kylän läpi noin kuuden tunnin ajan. Karavaaniletkan on sanottu olleen jopa 18 kilometriä pitkä. Pakolaiset jatkoivat Lammille ja Koskelle. Heidän matkansa katkesi punaisten läntisen armeijan kanssa viimeistään Hollolan kirkon seutuvilla ja Okeroisissa valkoisten mottiin. Viimein yritti vielä punaisten itäinen armeija Lahden lähellä päästä etelästä ulos saartorenkaasta, mutta tuloksetta ja antautui 2.5.1918. Vangeiksi joutuneiden noin 30 000 pu-

naisen joukossa oli taistelujoukkojen lisäksi paljon siviilejä - naisia ja lapsiakin. Valkoisille jäi suuria määriä aseita ja ammuksia sekä ryöstösaalista. Karjalassa viimeiset punaisten joukot olivat jo 29.4. antautuneet. Punainen armeija oli nyt tuhottu.

Turun pataljoona kotiutetaan

Sodan loppuvaiheessa Turun pataljoonan miesten motivaatio punaisten takaa-ajoon väheni. Miehet ryhtyivät toimiin irtaantuakseen noista sodan lopputapahtumista. He olivat mielestään jo osansa muutenkin tehneet. Tapahtumia pataljoonan miehet luonnehtivat nyt poliisitoiminnaksi ja he halusivat jättää sen ”niille jotka ovat tähän asti kotona istuneet” (Lähde: V. J. Marjanen: Turun rintamapataljoona vapaussodassa 1918).

Pakenevien punaisten kannoilla kulkeneet Turun pataljoonan miehet olivat sunnuntaina 29.4. olleet Hauhon kirkonkylässä, jonne majoituttiin yöksi. Samana iltana saivat pataljoonan miehet kuulla iloisia uutisia. Maanviljelijät ja heidän poikansa, jotka olivat olleet mukana Ahvenanmaalta lähtien, saisivat muutaman viikon loman. Kylvötöihin piti päästä elintarvikepulasta kärsivässä maassa. Tällaisesta määräyksestä ei Porin rykmentin komentaja eversti Linsén kuitenkaan tiennyt mitään. Hän kieltäytyi jyrkästi myöntämästä lomia. Tästä monet masentuivat, mutta suunnittelivat kuitenkin lähtevänsä joka tapauksessa. Varmemmaksi vakuudeksi komentaja antoi vartioille määräyksen, etteivät ne saaneet päästää läpi ketään ilman esikunnan kirjallista lupaa. Myös päiväkäskyssään komentaja uhkasi ankarilla rangaistuksilla yksiköstä omin luvin poistuvia. Komentaja määräsi kuitenkin tarkistamaan tiedon.

Seuraavana päivänä jatkettiin marssia kohti Tuulosta. Matkalla oli kuultu, että perillä tavataan saksalaisia. Tuota kohtaamista miehet odottivat mielenkiinnolla. Jo Hauhon ja Tuuloksen rajoilla he kohtasivatkin ensimmäiset saksalaiset, pari polkupyörillä liikkunutta tiedustelijaa. Nämä ohjasivat suomalaiset saksalaisten majoittumisalueelle. Jotkut pataljoonan miehistä osasivat hieman saksaa ja näin keskustelukin sujui. Tuon levähdystauon jälkeen jatkoi pataljoona marssia ja saapui Syrjäntaan raunioituneeseen kylään, jossa yövyttiin. Kylän 16 taloa olivat tuhoutuneet punaisten tykkitulesta. Joitakin pieniä rakennuksia oli jäänyt pystyyn ja niihin majoituttiin yöksi. Tuossa kylässä tulisi tapahtumaan käänne pataljoonan sotatiellä. Sen sota päättyisi seuraavana päivänä, Vapunpäivänä.

Sodanjohto katsoi kolme kuukautta taisteluissa olleen, vapaaehtoisista koostuneen Turun pataljoonan tehtävän tulleen täytetyksi ja jäljellä olevat miehet vapauttaisiin rintamalta ja liitettäisiin Turussa perustettavaan joukko-osastoon.

Uuden joukko-osaston, Turun rykmentin perustamiseen tähdännyt tapahtumien kulku oli alkanut 25.4. Tuolloin Laitikkalan taistelun edellä oli Turun pataljoonasta noin 15 miestä saanut muutaman päivän loman ja he saapuivat Turkuun 26.4. Muutamat heistä olivat olleet 29.4. mukana kokouksessa, jossa oli keskusteltu loman järjestämisestä Turun ja lähikuntien miehille.

Lisäksi oli keskusteltu paikallisen joukko-osaston perustamisesta ja kokouksen päätöksen mukaisesti tätä oli anottu sähkeitse kenraali Mannerheimilta. Sähkeen oli lähettänyt kapteeni H. Nieminen ja vastaus siihen oli saatu jo seuraavana päivänä. Siinä kenraali oli luvannut toimia toivottuun suuntaan.

Turun pataljoonan miehiä asemissa Hauhon kirkonkylässä. Kuva on kirjasta Vapaussota kuvissa.

Pataljoonan miehet seuraavat Tuuloksessa saksalaisten marssia. Kuva on kirjasta Vapaussota kuvissa.

Vapunpäivänä, tiistaina 1.5. saapui sitten päämajasta Porin rykmentin esikuntaan sähkösanoma, jossa ilmoitettiin, että varsinaissuomalaiset siirretään rintamalta Turkuun. Sinne perustettavan uuden rykmentin komentajaksi oli jo nimitetty majuri Walter von Gerich. Erityisesti turkulaiset olivat innoissaan tuosta tiedosta. Kirjuri laati listan kyseeseen tulevista miehistä, joita oli enää vain noin 150 miestä. Alkuun eversti Linsén oli määräyksillään koettanut estää miesten lähdön. Käskyn todenperäisyys varmistettiin ja miehet valmistautuivat matkalle.

Turun pataljoonan kotiutuminen juuri tuossa vaiheessa oli onnellinen sattuma. Pataljoonan miehet olivat koko ajan seuranneet pakenevia punaisia, jotka olivat jo lähellä Hollolaa. Siellä olisivat pataljoonan miehet ehkä joutuneet taisteluun kotiseutujensa punakaartilaisten kanssa. Heitä vastassa olisivat olleet myös Uudenkaupungin ja Lypertön seudulta lähteneet punakaartin 3 komppaniaa. Vain 40 km oli erottanut näitä joukkoja toisistaan ja etäisyys oli lyhentynyt koko ajan. Muut valkoisten joukot olivat nyt jatkaneet punaisten takaa-ajoa Hollolaan ja Lahden alueelle, jonka saksalaiset olivat jo saartaneet.

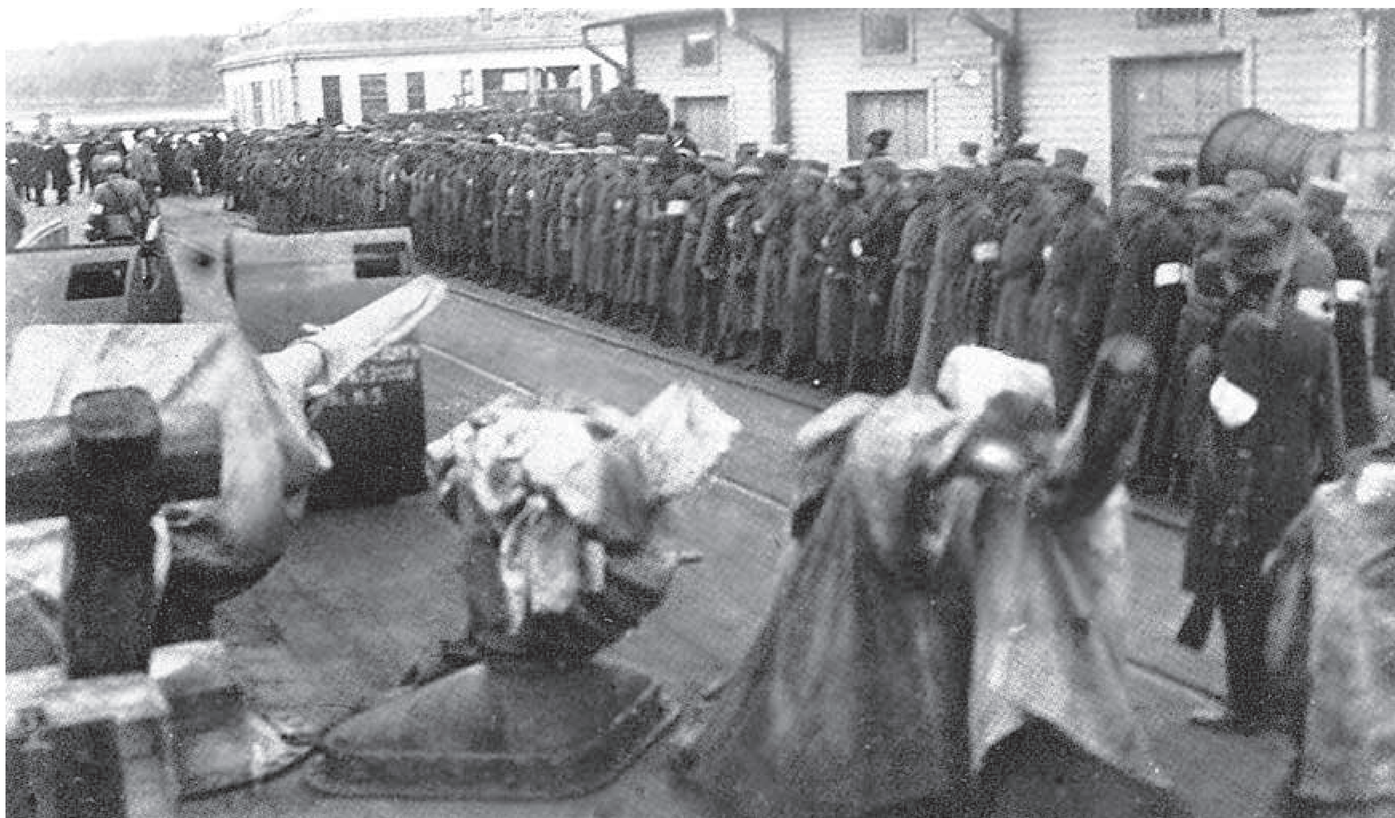
Syrjäntakaa lähtenyt Turun pataljoonan joukko saapui 1.5. klo 17 jälleen Hauhon kirkolle ja majoittui sinne. Torstaiaamuna 2.5. jo klo 4 aikaan olivat Turun pataljoonan miehet marssimassa Sillantaan ja Lautsian kautta kohti Pälkänettä ja Kangasalaa. Mielialaa kohotti Kangasalan asemalla junaan nousun lisäksi tieto, että punaisten koko länsiarmeija oli riisuttu aseista. Tunnelma oli vapautunut junamatkalla kohti Tamperetta, jossa miehet viipyivät pari päivää kaupungin tuhoja tarkastellen. Matka jatkui 4.5. junalla kohti Hämeenlinnaa. Toijalan rata ei ollut käyttökunnossa ja niin matka jatkuikin Hankoon, jonne saavuttiin yllä klo 2. Ainoa nukkumapaikka oli asemasali, mutta se sai kelvata.

Miehet saapuvat Turkuun ja Uuteenkaupunkiin

Hangon saksalainen komendantti antoi pataljoonan miehille seuraavana aamuna luvan matkustaa Turkuun. Kulkuvälineenä oli nyt jäänmurtaja Murtaja. Leijonalippu kannella liehuen se lähti Turkua kohti klo 10. Miesten mieliala oli korkealla ja isänmaalliset laulut kaikuivat laivalla.

Murtaja laski Turun Kanavaniemen laituriin sunnuntaina 5.5. klo 16.30, mukanaan Turun Vapaaehtoisen pataljoonan pääjoukko, noin 160 miestä. He toivat myös mukanaan Pälkäneellä 25.4. kaatuneiden taivassalolaisten Ilmari Heimon ja Jussi Viitasen ruumiit. Rannalla ei ollut vastaanottoseremonioita, vain joitakin sattumoisin sillä suunnalla liikkuneita ihmisiä.

Miehet poistuivat laivasta ja järjestäytyivät laiturialueelle. Nelijonossa lähdettiin marssimaan kohti Turun keskustaa. Matkan varrella aurinkoiset kadut olivat merkillisen tyhjiä ja vastaan tuli vain muutamia sotilaspukuisia. Marssittiin pitkin Linnankatua ja käännyttiin Aurakadun risteyksessä. Määränpäänä oli kasarmi, jona toimi Suomalainen lyseo. Sinne pysähdyttiin ja majoituttiin. Nyt kaupungilla tiedettiin jo yleisesti pataljoonan paluusta ja sodasta palanneille miehille tuotiin iso korillisen kieloja. Niitä sitten aseteltiin asetakkien napinläpiin ja taskuihin. Kielojen mukana oli myös kiitosadressi, joka oli osoitettu ”Vaihehikkaalle Uudenkaupungin joukkueelle” ja allekirjoituksena oli: ”Turku 6.5.1918. – Omaisia ja ystäviä.”

Turun pataljoona eli aikalaisten nimeämänä ”Uudenkaupungin joukkue” riveihin järjestäytyneenä Turussa Kanavaniemen laivalaiturilla 5.5.1918. Kuva teoksesta Vapaussota kuvissa.

Seuraavana päivänä 7.5. monet erosivat palveluksesta. Kolme kuukautta olivat miehet olleet taistelukentillä ja nyt he olivat velvollisuutensa tehneet. Monílle tuli olemaan vaikeata sopeutua siviilielämään. Uuteenkaupunkiin ”loman” saaneet vakkasuomalaiset miehet lähtivät laivakuljetuksella ja saapuivat perille samana iltana. Suojeluskunta oli järjestänyt Uudenkaupungin Saunasillan satamassa tervetuliaisseremonian. Tulijoita kukitettiin vielä lisää, soittokunta soitti isänmaallista musiikkia, tarjoiltiin kahvia ja pidettiin puheita. Asevelvollisille miehille oli myönnetty viikon loma, mutta muut kotiutuivat. Miehet olivat liikkeellä asepuvuissaan.

Uudenkaupungin Sanomien julkaiseminen oli keskeytynyt 11.2. lähtien tulematta ja lehteä alettiin julkaista taas 30.4. lähtien. Lehden sivuilla kerrotaan 11.5.1918:

”Urhomme kotiutuneet. Suurin osa niistä Uudenkaupungin ja lähipitäjien miehistä jotka helmikuun alkupäivinä lähtivät uhatun vapautemme puolesta taistelemaan, palasi viime tiistai-iltana (7.5.) viikon päivät kestävälle lomalle kotiseudulleen. Miehet, jotka tulivat Hämeen seutujen verisiltä taistelukentiltä, olivat varsin reippaita ja ahavoituneita. Ei ihmekään, ulkoilma ja jännittävät taistelut pitävä sellaisista huolen. Paikkakunnan Suojeluskunta ja kaupungin soittokunta olivat tulijoita vastaanottamassa, puhumattakaan muusta yleisöstä, jota Saunasillan laituri oli ääriään myöten täynnä ja joka kukilla kaunisti rakkaitten tulijain rinnat. Porilaisten ja Vaasan marssin sävelten vaiettua asettuivat miehet rintamaan ja neuvosmies A. Linturi lausui heidät tervetulleiksi sekä kohotti kolminkertaisen eläköön-huudon ”urhealle Uudenkaupungin joukkueelle”. Rannasta marssivat sotilaamme sit-

Kuva on otettu 7.4.1918 Vaasan reservisotasairaalassa N:o 1 b (huoneet 5-6), jossa senaattori Svinhufvud kävi tuolloin tervehtimässä näitä haavoittuneita Turun pataljoonan 2. komppanian sotilaita. Leevi Lindqvist Lokalahdelta oli yksi haavoittuneista. Vammoista toipuminen kesti vielä kauan kotiutumisen jälkeen ja monille jäi niistä elinikäinen vaiva. Kuva on Leena Ahtiaisen kokoelmasta.

ten lyseolle, jonne kaupungin naiset olivat varanneet heille tervetuliaiskahvit.”

Samassa lehdessä ilmoitettiin Kyröskoskella 23.3. haavoittuneen pyhärantalaisen Aarne Johannes Mattilan menehtyneen 2.4. Kauhajoen sairaalassa. Ilmoitettiin myös, että sunnuntaina 12.5. klo 13 tapahtui Ikaalisten Sikurissa kaatuneen Alvar Winterin hautaus ja ruumiinsiunaus uudessa kirkossa. Hänet haudattiin ainoana sankarivainajana Uudenkaupungin hautausmaalle ja hänelle myönnettiin kuolemansa jälkeen Vapaudenristi. Lehdessä oli myös Uudenkaupungin komendantin, Toivo Piintilän 10.5. päivätty ilmoitus 18.5. pidettävästä kutsuntatilaisuudesta. Asevelvollisia olivat kaikki miehet, jotka olivat syntyneet vuonna 1877 ja sen jälkeen.

Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston yli 500 miestä olivat lähteneet Uudestakaupungista 7.2.1918. Osasto oli toiminut Suomen valtakunnan viralliseen sotajoukkoon kuuluvana Ahvenanmaalla ja Satakunnan rintamalla Turun rintamapataljoona -nimisenä Kankaanpään ja Tampereen välisellä alueella sekä lopulta Porin rykmentin III pataljoonaksi nimettynä Hämeessä osallistunut punaisten takaa-ajoon. Taistelut Ahvenanmaalla olivat olleet sitä tehtävää, johon monet miehistä olivat vapaaehtoisina lähteneet, eli venäläisten karkottamista maasta.

Uudenkaupungin suojeluskunnan sota oli siis alkanut vapaussotana.

Suojeluskuntaosaston siirryttyä Suomen mantereelle, sen miesten alun perin tehtäväkseen ottama venäläisten häätäminen oli jäänyt taka-alalle ja sota oli heidän osaltaan muuttunut oman maan kansalaisten, kahden sotavoiman väliseksi sisällissodaksi. Tuossa sodassa pieni Uudenkaupungin suojeluskuntaosasto, eli Porin rykmenttiin kuulu-

Kesälaitumilla helpottunein ilmein. Sota on juuri päättynyt ja mukana siinä olivat olleet vasemmalta 2. Hugo Siivonen (16–vuotias konekiväärimies), 3. Uuno Lehtola (16-vuotias 3. komppanian lähetti) ja 4. Armas Lehtinen (14–vuotias 1. komppanian lähetti). Lehtinen haavoittui Järvenkylässä. Kuvan oikeassa laidassa on Paldán, vasemmassa laidassa tunnistamaton. Syksyllä poikien on taas aika jatkaa koulua. Kuva on Uudenkaupungin museon kokoelmista.

Kaikki eivät palanneet sodasta hengissä. Ikaalisten Sikurissa kaatui 18-vuotias Alvar Winter, jonka sankarihaudalla kuvassa on kunniakäynnillä aseveljiä ja Alvarin isä. Kuva lienee otettu jonain itsenäisyyspäivänä ennen vuotta 1925. Vasemmalta lähinnä sankaripatsasta ilmeisesti Bertel Heininen, patsaan toisella puolella Leevi Lindqvist, kollegiasessori Herman Winter ja jääkärivänrikki Elis Koivula kunniamerkkeineen. Kuva on Uudenkaupungin museon/Kalannin kirjaston F. M. Karrakosken kokoelmasta.

nut Turun pataljoona ei enää ollut niin näkyvä ja vaikuttava toimija, kuin mitä se oli Ahvenanmaalla ollut. Sota Satakunnan rintamalla ja Hämeessä oli alkuun aseellisten voimien kamppailua toisiaan vastaan katkonaisilla rintamalinjoilla, kylläkin liikenneyhteyksien läheisyydessä. Sen luonne muuttui loppua kohden mentäessä punaisten takaa-ajoksi, suurten pakolaismäärien paetessa epätoivoisesti, kurjissa olosuhteissa kohti Venäjää. Lopputulos oli järkyttävä murhenäytelmä, joka jatkui vielä teloituksina ja vankileireilläkin, nälän ja tautien tappaessa lähes 15 000 ihmisiä.

Paluu erilaiseen arkeen

Uudenkaupungin suojeluskuntaosastoon eli Turun pataljoonaan oli miehistöluettelon mukaan kuulunut alusta lähtien Kyröskosken taisteluihin saakka yhteensä 494 henkilöä. Joitakin oli eronnut ja joitakin uusia liittynyt pataljoonaan, joten missään vaiheessa todellinen vahvuus ei ollut noin suuri. Sekä Ahvenanmaan taisteluissa, että Satakunnan rintaman taisteluissa mukana oli heistä ollut 440 henkilöä. Erikseen on luetteloitu pataljoonaan Kyröskoskella liitetyt parkanolaiset ja karvialaiset, joita luettelon mukaan oli 245 miestä, jolloin kokonaismääräksi tuli 685 miestä ja naista.

Väinö Marjasen Turun rintamapataljoonan historia - kirjassa mainitaan taisteluissa kaatuneiden määräksi 45 miestä ja haavoittuneiden 154 miestä. Pataljoonan miehistä palasi sodan loppuvaiheessa 5.5.1918 Turkuun noin 160, joista osa oli lähtöisin Turusta ja suurin osa Varsinais-Suomen muista kunnista. Parkanolaiset ja karvialaiset pataljoonan miehet olivat Porin rykmentissä jatkaneet vielä sotaansa Tuuloksesta edeten. Turkuun 7.5.1918 saapuneiden miesten joukkoon saattoi liittyä varsinaissuomalaisia myös muista joukko-osastoista. Ylin sodanjohto oli määrännyt perustettavaksi Turun rykmentti -nimisen joukko-osaston. Järjestelyjä varten Turkuun tulleet miehet koottiin Turun Suomalaiselle lyseolle, joka toimi nyt joukkojen tilapäisenä kasarmina. Miehet olivat edelleen asevelvollisia kutsuntalain perusteella.

Kutsuntalain oli Suomen hallitus antanut 18.2.1918 ja sen mukaan:”Hallitus kutsuu täten kaikki asekuntoiset miehet, jotka ennen tammikuun 1. päivää 1918 ovat täyttäneet vähintään 21 ja enintään 40 vuotta, saapumaan kutsuntaan…”

Sisällissodan päätyttyä toukokuun alussa 1918 Suomen valkoiseen armeijaan jäivät yhä asevelvollisuusikäiset vuosina 1892 - 1896 syntyneiden ikäluokat. Vanhemmat ja nuoremmat miehet kotiutettiin touko - kesäkuun aikana. Turkuun perustettavaa uutta joukko-osastoa varten kertyi ilmeisesti vähäisempi määrä miehiä, mitä rykmentin perustamiseen olisi tarvittu. Joitakin järjestelyjä tehtiinkin, koska myös vakkasuomalaiset miehet viipyivät kaksi päivää Turussa (5. - 7.5.), ennen kuin he pääsivät lähtemään kotiseudulleen”viikon lomalle”. Kotiutettavien määrä ei ilmene lähteistä, mutta varmastikin heitä on ollut huomattava määrä.

Valkoisessa Suomessa oli edelleenkin pelkona kapinan alkaminen uudelleen ja oltiin valmiita ankariin vastatoimiin vähäisestäkin epäilystä kapinan nostattamiseksi. Uudessakaupungissakin pelättiin saavutetun yleisen järjestyksen järkkyvän. Uudenkaupungin kaupunginvaltuuston puheenjohtaja J. J. Simelius oli valtuuston nimissä lähettänyt 30.4. onnittelusähkeen kenraali Mannerheimille Mikkeliin sanoin: ”Iloiten maan vapauden turvaamisesta pyydämme lausua Suomen urhoolliselle armeijal-

le ja sen nerokkaalle ylipäällikölle sydämellisimmät onnittelumme loistavan voiton johdosta."

Uudenkaupungin johto halusi valmistautua levottomuuksien ja mahdollisten aseellisten taistelujen uhan varalle. Kaupunginvaltuusto päätti kokouksessaan 20.6.1918, samana päivänä läänin maaherralle lähetettävällä sähkeellä anoa, että "Uuteenkaupunkiin ensi tilassa määrättäisiin sijoitettavaksi pienempi joukkue, 40 - 50 miestä, Valtion vakinaista sotaväkeä, jolle joukkueelle kaupunkikunta sitoutuu kustantamaan asunnon valon ja lämmön kanssa, edellyttäen että Valtion sotilashallitus huolehtii joukkueen muusta ylläpidosta ja muonituksesta."

Tämän Turun ja Porin läänin maaherralle Turkuun lähetetyn sähkeen allekirjoittivat Theodor Tennberg ja v.t. kaupunginjohtaja Matti Lehmus. Uudenkaupungin valtuuston esittämä pyyntö ei ilmeisesti aiheuttanut läänin taholta pysyvämpiä toimenpiteitä, koska vasta 1.12.1952 kaupunkiin perustettiin moottoroitu rannikkotykistöpatteri Janhuan linnakkeelle, Turun Rannikkotykistörykmentin yksikkönä.

Maan puolustusvoimat oli sisällissodan jälkeen vielä kehitystilassa ja haki oikeaa muotoaan. Kaikki käskyt ja päätökset tämän kehityksen toteuttamiseksi eivät välttämättä johtaneet alun perin haluttuun tulokseen. Näin kävi ilmeisesti Turun rykmentin perustamisellekin. Samannimistä, vuonna 1918 perustettua joukko-osastoa ei eri lähteistä löydy, joten sitä ei ilmeisesti tuolloin perustettu. Turussa koottiin sitten kyllä muita sotilasyksiköitä. Tähän vaiheeseen vaikutti merkittävästi myös Lounais-Suomen saaristossa ja rannikolla toiminut Saariston vapaajoukko. Se oli perustettu Iniön kansakoululla vuoden 1918 helmikuun puolivälin paikkeilla Mouhijärven nimismies Otto Wahlroosin aloitteesta. Siihen kuului alkuun lounaisen saariston ja Ahvenanmaan miehiä. Sotilaskouluttajiksi saatiin saksalaisia.

Saariston Vapaajoukko marssi 13.4.1918 Turkuun, josta punaiset olivat jo paenneet. Turussa tuosta vapaajoukosta muodostettiin Varsinais-Suomen rykmentti. Siihen kuuluivat 1. ja 2.komppania sekä Otto Wahlroosin 3. komppania (ns. Ahvenanmaan komppania) sekä Turussa koottu 4. komppania.

Varsinais-Suomen rykmentti keskittyi sodan loppuvaiheessa Toijalan radan varmistamiseen. Lisäksi 75 rykmentin miestä toimi sodan päätyttyä Sirkkalan kasarmilla (tyhjäksi jäänyt venäläisten kasarmi) olleen Turun punavankileirin vartijoina. Rykmentin nimi oli nyt muutettu Turun Vartiopataljoonaksi. Vankeja Sirkkalan leirillä oli toukokuun puolivälissä 1000 ja kesäkuun puolivälissä jo 3300 nälkäisinä ja varsin ahtaissa oloissa. Sotilaskäyttöön tarkoitettuja rakennuksia Turussa oli lisäksi vanhalla venäläisten kasarmialueella, jonne sijoitettiin alkuun vuonna 1918 tuo Turun vartiopataljoona ja osia Itämeren jalkaväkirykmentistä.

Kasarmialueelle tulivat vuonna 1919 Porin rykmentin esikunta, I pataljoona ja osia II pataljoonasta ja ne olivat alueella vuoteen 1939 saakka. Porin rykmentti oli näin pitkään ainoa jalkaväen joukko-osasto Turussa. Turun rykmenttiä ei näissäkään yhteyksissä mainita olleen olemassa Suomen itsenäisyyden aikana.

Monet Turun pataljoonan asevelvollisista miehistä jatkoivat sisällissodan jälkeen palvelustaan eri yksiköissä, monet edelleen myös Porin rykmentissä. Pataljoonaan kuuluneista miehistä toimi Alfred Vegelius myöhemmin komendanttina Raumalla, Toivo Piintilä Uudessakaupungissa ja Edgar Grönblom Turussa. Myös Alfred Neovius

oli ollut komendanttina eri pitäjissä Satakunnan rintamalla jo sodan aikana. Eero Heilä toimi sodan jälkeen muutaman kuukauden Laitilan suojeluskunnan päällikkönä. Kalannin suojeluskunnan paikallispäälliköinä vuorottelivat Otto Leino, Yrjö Nurmi ja Ahto Tättilä.

Eversti Aarne Sihvon johtamalle Aunuksen retkelle lähtivät huhtikuussa 1919 Turun pataljoonasta ainakin Eero Heilä, Aarne Salminen (kaatui Aunuksessa), Ilmari Sarlin ja Onni Virtanen. Mukana olivat Porin rykmentin pataljoonankomentajista Gunnar von Herzen ja Paavo Talvela.

Viron vapaussotaan vuonna 1919 ottivat osaa ainakin Kristian von Alftan, Jens Hjalmar Johansson, Volmar Valtanen ja Erkki Volin.

Sisällissodan kaiku

Suomessa ei sisällissodan päätyttyä tapahtunut samaa, mitä kansojen välisillä isoilla rintamilla saattoi tapahtua välittömästi rauhan tultua. Maailmansodissa Saksan ja Ranskan sekä Suomen ja Neuvostoliiton välisillä rintamilla mainitaan vastakkaisilla puolilla taistelleiden sotilaiden rauhan tultua nousseen taisteluhaudoistaan tervehtimään juuri äsken vielä vihollisena aseella tähtäiltyjä vastapuolen sotilaita. Pitkäaikainen sotiminen ja sen myötä sotaväsymys, sekä epätietoisuus ja huoli omaisten voinnista ehkä merkittävimpinä tekijöinä vaikuttivat taistelijoiden asenteita tasoittavasti. Näin ei juuri ehtinyt Suomessa tapahtua vuonna 1918.

Punaiset ja valkoiset olivat kumpikin käyneet omilla ideologioillaan vapaussotaansa. Nationalismi ja internationalismi olivat ottaneet mittaa toisistaan. Valkoiset olivat karkottaneet maata piinanneet Venäjän asevoimat ja näin nationalismi oli vahvistunut maassa ja maa oli säilyttänyt tuoreen itsenäisyytensä. Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston Ahvenanmaalla käymät taistelut olivat vapaussotaa venäläisiä vastaan. Vapaussotaa oli myös Etelä-Pohjanmaalla 27.- 28.1.1918 tapahtunut venäläisten asevoimien riisuminen aseista, kylläkin lähes ilman taisteluita.

Suomen Kansanvaltuuskunnan ja sen asevoiman, punakaartien tavoitteena taistelussa oli kaataa Suomen senaatti eli itsenäisyyden ajan ensimmäinen hallitus. Se oli kumouksellista toimintaa, kapinaa hallitusta vastaan. Samalla olivat suomalaiset taistelemassa toisiaan vastaan ja tämä taas oli sisällissotaa. Punaisista monet olivat lähteneet luokkasotaan, monet taas sotimaan rajatummin tavoittein suurten väestöryhmien yhteiskunnallisten olojen parantamiseksi. Sodan jälkeen nuo olot vähitellen alkoivatkin kohentua. Kumpikin osapuoli oli siis omalla tavallaan ollut oikeassa. Mutta oliko silti ollut pakko noiden tavoitteiden saavuttamiseksi käydä sotaa? Ihmiskunnan keinoarsenaalista sota on kaikkein epätoivoisin ja tuhoisin vaihtoehto. Suomessa poliitikot sekä vasemmistossa että oikeistossa olivat tuolloin 1917 – 1918 täydellisesti epäonnistuneet kansan yhtenäisyyden säilyttämisessä. Tapahtumien kulun ohjaaminen oli ajautunut sotilaiden ja kaartien tehtäväksi.

Sisällissodat ovat poikkeuksetta olleet julmimpia sodankin mittapuun mukaan. Niiden seurauksina kannetaan pitkäaikaisina vaikuttavia traumoja ja katkeruutta, jotka voivat sukupolvienkin päästä puhjeta uudestaan selkkauksiksi. Suomen sisällissodan väkivaltaiset tapahtumat eivät rajoittuneet vain taistelutapahtumiin rintamalla. Sodan osapuolten kokema asemansa epä-

varmuus ja valtoimenaan velloneet aggressiot sekä suoranaiset kostot näkyivät sodan aikana ja sotaa seuranneissa laajamittaisissa ja suurelta osin tarpeettomissa, syyttömiinkin kohdistuneissa rankaisutoimenpiteissä. Teloitusten lisäksi nälkä ja sairaudetkin vankileireillä hoitivat tunteettomasti oman osansa hävinneitä tappaen. Tämä tiedettiin jo silloin, kun vankileireiltä ruoka alkoi loppua. Tästä seurasi uhkia koko kansalle, myös sodan voittajille. Suurten ihmismäärien vangitsemisella ja keskittämisellä sekä erilaisilla vankien siirtotoimenpiteillä aiheutettiin Suomen väestölle varsin suuri riski sairastua erilaisiin epidemioina leviäviin tappaviin tartuntatauteihin, kuten espanjantautiin. Näitä tauteja sitten levisikin maassa.

Ne, jotka tästä kaikesta selvisivät, olivat he sitten olleet punaisia tai valkoisia, joutuivat sitten yhteistoimin rakentamaan tuoretta tasavaltaa ja – valmistautumaan uuteen sotaan.

Turun pataljoonan miesten kotikunnat ja niistä lähteneiden miesten lukumäärät:

Turku	164
Parkano	111
Karvia	108
Uusikirkko	42
Uusikaupunki	35
Taivassalo	26
Laitila	24
Mynämäki	21
Lokalahti	12
Nousiainen	12
Vehmaa	12
Mietoinen	9
Masku	9
Paimio	9
Rymättylä	8
Kustavi	8
Lieto	6
Raisio	5
Tarvasjoki	5
Naantali	5
Rauma	5
Maaria	4
Piikkiö	4
Karinainen	3
Pyhäranta	3
Karjala Tl	3
Kihniö	3
Lohja	3
Porvoo	2
Pyhämaa	2
Honkilahti	2
Kuusisto	2
Tampere	2
Säkylä	2
Jalasjärvi	2
Pori	2
Helsinki	2
Salo	2
Korppoo	1
Vaasa	1
Fiskars	1
Espoo	1
Iniö	1
Kiikala	1
Rusko	1
Valkeakoski	1
Pöytyä	1
Merimasku	1
Mäntsälä	1
Lemu	1
Ruotsi	1

Porvoon maalaiskunta	1
Vampula	1
Kronoby	1
Huittinen	1
Halikko	1
Hollola	1
Tukholma	1
Saksa	1
Parainen	1
Kumlinge	1
Somerniemi	1
Aura	1
Vahto	1
Porin maaseurakunta	1
Viipuri	1
Yhteensä	707 miestä

Pentti Ahtiainen

Lähteet:

- Aapola, Albert: Muistelmia Kustavista ja Uudenkaupungin suojeluskuntaosaston vaiheista vuonna 1918. Kirjannut Markku Aapola.
- Aapola, Taavi: Muistelma kansalaissodan ajalta. Kirjannut Jouni Aapola.
- Salomaa, Frans: Kirjoitelmia 24.9.1916-4.8.1918. Uudenkaupungin museon kokoelmat.
- Salomaa, Frans: Päiväkirja sisällissodan ajalta 1918.
- Uudenkaupungin kaupunginvaltuuston lähettämät sähkeet vuonna 1918. Jäljennökset sähkeistä. Uudenkaupungin kaupunginarkisto.
- Uudenkaupungin lennätinkonttorin sähkösanomakokoelma marraskuu 1917 – toukokuu 1918. Vapaussodan arkisto.
- IX1:555 Sähkösanomakonttorien kokoelma (1917-1918). Kansallisarkisto Helsinki.
- Aurora nro 6. Kasarmialuetta rakennetaan kahdessa paikassa. Turun yliopisto. Turku 2000.
- Sanomalehti Pohjalainen 26.2.2018: Jääkärihistoriassa on myös vaiettuja asioita.
- Suomen Turku 1964 nro 2: Sotilasmuistomerkki Turun kasarmin alueelle. Turku - seuran julkaisu.
- Turun Sanomat 2.5.1918
- Turun Sanomat 23.5.2004
- Uudenkaupungin Sanomat 11.5.1918
- Uusi Aura 6.5.1918
- Vakka-Suomi 7.5.1918
- Den Svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918. A. Börtzells tryckeri Ab. Stockholm 1928.
- Donner, Kai, Svedlin, Theodor ja Nurmio, Heikki: Suomen vapaussota I - VIII, Gummerus Jyväskylä 1927.
- Gardberg, Annvi, Gardberg, Anders ja Roselius, Aapo: Över branten. Bröder i krig 1917-1918. Balto Print Litauen 2018.
- Gustavsson, Kenneth: Ålandsöarna – en säkerhetsrisk? Spelet om den demilitariserade zonen 1919-1939. PQR.
- Hannula, J.O.: Suomen vapaussodan historia. Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjapaino Porvoo 1933.
- Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng ja Soikkeli, Suomen vapaussota 1918 osat V ja VI, Otava Helsinki 1924-1925.
- Korhonen, Arvi: Suomen historian käsikirja. Werner Söderström Oy Porvoo. Helsinki 1949.
- Lehtimäki, Kimmo: Verner Lehtimäki, punapäällikkö. Revontuli 2005.
- Lindqvist (myöh. Heikkala), Leevi: Lindqvist – Heikkala – suvun vaiheita. Ahvenanmaan retkikunnan mukana vapaussodassa 1918. Lokalahti 1971.
- Linder, Ernst: Muistelmia Suomen vapaussodasta. Helsinki 1921.
- Linder, Ernst: Från Finlands frihetskrig. Stockholm 1920.
- Malmberg, Lauri, Kivilinna, M., Viherjuuri, H.J., Ylänne, Yrjö ja Österman, Hugo: Suomen vapaussota kuvissa I-II. Kustannusosakeyhtiö Otavan Syväpaino. Helsinki 1934.
- Marjanen, V.J: Turun rintamapataljoona – n.k. Uudenkaupungin suojeluskunta vapaussodassa 1918. Turku 1928.
- Pekkalainen, Tuulikki: Susinartut ja pikku immet - Sisällissodan tuntemattomat naiset. Tammi 2011.
- Romppainen, Hannu: Turun rintamapataljoonan taistelut Epilässä. Vapaussoturi – lehti 4/2008.
- Romppainen, Hannu: Verestänne versoi vapaus – kalantilaiset Suomen sisällissodassa 1918. Paltamon Kirjapaino Ky. Paltamo 2005.
- Roselius, Aapo: Amatöörien sota - rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslia 2006.
- Sankila, Lauri: Punakapina Pirkkalassa 1918. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö. Tampere 1920.
- Sarkki, Erkki: Saariston vapaajoukko Suomen vapaussodassa vuonna 1918. Pääskyvuoriseura ry 1990.
- Sotatieteen Laitoksen Julkaisuja XIV, Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975, Vaasa 1975.
- Tammi, Eeva: Lääkintähuoltoa sisällissodassa – Tampere 1918. Grano Oy, Tampere 2018.
- Kadettikunta ry:n Veteraanien perintötietopankki http://www.veteraanienperinto.fi/vepe/index.php/fi/jarjestoja/jaakariliike

- Suomen sotasurmat 1914 - 22
- http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main
- https://pispala.fi/historia/punainenpispala/1910/pakoretki.php?id=8&id2=52
- https://pispala.fi/historia/punainenpispala/1910/punakapina_Pirkkalassa.pdf
- https://www.rannikkotykisto.fi/@Bin/238415/Suomen+rannikkotykist%C3%B6n+historia.pdf
- http://suomenturku.turku.fi/HTML/1964_2/files/assets/basic-html/page9.html
- http://vnk.fi/documents/10616/622938/J0104_Ven%C3%A4l%C3%A4issurmat%20Suomessa%201914%E2%80%9322.pdf/2415ed54-b624-4a33-a3ce-300190a58cc8
- Haastattelut:
  Gustavsson, Kenneth
  Heikkala, Leevi
  Heikkilä, Kaisa
  Heininen, Pirjo
  Mäkinen, Liisi
  Raitanen, Jukka
  Romppainen, Hannu
  Tättilä, Juhani
  Tötterman, Tom
  Virtanen, Kaarlo
  Virtanen, Kerttu
  Vuorinen, David

AMATÖÖRIEN SOTA

Vuoden 1918 sisällissotaa on kutsuttu amatöörien sodaksi. Suomessa ei ollut mahdollista saada sotilaskoulutusta parinakymmenenä sitä edeltäneenä vuotena, ja vanhassa Suomen sotaväessä koulutuksen saaneista nuorimmatkin olivat vuonna 1918 jo yli nelikymmenvuotiaita. Heitä soti kuitenkin jonkin verran molemmilla puolilla, ja esimerkiksi Uudenkaupungin suojeluskunnan päällikkö Vilhelm Aaltonen oli saanut vanhan väen aliupseerikoulutuksen. Rintamalle hän ei ehtinyt, sillä hänet vangittiin ja surmattiin pian punaisten tulon jälkeen.

Ahvenanmaalle pakoon lähteneet Uudenkaupungin suojeluskuntalaiset olivat valtaosin täysin kokemattomia aseiden käytössä. Joukossa oli tosin kokeneita metsästäjiä, mutta haulikosta ei juuri ollut hyötyä tulevissa yhteenotoissa. Retkikunnan vähäinen aseistus olikin hyvin kirjavaa. Vaatimattomina vallan välikappaleina oli erimallisia käsiaseita, merimiesten matkoiltaan tuomia revolvereja ja pistooleja, metsästysaseita ja haulikoita sekä jonkin verran sotilaskiväärejä. Yksi kuularuisku – konekiväärikin oli – mutta patruunoita siihen tai muihin aseisiin oli äärimmäisen niukasti.

Huoletonta huoltoa

Ampumaan päästiin käytännöllisesti katsoen ensimmäistä kertaa vasta taistelutilanteessa. Kolmen sotakuukauden aikana taidot luonnollisesti kehittyivät, mutta niitä ei voi alkuunkaan verrata esimerkiksi talvisodan aikaiseen, rintamasotilaiden asevelvollisena tai suojeluskuntatoiminnassa saavuttamaan ampumataitoon. Sekin puolestaan oli olennaisesti tehottomampaa verrattuna jatkosodan suurtaistelujen aikaiseen tasoon, jolloin monilla sotilailla oli jo useamman vuoden kokemus aseenkäytöstä. Myöskin aseet, esimerkiksi sotilaskiväärit, olivat kehittyneet tarkkuudeltaan huomattavasti sisällissodan ajoista. Konekivääri oli ratkaisevan tärkeä jalkaväen ase ensimmäisessä maailmansodassa; sitä se oli myös Suomen sisällissodassa.

Merkillepantavaa on myös Ahvenanmaan retkikunnan päällystön huoleton suhtautuminen miesten ja hevosten huoltoon kehnoissa olosuhteissa suoritetun jäämarssin aikana Kustavista Ahvenanmaalle. Loskaiselle ja vettä jopa polviin asti ulottuvalle jäälle lähdettiin yön selkään hyvin puutteellisissa varusteissa, vaikka mukana oli ikänsä ulkotöitä tehneiden talonpoikien lisäksi kokemattomia koulupoikia. Upseerit eivät olleet huollon suhteen alkuunkaan asemansa ja tehtäviensä tasalla, mitä monet mukana olleet ihmettelivät ja arvostelivat myöhemmin voimakkasti. Joukkojen onneksi vauraista maalaistaloista saatiin taipaleen varrella muona- ja rehutäydennystä. Uudenkaupungin punakaarti joutui hoitamaan vastaavan huoltonsa aikanaan pakomatkallaan takavarikoinneilla ja ryöstöillä.

Kokemattomuus kostautui

Taistelutilanteissa osoitettiin todellista kokemattomuudesta johtuvaa yltiöpäisyyttä, joka kostau-

tui tarpeettomina tappioina. Kustavilaisen Armas Aapolan kaatuminen jo ensimmäisessä yhteenotossa sekä jo rintamakokemusta saaneen uusikaupunkilaisen Alvar Winterin kuolema vielä sodan myöhemmässä vaiheessa ovat esimerkkejä tällaisesta.

Punakaartin saapuessa Uuteenkaupunkiin oli joukolla käsiaseita riittävästi. Taistelukokemusta ei heilläkään ollut ja ampumataito yhtä kehnolla tasolla kuin vastustajillakin. Kaartiin liittyneet uusikaupunkilaiset olivat aseiden käytössä aivan yhtä kokemattomia. Heitä lähti pakolaisjoukon mukana kaupungista huhtikuun alussa, ja tällaisilla edellytyksillä he osallistuivat taisteluihin Hämeessä jo rintamakokemusta saaneita valkoisia sekä neljä vuotta maailmansodan rintamia kolunneita saksalaisia vastaan. Valkoisilla oli johtajinaan myös jääkärikoulutuksen saaneita aliupseereita ja upseereita, jotka punaisilta puuttuivat kokonaan. Jääkärien taito pitää johtamansa joukot koossa, kurissa ja liikkeessä oli ratkaisevan tärkeää kevään taisteluissa. Hallituksen joukoilla taistelun johtaminen miehistön kokemattomuudesta huolimatta oli siksi jo organisoitua, punaisilla vastustajilla komppaniankin kokoisen yksikön tehokas käyttö oli usein jo ylivoimaista. Vallankumoussoturit osasivat järjestäytyä jonoon tai riviin ja asettua ampumaketjuun: hyökkäys tai käskyjen noudattaminen vihollisen tulen alla oli jo huomattavasti vaikeampaa.

Taistelu oli siksi usein silmitöntä ja tehotonta räiskimistä, pakokauhukin syntyi helposti. Tykistöä oli molemmilla osapuolilla jonkin verran, mutta sen merkitys tappioissa oli kuitenkin suhteellisen vähäinen esimerkiksi kuularuiskuihin verrattuna. Toisaalta kehnokin ampuja osuu kyllä muutaman metrin päästä kohteeseensa: tappioita laskettaessa on mahdotonta selvittää, kaatuiko punasotilas taistelussa tai menettikö hän ainokaisensa varttia myöhemmin.

Suomen sisällissodassa murhattiin tai teloitettiin enemmän ihmisiä kuin heitä kaatui taisteluissa. Uudessakaupungissa tai sen lähiympäristössä ei käyty vapaussotaa venäläisiä vastaan eikä myöskään punaisten ja valkoisten välistä sisällissotaa. Uhreja vaati pelkästään punainen ja valkoinen terrori sekä pari tapaturmaa. Muualla sotineita paikkakuntalaisia oli loppujen lopuksi suhteellisen vähän eri puolilla rintamaa: taisteluissa kaatuneita valkoisia oli muutamia, punaisia jonkin verran enemmän. Etenkin heillä tappioita lisäsi vangiksi joutuneiden välitön tai muodollisen kuulustelun jälkeinen teloittaminen.

Vihreä väärä väri

Sisällissodan ratkaisutaistelussa Tampereella hyökkäävän osapuolen tappiot nousivat joukkojen paremmasta johtamisesta huolimatta korkeiksi. Jääkärien tappiot esimerkiksi Kalevankankaalla edullisissa asemissa olevien punaisten tulessa olivat rajuja. Tappion jo häämöttäessä punaiset puolustautuivat epätoivoisesti ja jopa raivokkaasti. Laitilalainen Paavo Teukku ja lokalahtelainen Knut Kaskinen kaatuivat 26 muun jääkärin lisäksi tänä verisenä kiirastorstaina. Sekin johtui osaltaan myös kokemattomuudesta: jääkäreillä oli muista sotilaista poiketen vihreät univormut, jotka vetivät asiasta tietoisten punaisten tulta tehokkaasti puoleensa. Niiden käyttö kiellettiinkin seuraavana päivänä ja jääkärien käskettiin pukeutua yhdenmukaisesti johtamiensa sotilaiden kanssa. Jääkäreitä ei ollut koulutettu Saksassa

kuolemaan kehnojen esiupseerien käskystä uhkarohkeissa hyökkäyksissä, vaan tappamaan vihollisia ja pysymään hengissä. Tampere piti kuitenkin saada kiireellisesti vallattua, koska saksalaiset olivat jo tulossa valkoisten avuksi ja ylipäällikkö halusi sodan ratkaisun suomalaisten omiin käsiin. Saksalaisten tulo ei ratkaissut sisällissotaa, mutta nopeutti sen päättymistä ja eteläisen Suomen vapauttamista punaisten vallasta.

Esa Lahtinen

UUSIKAUPUNKI UUDELLEEN VALKOISEKSI

HÄVINNEET VOITTAJIEN TUOMIOLLA

”Juho Aleksanteri Nurminen: Ottamalla osaa punakaartin toimintaan on tehnyt itsensä syypääksi avunantoon sekä maanpetokseen että valtiopetokseen kuitenkin lieventäväin asianhaarain vallitessa”. Tämän tyyppisellä muotokielellä alkavat kymmenettuhannet kuulustelupöytäkirjat, kuten edellä Uudenkaupungin punakaartiin isänsä kanssa liittyneen 19-vuotiaan Nurmisen osalta.

Punakaartin läntisen ja pohjoisen rintaman luhistuttua Lahden edustalla, antautuivat joukot mukana olevine tuhansine pakolaissiviileineen vapunpäivänä 1918. Kukaan ei ole vangittujen määrää tarkemmin koettanut määritellä. Useimmat arviot päätyvät 30 000 suuruusluokkaan, joka kerättiin aluksi Fellmannin pellolle, mukana Uudenkaupungin kaartilaiset. Suurin osa naisista, lapsista ja kiistattomista ulkopuolisista päästettiin palaamaan kotiseudulleen siinä vaiheessa, kun saksalaiset ryhtyivät vaatimaan siviilejä tulvillaan olleen leirin lakkauttamista. Ensimmäisen viikon aikana perustettiin varsinaiset vankileirit, joihin vangittuja väliaikaisesti alettiin siirtää. Uudenkaupungin kaartin joukoista kolmeneljäsosaa kävelytettiin muutaman kilometrin päähän Lahden Hennalan kasarmeille ja neljännes siirrettiin rautateitse Hämeenlinnaan, Riihimäelle ja Suomenlinnaan perustetuille leireille. Joitakin yksittäisiä kaartilaisia on joutunut muualle, Tampereelle ja Tammisaareen. Toukokuun 1918 alkuun mennessä voittaneen valkoisen vallan armoilla oli vähintään 80 000 punavankia. Fellmanin peltojen tyhjennyttyä vangittuja oli eri puolilla maata yhä lähes 60 000. Määrä lisääntyi puhdistusten tuomilla miehillä

Punaisia vankeja Helsingissä.

Kuva Hennalan vankileiriltä.

sekä käynnistyneillä asevelvollisuuskutsunnoilla. Näitä pakoili suuri määrä miehiä. Jälleen suojeluskunnat saivat lähteä haravoimaan ullakoita ja lähimetsiä. Tämän väsymättömän ihmismetsästyksen tuloksena otettiin tuhansia lisävankeja.

80 000 vangille täytyi yhtäkkiä luoda rakenteet säilytystä ja oikeudenkäyntejä varten. Sodan jäljiltä maa oli sekasortoisessa tilassa, demokraattiset järjestelmät olivat luhistuneet, eikä kunnollista kattavaa laillista järjestysvaltaa ollut vuoteen ollut. Tehtävä oli vähintään haasteellinen, suorastaan mahdoton, ja siten lopputulos katastrofi. Puitteet kyllä saatiin nopeasti luotua, perustettiin tuomioistuimeksi valtiorikosoikeus ja pidätetyille vankileirit. Tämä onnistui paperilla jo hyvissä ajoin toukokuussa, käytännön toteutus oli jo aivan toista. Suuren mittaluokan ongelma ja erityisesti jälkispekulaation aihe oli se, miten suhtaudutaan valtavan massan tuomitsemiseen. Periaatepäätökseen olivat vaikuttamassa Suomen valkoisen armeijan johto ja koko maan valtiovallan takaisin saanut senaatti. Aihetta käsitellyt tietokirjallisuus ei näytä päässeen päätöksentekoketjun logiikan järjestyksestä konsensukseen, tiedämme ainoastaan varmuudella lopputuloksen. Sen mukaan kaikki vangitut tuli tutkia ja sen perusteella tuomita, myös vähäisessä määrin kapinaan myötävaikuttaneet henkilöt. Toinen harkinnassa ollut vaihtoehto olisi ollut syytteen asettaminen vain kapinallisten johdolle ja rikoksiin syyllistyneille.

Vajaa 300 Uudenkaupungin punakaartiin ja sen huoltoon kuulunutta odotti toukokuussa vankileirillä kohtaloaan. Lahden Hennala oli jo alusta alkaen hallitsemattomassa tilassa. Muonituksen ja terveydenhuollon luominen lähes tyhjästä ei onnistunut. Nälkää ihminen kestää kuukausia, mutta jo alkupäivinä Hennalassa todettiin ensimmäiset isorokko ja tulirokkotapaukset. Vankeja ammuttiin päivittäin häiriökäyttäytymisestä, tappeluista ja ruuan varastamisesta. Toukokuun toisella viikolla junaliikenne oli saatu jonkinlaiseen säännölliseen muottiin ja voitiin aloittaa vankien siirto omille paikkakunnilleen paikallisten suojeluskuntien kuulusteltavaksi. Raumalle saapui 7.5. kuljetus junalla, jossa oli yhdeksän vaunullista kapinallisten mukaan lähteneitä vaimoja ja lapsia. Tämä ryhmä kuului ensimmäisten vapautettujen joukkoon ja joita Länsi-Suomi lehti kuvasi kirjoituksessaan: ”Surkeassa kunnossa nämä muuten olivat. Melkein kaikki lapset järjestään sairaita ja jos jonkun joukosta oli ennen tuntenut, niin ei tahtonut silmiään uskoa. Valittivat, että taivasalla oli pakko yöt viettää ja kovin kylmä oli ollut. Ruokakin oli ollut ylen huonoa, mikäli sitä olleenkaan oli. Seuraava vaunulasti on tulossa keskiviikon vastaisena yönä.”

Uusikaupunkilaiset ja lähikuntien kaartilaiset lastattiin junaan 13.–14.5. ja suuntana oli Turku. Ratatyöt Uuteenkaupunkiin olivat vielä pahasti kesken ja loppumatka kotikonnuille tehtiin höyrylaivan vetämässä lotjassa, joka rantautui kaupunkiin 16.5. Vangit oli tyhjennetty Lahden Hennalasta ja kokonaismäärä oli 233, joista uusikaupunkilaisia kolmasosa. Vakka-Suomi-lehden kirjeenvaihtaja ehti raportoimaan tilannetta vankileirillä jo ennen tätä vankikuljetusta Hennalasta. Toimittaja oli selvästi Lahdessa kahdessa roolissa, lehtijuttua tekemässä ja suojeluskunnan edustajana: ”Täällä on noin 150 uusikaupunkilaispunikkia, mm. Nordlingin veljekset, toinen haavoittuneena. Olisi hyvä jos saisimme tänne luettelon pahantekijöistä, ennekuin vangit lähetetään muualle. Suutari Lindgren sai surmansa

taistelussa Lahdessa. Punikkeja kaatui muuten äärettömän paljon täkäläisissä taisteluissa. Vankeja otettiin 25 000 sekä ryöstettyä tavaraa hirmuiset määrät, yksinpä hevosia 6000 kappaletta. Ankaran moitteet ansaitsevat punikit siitä, että raahasivat naisia ja lapsia Porin, Rauman ja Uudenkaupungin lähistöltä Lahteen nälkää ja vilua kärsimään. Oli siellä monta muijaa Laitilasta ja Uudeltakirkoltakin Siperiaan matkalla, viljasäkit ja kaikenlaista rihkamaa rattailla, lapset viluisia ja likaisia kuin porsaat. Nyt ovat miehet kaikki "syyttömiä kuten lampaat", kukaan ei ole heistä edes laukaustakaan ampunut. "Pormestari" Vuoriota en ole tavannut, mutta kylläkin toisia, Valtoset, Nordlingit, Vallin, Jalaviston, Lindegrenin ym."

Lotjalla Uuteenkaupunkiin saapuneet vangit säilöttiin väliaikaiselle vankileirille. Näitä on täytynyt olla useampikin, mutta arkistoihin tai lehtiin ei niistä ole jäänyt mitään merkintöjä. Muistitietojen mukaan Kainpirtissä olisi ollut siirtoleiri, mahdollisesti vanhassa kulkutautisairaalassa (tulitikkutehtaantalo/nykyinen om. Ritva Mattila) tai Leimannin väkipyörätehtaassa. Lehtolan nahkatehdas olisi myös voinut olla sijoituspaikkana. Lahikainen mainitsee kirjassaan vankeja sijoitetun kouluihin. Vankileirin kanslia oli ainakin jossain vaiheessa ruotsalaisella kansakoululla. Kaupungista vangit siirrettiin kolmessa eri erässä Turkuun, Sirkkalan kasarmeille perustettuun vankileiriin. Ensimmäinen lotjakuljetus oli 30.5. Väinö Saarni muistelee vankien siirtymistä Turun vankileirille: "Loput vangit vietiin sitten täältä proomulla Turkuun. Huhut kiersivät, että ne upotetaan jossain merellä, mutta kyllä ne Turkuun pääsivät. Kovin huonossa kunnossa olivat ilman ruokaa." Saarni ei kerro muistelmissaan ketään surmatun kuljetuksen aikana. Tällainen tieto on kuitenkin sos.dem. terroritilastossa ja sitä kautta päätynyt sotasurmaluetteloihin. Vehmaalaisen Aukusti Salmisen kerrotaan ammutun lotjassa ja ruumis olisi heitetty veteen. Tästä epäselväksi jääneestä tapauksesta on lisää toisaalla. Kaksi muuta vankikuljetusta Turkuun olivat kesäkuun ensimmäisellä ja viimeisellä viikolla.

Vangittujen tutkimista ja tuomitsemista varten luotiin valtava organisaatio. Siihen valjastettiin lähes koko maamme lakimieskunta. Kaikkiaan valtiorikosoikeuksia perustettiin 140 ja näistä pääosa suurten vankileirien yhteyteen. Oikeusosastot käsittelivät noin 75 000 tapausta, joista 10 prosenttia vapautettiin syytteistä. Ympäri maata ripotelluilla tuomioistuimilla ei ollut täysin yhtenäistä linjaa ja se muuttui ajan funktiona kevyempään suuntaan. Syytettyjen oikeusturva vaihteli siten kohtuuttomasti ja puolustusmahdollisuudet olivat heikot. Ei ihme, että valtiorikosoikeus taipui kansan suussa rikosvaltio-oikeudeksi. Uusikaupunkilaisista lähes kaikki saivat tuomionsa Turussa Kerttulin koululla käydyissä lainluvuissa.

Rikosoikeudellisessa käsittelyssä tuomioistuimella oli periaatteessa kolmenlaista materiaalia päätöksensä perustana; vankileirillä tehty kuulustelupöytäkirja, paikallisen suojeluskunnan lausunto ja punaisilta saatua arkistomateriaalia ja mahdollisesti lisänä ulkopuolisten todistuksia. Uudessakaupungissa siirtoleirillä joistakin kuulustelupöytäkirja on valmistunut toukokuun aikana, mutta ei kaikista. Monella ensimmäinen kuulustelu on tehty vasta Turun vankileirillä kesäkuun aikana. Heinäkuussa valmistuivat loput paikallisen suojeluskunnan lausunnot, jotka kunkin kaartilaisen osalta tehtiin kotikunnassa. Pyhämaata ja Lokalahtea myöten olivat omat

Turun vankileiriltä. Kuva: Työväenarkisto.

suojeluskuntien esikunnat, jotka näitä arviointeja muotoilivat. Viimeiseksi tuli valtiorikosoikeuden istunto ja päätös, joita viisihenkinen tuomioistuin saattoi nuijia kymmeniä päivässä. Esimerkiksi 1. komppanian päällikön Eino Vuorelan tilinteon aikataulu oli seuraavanlainen: Turkuun 30. toukokuuta, kuulustelupöytäkirja Turussa 20. kesäkuuta, Lokalahden esikunnan lausunto 2. heinäkuuta ja tuomio Turussa 7. elokuuta. Heti alkuun muille vankileireille siirrettyjä kuulusteltiin nopeammassa tahdissa, Ahtonen Riihimäellä 28.toukokuuta, Abrahamsson Suomenlinnassa 31.5. ja Fager Hämeenlinnassa 5.6. Pidätettyjä pidettiin vankileirillä tuomion julistamiseen saakka, ainoastaan kaikista vaarattomimmat saatettiin vapauttaa leiriltä vankipassilla ja nämä tulivat myöhempään tuomioistuntoon kotoaan. Kesäkuussa oli tehty lakimuutos, jossa kolme vuotta ja sitä pienemmän tuomion saaneet voitiin vapauttaa koetusajalle. Käytännössä Uudenkaupungin kaartin tuomituista noin kolmasosa oli vapaalla jalalla kesän loppuun mennessä.

Kuulustelut suoritettiin erillisen kaavakemallin mukaan. Suojeluskunnan ja vankileirin oikeusosaston kaavakkeet poikkesivat hieman toisistaan. Kuulustelun tarkoitus ei ollut pelkästään kohdistua syytetyn tekemisiin, myös muiden tekemiä mahdollisia rikoksia tiedusteltiin. Varsinkin johtohenkilöt, esikunnan jäsenet, ryöstöihin osallistuneet ja tietenkin väkivaltaan syyllistyneet haluttiin laajemmin selvittää. Osa kuulustelluista kertoi enemmän muista ja muiden tekemisestä kuin itsestä, näin saattoi olla nimenomaan isoihin rikoksiin syyllistyneiden osalta. Tuomioistuinta kiinnostivat myös luonteenpiirteet ja osallistuminen yhdistystoimintaan. Ammattiyhdistyskysely antaa ymmärtää tuomioiden olleen osin poliittisia. Parhaiten tähän syytösosioon vastasi räätäli Karl Valli, yksi valkoisten Ahvenanmaalle kuljettama panttivanki. ”Että olen kuulunut sosiaalidemokraattiseen puolueeseen sekä jonkin aikaa toiminut Uudenkaupungin työväenyhdistyksen puheenjohtajana, en voi myös pitää rikollisena ja rangaistavana asiana, koska mainittu yhdistys on toiminut Suomen senaatin sääntöjen edellyttämällä tavalla”, kommentoi Valli kovaa kahdeksan vuoden kuritushuonetuomiotaan. Kuuluminen punakaartiin ei pelkästään riittänyt, tiedusteltiin lisäksi edellisen syksyn suurlakon aikaisista tekemisistä ja aiemmasta rikoshistoriasta. Valtiorikosoikeuden kokoonpano oli 5-miehinen. Pääosin uusikaupunkilaisille tuomioita jakaneet osastot nro VI-VIII Turussa käsittivät kaksi lainoppinutta (HO-neuvos ja HO-asessori) ja kaksi tuomarivalan vannonutta maallikkojäsentä; esimerkiksi kansakoulunopettaja ja agronomi sekä sotilasedustajana vänrikki. Suojeluskunnan lausuntoja jakoi esikunta, josta istuntoon osallistui 2–4 jäsentä, Uudessakaupungissa: Maisteri Edvin Luotonen, ylikonstaapeli Kaarlo Salonen, poliisikonstaapeli Yrjö Koskinen, opettaja Kustaa Vaahtoranta, palomestari August Vidgren, toimittaja Johan Sahlberg, kaupunginviskaali Georg Jaeckel, poliisikomissaario Antti Raanta, poliisit Tuure Airola, Jalmari Airio ja kanttori Primus Leppänen. Kalannissa istuivat paikallisessa esikunnassa: suojelusvartion päällikkö Otto Leino, varapäällikkö J. Aalto, nimismies Bertel Tuominen, holhouslautakunnan pj. K. Astala, kunnallislautakunnan esimies D. Peltonen, kaupanhoitaja Niilo Nurmi, Siivo Penttilä, maanviljelijä Oskari Aula, ylioppilas Niilo Luukkala ja Emil Taipale. Lokalahdella: Juho Kaskinen, Oskar Sallmen, konstaapeli Kustaa Aho, Emil Ylimattinen, kapteeni Juho Davids-

Edvin Luotonen oli yksi niistä, jotka osallistuivat vangeista annettujen lausuntojen laatimiseen. Kuva: Uudenkaupungin museo.

son, Mikko Ketola, A. Kallio ja lautamies Juho Laine. Useammassa kokouksessa sihteerinä Lokalahdella toimi neiti Laina Kivimäki

Sisällissotaa käsittelevä tietokirjallisuus nostaa esiin suojeluskunnan lausuntojen merkittävyyden tuomioissa. Paikallinen asiantuntemus oli tietenkin isossa roolissa, mutta esiin on tuotu myös epäily henkilökohtaisista kaunoista ja tietynlaisesta luokkapuhdistusmentaliteetista lausunnoissa. Tätä ei voi täysin kieltää lukiessaan läpi kaikki Uudenkaupungin kaartilaisten pöytäkirjat, mutta ei varauksetta. Maassamme on joidenkin suojeluskuntien loppulausuntoarviossa käytetty kategorista luokitusta, johon monessa kirjassa viitataan. Puhutaan kenttäoikeudenkin käyttämistä luokista I, II ja III, joista I tarkoitti ankarinta rangaistusta, jopa kuolemantuomion ehdotusta. Uudenkaupungin suojeluskunta ei ole tällaista luokitusta käyttänyt, vaan on kaikista kaartilaisista antanut sanallisen lausunnon. Seppä Frans Väinö Nurmelaa on kuvattu ”rajuksi ja häijyluonteiseksi” (”huligaaniksi”) ja ehdotetaan hänelle ankarinta rangaistusta. Esikunnan jäsenen Heikki Kaleniuksen lausunto on ilman numeroluokitustakin selvä: ”Ehdotetaan ankarinta rangaistusta ja toivotaan, ettei häntä enää näy täällä paikkakunnallamme.” Paul Kivistöstä lausui Kalannin suojeluskunnan esikunta: ”Kunnon poika, joka on yhtynyt punakaartiin isänsä pakotuksesta (Juho-isä ammuttiin), ehdotetaan vapautettavaksi.” Tässä ovat suurin piirtein paikallisten lausuntojen ääripäät ja loput siltä väliltä tai epämääräisemmin muotoiltuina. Uudessakaupungissa Pakan sakin mukana tulleesta Toivo Bangista antoi Kaarinan esikunta erikoisen, turhaantumisesta kielivän, kommentin: ”Kun kerran pahoja on tehty ja jonkun on niitä

täytynyt tehdä, niin ehkäpä kyseessä oleva henkilökin jossain määrin niissä on osallinen." Vaikka kuulustelupöytäkirja oli kaavamainen, niin hyvin persoonallisia lausunnot ovat. Kustavin esikunta antoi Viktor Leonsaaresta ympäripyöreän lausunnon, jossa esikunta katsoo vangitun luonteen ominaisuudet huomioon ottaen, että hänen vastainen käytöksensä on riippuvainen tulevista olosuhteista. Tuomitsepa siinä tämän lausunnon perusteella.

Paikallisen suojeluskunnan lausuntojen painoarvoa tuomioissa on vaikea arvioida. Joka tapauksessa merkityksen äärilaidat ovat mahdollisimman kaukana toisistaan. Pyhämaassa suojeluskunnan esikunta syytti punakaartiin kuulumatonta merimies Ivar Salmista erittäin painavasti: "On tunnettu kelvottomaksi mieheksi ja suureksi varkaaksi. Kiihottanut murhiin ja muullakin tavalla huomattavasti ottanut osaa punakaartin kapinaan ja esikunta ehdottaa kuolemanrangaistusta." Salmisella oli jopa alla tuore rangaistus siviilirikoksesta ja punaiset olivat vapauttaneet hänet laittomasti 17.2. Turun lääninvankilasta. Pyhämaassa Salminen olisi varmaan saanut pikatuomion, mutta hän oli onnekseen huhtikuun lopulta vankina Uudessakaupungissa ja siirrettiin Turun vankileirin suojiin. Valtiorikosoikeus hylkäsi syytteen ja Salminen vapautettiin kaikesta edesvastuusta kapinaan. Kaarinalainen Erkki Haaksi, Uudessakaupungissa murhaan syyllistynyt, sai esikunnasta ehdotuksen vapautuksesta kunnon työmiehenä, mutta kuolemantuomio tuli valtionrikosoikeudessa. Haaksin tapauksessa oli kyllä kysymys asioiden pikku hiljaa paljastumisesta, niin kuin monen muunkin kohdalla. Ruonanperästä kotoisin olevan Frans Aallon pitkään kymmenen vuoden kuritushuonetuomioon näyttäisi vaikuttaneen Kalannin esikunnan tyly loppulausunto: "Huonossa kodissa kasvaneena kehittynyt täydellinen tyypillinen roisto. Ehdotetaan ankaraa rangaistusta."

Syytteet

Perussyyte punakaartiin liittyneelle oli seuraavanlainen: "Sitten kun Suomi ja Venäjän tasavalta olivat joutuneet sotakannalle ja täällä perustettu nk. punakaarti tarkoituksena laittomalla tavalla kumota maan laillinen hallitusmuoto, oli yhdessä venäläisen sotaväen kanssa ryhtynyt aseisiin maan hallitusta ja sen käytettävänä olevia aseellisia voimia vastaan, on syytetty liittynyt punakaartiin ja siinä ominaisuudessa ollut vahtipalveluksessa, ottanut osaa laittomiin takavarikoimisiin ja siten avustanut kapinallisia ja maan vihollisia." Tarkemmin ottaen edellä oleva lainaus sisältää kaksi syytettä. Valtiopetos sisälsi liittymisen punakaartiin tarkoituksena kaataa maamme laillinen hallitus. Maanpetos oli astetta vakavampi syytös, jossa rangaistusasteikko ylti korkeimpaan eli kuolemanrangaistukseen saakka. Maanpetos koski pääosin johtohenkilöitä, päälliköitä ja esikuntien jäseniä. Näillä katsottiin olevan parempaa tietoisuutta Venäjän joukkojen mukanaolosta eli vihollisen avustamista tilanteessa, jossa tulkittiin Suomen ja Venäjän olevan sotatilassa.

Takavarikot katsottiin oikeudessa yksityisen tai julkisen omaisuuden ryöstöiksi ja lisäsivät rangaistusta. Varastetun tavaran löytyminen tutkittavan hallusta saattoi johtaa vielä erilliseen siviilioikeuskäsittelyyn. Murhat olivat tietysti tutkinnassa etusijalla ja niistä kyseltiin kaikilta, joiden vähänkin epäiltiin asioista jotain tietävän. Lukuisat

murhamiehet kykenivät välttämään raskaimman tuomion, ani harvat tunnustivat tekonsa yhtä avoimesti kuin Hannes Haaksi – tahallani tapoin Oskari Keijaisen. Laitilan murhista jäi tuomitsematta ainakin Helinin komppanian kirjuri Frans Salminen ja Uudenkaupungin murhista Jaakkolan, Nummisen ja Taipaleen surmaajat. Virkamiesrikokset olivat oma lukunsa. Osa rautatietyöntekijöistä, tullivirkailijoista, vankiloiden vartijoista ym. julkisen viran haltijoista asettuivat punaisen vallan palvelukseen kirjallisella sitoumuksella. Uudessakaupungissa asuvista ainoa löytynyt virkarikossyyte tuli Yrjö Rosvallille, joka oli tullivartijana Raumalla. Rosvall selvisi sakkorangaistuksella. Koneenkäyttäjänä kaupungin sähkölaitoksella ollut Antti Koistinen oli ilmeisesti kaupungin virkamiehiä. Koistinen toimi punaisen kunnanneuvoston jäsenenä, oli koko kevään sähkölaitoksen ”johtaja”, lähti pakomatkalle ja kotoa löytyi anastettua tavaraa. Kuulusteluissa Koistinen antoi rehellisen ja luotettavan vaikutelman ja tuomiokin oli tekoihin nähden suhteellisen lievä; viisi vuotta kuritushuonetta.

Todisteet

Tuomion näytön peruspohjana olivat vankileirin ja paikallisen suojeluskunnan kuulustelupöytäkirjat, jotka syytetty joko omasi oikeaksi tai kiisti sieltä valikoituja kohtia. Ville Hypen myönsi, että oli ollut 5.3. yhdessä teurastaja Otto Jokisen, Uudestakaupungista, Uudenkirkon Orjuvan kylän Postin talossa ja omavaltaisesti pyynnöistä huolimatta teurastaneet kantavan 1150 markan arvoisen sian ja lisäksi Jokisen kanssa monessa talossa ryöstämässä ja teurastamassa eläimiä. … mies mitä epämiellyttävän ja epäluotettavan näköinen. Komppanian päälliköiden ja esikunnan jäsenien lausuntoihin oli usein liitetty todisteeksi muiden vangittujen kaartilaisten tunnustukset … Eino Vuorela oli päällikkönä siinä komppaniassa, jossa asianomainen oli. Takavarikoinneista haettiin lausuntoja ryöstön kohteeksi joutuneilta ja liitettiin arkistoon. Murhajutut olivat luonnollisesti laajempia, niihin liittyi poliisitutkintaa ja esimerkiksi Zachariassenin osalta maksettua yksityisetsivä toimintaa.

Puolustus

Valtiorikosoikeudessa oli syyttäjä ja tuomioistuimen jäsenet, ei puolustusasianajajaa. Syytetyn mappiin on usein liitetty lausuntoja, joiden tarkoitus oli toimia syytteen vastapainona. Valalla vannotut lausunnot olivat pääosin työnantajilta, omaisilta tai tutuilta. ”Koska torpparin pojat Pavo Grönholm ja Erkki Grönholm Uudestakaupungista ovat joutuneet Puuna Kartin palvelluksen syystä, että talvella olivat Rautaa tie tyssä ja koska puuna kartin puollesta työ seisatettiin ja miehet pakotettin kartin palvelluksen ja joutusivat nämä miehet kanssa että se näyttä syttömästi tuleman kärsimän nämä yllä mainitut miehet ovat kunnon kansalaisia kaikissa työ mailla ja niin muhallakin ovat käyttänyt ittessä sivosti ja rehelisesti ja toisten pakotuksella ovat joutuneet nyt wangiksi ja kurjutta kärsimään ja Korkkimalla Nöydynellä pyydettäissi että yllä mainitut miehet päästetäissi vapa jalka pois wankeudesta. Uusikaupungi Touko kuu 28 pnä 1918, Kruno Reivonen talonomistaja uudessa kaupungissa.” Reivonen on vaivalla työstänyt oikeudelle kirjeen, jolle on tuskin

mitään painoarvoa annettu. Vai oliko sittenkin? Pääsääntöisesti tuomiot julistettiin yksimielisinä, Paavo Grönholmin tapauksessa oikeuden jäsen insinööri Arppe jätti eriävän mielipiteen, jossa hän vaati ainoastaan ehdollista 3+3 tuomiota raskaan 8,5+12 sijasta. Syyskuussa armonanomuksesta tuomio ylioikeudessa laski ja Paavo pääsi vapaalle jalalle ehdollisena 27.9.

Oikeus rankaisee

Vehkeily laillista hallitusta vastaan on kaikissa yhteiskunnissa voimakkaasti ja tehokkaasti sanktioitu. Näin on ollut kautta historian, hallintomuodosta tai aatesuunnasta riippumatta. Vallankumoushanke kannattaa joko voittaa tai sitten varautua karuun kohtaloon. Tavallisen rivikaartilaisen perusrikos oli avunanto tai myötävaikuttaminen valtiopetokseen. Ilman muita raskauttavia tekijöitä tuomio oli yleensä kolme vuotta kuritushuonetta ja kansalaisluottamuksen menetys kuudeksi vuodeksi. Tämä useimmiten viiden vuoden koetusajalla, joten tuomio oli ehdollinen ja tuomittu laskettiin vankileiriltä vapaaksi tuomion julistamisen jälkeen. Edellä kuvattu perustuomio saattoi sisältää hieman rintamalla oloa ja ampumista vihollista kohti. Takavarikot lisäsivät rangaistusta tuntuvasti. Jonni Luotonen todisti, että kaartilainen Valdemar Aaltonen Lokalahden Mähkärlästä oli käynyt ryöstämässä 8 kiloa voita Lokalahden meijeristä. Tämä lähes kolminkertaisti Aaltosen tuomion, yhteensä tuli 8,5 vuotta ja mikä kohtalokkainta, tämä tiesi pysymistä vankileirin kurjuudessa. Osallistuminen suoraan murhatöihin johti herkästi kuolemanrangaistukseen. Räätäli Frans Kristian Aaltosen pitkään tuomioon vaikutti jo pelkkä avunanto väkivaltarikokseen. Aaltonen opasti 11.2. illalla Turun kaartilaiset piirisairaalaan, joiden tapahtumien seurauksena metsävartija Jaakkola murhattiin.

Pelkät puheet ja uhkailu kevään aikana eivät valtiorikosoikeutta isommin kiinnostaneet. Viktor Saarinen Lokalahdelta ei liittynyt punakaartin, mutta kävi Lokalahden taloissa suutaan soittamassa. Työmies Juho Saari Hermansaaresta todisti Lokalahden suojelusvartion esikunnan kuulustelussa Saarisen sanomisia pääsiäispyhinä: ”Viktor Saarinen, joka sanoi, että Ollaan isäntä Väinö Salminen ei tule enää koskaan taloaan pitämään, että kyllä ne jo ennen tappaa. Samassa tilaisuudessa kehotti V. Saarinen edellä mainittuja punakaartilaisia seuraamaan häntä Vartsaaren Penkkalan tilalle, että siellä on pyhiksi leivottu leipää ja tehty mämmiä, jotka olisi sieltä saatavissa. Mutta punakaartilaiset kieltäytyivät sillä kertaa V. Saarista seuraamasta. Samalla kertaa oli V. Saarinen vielä lausunut, että isännät ovat Ålandissa hylkeitä nussimassa ja sitten kun saavat temppunsa tehdyksi kastavat peruniansa siihen. Ja että Hermansaaressa pidetään sika saunassa isännän verosta ja kun isännän niska tulee paksuksi, niin sitten se tapetaan.” Useamman lokalahtelaisen todistamana samantasoiset Saarisen puheet vielä jatkuivat, mutta valtiorikosoikeudessa ei hänelle mitään rangaistusta vaadittu ja juttu raukesi. Lokalahden esikuntakin piti Saarista lörpöttelijänä, joka enempi ajattelematta oli tekonsa tehnyt.

Uudenkaupungin punakaartista kolme tuomittiin elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen ja menettämään kerrassaan ainiaaksi kansalaisluottamuksensa. Oskari Fager ja Frans Sandelius

Lokalahden komppaniasta syyllistyivät kiistatta tahalliseen Petteri Salosen tappoon ja saivat tämän tuomion. Seppä Frans Väinö Nurmela 1. komppaniasta tuomittiin elinkautiseen lähinnä kokonaisuuden pohjalta, Nurmela oli kaartin teknillisen osaston pomo, teki ryöstöjä ja oli mukana syksyllä jo Loimaan retkellä. Näin poikkeuksellisen kovaan tuomioon ei voinut olla vaikuttamatta se, että Nurmela tunnettiin Alfred Saaren ohella kaupungin häijyimmäksi.

Väinö Linnan erinomaisessa Täällä pohjantähden alla -kirjassa Akseli Koskela pelkäsi valkoisten kostoa punaisten rintaman romahdettua – ”Varkaudessa ammuttiin kaikki päälliköt ... pojille ei voi tulla mitään raskasta ... minun on toista.” Akseli oli kirjassa komppanian päällikkö. Uudenkaupungin kaartin 1. ja 2. komppanioiden päälliköt Eino Vuorela ja Ossian Lindegren saivat kyllä selvästi keskiverto rivikaartilaista kovemmat tuomiot, mutta kuitenkin säälliset 8,5 ja 9 vuotta. Monet heidän alaisistaan saivat isomman tuomion eli johtajuuden painoarvo jäi kohtuulliseksi. Ylipäällikkö seppä Salonen oli saanut heti toukokuun ensimmäisellä viikolla Lahdessa pikatuomion teloitusjoukon edessä.

Kaartiin kuuluneista muutama sai vapauttavan tuomion. Strömin torpasta Salmelta kotoisin olevan Vihtori Hellstenin asiaan puututtiin vasta syksyllä 1918. Kalannin esikunta havahtui, ettei Hellsten ole ollut valtiorikosoikeudessa, vaikka hän osoitti aktiivisuutta kapinan aikana. Syyte saatiin oikeuteen vasta 7.12. jälkeen, jolloin annetun yleisen armahduskirjeen takia Hellstenin juttu jätettiin käsittelemättä. Tuomio olisi voinut olla kovempikin, Vahteruksen kylän työväenyhdistys Voimaan kuulunut Hellsten oli käynyt Kalle Konnulta takavarikoimassa hevosen ajopeleineen talonväen kielloista huolimatta. 16-vuotias Yrjö Lukander joutui kaartiin kesken huhtikuisen pakomatkan, oli Lahdessa rintamalla, mutta vapautettiin kaikista syytteistä erittäin lieventävien asianhaarain vallitessa.

Alaikäisyydellä on perinteisesti ollut tuomiota alentava vaikutus. Kaupungin kaartiin kuului useita 15 – vaan ei 18 vuotta täyttäneitä. Perustuomion (3+6) sijasta näille on jaettu 2+5 ja 3+3 tuomioita eli käytännössä ei merkitystä, koska kolme vuotta tai sitä pienemmät vapautettiin joka tapauksessa kesäkuun lopulta lähtien koetusajalle.

Keväällä 1918 tapahtui Suomessa useita surmatekoja, jotka eivät oikeuslaitosta kiinnostaneet. Punainen terrori siviilejä tai valkoisia kohtaan selviteltiin mahdollisimman tarkoin, mutta punaiset surmasivat myös omiin joukkoihinsa kuuluvia. Siihen heillä ei ollut laillista oikeutta, jopa kaikki punaisen Kansanvaltuuskunnan antamat määräykset kielsivät kuolemanrangaistuksen, myös toveri- ja sotaoikeudessa. Uudenkaupungin punakaartin pakomatkalla Oripäässä 2. komppanian Lauri Lehtinen ampui useamman todistamana Oripään punakaartiin kuuluneen, määräyksen antoi komppanian päällikkö Ossian Lindegren. Esikunnan jäsen Jussi Rahikka ammuttiin omien toimesta torilla ja turkulainen Helle Ljungin talossa. Laitilassa surmattiin punakaartilainen Jaakoppi Wirta Malvosta ja turkulainen Lindfors omien toimesta ja tekijät tiedettiin. Johannes Saarinen Turusta tunnusti kuulusteluissa ampuneensa yhden punakaartilaisen ja kaikkiaan hänen mukaansa olisi Syrjäntaustan esikunnan määräyksestä ammuttu 28 kaartilaista murhien ja ryöstöjen takia. Paavolainen on terrori-kirjassaan lyhyesti maininnut näitä punaisten punaisia kohtaan tekemiä murhia olleen kaikkiaan 99. Aihetta ei ole laajem-

Vankeja Fellmanin pellolla Lahden lähellä.

min sivuttu myöhemmässä tietokirjallisuudessa. Kokonaan toisen mittaluokan kokonaisuus on valkoisten laittomat pikateloitukset sodan loppuvaiheessa ja heti sen jälkeen. Svinhufvudin amnestia syksyllä peitti kaikki nämä rikokset alleen. Murha ei vanhene koskaan...

Pahin rangaistus vallankumoushankkeeseen osallisille seurasi tuomiologiikan perusnäkemyksestä. Kaikki vähänkin valtiopetoksen avunantoon epäillyt tuli pidättää, tutkia ja tuomita. Tämän päätöksen mukanaan tuoma vankileirikatastrofi aiheutti 32 Uudenkaupungin kaartiin kuuluneen menehtymisen. Valtaosan "kuolemanrangaistus" on kohtuuton siihen nähden, että he olisivat ilman säilöä tuomittuina olleet kaikki loppuvuonna vapaana. Näistä 32:sta 5–6:lla oli tai olisi ollut odotettavissa pitempi tuomio ilman vapauttamisarmahduksia vuoden 1918 aikana. Tällä logiikalla voidaan arvioida, että ainakin 25 miestä kuoli "turhaan". Isorokko, punatauti tai Espanjan tauti eivät valikoineet uhrejaan niiden syyllisyyden asteen perusteella. Pientä tuomiota ja vapautusta leirillä odottavat saivat saman kohtalon kuin murhamiehetkin. Oman lisänsä tähän spekulaation tuo väite, että toisaalta vankileiriratkaisu pelasti monen punaisen hengen paikallistason teloitustuomiolta ilman laillista oikeudenkäyntiä.

Meidän on helppo jälkiviisaana tuomita vankileirien aiheuttama katastrofi. On kuitenkin syytä koettaa samaistua toukokuuhun 1918. Kapina oli kukistettu ja katkeria vankeja oli lähes 80 000. Reilu kymmenentuhatta oli päässyt pakenemaan Venäjälle, mukanaan merkittävä osa punakaartin sotilaallisesta johdosta ja kansanvaltuuskunnasta. Bolsevistinen Venäjä oli arvaamattomassa tilassa ja Suomessa oli pelko tilanteen uudesta eskaloitumisesta. Pietarista oli lähetetty 10.4. kirje: "Alueen tulee olla sellaisessa paikassa, että se tarjoaa mahdollisuuden rauhassa toimia uusien vallankumoustaistelujen varalle." Potentiaalinen revanssi haluttiin vankileiriratkaisulla ehkäistä. Maa oli muutoinkin kaoottisessa tilassa ja vankileirien järjestely, tautien ehkäisy, hoito, karanteenit ja muonitus epäonnistuivat pahasti.

Lain mukaan valtiorikosoikeuden tuomiosta ei voinut valittaa, vaan ainoastaan anoa armoa. Tällöin tuomio alistettiin valtiorikosylioikeudelle. Kosti Viela, 19-vuotias lämmittäjä, sai tavanomaista korkeamman tuomion ja teki armonanomuksen elokuussa: "Täten nöyrimmäisesti anoa, että valtiorikosylioikeus myöntäisi minulle armon tämän rangaistuksen kärsimisestä, tai ellei se sitä voisi, ainakin alentaisi rangaistukseni siihen määrään, että minulle annettaisiin ehdollinen tuomio. Anomukseni tueksi pyydän esittää, etten koskaan ennen ole ollut missään rikollisissa teoissa tai säännöllistä yhteiskuntaa häiritsevissä liikkeissä osallisena, enkä myöskään ole ottanut osaa puolue-elämään, joten minä kapinan puhjetessa en voinut ymmärtää koko liikkeen tarkoitusta ja siihen kerran ankarasta yllytyksestä liittyneenä en voinut millään päästä vapaaksi. Näin ollen, koska en tietoisesti ole toiminut missään valtiopetoksen tarkoituksessa, toivon, että valtiorikosylioikeus ottaisi ylempänä tekemäni pyynnön suosiolliseen harkintaansa." Alla on Kosti Vielan omakätinen allekirjoitus, itse teksti on jonkun muun kirjoittama, niin kuin valtaosalla armon anojista.

Frans Mattila Lepäisiltä anoi korkeasta tuomiostaan (8+10) huojennusta, koska on vanha (47-vuotias) ja samassa paikassa palvellut kuin Taiminenkin, joka sai vain kolme vuotta.

Tietynlaiseen luokkapuhdistukseen viittaa Albin Aaltosen tuomio. Hänet tuomittiin sekä

valtiopetoksesta että maanpetoksesta, joka jälkimmäinen syyte on poikkeuksellinen pelkälle rivikaartilaiselle, kuten Aaltonen oli ollut. Suojeluskunnan lausunto hänestä on kyllä huono: ”Vetelehtijä ja töitä välttelevä … katsoen vankitun menneisyyteen ei esikunta katso mitenkään voivansa puoltaa hänelle minkäänlaista helpotusta hänen rangaistukseensa.” Menneisyydellä oli selvästi vaikutusta Aaltosen kovaan tuomioon: 8,5+12 vuotta.

Kaiken kaikkiaan Uudenkaupungin punakaartilaisten tuomioita arvioidessa ne olivat ensin paperilla kovia, kesän lakimuutoksen ja syksyn armahduksien seurauksena lieviä ja lopulta vankileirikatastrofin seurauksena kohtuuttomia.

Olli Laurila ja Tapio Niemi

TILINTEON AIKA

Uudessakaupungissa teloitettiin 30. päivä huhtikuuta alkaen seuraavan kahden viikon aikana 12 punaista ja toukokuun lopulla mahdollisesti vielä yksi punavanki siirtomatkalla Turkuun. Kaupunki oli tyhjentynyt punakaartista 10. huhtikuuta.

Ensimmäisen vapautumisen jälkeisen viikon asukkaat elivät varpaisillaan. Kukaan ei ollut varma, oliko lähtö lopullinen. Raumalta kantautui huolestuttavia viestejä. Punakaarti oli paennut sieltä 12. huhtikuuta, mutta joukkoja palasi takaisin 14. huhtikuuta, ja punaiset panivat pystyyn viimeisen verilöylyn. Uuteenkaupunkiin ja lähikuntiin oli lisäksi jäänyt kaartista noin 40 miestä. Kaupungin hallinta oli sekaisin, pakomatkalle oli jättänyt lähtemättä osa punaisen kunnanneuvoston jäsenistä, eikä vanha valtuusto uskaltanut heti ottaa ohjaksia käsiinsä. Helmikuussa paenneita virkamiehiä alkoi pikku hiljaa palailla koteihinsa. Käännekohta oli 19. huhtikuuta, jolloin Turun suunnasta ensimmäiset valkokaartin joukot ehtivät kaupunkiin varhain aamulla noin viideltä. Kyseessä oli niin kutsuttu Saariston vapaajoukko, joka majoittui lyseolle. Näitä lienee ollut noin joukkueellinen miehiä. Vangitsemiset alkoivat heti samana päivänä. Ensimmäiseksi otettiin säilöön punaisten metsänvartijana toiminut Kustaa Lindroth, vangitsijana oli poliisi Jalmari Airio. Vapaajoukko lähti kaupungista jo seuraavana päivänä. Tilalle tuli miehiä Ahvenanmaalta ja samalla järjestettiin paikallinen suojeluskunta uudelleen.

”Vangeista teljettiin osa poliisilaitokselle, miehet alakertaan ja naiset yläkertaan, ja osa palokunnan talolle, jossa pidettiin vain miehiä. Poliisilaitoksen suojassa olivat Väinö Vanharanta, Niilo Vuorinen, Lydia Vanharanta, Mandi Saarni, Maria Pietilä ja äitinsä Maija (Amanda), Martta Lehtinen ja Vera Starck. Toiseen kertaan poliisilaitoksella oli Iisakki Järvinen ja Eino Laiho (Frans Oskari Laihonen).” Edellä oleva teksti on kopioitu Väinö Saarnin muistelmista, jotka on kirjoitettu myöhemmin, vuonna 1978. Saarnin kirjaukseen ovat päässeet lähes yksinomaan teloituksen kohteiksi joutuneet, muistijälki muista on jo hiipunut. Vangittuja oli kuitenkin ehtinyt huhtikuun loppuun mennessä kertymään edellä mainittujen lisäksi reilut 20. Kuulustelut toteutettiin ja tuomiot jaettiin kenttäoikeus-periaatteella. Tuomioistuimen tuli olla ohjeistuksen mukaan kolmejäseninen, joista yksi oli tuomari. Niiden kahdentoista osalta, joiden päätökseksi tuli kuolemantuomio pikaisella täytäntöönpanolla, ratkaisu oli nykyhistorioitsijoiden mukaan laiton. Paavo Haavikkoa mukaillen vahvin todiste rikoksesta on silloin, kun ei ole mitään näyttöä. Niin tässäkin, täydellinen pimeys. Ei kuulustelupöytäkirjoja, ei tuomioita, ei ilmoitusta kuolemasta seurakunnalle tai omaisille, ei minkäänlaisia kommentteja lehdissä, ei kerrassaan mitään. Ainoastaan kevätyön hämäryys, laukausten kaiku ja 12 vainajaa.

Toimitusten pimittämistä edesauttoi kaupunkiin julistettu ulkonaliikkumiskielto klo 22–05 välisenä aikana. Asiakirjojen puuttuminen ja salailu vahvistavat sen, että tekijätkin tiesivät tai ainakin aavistelivat olevansa laittomalla tiellä. Kalannin suojeluskunta ilmoitti kesällä Frans Oskari Laihosen olevan tietämättömissä, vaikka hän mitä ilmeisimmin oli nimenomaan heidän ohjeistamanaan Uudessakaupungissa jo toukokuussa ammuttu.

Uuteenkaupunkiin vangiksi lähetettyjä vehmaalaisia ja lokalahtelaisia on kuulusteltu omilla paikkakunnillaan ainakin jo 24.4. lähtien siten, että näistä on asialliset pöytäkirjamerkinnät. Teloitettujen, lokalahtelaisen Suomisen ja vehmaalaisen Järvisen, osalta näitä ei ole löytynyt. Uusikaupunkilaisista ensimmäiset kuulustelupöytäkirjat ovat vasta toukokuun puolivälistä alkaen, lähes neljä viikkoa aiemmalta ajalta ei ole minkäänlaisia dokumentteja löytynyt. Esimerkiksi edellä mainittu Lindroth, joka oli pidätetty 19. huhtikuuta, olisi arkistopapereiden mukaan kuulusteltu vasta 29.5. Samalla tavoin salaisesti ja asiakirjoja sittemmin hävittäen toimittiin laajalti ympäri maatamme, ainoastaan joillain paikkakunnilla on teloituksista pöytäkirjoja arkistoitu. Täällä toiminutta kenttäoikeutta ohjasi valkoiselle armeijakunnalle ja suojeluskunnalle annettu Mannerheimin päiväkäsky 25. maaliskuuta: ”Henkilöt, jotka rintaman takana tavataan hävittämästä teitä, siltoja, kulkuneuvoja, sähkö- ja telefoonijohtoja ammutaan paikalla. Samoin henkilöt, jotka tekevät aseellista vastarintaa. Jokainen, joka 8 päivää sen jälkeen kun tämä kuulutus on luettu maan kirkoissa, ilman asianmukaista lupaa pitää hallussaan asetta tai tavataan aseistettuna rintaman takana, ammutaan paikalla. Henkilöt, joiden vapaa oleskelu on vaarallista sotaliikkeillemme, vangitaan. … Erittäin tarkasti on pidettävä silmällä sellaisia henkilöitä, joita epäillään vakoilusta, samoin kuin niitä, joilla agitaattoreina tai johtajina ensi kädessä on syy nykyiseen kapinaan laillista hallitusta vastaan. Samoin kuin niitä, jotka ovat olleet mukana murha-, ryöstö-, ja murhapolttosuunnitelmia tehtäessä. … Muistettava on kuitenkin, että henkilökohtainen viha tai hetkellinen kiivastus ei saa aiheuttaa vääryyttä.”

Paikallista oikeutta ohjasi myös Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin päällikön majuri Krookin antama virallinen ohje alueen suojeluskunnille: ”Suojeluskuntia kehotetaan mitä huolellisimmin puhdistamaan metsät ja muut autiot seudut siellä vielä mahdollisesti piileksivistä punakaartilaisista, joita on kohdeltava mitä ankarimmin sekä tavalla sellaisella kuin kenraali Mannerheim maamme kirkoissa viime kuluneen helmikuun 25 p:nä luettu julistus tarkemmin sisältää.”

Julistuksen sanoma ”mitä ankarimmin” tarkoitti keväällä 1918 jopa teloitusta. Valkokaartin johto oli punaisten tavoin kyvytön vaikuttamaan joukkojensa aiheuttamiin ylilyönteihin, teloituksiin. Kolmen kevätkuukauden aikana patoutunut ruman sodan synnyttämä pahin katkeruus purkautui näihin pikatuomioihin. Vähäisistä tiedonmurusista ja kaupunkilaisten muistoista voidaan profiloida jonkinlainen kuva yöllisistä tapahtumista.

Periaatteessa jo toukokuun alkupäivinä oli lehdissä luettavissa valkoisen armeijan ohjeistus, jossa nimenomaan kiellettiin teloitukset. Suojeluskunnille tämän määräyksen on täytynyt tulla jo huhtikuun puolella, ennen kaupungissa aloitettuja ampumisia.

Teloitukset alkavat

30.4.–1.5. välisenä aikana tai kahtena peräkkäisenä yönä suoritettiin ensimmäiset teloitukset. Vankeja oli edeltäneen puolentoista viikon aikana kertynyt noin 25, joukossa oli punaisen hallinnon virkamiehiä, punakaartia keittiö- tai sairaanhoitotehtävissä avustaneita ja oli myös aseellisina kaartiin osallistuneita, jotka eivät syystä tai toi-

sesta lähteneet pakomatkalle. Ilmiantojärjestelmä toimi epäilemättä erinomaisesti, kaikki tunsivat naapurinsa ja heidän tekemisensä menneen kevättalven aikana. Ilmiannoilla vahvistettiin kuulumista voittajiin, valkoisiin. Seula toimi tehokkaasti ja Viisasten kariltakin haettiin 26.4. kalastaja Mikko Lehtonen poikansa kanssa.

Ensimmäiseen teloitusaaltoon valikoitui neljä henkilöä. Aivan umpimähkäistä kosto ei ollut, pääosalle ammutuille löytyi perusteita enemmän kuin muille vangeille, ei kuitenkaan kaikille. Osa vangituista oli jo ehditty vapauttaa.

42-vuotias Vera Stark (Stark/Kalenius os. Sulen Vera, Uudenkaupungin punakaartin esikunnan jäsenen Heikki Kaleniuksen vihkimätön puoliso) ei kuulunut punakaartiin, ei punaisen kunnallishallinnon elimiin, eikä mitä ilmeisimmin kantanut asetta. Hän ei lähtenyt puolisonsa mukana punakaartin pakomatkalle. Vera Stark vaikuttaisi olevan kaikista ammutuista selkeimmin pelkän puhtaan aatteen uhri. Hän oli jo 1890-luvulla ollut naimisissa, mutta saanut miehestään laillisen eron raastuvassa 1897. Teko on aikakauteen nähden melko poikkeuksellinen, kuvannee hänen tiukkaa luonnettaan. Seuraava arkistojälki Verasta on vuodelta 1910, jolloin hän solmi "omantunnon avioliiton" kivityömies Heikki Kaleniuksen kanssa. Liitto oli tyypillinen erityisen vakaumuksellisille sosialismin kannattajille sillä vuosikymmenellä. Paljon näitä omantunnon liittoja ei tehty, kirkollinen vihkiminen oli työväestölle edelleen valtanormi. Vera Stark/Kalenius kuului työväen yhdistykseen ja punaisten tuomioissa kautta linjan oli poliittista väriä. Tuskinpa Vera Stark on kuulusteluissa antanut periksi piiruakaan, vallankumouksen asialla loppuun saakka. Aina Aaltonen kertoo muistelmissaan Veran huutaneen kadulla tuomion täytäntöön panoon vietäessä kovaan ääneen: "Meitä viedään tapettavaksi."

Kohtuuttomia tuomioita

Anian Kumio (ent. Cumenius) oli 37-vuotias kirvesmies-työnjohtaja Ylinenkatu 42:sta. Hän ei kuulunut punakaartiin, mutta oli punaisten rahatoimikamarin rahastonhoitaja. Uudenkaupungin laillisen rahatoimikamarin kassasta punaiset ryöstivät reilut 12 000 markkaa, mutta Kumio oli tässä mukana ainoastaan muiden joukossa. Punaisen rahatoimen johdossa oli puheenjohtajana Kaarlo Unho, joka oli rahojen tyhjennyksessä mukana ja samaan aikaan vangittuna kuin Kumio. Yleensä suojeluskunta haki ensisijaisesti kapinan johtajia ja vastuuhenkilöitä, joten Kumion tuomio tuntuu oudolta siinä valossa, että puheenjohtaja Unho sai pitää henkensä. Taustalla täytyy olla jotain muuta, vanhoja kaunoja ehkä, luonteenpiirteitä kenties. Kumiolta löytyi kyllä rahavaroja 16 500 markkaa, jotka kansanvaltuuskunta oli tänne toimittanut, mutta raha-asiain hoitajana tämä tuntuu aika luonnolliselta. Suojeluskunnan lausunto Unhosta on hämmästyttävä, Kumion kohtaloon nähden: "...on tunnettu kunnolliseksi mieheksi… ehdotetaan ehdollista vapautta." Nöyryys oli paras henkivakuutus sodan jälkeisinä viikkoina. Kumion syntilista vaikuttaa kevyeltä ja hänen on täytynyt kokea joutuneensa oikeusmurhan kohteeksi ja vielä laittomasti teloitetuksi. Kumion teloitus ei mennyt käsikirjoituksen mukaan. Hänet löydettiin ampumahaudastaan köytettynä ympäri eli Kumio on vastustellut teloitustoimia. Saarnin muistelmien mukaan: "Kumion tiedettiin olevan kovin vahva ja kai se oli syynä köyttämiseen." Ampu-

minenkin vaikuttaisi sujuneen poikkeuksellisesti, ei siistinä hyvin tähdättynä teloituslaukauksena. Myöhemmin löydettäessä Kumiolla ei ollut päätä. Voimakas rimpuilu on ilmeisesti pakottanut päähän kohdistuneisiin lähilaukauksiin, joka voisi selittää torsouden. Teloitettujen hautaamisesta kertoo Saarni: ”Sitten tuli tieto, että jokainen menisi hautaamaan omaisensa. Kaikki muut menivät paitsi ei rouva Kumio. Oli sanonut, että ei häneltä päätöntä miestä vietykään ja kaupungin puolesta haurattiin Kumio.”

Samaan teloitettavien ryppääseen kuului Uudessakaupungissa kaksi vieraskuntalaista. Toinen oli Iisakki Järvinen, 62-vuotias puutyömies Vehmaalta, jonka ilmiantoi urkuri Sakari Turpeinen, Vehmaan suojeluskunnan esikunnan puheenjohtaja. Järvinen on ollut ensimmäisiä vangittuja, teljettynä jo 20.4. lähtien. Hän oli poikkeuksellisen vanha kaartiin kuuluvaksi, Uudenkaupungin punaisissa ei ollut yhtään samaa ikäluokkaa olevaa. Lyhyesti läpikäytynä Vehmaan kaartilaisten kuulustelupöytäkirjoja, Järvisestä ei löydy mainintaa. Hän ei osallistunut Niilo Laurilan murhaan, eikä ollut päälliköitä. Ainakin yksi kuulusteltu mainitsee Isak Järvisen Piiloisista kiihottajaksi, se taisi riittää. Ilmiantaja kanttori Turpeinen oli itse seuraavana vuonna syytteissä lahjuksista, joita vastaan hän kirjoitteli vankileireillä oleville punakaartilaisille vapauttavia lausuntoja. Järvinen menetti henkensä, Turpeinen selvisi erotuksella suojeluskunnasta.

Toinen teloitetuista vieraspaikkakuntalaisista oli Juho Suominen, 31-vuotias työmies Lokalahdelta. Hän oli Lokalahden 10.3. muodostetun punakaartiyksikön perustaja. Yksiköstä tuli Uudenkaupungin PK:n 3. komppania. Suominen oli aluksi komppanian päällikkönä, ennen kuin Sandelius syrjäytti hänet. Hän oli myös Lokalahden vallankumouskomitean jäsen. Juho Suominen ei lähtenyt pakomatkalle. Pysyessään paikkakunnalla, hän jäi sopivimmaksi kohteeksi vastaamaan kollektiivisesti punaisten tekemisistä Lokalahdella.

Kalantilaiset tuomiolla

Juha Kivistö oli 56-vuotias palstatilallinen Kalannista. Hän oli vangittuna kolme päivää. Kalannin suojeluskunta piti Kivistöä tiedonvälittäjänä, urkkijana. Muita raskauttavia syitä ei ole löytynyt. Väkivallan tekoihin tai kiihotukseen Kivistöä ei muiden kuulusteluissa liitetty. Kivistön toiminta punaisten hyväksi ja siitä saama rangaistus ovat selvässä ristiriidassa. Hänet ammuttiin 5. toukokuuta. Pari päivää teloituksen jälkeen lähetti Uudenkirkon suojeluskunnan päällikkö ja pankinjohtaja Leino vaimolle sanan, että hän saa mennä katsomaan miestään. Vaimo meni ja löysi miehensä ruumiina Kalannin ruumishuoneesta. Kuolinilmoitustekstissä (US 18.5.1918) sanotaan: ”Pahantekijäin sekaan olet sinä luettu.” Kirkkoherran kirjaama Kivistön kuolinsyy on, että tämä ammuttiin kuoliaaksi sotaoikeuden päätöksellä.

Toinen kalantilainen teloitettu oli 31-vuotias räätäli Frans Oskar Laihonen, jota pidettiin vangittuna kaksi viikkoa. Laihosen papinkirjat eivät olleet puhtaat, räätälinoppilaana hän oli syksyllä 1906 porukassa syyllistynyt varkauksiin kotipaikkakunnallaan ja sitten jo valmiina räätälinä marraskuussa 1914 ampunut revolverilla mäkitupalaisen Roslöfin asunnon ikkunasta sisään kaksi laukausta ja sai näistä molemmista 3 kuukauden tuomion. Teloitustuomiolle raskain syyte Laihosta kohtaan oli hänen toimimisensa venäläisten tulk-

kina. Vanhat tekemiset lienee olleet lisäpainolastina, missään johtotehtävissä Laihosen ei mainita olleen, myöskään kukaan ei häntä kiihottajaksi mainitse, eikä ole liittynyt suoranaisesti murhiin.

Frans Lindström kertoo haastattelussaan kuppari Oskarista, joka olisi mennyt kantelemaan punaisille nimismies Silfverbergistä ja syynä vanha akkunasta ampumisjuttu Kalannissa. Haastateltu ei Oskarin sukunimeä muistanut, mutta kyseessä vaikuttaisi olevan Oskari Laihonen. Irene Fagerström muisteli setänsä, Oskari Laihon(sen) kohtaloa: ”Oskari oli ollut venäläisten tulkkina. Heille oli kotiin tullut kaksi eri miesjoukkoa valkoisia. Isoäiti kertoi, että heillä oli silloin ollut seitsemän miestä ja yksi nainen talossaan. Valkoiset pitivät äänestyksen siitä, tapetaanko nämä vai säästetäänkö henki. Äänestystulos oli, että tapetaan. Heidät vietiin Ruonanperän tien varteen Uudenkaupungin ja Kalannin välimaille. Ruumiit löysi eräs maamies. Hän oli alkanut luoda sontaa rattailleen ja silloin maasta oli tullut esille miehen jalka.” Oskari Laihonen ammuttiin 10.5.

Viimeinen teloitusaalto

Viimeinen ja suurin teloitusaalto viikonloppuna 11.–13.5. vaati kuusi uhria. Puuseppä Niilo Vuorinen (27) oli perheellinen yhden lapsen isä Rauhankatu 22:sta. Hän oli jo pitempään ollut puutyöntekijöiden ammattiosaston jäsen, ilmeisen aktiivi. Moni kuulusteltu kaartilainen mainitsee hänet kysyttäessä kiihottajaksi ja erään kuulustellun mukaan hän olisi ollut marraskuussa järjestyskaartin perustaja. Vuorisen kohtaloksi koitui suojeluskunnan silloinen henki, ainakin myöhemmin myös kirjallinen ohjeistus: ” Suomen jokainen kunta, mikäli mahdollista, puhdistetaan ja vapautetaan sellaisista henkilöistä, jotka voivat tulevaisuudessa olla vaarallisia kunnan turvallisuudelle ja rauhalliselle kehitykselle.” Niilo Vuorinen kuului epäilemättä tähän ryhmään, aktiivi toiminnan mies. Aivan kivuttomasti Vuorisen teloitus ei onnistunut. Väinön Saarnin muistelmiin on kirjattuna: ”Kun he lähtivät siitä poliisilaitokselta oli viejiä vaan kaksi ja vietäviä myös kaksi. Kun tultiin siihen palokunnan talon portille, niin lähti toinen vartija hakemaan niitä sieltä palokunnan talolta, niin silloin Vuorinen (Saarnin kirjoituksissa Vuorio) karkasi siltä vahdilta, juoksi rantaan (Sepänkatua alas) ja hyppäsi Lehtolan sillalta (laiturilta) mereen ja rupesi uimaan. Saatuaan osuman uidessa, ui takaisin ja niin sitten lähdettiin ampumapaikalle.” Mauno Hurmeen kuvaus samasta tapahtumasta antaa vaikutelman, että hänet ammuttiin lopullisesti jo veteen Kaupunginlahdessa.

Kirkkokadulla asunut kirvesmies Juho Salminen (52) oli perheellinen. Hänen kolmesta pojastaan nuorin, Kosti, liittyi Uudenkaupungin kaartiin. SDP:n terroriluettelossa elokuulta 1919 Salmisesta mainitaan, ettei hän kuulunut punakaartiin. Joku myöhemmin kuulusteltu mainitsee hänet 1. komppanian ensimmäisenä päällikkönä, mutta tieto jää epävarmaksi. Mahdollisesti Salminen on ollut näkyvä toimija paikallisen kaartin muodostamisessa, ainakin punaisten kunnallisissa elimissä hän on ollut aktiivisesti mukana; vallankumousoikeuden ja järjestystoimikunnan jäsenenä sekä miliisinä. Pahaa Salminen on tehnyt melko vähän, missään kuulustelukertomuksissa häntä ei liitetä murhiin, ei takavarikointeihin, eikä esikuntaan.

24-vuotias Martta Lehtinen oli naimaton sekatyöläinen, Turun suunnalta 1910-luvun alussa

muuttanut ajurin tytär. Hän ei kuulunut punakaartiin, ainakaan aseellisena. Teloituksen motiivi on täysin epäselvä. Samaan aikaan oli säilössä muitakin kaartia avustaneita naisia, oli ”ryssänheilaa” ja pidätettäessä röyhkeästi käyttäytynyttä. Niemisen Helmi (ks. myöhemmin) vapautettiin kaikesta edesvastuusta, mutta mitä oli tehnyt Martta Lehtinen? Tuskinpa punaisten tansseissa käyminen työväentalolla oli syy näin raskaaseen tuomioon. Hänen nuorempi veljensä Lauri kuului kaartiin ja oli siinä suhteellisen merkittävässä roolissa. 18-vuotias Lauri oli 2. komppanian plutoonan päällikkö ja komensi joukkoja Kivimaan taistelussa. Martta Lehtinen vaikuttaa sijaiskärsijältä, valkoisten kostomieliala vaati uhreja.

Maria Pietilä, oli 23-vuotias naimaton ulkotyöläinen. Oli lyhyen aikaa sairaanhoitajana, kertoo SDP:n terroritilasto. Yleensä toimiminen huollossa ja punaisessa ristissä oli pikemminkin rangaistusta lieventävä tekijä. Näistä ehdolliset vankeusrangaistukset olivat yleensä luokkaa 2–4 vuotta. Eliina Elovaara oli Lypertössä sairaanhoitajattarena ja häneltä löydettiin kotoa paljon varastettua tavaraa, silti tuomio oli ehdollinen 2+5. Lehtisen ohella Maria Pietilän teloitusmotiivi on jäänyt epäselväksi.

Väinö Vanharanta (26) oli räätäli ja Sosialisti-lehden Uudenkaupungin haaraosaston toimittaja. Vanharanta oli naimisissa, liitosta ei ollut lapsia. Perheen asunto ja lehden toimitus olivat samassa osoitteessa räätäli Vallin talossa Ylinenkatu 5. Hän oli asunut kaupungissa vajaa kaksi vuotta ja oli aktiivijäsen työväen yhdistyksessä, myös kunnallinen toimija. Vanharanta lähti punakaartin mukana pakomatkalle ja vangitsemisen jälkeen hänet siirrettiin Hämeenlinnaan. Tottuneena esitelmöitsijänä, manipuloijana ja muusta kaartijoukosta arvatenkin räätälinä paremmin pukeutuneena erottunut Vanharanta on poikkeuksellisesti saanut puhuttua itsensä vapaaksi noin 8.–9.5. Jopa Uudessakaupungissa oltiin yllättyneitä, kun Vanharanta saapui lauantai-iltana 11.5. Kuusisto-laivalla. Hänellä oli omasta mielestään selvät paperit, mutta nyt vastapuoleen puheet eivät enää tehonneet. Vanharanta mainitaan useimmin kiihottajana kaartilaisten kuulusteluissa ja tämä riitti kenttäoikeuden tuomioon. ”... oli heidän kotinsa kaikenlaisen kiihotuksen keskus… aina viime hetkiin saakka harjoitettiin mitä katalinta kiihotusta, jonka useat kaupunkilaiset heidän telefoonikeskusteluistaan voivat todistaa.” Lisätaakkana Vanharannalla oli vallankumousoikeuden sihteerin toimi. Vanharanta ei kuulunut aseellisena kaartiin, ei ollut varsinaisesti esikunnan jäsen, mutta jonkinlaisena takapiruna hän on esikunnassa työskennellyt. Myös edeltäneen syksyn tekemiset painoivat, Vanharanta oli marraskuun suurlakon lakkokomitean puheenjohtaja ja antoi määräykset kauppaliikkeiden sulkemisesta. Vuorokauden sisällä kenttäoikeuden tuomio oli valmis. Seuraavan yön tapahtumista on Väinö Saarni kirjannut muistiin vanhemman sisarensa Mandin kertomaa. Mandi (Amanda) oli samaan aikaan vangittuna: ”Niitä vankeja vietiin aina yön aikaan tapettavaksi. Oli viejinä eräs tuomari, joka ne määräs mitä aina otetaan ja sitten ampujana oli Jösta Gröönlund ja eräs poliisi. Kerran kun tulivat ottamaan vietäviä putkasta, kaksi miestä Vanharanta ja Vuorio(Vuorinen). Kun heitä otettiin siitä alakerran putkasta niin oli kuunvalo. Naiset nukkuivat yläkerrassa lattialla siskopetissä. Minun siskoni Manti Saarni kuuli kun huudettiin Lyyria. Siskoni oli hereillä ja koski Lyyriaa (Lyydia Vanharanta) sanoen, että Väinö huutaa. Kun

hän meni ikkunaan, joka oli auki, kun oli kovin lämmintä, niin Vanharanta huusi rouvalleen, että hän lähtee viimeiselle matkalle. Silloin tuli Jösta ja veti Vanharannan pois sanoen, että ei tässä mitään veljeillä ja niin siitä sitten lähdettiin ottamaan palokunnan talolta lisää."

33-vuotias työmies Alfred Saari, lempinimeltään Taju, oli tunnettuna persoonallisuutena kaupungissa monille punakaartin pahuuden ruumiillistuma. Enemmänkin Taju varmaan reuhasi äänekkäästi ja näyttävästi, murhiin häntä ei varmuudella voi yhdistää. Tajua ei tarvinnut päivätolkulla kuulustella, molemmat osapuolet olivat kenttäoikeudessa alusta saakka taatusti selvillä lopputulemasta. Pahaa oli tehty. Alfred Saari oli tuskin ehtinyt toipua kävelystään Raumalta Uuteenkaupunkiin sunnuntaina 12.5., kun hänet seuraavana yönä ammuttiin. Gösta "Jösö" Grönlund on muistitietojen mukaan mainittu yhdeksi teloitettavien ampujaksi. Hän oli Alfred Saaren vanha naapuri Alinenkatu kahdeksasta. Olisiko hän sittenkään pystynyt katsomaan silmästä silmään ja ampumaan ikätoverinsa Saaren?

Vehmaalainen Aukusti Salminen ammuttiin 30.5. vankien siirtomatkalla Turkuun, kertoo SDP:n terroritilastoon pohjautuen sotasurmaluettelo. Romppainen toistaa kirjassaan saman tarinan. Lahikainen otti kantaa varovaisemmin – erään kertomuksen mukaan yksi vanki ammuttiin kuljetuksen aikana. "Pukser vet sitä proomu ja ne punase oliva hiukan niinku toisel äärel olevannas ja sitt joku ruottalaine ol käsken, ett menkkä toisel äärel, mut ei ne miähe totellu ja sit se ruattalaine ampus yhre miähe ja kyll ne sitt menivä ja se ruattalaine käsk heittä se miähe merehe". Aukusti Salmisesta ei löydy mainintoja Uudenkaupungin tai Vehmaan kaartista, eikä Salmista ole kirjattu kuolleeksi kirkon kirjoihin. Vehmaan pieneen komppaniaan kuului Aukusti Saarinen, joka oli Ugissa vangittuna 16.– 30.5. Saarista ei ole kuitenkaan ammuttu. Väinö Saarni kertoo muistelmissaan melko yksityiskohtaisesti tästä vankikuljetuksesta 30.5. Turkuun, mutta ei mainitse ketään ammutun proomussa. Aukusti Salmisen kohtaloon jää siis epävarmuustekijöitä, myös hänen varma identifikaationsa ei selvinnyt.

Uudestakaupungista oli muodostunut Vakka-Suomen murhakeskus. Lähikunnat Kalanti, Lokalahti ja Vehmaa olivat ulkoistaneet tämän pimeän, likaisen puhdistustyön Uudenkaupungin suojeluskunnalle ja järjestystoimelle. Pieni Pyhämaan kunta oli päättänyt hoitaa oman pesän omin voimin. Helmikuisen pyhämaalaisiin kohdistuneen punaisen terrorin kahden vainajan sovintouhriksi riitti Alje Arpanen. Arpanen oli valittu punaisten kunnallisneuvoston esimieheksi 17-vuotiaana ja hän oli maassamme nuorin tässä kunnan valtuustoa/hallitusta vastaavassa elimessä. Alje Arpanen ammuttiin Pyhämaan Kursilan kylässä 16.5. ja salahauta paljastui vasta kaksi vuotta myöhemmin, jolloin omaiset saivat hänet hoidettua kirkkomaahan. Arpasen vaiheet on kattavasti kuvattu Pekka Salmisen Pyhämaan 1918-tapahtumia käsittelevässä kirjassa.

Oman käden oikeus

Teloitetut olivat sijaiskärsijöitä, heihin purkautui valkoisten kostonpuuska. Tuomiot eivät olleet missään suhteessa myöhempään valtiorikosoikeuden tulkitsemaan rangaistusasteikkoon. Vaikka syyt valtaosan teloitettujen näin kovaan tuomioon ovat epäselviä, niin näin on ainakin

Ilmeisesti Sorvakon sillalta ammuttiin uimalla pakoon pyrkinyt Niilo Vuorinen. Epäselväksi on jäänyt, tapahtuiko myös sillan tuntumassa Sorvakossa vankien murhaamisia. Kuva: Matti Jussilan arkisto.

nuorten naisten, Martta Lehtisen ja Maria Pietilän osalta. Samaan aikaan oli vangittuina muitakin naisia, joista osa oli tehnyt kaartille palveluksia punaisessa ristissä ja ruokahuollossa. Muutamaa naista syytettiin heilastelusta ryssien kanssa, mainittiin huonomaineisiksi ja suunsoittajiksi. Näistä vain Martta ja Maria valikoituivat kiväärin piippujen eteen. Poliittisesta puhdistuksesta ei ollut kyse, yhdistysaktiiveja he eivät olleet. Helmikuun virkamiesmurhiin liitettiin vihapuheillaan joitakin naisia, mutta he säilyttivät henkensä. Useamman naisen kotoa löydettiin takavarikoitua varastettua tavaraa, mutta se ei ole johtanut isompaan rangaistusmenettelyyn. Mitään yksittäistä selkeää syytä näiden nuorten naisten teloittamiseen emme ole löytäneet. Todennäköisesti he arpoutuivat siihen kostohengen kyllästämän mielikuohun pyörteeseen, joka vallitsi sodan jälkeen kaikkialla punaisten hallinnassa olleilla paikkakunnilla. Tapahtumat teloitusten osalta ovat eri paikkakunnilla yllättävän identtisiä, jolla perusteella on epäilty jonkinlaista suullista ohjeistusta asiasta.

Heti sodan päätyttyä lehdet toivat voimakkaasti esille punaisen terrorin väkivaltaisuuksia runsaasti liioitellen. Valkoisella puolella näyttää syntyneen vaikutelma, että tavanomainen oikeuskäytäntö ei pysty punaisten tekemisiä riittävästi rankaisemaan. Tilalle astui vanha Hammurabin laki: ”Silmä silmästä, hammas hampaasta.” Punaisen terrorin uhrien veri vaati verta. Määräykset kyllä tiedettiin, oikeutta näille teoille ei ollut. Sota oli loppunut, kenttäoikeus- tai hätävarjeluperustelu teloittamisille eivät voineet tulla kysymykseen. Yksinkertaisesti oikeus otettiin omiin käsiin ja paikkakunnalle jääneet joutuivat kollektiivisen kostoaallon lähes mielivaltaisiksi uhreiksi. Rintamalle lähtö ja vangiksi joutuminen pelastivat varmasti useammankin Uudenkaupungin punakaartilaisen hengen. Esimerkiksi Oskari Fager ja Frans Sandelius olisivat päätyneet melkoisella varmuudella teloitusjoukon eteen, jos he olisivat olleet kotipaikkakunnallaan huhti-toukokuun vaihteessa.

Saarni antaa muistelmissaan ymmärtää, että edellä kuvatun teloitusryppään jälkeen olisi Turusta käsin Uudenkaupungin toimiin puututtu: ”Kun sitten tultiin taas hakemaan, oli Turusta tullut määräys, että ei saa antaa, jollei ole Turun esikunnan lupatodistusta. Kun sitten oli vahdissa poliisilaitoksella Salmen Teemperin vanhin poika Päiviö, eikä hän antanut ulos, niin jäi sitten minunkin sisareni. Niin hän jälkeenpäin ajatteli sitä.”

Vankien töistä jatkaa Saarni: ”Vangit kävivät täällä töissä, naiset olivat siivoamassa Lehtolan talossa Itätullissa, kun se oli venäläisten jäljiltä. Muistan kerran kun menin viemään ruokaa siskolleni, joka oli myös siivoamassa. Meinasin antaa ikkunasta, niin Saarva, joka oli upseerina, huusi, että jollet lähde pois niin hän ampuu ja ruoka jäi antamatta.”

Joukkohaudat löytyvät

Salassa tehdyt teloitukset saattoivat omaiset ymmälle. Saarnin muistelu jatkuu: ”Olimme useana sunnuntaina hakemassa niitä hautoja. Puuseppä Koski, hänen veljensä ja minä. Niilo Vuorio (Vuorinen) oli Kosken yksi veli, joka oli myös tapettu. Me kävimme sen hautausmaan tien toisen puolen metsänkin monta kertaa, mutta ei vaan löytynyt. Sitten kerran kun kaupungin miehet olivat taas ottamassa santaa, niin vanha Uskeliini, joka oli myös santaa ajamassa, huomasi kun ketut oli-

vat repineet yhden kären näkyviin ja siitä sitten löydettiin ne kuusi vainajaa. Myöhemmin sitten löydettiin ne hautausmaan tyköä, siellä oli viisi. Kaupunkilaiset pääsivät rauhaan ja saivat laittaa hautaan omaisensa. Punasia oli täällä kuopattuna kahdessa paikassa, toisessa kai viisi ja toisessa kuusi, naisia ja miehiä. Kuopista toinen oli hautausmaan kohdalla tien toisella puolella ja toinen kaupungin santakuopassa, Ruonanperän tien oikealla puolella, nykyisen autotehtaan reunassa." Valtaosa toukokuussa teloitetuista löydettiin vasta marraskuussa. Ruonanperän tien varren joukkohaudasta kaivettiin ylös Vuorinen, Salminen, Laihonen ja Pietilä. Hautaan jätettiin yksi ruumis, koska hänellä ei ollut ketään omaista hoitamaan ruumiin kuljetusta hautausmaalle. Läsnä olevat tunnistivat hänet ajurintytär Martta Lehtiseksi. Käätyjärven seudun kuopasta löytyivät Kumio, Järvinen, Suominen ja Stark, joista Vera Stark jäi hautaan. Nämä tiedot ovat poliisin marraskuisesta tutkintopöytäkirjasta, jonka teksti alkaa: "Keväällä jäljettömiin kadonneet." Teloitetut olivat olleet poliisilaitoksen vankilassa, poliisien vartioimina ja sitten kadonneet poliisilta jäljettömiin. Turun vankileirillä kyllä tiedettiin 18.6. Juho Lindenin kuulustelussa Salmisen olevan vainaja, kun Linden mainitsi hänet kiihottajaksi. Näin tehokkaasti vaikeni ja vaiennettiin koko Uusikaupunki. Ruonanperän tien santakuoppahauta löytyi vahingossa. Tuskinpa Käätyjärven hauta löytyi samaan aikaan sattumalta, paine teloitettujen löytymiseksi on täytynyt tuoda asia ilmi.

Viisi teloitettua on haudattu 24.11. Uudessakaupungissa ja yksi 20.11. Kalannissa. Vera Stark ja Martta Lehtinen on haudattu uudelleen joulukuussa. Uudessakaupungissa 5.5. ammuttu Juho Kivistö on haudattu 19.5. eli pikateloituspaikan hautaus ei ole ollut salainen.

Vanharanta on haudattu 14.7. ja alun perin hänet on ampumisen jälkeen salaa haudattu hautausmaalle. Alfred Saarta ei löytynyt edellä mainituista joukkohaudoista ja Mauno Hurmeen mukaan Saari on Vanharannan kanssa ammuttu hautausmaan kulmalla sijainneen niin kutsutun. leikkaushuoneen takana ja siten ilmeisesti kuopattu pikaisesti hautausmaan puolelle.

Alfred Saarikin haudattiin paremmin joulukuussa. Teloituspaikkoja näyttäisi olleen neljä: Ruonanperän (Pyhärannan) tien varrella, Käätyjärven vierellä, hautausmaan vanhan leikkaushuoneen (pieni lautarakenteinen rakennus ruumiinavauksia varten) takana ja Sorvakon yleisen käymälän takarinteessä.

Pimeän työn tekijät

Jos teloitettujen tunnistamisessa oli vaikeuksia, niin teloittajien selvittäminen osoittautui lähes mahdottomaksi. Mitään suoraa asiakirjatietoa ei ole löytynyt, hajanaisia muistelmia ja yksittäisiä nimiä, jotka olisivat todennäköisesti liitettävissä toukokuun valkoiseen terroriin. Näistä pitäisi erottaa erikseen määräävä porras eli tuomion langettaneet henkilöt ja likaisen työn tehnyt suorittajaporras. Vuonna 1919 kuntakohtaisesti laadittu SDP-terroritilasto tuotti maassamme paljon aineistoa teloituksiin osallisista. Kaavakemallissa tiedusteltiin tarkkaan murhatuista; kenen toimesta, kuka murhasi. Uudenkaupungin osalta, kuten monella muullakin paikkakunnalla, tekijöitä ei ole mainittu.

Aiemmin edellä käsitelty aihe tuli julkisuudessa esille Uudenkaupungin Sanomien yleisön-

osasto-kirjoittelussa helmikuussa 1998. Erkki Lahikainen oli silloin lehden pyynnöstä tehnyt 1918 tapahtumista artikkelin, johon vastasi kaupungin kirvesmies ja kunnallisvaikuttaja Mauno Hurme. Hurme olisi kaivannut enemmän uutta julkaisematonta tietoa toukokuun 1918 hämäristä illoista: "Olisin ollut kiinnostunut lukemaan lehden palstalta vaikkapa sen, ketkä olivat ne kaksi suojeluskuntalaista, jotka olivat vartiossa Sorvakon sillalla ja ampuivat yhteislaukauksella erään punakaartilaisen, joka pääsi pakenemaan Kasvintalolta, jossa oli valkokaartilaisten vankina … Ketkä naiset ammuttiin kuulustelematta Sorvakon yleisen käymälän taakse … Keitä ammuttiin vanhan leikkaussalin taakse ja ketkä olivat ampujina… Minkä liikkeen kärryillä siirrettiin erään ulkopaikkakuntalaisen punaisen ruumis liikkeen varastoon kahdeksi vuorokaudeksi." Mauno Hurme tiesi. Paljastamatta jäivät kuitenkin nimet Hurmeelta ja samalla ajoi meidät kirjoittajat ahdinkoon. Samassa vastineessaan hän vielä kirjoitti: "Olen varma, että kun aikaa kuluu, tulee kuntalaisten tietoon, mitä tosiasiassa näinä ikävinä vuosina tapahtui." Tähän olemme pyrkineet tuomaan lisävalaistusta, mutta en usko, että Mauno Hurme tarkkana miehenä ja paikallishistorian muistitiedon vaalijana olisi ollut kovinkaan tyytyväinen saavutukseemme.

Johtavasta portaasta varmuudella voimme mainita varatuomari Toivo Piintilän, joka määrättiin Uudenkaupungin komendantiksi huhtikuun viimeisellä viikolla ja oli kaupungissa jo ennen murha-aallon alkua. Uskomme Piintilän juristina vahvistaneen tehdyt teloituspäätökset. Työmies Warjon allekirjoittamassa terroritilastossa Piintilän mainitaan johtaneen tutkintoja ja "sanotaan hänen itse olleen mukana tuomion täytäntöönpanossakin." Paikallista asiantuntemusta hänellä ei ollut ja siinä on tarvittu avuksi ainakin poliisivirkailijoita ja suojeluskuntalaisia. Osin määräävään portaaseen ehti mukaan huhtikuun viimeisinä päivinä poliisilaitoksen vt. komissaariksi nimitetty lakitieteen yo. Antti Raanta. Oletettavasti ilmiantajista ei ollut pulaa. Huhti-toukokuun vaihteen poliiseista vilahtelee nimiä: Aimo Karlsson, Jalmari Airio ja Yrjö Koskinen. Samoihin aikoihin ainakin poliisin apuna vangitsemisissa olivat makkaramestari Yrjö Kuusela, kauppias John Engdahl ja satulaseppä Alpinin poikapuoli Hjalmar Björkroos. Toukokuun loppupuoliskolla kuulustelupöytäkirjoihin ilmaantuu seuraavia poliisien nimiä: Kaarlo Salonen, Paavo Koskinen, Tuure Airola. Poliiseista monet, elleivät kaikki, kuuluivat myös paikalliseen suojeluskuntaan. Saarnin muistelmissa vilahti toukokuun alun tapahtumien yhteydessä upseeri Erkki Saarva.

Murhatuista ei ole säilynyt minkäänlaisia pöytäkirjoja, ei myöskään samanaikaisesti vankeina olleista huhtikuun ja toukokuun kahden ensimmäisen viikon aikana. Viimeinen teloitus tapahtui 12. toukokuuta, ja ensimmäinen laillinen tutkintopöytäkirja on päivätty 15.5. Tästä noin kesäkuun puoliväliin asti kuulustelut on toimittanut suojeluskunnan esikunta ja jokaiseen istuntoon on määrätty tutkintotuomari, joina olivat A. Grönroos, Johannes Sjöroos, Georg Jaeckel ja Antti Raanta. Muita jäseniä olivat poliisin ja suojeluskunnan esikunnan edustajat. Kesäkuun puolivälin jälkeen lausunnot antoi suojeluskunnan esikunta ilman tutkintotuomaria. Jäseniä istunnoissa oli 2–4.

Mahdollisista suorittajista on vielä vähemmän luotettavaa tietoa. Kaikki tiedonmuruset ovat kuultuja tarinoita ja mahdollisesti välittyneet

useampaan kertaan heikentäen niiden totuusarvoa. Sekä Väinö Saarnin muistelmissa että Mauno Hurmeen puheissa nousee esiin Gösta Grönlund, kapinakeväänä 36-vuotias perheellinen teurastaja-kaupustelija ja viimeksi torikauppias. Grönlundiin on liitettävissä haastatattelupätkä 1918-muistoista: ”... yks, ko ammus tääl kaks flikkaki niin tul miälisairaaks, se ol siin uures rakennukses, tääl pääs se kopp ol, niin kauan ku hän eli sitte ja se seisos siin akknas ja pit kahrepuole pihtpiälist kii ja huus ain: Se tumma tyttö, joka minulta armoa rukoili, enkä minä häntä armahtanut ja se huus stä koko päevä.” Grönlundista on jäänyt myös toinen lausahdus: ”Se oli viisikymppiä ja pää.” Jälkimmäinen viittaa teloitustaksaan, jollainen oli Raumalla vastaavissa hommissa käytössä.

Mauno Hurme on maininnut myös poliisit Yrjö Koskisen ja Aimo Alarannan. Koskinen sopii ajallisesti hyvin kuvaan, Alarannasta ei tältä ajalta löydy mitään dokumenttivahvistusta, vaan vasta 1920-luvulta. Yrjö Koskinen vilahtaa Frans Lindströmin haastattelussa, Niilo Vuorisen ampujana Kaupunginlahteen – ”olis ampon sen sit merehe.” Monissa yhteyksissä mainitaan Uudenkaupungin valkoisen terrorin tekijöiksi ruotsalaisia. Tällä viitataan niin sanottuun Saariston vapaajoukkoon, jolla ei varsinaisesti ollut sotakokemusta, mutta määrättiin suorittamaan Länsi-Suomessa likaista jälkipuhdistusta. Uuteenkaupunkiin joukkueellinen miehiä saapui 19.4. aamuyöstä, mutta yhden lähdetiedon mukaan he olisivat lähteneet pois jo seuraavana päivänä. Tilalle oli saman lähteen mukaan tullut ahvenanmaalaisia meriteitse ja samalla olisi uudistettu paikallinen suojeluskunta. Kyseessä saattaa olla sekaannus, ahvenanmaalaisia liittyi nimenomaan Saariston vapaajoukon 3. komppaniaan, ja tämän ”Getan komppanian” joukkoja on saattanut tulla kaupunkiin eri tahtia. Mikäli ruotsalaiset/ruotsinkieliset olisivat täällä pääosin vastanneet teloituksista, niin uskoisimme, että Saarni ja Hurme olisivat tämän muisteluissaan maininneet, mutta eivät tehneet. Myöskään SDP:n terroritilasto ei anna tähän lisävalaistusta. Viimeinen valkoisen terrorin tapaus, vangin ampuminen kuljetusproomussa 30.5. on liitetty ”ruottalaiseen” eli todennäköisesti ruotsinkieliseen, mutta ei vierasmaalaiseen. Ahvenanmaalaisten joukkojen on sanottu pitäneen vahtia kaupungissa noin kuuden viikon ajan eli suurin piirtein ensimmäiseen Turkuun lähteneeseen vankikuljetukseen saakka.

Tämän luvun otsikko oli tilinteon aika. Pikatuomion kohteiksi joutuivat sodassa hävinneet, punaiset. Edellä kuvattuun laittomaan valkoiseen terroriin osallistuneet eivät joutuneet tilille tekemisistään. Kaikkiaan maassamme on arvioitu olleen noin 8000–10000 valkoisen terrorin uhria ja suurin piirtein sama määrä teloituksien määrääjiä ja suorittajia. Se, että katkeran sodan jälkihuurussa olisi aloitettu laittomasti surmattujen punaisten oikeudellinen selvitys – suojeluskunnan ja valkoisen armeijan johdon toimien oikeutuksen arviointi, tuntui olevan vuonna 1918 sula historiallinen mahdottomuus. Sen verran tapauksista nousi kohua, että asia piti muodollisesti hoitaa. Ratkaisuksi tuli nahkapäätös, Svinhufvudin armahdusasetus joulukuussa. Siinä valtiorikosoikeudessa korkeintaan kuuden vuoden tuomion saaneet punaiset vapautettiin. Vastavuoroisesti valkoisen terrorin osalta ratkaiseva oli lakiasetuksen 5. pykälä: ”Henkilöt, jotka maan laillista järjestystä vastaan nostetun kapinan kukistamisen tarkoituksessa tahi estääkseen kapinan levenemistä taikka palauttaakseen järjestystä ovat teois-

saan menneet yli sen, mitä mainittujen tarkoitusten saavuttamiseksi olisi ollut tarpeen, jätettäkööt näistä syytteeseen panematta ja rankaisematta."
Asetuksen sanamuodon laveus ja väljyys vetivät pohjan pois kaikilta mahdollisilta oikeustoimilta valkoiseen terroriin syyllistyneitä kohtaan. Yhteiskunnan tukipilari, oikeuslaitos, petti taannehtivalla lakiasetuksella tuhannet uhrit ja heidän omaisensa.

Olli Laurila

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 1918–23, 1998.
- Vakka-Suomi-lehti 1918–23.
- SDP terroritilasto/kopio Esa Lahtinen/Työväen arkisto.
- Lahikainen Erkki: Kipinöitä ja salamoita pikkukaupungissa. Uki 1998.
- Romppainen Hannu: Verestänne versoi vapaus. Paltamo 2005.
- Salminen Pekka: Pyhämaa vallankumouksen kourissa 1918. 2008.
- Tikka Marko: Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Hki 2004. Ugin yhteislyseo 1895–1920. Muistojulkaisu koulun 25-vuotisjuhlaan. Uki 1920.
- Kansallisarkisto/Uudenkaupungin poliisilaitoksen tutkintapöytäkirjat 1918.
- Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry/kirkonkirjat.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/henkikirjat Uusikaupunki 1914–17.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden asiakirjat.
- Väinö Saarni, Aina Aaltonen, Esa Lahtinen/Mauno Hurme, Irene Fagerström/Kansan arkisto, Aatos Aartolampi, Frans
- Lindström/Ari Niittyluodon arkisto/Museovirasto Finna, Uudenkaupungin kirjaston ääninauhat: Helmer Lehtonen, Jaakko Haavisto, ääninauhojen murreasun tarkistus/Esa Lahtinen.

KOMPPANIANPÄÄLLIKKÖ ARVID JALOSEN PUOLUSTUSPUHE

Jalosen puolustuspuhe kertoo, miten vaikeaa oli hallita miehiä, jotka eivät välittäneet heille annetuista määräyksistä.

”… koska oikeus oli sitä mieltä, etteivät miehet tee mitään ilman päällikön määräystä niin tuon tässä esille muutamia kohtia. Wehmaalle mennessämme minun kulkiessa joukon etupäässä, osa takapäässä kulkevista miehistä menivät sisään erään tien vieressä olevaan taloon Wehmaalla etsimään aseita ilmoittamatta siitä minulle eikä plutonan päällikölle. Wähän matkan päästä toiset ilmoittivat, että osa miehiä jäi, joita jäimme vartoman ja oli heillä sieltä tullessaan pieni vanha revolveeri, en tiedä jos talosta muuta ottivat, mutta sen vaan omistivat. Kun huomautin, että näin ei saa menetellä, pahastuivat siitä muutamat ja sanoivat – mitäs täällä tehdään, jos ei edes sellaisissa paikoissa käydä kun poika kuulu suojeluskuntaan. Mynämäellä kulkiessamme taas osa jäi Huolin kylään erään taloon ja veivät renkin kaksi takkia, joista toinen saatiin kohta takaisin, kun olimme siinä lähellä olevassa Ravejan kartanossa syömässä ja poika tuli sinne ilmoittaman katoamisesta, niin löytyi toinen takki Ravejan ulkohuoneesta. Toista ei löytynyt, mutta täytyi sen jäädä sinne kun miehet tarkastettin, ettei niiden mukana voinut pois kulkea. Tästäkin tarkastuksesta suuttuivat muutamat ja uhkasivat antaa pojalle päin silmiä kun sellaisia tule ilmoittamaan ja koko miehistöä vaivamaan. Tästä jo käy selville, että joukossa oli sellaisia jotka tahtoivat menetellä oman mielensä mukaan ja tehdä niin mikä oli heille eduksi ja he itse hyötyivät, vähäkään välittämättä heille annetuista määräyksistä ja yleensä koko toimessa tahtoivat miehet olla määräämässä. Usein pidettin kokous, jossa keskusteltiin toiminnasta ja jokainen sai lausua mielensä. Kenenkään murhaamiseen en ole antanut määräystä enkä ole ottanut osa, ne ovat miehet tehneet omasta päästään. Wehmaan Laurilassakin esiintyivät muutamat miehet koko ajan minun monesta kielostani huolimatta kovin räikeästi ja uhkaavasti, joka oli haitaksi niille joita tutkein, etteivät osanneet ensin puhua mitään, vasta sitte kun jäin niiden vanhan väen puolella olevien poikien kanssa keskenään, alkoivat he kertoa. Kertomuksen keskeytti eräs miehistä, joka tuli ilmoittaman, että ladosta pahnain alta oli löydetty mies ja käskivät minun tulla sitä tutkiman. Lähdin sinne missä mies oli ja ilmoitti hän olevansa saman talon poika Niilo ja että hän oli toisten suojeluskuntalaisten kanssa mennyt Uuteenkaupunkiin ja sieltä Kustavin, mistä oli lähtenyt kotiin ja oli sieltä lähtenyt paljon muitakin. Sitten hän kehotti, että mennään sisälle. Minä lähdin vielä vanhan väen puolella olevia poikia tutkimaan ja sanoivat he molempien poikien olevan kotona, vaikka ensin kielsivät ja sanoivat, että toinen on käynyt kotona, mutta toista ei ole näkynyt. Toisen pojan sanoivat lähteneen vähän ennen meidän tuloamme hiihtämään. Tällä aikaa oli Laurila ammuttu ja Laihinen tuli ilmoittaman, että nyt lähdetään ja olivat miehet rivissä lähtövalmiina ilmoitti myös että Laurila ammuttu ja oli Laurila sanonut Wehmalla olevan paljon valkokaarttilaisia jotka olivat Uudestakaupungista ja Kustavista tulleet viime päivinä. Kun kysyin kuka oli Laurilan ampunut sanoi Laihinen sen olleen Frans Aallon.

Aalto omistikin, mutta sen käyneen vahingossa kun he uhkaamalla ampua vaativat Laurilalta tietoa valkokaarttilaisista ja heidän toiminnastaan... joukossa oli sellaisia, jotka eivät tahtoneet olla yhden määrättävissä."

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

TAPAUS NIEMINEN

Puusepän vaimo Helmi Nieminen vangittiin Uudessakaupungissa 3. toukokuuta. Suojeluskunta piti lausunnossaan häntä tunnettuna suunsoittajana ja yleiskiihottajana vaatien ankaraa rangaistusta. Helmin mies kuului paikalliseen punakaartiin, mutta Helmi ei ollut liittynyt. Helmi ja Vanharannan Lydia-puoliso olivat siskoksia. Poliisikonstaapeli Yrjö Koskinen todisti, että "kun tohtori Santeri Jalava murhattiin, oli Nieminen ollut siitä riemuissaan sanoen, että niin paljon täytyy tappaa porvareita, että hänkin voisi polviin asti kahlata veressä". Samoin esitettiin todistus, että Nieminen olisi kehottanut ryssiä ampumaan suojeluskuntalaisia heidän riisuessaan venäläisiä aseista. Vieläpä Helmiä moitittiin "ryssänheilaksi".

Valtiorikosoikeutta on moitittu epäoikeudenmukaisista tuomioistaan, eikä aina aiheetta: panettelunimelle rikosvaltio-oikeus löytyy perusteita. Niemisen tapauksessa oikeuden harkintakyky pysyi kylmän viileänä – ettei ole näytetty, että Helmi Serafia Nieminen olisi tehnyt mitään sellaista, jolla olisi edistänyt kapinaa, minkä vuoksi hänet vapautetaan kaikesta edesvastuusta.

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

1918

VEHMAAN PUNAPÄÄLLIKKÖ MIKKO AIRISTO

Sunnuntaina helmikuun 3. päivän iltana Uudenkaupungin suojeluskunta teki ensimmäisen sotilaallisen operaation hyökkäämällä Vehmaan työväen talolla pidettyihin iltamiin. Syntyneessä kahakassa yksi surmansa saaneista oli Vehmaan Rahkmalasta kotoisin oleva 27-vuotias Veikko Airisto. Iltamissa on todennäköisesti ollut mukana myös hänen vanhempi veljensä Mikko, josta kuukauden kuluttua kahakasta tuli Vehmaan pienen komppanian päällikkö. Veljensä kuoleman Airisto pääsi kostamaan jo kahden ja puolen viikon kuluttua surmaamalla Frans Lindströmin, Korvensuun konepajan isännöitsijän, Suomen ensimmäisen auton rakentajan. Lindström oli punaisia paossa Laitilan ja Mynämäen rajamailla olevassa Varjon torpan ullakolla, jonne saapui kaartilaisjoukko 21. helmikuuta. "...alkoivat ampua katon läpi ullakolle. Hetken perästä tuli Lindström alas kovasti verissään, sillä häntä oli pistetty pistimellä läpi molempien poskien, niin että alaleuka retkotti alhaalla. Lindström tuotiin keittiöön, missä hän tuolilla istuen koetti puhua, mutta ei saanut kuin jotain korinaa kurkustaan tulemaan. Lindströmin annettua eräälle miehistä jonkin paperin lompakostaan, vietiin hänet ulos ja ammuttiin." Erään Vehmaan kaartilaisen mukaan tämän tapauksen jälkeen Airistosta tuli päällikkö. Mikko Airisto joutui muiden mukana kapinan kukistuttua vangituksi ja Turun vankileirille, josta hänen onnistui kuitenkin paeta. Kesän 1918 Airisto piileksi kotikylänsä metsissä Vehmaalla, jonne hän sai ruokaa kotoa. Seuraavan vuoden toukokuussa Airisto muutti Helsinkiin asuen siellä väärällä Jalava-nimellä. Kuvitellen asioiden ajan myötä unohtuneen, Airisto muutti Turkuun. Siellä joku tunnisti hänet syksyllä 1927, huomasi hänen käyttävän väärää nimeä ja ilmoitti poliisille. Airisto tuomittiin seuraavana vuonna hovioikeudessa Lindströmin murhasta. Kapinan jälkeen haettiin vuosia epäiltyjä punaisia tuomittavaksi, mutta Airiston tapaus lienee ennätysluokkaa. Vuoden 1928 alkuun mennessä periaatteessa kaikki kapinaan osallistumisesta tuomitut oli jo vapautettu, kun Mikko Airisto vasta aloitti pitkän vankeustuomionsa istumisen.

OL

Lähteet:

- Sosialisti 1918
- Turun Sanomat 1927–28
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden asiakirjat.
- Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry/kirkonkirjat.

SOVINNON SANOJA PÄÄKIRJOITUKSESSA

Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan ilmestysmiskatkon jälkeen julkaistussa toisessa numerossaan otsikolla ”Pois raakalaisuus, pois kostonhimo!” Lehti ilmestyi toukokuun 4. päivänä 1918 ja pääkirjoitus julkaistiin silloin otsikolla ”Johteeksi”.

Kirjoituksessa muistellaan viime viikkojen ”punaisen ryövärivallan” kauhuja ja todetaan: ”Nyt olemme punaisista ja heidän raakuuksistaan päässeet; järjestys on palannut ja raakalaisuuskin on ainakin näennäisesti voitettu. Mutta vain näennäisesti. Se itää yhä edelleenkin - omassa keskuudessamme. Juuri meistä, jotka ylpeästi sanomme seisovamme lännen etuvartioina ja taistelevamme idän raakalaisuutta vastaan, meissä piilee sellaisia raakalaisuuden ituja, jotka helposti voivat taimelle nousta ja puhjeta räikeään kukkaan. Jatkuvasti täytyy meidän siis taistella sitä vastaan senkin jälkeen, kun olemme punaiset lyöneet.”

Johteeksi.

Pois raakalaisuus, pois kostonhimo!

Sanotaan, että sota yleensä ja kansalaissota kaksinwerroin on raakalaisuutta. Wiimeisinä kuukausina olemme wäitteen liiankin hywästi saaneet todeksi tuntea. Me olemme sananmukaisesti eläneet raakalaisuuden helmassa. Ei ollut sitä päiwää, ei hetkeä, jolloin ei sisimmässään tuskallisesti toiwonut toisten parempien aikojen tuloa. Opimme wasta silloin antamaan oikean arwon siwistyneelle ja järjestyneelle yhteiskunnalle, kun tunsimme punaisen ryöwäriwallan painostuksen harteillamme. Päästä siitä ja päästä raakalaisuudesta — oliwat yksi ja sama asia.

Nyt olemme punaisista ja heidän raakuuksistaan päässeet; järjestys on palannut ja raakalaisuuskin on ainakin näennäisesti woitettu.

Mutta wain näennäisesti. Se itää yhä edelleenkin — omassa keskuudessamme. Juuri meissä, jotka ylpeästi sanomme seisowamme lännen etuwartijoina ja taistelewamme idän raakalaisuutta wastaan, meissä piilee sellaisia raakalaisuuden ituja, jotka helposti woiwat taimelle nousta ja puhjeta räikeään kukkaan. Jatkuwasti täytyy meidän siis taistella sitä wastaan senkin jälkeen, kun olemme punaiset lyöneet.

Me olemme selwiytymässä woittajina „sodasta”, ja silloin helpostikin woitosta huumaannumme. Woiton ja kostonhimon huumaus on waarallinen; warsinkin jälkimäinen on juuri se, joka on raakalaisuuden woimakkain tuki ja pinnallenostattaja. Kostonhimo tappaa ihmisestä kaiken sen, mikä on jaloa ja todella inhimillistä. Se loihtii esiin eläimellisyyden, se saa unohtamaan kaikki hywät taipumukset ja sen että ihmisen on taisteltawa luontonsa raa-

Vakava varoitus kostonhimosta

Kostonhimosta varoitetaan kirjoituksessa vakavasti. ”Kostonhimo tappaa ihmisestä kaiken sen, mikä on jaloa ja todella inhimillistä. Se loihtii esiin eläimellisyyden, se saa unohtamaan kaikki hyvät taipumukset ja sen, että ihmisen on taisteltava luontonsa raakuutta vastaan.”

”Punaisten raakuuden työt ovat jo tehtyjä, niitä emme enää saa tekemättömiksi. Jotain muuta sen sijaan voimme. Saatamme huolehtia siitä, että raakuuksien aika ainakin meidän osaltamme

on ohi. On jätettävä se ajatus, joka sanoo: meidän on kostettava."

Kirjoituksen mukaan "rangaistuksen on kohdattava vain niitä, jotka todistettavasti ovat syypäät viattomaan vereen, niitä, jotka kansaa ovat veljesvihaan pakottaneet."

Tärkeää on, että rangaistus ei saa riippua henkilökohtaisista vaikutteista, sitä ei saa määrätä kostonhimo, vaan ainoastaan teon määrä.

Voittajien rankaisutoimet kiivaimmillaan

Oikeudenmukaisen rangaistuksen tärkeyttä korostetaan kirjoituksen lopussa. "Eroa on rangaistuksen ja raakalaisteon välillä, eroa oikeutetun suuttumuksen ja kostonhimon välillä. Edellinen vie useimmiten oikeudenmukaiseen rangaistukseen, se muistuttaa, mitä inhimillisyys hyväksyy. Sen sijaan jälkimmäinen johtaa mielivaltaan ja raakuuksiin, omankädenoikeuteen ja - rikoksiin, ja vaikuttaa demoraliseeraavasti yhteiskuntaan", Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan toukokuun 4. päivänä 1918.

Juuri noihin aikoihin olivat voittajien rankaisutoimet punaisia kohtaan kiivaimmillaan koko maassa ja myös Uudessakaupungissa. Punakaartilaisia teloitettiin täällä kaikkiaan kymmenkunta. Neljä heistä oli naisia.

MJ

”KOKO KAUPUNGIN” SURUJUHLA

Punaisten murhaamat kaupunkilaiset oli haudattu väliaikaisesti Marianpäivänä, mutta varsinaiset hautajaiset voitiin järjestää vasta myöhemmin Uudenkaupungin vapauduttua punaisten vallasta. Surujuhla järjestettiin vihdoin sunnuntaina toukokuun 5. päivänä.

”Suurta kansallista surujuhlaa vietettiin Uudessakaupungissa viime sunnuntaina. Oli päivä, jolloin ne miehet, jotka kapinoiva roskajoukko viime helmikuussa surmasi, olivat siunattavat maan poveen. Vietettiin juhlaa, johon koko kaupunki otti osaa. Puolitankoon vedettyine lippuineen oli kaupunki ulkonaisestikin surupuvussa”, kirjoitti Uudenkaupungin Sanomat toukokuun 7. päivän numerossaan.

Puoli kahdelta alkoi kaupunkilaisia kerääntyä kauppatorille, joka ”ennen pitkää oli aivan täynnä väkeä”. Kello kahdelta kulkue lähti hiljalleen kohti hautausmaata.

Surunauhat kaupungin lipussa

Kulkueen etupäässä kannettiin surunauhoilla varustettua Uudenkaupungin lippua. Olihan helmikuun 20. päivää, jolloin punaiset murhasivat kaikkiaan seitsemän kaupunkilaista, ehditty Uudenkaupungin Sanomissa jo nimittää päiväksi, joka ”on aina pysyvä yhtenä Uudenkaupungin historian kauheimmista päivistä”.

”Uudenkaupungin ja Uudenkirkon Suojeluskuntien sotilaallisesti järjestäytyneitten rivien edessä ratsastivat kaupungin komendantti ja paikallisen sotaväen päällikkö”, lehti kertoi.

Kulkueessa olivat edustettuina seuraavat tahot: Uudenkaupungin poliisikunta, kaupunginvaltuusto, rahatoimikamari, Laivanpäällikköyhdistys, Purjehdusseura, sairaanhoitajat, laulukuoro ja partiolaiset seppelten kantajina. ”Muu yleisö seurasi sankkana joukkona jälestä”.

Kuusi vainajaa

Hautaan siunattiin tuona surullisena sunnuntaina työnjohtaja Vilho Aalto, kaupunginpalvelija Wilhelm Aaltonen, kaupunginlääkäri Santeri Jalava, tilanomistaja Lauri Zenger, kauppias Julius Zachariassen ja kauppatieteen ylioppilas Max Kandelin.

Hautaan siunaamisen toimitti kirkkoherra J.J. Simelius, joka oli ollut itsekin punaisten vankina. Hänen puheensa raamatun sana oli psalmien kirjasta: ”Kun jumalattomuus vallitsee, silloin kansa huokailee”.

”Jumalattomuus vallalla”

”Meillä on viime aikoina vallinnut jumalattomuus. Jumalalle ei ole annettu kunniaa eikä valtaa. On huudettu: \`Kansa kaikkivaltias!\` Ja sen hedelmät olivat jo kypsyneet ja näkyivät selvinä viime kuukausien tapahtumissa, on saatu kokea, millainen tämä \`kaikkivaltias\` oli”, hän sanoi.

”Niistä on sangen vaikea puhua, mutta puhua täytyy. Totuudesta ei saa vaieta. Varsin raskasta on ajatella näitä vainajia, joita aseettomina rääkättiin

Surukulkue matkalla Alistakatua pitkin hautausmaalle. Mielenkiintoinen yksityiskohta kuvassa on se, että x kädessään kulkeva soittokunnan jäsen on räätäli Frans Terho, joka oli mukana punaisten kunnallishallinnossa. Kuva Uudenkaupungin museo.

ja surmattiin. On kauhea totuus, että meidän kansassamme oli sellaisia petoja. Minä rukoilen, että niitten tekojen tekijät ja kannattajat tulisivat varshurskaan Jumalan edessä tuntemaan tekojensa kauheuden."

"Kansa pois valheen teiltä"

"Tämä uhri on ollut raskas, mutta se ei olisi hukkaan mennyt, jos se pelottaisi kansamme pois valheen teiltä. Tuskat herättävät. Viime kuukausien tuskat ovat olleet kuin valtava maanjäristys. Toivokaamme, että niin kuin maanjäristys maankuoresta avaa uusia vesisuonia, tukkee myrkkylähteet, että viime aikojen tapahtumat olisivat samoin vaikuttaneet meidän kansaamme."

"Laupeuden Isä, orpojen suoja, leskien turva vahvistakoon ja lohduttakoon surevia! Antakoon Hän armonsa auringon meille paistaa", kirkkoherra J.J. Simelius päätti puheensa.

"Kuin kukkavuoria"

Musiikkia hautausmaalla esitti tilaisuutta varten koottu kuoro kapellimestari August Widgrenin johdolla. Surumarssia soitti VPK:n torvisoittokunta.

Haudoille laskettiin omaisten seppeleitten lisäksi suuri määrä ystävien, virastojen, yritysten ja yhdistysten seppeleitä.

"Kansalaisten myötätunto marttyyrikuoleman kärsineitä kohtaan ilmeni kauniisti siinä suuressa seppelten määrässä, mikä haudoille laskettiin. Hautakummut olivat kuin kukkavuoria ja vainajille omistetut lyhyet puheet täynnä ihailua ja kunnioitusta", Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti.

Samoihin aikoihin – sekä ennen hautajaisia että niiden jälkeen – teloitettiin Uudessakaupungissa kaikkiaan 12 punaista. Heille ei hautajaisia järjestetty.

MJ

Lähde:

- Uudenkaupungin Sanomat 7.5.1918

NAISIA MERELLÄ MYRSKYÄVÄLLÄ

Myös monet paikkakunnan naiset temmattiin rajusti mukaan maailmanhistorian pyörteisiin. Uudessakaupungissa kolme heistä jauhautui armotta sen rattaisiin, monien muiden loppuelämä muuttui kokonaan sisällissodan takia.

Sekä punaisen että valkoisen terrorin seurauksena jäi pieniä lapsia orvoiksi ja useista äideistä tuli leskiä ja yksinhuoltajia. Varttuneemmat äidit menettivät poikiaan ja Martta Lehtisen ja Maiju Pietilän äidit tyttärensä. Monen punaisen perheen toimeentulo oli jo alkuaan erittäin huono, mutta perheenpään menehtyessä ja sotaa seuranneena ankarana pula-aikana perheet joutuivat todelliseen ahdinkoon.

Punaisten murhaaman kaupunginlääkäri Santeri Jalavan leski Olga sai pientä valkoisille myönnettyä leskeneläkettä, mutta toimeentulonsa varmistamiseksi joutui hankkimaan lisätuloa hieronnalla. Lauri Zengeriltä jäi vaimo ja kaksi pientä lasta, kolmas oli tuloillaan. Hänen äitinsä osana oli vastata Salmen kartanossa punaisten esikunnasta soitettuun puheluun, jossa kehotettiin hakemaan vangittuna olleen pojan ruumis pois jäältä kaupungin edustalta.

Uudenkaupungin punakaartiin ei kuulunut yhtään naista. Se olisi edellyttänyt nimeä palkkaluetteloon ja asetta käteen. Lähiseuduilta lähtöisin olleita tai täällä vielä kirjoilla olevia osallistui punakaartiin useampia, ainakin Tampereella, Nuutajärvellä ja Turussa.

Ainoa rintamalla kuollut oli 18-vuotias Sanni Saarinen, jonka kaksi veljeä kuuluivat myös punakaartiin. Sanni asusteli jo mahdollisesti Turun seudulla liittyessään kaartiin.

Olga ja Santeri Jalava hääkuvassaan.

Toinen samassa pataljoonassa palvellut oli Lokalahdelta lähtöisin ollut 20-vuotias Aini Lindeman, joka oli muuttanut muutama vuosi ennen kapinaa Turkuun.

Hänen kovan rangaistuksensa – kahdeksan vuotta kuritushuonetta – syynä oli esiintyminen miesten puvussa ja kivääri olalla. Arviolta puolet rangaistuksesta koitui häneltä pidätettäessä löytyneistä silkkihuivista, kahdesta kangaspakasta ja pienestä summasta rahaa, joiden otaksuttiin olevan varastettuja.

Nuoria naisia

Uudessakaupungissa punaiset naiset, Veera Kalenius (Stark), Martta Lehtinen ja Maria Pietilä teloitettiin ilman laillista oikeudenkäyntiä. He eivät olleet syyllistyneet mihinkään vakaviin rikkomuksiin. Mistään satunnaisesta mielivallasta ei kuitenkaan voinut olla kysymys: tekoihin tarvittiin komendantti Toivo Piintilän johtaman kenttäoikeuden päätös tai ainakin suostumus.

42-vuotias Veera Kalenius, Kruukun Veera, tunnettiin suulaana ja kovapintaisena sosialistina, mutta nuorempien naisten, 24-vuotiaan Martan ja 23-vuotiaan Marian, rikkeenä oli lyhytaikainen toiminta punaisten sairaanhoitajana tai aikalaistodistuksen mukaan tansseissa käynti työväentalolla. Oli kuitenkin ennenkuulumatonta, että naiset rikkoivat heille kuuluvan roolimallin alkamalla kapinoimaan laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan. Tällaiset naiset demonisoitiin luokittelemalla heidät raaoiksi ja löyhämoraalisiksi vallankumoushengettäriksi. Tämän leiman saatuaan ei ollut kovinkaan paljon eroa olivatko naiset osallistuneet taloustöihin punakaartin keittiössä, sairaanhoitoon tai olivatko he pukeutuneet miesten housuihin ja kantaneet asetta.

Myös itsenäisenä naisena tunnettu, edellisenä syksynä leskeksi jäänyt valokuvaaja Augusta Olsson toimi oman päänsä mukaan. Hän otti ateljeessaan huomattavan määrän valokuvia sekä punakaartilaisista että valkosotureista. Kapinan kukistumisen jälkeen hänen käskettiin ehdottomasti, ankaran rangaistuksen uhalla, hävittää kaikki punaisista ottamansa kuvat. Augusta kuitenkin uhmasi tätä tiukkaa määräystä ja lasinegatiivit ovat nykyään hyvässä tallessa – valkosotureista ottamiensa kuvien ohella – Uudenkaupungin kulttuurihistoriallisessa museossa.

Valkoisten saavuttua teloitettavia ja muitakin naisia, kuten Lyydia Vanharantaa, hänen sisartaan Helmi Niemistä ja Maiju Pietilän äitiä pidettiin vangittuina kaupungintalon yläkerrassa ennen kenttäoikeuden tuomioiden täytäntöönpanoa. Pahasuiselle Helmi Niemiselle oli tiedossa ankara rangaistus ja Väinö Saarnin kertoman mukaan toisiakin naisia oli jo teloitettavien listalla, hänen oma siskonsa Amanda mukaan luettuna. Turusta viime hetkellä tullut ehdoton kielto esti kuitenkin ampumiset. Jos näin olisi tapahtunut, valkoinen terrori olisi Uudessakaupungissa saanut jo todellisia naisvihan piirteitä. Heidän kokonaismääränsä olisi noussut miltei samaan miesten kanssa.

Vastaavaa ei tapahtunut missään muulla paikkakunnalla Suomessa; Hennalan naismurhat olivat tietysti aivan oma lukunsa. Esimerkiksi naapurikaupungissa Raumalla teloitetun 22 henkilön joukossa ei ollut yhtään naista.

Ammutun Väinö Vanharannan leski Lyydia lähetettiin vankileirille Turkuun, samoin hänen Helmi- sisarensa, joka menetti miehensä Viktor Nie-

misen hieman myöhemmin tämän menehtyessä vankileirillä.

Hollolassa teloitetun 17-vuotiaan Emil Rimmin ja hänen Hämeenlinnan vankileirillä isorokkoon kuolleen veljensä Aarne Rimmin kuuro äiti menetti molemmat lapsensa ja samalla vanhuudenturvansa.

Sepänkadulla asuneesta Siivosen perheestä isä ja kolme poikaa vangittiin. Muutamassa kuukaudessa perheen äiti menetti kolme poikaansa ja sisaret veljensä, sillä ainoastaan isä palasi aikoinaan kotiin hengissä: pojat kuolivat vankileireillä nälkään ja tauteihin.

Ammuttujen naisten ruumiit löydettiin myöhään syksyllä joukkohaudoista yhdessä teloitettujen miesten kanssa. Heidät siirrettiin hautausmaalle, jossa Veera Kalenius ja Martta Lehtinen ovat levänneet merkitsemättömissä haudoissa näihin päiviin saakka. Maria Pietilän viimeinen leposija on punaisten yhteishaudassa. Tämän kirjan tekemiseen liittyvän tutkimustyön tuloksena haudat saatiin paikallistettua.

Esa Lahtinen

Lähde:

- Väinö Saarnin muistelmat/ Risto Salosen arkisto

MURHENÄYTELMÄ PIIKKILANKOJEN TAKANA

Viimeistään talvella 2018 suomalaiset saivat lukuisten lehtiartikkeleiden, tv-ohjelmien ja uutuuskirjojen johdosta tietää, kuinka kolkot olot punavankileireillä oli sata vuotta aikaisemmin. Sture Lindholmin tuore kirja Dragsvik-Tammisaari käyttää tekstissään usein nimitystä vankileirihelvetti. Aluksi tämä lukiessa hieman särähti korvaan, mutta leirin olosuhteiden kuvauksen edetessä alkoi tuntua ainoalta sopivalta termiltä.

Toukokuun lopussa maassa toimi 64 tilapäisvankilaa ja vankileiriä kaikilla suurilla ja vähän pienemmilläkin paikkakunnilla. Pääosa näistä oli väliaikaisia siirtoleirejä kuten Uudessakaupungissa.

Oikeuskäsittelyyn tarvittava byrokratia osattiin luoda varsin nopeasti. Perustettiin elimiä, joiden niskoille vankeinhoito kaadettiin: sotavankilaitos, tutkinta-asiainosasto sekä valloitettujen alueiden turvaamisosasto eli VATO.

Epänormaaleissa, kiihtyneissä ja sekavissa oloissa vankeja siirreltiin ensin sinne ja tänne. Vähitellen saatiin aikaan päätös, jonka mukaan pysyvämpiä vankileirejä jäisi toimintaan kolmetoista. Näistä suurimmat alkoivat paisua määrältään hallitsemattomiin mittasuhteisiin kesäkuun toisella viikolla. Pahamaineisimmiksi muodostuneita leiripaikkakuntia olivat Lahden Hennala, Helsingin Suomenlinna, Hämeenlinna, Viipuri, Riihimäki, Tampere sekä synkimpänä kaikista Tammisaaren Dragsvik.

Vangit olivat usein jo kotipaikkojensa siirtovankiloista lähtiessään heikossa kunnossa. Aliravittuja, häväistyjä, henkisesti luhistuneita ja apaattisia, jotkut pahasti sairaita tai haavoittuneita. Kulkutaudit pääsivät leviämään jo härkävaunuissa tapahtuneiden kuljetusten aikana ja mikä pahinta, ne levisivät toisille leireille.

Viikossa tai parissa pysyvämmiksi määrättyjen kuuden suurimman leirin vankimäärä paisui muutamasta sadasta noin kymmeneen tuhanteen. Suurimmat luvut kirjattiin Hämeenlinnassa, jossa virui 11500 vankia. On selvää, etteivät vanhat venäläiset kasarmit olleet millään lailla valmiita vastaanottamaan tällaisia ihmismääriä. Vankeja sullottiin vinteille, talleihin, varasto- ja ulkorakennuksiin. Sairaanhoito oli alkuun muutaman kymmenen muodollisen sairaspaikan varassa. Lääkkeitä tai hoitohenkilökuntaa ei ollut juuri ollenkaan.

Varsinkin suurten leirien ensimmäisten viikkojen aikana ampumistapaukset, pieksämiset ja muu mielivaltainen väkivalta vartijoiden taholta oli arkipäivää. Edelleen myös eri paikkakuntien suojeluskunnat kävivät tunnistamassa vankeja, ottivat näitä mukaansa – ja lukivat pikatuomion lähimmässä sorakuopassa tai metsän reunassa.

Kaikkein tuhoisimmaksi osoittautui kuitenkin puutteellisen ravitsemuksen, huonon hygienian, ja ahtauden pahentamat erilaiset sairaudet. Kaikilla leiripaikkakunnilla tunnettiin hyvin isorokko, punatauti, toisintokuume, kaikenlaiset puutostaudit ja myöhemmin kesällä Suomeen iskenyt espanjantauti eli ärhäkkä influenssa.

Ruoan saatavuus kasvoi nopeasti valtavaksi ongelmaksi. Kun siviilimaailmassakin vallitsi tavaton niukkuus, oli selvää, että myrkyttyneessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ravintoa ei tahtonut riittää vangeille. Varastoja anastettiin, tilas-

toja väärennettiin ja kuuman kesän lämpöoloissa ruoka myös pilaantui nopeasti.

Tammisaaren kuolinluvut toistuvat hyvin samankaltaisina kaikilla pahimmilla leireillä. Dragsvikissä menehtyi kesäkuussa 450 vankia, heinäkuussa tuhat ja elokuussa edelleen 950. Tilanne alkoi parantua vasta syyskuussa, kun käynnistyneiden valtiorikosoikeudenkäyntien vuoksi leirit alkoivat rivakasti tyhjentyä.

Uudenkaupungin kaartilaiset joutuivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta odottamaan lopullista tuomitsemistaan kahdella leirillä: valtaosa Turussa ja vajaa 30 Hämeenlinnassa.

Hämeen pahamaineinen

Hämeenlinnan vankileiri oli siitä erikoinen, että se sijaitsi kolmessa eri kohteessa. Autonomian kauden jäljiltä kaupungissa oli peräti kolme eri kasarmialuetta. Linnankasarmi keskiaikaisen linnan pohjoispuolella, Poltinahon kasarmi kaupungin länsipuolella Turun tien varressa sekä Suomenkasarmi aivan keskustan tuntumassa. Hämeen hallintokaupunki oli näet koko venäläiskauden ajan ollut yksi kaikkein tärkeimmistä ja keskeisimmistä varuskuntakaupungeista maassa.

Hämeenlinnan vankileiri kasvoi sinne teljettyjen määrältä mielettömän suureksi heti kapinan tultua kukistetuksi. Toukokuun alkupäivinä näihin kasarmeihin saapui vankeja jopa kahden tuhannen ihmisen päivävauhtia. Kapinansa hävinneet ryysyläiset saateltiin kivimuurien taakse kilometrinkin mittaisissa neliriveissä. Kaupunkilaiset eivät osoittaneet voitettuja kohtaan minkäänlaista sääliä tai ymmärrystä; päinvastoin, heitä solvattiin huudoin ja kiviä heittelemällä sekä sylkemällä päälle, milloin vain mahdollista. Kaupunkilaisten kokemukset punavallasta olivat herättäneet pari kuukautta kyteneen vihan piripintaan.

Tämän kansainvaelluksen tulos oli väkimäärältään kammottava: kesäkuun alussa kolmella kasarmilla virui vajaa 11 500 vankia, lähes kolmen Uudenkaupungin kokoisen kaupungin verran.

Kuri leireillä oli säälimättömän ankara: vankeja ei saanut puhutella eikä millään tavoin lähestyä. Terveydenhoito yritettiin järjestää, mutta sairaalana toiminut lyseon talo ja sen muutama lääkäri eivät riittäneet edes alkeelliseen sairaanhoitoon. Vankeja alkoi välittömästi menehtyä kuin kärpäsiä. Heitä makasi ennen pitkää lyseon lisäksi kaupungin molemmissa sairaaloissa ja lisäksi teatterissa, kunnallisklubissa ja raittiustalolla. Lääkärejä saatiin muutama lisää, mutta tilanne riistäytyi täydellisesti käsistä. Hämeenlinnan vankileirillä pääsi irti isorokko. Siinä vaiheessa, kun tähän pelottavaan tautiin sairastuneita oli kuutisen sataa, toimeenpantiin kaikkien kaupunkilaisten keskuudessa uudistettu rokotus tautia vastaan.

Nälänhätä odotti telkien taakse joutuneita heti porteilla. Monien vankien kuultiin huutavan: ”Joko leipää tai kuula!” Kun suuri osa vankeja oli kotoisin kaukaisemmilta paikkakunnilta, ei omaisilla ollut mitään mahdollisuutta auttaa näitä onnettomia. Edes siihen saakka kun ruokapakettien toimittaminen oli luvallista. Vieraspaikkakuntalaisia menehtyikin leireillä suhteellisesti eniten.

Joltisellakin varmuudella Hämeenlinnassa menehtyi kesän 1918 aikana noin 2200 ihmistä. Useimmat heistä ovat haudattu nimettöminä Ahveniston hautausmaata ympäröiviin harjuihin.

Uusikaupunkilaisia menehtyi Hämeenlinnassa nykytietämyksen mukaan viisi miestä ja lisäksi

Punavankeja Hämeenlinnan torilla.

muutama mies lähikunnista. Se on hieman Hämeenlinnan leirin keskimääräistä kuolleisuusprosenttia korkeampi eli joka kolmas Uudenkaupungin kaartin Hämeenlinnaan joutuneista haudattiin joukkohautaan. Paikkakunnan vangeista ylivoimaisesti suurin osa, kenties yli 90 prosenttia, oli kesäkuun puolivälin tienoilta lähtien siirretty Turun vankileirille.

Maineeltaan paras suurleiri

Turussa vankileirinä toimivat Sirkkalan kasarmit. Ne sijaitsevat niin sanotun Kurjenkentän alueella nykyisen keskustan tuntumassa. Monista muista punavankileireistä poiketen nämä eivät ole venäläisten rakennuttamia kivikolosseja, vaan ne on pystytetty suomalaisten itsensä toimesta 1800-luvun neljännellä ja viidennellä vuosikymmenellä. Ne olivat aikoinaan osa uutta kaavoitusaluetta, joka toteutettiin pian Turun palon jälkeen. Alun perin kasarmialueen ensimmäinen rakennus oli köyhäintalo. Myöhemmin rakennukset tosin siirtyivät venäläisen sotaväen käyttöön kasarmialueeksi.

Turun vankileiri perustettiin toukokuun puolessavälissä, ja sinne sijoitettiin pääsääntöisesti varsinaissuomalaisia ja satakuntalaisia. Vankeja kävi ilmeisesti heti alkuvaiheessa töissä lähiseudulla suuremmassa mitassa kuin muilla vankileireillä, esimerkiksi perunan istutustyössä Kupittaalla. Työhön kykenevien selviytymismahdollisuudet olivat kaikkialla parhaimmat.

Turussa ilmoitettiin sairaita olevan vain kymmenissä laskettava määrä, eikä kaupungin vankileirillä ruokakaan näyttänyt loppuvan käsiin tai olleen laadultaan niin ihmisravinnoksi kelpaamatonta kuin muilla paikkakunnilla. Elintarviketilannetta helpotti kalapörssi, jollainen toimi muutamassa rannikkokaupungissa. Kalastajat velvoitettiin tuomaan tukkumyyntiin tarkoitettu saaliinsa tiettyyn paikkaan valvottuihin oloihin. Sieltä ohjattiin laskettu määrä meren antimia sairaaloihin – sekä Sirkkalan vankileirille. Tämä lienee kohentanut aliravittujen tilaa ainakin jossain määrin.

Omaisten ruokapakettien tuominen sen sijaan vaihteli alkukesällä eri leireillä. Turussa oli aluksi konttoristi N. J. Vuorion mukaan käytössä järjestelmä, jonka mukaan vangit oli jaettu kahteen luokkaan. ”Sellaisiin, jotka sukulaiset ja tuttavat ruokkivat, ja sellaisiin, jotka kruunu ruokkii.” Vähän myöhemmin vankeinhoitolaitoksen johtaja Valter Juvelius tuli kuitenkin sille kannalle, että vankileirien muonituksesta on huolehdittu hyvin, ja leireille tuodut annokset ovat poissa väestölle välttämättömästä kulutuksesta. Tämä oli täysin perätön väite ja yksi suurimmista vankileirikatastrofiin johtaneista syistä. Tuhoisaksi osoittautuneen käskyn mukaan toimittiin mm. Turussa, jossa leirin päällikkö A. Arrhenius kielsi ruokapakettien tuomisen kokonaan heinäkuun 19. päivänä. Pahinta oli, että vankien määrä Sirkkalan kasarmeilla oli tuolloin korkeimmillaan, jolloin siellä virui 3300 ihmistä. Maan muista leireistä poiketen Turussa kuolikin eniten ihmisiä elokuussa.

Turun muuten ”hyvää” vankileirimainetta mustaa myös se seikka, että Hämeenlinnan lisäksi siellä paljastui laaja elintarvikkeiden pimeä myyntitoiminta. Jotkut vartijat olivat harrastaneet oma-aloitteista bisnestä, ja tästä rikoksesta jaettiinkin muutama lopputili.

Kaikkiaan Turussa menehtyi sinne tuoduista tuhansista vangeista ”vain” 176 miestä. Voisi siis

olettaa, että esimerkiksi Uudenkaupungin kaartiin kuuluneiden osuus olisi tilastollisesti alle kymmenen menehtynyttä.

Outoa onkin, että asia on päinvastoin. Uudenkaupungin vankeja kuoli Sirkkalan leirillä peräti 17 miestä. Turun vankileirin kuolleisuus oli keskimäärin noin 5 prosentin luokkaa, Uudenkaupungin kaartin osalta luku on kaksinkertainen.

Turun leirillä olleista Uudenkaupunginkaartilaisista valtaosa menehtyi ensimmäisessä tautiaallossa kesäkuun loppupuoliskon ja heinäkuun vaihteessa. Isorokko saapui Turun leirille kesäkuun puolivälissä Hämeenlinnasta siirrettyjen vankien mukana. Näin kertoo Väinö Saarni: "Loput vangit vietiin sitten täältä proomulla Turkuun. Huhut kiersivät, että ne upotetaan jossain merellä, mutta kyllä ne Turkuun pääsivät. Kovin huonossa kunnossa olivat ilman ruokaa. Turussa olivat sitten vankina kauan ja heitä kuoli ruuan puutteeseen ja myrkytykseen kun hakivat tunkiosta jotain jätteitä. Olivat niin heikossa kunnossa, että paljon nukkui seinään nojaten ja siihen loppui elämä. Niin oli Jussi Peltolakin istunut seinää vasten ja siihen loppunut. Aarne Lehtola meni hänen ruumistaan hakeman. He olivat sukua, Peltola oli hänen äitipuolensa veli."

Muut Uudenkaupungin menehtyneet kuolivat elokuussa, jolloin Turun tilanne oli poikkeuksellisesti pahimmillaan, kuten edellä mainittiin.

Tammisaaren pahamaineiselle leirille heitti kohtalon arpa Toivo Heinosen Uudestakaupungista ja 3. komppanian Kosti Suojasen Lokalahdelta. Tammisaaren kaikista vangeista menehtyi vajaa kolmasosa, Uudenkaupungin kaartin molemmat edustajat jäivät Tammisaaren joukkohautaan.

Aarne Lehtola haki sukulaismiehensä ruumiin Turun leiriltä ja toi Uuteenkaupunkiin haudattavaksi. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta näin näyttäisi tapahtuneen muidenkin uusikaupunkilaisten Turun vankileiriuhrien osalta, Kalannista ainakin Kustaa Lahtinen ja Juho Puisto on haudattu Turkuun. Hämeenlinnassa kuolleita ei ole noudettu kotimultiin, jopa ilmoitukset kuolemantapauksista omaan seurakuntaan jäivät vaillinaisiksi ja osa on jouduttu julistamaan kuolleiksi vasta 1940–50-luvuilla.

Sirkkalan kasarmit ovat tämän vuosituhannen alkupuolelta saakka toimineet Turun yliopiston historian laitoksen tyyssijana. Silti Turun vankileirin aika on jäänyt toistaiseksi kummallisen vähäiselle tutkimukselle, vaikkakin juuri nyt on meneillään tästä tutkimushanke.

Kesän 1918 punavankileirien ei-väkivaltaisten uhrien ylikuolleisuus on ollut arka aihe aina viime vuosiin saakka. Asia ei ole pelkästään arka, se on erittäin merkittävä. Sodan suurin uhrimääräkokonaisuus syntyi vankileireillä. Vanhempi historiakirjallisuus on korostanut puutteellisen ravinnon merkitystä kuolemissa. Vasemmistolainen luokkakirjallisuus on tällä syyllistänyt valkoisia tahallisesta vankileirikatastrofista ja toisaalta vapaussotakirjallisuus on samoin korostanut nälkäongelmaa, mutta on laittanut sen punaisten syyksi, kevään sodan ja elintarvikeryöstöjen aiheuttamaksi. Aiheesta on tehty perusteellinen valtioneuvoston kanslian julkaisusarjaan kuuluva tutkimus (2007), joka liittyi osana sotasurmat 1914–22-projektiin.

Tutkimus päätyi toisenlaiseen näkemykseen. Puutteellinen ravinto jäi infektoitumisriskiin ja ikäsidonnaisiin tekijöihin verrattuna hyvin satunnaiseksi tai toissijaiseksi tekijäksi vankileirikuolemissa. Selvityksen mukaan Turun vankileirissä vankien ravinto jäi määrällisesti ja laadullisesti

yhtä niukaksi kuin muissakin vankilaitoksissa. Huonosta ravinnosta huolimatta turkulaisissa vangeissa ei ilmennyt kroonisia aliravitsemustiloja ja niistä seurannutta ödeematautia. Myöhemmässä tietokirjallisuudessa nälkä vs tauti -ongelmaa on käsitelty hyvinkin toisenlaisin painotuksin, esimerkiksi Pekkalainen ja Rustanius vankileiriteoksessaan, joka ei siteeraa, eikä käytä lähteenään edellä mainittua sotasurmaprojektin tutkimusta, mutta luottaa paljon muistikertomuksiin. Alkuperäinen laaja Paavolaisen vankileiritutkimus vuodelta 1971 päätyy toteamukseen, että vankileirikatastrofi oli kaikessa olennaisessa suuren nälän synnyttämä. Toisaalta Paavolainen ei pystynyt antamaan selvitystä siihen, miksi Helsingin vankileirin eri piirien kuolleisuudessa oli monikymmenkertaisia eroja. Mäkelä esitti vuoden 2007 tutkimuksensa pohjalta, että vankien sairastavuus ja ei-väkivaltaisen kuolleisuuden suuri vaihtelu eivät selity nälkiintymisellä. Tuore Dragsvik-kirja paljastaa yksityiskohtaisesti Tammisaaren karun vankileirihelvetin. Kirja on lähdekriittisesti työstetty ja sen antama kuva on hyvin uskottava. Useat asiantuntujat, vankileireillä toimineet lääkärit, kuvaavat raporteissaan nälkiintymisestä johtuvia kuolemia jo kesäkuusta lähtien. Sotasurmaprojekti antaa vankileireillä menehtyneiden kuolinsyytaulukossa nälkään kuolleiden määräksi 816.

Lähteet:

- Haapala-Hoppu: Sisällissodan pikkujättiläinen. 2009.
- Hentilä Seppo: Pitkät varjot. 2018.
- Hiitonen Ensio: Vääryyttä oikeuden valekaavussa. Hyvinkää 1953.
- Kaukovalta K. V. : Uudenkaupungin historia III.
- Lahtinen, Rauno: Punainen Turku. 2017.
- Linna Väinö: Täällä pohjan tähden alla II. 1960.
- Lindholm Sture: Vankileirihelvetti – Dragsvik. 2017.
- Mäkelä Pentti: Vuosien 1917-19 kulkutaudit, Espanjan tauti ja vankileirikatastrofi. 2007 (verkkoversio).
- Paavolainen Jaakko: Punainen terrori, Valkoinen terrori, Vankileirit Suomessa 1918. Hki 1966-71.
- Pekkalainen Tuulikki, Rustanius Seppo: Punavankileirit. Suomalainen murhenäytelmä 1918. Hki 2007.
- Roselius Aapo: Teloittajien jäljillä. Ruotsi 2007.
- Teerijoki, Ilkka: Hämeenlinna vallankumouksen vuosina 1917-1918. 2017.
- Tikka Marko: Terrorin aika. Jyväskylä 2006.
- Uola Mikko: ”Seinää vasten vain”. Keuruu 1998.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden asiakirjat.
- Anna Hurme/ Matti Jalavan arkisto.

SEPÄNKADUN SIIVOSET

Kymmenen viimeistä vuottaan kotonaan Sepänkadulla suutarintyöllä perhettään elättänyt August Siivonen meni 15. maaliskuuta punakaartin esikuntaan työtä hakemaan. Esikunnasta sanottiin, että Lypertössä tarvitaan suutaria ja sinne August sai hevoskyydin. Siivosen yhdeksänlapsisen suurperheen isot pojat Kaarlo, Niilo ja 17-vuotias Juho olivat myös liittyneet punakaartiin. Lypertön saarella 47-vuotias August-isä sairastui ja joutui palaamaan kaupungin lasarettiin. Huhtikuiselle kaartin pakoretkelle hän ei lähtenyt, pojat kyllä. Kaikki neljä joutui vankileirille, isä ja nuorin Juho Turkuun, Kaarlo ja Niilo Hämeenlinnaan. Perheestä ainoastaan isä selvisi, pojat menehtyivät kaikki vankileirillä. Hämeenlinnasta tieto ei kulkenut Uudenkaupungin seurakuntaan, veljekset julistettiin kuolleiksi vasta syyskuussa 1943.

OL

Lähteet:

- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.
- Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry/ kirkonkirjat.
- Suomen sotasurmat 1914–22.

MAUNO VANNAS ARVOSTELI ANKARASTI VANKILEIRIN OLOJA HENNALAN LÄÄKÄRINÄ KESÄLLÄ 1918

Uusikaupunkilaissyntyinen tuleva silmätautiopin professori Mauno Vannas toimi nuorena lääketieteen kandidaattina Hennalan vankileirin lääkärinä sisällissodan päättymisen jälkeen kesällä 1918. Hän on kirjoittanut sotamuistoistaan kirjassaan "Silmä silmästä - Lehtiä lääkärin sotapäiväkirjasta 28.1.-8.9.1918", joka ilmestyi vuonna 1964.

Hän arvostelee kirjassaan ankarasti Hennalan vankileirin oloja terveydenhuollon kannalta. Hän kirjoittaa myös siitä, miten raportit vangeille annetusta ruuasta, eivät pitäneet alkuunkaan paikkaansa, vaan niissä annettiin tilanteesta täysin vääristynyt kuva.

Käyntiä sodan keskellä Uudessakaupungissa ja merimatkaa Putsaareen hän muistelee suurella lämmöllä.

Punaisten mukana Savon rintamalla

Mauno Vannas toimi sisällissodan aikana ensin Suomen Punaisen Ristin tunnusten alla lääkärinä Savon rintamalla tammikuusta toukokuun puoliväliin. Tuosta ajasta hän kirjoittaa kirjassaan luvussa "Punakaartin vankina ja lääkärinä 28.1.-12.5.1918". Hän hoiti tuona aikana yhdessä muutamien muiden lääketieteen kandidaattien kanssa lähinnä punaisten sairastuneita ja haavoittuneita käytännössä vangin asemassa ja ampumisuhan alaisena. Nuorten lääketieteen opiskelijoiden rohkeiden vaatimusten tuloksena heidän hoidettavakseen tuotiin myöhemmin myös valkoisten haavoittuneita.

Mauno Vannas ylioppilaana. Kuva Severi Vannaksen arkisto.

Tuosta vaiheesta levitettiin Uudessakkaupungissa väärää tietoa. Mauno Vannaksen väitettiin olevan punaisten puolella, johon nuori lääkäri kirjoitti vihaisen vastineen Vakka-Suomi -lehteen: ”Koska suureksi hämmästykseksni vastikään sain kuulla ilkeämielisten henkilöitten kotiseudullani levitelleen huhuja minun kuulumisestani punakaartiin tai toiminnastani sen palveluksessa, huomautan tällaisille juorujen juoksijoille, joiden riettaudelle ei kunniantunto näy asettavan minkäänlaisia rajoja ...”

”Potilaat makasivat lattialla”

Sodan päättymisen jälkeen toukokuun 26. päivänä hän sai puolustuslaitokselta määräyksen Lahden sotavankileirin lääkäriksi. Hän kertoo päiväkirjassaan ensimmäisiä vaikutelmiaan Henalasta. Mauno Vannaksen tekstistä näkyy, että hän on taitava kirjoittaja - hän sai jo koulussa kymppejä ainekirjoituksessa - ja osaa käyttää sopivasti myös ironiaa.

”Siellä vallitsi suuri hämminki, sekamelska ja puute. Poliklinikkahuone oli kehno. Likaisessa eteisessä makasi kuolevia potilaita. Samassa talossa olivat sekä isorokko- että tulirokkopotilaat. Käytettävissä oli yksi ainoa lääkärintakki sekä osastoilla että poliklinikalla samana päivänä. Ainoana sairaalana oli kasarmi n:o 4. Tätä kutsuttiin sairaalaksi siksi, että kaikki sairaat oli koottu sinne. Potilaat makasivat lattialla, koska minkäänlaisia vuoteita ei ollut. Ruoka myös tuotiin sinne.”

”Kuolleiden lukua ei tiedä kukaan”

Kesäkuun 20. päivänä hän on kirjannut päiväkirjaansa muun muassa lerin tautitilanteesta ja vähän muustakin.

”Sairaalassa kävi tarkastaja ja hoputti minua järjestämään potilaita töihin. Räätälinverstas oli jo kunnossa. Muita verstaita piti parantaman myös kuntoon, mutta se kävi ylen hitaasti. Miksi oli räätälinverstas valmistunut niin pian? Ilmat olivat käyneet keväisiksi, ja upseerit tarvitsivat kevätpukuja.

Vaaralliset kulkutaudit, isorokko ja tulirokko, leviävät uhkaavasti. Tähän mennessä on isorokkoon sairastuneita jo 103, joista kuusi on kuollut. Tulirokkopotilaita on ollut 44, joista niin ikään kuusi on kuollut. Nämä luvut sisältyvät ylilääkärille lähettämiini raportteihin. Raporttini koskevat vain niitä, jotka ovat olleet sairaalahoidossa. Kasarmeissa sairastuneiden ja kuolleiden lukua ei tiedä kukaan. Koetan tästä lähtien ruveta kokoamaan tilastoja myös kasarmeista.”

Ihanneyhteiskunta edes ruuan osalta

Heinäkuun 6. päivänä Mauno Vannas on merkinnyt muistiin keskustelun yhden vangin kanssa, joka peräsi hänelle kuuluvaa ruokapakettia.

”Pyytäisin tiedustella, onko sotilailla tällainen oikeus. Tässä viikko sitten eräs sotamies otti välittääkseen minulle piikkilanka-aidan läpi ruokapaketin, jonka vaimoni lähetti. Mutta paketti ei tullutkaan minulle, vaan meni välittäjän vatsaan.”

Kaikenlainen kaupankäynti oli vankileirillä kaikesta päätelleen perin yleistä ja laajaa. Mauno Vannas kertoo siitä seuraavasti:

”Tuli uuden vankilapäällikön sähkösanoma, jonka mukaan vangeille saapuneet ruoka- ja muut lähetykset saadaan luovuttaa osoitteenomistajille. Toiset vangeista saivat silloin kadehdittavia määriä paketteja ja vetelivät voikerroksia puhtaalle leivälle. Tällöin lisääntyi myös kaupankäynti suunnattomasti. Pienestä leivänkannikasta pyydettiin jopa 15 markkaa. Jutellessani poliklinikalla valittavien nälkäpotilaiden kanssa yritin neuvoa heille oikotietä. Kehotin heitä panemaan täällä edes ruuan alalla toimeen sen ihanneyhteiskunnan, jota he olivat lähteneet aseilla perustamaan.”

”Olen tasavaltalainen”

Mauno Vannas kertoo myös pohtineensa ystäviensä kanssa maan tulevaisuutta. Yksi keskustelijoista oli sitä mieltä, että suomalaisten valittavana saattaa pian olla vain kuninkuus tai saksalainen sotilasdiktatuuri.

”Viimeksi mainitun sanan kuulin tässä yhteydessä ensimmäisen kerran. Olen tasavaltalainen ja asetan epäilyksittä tasavallan kuningasvallan edelle. Mutta kun on kyse meidän rikkinäisestä kansastamme tällä hetkellä, on ymmärettävissä myös niiden kanta, jotka ennen kaikkea toivovat lujaa hallitusvaltaa olojen ja järjestyksen palauttamiseksi.”

Ulkomereltä ylitsevuotavaan likaisuuteen

Elokuun 5. päivänä Mauno Vannaksella on kerrottavana päiväkirjalleen kerrankin hyviä asioita.

”Tulen Uuteenkaupunkiin toverikunnan 20-vuotismuistojuhlaan. Ensinnä koululla ja sitten ihana laivamatka Putsaareen. Hennalan loasta, hajusta ja infektoidusta ilmasta tunsin olevani sanomattoman kaukana. Valkoiset purjeet ja sininen meri - elämä virisi uudelleen.

Kuljemme ulkosaaristossa - siellä missä meirami kasvaa ja poimimme sitä.”

Paluu arkeen on karu. Vajaata viikkoa myöhemmin hän kirjoittaa:

”Kävin tarkastamassa kasarmin n:o 4. Tuossa mies, kuolemassa muurinkulmaan, mies, joka ennen vappua oli viimeksi ollut saunassa.

Ullakot, huoneet, portaat ja piha miehiä täynnä. Aamuisin lainehtivat käytävät ulostuksista, joita ämpärillä koetetaan edes hiukan vähentää. Likaisuus on ylitsevuotava.

Mutta tarkastajilla ei ole ollut aihetta huomautuksiin hygieenisten olojen johdosta. Päinvastoin siisteys ja puhtaus ansaitsevat tunnustuksen. Niinhän sotaministeri välikysymykseen vastatessaan lausui.”

”Kuka on nähnyt makkaraa jaetun”

Elokuun 14. päivänä hän on purkanut tuntojaan leirin ravintotilanteesta. Silloin Helsinkiin lähetetyssä päiväilmoituksessa kerrottiin, että vangeille oli annettu ruuaksi muun muassa 150 g leipää, 200 g makkaraa, 200 g silliä ja 400 g hapankaalia sekä 15 g voita.

”Kuka on nähnyt esimerkiksi makkaraa jaetun!

Samassa kaavakkeessa, jonka sattumalta näin vankilan kansliassa, oli myös päivittäinen kysymys: Onko voitu antaa lääkärin määräämä muonitus?

Ja vastaus oli niin pitkälle kuin ehdin silmätä: On.

Totuus on: Ei vielä kertaakaan.”

Lehdetkin saavat arvostelua

Myöhemmin hän jatkaa tilitystään elintarviketilanteesta ja siinä saavat myös lehdet oman osansa.

”Sanomalehtiin on ilmestynyt ruotsalaisten lehtien Dagens Nyheterin ja Socialdemokratenin kautta professori Tigerstedtin sotaministerille lähettämästä Tammisaaren vankileirioloja koskevasta selostuksesta otteita. Helsingin Sanomat, joka tähän asti on innokkaasti kehunut vankien hyvää kohtelua ja kehottanut ulkomaalaisiakin tulemaan sitä katsomaan ja olojen erinomaisuudesta itse paikan päällä vakuuttautumaan, lausuu Tiderstedtin raportin johdosta: ´Edellä olevat numerot antavat synkän kuvan vankioloista`.

Mitä muuta sanovat nyt lehdet, joiden edustajat milloin minkin sihteerin suosiollisella opastuksella ovat vankileirien kansliassa katselleet vankien ruokalistoja ja sitten kertoneet lehdessään, kuinka heille nykyisen puutteen aikana tuli vesi suuhun ajatellessaan, mitä herkkuja vangeille annetaan!”

”Vankeja vain yhdessä kerroksessa”

Mauno Vannas kauhistelee päiväkirjamerkinnöissään syyskuun alussa leirin oloja myös muuten. Syynä oli tarkastuskäynti yhteen kasarmiin.

”Eräässä huoneessa, jonka mitat olivat 3 x 6 x 2,70, oli 16 miestä. Toisessa huoneessa, tilavuudeltaan 3 x 5,80 x 2,80, oli 21 miestä. Ja sama tiheys vallitsi yleensä kauttaaltaan.

Miehet makasivat likaisella lattialla pitkin ja poikin, ei vuoteita, ei tyynyjä, ei peittoja.

Ollakseni oikeudenmukainen täytyy minun tunnustaa, että vankeja oli vain yhdessä kerroksessa lattialla, eikä päällekkäin, niin kuin anjovispurkissa. Mutta kylläkin niin tiheässä, että makaamaan eivät kaikki mahtuneet, vaan toiset istuivat rinnakkain ja tukivat siten nukkuessaan toinen toisiaan. Vintti ja porraskäytävät olivat yhtä täynnä kuin muutkin paikat.

Oli kuitenkin eräs alue, jossa tungos ei ollut yhtä suuri kuin muualla. Se paikka oli lännenpuoleinen uloskäytävä. Siellä ei ollut ahtautta yhtään. Miksi ei?

Sen oli jo ottanut haltuunsa eräs orgaaninen aine, niin, ihmisen virtsa. Muutamien tyhjien sillitynnyrien juurella kävi käytävässä pieniä laineita, joita nostatteli hiljainen länsituuli. Haju oli melko väkevä. Ylöspäin nousevat portaat olivat myös kosteat, mutta eivät kuitenkaan lainehtineet. Seuraavasta kerroksesta tippui niihin lakkaamatta sa-

maa ainetta. Vangit kulkivat näitä portaita myöten asuntoihinsa. Ja minä näin, miten heidän kantamiinsa avonaisiin vellikuppeihin tipahteli virtsapisaroita."

Sisällissodan haavat säilyivät talvisotaan saakka

Mauno Vannas päättää sisällissotaa koskevan kirjansa ilmeisesti 1960-luvulla tehtyyn lopputilitykseen.

"Jo itse veljessota oli ollut verinen, mutta kun sen päätyttyä paljastuivat lukuisat punaisten tekemät siviilihenkilöiden murhat ja heihin kohdistuneet raakuudet, pääsi voittaneella puolella vallalle kirjaimellisesti Mooseksen lain mukainen henki: silmä silmästä. Yksinäiset huutavan äänet korvessa eivät pitkään aikaan tavanneet minkäänlaista kaikupohjaa tässä leppymättömyyden muurissa."

Armahdusten ansiosta yli puolet punaisista vangituista pääsi hänen mukaansa vapauteen vuoden 1918 aikana.

"Mutta vankiloihin yhä edelleen jäänyt tuhatlukuinen vankijoukko piti avoimina sisällissodan syvään iskemiä haavoja vielä vuosikausia.

Vasta maailmanhistoriallisena syksynä 1939 Suomi kohtasi koettelemuksensa yhteisenä, koko maata, koko kansaa ja jokaista kansalaista henkilökohtaisesti koskevana taisteluna elämästä tai tuhoutumisesta."

Lähteet:

- Lahikainen Erkki: Professori Mauno Vannaksen säätiön toimintaa 40 vuotta, Uusikaupunki 2003.
- Vannas Mauno: Silmä silmästä - Lehtiä lääkärin sotapäiväkirjasta 28.1.-8.9.1918, WSOY, Porvoo 1964.

Kotikaupunkinsa kaunistaja

Mauno Vannas syntyi Uudessakaupungissa 18.8.1891. Hänen isänsä oli merimies Viktor Johansson ja äiti Maria Kristina Johansson. Perheen kaksi muuta lasta, tytär ja poika olivat kuolleet aikaisemmin kurkkumätään ja tulirokkoon parin vuoden ikäisinä. Perheen koti sijaitsi Alisenkadun itäpäässä Itäpuiston tuntumassa.

Kasteessa nimen Viktor Mauno saanut poika ryhtyi jo teini-ikäisenä käyttämään sukunimeä Vannas ja etunimeksi vakiintui Mauno.

Mauno Vannaksen kotitalo (vasemmalla) sijaitsi Alisenkadun itäpäässä Itätullin tuntumassa. Kuva Uudenkaupungin museo.

Professori Mauno Vannas. Kuva Uudenkaupungin museo.

Ansioitunut silmälääkäri

Hän pääsi ylioppilaaksi Uudenkaupungin yhteislyseosta vuonna 1911. Hän oli suunnitellut opiskelvansa tuomariksi ja kirjoittautui Helsingin yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan. Isänsä toivomuksesta hän aloitti kuitenkin syksyllä opiskelun lääketieteellisessä tiedekunnassa.

Mauno Vannaksen vanhemmat kuolivat kumpikin noihin aikoihin, ensin äiti vuonna 1911 ja isä vuonna 1915. Uusikaupunkilainen kauppias ja laivanvarustaja Carl Lundström ja hänen vaimonsa Emilia ottivat Mauno Vannaksen kasvattipojakseen ja heidän antamansa avun turvin hän suoritti lääketieteen kandidaattitutkinnon vuonna 1917 ja lisensiaattitutkinnon vuonna 1923.

Hän toimi ensin Helsingin yliopiston silmäklinikan apulaislääkärinä vuosina 1923-26. Seuraavana vuonna hän väitteli tohtoriksi. Vuonna 1937 hänestä tuli silmätautiopin professori ja silmäklinikan esimies. Tässä tehtävässä hän toimi 70–vuotiaaksi asti vuoteen 1961. Hänet tunnetaan erityisesti silmän sarveiskalvon siirtoleikkausten ja niihin liittyvien kirurgisten instrumenttien kehittäjänä.

Säätiö Uudenkaupungin kaunistamiseksi

Mauno Vannas oli erittäin kiintynyt synnyinkaupunkiinsa Uuteenkaupunkiin. Hän perusti vuonna 1963 nimeään kantavan säätiön, jonka tarkoituksena on ennen kaikkea Uudenkaupungin rantojen kaunistaminen.

Säätiön alkupääomana olivat Mauno Vannaksen lahjoittamat 50 Instrumentarium Oy:n osaketta ja 200 silloista markkaa. Omaisuus on menestyksellisen sijoitustoiminnan tuloksena karttunut vahvasti.

Säätiö onkin vuosikymmenien varrella avustanut kaupungin kaunistamista monin tavoin. Kohteina ovat olleet muun muassa Vannaksen nimikkopuisto, Myllymäki, Rauhanpuisto, Pakkahuoneen ympäristö, Ruokolanjärven ja Käätyjärven rannat, Leijonapuisto ja urheilukenttä. Professori Mauno Vannaksen säätiön toistaiseksi viimeisin ja merkittävin avustus kohdistui Kaupunginlahden rantojen kunnostamiseen ja kaunistamiseen, mihin säätiö lahjoitti yli kaksi miljoonaa euroa.

MJ

Paikalla, jossa Halluoja aiemmin laski Kaupunginlahteen, on nyt kaunis ja viihtyisä Vannaksen puisto. Se on yksi niistä kohteista, joiden toteuttamista ja hoitamista Professori Mauno Vannaksen säätiö on tukenus taloudellisesti. Kuva Uudenkaupungin museo.

TAMMISAARESSA, SUNNUNTAINA 14 P HEINÄKUUTA.

Rakas Äitini. Kirjoitan täältä muutaman rivin, kun on sopiva tilaisuus lähettää kirje sairaanhoitajan mukana kaupunkiin. Mulle on käynyt niin huonosti, että toiset ovat ottaneet minun pakettini, kun sinä olet lähettänyt. Oli siinä minun nimeni kuitenkin ja kun menin ottamaan sitä, niin toiset olivat kerenneet ottaa sen ulos. Oletko lähettänyt montakin pakettia, ainoastaan yhden olen saanut. Kun olen sairaalassa niin vaikeaa on pitää vaarin koska paketti on tullut ja siksi toiseksi olen niin heikko, että on vaikeaa paljon kävellä. Se oli ikävä tapaus kun sen paketin veivät ja minäkin olisin sen ruuan kovasti tarvinnut. Koita nyt vielä rakas äitini lähettää paketti vaikka siinä olisi huonompaakin. Koitan pitää silmällä koska se saapuu, että saisin sen itse pitää. Pane jokunen markka sinne pussin pohjalle, minä olen sairaanhoitajalle velkaa vähän postimaksuja ja tarttis sen saada maksettua. Kätke niin hyvin, ettei tarkastajat löydä sitä, pane vaikka leivän sisään ja joku merkki siihen niin löydän sen. Koita pian lähettää kun täältä lasketaan jo vankeja vapaaksi ja toiset saavat tuomioitaan. Muutamia on tuomittu 8–10 ja elinkaudeksikin vankeuteen. Minä en ole mitään pahaa tehnyt kaartissa ollessa, mutta saa nähdä minkälaiset suosituspaperit on Uudenkaupungin esikunta minulle lähettänyt. Siitä paperista nyt kaikki riippuu, josko pääsen vapaaksi tai en. Oletko sinä ollenkaan käynyt puhumassa puolestani kun olen pyytänyt. Mitä muuta kotoa kuuluu. Ovatko terveinä kaikki ja missä isä on. Onko hän lähettänyt rahaa kotio ja onko äiti itse ollut terveenä. Minä olen vielä kovasti heikko. Verta tulee sisuksista kun teen tarpeeni ja monta kertaa se menee housuihin kun on niin vetelä. Woimat on niin lamaannuksissa, mutta olen koittanut kävellä sentään aina vähän muutoin jalat tulee vallan kankeiksi. Olen saanut vähisen maitoa ja se on auttanut minua oikein paljon. Jos sinä äiti vaan voit niin pane pullollinen maitoa pakettiin. Se kyllä happanee, mutta onhan piimä yhtä terveellistä. Kermaa et suinkaan voi lähettää, enkä sitä niin vaadikkaan, kunhan saisi leipä ja voitakin ja pullollisen maitoa. Nyt ei sinun tartte epäillä etten saa pakettiani, kun osotan sen tänne sairaalaan niin se varmasti tuodaan minulle. Kirjettä ja korttia en ole saanut sinulta myös lainkaan. Kirjota nyt kun saat tämän kirjeen myös kirje minulle sairaalaan tai kätke hyvin pakettiin. Virallisen postikortin tai parikin saat myös laittaa pakettiin ja ne tulee kyllä ilman kätkemättä, kun vaan eivät likaannu ja kovin ruokaannu. Rahaa vaikka hiukkokin pane pakettiin, että sairaanhoitajalle saisin maksaa velkani. Tupakkaa ei kannata panna pakettiin jollet saa niin hyvin kätkettyä sitä, ettei niitä löydetä. Woine mennä kun ottaa laadot pois ja käärii paperiin niin että se näyttää sapuskalta ja panet aivan pussiin pohjalle. Pari laatoa kyllä riittää. Olen kyllä kauan ollut ilmankin, mutta pane nyt, ehkä se voi säilyä. Laita sellainen pieni säkki jostain kankaasta, niin sellaiseen voit paremmin kätkeä tupakat aivan pohjalle tai jonnekin muuhun rakoon. Nyt saat lähettää vähän enemmänkin kerralla, kun paketti tulee sairaalaan niin varmasti tulen sen saamaan. Ei taida sullakaan olla niitä sapuskoita liikoja sen kyllä tiedän, mutta koita nyt sairaalle pojallesi lähettää jotain ruokaa, joka virkistäisi. Taidan pian päästä poiskin ettei tartte kauan lähettää. Pane pian paketti tulemaan taas parin päivän perästä jos vaan voit.

Osote on: Tamminiemi sotavan-
kila ... ta 2 ker-
ros. — Pane sinä vielä ...
... paperin kaik-
ki ristinimesi ja arvosi ja pane
se paperi pakettiin niin että se
tulee heti tarkastuksessa niiden
katsoa kun se avaa paketin.
Koita nyt lähettää oikein
pian sillä odotan kovin
pakettia ja kirjettä. Älä
unhoita minua nyt
... paikas-
sa. Toivon pian tätä
pyydän. Lähetä pian
meillä on ikävä täällä

alkut ilmankin mutta pane nyt ettei se vai säilyä.
Koita sellainen pieni säkki jostain kankaasta niin
sellaiseen voit paremmin ... aivan pakolle
Tai jonnekin muuhun rakoon. Nyt saat lähettää vähän
enemmänkin kerralla kun paketti tulee sairaalaan
niin varmasti tulen sen saamaan. Ei taida sullakaan
olla niitä sapuskoita liikoja sen kyllä tiedän mutta
koita nyt sairaalle nyt joku lähettää jotain makoa
jota virkistäisi. Taidan pian päästä kaiskin ettei tart-
te saavan lähettää. Pane pieni paketti tulemaan taas
parin päivän perästä jos vaan voit. Toiset saavat paket-
tia joka toinen päivä ja ovat niin terveitä ja riskiä.
Minä en ole saanut kuin yhden paketin ja toisen ne
varastivat. Nyt ei tarvitse pelätä että pakettia varaste-
taan kun se tuodaan sairaalaan. Lähetä semmoinen
että kun saat tämän kirjeen. Jotta sulla olis tarpe
niin lainaa jostain semmoinen. Ei minua kauan
tartte kotoa ruokkia, kyllä tästä asiasta pian joku
päätös tulee. Minun tekee niin mieleni kahvia
pane sitäkin pussiin vähän ja jotain makeata jos on.
Koita nyt pian panna tänne taas äitini paketti.
Yakimon peruna olisi tervetullut myös mutta jauhoja
ei tartte panna jollei ole kauhean hyvä niitä saat pan-
na noin puolen kiloa. Perunat saisi olla raakoja mutta
keitetytkin kelpaa kun panet pakettiin heti kun olet keittä-
nyt ja viet postiin. Perunaa en ole saanut vapautta asti ja sitä
tekee jos kuinka mieleni. Saat itse lähettää mitä tahdot ja
mitä sulla on mutta pyydän että oikein pian lähettäisit.
Pane semmoinen vähän ... jos vaan on saatavan
... sitten hyvin ja
pane lakkin merkki että löydän sen. Lähetä heti
sillä odotan kovin pakettia ja kirjettä

Osote
Rouva
Olga Heinonen
Messukylä
Tiukan mäki
Enkkorin talo

Toiset saavat pakettia joka toinen päivä ja ovat niin terveitä ja riskiä. Minä en ole saanut kuin yhden paketin ja toisen ne varastivat. Nyt ei tarvitse pelätä että pakettia varastetaan, kun se tuodaan sairaalaan. Lähetä sen tähden … kun saat tämän kirjeen. Jollei sulla ole rahaa, niin lainaa joltain sen verran. Ei minua kauan tartte kotoa ruokkia, kyllä tästä asiasta pian joku päätös tulee. Minun tekee niin mieleni kahvia pane sitäkin pussiin vähän ja jotain makeata jos on. Koita nyt pian rakas äitini hommata paketti. Jokunen peruna olisi tervetullut myös, mutta jauhoja ei tartte panna jollei ole kauraryynejä niin niitä saat panna noin puolen kiloa. Perunat saisi olla raakoja mutta keitetytkin kelpaa kun panet pakettiin heti kun olet keittänyt ja viet sen postiin. Perunaa en ole saanut vapusta asti ja sitä tekee joskus mieleni. Saat itse lähettää mitä tahdot ja mitä sulla on, mutta pyydän, ttä oikein pian lähettäisit. Pane sentään vähän rahaa jos vaan on, saisin maksaa velkani pois. Kätke se sitten hyvin ja pane jokin merkki, että löydän sen. Lähetä heti sillä odotan kovin pakettia ja kirjettä. Osoite on Tammisaari sotasairaala punatautiosasto 2. kerros. Pane sinä vielä varmuuden vuoksi paperiin kaikki ristinimesi ja arvosi ja pane se paperi pakettiin niin että se tulee heti tarkastusmiehen käteen kun se avaa paketin. Koita nyt lähettää oikein pian sillä odotan kovin pakettia ja kirjettä. Älä unhoita minua vaan muista sairasta poikaasi Toivoa, joka tätä pyytää. Lähetä pian, mulla on ikävä täällä.

Kirjekopio/Kansan arkisto
Kirjoittanut seppä Toivo Armas Heinonen (s.1894) Uudestakaupungista. Heinonen vangittiin 1.5. ja hän kuoli heikkouteen Tammisaaren vankileirillä 31.7.18

TUNTEETON TAPPAJA

Isorokkoon liittyy jo sanana kalman haju. Ikivanha tappaja kävi säännöllisen satunnaisesti niittämässä satoaan kansojen keskuudessa. Tauti piti olla periaatteessa hävitetty Suomesta rokotuksilla. Jo vuonna 1883 oli säädetty isorokkorokotus pakolliseksi ja tauti saatiin lähes täysin häviämään. Yksittäisiä tapauksia oli kuitenkin jatkuvasti 1900-luvun puolella. Ongelman takia suoritettiin 1915–17 pakolliset joukkorokotukset, ja hyvällä eristämisellä saatiin laajemmat epidemiat estettyä. Silti sotavuonna 1918 puhkesi mittava epidemia, jossa isorokkoon sairastui 2500 henkilöä, joista lähes kolmannes menehtyi. Kesä-heinäkuussa kuoli kymmenen Uudenkaupungin punavankia Turun vankileirillä ja näistä moni isorokkoon. Rokotuskampanja ei ollut onnistunut riittävän hyvin, syynä sekä ihmisten rokotuskielteisyys että kuntien tehoton toiminta. Rokotuskattavuus jäi yrityksestä huolimatta vajaaksi. Turun vankileirille siirrettiin kesäkuussa vankeja Hämeenlinnan leiriltä, joka oli ehtinyt muodostua isorokon ydinalueeksi. Karanteenimääräykset eivät pitäneet, lähtijöitä ei tarkastettu riittävän huolellisesti ja tauti siirtyi vankien mukana Turun leirille. 30-vuotias perheellinen sekatyömies Karl Oskar Nieminen selvisi sekä Lahden rintamalla tapahtuneesta haavoittumisesta että Turun vankileirillä saamastaan isorokosta. Toinen Nieminen, Juho Vihtori, menehtyi isorokkoon leirillä. Juho Nieminen oli puuseppä ja paikallisen Puutyöntekijöiden liiton puheenjohtaja. Vaimostaan Helmi Niemisestä on toisaalla.

OL

Lähteet:

- Ahtiainen, Pentti & Laurila, Olli & Vihe, Jyrki: Tauteja ja terveyttä. Uudenkaupungin Merihistoriallinen Yhdistys 2017.
- Mäkelä, Pentti: Vuosien 1917–19 kulkutaudit, Espanjan tauti ja vankileirikatastrofi. 2007. Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.

PÄIN NOUSEVAN SUOMEN RANTAA!

Jääkäriliike syntyi syksyllä 1914 miesylioppiladen keskuudessa ja sen tavoitteena oli irrottaa Suomi Venäjästä aseellisen toiminnan avulla. Sotilaskoulutusta ei ollut kotimaassa mahdollisuutta saada Suomen vanhan sotaväen lakkauttamisen jälkeen, mutta Saksaan lähti helmikuussa 1915 miehiä koulutukseen Lockstedtin leirille Holsteiniin. Värväys lähti tämän jälkeen vauhdilla käyntiin ja suomalaisista muodostettiin Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27.

Syntyjään kalantilaisia jääkäreistä oli kuusi ja uusikaupunkilaisia ja lokalahtelaisia molempia yksi. Eri yhteiskuntaluokista tulleille jääkäreille tunnusomaisia piirteitä olivat nuoruus, kiihkomielinen isänmaallisuus ja venäläisvastaisuus. Joukko oli Suomen kansa pienoiskoossa; tukkijätkästä tohtoriin, koululaisesta keihäänheiton olympiavoittajaan. Ruumiillisen työn tekijöitä oli kuitenkin huomattavasti enemmän kuin ylioppilaita tai akateemisen loppututkinnon suorittaneita. Joukon saamaa koulutusta voidaan pitää – sodanajan poikkeusolosuhteet huomioonottaen – hämmästyttävän hyvänä.

He saivat myös sotakokemusta venäläisiä vastaan Baltiassa. Jääkärien pääjoukko palasi Suomeen helmikuun lopussa 1918 ja otti sisällissotaan osaa hallituksen joukoissa. Ei kuitenkaan venäläisvastaisen kansannousun johtajina, kuten he alunperin olivat suunnitelleet, vaan pääsääntöisesti sotatoimissa oman maan kansalaisia vastaan. Muutamia jo aikaisemmin joukosta lähteneistä taisteli myös punaisten puolella. Oltuaan vuosikausia pois kotimaastaan ja maailmansodan aikana puolueettoman tiedonkulun

Kalantilaisia jääkäreitä: Allan Gottleben, Lauri Aula, Mikko Kontu. Syntyperäisiä kalantilaisia olivat myös jääkärit Karl Särämö, Hans Elo ja Matias Luotonen. Kuva Pentti Ahtiaisen arkisto.

Lokalahtelainen jääkäri Knut Yrjö Kaskinen. Kaatui vänrikkinä Tampereen Kalevankankaalla 28.3.1918. Kuva Pentti Ahtiaisen arkisto.

ulottumattomissa, olivat jääkärit pääsääntöisesti jääneet Suomessa nopeasti jyrkentyneiden yhteiskunnallisten ristiriitojen ulkopuolelle.

Suomeen palasi 1261 jääkäriä. Heidät sijoitettiin valkoiseen armeijaan aliupseereina ja upseereina: sotilasarvot vaihtelivat korpraalista (jefreitteri) majuriin. Jääkärien merkitys kouluttajina ja johtajina oli ratkaisevan tärkeää hallituksen joukoille: punaisten kapinallisten ainoa upseerikoulutuksen saanut oli aikoinaan Venäjän armeijassa luutnanttina palvellut Ali Aaltonen. Punaisten apuna taisteli myös vähäinen määrä venäläisiä upseereita sotilaineen. Uudessakaupungissa ei kevään 1918 tapahtumissa ollut mukana yhtään jääkäriä, sodan painopistealueet olivat aivan muualla. Uusikaupunkilaisia ja ympäristökunnista kotoisin olevia taisteli jääkäreiden alaisina esimerkiksi Tampereen seudulla ja muuallakin Hämeessä. Vihollisuuksien päätyttyä valkoisen väestön ja lehdistön palvomia sankareita olivat ylipäällikkö Carl Gustaf Mannerheimin lisäksi erityisesti jääkärit. Useat heistä ylenivät sisällissodan jälkeen poikkeuksellisen nopeasti: talvi- ja jatkosodassa monta jääkäriä toimi armeijan keskeisimmissä komentajatehtävissä eversteinä ja kenraaleina.

EL

Uusikaupunkilaisen jääkärin Erkki Saarwan ylioppilaskuva vuodelta 1914. 1950-luvulla hän kirjoitti suositut murrekirjansa Muinassi Uudestkaupungist ja Tuulmyllytte suhinoi. Kuva Uudenkaupungin museo.

Jääkärivänrikki Knut Kaskisen siunaus Lokalahden kirkossa. Kuva Pentti Ahtiaisen arkisto.

Lähde:

- Suomen jääkärien elämäkerrasto. Jääkäriliitto ry. 1975.

PALUU ARKEEN

SODAN JÄLKISELVITTELY JATKUI KESÄLLÄ, ÖINEN ULKONALIIKKUMISKIELTO KUMOTTIIN

Sisällissota oli päättynyt toukokuussa, mutta sodan jälkiselvittelyt jatkuivat monin tavoin kesällä. Tietoja kerättiin sekä punaisten aiheuttamista vahingoista että vapaussodassa kaatuneitten omaisten avustamiseksi.

Erilaiset rajoitukset ja säännöstelyt olivat vielä voimassa, mutta öinen ulkonaliikkumiskielto kumottiin Uudessakaupungissa sopivasti ennen juhannusta. Poliisilaitoksen päätöksellä palattiin normaaliin elämään kesäkuun 19. päivänä. Kielto oli ollut voimassa helmikuun alkupuolelta alkaen.

Uusikaupunkilaisia oli menehtynyt molempien osapuolten tekemissä murhissa, taisteluissa ja eniten vankileireillä, joissa kuolema niitti järkyttävää satoaan vielä kesän aikana.

Papereita perättiin

Uudenkaupungin Sanomien sivuilla julkaistiin kesäkuun loppupuolella monenlaisia kuulutuksia, joilla pyrittiin samaan selvyyttä sisällissodan jälkeiseen aikaan.

Tutkintoasiain päällikön majuri Gustaf Aminoffin allekirjoittamassa näyttävässä kuulutuksessa Uudenkaupungin Sanomissa kesäkuun 15. ja 18. päivänä perättiin sotilas- ja siviiliviranomaisilta, suojeluskunnilta ja yksityisiltä kansalaisilta tietoa siitä, jos jollain on hallussaan asiapapereita, joilla osallisuus kapinaan voidaan näyttää toteen. Tietoa vaadittiin myös siitä, jos jonkun "haltuun on joutunut pöytäkirjoja, joita on pidetty

V.-S:ml 1 s. 1 k. à 70 mm.

Ilmoitus.

Punakaartilaiskapinan aikana ryöstetyn tavaran takaisin saamiseksi oikeille omistajilleen, on Turun ja Porin läänin perustettu Lääninhallituksen alainen Selvittelytoimisto, jonka täkäläisenä asiamiehenä toimii allekirjoittanut. Kehotan kaikkia niitä, joilta punaisten aikana on kadonnut tavaroita ja jotka haluavat saada omansa mahdollisesti vielä takaisin, jättämään toimistoon kirjallisen luettelon näistä tavaroista ja myös hevosista.

Luettelossa tulee olla mainittuna omistajan nimi ja osoite, tavaran määrä ja laji sekä tarkat tuntomerkit, joiden avulla tavara helposti tunnetaan toisista samallaisista tavaroista, ja niiden perusteella voidaan löytää muiden joukoista ja palauttaa omistajilleen. Tavaraa, josta ei voida selviä erikoistuntomerkkejä esittää, on turhaa ensinkään luettelossa mainita, koska niiden erottaminen toisista tulee mahdottomaksi. Luettelot voidaan jättää Uudenkaupungin Suojelusvartion kansliaan Lyseolla suljetussa kirjeessä joka päivä klo 9—11 välillä.

HUOM.! Kaikkien liikkeiden, niinkuin yksityistenkin jotka ovat ilmoittaneet Arviolautakunnalle, tulee sitäpaitsi ilmoittaa Selvittelytoimistoon jos haluavat saada ryöstetyt tavaransa takaisin.
Uusikaupunki, 17. 6. 18.

Turun ja Porin läänin Selvittelytoimisto.

P. Lindén.
m:tty.

"Punakaartilaiskapinan aikana ryöstetyn tavaran takaisin saamiseksi oikeille omistajilleen", annettiin Uudenkaupungin Sanomissa 15.6.1918 julkaistussa ilmoituksessa tarkkoja ohjeita.

Kuulutus.

Saadakseni lopullisesti selvän allamainittavista asioista, pyydän teroittaa kaikkien **sotilas- ja siviiliviranomaisten, suojeluskuntien ja yksityisten** mieliin seuraavaa:

1) Jos kellään on vallankumouksellisilta otettuja asiapapereita, joilla osallisuus kapinaan voidaan näyttää toteen; kuin myös

2) Jos kenenkään haltuun on joutunut pöytäkirjoja, joita on pidetty kapinallisuudesta epäiltyjä, mutta vapaalle jalalle päästettyjä henkilöitä kuulusteltaessa

ovat kaikki nämä asiapaperit ja pöytäkirjat viipymättä lähetettävät minulle, Tutkintoasiain Päällikölle, Helsinkiin, Fabianinkatu 26.

3) Rintaman etenemisen yhteydessä kuin myös muualla Suomessa on otettu paljon vankeja, jotka ovat sijoitetut työväenyhdistysten taloihin ja muihin pieniin etappivankiloihin. Pienempiin kaupunkeihin ja kauppaloihin on samaten kasaantunut vankeja. Kun nyt on tarkoitus, että kaikki vangit sijoitetaan toistaiseksi ainoastaan kahteentoista isompaan vankileiriin, nimittäin: Helsinkiin, Hämeenlinnaan, Kuopioon, Lahteen, Mikkeliin, Ouluun, Riihimäelle, Tammisaareen, Tampereelle, Turkuun, Vaasaan ja Viipuriin, ja kuhunkin näistä vankileireistä on määrätty tutkintotuomari kunta päällikköineen ovat kaikki ne pöytäkirjat, jotka koskevat sijoitettavia vankeja, lähetettävät vankien mukana isomman vankileirin Tutkintoasiain Paikallispäällikölle.

Jos joku laiminlyö noudattaa näitä määräyksiä, on hänen syykseen luettava, että moni kapinallinen voi päästä rankaisutta tahi että joka tapauksessa tutkimustyö viivästyy.

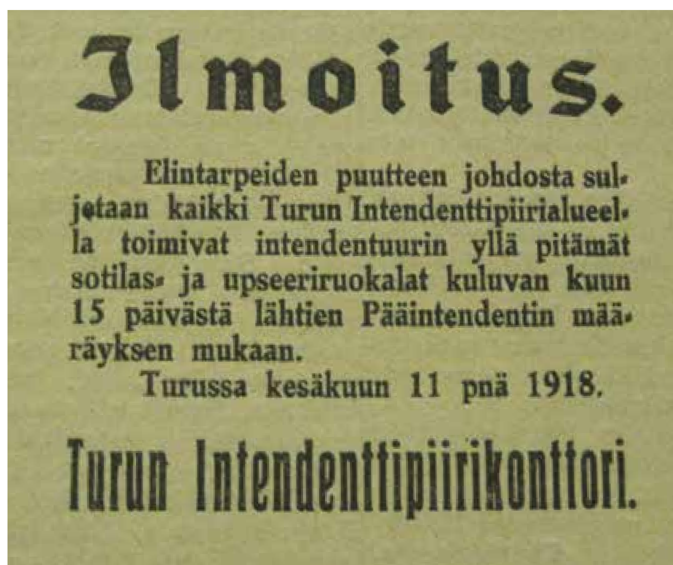
Helsingissä 8 pnä kesäkuuta 1918.

Tutkintoasiain Päällikkö

Majuri Gustaf Aminoff.

(S.I. 2976.)

Tutkintoasiain Päällikön Majuri Gustaf Aminoffin kuulutuksessa perättiin tietoja kapinaan osallistuneista ja annettiin määräyksiä vankien keskittämisestä kahteentoista suureen vankileiriin. Kuulutus julkaistiin Uudenkaupungin Sanomissa 18.6.1918.

Ilmoitus.

Elintarpeiden puutteen johdosta suljetaan kaikki Turun Intendenttipiirialueella toimivat intendentuurin yllä pitämät sotilas- ja upseeriruokalat kuluvan kuun 15 päivästä lähtien Pääintendentin määräyksen mukaan.

Turussa kesäkuun 11 pnä 1918.

Turun Intendenttipiirikonttori.

Elintarvikkeiden puute johti myös sotilas- ja upseeriruokaloiden sulkemiseen. Turun Intendenttipiirin ilmoitus julkaistiin Uudenkaupungin Sanomissa 15.6.1918.

kapinallisuudesta epäiltyjä, mutta vapaalle jalalle päästettyjä henkilöitä kuulusteltaessa".

Vankeja keskitettiin

Tutkintoasiain päällikön kuulutuksessa annettiin määräyksiä myös vankien kohtelusta.

Tarkoituksena oli keskittää kaikki "rintaman etenemisen yhteydessä kuin myös muualla Suomessa" otetut vangit paikallisista pienistä vankiloista 12 isompaan vankileiriin. Niitä muodostettiin muun muassa Hämeenlinnaan, Lahteen, Suomenlinnaan, Tammisaareen ja Turkuun. Kaikki pöytäkirjat, jotka koskevat sijoitettavia vankeja tuli toimittaa vankien mukana vankileirin Tutkintoasiain Paikallispäällikölle.

"Jos joku laiminlyö noudattaa näitä määräyksiä, on hänen syykseen luettava, että moni kapinallinen voi päästä rankaisutta tahi että joka tapauksessa tutkimustyö viivästyy", todettiin kuulutuksessa lopuksi.

Kadonneista tavaroista tarkat tuntomerkit

"Punakaartilaiskapinan aikana ryöstetyn tavaran takaisin saamiseksi oikeille omistajilleen" oli Turun ja Porin lääniin perustettu lääninhalltuksen alainen Selvittelytoimisto. Sen paikallisena asiamiehenä toimi Uudessakaupungissa P. Linden, jonka allekirjoittamassa ilmoituksessa 18.6. annettiin asiaan liittyviä ohjeita.

"Kehotan kaikkia niitä, joilta punaisten aikana on kadonnut tavaroita ja jotka haluavat saada omansa mahdollisesti vielä takaisin, jättämään toimistoon kirjallisen luettelon näistä tavaroista ja myös hevosista", ilmoituksessa neuvottiin.

Tavaroista piti antaa tarkat tuntomerkit. "Tavaraa, josta ei voida selviä erikoistuntomerkkejä esittää, on turhaa ensinkään luettelossa mainita, koska niiden erottaminen toisista tulee mahdottomaksi", korostettiin ilmoituksessa.

Hevosten kauppa kiellettiin

Hevosista julkaistiin oma erityinen kuulutus lehdessä kesäkuun 20. päivänä. Siinä aluepäällikkö John Sahlberg kielsi "herra Piiripäällikön käskystä tästä päivästä alkaen kaiken hevosten ostamisen ja myymisen". Näin siksi, että "punakaartin ryöstämien hevosten toimittaminen takaisin oikeille omistajilleen vaikeuttuu sen vuoksi, että

tällaisia ryöstettyjä hevosia myydään edelleen uusille ostajille".

AVUSTUKSIAKIN oli saatavissa sodasta kärsimään joutuneille, kuitenkin vain valkoisten puolella taistelleille. Uudenkaupungin Sanomien etusivulla oli kesäkuun 27. päivänä kaikkiaan kolme tällaisia avustuksia koskevaa kuulutusta.

Varsinais-Suomen Vapausrahastosta jaettiin avustuksia "vapaustaistelussa kaatuneiden ja murhaajien kädestä surmansa saaneiden jälkeen jääneiden omaisille, jotka mainitulla tavalla ovat menettäneet perheidensä ainoan tuen sekä vapaustaistelussa haavoittuneille vähävaraisille sotilaille heidän kustantamisekseen toipumiskoteihin tai korvaukseksi menettämästään työkyvystä".

Avustuksia vähävaraisille

Kaupunginvaltuustokin tarjosi avustuksia "niille vähävaraisille Uudenkaupungin kuntalaisille, joiden perheen huoltajat ovat joko kutsunnan kautta asevelvollisuuttaan suorittamassa tahi suojeluskunnan jäsenenä kaatuneet eli muuten tulleet kyvyttömiksi perheistään huolehtimaan". Valtuuston asettaman komitean puolesta anomuksia otti vastaan 29.6. julkaistun ilmoituksen mukaan samaten heinäkuun 15. päivään saakka E.A. Koskinen.

Myös sodan toista osapuolta sentään avustettiin. Siitä kertoo T. Aaltion allekirjoittama ilmoitus Uudenkaupungin Sanomien etusivulla. "Niiden perheiden huoltajia, joihin kuuluu alle 15 v. vanhoja lapsia ja jotka ovat nykyään kadottaneet varsinaisen elättäjänsä joko kaatuneena tai vankina, pydetään tekemään ilmoitus perheen tilasta ja toimeentulosta ensi keskiviikkona ja perjantaina klo 12-2 ruotsalaisella kansakoululla, entisessä vankileirin kansiassa."

MJ

ASEIDEN VAIETTUA

Uudessakaupungissa vallan vaihduttua komendantti Toivo Piintilä kehotti ympäristön elintarvikelautakuntia, maanviljelijöitä ja muita henkilöitä tekemään kaikkensa, että kaupunkiin saadaan riittävästi elintarpeita. Varsinkin perunia kehotettiin tuomaan täkäläiselle elintarvikelautakunnalle, joka otti niitä vastaan läänin Elintarvikekomitean vahvistamasta rajahinnasta.

Sodan jälkeen vankileireille teljettiin yli 80 000 hävinneen osapuolen suomalaista. Kärsimysten malja poreili ja kuohui. Leireillä ravintona oli ala-arvoisista raaka-aineista valmistettua ruokaa, joka koostui kapakalasta, sillistä, hapankaalista ja juureksista. Omaiset eivät saaneet lähettää vangeille elintarvikkeita. Tätä kokemattomuudesta johtunutta päätöstä voidaan jo luonnehtia joukkokuolemantuomioksi.

Taudit alkoivat riehua nälän heikentämien vankien joukossa nopeasti. Ilmeisesti Itämeren divisioonan mukanaan tuoma espanjantauti tappoi kesäkuussa arviolta 5000 vankia, vähintään joka kolmannen vankileireillä kuolleen. Heinäkuun alussa neljännes vangeista laskettiin vapaaksi, mutta ennen uutta satoa suunnilleen 13 500 henkeä oli menehtynyt leireillä nälkään ja tauteihin. Uudestakaupungista ja sen ympäristöstä menehtyi 32 henkeä Tammisaaren, Turun ja Hämeenlinnan leireillä tai välittömästi kotiin palattuaan.

Uusikaupunkilainen Helmer Lehtonen (s.1896) oli kutsunnoissa kesällä 1918. Hän vartioi asevelvollisaikanaan myös punavankeja Turussa. Hän joutui usein todistamaan ikäviä tapauksia. Esimerkiksi eräälle tajuttomalle, luuta ja nahkaa olevalle vangille koitettiin syöttää mannavelliä,

Uusikaupunkilainen Helmer Lehtonen vartioi asevelvollisena punavankeja Turun vankileirillä. Säälintunteetkin nousivat usein pintaan. Uudenkaupungin museo/Augusta Olsson.

joka tuli saman tien läpi koko elimistön. Vanki menehtyi.

Punavanki ja Salmen kartanon muonamies Grönroos piti huumoria yllä. Hän lauleli iloisesti ristikon ja avoimen ikkunan takaa ja sai samalla raitista ilmaa. Palkaksi hauskoista ja ronskeistakin kupleteista ja rekilauluista hän sai joskus vartijoina toimineilta virnuilevilta klopeilta leipäpaloja. Lehtonen heitti itsekin usein leipää Grönroosille, mutta jäi kerran kiinni, kun muuan vänrikki sattui juuri tulemaan rakennuksen kulman takaa. Leivän antaminen vangeille oli ankarasti kielletty. Seurauksena oli kahdeksan vuorokautta arestia, joista neljä kovennettua. Hän ei joutunut kuitenkaan rangaistusta kärsimään.

Säännöstely tehosi

Heinäkuussa 1918 ajettiin läpi uusi elintarvikelaki. Koska ruokavaroja ei riittänyt tasapuolisesti kaikille, annettiin etusija elintarviketuotannossa uurastaville. Laki pyrki myös uudisviljelyn edistämiseen ja kylvöalan kasvattamiseen, sillä maailmansodan pelättiin kestävän vielä useita vuosia. Tilanne muuttui vielä entistä synkemmäksi, sillä loppukesä oli sateisin 75 vuoteen ja sadosta ennustettiin todella kehnoa.

Vähäinenkin tuonti maahamme ehtyi, kun häviötä kohti kulkevalla Saksalla ei riittänyt viljaa edes omaan tarpeeseen. Jäljelle jäi vain yksi armoton keino: vielä entistäkin kovempi säännöstely. Tämän politiikan kulmakivenä oli kuljetuskielto, joka luvanvaraisti elintarvikkeiden siirtämisen maitse, meritse tai postin välityksellä. Lain rikkomisesta saattoi seurata jopa kolmen vuoden kuritushuonetuomio. Kuljetuskielto tyrehdytti hyvin tehokkaasti salakauppaa. Elintarvikkeita alkoi vähitellen kertyä valtion varastoihin. Lokakuussa viljantoimitukset jo miltei kaksinkertaistuivat. Vähimmäistavoite, maamme väestön hengissä pitäminen, oli toteutunut.

Mikäli niukkoja ruokavaroja ei olisi 1918 onnistuttu edes jossain määrin tasaamaan varakkaiden ja köyhien, etelän ja pohjoisen sekä maaseudun ja kaupunkien kesken, olisi seurauksena väistämättä ollut väestökatastrofi. Ihmisten jokapäiväiseen ravinnonsaantiin liittyvät kysymykset saivat kesällä 1918 huomattavasti enemmän palstatilaa sanomalehdissä kuin esimerkiksi pohdinta tulevasta valtiomuodosta.

Widgren valtuustossa

Elintarvikekysymys oli myös Uudessakaupungissa erittäin vaikea. Merestä saatiin onneksi kelirikon jälkeen hieman lisäravintoa, mutta työväestö näki nälkää ja myös porvarillisten palkannauttijoiden kärsivällisyys alkoi loppua. Kapellimestari August Widgren käytti valtuustossa kesäkuun lopussa hyvin kirpeää ja sapekasta kieltä. Kapinan pääsyinä olivat tämän aikalaisen mielestä elintarvikkeiden korkea hinta ja salakauppa – ja koko vapaustaistelu oli koitunut keinottelijoiden hyväksi. Köyhä kansanosa ei pystynyt enää ostamaan edes perunoita muista elintarvikkeista puhumattakaan. Ihmisystävällisyys ja ymmärrys vähäosaisia kohtaan olivat monelta täysin kateissa ja itsekkyys ja ahneus kukoistivat. Joulukuussa valtuutetut ihmettelivät, miksi ihmeessä Uudessakaupungissa ei saanut ostaa voita, vaikka lähellä oli neljä meijeriä! Maitokauppojen edessä värjötteli pitkiä jonoja, punaisia kannattaneille

Kapellimestari ja kaupunginvaltuutettu August Widgren ymmärsi monia aikalaisiaan paremmin ravinnon puutteen merkityksen sisällissodan sytykkeenä. Esitti myös mielipiteensä suoraselkäisesti heti aseiden vaiettua. Uudenkaupungin museo/ Augusta Olsson.

ei maitoa aina olisi edes haluttu myydä ja viljaa vietiin lähipitäjistä suurempiin keskuksiin paremman hinnan toivossa.

Tasavallan elämä saattoi kuitenkin ontuen alkaa, kun maa oli hyväksytty länsivaltojen taholta ja Suomeen oli saatu viljaa. Elämä oli edelleen äärimmäisen niukkaa, vaikka nälkä jo hieman helpottikin.

Uusikaupunkilainen Salomon Lehtimäki, Myllymäen komeiden kivirakennelmien tekijä, toteaa 1970-luvun alussa, elämänsä ehtoopuolella: ”Olen monta kertaa ajatellut, että tulkoon ihan mitä tahansa, kunhan vaan ei koskaan tule sellaista aikaa kuin vuosi 1918 oli.”

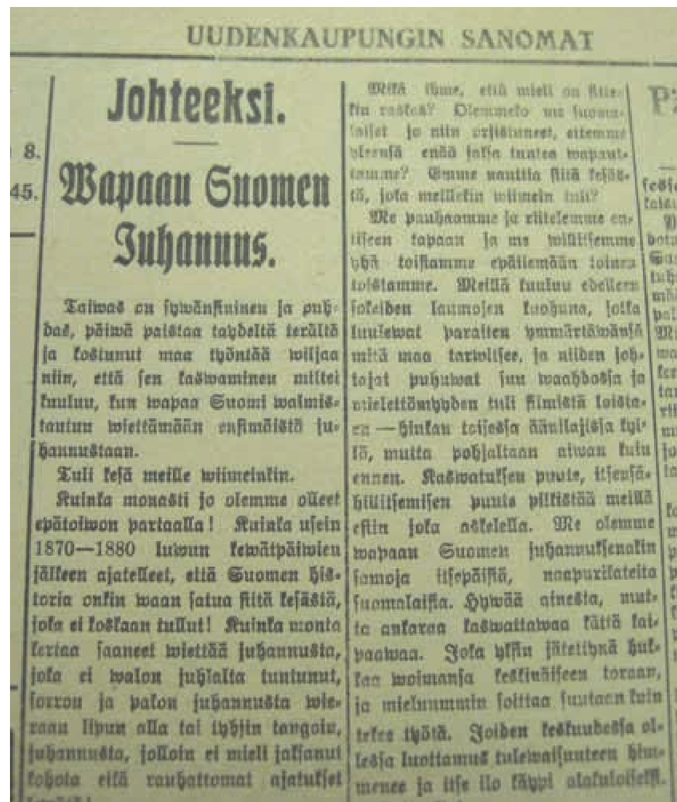
Esa Lahtinen

Lähteet:

- Itsenäistymisen vuodet1917-1920. VPK1992.
- Suomen maatalouden historia osa 2 Gummerus 2004.
- Kaukovalta K. V.:Uudenkaupungin historia IV. Uusikaupunki 1962. Meri Veijo: Ei tule vaivatta vapaus. Otava 1995.
- Turpeinen Oiva: Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. VPK 1991. Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Helmer Lehtonen.
- Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Salomon Lehtimäki

VAPAAN SUOMEN JUHANNUS UUDESSAKAUPUNGISSA 1918

Uudessakaupungissa vietettiin sata vuotta sitten Vapaan Suomen Juhannusta. Näin nimitti keskikesän juhlaa esimerkiksi Uudenkaupungin Sanomat pääkirjoituksessaan ja hauskaa sellaista toivotti ”ostajilleen, liiketuttavilleen ja ystävilleen” puolestaan uusikaupunkilainen Aalto & Stenroos -yritys.

UUDENKAUPUNGIN SANOMAT

Johteeksi.

Wapaan Suomen Juhannus.

Taiwas on sywänsininen ja puhdas, päiwä paistaa täydeltä terältä ja kostunut maa työntää wiljaa niin, että sen kaswaminen miltei kuuluu, kun wapaa Suomi walmistautuu wiettämään ensimäistä juhannustaan.

Tuli kesä meille wiimeinkin.

Kuinka monasti jo olemme olleet epätoiwon partaalla! Kuinka usein 1870—1880 luwun kewätpäiwien jälkeen ajatelleet, että Suomen historia onkin waan satua siitä kesästä, joka ei koskaan tullut! Kuinka monta kertaa saaneet wiettää juhannusta, joka ei walon juhlalta tuntunut, sorron ja pahon juhannusta wieraan lipun alla tai tyhjin tangoin, juhannusta, jolloin ei mieli jaksanut kohota että rauhattomat ajatukset [illegible]

Mikä ihme, että mieli on sittenkin raskas? Olemmeko me suomalaiset jo niin orjistuneet, ettemme yleensä enää jaksa tuntea wapauttamme? Emme nauttia siitä kesästä, joka meillekin wiimein tuli?

Me pauhaamme ja riitelemme entiseen tapaan ja me willitsemme yhä toisiamme epäilemään toinen toistamme. Meillä kuuluu edelleen sokeiden laumojen kuohuna, jotka luulewat paraiten ymmärtäwänsä mitä maa tarwitsee, ja niiden johtajat puhuwat suu waahdossa ja mielettömyyden tuli silmistä loistaen — hiukan toisessa äänilajissa kyllä, mutta pohjaltaan aiwan kuin ennen. Kaswatuksen puute, itsensähillitsemisen puute pilkistää meillä esiin joka askelella. Me olemme wapaan Suomen juhannuksenakin samoja itsepäisiä, naapurikateita suomalaisia. Hywää ainesta, mutta ankaraa kaswattawaa kättä kaipaawaa. Joka yksin jätettynä hukkaa woimansa keskinäiseen toraan, ja mieluummin soittaa suutaan kuin tekee työtä. Joiden keskuudessa ollessa luottamus tulewaisuuteen himmenee ja itse ilo käypi alakuloiseksi.

Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan Johteeksi-otsikon alla Vapaan Suomen Juhannuksesta.

”Mieli on sittenkin raskas”

”Taivas on syvänsininen ja puhdas, päivä paistaa täydeltä terältä ja kostunut maa työntää viljaa niin, että sen kasvaminen miltei kuuluu, kun vapaa Suomi valmistautuu viettämään ensimmäistä juhannustaan. Tuli kesä meille viimeinkin”, kirjoitti Uudenkaupungin Sanomat pääkirjoituksessaan kesäkuun 22. päivän numerossa, jossa oli poikkeuksellisesti kuusi sivua normaalin neljän sijasta.

”Mikä ihme, että mieli on sittenkin raskas? Olemmeko me suomalaiset jo niin orjistuneet, ettemme yleensä enää jaksa tuntea vapauttamme?Emme nauttia siitä kesästä, joka meillekin viimein tuli? Me pauhaamme ja riitelemme entiseen tapaan ja villitsemme yhä toisiamme epäilemään toinen toistamme, lehti kirjoitti.

Työtä tehtävä uupumatta

”Me olemme vapaan Suomen juhannuksenakin samoja itsepäisiä, naapurikateita suomalaisia. Hyvää ainesta, mutta ankaraa kasvattavaa kättä kaipaavaa. Joka yksin jätettynä hukkaa voimansa keskinäiseen toraan, ja mieluummin soittaa suutaan kuin tekee työtä. Vasta kun opimme ymmärtämään, parhaiten palvelevamme maata tekemällä uupumatta työtä kukin kohdallamme ja jättämällä sen itsepäisen `huolehtimisen Suomen tulevaisuudesta` Jumalan haltuun – vasta sitten huomaamme ja tunnemme todella vapautemme.”

Juhannukseksi saapunut:

Uusi valikoima erilaatuisia *Pukukankaita.*
Herrain hattuja, mustia, värillisiä ja valkoisia.
Paitoja, valkeita ja värillisiä.
Lakkia, useampaa laatua.
Kravatteja, Kauluksia, Sukkia, Sukka-, Hiha- ja *Housunkannattimia y. m. y. m.*

E. A. Koskisen Kangaskauppa- ja Pukimoliikkeeseen
Uudessakaupungisaa.

E.A. Koskisen Kangaskauppaan ja Pukimoliikkeeseen oli saapunut juhannukseksi monenlaista.

”Kun totutamme itsemme pois ajatuksesta, että me johdamme ja sen sijaan luotamme siihen, että meitä johdetaan - ja johdetaan hyvään suuntaan - silloin mieli kevenee, ilo täyttää rinnan ja valon juhla saa vanhan merkityksensä takaisin. Kunhan vapaan Suomen ensimmäinen juhannus saisi opettaa tämän salatun totuuden monelle lehtemmekin lukijoista. Sillä mitä enemmän meille sellaisia henkilöitä tulee, sitä varmempi on tulevaisuutemme”, lehti lopetti pääkirjoituksensa.

Pelastusarmeijan juhlat

Uudessakaupungissa vietettiin juhannuksena myös pelastusarmeijan juhlaa. Suuri Juhannusjuhla aloitettiin aattona turkulaisia vieraita tuoneen laivan saavuttua rantaan ”riemumarssilla huoneustoon”. Suuressa tervetulojuhlassa kello 2 iltapäivällä oli ohjelmassa ”Torvi-, Kitari-, Mandoliini- ja Lasisoittoa, Laulua, puheita ym”. Myöhemmin järjestettiin marssi torille, jossa pidettiin kokous ja illan päätti ”Suuri Pelastuskokous huoneustossa”. Juhannusaamuna oli ohjelmassa vielä jäähyväiskokous turkulaisille.

Lehdessä ilmoitettiin myös Laivamatkasta ”Vasamalla” Juhannus-aattona Merikaskisiin. Lähtö oli Pakkahuoneen luota kello 9 aamupäivällä ja ”otetaan kiinni myös Vohdensaaren laituriin”. Perillä oli ohjelmassa hengellisiä puheita, laulua, soittoa ym. ”Maitoa saatavana perillä”, kerrottiin ilmoituksessa.

Housunkannattimia ja ruotsalaisia tulitikkuja

Paikalliset liikkeet ilmoittivat lehden juhannusnumerossa myös monenlaisia tuotteita. Esimerkiksi E.A. Koskisen Kangaskauppaan ja Pukimoliikkeeseen oli juhannukseksi saapunut ”Uusi valikoma erilaisia Pukukankaita. Herrain hattuja, mustia, värillisiä ja valkoisia. Paitoja, valkeita ja värillisiä.

Aalto & Stenroos toivotti ostajilleen, liiketuttavilleen ja ystävilleen ”Vapaan Suomen Juhannusta”.

Pelastusarmeija järjesti Uudessakaupungissa ”Suuret Juhannusjuhlat”, joihin tuli laivalla vieraita myös Turusta.

Lakkia, useampaa laatua. Kravatteja, Kauluksia, Sukkia, Sukka-, Hiha- ja Housunkannattimia y.m. y.m.”

Vestergren & Linden ilmoitti ”Ruotsalaisia tulitikkuja” ja Sanni Kanervan kangaskauppa mainosti ”Paikkakunnan suurinta ja monipuolisinta varastoa”. Kultaseppä J.V. Jokiniemi suositteli puolestaan ”teoksiaan”.

Lehti muistutti omassa ilmoituksessaan, että ”Kaikkien kesäkiireittenkin lomassa on toki tilattava Uudenkaupungin Sanomat”.

”Koreasti sisällä”

Sateen ja tuulen merkeissä Uudenkaupungin juhannus sata vuotta sitten lopulta sujui ”kaikessa hiljaisuudessa, sovussa ja rakkaudessa”. ”Navakka, miltei myrskymäinen etelätuuli ja ajoittainen sade, jota viimemainittua maamies ei taida kyllin kiittää, pilasivat kuitenkin kaupunkilaisten enemmät ilonpidot ulkosalla, pakottaen istumaan koreasti sisällä. Muuta mainittavaa ei lienekään tapahtunut joten on kai parasta panna piste, kirjoitti Uudenkaupungin Sanomat juhannuksen jälkeisessä numerossaan kesäkuun 27. päivänä.

Uudenkaupungin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan Johteeksi-otsikon alla Vapaan Suomen Juhannuksesta.

E.A. Koskisen Kangaskauppaan ja Pukimoliikkeeseen oli saapunut juhannukseksi monenlaista.

Aalto & Stenroos toivotti ostajilleen, liiketuttavilleen ja ystävilleen ”Vapaan Suomen Juhannusta”.

Uudenkaupungin Sanomat muistutti omassa ilmoituksessaan lehden tilaamisen tärkeydestä.

Pelastusarmeija järjesti Uudessakaupungissa ”Suuret Juhannusjuhlat”, joihin tuli laivalla vieraita myös Turusta.

MJ

JÄLKIPUINTIA KAUHUN AJASTA UUDESSAKAUPUNGISSA

Sitkeästi näihin päiviin saakka eläneen myytin mukaan sisällissodassa valkoiset antoivat henkensä isänmaan ja sen vapauden puolesta – punaiset puolestaan uhrasivat ainokaisensa aatteen ja vakaumuksensa edestä.

Suurimmalle osalle nykyisistä suomalaisista ne ovat kuitenkin jo pelkkiä korulauseita, kaikuja runebergiläisistä sankaritarinoista. Suomen sisällissodassa ei ollut täältä ajasta katsottuna mitään ylevää tai sankarillista eikä sen pyörteissä henkensä menettäneillä jaloa uhrimieltä. Sankari- tai joukkohaudoissa makaavat eivät olleet sankareita, vaan sodan vastentahtoisia uhreja, joilla useimmilla olisi ollut vielä vuosikymmeniä täyttä elämää edessään.

Laillista esivaltaa vastaan nousseita kapinoitsijoita kohdeltiin tilinteon hetken koittaessa aivan yhtä laittomasti. Tämä esivalta ei itsekään noudattanut lakia: suurin osa teloitetuista punaisista oli jo tavannut kohtalonsa laittomissa kenttätuomioistuimissa ennen ensimmäistäkään virallista valtiorikosoikeuden istuntoa heinä-elokuussa 1918. Vankileirit olivat sitten vielä ihan asia erikseen. Murhiin syyllistyneet punaiset saivat valtaosin rangaistuksensa, todella harva onnistui sen välttämään. Myös Venäjälle paenneet saivat myöhemmin usein surmansa sikäläisissä puhdistuksissa. Valkoiset teloituksiin ja suoranaisiin murhiin osallistuneet vapautettiin esivallan toimesta kaikesta vastuusta jo joulukuussa 1918.

Turkulainen varatuomari Toivo Piintilä, joka toimi Uudenkaupungin komendanttina keväällä 1918. Elämän ja kuoleman herra, joka kuulusteli, tuomitsi ja oli myös paikalla teloituksissa. Hän oli naimisissa uusikaupunkilaisen merkkimiehen merikapteeni Juho Saarisen Naima-tyttären kanssa.

Monta syytä

Millä tavalla sisällissodan uhrit valikoituivat Uudessakaupungissa? Mitkä olivat syyt, joiden perusteella saattoi joutua kiväärinpiippujen eteen ja joukkohautaan? Miten paljon puhtaalla sattumalla tai väärinkäsityksillä oli merkitystä toteutuneisiin terroritekoihin? Entä vanhoilla kaunoilla tai koetuilla tai luulotelluilla vääryyksillä?

Joillakin uhreilla itsellään oli varsin selkeä käsitys todennäköisyydestä joutua väkivallan kohteeksi. Tilanomistaja Lauri Zenger ja ylioppilas Max Kandelin olivat pakomatkalla punaisten valtaamasta kaupungista tullessaan pidätetyksi ja surmatuiksi. Myöskin aseiden hankintaan suojeluskunnalle osallistunut makkaratehtailija Yrjö Kuusela oli silloin jo retkikunnan mukana Ahvenanmaalla. Samoin apteekkari Hugo Ekerodde oli poistunut kaupungista. Santeri Jalavaa esti lähtemästä pakomatkalle velvollisuus lääkärinä ja mahdollisesti myös usko lääkärin koskemattomuuteen. Punaisten keskeiset toimijat seppä Eemil Salonen, räätäli Lauri Vuorio ja suutari Petter Aaltonen tapasivat myös kohtalonsa pakomatkalla ollessaan ja jouduttuaan valkoisten vangiksi Hämeessä – todennäköisesti Uudestakaupungista tulleiden tunnistajien toimesta tai ainakin kotikaupungista tulleiden vaatimusten perusteella. Pakolaiskolonnassa matkanneet rivimiehet, Emil Rimm ja Flammingin veljekset Yrjö ja Viljo, ammuttiin Hollolassa lähellä Lahtea satojen kohtalotoveriensa kera, jouduttuaan siellä epäonnekseen virolaisen majuri Hans Kalmin erityisen murhanhimoisten joukkojen käsiin.

Tuomiot yllättivät

Muut surmatut valkoiset tai punaiset eivät lähteneet pakosalle tai piileksimään: ilmeisesti he eivät tiedostaneet vaaran todellisuutta tai ainakaan heillä ei ollut aavistustakaan tulevan rangaistuksensa ankaruudesta. Uusikaupunkilaiset eivät olleet tekijöinä helmikuun valkoisten murhissa, mutta tiettävästi jotkut paikkakuntalaiset olivat toimineet ilmiantajina ja yllyttäjinä veritekoihin. Etenkin joitakin naisia syytettiin myöhemmin verenhimoisuudesta ja tappamiseen yllyttämisestä – varomattomat vihapuheet saattavat osaltaan selittää kolmen naisen teloittamista Uudenkaupungin kaltaisessa pikkukaupungissa. Pahaa aavistamattoman Veera Kaleniuksen noutivat kiväärimiehet tuomiolle hänen istuessaan kaikessa rauhassa juttelemassa tuttavansa keittiössä keinutuolissa; toimittaja Väinö Vanharanta palasi hyvässä uskossa Uuteenkaupunkiin Pohjola-laivalla ja joutui välittömästi pidätetyksi ja tuomittavaksi.

Työnjohtaja Anian Kumio, puuseppä Niilo Vuorinen, salvumies Juho Salminen ja ulkotyöntekijät Maria Pietilä ja Martta Lehtinen eivät välttämättä tajunneet olevansa ollenkaan hengenvaarassa. Joillakin myös puoliso, perhe tai pienet lapset vaikuttivat päätökseen jäädä kotiin pakomatkan sijasta. Merkityksensä naisten tuomioihin saattoi olla myös sillä, että Veera Kaleniuksen puoliso oli punakaartin johtomiehiä ja Martta Lehtisen veli plutoonanpäällikkö. He olivat etsityimpien punaisten listalla ja naisia tuomittaessa vielä valkoisten tavoittamattomissa.

Olisi ollut outoa, jos Uudessakaupungissa ei – monista muista paikkakunnista poiketen – olisi teloitettu yhtään kapinallista. Komendantti Toivo Piintilä ja kenttäoikeuden jäsenet olisivat joutu-

neet omituiseen valoon ja heitä olisi korkeamman johdon taholta pidetty varmasti liian helläkätisinä tehtäväänsä. Turusta käsin seurattiin tarkasti edesottamuksia eri paikkakunnilla ja annettiin ohjeita ja määräyksiä kapinallisten rankaisemisesta. Kuolemantuomioista Uudessakaupungissa päätettäessä rima olikin poikkeuksellisen alhaalla moniin muihin paikkakuntiin verrattuna. Jotkut joutuivat mahdollisesti myös sijaiskärsijöiksi: huhtikuun lopulla halutuimmat kapinalliset olivat vielä teillä tietymättömillä.

Uudenkaupungin komendantti Toivo Piintilä oli merkittävä toimija Turun liike-elämässä; menestyminen myöskin jatkossa ja taloudellinen hyöty sekä yhteiskunnallinen asema vaati varmasti ruodussa pysymistä ja annettujen käskyjen tinkimätöntä noudattamista. Sitä vaati luonnollisesti myös asema tiukassa sotilaallisessa organisaatiossa.

Teot puhuvat

Kosto oli myös yhtenä oleellisena tekijänä paikallisissa tuomioissa. Kenttäoikeuden ja suojeluskunnan jäsenten läheisiä ystäviä ja liiketuttavia oli joutunut punaisten raakalaismaiseksi kuvaillun terrorin uhriksi: joku tai jotkut saivat luvan maksaa.

Kaunaisuudella ja vanhoilla kiistoilla oli ilmiselvästi merkitystä ainakin liikemies Julius Zachariassenin murhassa. Varakkaasta miehestä levitettiin pahansuopia juoruja elatusmaksujen laiminlyönnistä ja kitsaudesta; myös suhteet joihinkin palkollisiin näyttävät olleen ilmeisen tulehtuneet.

Vastaavasti erityisen hyvässä maineessa ollut pankinjohtaja Blom sai perheineen olla täysin rauhassa punaisten ollessa vallassa. Häntä ei vangittu eikä häneltä takavarikoitu tai ryöstetty mitään. Jenny Laine (s.1901): ”Blomin perhe oli kotonaan... eikä niille kuinkaan... ne oli kai sillai suosiossa... ei niille sitten mitään... heistä oli pidetty enemmän... ei heitä ryästetty eikä ryävätty...” Toivo Walle (s.1907): ”Pankinjohtaja Blom... sen mä tunsin hyvin... hyvin mukava mies...”

Myös merikapteeni J. A. Malenin nauttimasta arvostuksesta työväestön keskuudessa kertoo se, että hän sai ”jotenkin rauhassa ja häiritsemättä johtaa silloisia laivanrakennuksiaan ja mielensä mukaan käydä sinne, mihin työasiat kulloinkin vaativat häntä menemään”, kuten Uudenkaupungin Sanomat myöhemmin kirjoitti.

Kaupunginlääkäri Santeri Jalava oli myös hyvin pidetty ja tunnettu vähäväkisten auttajana ja ymmärtäjänä. Toiminta suojeluskunnassa ja aseiden hankinnassa olivat kuitenkin punakaartin kovan linjan miesten mielestä niin raskauttavia, että hänen kohtalostaan päätettäessä eivät luonteenpiirteet paljoa painaneet.

Huudot kuuluvat

Sisällissota oli myös luokkasotaa ja siihen liittyvää puhdistusta ja vastustajien likvidointia. Pelättiin kapinan uusiutumista ja pienennettiin sen toteutumisen todennäköisyyttä eliminoimalla keskeisiä punaisia toimijoita. Aivan samoin punaisten tekemien surmattavien listalla oli ollut heidän vallassa ollessaan ensimmäisinä aseelliseen vastarintaan valmistautuvat suojeluskuntalaiset, etenkin toiminnan organisoijat ja johtajat.

Valkoisten surmiin osallistuneet saatiin valtaosin selvitettyä ja tuomituksi jo vuoden 1918

aikana. Mutta ketkä toteuttivat punaisille annetut kuolemantuomiot, ketkä ampuivat uusikaupunkilaisia tuttujaan ja naapureitaan kevätöiden hämärässä Uudessakaupungissa huhti-toukokuussa 1918? Pienillä paikkakunnilla uhrit ja teloittajat eivät jääneet tuntemattomiksi: kaikki tiesivät kaiken. Täällä ei tapahtunut mitään seremoniallisia joukkoteloituksia, Francisco de Goyan kuuluisan maalauksen kaltaisia ampumisia lukuisien sotilaiden yhteislaukauksilla. Tuomitut teloitettiin yksitellen tai pareittain, ampujiakin tarvittiin vain pari, yksikin asiansa osaava pistoolimies riitti aivan hyvin. Vapunaattona suoritettujen teloitusten aikana Uudessakaupungissa oli Ahvenanmaalta kotoisin olevia joukkoja.

Silloin ammutut olivat tiukasti sidottuja ja Veera Kalenius myöskin riisuttu. Aikalaisten mukaan ruumiita myöhään syksyllä siirrettäessä niissä oli näkyvissä selviä kidutuksen tai muuten poikkeavan toiminnan jälkiä: esimerkiksi eräältä teloitetulta puuttui pää. Aina Aaltonen (s.1903):

”Sisällissodan aika oli vaikea... täällä tapettiin niin paljon... miehiä ja naisia tapettiin kadulla ja meren rannalla... kauhealla huudolla herättiin siihen, että naiset tuolla huusivat, että meitä tapetaan... semmonen Kaleniuksen Veerakin huusi kovalla äänellä, että meitä viedään tapettaviksi... ja Pietilän Maiju... 21-24 ikäisiä... niitä vietiin ja puskettiin pitkin katuja... eivät olleet toimineet kaartissa, Veera oli jo vanhempi nainen, mutta nämä nuoremmat tytöt olivat vain käyneet tansseissa työväentalolla.” Kuolemanhädässä olevien naisten huudot kantavat kyllä kirkkaasti yli öisen, liikkumakiellossa olevan pikkukaupungin.

50 markan ”palkkio”

Sisällissodassa tekivät molemmat osapuolet tunnetusti raakoja surmatekoja humalassa ollessaan. On tietenkin täysin mahdollista, että päätöksiä tehtiin ja teloituksia toimeenpantiin Uudessakaupungissakin viinan voimalla.

Myöhemmin tehdyissä punaisten surmissa oli tekijöinä myös paikallisia. Pienestä kaupungista ei ollut varmaankaan helppoa löytää ampujia. Valtaosa valkoisesta siviiliväestöstäkin kavahti tuttujen vangittujen surmaamista. Rintamalla sotineista valkoisista moni oli kuitenkin teloituksia nähnyt ja jotkut todennäköisesti niihin osallistuneetkin. Pari poliisia mainitaan ampujina eri lähteissä, samoin yksi teurastaja. Poliisit toimivat käskystä, kieltäytyessä olisi virkanuttu joutunut varmaankin nopeasti naulaan. Myös rahallisesta korvauksesta teloittajille kerrotaan. Erään ampujan mielenterveys petti myöhemmin, ja hänen kerrotaan kailottaneen taukoamatta mielisairaalan huoneen ikkunasta ohikulkijoille jokaisesta ammutusta saamastaan 50 markan palkkiosta. Rahallista korvausta käytettiin myös muualla. Esimerkiksi naapurikaupungissa Raumalla täytyi vastenmielisestä tehtävästä kieltäytyneen suojeluskuntalaisen maksaa sijaiselle 500 markkaa.

Esa Lahtinen

Lähteet:

- Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Aina Aaltonen
  Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Jenny Laine
  Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Toivo Walle Rauman museon äänitteet: Aaro Airokivi

TOTTA JA TARUA

Uudessakaupungissa on useissa suvuissa säilynyt kertomuksia vuoden 1918 tapahtumista kaupungissa ja sen lähiympäristössä. Ne ovat usein samankaltaisia kansanperinteessä yleisestikin esiintyvien tarinoiden kanssa. Hävinneet pyrkivät vesittämään niillä voittajien julkisuudessa esittämää "virallista" historiankirjoitusta ja myöskin poistamaan tekoihin liittyvää omaa ahdistusta. Jotkut niistä ovat suurin piirtein totta, toiset reippaasti väritettyjä ja osa kokonaan tuulesta temmattuja.

Yliluonnolliset tapahtumat toistuvat usein näissä tarinoissa. Aina Aaltonen kertoo surmatuista nuorista naisista Martta Lehtisestä ja Maiju Pietilästä: "Heidän tomunsa löydettiin sitten sillä lailla tuolta, että Martta tuli äidilleen uniin ja sanoi, että he ovat täällä kolmen koivun välissä kuopassa, ja heidän ylitseen kuljetaan...sen perusteella heidät sitten löydettiin ja vietiin hautausmaalle..." Pyhämaassa valkoisten kiduttaman ja surmaaman nuorukaisen Ali Arpasen metsähaudalla näkyi joka ilta kirkas valo, joka katosi vasta, kun vainaja siirrettiin siunattuun maahan. Punaisten surmiin syyllistyneet armahdettiin joulukuussa 1918. Monet heistä saivat kuitenkin tarinoiden mukaan ansaitun rangaistuksensa aikanaan. Jotkut tulivat mielisairaiksi tai murhattujen aaveet vainosivat heitä loppuelämän. Myöhemmin monet teloittajat ajautuivat itsemurhaan.

Väkivaltaa liioiteltiin

Tehtyjä julmuuksia liioiteltiin surutta ja tarkoitushakuisesti. Murhattuja valkoisia virkamiehiä kerrottiin juoksutetun avojaloin reen perässä talvipakkasella ja heidän ruumiitaan oli häväisty ja silvottu monin tavoin. Vielä kaksikymmentä vuotta myöhemmin Uudenkaupungin Sanomat kirjoittaa näistä tapauksista hyvin yksityiskohtaisesti: lehden mukaan säälimättömät julmurit olivat ampuneet ja lävistäneet pistimillä uhrinsa, joltain oli pää käännetty taaksepäin tai kädet oli katkottu. Eräältä olivat verenhimoiset punaiset viiltäneet vatsan auki ja hakanneet rintakehän veriseksi massaksi, toisen rinnassa ammotti aukko, josta olisi voinut työntää nyrkin sisään. Lueteltuaan kaikki mahdolliset yksityiskohdat veriteoista, toteaa lehti hurskaasti, että ei kuitenkaan halua jatkaa tätä kammottavuuksien listaa.

Harva väkivallan uhri kuolee kauniisti, mutta myöhemmät tekoihin syyllistyneiden ja niistä tuomittujen kuulustelukertomukset eivät tue ollenkaan murhissa tapahtunutta silmittömyyttä. Vastaavasti kerrotaan Uudessakaupungissa sidottuja punaisia kampitetun ampumapaikalle vietäessä, jolloin nämä olisivat kolhineet kasvonsa pahasti verille kaatuessaan. Saattajat ihmettelivät heille ja toisilleen, eivätkö teloitettavat tosiaan ymmärrä yhtään leikkiä.

Paikallisten nuorten naisten, ei välttämättä ampumalla suoritettuun teloittamiseen liittyy myös huhuja muustakin vallankäytöstä. Keväällä 1918 Uudessakaupungissa vaikuttanut poliisi olisi aikalaisten mukaan syyllistynyt myöhemmin juopumuksesta pidätettynä olleiden naisten hyväksikäyttöön. Myös Kainpirtissä sijainneessa vankien säilytyspaikassa vihjaillaan erään kauppiaan syyllistyneen vastaavaan.

Aina Aaltonen kertoo Veera Kaleniuksesta: ”Veera löydettiin sitten siten, että hänellä ei ollut enää kuin liivistä ne paksuimmat saumat, liiviruodot jäljellä hänen vaatteistaan ja kädet ja jalat takaa sidottu…löydettiin sieltä savikuopasta…toisesta paikasta sitten taas…siinä oli miehiä myös…” Vainajien siirrolla oli useita silminnäkijöitä: ajalle tyypilliset puserot ja pitkät hameet eivät luonnollisestikaan maadu muutamassa kuukaudessa.

”Jösön” synkkä maine

Gösta ”Jösö” Grönlund liitetään useissa tarinoissa paikalliseen valkoiseen terroriin. Hän oli teurastaja, kaupustelija ja torikauppias, joka omasi synkän maineen. Gösta liitetään erityisesti nuorten naisten surmiin, mutta mainitaan aikalaismuisteluissa myös muiden teloitettavien noutajana ja saattajana teloituspaikalle. Anssi Simojoki oli nuorukaisena mukana kalastusmatkalla, jolla Vilhelm Vikatmaa kertoi hänen Niilo-isälleen kuljettaneensa moottoriveneellä 1920-luvulla synkkämaineisen Jösöksi kutsutun teurastajan ja hänen apurinsa Isonkarin majakkasaarelle sonnia lahtaamaan. Yli kaksituntinen menomatka kului miesten naukkaillessa kieltolain aikaista spriitä. Perillä alkoi makaaberi härkätaistelu kahden humalaisen teurastajan ja vahvan elukan kesken. Jösö oli leikkaamassa sonnin kurkkua, kun liian keveän iskun saanut elukka nousikin pystyyn ja koitti vapautua selässään roikkuvasta tappajastaan. Työ tuli kuitenkin lopulta tehtyä. Matkalla veneeseen Jösö lupasi tappaa huonon apulaisensa. Vilhelm sijoitti toisen miehen keulaan, toisen ahteriin, kun he korkeassa aallokossa palasivat

Gösta Grönlund. Teurastaja ja torikauppias. Synkän maineen omannut Jösö on kevään 1918 pahamaineisimpia hahmoja Uudessakaupungissa. Kuva Uudenkaupungin museo.

takaisin kaupunkiin. Jösö ja apulainen huusivat hervottomasti joka kerta, kun vene syöksyi aallon pohjaan ja pärskeet heidät kastelivat. Ville Vikatmaa ei voinut olla ajattelematta turvattomia, punaisina murhattuja naisia Jösön puukkoa katsellessaan.

Jösön kerrotaan myöhemmin kauppa-apulaisena toimiessaan varastaneen liikkeen kassan ja kätkeneen sen pihakaivoonsa. Tästä alkeellisesta piilosta se löytyi helposti ja syyllinen paljastui. Elämänsä ehtoopuolella Gösta istuskeli usein kesäisin aamusta iltaan Sorvakon sillanpielessä ongella: häntä kammoksuttiin ja ihmiset eivät mielellään hakeutuneet hänen kanssaan juttusille. Jösön omantunnon tuskat olivat myöhemmin kovia ja mielenterveyskin järkkyi. Hänen vierellään yökausia valvoneelle hoitajalle Jösö tilitti tekojaan. Kohtalon ivaa oli, että hoitajan isän olivat valkoiset aikoinaan surmanneet.

Kauppias muuttui emännäksi

Kaupunkia hallitsi keväällä 1918 piinkovaksi luonnehdittu turkulainen varatuomari Toivo Piintilä. Tämä merikapteeni Juho Saarisen vävy tutki, tuomitsi ja oli läsnä myöskin tuomioiden täytäntöönpanossa. Hän tarvitsi toteuttajiksi myös käsikassaroita, sillä ainakin toukokuun teloitukset piti suorittaa paikallisin voimin vieraiden joukkojen jo poistuttua kaupungista. Pienestä kaupungista teloittajien löytäminen on ollut varmasti vaikeaa: elollisten olentojen surmaamisesta aika harvoilla oli kokemusta, teurastajia lukuunottamatta. Tosin joillakin poliiseilla oli rintamakokemusta ja he olivat erittäin todennäköisesti ainakin nähneet vangiksi jääneiden punaisten teloituksia. Uudes-

Juho Engdal. Kenkäkauppias ja kauppapuutarhuri. Kuva Uudenkaupungin museo.

sakaupungissa vaikuttaneesta kenkäkauppias Engdahlista kerrotaan todellista villin lännen tarinaa: Hän oli Oriluodossa punaisia paossa. Torpan väki ja Engdahl näkivät

tuvan ikkunasta kolmen aseistetun punakaartilaisen olevan tulossa taloon. Muut menivät piiloon, mutta Engdahl naamioitui nopeasti talon emännäksi sitaisten vielä huivinkin päähänsä. Miesten tullessa sisään hän oli selin heihin nähden ja hämmensi kattilaa liedellä. Kauppias oli kuitenkin yhtäkkiä kääntynyt ja ampunut kädessään olleella pistoolilla lähimmän punakaartilaisen. Toiset lähtivät pakoon, mutta Engdahl lähti perään ja ampui heidät molemmat. Oriluodon Martta eli Martta Vehman sai tuon ajan peruina pitkään kenkiä Engdahlin kenkäkaupasta ilmaiseksi. Menehtyneistä punakaartilaisista ei kuitenkaan löydy merkintää sotasurmaluetteloista.

Kauppias John Engdahl oli etsittyjen valkoisten listalla ja hän oli myöhemmin mukana vangitsemassa paikallisia punakaartilaisia. Hän oli tunnettu värikkäänä ja särmikkäänä persoonana, ja uusikaupunkilaisten merimiesten mukaan Engdahl oli ansainnut alkupääoman liiketoimiinsa Yhdysvalloissa ”shanghaijaamalla” eli huumaamalla vastentahtoista miehistöä huonomaineisiin laivoihin.

Esa Lahtinen

Lähteet:

- Uudenkaupungin Sanomat 20.2.1938
- Uudenkaupungin kirjaston äänitteet: Aina Aaltonen
- Anssi Simojoen muistiinpanot
- Mauno Hurmeen haastattelut/Esa Lahtinen
- Jean Suomisen haastattelut/ Esa Lahtinen
- Pentti Ahtiaisen arkisto

ASEISTA LUOVUTTIIN, ASENTEISTA EI

Vuoden 1918 sisällissota jätti yhteiskuntaan syvät haavat, jotka ovat parantuneet hyvin hitaasti. Uudessakaupungissakin oli sisällissodan jälkeen huomattava enemmistö asukkaista jatkuvan tarkkailun ja epäluulon kohteena. Suojeluskunnan ja sen yksittäisten jäsenien tehtävänä oli järjestyksen valvonta kaupungissa. Sillä oli huomattavasti valtaa, jota se käytti yhdessä poliisitoimen kanssa. Jotkut poliisit olivat toimineet näkyvästi kevään 1918 jälkiselvittelyissä, ja heitä kohtaan tunnettiin epäluuloa ja suoranaista vihaa. Murhamiehiä on tavallinen kansa aina kavahtanut ja molempien osapuolten terroriteot eivät pysyneet salassa. Tekijöiden oli nähty kuljettavan tai noutavan uhrejaan, eivätkä kaikki pystyneet niistä vaikenemaan. Pirtukin kirvoitti sisällissotaa seuranneen kieltolain aikana kielenkantoja.

Punaisten tekemät murhat menivät vieraspaikkakuntalaisten kontolle, tosin ilmiantajia ja tekoihin yllyttäjiä löytyi omastakin takaa. Valkoiseen terroriin osallistuneita aseenkäyttäjiä oli heitäkin kaupungissa ainoastaan muutamia, mutta heidän osallisuutensa teloituksiin oli yleisesti tiedossa ja tätä Kainin merkkiä he saivat kantaa elämänsä loppuun saakka.

Suojeluskunta oli kaupungissa vähemmistönä olleiden porvarillisten asukkaiden tuki ja turva. Järjestyksen valvominen kohdistui ainoastaan yhden tahon suuntaan: hävinneessä osapuolessa toimineisiin sekä yleisesti koko vasemmistoon, kommunisteihin ja sosiaalidemokraatteihin. Sisällissota jakoi kaupunkilaiset vuosikymmeniksi eri lokeroihin. Oikeistolaisilla oli suojeluskuntatoiminta ja oma urheiluseuransa Uudenkaupungin Urheilijat. Vasemmiston väki kävi työväentalolla ja urheili Uudenkaupungin Roimassa. Molemmilla kansalaisryhmillä oli omat harrastuspiirinsä: veneilyseurat, teatterit ja soittokunnat. Torilla kävivät kaikki, mutta oikeistolaiset hankkivat päivittäistavaransa Kauppakunnasta tai yksityisten liikkeistä, vasemmistolaiset Vasosta. Nämä rajat olivat pitkän aikaa käytännössä ylittämättömät. Kasvava nuoriso, joka joutui puolestaan pian ottamaan harteilleen maan itsenäisyyden säilyttämisen, kasvatettiin yksiselitteisesti kunnioittamaan tätä näkymätöntä jakoa. Suojeluskunta ja sen johtavat toimijat antoivat myös luotettavuuslausuntoja työntekijöistä.

Mielet myrkyttyivät

Kevään 1918 muutamalle laukaukselle Uudessakaupungissa tuli todella korkea yksikköhinta, kun nämä vihan hedelmät kypsyessään lankesivat maailmansotien välisenä aikana maksuun. Koetut vääryydet, terroriteot, molemminpuolinen epäluulo sekä pelko kapinan uusiutumisesta ja entistä kovemmasta terrorista myrkyttivät ihmisten mieliä.

Aina Aaltonen muistelee: ”Työväenyhdistyksen toiminta oli vilkkainta kansalaissodan jälkeen… silloin se nousi niin rivakasti ylös… silloin jokainen oli niin kuin kuohuksissa… telakkaan tuli enempi vierasta työvoimaa… ne toivat toimintaan jotain uutta tullessaan… se jollain tapaa piristi sitten... Lapuan liikkeen aikana ne koittivat työväentaloakin polttaa… sinne alustaan oli koot-

tu paperia ja koitettu sytyttää… yhdistyksen miehet koittivat vartioida… ne heittelivät autonlavalta työväentalon seiniin maalia… koitettiin peittää pihanpuolen ikkunat levyillä etteivät pääse sieltä sisään… kerran löydettiin sieltä sanomalehtiä… mutta ne eivät saaneet niitä palamaan… paperit ei ottanut mihinkään puuhun kiinni… ei ollut sellaista vetoa…”

Kommunisteilla oli Suomessa maanalaista toimintaa, äärioikeisto otti mallia fasistisista valtioista: heil Hitler, meil Kosola! Valtakunnallisella tasolla tapahtui onneksi kehitystä, joka vähitellen alkoi lievittää välittömiä kärsimyksiä. Ulkomaankauppa alkoi elpyä maailmansodan jälkeen ja teollisuus löysi uusia markkinoita uudelleen rakennettavasta keski-Euroopasta. Työväestö sai sen myötä työtä ja toimeentuloa.

Torpparivapautuksen seurauksena Suomeen nousi kymmeniätuhansia uusia itsenäisiä tiloja.

Sanan-ja painonvapauslaki näkivät päivänvalon, oppivelvollisuus säädettiin ja kahdeksantuntinen työpäivä tuli käyttöön. Voittajat sanelivat aikalaisille ja tarjoilivat tuleville sukupolville virallisen historian käydystä sodasta. Tätä subjektiivista kertomusta jaettiin ainoana oikeana totuutena kouluissa ja armeijassa talvisotaan saakka. Voittanut osapuoli onnistui iskostamaan useampaan ikäluokkaan totuutena myytin, jonka mukaan Suomessa käytiin vuonna 1918 Vapaussota ikiaikaisen perivihollisen ajamiseksi pois isänmaasta. Näihin sortajiin oli liittynyt joukko harhaanjohdettuja suomalaisia, kapinallisia isänmaan pettureita, jotka olivat sitten saaneet ansaitun rangaistuksensa. Myös hävinnyt osapuoli muisti käytyä sotaa – vaikka sillä ei ollutkaan lupa muistella sitä julkisesti. Aluksi kiellettiin jopa hartaus- ja muistelutuokiot punaisten hauta-ja teloituspaikoilla muistomerkeistä puhumattakaan. Punaisten uhrien määrästä ei voinut keskustella julkisuudessa.

Selvää oli ainoastaan se, että mitään valkoista terroria ei milloinkaan ollut olemassakaan. Vasemmiston tuoreeltaan julkistamat uhriluvut tyrmättiin aivan liian suurina: suurin osa kadonneista oli voittajien mukaan mennyt Venäjälle.

Paranemisen pitkä prosessi

Kun punaisten menetykset puolueettomassa historiantutkimuksessa aikanaan selvisivät, ne olivat vielä huomattavasti suuremmat kuin vasemmisto oli alkujaan esittänyt. Entiset punaperheet joutuivat vuosikausia kokemaan ylenkatsetta. Myös kansakoulujen opettajat harjoittivat tehokasta mielipiteiden muokkausta, kastijakoa ja myös syrjintää. Punaorpojen asema oli hyvin huono. Lesket saivat vain köyhäinapua, valkoisten lesket puolestaan pientä leskeneläkettä. Punaisten perheiden toimeentulo saattoi olla todella huono monien vuosien ajan. Vankileiriltä hengissä selvinneen perheenisän terveys ja työkyky ei välttämättä palannut koskaan ennalleen.

Vaikea lamakausi ohitettiin kuitenkin maassamme 1930-luvun puolessavälissä ja sodan haavat alkoivat hiljalleen arpeutua ja elintaso kohota. Nälkä ja aliravitsemus väistyivät vähitellen syrjäseuduille ja ruoanlaitossa alettiin Uudessakaupungissakin käyttää silakan ja perunan ohella myös voita, kermaa ja sokeria. Lihan käyttö lisääntyi ja sianläski oli suosiossa. Tätä auvoisuutta ei kuitenkaan – tälläkään kertaa – kestänyt kauan. Sotavuosien niukkuus oli jo ovella.

Talvisota oli ensimmäinen suuri vedenjakaja. Suomen kansa toimi yhtenäisenä rintamana.

Valkoisten juhlapäivät jäivät historiaan ja entiset punakaartilaiset ja heidän perheensä pääsivät täysivaltaisten kansalaisten joukkoon. Monesti sanotaan, että talvisota paransi sisällissodan haavat. Talvisota oli kansallisen yhtenäisyyden osoitus, mutta sisällissodan haavat eivät vielä tuolloin umpeutuneet. Prosessi on ollut huomattavasti pitempi. Talvisota ja jatkosota olivat kuitenkin niin merkittäviä kohtalon aikoja, että sisällissodan muistot haalistuivat ja sen aikaiset tapahtumat jäivät pakostakin taka-alalle. Koko kansakunta kamppaili yhdessä olemassaolostaan. Aika sai jälleen talvi- ja jatkosodan aikana uusia ja mullistavia tapahtumia täytteekseen.

Esa Lahtinen ja Tapio Niemi

Lähteet:

- Kirjaston äänitteet: Aina Aaltonen.
- Professori Kaarlo Tuorin puhe Lopen kirkossa keväällä 2018.

MUISTON VAALIMINEN

VUODEN 1918 MUISTOMERKIT

Kirkkomaillamme on lukuisia vuoden 1918 muistomerkkejä, valkoisten ja punaisten. Ne eivät ole pelkkää passiivista uhrien muistamista varten, niillä on omana aikakautenaan ollut tärkeä propagandistinen funktio – poliittinen manifesti. Heti itsenäisyytemme alkuvuosina voittajat, valkoiset, pystyttivät satoja muistomerkkejä. Aktiivisin järjestöllinen toimija tässä suhteessa oli suojeluskunnat, joille vapaussota käsitteen korostaminen ja vaaliminen oli tärkeintä – luoda käsitettä vapaussodasta historiallisena jatkumona ja korostaa uhrimieltä. ”Vitivalkoinen Suomi on valkoisen armeijan matkanpää”, uhottiin vapaussodan päättymisen 15-vuotisjuhlassa vuonna 1933. Vapaussotamyytin tekohengittäminen isommassa mittakaavassa loppui talvisotaan. Siitä ei yrityksestä huolimatta syntynyt kansan yhteistä historiakertomusta.

Jatkosodan jälkeen oli punaisen puolen vuoro. Poliittinen ilmasto oli muuttunut ja vakaumuksensa puolesta kaatuneille alkoi pääosin työnväen järjestöjen toimesta nousta muistomerkkejä ympäri maata. Haluttiin korostaa oikeutta vakaumuksen ilmaisuun, palauttaa lopulta kansalaisluottamus kapinaan osallistuneille, lujittaa omien kannattajien kollektiivisuutta ja joukkovoimaa. Poliittisen painostuksen vähennyttyä myös merkkien muistolauseiden retoriikka koveni. Asikkalassa vuonna 1947 kaiverrettiin punaiseen graniittiin lause: ”Työnne jatkuu, voittoon kerran viedään taisto alkamanne.”

Kaikkien näiden muistomerkkien äärillä vietetyt juhlat ja puheet eivät ole aina lieventäneet sisällissodan aikaista ja jälkeistä vastakkainasettelua, pikemminkin päinvastoin.

OL

Lähde:

- Roselius, Aapo: Isänmaallinen kevät. Vapaussotamyytin alkulähteillä. EU 2013.

TUNTEMATTOMAN SOTILAAN HAUTA

Muistomerkkejä tuntemattomalle sotilaalle on pystytetty ympäri maailman. Ne toimivat vertauskuvallisena muistona sodassa tunnistamattomina kaatuneille tai kadonneille. Niiden henkinen sanoma vaihtelee – sankarista uhriin. Näiden muistomerkkien alle ei ole välttämättä fyysisesti haudattu ketään. Uudenkaupungin hautausmaalla punaisten yhteishaudassa on yksi muistolaatta ilman nimeä, tuntematon. Tämän hautalaatan alla on oikea vainaja, eikä laatta ole symboli sisällissodassa kadonneille lähes 2200 henkilölle, joista valtaosa lukeutui punaisiin.

Tunnistamatta jäänyt on haudattu 21.3. 1918, samana päivänä kuin paikalliskaartin esikunnan jäsen Juho Rahikka. Rahikan hautaustilaisuudessa arkun kantajana oli juuri hiljattain punakaartiin liittynyt Juho Kristiansson. Hän kertoo olleensa saattamassa hautaan erästä vainajaa, jonka sanottiin olevan Rahikka. Mistään toisesta ruumiista ei tässä yhteydessä ole mainintaa, mutta seurakunnan hautauskirjan mukaan sinä päivänä on haudattu myös toinen punakaartilainen.

Sotasurmaluettelon mukaan Uudenkaupungin kaartiin kuuluvia on kuollut maaliskuussa neljä; edellämainittu Rahikka 15.3. (muistolaatta) torin ammuskelussa, Albin Virtanen 5.3. vahingonlaukaukseen (muistolaatta) ja turkulainen Kustaa Viktor Helle 18.3. myös vahingonlaukaukseen. Helle on haudattu Turkuun. Lypertön linnakkeella on vahingonlaukaukseen menehtynyt Etsi Vincentius Suominen Kalannin Varhelasta, kuolinaika on epämääräinen – maaliskuussa. Laatan alla saattaa olla Suominen.

OL

Lähteet:

- Sosialisti 1918
- Uudenkaupungin srk:n hautatiedot/Teijo Sirniö.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.
- Suomen sotasurmat 1914–22.

1918

TAVALLINEN KUOLEMANTAPAUS

Hengellisen vallan edustajat maassamme eivät sisällissodan melskeissä kyenneet säilyttämään neutraliteettiaan. Kirkon kanta oli valkoinen, jota punaisten papistoon kohdistamat väkivallanteot korostivat.

Tästä kertoo 12. toukokuuta ampumalla teloitetun Väinö Vanharannan tapaus. Muista toukokuun alun ammutuista poiketen Vanharanta oli haudattu ampujien toimesta salaa kaupungin hautausmaalle. Heinäkuussa leski halusi miehelleen oman virallisen hautapaikan, kirkollisen siunauksen ja kuolintodistuksen. Lydia Vanharanta osti hautausmaalta paikan ja pyysi pastori Aaltiolta luvan vainajan siirtämiseen. Lupa tuli ja siirto toteutettiin, mutta johti elokuussa poliisitutkintaan. Syytöksen aihe oli Vanharannan hautajaisten juhlallisuuden luonne. Vainajan siirtoa olivat toteuttamassa leski, vainajan veli Taivassalosta ja räätäli Väinö Paasikivi. Kuulusteluissa epäiltiin, josko haudan äärellä pidetyissä puheissa olisi esitetty poliittisia kannanottoja. Paasikivi kertoi laskeneensa seppeleen ja sanoneensa muutaman sanan vainajan edeltävistä vaiheista. Vieno Vanharanta sanoi myös laskeneensa seppeleen, ei puoluesyistä, vaan kun vainaja oli hänen veljensä. Poliisitutkinnan pöytäkirjassa kaikkien kolmen osalta lausunnot loppuivat erikoiseen, mielipiteen vapautta tukahduttavaan, toteamukseen: Ei hyväksy vainajan toimintaa kapinan aikana.

Samassa yhteydessä pastori Aaltio oli vainajan siirtoa suunniteltaessa ruvennut epäröimään ja otti yhteyttä paikallisen suojeluskunnan aluepäällikkö Johan Sahlbergiin kysyen, onko jotain määräyksiä tällaisten tapausten vuoksi. Sahlberg oli ilmoittanut, ettei mitään siirtoa estävää määräystä ole. Pastori Aaltio antoi sen jälkeen huolellisesti muotoillun lausuntonsa todeten, että Vanharannan ruumis oli kirkollisten viranomaisten tietämättä hautausmaahan haudattu. Hän antoi luvan ruumiin siirtoon sillä perusteella, ettei laillisessa järjestyksessä ole tullut esiin mitään määräystä, joka estäisi nyt kysymyksessä olevaa tapausta pitämästä tavallisena kuoleman tapauksena.

OL

Lähde:

- Kansallisarkisto/Uudenkaupungin poliisin tutkintapöytäkirjat 1918.

1918

VALKOISEN SUOMEN KIISTELTY JUHLAPÄIVÄ

Voittamisen ja häviämisen ero on joskus hiuksen hieno. 16. toukokuuta vuonna 1918 railo oli karmea. Samaan aikaan kun Uudessakaupungissa proomusta laahusti rantaan luokkasodassa nujerrettu likainen ja rääsyinen vangittu punakaartilaisjoukko, marssi talonpoikaisarmeija Mannerheimin johdolla puhtaissa univormuissaan Helsingissä vapaussodan voitonparaatiin. Päivästä muodostui sotien välisellä aikakaudella kiistellyin juhlapäivämme. Muistotilaisuus valkoisen armeijan voitonparaatille pääkaupunkiin, virallisen valkoisen Suomen suuri juhla. Kansa oli edelleen jakautunut, osa juhli päivää riemurinnoin, osa puristeli nyrkkiä taskussa. Nimellisesti se oli sotaväen lippujuhla, jota vietettiin viimeisen kerran isommin kaksikymmentä vuotta voitonparaatin jälkeen vuonna 1938. Heti talvisodan jälkeen Mannerheim antoi päiväkäskyn, jonka mukaan 16.5.1940 ei järjestetä juhlallisuuksia. Tällä pyrittiin korostamaan kansallista yhtenäisyyttä. Tilalle tuli toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävä kaatuneitten muistopäivä, kaikille vakaumuksensa puolesta henkensä uhranneille.

OL

Lähde:

- Roselius Aapo: Isänmaallinen kevät. Vapaussotamyytin alkulähteillä. EU 2013.

OLEN ENNEN OLLUT

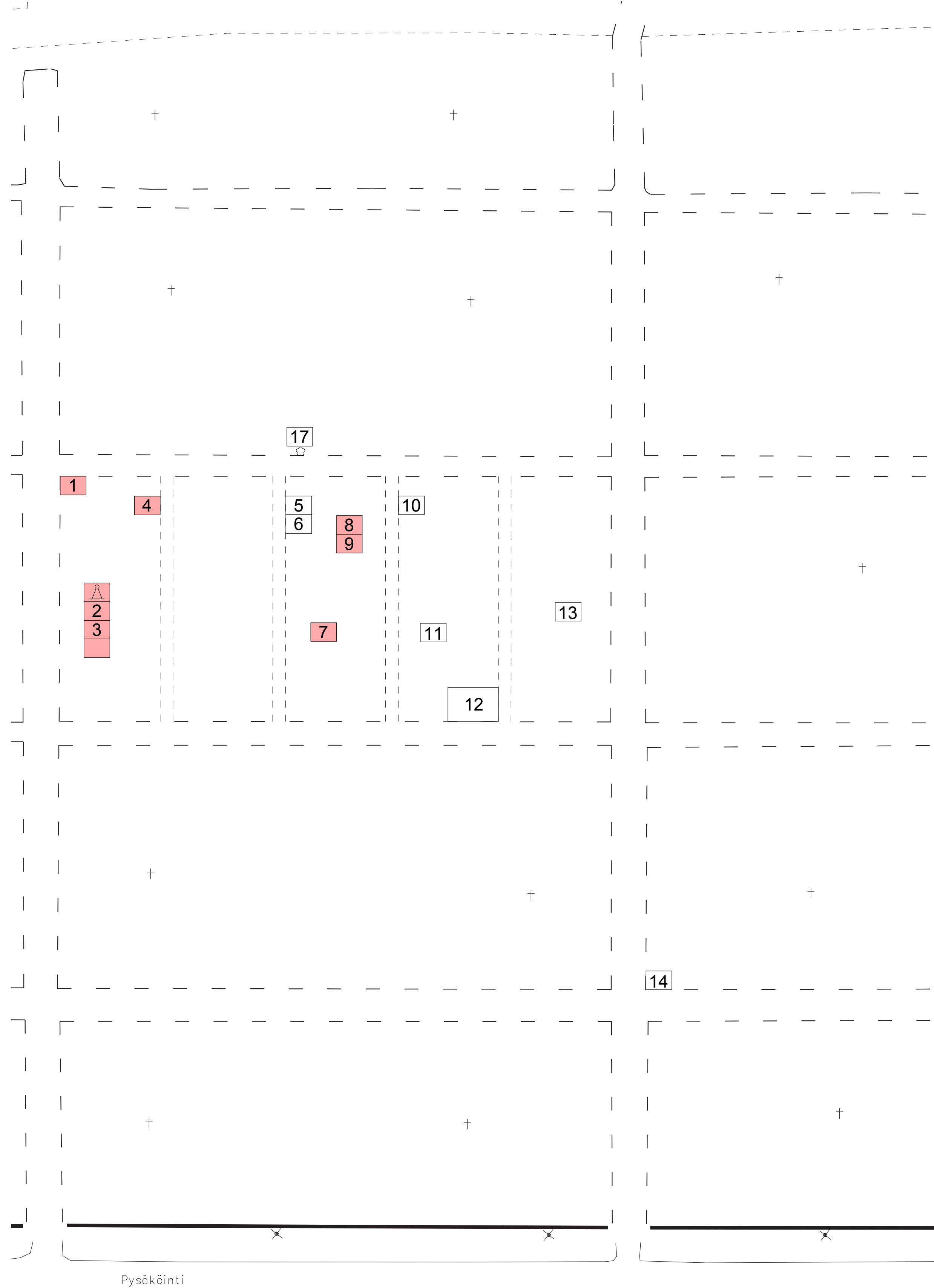
Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa vänrikki Vilho Koskelan lausahdus jatkosodan hyökkäysvaiheen valmisteluissa ”kun minä, meinaan, olen ennen ollut” ei viittaa hänen kokemuksiinsa sisällissodassa vaan talvisodassa. Osallistuminen sekä punaisten puolella sisällissotaan että sitten myös myöhempiin sotiimme 1939–1944 on aika harvinaista. Valkoisella puolella taistelleista tämä on selvästi yleisempää, ero selittyy pitkälti upseeriaineksella. Ikä asettaa tässä omat reunaehtonsa, sisällis- ja talvisodan välinen aikajänne on lähes sukupolven mittainen. Vuosisadan vaihteessa syntyneet olivat nuorehkoja vuoden 1918 sotaan ja toisaalta talvi- ja jatkosotamme veteraaneista vanhimmat olivat tätä ikäluokkaa.

Uudenkaupungin punakaartissa palvelleista ainakin kolme osallistui myös jatkosotaan. Nämä olivat Martti Einari Ahtonen, Yrjö Kosti Sainio ja Kasper Kustaa Sjölund. Pojat olivat 16–18-vuotiaita kirjautuessaan punakaartiin. Jatkosodassa heidät kotiutettiin ikänsä takia vuosina 1941–42. Myös Yrjö Kivistö Kalannin Tyngin Kierikkalasta saattaa kuulua tähän ryhmään. Isä Juho Kivistö ei osallistunut sotilaana kapinaan, mutta sai karun kohtalon. Paikallinen suojeluskunta piti häntä urkkijana, ja Kivistö ammuttiin Uudessakaupungissa toukokuun ensimmäisellä viikolla. 16-vuotias Paul liittyi kaartin aivan sen viime metreillä huhtikuussa. Kahden päivän vahtipalveluksen jälkeen oli aika lähteä pakomatkalle itään, ja Lahden edustan taistelussa Paul Kivistö haavoittui. Paulin osallistumisesta myöhempiin sotiin ei ole saatu tietoa. Yrjö oli Paulia jonkin vuoden vanhempi, syntynyt 1898. Kalannin suojeluskunta listasi toukokuussa 1918 paikallisia punakaartilaisia ja Yrjö Kivistö on tässä mainittu, ollen kuitenkin tietämättömissä. Tämä viittaa hänen osallistumisestaan kapinaan sotilaana, vaikka hänestä ei ole löytynyt kuulustelupöytäkirjoja valtiorikosoikeudesta. Jatkosodassa Yrjö Kivistö palveli korpraalina JR 56 ja 60 joukoissa vuoteen 1942 saakka.

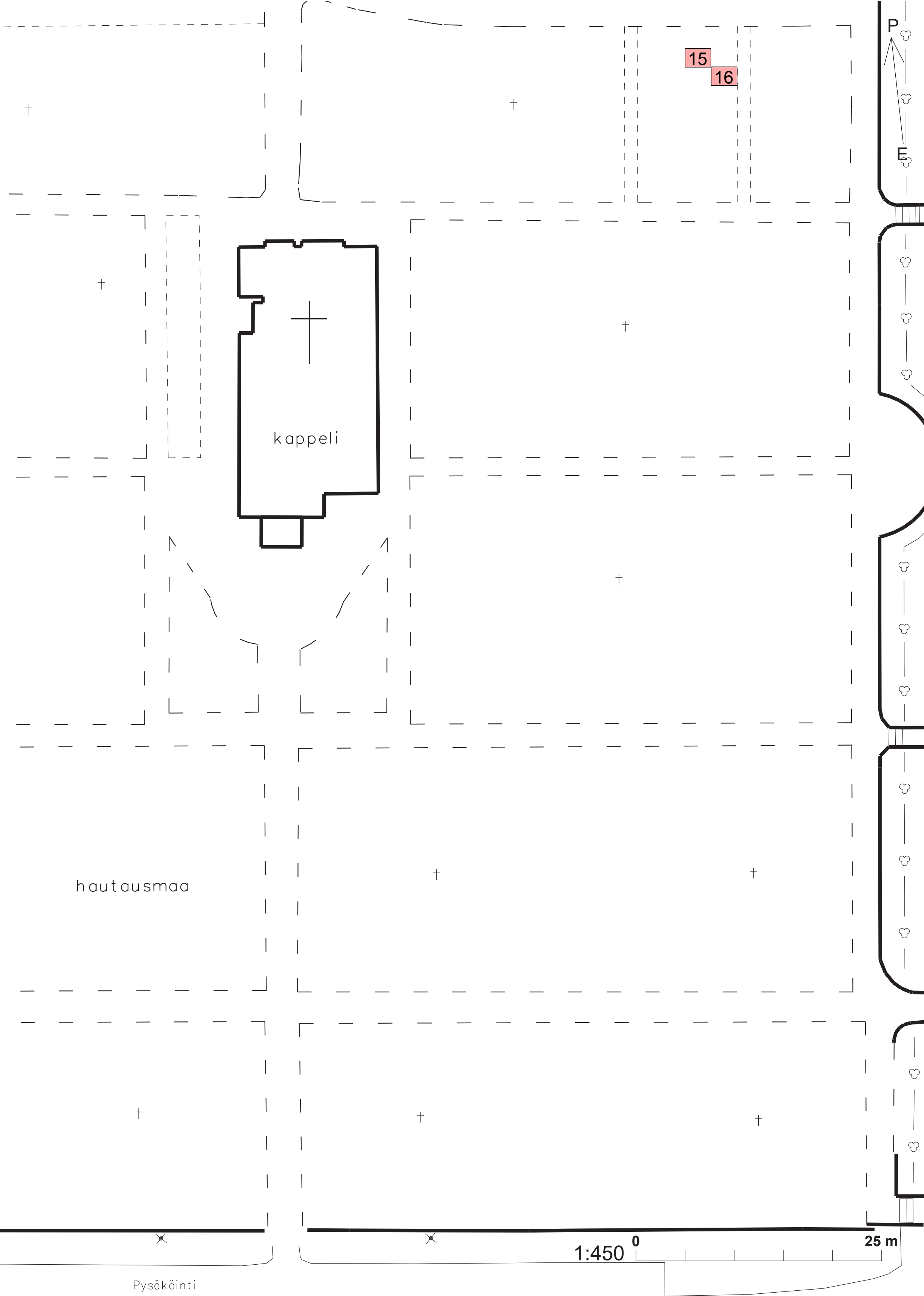
OL

Lähteet:

- Väinö Linna: Tuntematon sotilas. 1954.
- Matti Laakso: Kalantilaiset sodassa 1939-1945. 2005.
- Kansallisarkisto/digitaaliarkisto/valtiorikosoikeuden arkistot.
- Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry/ kirkonkirjat.

17
1
4
5
6
10
8
9
2
3
7
11
13
12
14
Pysäköinti

P
15
16
E
kappeli
hautausmaa
0
25 m
1:450
Pysäköinti

LIITE

1918

Uudenkaupungin punakaarti

Esikunta:

Ylipäällikkö Emil Anders Salonen s. 22.1.1890 Liedossa. Seppä, kirjoilla Turussa, asui osin Lepäisillä. Vangittu ja teloitettu Heinolassa 5.5.1918.

Muut jäsenet:

Henrik "Heikki" Oskar Kalenius s. 6.3.1877. Kivityömies, Uki, vangittu Inkeroisissa 4.5. (10+15)
Johan (Jussi) Alfred Peltola s. 15.7.1892. Nahkuri Uki, vangittu huhtikuussa, kuollut keuhkokuumeeseen Turun vankileirillä 28.6.1918.
Santeri Joela s. 14.9.1886, kivityömies ja työnjohtaja Uki. Esikunnan kirjuri, vangittu Hollolassa. (10+12) alennettu 6 vuotta ja vapautettu ehdollisena 10.12.1918.
Hjalmar Anshelm Österman s. 19.5.1888, kivityömies Lokalahti. Kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 21.6.1918.
Juho Rahikka s. 21.6.1887 kivityömies Ugin maalaiskunta. Esikunnassa 15.3. saakka, jolloin kuollut torilla punaisten välisessä ampumavälikohtauksessa. Tilalle ilmeisesti tullut Oskar Lukander.
Kustaa Niilo Koivusaari, kirjoilla Oripäässä, esikunnan lähetti.
Vilho Koskinen, kivityömies Uki, asemestari ja varastonhoitaja.
Frans Väinö Nurmela, seppä Uki. Monttööri ja teknillisen puolen (aseitten) korjaaja, teknillisen osaston päällikkö.
Kalle Fredrik Kuusisto, kivityömies Uki, vaatetusjaosto.
Yrjö Uki Nordling, muonituskomissaari.

Ruuanlaittajina:
Erika Josefina Sointu s. 9.10.1874. Vangittu 24.4. Ei rangaistusta.
Saima Amanda Ylhäinen s. 4.12.1897, palvelijatar Mynämäki. Liittyi kaartiin pakomatkalla Mynämäellä. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Amanda Sofia Jokinen s. 27.11.1897, teurastajan tytär, palvelija Uki. Ollut ensin 5.3. alkaen esikunnassa keittäjänä ja sitten sairaanhoitajana Punaisessa Ristissä. Lähtenyt pakomatkalle, vangittu 1.5. Lahdessa. 2+4(4)
Martta Lehtinen s. 1893, sekatyöntekijä Uki. Ei kuulunut punakaartiin, ammuttu Ugissa 11.5.
Suomalaisella kansakoululla ruokalassa:
Olga Sofia Koskinen, kaartin asemestarin puoliso.
Pikku-Waltoska

1918

Aliina Sulonen s. 18.9.1877, itsellinen Uki.
Fransina Englund s. 19.10.1866 Uki.

Kapinallisten Punainen Risti:
Elina Viktoriina Elovaara s. 11.1.1886, palvelijatar Uki. 20.2. Lypertöön, hoitajaksi Punaiseen Ristiin 28.2. Oli pakomatkalla mukana, vangittu 1.5. Vesalassa. 2+5(3)
Maria Amanda Pietilä s. 18.10.1894, ulkotyöntekijä Uki. Sairaanhoitajana lyhyemmän aikaa, ammuttu Ugissa 11.5.
Tilda Saarni s. 14.3.1893, nahkurin tytär. Uki. Sairaanhoitaja Lypertössä, vangittu 3.5. Ugissa. 2+4(3)

Punakaartin 1. komppania:
Päällikkönä ensin **Juho Sakarias Salminen** s. 7.9.1865 työmies Uki (ammuttu 11.5 Uki)
Kalle Palmu vähän aikaa ja sitten Eino Erland Wuorela s. 9.9.1885, mäkitupalainen Lokalahti Haaroinen. PK 1.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+10)
Plutoonan päälliköt:
1. Pl suutari **Kustaa Aadolf Lindgren**
2. Pl sekatyömies **Oskar Hjalmar Nordling** (oli myös komppanian päällikkö aluksi), apumiehenä **Juho Isak Heino** Turku, leipuri **Elomaa** 2. pl päällikkö
3. Pl sekatyömies **Juho Alfred Valtonen, Petter Aaltonen**

Kaartilaisia:
Aaltonen, Albin Valdemar s. 2.2.1896, työmies Lokalahti. PK 1K 2.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 8,5+12. Alennettu 4 v ja vapautettu ehdollisena 4.11.1918.
Aaltonen, Oskar Anselm s. 27.4.1879, sekatyömies Uki. PK 23.3-10.4. Vangittu 26.6 Ugissa. 2+5(5)
Aaltonen, Johan Aksel s. 17.12.1870, kirvesmies Uki. PK 1K 3Pl osastopäällikkö 15.2. Vangittu 1.5 Lahdessa. (2,5+6) 1 suositus ehdonalaisesta, armonanomus hylätty, vapautettu 4.11.1918.
Aaltonen, Petter Verner s. 17.2.1880, suutari Uki, Pl päällikkö. Kaatunut Lahdessa, luettelo menehtyneistä kaartilaista ilmoittaa teloitetun vangittuna. Julistettu kuolleeksi 27.2.1922.
Aaltonen, Taavetti Albin s. 6.4.1871, kirvesmies Uki. PK 8 pv. Vangittu 20.6 Ugissa. 2+5(5)
Ahonen, Heikki s. 8.1.1865, kivityömies Uki. PK 1K 2Pl. Kalenius mainitsee Heikki Ahon pataljoonan päällikkönä, itse sanoo olleensa vahtipalveluksen järjestelijä, aseiden käytön kouluttaja. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(4)
Abrahamsson, Kalle (Karl) Wiljo s. 16.9.1898, maatyömies Kalanti. PK 15.3. Vangittu Okeroisissa 1.5. (3+5)
Damberg, Johan Konstantin s. 7.5.1875, suutari Uki. PK 10.3, 5 pv vahdissa, sen jälkeen lääkärin lausunnolla vapautettu. Vangittu 11.6. Ugissa. 3+5(5)

Edström, Juho Viljo s. 11.9.1899, maatyömies Lokalahti. Liittyi PK:iin helmikuun lopulla,3Pl. Haavoittui Lahdessa shrapnellin kuulasta kylkeen ja reiteen. Vangittu 1.5. Okeroisissa, 3+6.
Elomaa, Adolf Ferdinand s. 22.12.1867, leipuri Uki. PK 1K 2Pl 11.2. Keittiötöissä, 2 vk kantoi kivääriä. Vangittu 30.5. Ugissa. 3+6(5)
Enroth, Gustav Valentin s. 25.8.1869, maalari Uki Kainpirtti. PK 1.K 6.3, osin kokki. Vangittu 1.5. Lahdessa. (3+5)
Fager, Oskar Nikolai s. 7.3.1898, kalastaja Lokalahti. PK 1K 1Pl maaliskuun 1. viikolta alkaen. Rahikka ampui rintaan ja oli viikon sairaalassa, myöhemmin 3K. Vangittu 1.5. Vesalassa. Elinkautinen tahallisesta taposta.
Grönholm, Paavo Heribert Aleksius s. 12.3.1878, työmies Uki. PK 1K 2Pl 26.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12) Valtiorikosylioikeuden päätöksellä vapautettu ehdollisena 17.9.1918.
Grönman, Viktor Rafael s. 14.4.1901, työmies Uki. PK 15.2. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+3(5)
Grönroos, Aarne Alfred s. 1.4.1894, maatyömies Uki mlk, Salmen tila. PK 1.K 18.3. Sairastui pakomatkalla ja oli kuormassa, vangittu 1.5. Lahdessa. (4+8) Vapautettu ehdonalaiseen 4.11.1918.
Gustafsson, Eino Simeon s. 5.1.1898 kivityömies Uki mlk Vohdensaari. PK 28.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12) Armonanomus hylätty ja siirretty Tammisaareen 1.11.1918.
Hallma, Samuel s. 11.4.1862, sekatyömies Uki. Vangittu ja kuollut Lahden vankileirillä toukokuussa? Kuolleeksi julistettu 27.9.1943.
Heickell, Yrjö Vilhelm s. 7.2.1897, viilaaja Uki/Tku. 2+6(5) 70/566
Heinonen, Arvo Aarne s. 25.3.1898, leipuri Uki. PK maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Heinonen, Frans s. 16.7.1870, työmies Uki. PK maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5 Okeroisissa. 3+6(5)
Heinonen, Frans Oskar s. 18.9.1886, kirvesmies Uki. PK 12.2. Vangittu 22.4. Ugissa. 3+6(5)
Heinonen, Toivo Armas s. 25.9.1894, seppä Uki. Vangittu 1.5. Kuollut heikkouteen ja haudattu Tammisaaren vankileirillä 31.7.
Heinonen, Viljam Fridolf s. 8.8.1893 irtolainen Pyhämaa. PK 1K 3Pl 1 Os 2.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12) alennettu 5 v.
Hellman, Johan Rikhard s. 29.5.1868, puuseppä Uki. Vangittu pakomatkalla 1.5., jolloin mahdollisesti joutunut aseen ottamaan. Kuollut Turun vankileirillä aivokuumeeseen 26.6.
Hellman, Oskar Aleksi s. 16.9.1892, merimies Uki. PK 1K 1Pl 11.2, myös miliisi. Vangittu 1.5. Vesalassa. 3+5(5)
Hellsten, Samuel Valfrid s. 10.3.1898, sekatyömies Kalanti. Kaatunut Lahdessa. Julistettu kuolleeksi 1.1.1923.
Hellsten, Viktor Aarne s. 24.5.1894, työmies Uki mlk Salmi. PK maaliskuussa, Uudenkirkon sentraalin hoitaja. Ei lähtenyt pakomatkalle. Luovuttu syytteestä 7.12. asian vanhentumisen ja armahduspykälän johdosta.

Henriksson, Frans Emil s. 13.2.1893, kivityömies Uki. PK 1.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Herlin, Johan Arnold s. 20.9.1889, sahatyöläinen Uki. PK 1K 1Pl 13.2. Kunnanneuvoston jäsen, punaisten rahatoimikamarin sihteeri. Vangittu 1.5. Vesalassa. (8+10) armonanomus hylätty.
Hypen, Karl Konstantin "Kosti" s. 1.2.1890, leipuri Uki. PK helmikuun puolivälissä. Keittäjä Elomaalla, etsivä miliisi, kirjoitti lähinnä passeja ja lupa-anomuksia. Vangittu huhtikuussa Ugissa. 2,5+6(5)
Hämäläinen, Gabriel s. 16.4.1864, kivityömies Uki. PK 1K 2Pl helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. (5+10) Armonanomus syksyllä hylätty, armahduksessa ehdollisena vapautettu 10.12.
Jalava, Aksel Adolf s. 17.2.1886, työmies Uki. PK helmikuun lopussa. Vangittu Okeroisissa 1.5. 3+6(5)
Jalavisto, Viktor Brynolf, lämmittäjä Uki, s. 6(7).10.1882. PK 1K 15.2. Muonittajan apulainen, "ryöstöpäällikkö". Vangittu 1.5. Vesalassa. (10+12) Armonanomus hylätty. Kuollut Turun vankileirillä 6.11.
Joela, Aleksander, ks. esikunta, komppanian kirjuri.
Kairittu, (Kata) Petter Johannes s. 24.8.1899, työmies Kalanti Männäinen. PK 1.3. 2 vk Ugissa ja Kalannin sentraalissa, sen jälkeen hevosten hoitajana Turussa. Karkasi kaartista ja vangittu 24.4. kotipitäjässä. 3+6(5)
Kalenius, Heikki ks. esikunta.
Kantonen, Oskar Ferdinand s. 5.11.1896, sekatyömies Kustavi. PK 12.2. Vangittu 1.5 Lahdessa. 3+6(5)
Keskinen, Juho Vihtori s. 10.9.1875, kivityömies Uki. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Kivistö, Paul Albinus s. 2.3.1901, työmies Kalanti Tynki. PK 1K 3Pl huhtikuussa. Vangittu 1.5. Hollolassa. 3+3(3) Isä Juha ammuttiin Ugissa 5.5.
Koistinen, Antti Juho s. 16.6.1877, sähkötyömies Uki. PK 1K 2Pl 21.4. pakomatkalla. Punaisten köyhäinhoito ltk pj. Vangittu 1.5. Lahdessa. (5+8)
Koivisto, Frans Aleksanteri s. 4.10.1879, palstatilallinen Kalanti. PK 1K 11.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Koivusaari, Kustaa Nikolai, sekatyömies Oripää. PK 20.2. Esikunnan lähetti. Vangittu 1.5. Lahdessa. (4+6)
Koskinen, Juho Enok s. 3.1.1881, talonomistaja Uki. 3+5(5) Vro 99/1.
Koskinen "punakoskinen" Vilho s. 24.10.1882, kivityömies Uki. PK 1K 2Os 12.2. Komppanian asemestari. Vangittu. (3+6)
Koskivirta, Valdemar s. 1891, sekatyömies Uki. Murhattu Heinolassa huhtikuun lopulla.
Kristiansson, Juho Konstantin 21.5.1872, merimies/työmies Uki. PK 15.3, eronnut. Vangittu 13.6 Ugissa, 3+6(5)
Krusberg. Kustaa Emil s. 30.8.1894, sekatyömies Uki. PK maaliskuun lopulla, eronnut. Vangittu 9.6. Ugissa. 3+6(5)
Kuusisto, Kalle Fredrik s. 9.10.1874, kivityömies Uki Salmi. Kuollut 21.8 Helsingin vankileirin Katajanokan sairaalassa.
Kylander, Kustaa Aadolf s. 11.10.1888, kivityömies Laitila. PK 5.4. Vangittu 1.5 Okeroisissa. 3+6(4)

1918

Kylander, Oskar Emil s. 5.6.1893, työmies Laitila Kodjala. PK 1K 18.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(5)
Laaksonen, Frans Eino s. 19.11.1895, työmies Kalanti Männäinen. PK 15.3. Vangittu 1.5. Vesalassa. (8+10)
Lahti, Bernhard Ensio s. 24.4.1898, sekatyömies Uki mlk Salmi. PK maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. (5+10) Armonanomus hylätty, vapautettu armahduksessa 10.12.1918.
Lainio, Karl Arvo s. 23.10.1892, merimies Pyhämaa Rourainen. PK 1K 1Pl 1Os maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. (10+15)
Lehtinen, Viktor Hans Petter s. 6.4.1879, itsellinen Kalanti Pappila. PK 1.3. Vangittu1.5. Lahdessa. (8+10)
Lehtonen, Juha Bruno Mikael s. 29.9.1896, työmies Kalanti Hyyninen. PK 15.3, 1K kirjuri. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (6+8) Armonanomus hyljätty 8/18, vapautettu ehdollisena 10.12.1918.
Lehtonen, Eino Richard s. 6.10.1900, sekatyömies Kalanti. PK 1K 3Pl 1.4. Vangittu 1.5. Lahdessa. (4+3)
Lehtonen, Karl Aino Mikael s. 13.3.1899, työmies Uki Viisastenkari. PK 26.2. Vangittu 26.4. Ugissa. 2+5(5)
Lehtonen, Mikko s. 25.9.1873, kalastaja Uki Viisastenkari. PK 26.2-10.4. Vangittu kotoa, ehdollinen.
Lindgren, Kustaa Adolf s. 4.11.1877, suutari Uki. PK 1K 1Pl, plutoonan päällikkö. Kaatunut Lahden rintamalla 26.4. (kirkonkirjat 27.4.)
Lindvall, Frans Viktor s. 25.9.1869, sekatyömies Uki. PK 25.3-3.4. Vangittu 5.6. Ugissa. (3+6) Lukander, **Henrik Oskar** s. 26.11.1869, kivityömies Uki. PK 1K 12.2. Miliisinä ja punaisten taksoituslautakunnassa, valittiin vallankumousoikeuden jäseneksi. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (9+12) Armonanomus hylätty.
Lukander, Yrjö Oskar s. 3.8.1901, renki/sekatyömies Uki. PK 10.4. pakomatkalla Mynämäellä, isän (yllä) käskystä. Vangittu Lahdessa 1.5. Vapautettu syytteestä 18.9.
Lunden, Kustaa Vilhelm s. 21.7.1873, muurari Uki. (3+5) Vro 143/323
Lundgren, Kustaa Hjalmar s. 16.12.1877, ajuri Uki. PK ajohommissa. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Mäkinen, Frans Paavali s. 5.3.1884, kivityömies Kalanti. PK 1K maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(4)
Männistö, Frans Viktor s. 4.10.1892, sekatyömies Uki. PK, kaatunut rintamalla huhtikuussa. Kuolleeksi julistettu 27.9.1943.
Nieminen, Juho Vihtori s. 2.2.1879, puuseppä Uki. Ugin puutyöntekijöiden ammattiliiton pj. Kuollut isorokkoon Turun vankileirillä 5.7.
Nieminen, Karl Oskar s. 6.1.1888, sekatyömies Uki. PK 15.2. Haavoittui Lahdessa, vangittu Lahdessa 1.5. Selvisi vankileirillä isorokosta. (8+10) Vryo päätöksellä alennettu 4 v ja vapautettu 5.11.1918.
Nirmantin, Klaus, työmies, kuollut Lahden vankileirillä sairauteen 28.5.Ei vro/vryo.
Nordling, Oskar Hjalmar s. 25.12.1895, sekatyömies Uki. PK 1K 2Pl 1Os, plutoonan päällikkö. Etsivä miliisi. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10) Armonanomus hylätty.
Nordling, Yrjö Fabian s. 16.9.1898, edellisen veli, kauppa-apulainen Uki. PK 1K 1Pl, muonitusmestari. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (10+12) Vryo päätöksellä alennettu 6 v ja vapautettu 10.12.1918.

1918

Nordlund, Karl August s. 14.11.1871, työmies Uki. PK 11.–18.2. Vangittu 1.6. Ugissa. 2+5(5)
Nummelin, Juho Verner s. 8.7.1892, puuseppä Uki. PK 15.2. Vangittu 11.6. Ugissa. 2+5(5)
Nurmela, Frans Väinö s. 3.10.1895, seppä Uki. Valkoisten vankina Ahvenanmaalla. PK maaliskuun alussa. Teknillisen osaston päällikkö, aseitten korjaaja, monttööri. Vangittu 1.5. Lahdessa. Elinkautinen. Tuomio vahvistettu 17.8. Kuollut Turussa pakkotyölaitoksella 2.1.1919.
Nurminen, Johan Oskar s. 31.8.1876, kirvesmies Uki. Vangittu 1.5. Lahdessa. Kuollut isorokkoon Turun vankileirillä 8.7.
Nurminen, Juho Aleksanteri s. 18.10.1898, edellisen poika, sekatyömies Uki. PK 1.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+8(5)
Palmroos, Kustaa Aadolf s. 15.12.1874, sahatyömies Uki. PK 12.2. Vangittu 26.6. Ugissa. 2+5(5)
Palmu, Karl Johan s. 4.1.1880, kivityömies Uki. Vallankumousoikeuden yleinen syyttäjä. Vangittu 1.5. Lahdessa, kuollut Turun vankileirillä 2.8.
Peltola, Juho ks. esikunta.
Polvinen, Iivar Johannes s. 7.8.1892, seppä Uki mlk Putsaari. PK 24.3–10.4. Vangittu 26.4. Ugissa. 2+6(4)
Päiviö, Pietari Benedikt s. 20.3.1898, sekatyömies Kalanti. PK 1K 23.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 2+4(3)
Raita, Viktor Edvin s. 17.12.1887, maalari Uki. PK 11. Osaston päällikkö, sentraalin vahti. Vangittu 20.4. Pyhämaassa. 3+7(5)
Ranta, Petter Verner s. 28.7.1891, suutari Kalanti. PK:n suutari 1.3. Ei sotilas. Vangittu 29.4. Varhelassa, ei rangaistusta.
Raumolin, Elis Vilhelm s. 24.12.1877, työmies Uki, PK 14.2. Keittiössä 1kk, sitten miliisi. Vangittu 10.6. Ugissa. 3+6(5)
Rimm, Aarne Agathon s. 7.12.1893, leipomotyöntekijä Uki. Vangittu 1.5. Kuollut isorokkoon 1.7. Hämeenlinnan vankileirillä.
Rimm, Frans Emil s. 2.12.1899, edellisen veli. Sekatyömies Uki. Luultavasti kaatunut Hollolassa huhtikuussa, kuuron äidin ainoat lapset.
Saari, Adam Viktor s. 2.2.1875, sekatyömies Uki. PK 19.3–9.4. Vangittu 3.6. Ugissa. 2+5(5)
Saari, Frans Emil s. 14.3.1900, sekatyömies Uki. Kadonnut -18, julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Saarinen, Juho Albert s. 13.3.1870, puuseppä Uki. PK 1K helmikuun lopussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (3+6)
Saarinen, Juho Albert s. 1.1.1895, seppä Uki. PK 1K 1.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Saarinen, Taavetti s. 26.7.1874, kivityömies Uki. PK helmikuun alussa. Vangittu kesäkuun alussa Ugissa. (3+6)
Sainio, Yrjö Kosti Mikael s. 9.5.1899, työmies Kalanti. PK 1K 5.3. Haavoittui Lahden taistelussa jalkaan, vangittu 1.5. Vesalassa. 3+6(4)
Salminen, Johannes Aimo s. 5.10.1890, kalastaja Lokalahti Varanpää. PK maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (8+10)

1918

Salminen, Emil Ferdinand s. 30.5(8?).1895, työmies-torppari Kalanti Sundholma. PK 1K maaliskuussa. Vangittu 1.5 .Vesalassa. (9+12) Armonanomus hylätty.
Salminen, Juho Sakarias s. 7.9.1865, työmies Uki. PK, aluksi 1K päällikkö. Vangittu Uhissa ja ammuttu 11.5. Ugissa.
Salminen, Kosti Mikael s. 24.9.1896, edellisen poika. Työmies Uki. PK 15.2. Vahtipalvelua ja miliisi 3vk. Vangittu kesäkuun alussa Ugissa. (4+7) Vapautettu 4.11.1918.
Sammalisto, Lauri s. 15.10.1896, venetyöntekijä Uki. PK 1K 12.2. Vallankumousoikeuden ja järjestyslaitoksen sihteeri. Miliisin toimesta erosi. Vangittu 1.5. Lahdessa. (5+7)
Santanen, Juho Eemil s. 27.8.1893, maatyöläinen Kalanti Arvassalo. PK 1K 12.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (3+5)
Santanen, Karl Yrjö s. 8.1.1898, Kalanti Arvassalo. PK 1K 1Pl 14.3. Muista poikkeava pakokertomus. Vangittu 3.5. Nastolassa. (9+12) Vryo päätöksellä alennettu 6 v ja vapautettu 12.12.1918.
Siivonen, Viktor Ferdinand s. 3.4.1894, sekatyömies Kalanti Männäinen. PK maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Sjöroos, Oskar Aarre s. 9.12.1899, itsellisen poika Uki/Kalanti Varhela. Vro 99/248. (3+3)
Sjöros, Yrjö Aleksanteri s. 28.4.1895, työmies Kalanti. PK 15.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Suomela, Karl "Kaarlo" Nestor s. 28.2.1876, kivityömies Uki. PK 15.2, punaisten muonituskomitean pj. Vangittu 1.5. Hollolassa. (4+6) Kuollut Ugissa 6.12.1918.
Suominen, Eino Aleksander s. 20.3.1901, renki Uki mlk. PK huhtikuun alussa. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+3(4)
Suvanto, Frans Emil s. 27.8.1890, suutari Kalanti. Kapinallisten kunnallistoimikunnan varajäsen, PK 1K 3.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+5(5)
Söderlund, Enok Aleksander s. 2.1.1899, hopeatyöntekijä Uki. Vro 119/161. 3+5(ehdoll).
Tamminen, Juho Edvard s. 30.5.1876, työmies Kalanti Santtio. PK 1K 15.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (10+12)
Tuomi, Frans Oskar s. 24.1.1885, kivityömies Ugin mlk Tammilehto. PK 1K1Pl 17.3. Haavoittui taistelussa ja vangittu Hollolassa 1.5. (8+10
Tähtinen, Karl Kustaa Mikael s. 24.9.1900, työmies Kalanti Suurikkala. PK maaliskuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+3(5)
Vahlbäck, Aksel Konstantin s. 1.5.1881, kalastaja Uki. Erosi 2 vk jälkeen lääkärintodistuksella. Vangittu 12.6. Ugissa. 3+6(5)
Vahlbäck, Henrik Oskar s. 22.1.1888, kalastaja Uki. PK helmikuun lopulla, sairastumisen takia jäänyt pois. Vangittu 12.6. Ugissa. 3+6(5)
Wahlbäck, Viktor Emanuel s. 26.3.1896, sekatyömies Uki. PK 11.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+8) Vryo päätöksellä alennettu 4 v ja vapautettu armahduksessa ehdollisena 4.11.1918.

Wahlbäck, Hulda Irene s. 3.3.1890, edellisten sisar, sai myös tuomion vro:ssa 3,5+6. Hulda asui Turussa, mutta oli palvelijattarena Paraisilla insinööri Wiesellä. Ei kuulunut kaartiin, mutta syytettiin kaartin avustamisesta.
Vahtera (Matsson) Frans Väinö s. 8.2.1891, työmies Uki, PK 12.2. Punaisten miliisi. Vangittu huhtikuun lopulla Ugissa. 2+4(3)
Valli, Karl Johan s. 12.11.1874, räätäli Uki. PK 11.4. Oli valkoisten vankina, valittu punaisten palomestariksi. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (8+10) Vryo alennettu 7 v. Poika Kaarlo liittyi Lehtimäen ratsujoukkoon Uudessakaupungissa, sittemmin räätäli/kirjailija.
Valtanen, Frans Eino s. 27.9.1892, työmies Uki. PK 16.2. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (8+10)
Valtanen, Juho Alfred s. 3.12.1875, sahatyömies Uki. PK 1K 11.2, plutoonan päällikkö. Punaisten miliisi ja vallankumousoikeuden jäsen. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10) Armonanomus hylätty.
Valtonen, Frans Johannes s. 2.6.1879, työmies Uki. Kadonnut -18, julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Waltonen, Juho, kivityömies Uki. Vangittu 1.5. Lahdessa. Kuollut Turun vankileirillä. SDP-terroritilaston tieto, voi olla sama henkilö kuin yllä.
Varjo, Isak Alfred s. 19.12.1878, kivityömies Uki, PK 12.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Varjonen, Armas Aleksanteri s. 15.12.1900, sekatyömies Kalanti. PK 1K 3Pl 2Os. Haavoittui Lahdessa kylkeen sirpaleesta ja kuula katkaisi käsivarren, joka jäänyt vialliseksi. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+2(5)
Varjonen, Matti Viktor s. 25.2.1880, sekatyömies Lokalahti Nopperla. PK 1K 1Pl 11.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10)
Vigell, Rafael Aleksi s. 11.7.1901, sekatyömies Uki. Kuollut sydäntulehdukseen Turun vankileirillä 28.6.
Vihlman, Juho Oskar s. 15.4.1872, seppä Uki, PK 11.–15.2. Vangittu 11.6. Ugissa. 3+6(5)
Virmolin, John Alekius s. 27.9.1890, sekatyömies Uki. Murhattu Rengossa huhti/toukokuussa? Julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Virtanen, Albin Aleksanteri s. 24.12.1890 Uki. Kuollut 5.3. Ugissa vahingonlaukaukseen.
Wuori, Josua Arvid Lydik s. 28.11.1886, kivityömies Uki. PK 13.2. Kaupungin punaisten ulosottomies. Vangittu 1.5. Lahdessa. (3+6)
Vuorinen, Fredrik Vilhelm s. 11.4.1881, puuseppä Uki. PK 15.2. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(5)
Vuorinen, Niilo Richard s. 30.11.1890, puuseppä Uki. Uki JK/PK perustaja 11/17. Ammuttu 11.5. Ugin Kaupunginlahteen.
Vuorio, Lauri Emmanuel s. 17.01.1892, räätäli Uki. Punaisten vallankumousoikeuden pj, ”pormestariksi” kutsuttu. Kaatunut/teloitettu 4/18 Hollolassa? Julistettu kuolleeksi 1.1.1922.
Vuorisalo, (Grönroos), Frans Väinö s. 15.7.1893, merimies/kivityömies Uki. PK 12.2. Mainittu ylipäällikkö Salosen adjutantiksi. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10) Armonanomus hylätty.
Österman, Jalmar Anselm s. 19.5.1888, kivityömies Lokalahti. Esikunnan jäsen Rahikan jälkeen. Kuulusteltu ja kuollut Hämeenlinnassa 21.6.

1918

Punakaartin 2. komppania eli Lypertön komppania
Komppanian päällikkö kivityömies **Ossian Wilhelm Lindegren.** (9+1) Armonanomus hylätty ja siirretty Tammisaareen 16.9.1918. Myös Hjalmar Nordling mainittu päällikkönä.
Plutoonan päälliköt:
1 Pl päällikkö **Jaakko Elo**
2 Pl päällikkö venäläinen Mikael **Kakarenkoff, Juho Grönroos**
3 Pl päällikkö **Lauri Lehtinen**
4 Pl päällikkö **Martti Wilhelm Nyholm**
Kaartilaiset:
Aaltonen, Axel Eskil s. 12.6.1901, työmiehen poika Uki. 2+3(3) Vro 99/43.
Aalto, Frans Armas Väinö s. 21.2.1896 irtolainen Kalanti. PK 15.2, Kivimaan taistelu. Vangittu 1.5. Hollolassa (10+10)
Aaltonen, Frans Kristian s. 19.5.1892, räätäli Uki. PK 2K (mainittu myös 1K) maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12) Armonanomus hylätty.
Aaltonen, Johan Anshelm s. 21.4.1899, työmies Uki. PK 2K helmikuussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (9+12) Alennettu vryo päätöksellä 6 v ja vapautettu ehdollisena 10.12.1918.
Aaltonen, Oskar Mikael s. 30.9.1887, itsellinen Kalanti. 3+5(5) Vro 99/74.
Aaltonen, Oskar Viktor s. 3.12.1894, sekatyömies Uki. PK 15.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Ahtonen, Martti Einari s. 14.2.1900, työmies Uki. PK 2K 4Pl helmikuun lopussa. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(5)
Ahtonen, Yrjö Valdemar s. 29.9.1897, muurari Uki. PK 1/2K (Lypertö?) 15.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (4+6)
Appelblom, Armas Albin s. 16.9.1893, työmies Kustavi Rahi. PK 18.3. Vangittu 1.5.Lahdessa. 3+7(5)
Blomroos, Juho Ferdinand s. 3.7.1897(8), renki Lokalahti Väättänen. PK 2K 3Pl helmikuun lopussa. Haavoittui Kivimaan taistelussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (9+12)
Blomqvist, Kustaa Adolf s. 23.9.1899, työmies Kustavi. PK 2K maaliskuun puolivälissä. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10)
Damberg, Kasper Johannes s. 4.11.1900, työmies Uki. PK 2K 3Pl 15.2. Vangittu 1.5. Vesalassa. 3+5(5) Rokkosairaalassa Hämeenlinnassa.
Damberg, Armas "Santeri" Aleksander s. 11.8.1894, sekatyömies Uki. PK, mukana Lahden taistelussa, jossa katosi. Julistettu kuolleeksi välipäätöksellä 15.7.1935.
Damberg, Viktor Erhard 13.3.1892, edellisen veli, sekatyömies Uki. PK 2K 3Pl helmikuussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Ekroos, Albin Mikko s. 16.2.1900, työmies Kustavi Rahi. PK 10.3 2K 3Pl. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+7(5)
Elo, Jaakko Jalmari s. 13.9.1882, kivityömies Kalanti Sundholma. PK 26.2. 2 vk 1Pl päällikkö. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12)
Eloranta, Juho Eino s. 7.9.1895, työmies Uki/Kalanti. PK 16.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(5)

1918

Eloranta, Viktor Valfrid s. 9.4.1891, sekatyömies Uki. PK 11.2 2K 1Pl. Vangittu 11.5. Ugissa. 3+6(4)
Flaaming, Viljo Edvard s. 22.5.1895, sekatyömies Uki. Teloitettu Hollolassa.
Flaaming, Yrjö Kaarlo s. 1.10.1899, sekatyömies Uki. Teloitettu Hollolassa, kuolleeksi julistettu 27.9.1943.
From, Juho Oskar s. 6.6.1879, kivityömies Uki. Luultavasti kaatunut/teloitettu Rengossa huhti-toukokuussa -18. Kuolleeksi julistettu 27.9.1943.
Grönholm, Erkki Otto Joh. s. 2.7.1901, työmies Uki Salmi. PK 26.3, 2K 2Pl (1K 1Pl Vuorela/Lindgren). Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+3(5)
Grönroos, John "Jonni" Alfred s. 19.1.1898, maatyömies Kalanti Sundholma. PK 2K 11.2, plutoonan päällikkö? Haavoittui taistelussa Lahdessa, menetti toisen silmänsä sirpalevamman takia. Vangittu 1.5. Lahdessa (8+10) Katajanokan vankilassa.
Grönroos, Juho Maurits s. 13.3.1896, kivityömies Uki. PK 2K helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. (9+12) Alennettu 6 v, siirretty Tammisaareen.
Gustafsson, Juho Aron s. 2.11.1895, kivityömies Uki mlk. Kaatunut rintamalla huhtikuussa? Julistettu kuolleeksi 4.10.1943.
Haapanen, Juho Selim s. 3.8.1890, leipuri Uki. PK 15.5. Erosi ja liittyi uudelleen 2K 2Pl. Kivimaan taistelussa. Vangittu Vesalassa 1.5. 2+3(3) Kuollut 31.5.1919.
Hatara, Hjalmar 15.2.1882, kivityömies Uki. PK 15.2. Vangittu 27.4. Ugissa. 3+7(5)
Hellsten, Frans s. 12.9.1897, sekatyömies Laitila. Laitilan PK – Lypertön PK 14.3, 2K 1Pl 1Os. Vangittu 1.5. Lahdessa 3+6(4)
Hellsten, Vilhelm Verner s. 20.12.1887, sekatyömies Uki. PK 15.2, 2K 2Pl. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Hypen, Georg Vilhelm "Ville" s. 3.11.1891, työmies Uki. PK 11.2. Vangittu 1.5. Lahdessa (5+8)
Hämäläinen, Leonard Gabriel s. 25.7.1898, kivityöntekijä Uki. Kaatui Lahdessa, Kivimaan taistelussa mukana. (Isä Gabriel H. 1K) Kuolleeksi julistettu 27.9.1943.
Ikonen, Vieno Edvard s. 11.8.1898, kellosepän oppilas Uki, 2K 3Pl. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Ilmanen, Juho Volter s. 12.9.1882, työmies Uki. PK 2K 6.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Jalonen, Johan Väinö s. 10.1.1893, kivityömies Uki. PK 2K 1Pl 15.2. Vangittu 1.5. Vesalassa. (3+5)
Jalonen, Paavo Eenokki s. 23.1.1899, työmies Kivimaa Kustavi. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10) Vapautettu 4.11.1918.
Johansson, Emil s. 1896 (5.10.1895?) työmies Kalanti. Kadonnut -18 Lahdessa?
Jokinen, Otto Justinus s. 12.1.1865 teurastaja Uki. PK 2K 17.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (4+8) armonanomus hylätty 8/18, vapautettu 4.11.1918.
Juonoja, Anton (Antti) Tobias S. 22.7.1896, kivityömies Uki Haidus. PK 15.2., Kivimaan taistelu. Vangittu 1.5. Okeroisissa (5+10)
Järvinen, Kalle Heikki s. 12.8.1876, kivityömies/seppä Uki. Kivityöntekijöiden johtohenkilöitä Ugissa. Kuollut Turun vankileirillä 20.6. Ei vro/vryo.
Kiiski, Armo Johannes s. 27.21887, kivityömies Kalanti. Kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 6/18.

1918

Kuusholma, Yrjö Johannes s. 16.4.1886, kulkukauppias Uki. PK 2K 2Pl 6.3. Vangittu 25.6. Ugissa. 3+6(4)
Laihonen, Johannes Einar s. 22.12.1898, sekatyömies Uki. PK helmi-maaliskuun vaihteessa. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5) Kuollut kuukauden kuluttua vankileiriltä päästyään 14.11.1918 (SDP terroritilasto).
Keinonen, Einar Viktor s. 13.8.1901, kalastaja Kustavi, Lypertön komppannia, pako Ugin kautta. 3+3(5)
Kling, Frans Nestor s. 19.10.1891, työmies Kalanti. Ollut Kalannissa, Turussa, osin laitilalaisten kanssa, jää epäselväksi mihin kaartiin oikein on kuulunut. 3+5(5)
Kujanpää, John Aleksander Waldemar s. 14.10.1896, sekatyömies Kalanti Sundholma/Uki, vangittu 1.5. Lahdessa. (5+10)
Lahtinen, Kustaa Nikolai s. 8.10.1899, Kalanti Tynki Vähäheiko. Kuollut 24.6. Turun vankileirillä keuhkokuumeeseen.
Laihonen, Juha Verner s. 17.8.1893, puuseppä Kalanti/Uki. PK 11.2., Kivimaan taistelu. Vangittu sairaana 21.4. Ugissa. (8+10)
Laine, Herman (hurja Hermanni) s. 23.9.1882, kivityömies Laitila. Kaatui 30.4. Lahdessa.
Lehtinen, Lauri Anselm s. 10.8.1899, työmies Uki. PK 2K 3Pl päällikkö. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+10) Armonanomus hylätty.
Lehtonen, Lauri Viktor s. 2.8.1895, ent. karjakko kirjoilla Kalanti, asui Uki Blasieholma. PK helmikuun lopulla, 2K kirjuri ja kuljetti kirjanpitoa pakomatkalla matkalaukussa, joka hävisi Lahdessa. Vangittu 1.5. Vesalassa. (4+10)
Lehtonen, Emil Bernhard s. 29.12.1895, sekatyömies Kalanti. Vangittu 1.5. Lahdessa, kadonnut.
Leonsaari, Arvi Aleksanteri s. 2.6.1895, työmies Kustavi Rahi. PK Lypertön komppania 10.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10) Vapautettu 4.11.1918.
Levonsaari eli **Ketola Vihtori Severin** s. 6.8.1895, torppari Kustavi. Vro 7/88 ei löydy. (8+10) Vapautettu 4.11.1918.
Lindström, Kustaa Aarne s. 5.6.1901, työmies Uki mlk. 2+3 ehdollinen, vro 135/160.
Lindqvist, Aarne Sefanias s. 28.5.1894, viilaaja Uki. PK 2K 3Pl, leipojana Lypertössä. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5) Kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 4.8.
Lundelin, Werner Ferdinand s. 13.10.1887, työmies Kalanti Sundholma/mlk Salmi. PK 25.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. (10+12)
Luoto, Aarne Oskar s. 11.9.1897, työmies Kustavi Rahi. PK 2K 10.3, 3Pl osastopäällikkö. Vangittu 1.5. Lahdessa. (12+15)
Luotonen, Frans, jyvärenki Uki mlk. Kuollut Turun vankileirillä kesäkuussa.
Luotonen, Johannes Ludvig s. 11.7.1879, renki Lokalahti. PK 2K 2Pl helmikuussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+8)
Luotonen, Viktor Aleksander s. 18.2.1889, työmies Uki. PK 11.2., mahdollisesti reservissä. Vangittu huhtikuun lopulla Ugissa. (3+6)

Mattila, Frans Fredrik s. 17.4.1871, kivityömies Uki mlk Lepäinen. PK 2K 2Pl 2.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10)
Mäkiö, Einar Nikolai s. 4.12.1899, työmies Rauma. PK 2K. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+7(5)
Männistö, Leo Jalmari s. 28.6.1897, sekatyömies Uki. PK 2K helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8,5+12) Vapautettu 10.12.1918.
Nieminen, Nestor s. 8.5.1893, sekatyömies Laitila Leinmäki. PK 2K2Pl 14.3. Haavoittui ja vangittu 1.5. Lahdessa. (4+6)
Nyholm, Martti s. 30.7. (8).1895, työmies Laitila. PK tammikuun lopulla ensin 1 kk Laitilassa ja sitten Lypertöön, 4Pl päällikkö. Vangittu 1.5. Vesalassa. (12+12)
Niittylaakso, Wilho s. 1.4.1901, sekatyömies Uki mlk. Kaatunut huhtikuussa?
Palmroos, Eeli Jalmari s. 6.10.1897, renki Kustavi. PK 10.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Puisto, Juho Edmund s. 17.1.1855, sekatyömies Kalanti. Vangittu 3.5. Uusikirkko. Kuollut Turun vankileirillä 16.8.
Raitio, Arttur Aleksander s. 25.11.1889, sahatyömies Uki. PK 2K helmikuussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (8+8) Vryo päätöksellä alennettu 6 v ja vapautettu 12.12.1918.
Randelin, Kustaa Edvin s. 3.6.1899, nahkuri Uki. PK 2K 4Pl maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+6(5)
Rantanen, Eino Johannes s. 21.6.1896, kivityömies Uki. PK 2K 15.2. Kivimaan taisteluissa muiden todistamina. Vangittu 1.5. Vesalassa 3+5(5)
Rantanen, Kustaa Verner s. 6.8.1884, suutari Kalanti. Kieltää kuuluneensa PK, oli kuitenkin pakomatkalla (sanoo olleensa Laitilan kaartin mukana), taistelussa 2 pv, Kalannin vallankumousoikeuden pj. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (4+6)
Reinvall, Aksel Arttur s. 29.10.1894, räätälin oppilas Uki. 3+4(3) Vro 74/513.
Reinvall, Einar Johannes s. 1.3.1898, työmies Uki. PK 5.3. Vangittu 21.4. Ugissa, armonanomus. 2+5(5)
Ristimäki, Lauri Ilmari s. 27.5.1895, sekatyömies Tyrvää. Lypertön komppania, Kivimaan taistelussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Roslöf, Herman Kasper s. 19.10.1892, sekatyömies Uki. PK 2K maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 2+2(4)
Roslöf, Karl Oskar s. 2.2.1881, sekatyömies Uki. Vangittu 1.5. Kuollut Turun vanleirillä 18.6. Vro 141/150.
Rosvall, Juho Emil s. 8.5.1878, sekatyömies Uki Kainpirtti. PK 2K helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Saari, Frans Bruno s. 11.10.1894, irtolainen Kalanti Sundholma. PK 2K 2Pl 7.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (8+10)
Saarinen, Jalmar Emanuel s. 15.8.1897, sekatyömies Uki mlk Salmi. PK 2K 1Pl maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. lähellä Lahtea. (6+10)

Jalmarin sisko **Saarinen Sanni Wilhelmiina** 19.11.1899 kuului Turun naiskomppaniaan ns. kuolemanpataljoonaan ja kaatui aseettomana rintamalla 26.4. 1 veli lisäksi 1 K:ssa.
Sainio, Kustaa Kaino s. 10.12.1902, työmies Kalanti. Kuulusteltu 5.6. Lahdessa, kadonnut -18. Julistettu kuolleeksi 7.12.1937.
Salonen, Frans Fredrik s. 12.9.1867, muurari Kustavi. Lypertön komppania 10.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Savolainen, Juho s. 1892, räätäli Uki Janhua. Vangittu 1.5. Kuollut Turun vankileirillä 12.6.
Siivonen, August s. 14.2.1870, suutari Uki, alla olevien 3 veljeksen isä. PK 15.3., sairaana lasarettiin. Vangittu kesäkuun lopulla Ugissa. 3+6(5)
Siivonen, Johan Verner s. 18.8.1900, sekatyömies Uki. Vangittu 1.5. Kuollut 1.8. Turun vankileirillä.
Siivonen, Kaarlo August s. 17.8.1896, sekatyömies Uki. Vangittu 1.5. Hollolassa. Sanotaan kuolleen Hämeenlinnan vankileirillä. Julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Siivonen, Niilo Aleksander s. 3.12.1897 (sotasurmaproj. väärä syntymäaika), sekatyömies Uki. Vahtisotilaana Lypertössä. Vangittu 1.5., kuollut 8.8. Hämeenlinnan vankileirillä. Julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Siivonen, Viktor Ferdinand s. 3.4.1894, sekatyömies Kalanti Sannainen. PK maaliskuun alkupuolella. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Siren, Voitto Fredrik s.14.7.1885, kivityömies Ugin mlk Lepäinen. PK 2K 1PL 4.3. Kivimaan taistelu. Vangittu 1.5. Lahdessa (8+10) Vapautettu ehdollisena 12.12.1918.
Sjöblom, Eino Vihtori s. 18.8.1899, nahkuri Kustavi. PK 2K 3PI 1.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (9+10) Rangaistusta alennettu 8 v.
Sjölund, Kasper Kustaa s. 2.3.1902, työmies Uki. PK 2K 2PI maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Hollolassa. 3+2(5)
Sjöman, Väinö Feliks s. 25.9.1899, sekatyömies Kalanti Männäinen. PK 2K 3PI 15.2. Vangittu 1.5. Vesalassa. (8+8)
Sjöroos, Yrjö Aleksanteri s. 28.3.1895, työmies Kalanti Orjuva. PK maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. Turun vankileirille 6.6., vankipassilla vaarattomana vapaaksi 4.7. odottamaan tuomiota. 3+5(5)
Snällström, Johan Ferdinand ”Nätsy” s. 5.1.1870, palstatilallinen Kalanti. Vallankumousoikeuden jäsen, yleinen syyttäjä ja järjestyspäällikkö, itse ei mielestään kuulunut PK, oli pakomatkalla aseistautuneena. Vangittu 17.4. Mynämäellä. (10+15)
Snällström, Lauri Soini s. 20.5.1899, sekatyömies Kalanti Palsa. Erotettu Ugin PK:sta, liittyi Auran PK. Vangittu haavoittuneena Tampereella. (5+10)
Ståhlberg, Isak Ernesti s. 1.11.1880, seppä Uki. PK 2K 4PI 11.3. Vangittu kesäkuussa Ugissa. 2+5(5)
Suominen, Eero Wilhelm s. 30.1.1897, kivityömies Uki mlk Salmi. PK 20.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. (6+8) Armonanomus hylätty.

Suominen, Etsi Vincentius s. 21.1.1898, Kalanti Varhela. Kuollut vahingonlaukaukseen Lypertössä maaliskuussa.
Suominen, Kustaa Emil s. 1.5.1890, kivityömies Uki. Ensin Turun PK, sen jälkeen Uki PK 2K. Vangittu 1.5. Vesalassa. 3+5(5)
Taiminen, Kalle Oskar s. 3.12.1872, kivityömies Uki mlk Lepäinen. Matti Jalava/Anna Hurme kertomana: Lahden Hennalan vankileiriltä pelastunut Salminen Arvassalosta oli kertonut Taimisen pyytäneen päästä vessaan. Vartija oli tullut hakemaan ase kädessä Taimista ja heti oven sulkeuduttua oli kuulunut laukaus, eikä Taiminen enää koskaan palannut takaisin.
Taiminen, Johan Viljam s. 6.4.1901, kalastaja Uki mlk Lepäinen. PK 2K 3Pl helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+3(5)
Toivonen, Aleksander Albinus s. 14.7.1877, työmies Uki. PK 11.3. Vangittu 12.6. Ugissa. (3+6)
Tättilä, Väinö Rikhard s. 3.2.1895. Kadonnut -18.
Valtonen, Kristian s. 13.5.1875, puuseppä Uki. Vangittu toukokuussa? Kuollut isorokkoon Turun vankileirillä 26.6.
Varjo, Oskar Eino s. 9.3.1899, työmiehen poika Uki. PK 2K 1Pl helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Warjonen, Oskar Aarne s. 5.5.1900, jalkinetyöntekijä Uki. PK 2K 2Pl 15.2. Vangittu 1.5. Lahdessa. (3+3)
Wessman, Jalmar Antero s. 25.11.1893, kivityömies Kalanti. PK 2K 1Pl 20.2. Vangittu 1.5. Vesalassa. 3+5(5)
Viela (Samuelsson) Kosti s. 21.12.1898, lämmittäjä Uki. Liittyi PK:iin ensimmäisten joukossa, ensin kaupungissa ja sitten 2K. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (6+8) Armonanomus hylätty, armahduksessa vapautettu 10.12.1918.
Wiljanen, Otto Emil s. 30.8.1895, irtolainen Kalanti Sundholma. PK 2K 2Pl 18.3. Vangittu 1.5. Okeroisissa. (3+6)
Virmolin, John Alekius s. 27.09.1890, sekatyömies Uki. Murhattu toukokuussa? Rengossa.
Virta, Knut Adolf s. 20.61881, sekatyömies Uki. PK 15.3, osasto päällikkö 2 vk. Sairastui, vangittu 13.6. Ugissa. 3+6(5)
Virtanen, August Hjalmar s. 18.9.1899, sekatyömies Uki. PK 2K helmikuun lopulla. Vangittu 1.5. Okeroisissa. 3+5(5)
Virtanen, Yrjö s. 15.3.1899, jyvärengin poika Kalanti. (4+7)
Vuorela, Vilho Verner s. 24.11.1885, työmies Uki. PK 11.2. Vangittu 11.6. Ugissa. 3+6(5)
Punakaartin 3. komppania eli Lokalahden komppania
Perustettu 10.3. Nuortentuvalla, joka toimi myös komppanian päämajana, perustaja **Johan Verner Suominen.**
Värvärit:
Kaukovalta, Iisak Evert s. 9.8.1885, asioitsija Lokalahti. Kiihottaja, ei liittynyt PK. (8+12)
Perho, Lauri

1918

Komppanian päällikkö **Sandelius, Frans Isak** s. 17.9.1868, maanviljelijä Lokalahti Kaimainen. PK 20.3. Vangittu 1.5. Lahdessa, elinkautinen.
Lokalahden komppanian keittäjänä toimi **Varpula, Lempi Maria** s. 1.12.1891, oli ruokapalkalla, ja mukana pakomatkalla. Vangittu 1.5. Hollolassa. 3+5(5)
Vallankumouskomitean- ja oikeuden jäsen **Ahlsten, Armas David.**
Kaartilaisia:
Alanko, Arvo Albin s. 20.3.1896, viilaaja Turku. Taivassalon sentraalin hoitaja. PK 6.4. Vangittu 1.5. Okeroisissa, syytön.
Grönholm, Ivar Aleksander s. 17.1.1895, maatyömies Vehmaa. Aluksi Vehmaan PK, Lokalahden 3K 14.3, erosi ennen pakomatkaa 9.4. Vangittu 30.4. Vehmaalla. 2+4(5)
Fager, Oskar Nikolai, oli ensin 1K ja myöhemmin 3K, katso tiedot 1K. Elinkautinen, kuollut 11.11. Hgin Isosaaren vankileirillä.
Jalonen, Otto Jalmari s. 9.4.1897, työmies Kustavi. PK 5.4. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+6(5)
Laihonen, Frans Oskar Nikolai s. 11.2.1898, muonarenki Lokalahti. PK 25.3–9.4. (4+6)
Laihonen, Juho Emil s. 27.12.1889, työmies Lokalahti. PK 24.3–4.4. 3+6(5)
Laine, Oskar Mikael s. 10.10.1889, työmies Lokalahti. PK maaliskuussa. Vangittu 1.5. Hollolassa. (4+6)
Lehtonen, August s. 14.5.1863, räätäli Lokalahti. PK, ei aseellisena. Luovuttu syytteistä.
Luotonen, Juho Ludvig s. 14.7.1879, työmies Lokalahti Pitkäluoto. Kuollut 9.8.1918 Turun vankileirillä.
Perho, Kustaa Lauri Verneri s. 12.5.1897, Lokalahti Riihiranta. Kuollut 27.7.1918 Riihimäen vankileirillä.
Ridberg, Kaarle Einar s. 27.1.1901, merimiehen poika Lokalahti. 3+3(5)
Ruohonen, Eino Fritiof s. 21.8.1898, sekatyömies Lokalahti Hermansaari, PK 24.3. Vangittu 1.5. Vesalassa. 3+5(5)
Saarinen, Viktor Jaafet s. 22.12.1897, työmies Lokalahti. PK 3K 1.4. Haavoittui ja vangittu 1.5. Lahdessa. (8+10)
Sandell, Toini Antero s. 12.1.1897, sekatyömies Taivassalo. PK 15.3. Vangittu 1.5. Vesalassa (10+12)
Suojanen, Frans Kosti s. 15.7.1898, torpparin poika Lokalahti Kutkumaa. Kuollut 15.7.1918 Tammisaaren vankileirillä.
Suominen, Johan Aleksander s. 22.10.1897, kirvesmies Vehmaa. PK 3 vk maaliskuussa. 3+6(5)
Suominen, Johan Verner s. 10.5.1886, työmies Lokalahti Salmenperä. PK perustamiskokouksen pj, komppanian päällikkö ennen Sandeliusta. Teloitettu 30.4. Ugissa.
Tenlen, Paavo Eino s. 25.1.1900, itsellisen poika Lokalahti. PK 15.3. Vangittu 1.5. Vesalassa. (5+3)
Toivonen, Lauri Johannes s. 11.11.1899, koneenkäyttäjä Taivassalo. PK 3K. Vangittu 1.5. Lahdessa. 2+6(5)
Tuominen, Toivo Henrik s. 8.6.1899, renki Lokalahti. PK 25.3. Vangittu 1.5. Lahdessa. (4+5)
Ylismäki, Hjalmar Edvin s. 27.11.1899, tilallisen poika Vehmaa. PK maaliskuun lopulla. Vangittu 30.4. Lahdessa. 3+6(5)

Varjo, Artturi Hemming s. 17.2.1896, maatyömies Vehmaa. PK maaliskuussa. Vangittu 20.4. Vehmaalla. (3+6)
Varjonen, Armas Vilho s. 14.11.1898, työmies Kalanti. PK 15.3. itse ilmoitti 3K, jolle ei oikein muuta tukea, ilmeisesti 1K kuitenkin. Vangittu 1.5. Lahdessa. 3+5(5)
Virtanen, Hjalmar Paavo s. 23.12.1896, työmies Vehmaa Puosta. PK maaliskuussa. Vangittu 1.5. Hollolassa. (4+6)
Virtanen, Einar Mikael s. 21.1.1893, torppari Vehmaa Puosta, edellisen veli. PK maaliskuun alussa. Vangittu 1.5. Lahdessa. (7+10)
Vuorela, Ulrik Lennart s. 6.12.1900, itsellisen poika Lokalahti. PK 28.2–3.4. Luovuttu syytteistä.
Österman, Hjalmar Anshelm ks. esikunta

Epäselvät tapaukset:
Aalto(nen), Hans Hermansaaresta (tod. Laihonen Fr Oskar).
Blomvall, Leevi A s. 30.4.1901, jyvärengin poika Kalanti. 2+3(3) Uki/Laitila PK?, vro 99/421.
Elo, Frans s. 1871,Kalanti, ei tietoa, Uki/Lla PK?, ei vryo, vro us. Vaihtoehtoja.
Eloranta, Emil, Kalanti, vankina Uki, Uki/Laitila PK?, vro 63/414.
Fager, Jonni (tod. Laihonen Fr Oskar)
Gustafsson, Otto s. 1896, Kalanti, Otto Reinhold? Vro 102/130.
Heikkilä, Juho Yrjö s. 3.6.1900, renki Kalanti, 2+3(3) Vro 99/424.
Helin, Anna Pauliina s. 9.2.1900, työmiehen tr Uki. 3+5(5) Vro 102/317.
Hellman-Niemi, Anton Engelbert s. 20.9.1873, puuseppä Tku/Uki. 3+5(5) Vro 99/294.
Hellsten, Juho s. 1895, Kalanti.
Hyrsky (Hellsten) Yrjö Markus s. 24.4.1894, asioitsija Uki. Luultavasti ammuttu Viipurin lähellä 24.4. eli olisiko ollut Turun joukoissa. Sotasurmaluettelo epävarma kummalla puolella oli.
Jalonen, Juha Emil s. 19.1.1875, Kalanti (Hinnerjoki?). 3+6(5)
Johansson, Emil s. 1895, Kalanti.
Jurva takavarikoimassa Taivassalossa Sandellin kanssa (Sandell).
Karlsson, Jalmar s. 1901, Kalanti, Uki/Lla PK ?
Kiiski, Armas Juho, vro 138/447.
Kivistö, Yrjö Valerian s. 24.4.1898, Kalanti. Uki/Lla PK ?, tietämättömissä, isä Juho Oskar, ei löydy kuolleitten luettelosta ad 1942, Yrjö kuulutettu 28.5.1927 ja ollut jatkosodassa.
Korhonen, Emil Itä-Suomesta 3.K (tod. Sandell)
Lehtonen, A. V. työmies Vehmaa.
Lehtonen, D. A. torppari Vehmaa. (2+4)
Lehtonen, Arvo s. 1897, Kalanti.
Lehtonen, Martti (tod. K.Y. Santanen).
Lehtonen, Niko, 3.K muonaministeri, muurari Lokalahti (tod. Tenlen).

1918

Leino, Väinö Aleksanteri s. 4.7.1902, mäkitupalaisen poika Kalanti, Uki/Lla PK? Vro 99/101.
Lunden, Einar Ugista, etsintäkuulutus US 16.5.18, ei löydy vro/vryo.
Mäkinen, Eemil s. 30.5.1892, Kalanti, 99/178?, muitakin vro vaihtoehtoja. (8+10)
Nordström takavar Tsalossa Sandellin kanssa (tod. Sandell).
Nurmi, Frans Viktor s. 23.6.1875, itsellinen Kalanti Männäinen. Uki/Lla PK ?.Kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 7.7.
Nyholm, Juho s. 1896, suutari.
Oras, Teodor Jaakonpka s. 13.9.1869, kivityömies Uki/Somerniemi, Uki PK ? 99/120. 3+5(5)
Palmroos, Kustaa s. 1889, Kalanti, ei tietoa, Uki/Lla PK?
Randelin, Werner F (US 23.7.), ei vro.
Raula, Petter s. 1891, Kalanti, vankina Uki, ei vro/vryo, ilmeisesti Ranta.
Rimm, Juho Emil s. 20.4.1884, leipuri, Rauma/Uki, vro 83/85. 3+6(5)
Rosenlöf, Aarne Rikhard s. 12.11.1900, työmies Kalanti, Uki/Lla PK? Vro 99/126. 2+3(3)
Roslöf, Aarne s. 1900, Kalanti, vankina Uki. Uki/Lla PK?
Rosvall, Niilo, ei vro/vryo.
Saarinen, Frans Oskar s. 21.2.1902, Uki, vro 119/339. 2+6(5)
Sainio, Kosti s. 1899, talollisen poika Kalanti, ei tietoa.
Salminen, Frans Yrjö, Kalanti/Parainen 17.7.1902.
Salminen, plutoonan p. 3.K (tod. Tenlen).
Sandberg, Toimi Tsalosta os p 3.K (tod. Tenlen), Toivo Emil vro 75/430.
Saraste, Laitila, Kivimaan taistelu, Uki/Lla PK ? Reino Ilmari vro 105/420.
Siivonen. J. R. itsellinen Vehmaa.
Siivonen, Karl Fredrik s.18.71869 Kalanti, ei PK. (4+6)
Siivonen, Karl Verner s. 1891, sekatyömies Kalanti, kadonnut -18.
Stenberg, Rikhard s. 1901, Kalanti, ei tietoa, Uki/Lla PK?
Stenroos, F. O. , Stenroos J H (tod. Reinvall, Polvinen).
Suominen, Juho Oskar s. 26.7.1877, mäkitupalainen Uki. Vro 99/255 (113/434) vapautettu.
Syrjä, Väinö Oskari s. 27.11.1884, työmies Uki, kuumesairas rintamalla (Arbetet 28.3.18), ei vro/vryo. Julistettu kuolleeksi 27.9.1943.
Vaijonen, työmies, vahti sentraalissa.
Valtonen, Paul Albert s. 13.7.1893 Balzaborg Uki, 15080. Vehmaan PK koska oli työssä Vehmaalla, ollut Lypertössä ja Ugissa? (4+6)
Varjonen, Armas s. 1900, Kalanti Sarka (Sorkka?) ei tietoa.
Varjonen, J. A. its Vehmaa, vro 99/419. (3+5)
Venäläinen, Nikodemus s. 14.8.1870, kivityömies Uki/Laukaa, Uki PK? Vro 99/153. 2+3(3)
Wessman, Frans s. 1889, Kalanti, ei tietoa, ei vro/vryo.
Viljanen, Kalanti, 3 v.

Virta, Emil Rikhard s. 23.2.1891, työmies Uki/Ulvila, mahd vro 99/244. 3+5(5)
Virtanen, David Arttur s. 26.6.1895 itsellinen Lokalahti (6+10) Vro D 141/222 ja
Virtanen, Einar ja Paavo 3 K? Vehmaalta (Fb:47:333).
Virtanen, Nikodemus s. 3.5.1871, työmies Kalanti/Sysmä, vro 99/414. 2+4(4)
Virtanen, Oskar Sakarias s. 16.1.1866, itsellinen Kalanti, vapautettu.
Vuokko, Gustaf Herman s. 3.7.1862, Tku/Kalanti, vro 99/363. 2+2(2)
Öberg, Johan Engelbert s. 20.9.1873, puuseppä Tku/Uki, vro 99/294. 3+5(5)
Östman, Juho Kustaa s. 27.7.1868 työm Kalanti/Maaria, 2+4 ehdollinen, vro 7/98 on väärä tai ei löydy kohdaltaan.

(Valtiorikosoikeuden (vro) aktinumerot viittaavat akteihin, joita ei ole vielä digitaaliarkistossa)